"türkan saylan kitabı"

güneş umuttan şimdi doğar

güneş umuttan şimdi doğar

"Türkan Saylan Kitabı"

Söyleşi: Mehmet Zaman Saçlıoğlu



TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

16. basım



Genel Yayın: 815

NEHİR
SÖYLEŞİ
—11—

GÜNEŞ UMUTTAN ŞİMDİ DOĞAR

TÜRKAN SAYLAN KİTABI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2004

Sertifika No: 40077

SÖYLEŞİ
MEHMET ZAMAN SAÇLIOĞLU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM NİSAN 2004, İSTANBUL
XVI. BASIM MART 2018, İSTANBUL

ISBN 978-975-458-578-0

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38 Faks: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 22749

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

güneş umuttan şimdi doğar

TÜRKAN SAYLAN KİTABI

Söyleşi Mehmet Zaman Saçlıoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

ÖNSÖZ
7

ÖZGEÇMİŞ
482

YAYINLAR
486

DİZİN
503

ALBÜM
509

Önsöz

Türkan Saylan'ı ilk gördüğüm yıl, sanırım 1976 idi. Beşiktaş'taki Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenciydim. Kapıdan çıkarken rastladığımı anımsadığım bu kızıl saçlı, uzunca boylu, bir bakışta insanı etkileyen hanımın ciddi bir görünümü vardı.

1981'de Tatbiki'de asistanlığa başladığımda onu daha sık görür oldum. 80'li yıllar, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nin, Lepra (cüzzam) Hastanesi'nin kuruluş yıllarıydı.

Türkan Hanım, Lepra Hastanesi'ni olağanüstü bir sinerji oluşturduğu ekibiyle birlikte geliştirmeye çalışıyor, çeşitli etkinlikler yapıyordu. Rahmetli hocam Atila Ergür'ün özverili koşuşturmasıyla birçok sanatçı öğretim üyesinin katıldığı sergiler, kermesler düzenleniyor, ürünlerin satışından sağlanan gelir Lepra Hastanesi için kullanılıyordu.

Sonra Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nin kuruluş çalışmaları başladı. Türkan Hoca da kurucular arasındaydı. Kuruçeşme'de, Mülkiyeliler Birliği'ndeki ilk toplantıların bir bölümüne katılmıştım. 12 Eylül öncesi terörünün faturası sendikalara, üniversiteye, sivil toplum örgütlerine çıkarılmıştı. Görevlerinden uzaklaştırılan öğretim üyeleri ve 2547 sayılı yasa nedeniyle üniversite çok kan kaybetmişti. YÖK'ün, üniversitelerimize bir yarar getirmeyeceği ortadaydı ama öğretim üyeleri suskundular.

12 Eylül öncesinde TÜMAS ve TÜMÖD gibi derneklerde üniversite sorunları üzerinde kafa yoran, Türk üniversitelerinin uluslararası standartlara ulaşmaları için yapılması gerekenler üzerinde konuşup yazan, toplantılar düzenleyen insanla-

rın birçoğu 12 Eylül'den nasiplerini almışlardı. Ama YÖK'e karşı güç oluşturulması için bir araya gelenler de yine bu öğretim üyeleri oldu. Çağdaş üniversite özlemini duyan, ülkemizin gelişmesinde üniversitenin önemli bir yer tutması gerektiğini bilen bu Cumhuriyetçi, demokrat öğretim üyeleri, üç kişinin yan yana gelmesinin suç sayıldığı 12 Eylül sonrasındaki baskıcı ortamda Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'ni kurdular. Bu dernek, toplantılarına katılan genç öğretim üyeleri için gerçek bir okuldu. Bugün birçok öğretim üyesinin ve üniversite yöneticisinin üniversitenin ne olması gerektiği hakkında bilgisizliklerini gördükçe bu derneğin ve onu kuran öğretim üyelerinin üniversite için ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlıyorum. Türkan Saylan da bu kurucuların önde gelenlerindendi.

Daha sonra, 1990'lara girerken, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği kuruldu. Türkan Hanım'ı yine bu derneğin kurucuları arasında gördük; çok geçmeden de derneğin başkanlığını üstlendi ve hâlâ sürdürüyor. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, yirmi bine yakın üyesi, neredeyse bir o kadar burslu öğrencisiyle, yaptığı projelerle ülkemizi ve içimizi aydınlatan, Türkiye'nin en büyük sivil toplum örgütü. Doğu'nun ve Güneydoğu'nun feodal yapıdan kurtulması, özellikle kız çocukların eğitilmesi, eğitimin çağdaşlaşması için çalışan; kadın sorunları başta olmak üzere toplumun geri kalmışlıktan kaynaklanan tüm sorunlarını kendine dert edinen bu örgütün böylesi bir güce erişmesinde Türkan Saylan'ın rolünü bilmeyen yok. O ise tüm bu çalışmalarda başarıya arkadaşlarıyla birlikte ulaştığını söyleyen, alçakgönüllü bir lider.

Türkan Saylan'ı yaptıklarıyla tanıyan herkesin ona benzer nedenlerle hayranlık duyduğunu sanıyorum. En azından kendi adıma bu hayranlığın nedenlerini anlamaya çalıştığımda, içimdeki ideal insana giden yolda epeyce ilerlemiş biriyle karşılaştığımı fark ettim. Bu "ideal" sözcüğünü, birkaç yüz ya da birkaç bin yıl sonraki ideal insan olarak değil, son derece gerçekçi bir bakışla, Türkiye'nin ve dünyanın bugünü ve yakın geleceği için olması gereken ideal insan olarak kullandığımı açık-

lamalıyım. Bu insanın nasıl oluştuğu, çocukluğunun, gençliğinin nasıl geçtiği, ailesinin, eğitiminin, yakın çevresinin onun üzerindeki etkileri; dünyaya, ülkesine, insanlara nasıl baktığı bende bir merak konusu oldu. Başkaları için gösterdiği büyük özveriyi, ülkemizdeki çeşitli güçlükler karşısında sabırla, inatla ideallerine ulaşma direncini sağlayan duygu ve düşünce dünyasını anlamak istedim.

Türkan Hoca'nın düşüncelerini, Cumhuriyet gazetesindeki yazılarından ve çeşitli toplantılardaki konuşmalarından biliyordum. 2000 yılında Cumhuriyet Kitapları'ndan yayımlanan genç kızlığına kadar olan anılarını topladığı *At Kız* adlı kitabını okumuş, bugünün Türkan Saylan'ını yaratan genç Türkan Saylan'ı da biraz olsun tanımış, duygularına ilişkin ipuçları bulmuştum.

Bu bilgilerle, ona bir söyleşi kitabı yapmayı önerdiğimde, kendisinin de tıbbiye anılarını yazmaya başladığını söylemiş, önerimi kabul etmişti. Onunla 7 Haziran 2003 günü Arnavutköy'deki evinde konuşmaya başladık. Yanımızda köpeği Bubu, Siyam kedisi Efe oluyordu. Ara sıra gelip kendisine yardım eden Zeynep Hanım, Bubu'yu dolaştırmaya çıkarıyor, bize çay, kahve hazırlıyordu. Büyük oğlu Çağlayan'ın arkadaşlarıyla çaldığı ilginç müzik üst kattan konuşmalarımıza katılıyordu. Konuşmalarımız 28 Temmuz'da sona erdi. Türkan Hoca'nın yaşamına ilişkin birçok şeyden söz etmiş, toplam yirmi altı saatlik bant doldurmuştuk. Ona son soruyu Aralık ayında sordum.

Konuşmalarımızın çoğuna sabah 08.30'da başlayıp, öğleye doğru bitiriyorduk. Bu, yıllarını tabiplik mesleğinin dakikliğiyle geçirmiş, zamanını boşa harcamamış, çalışkan bir insanın temposuydu. Bilim insanına özgü disiplini ve sistematik çalışması işimizi kolaylaştırdı; ama benim üniversitedeki işlerimin yoğunluğu, bu kitabı, ona söz verdiğim Kasım 2003 tarihine yetiştirmemi engelledi. Bu süre içinde, kitapta değindiği YÖK başkanı değişti, kitap yayımlanıncaya kadar belki Yüksek Öğretim Kanunu'nda ya da Dernekler Kanunu'nda onun eleştirdiği bazı yerler de değişecek. Belki ülke-

mizde ya da Türkan Saylan'ın özel yaşamında başka değişimler de olacak.

Bu söyleşi kitabı, doğal olarak, yapıldığı döneme kadar olan olaylar kapsamında değerlendirilmelidir ve o dönemin olaylarından çok, olaylar karşısında söyleşi yapılan insanın davranışını, aldığı tavrı gösteren, sonuçta da bir insanın resmini çizen bir kitap olarak okunmalıdır.

Türkan Saylan'la söyleşimiz süresince bana verdiği yanıtlarda, yıllardır tanıdığım kişiliğine aykırı bir tümceye, düşünceye rastlamadım. Demek ki topluma, dışarıya, yaşamı boyunca kendi özünü yansıtmış.

Çalışkan, sistematik, özverili, duygulu; ülkesine, Cumhuriyet'e tüm benliğiyle bağlı, mesleğinde çok başarılı olmuş, önemli ödüller almış, dünyaca tanınan bir bilim insanı, bir aydın...

Başkalarının düşüncelerine saygılı, birlikte çalıştığı insanları öne çıkarmış, yetenekli ve çalışkan gençlerin önünü açmış, kimseye ön yargılı bakmamış, kendisi ve yakınları için kimseden bir şey istememiş, tüm yaşamında paraya, eşyaya önem vermemiş, yararlılık ilkesini hep önde tutmuş, insanları olduğu gibi kabul edip içlerindeki iyi öğeleri ortaya çıkarmaya, bu iyi öğelerin işe yarar hale gelmesini sağlamaya çalışmış bir lider...

Üniversitede okuyan iki çocuğunun, odalarını yurtta kalan arkadaşlarıyla paylaşmalarını isteyecek kadar tüm gençlere karşı annelik duygusu besleyebilen, kendi geçimi için yeterli olan maaşın dışındaki gelirini üniversite öğrencilerine burs vermek için kullanan bir anne, bir hoca...

Yöneticiliğini yaptığı hastanenin mutfak tüpü bitince, tüpü kendi arabasına koyup doldurmaya götüren, sağlık bakanından hademesine kadar her düzeydeki insanla insani ilişkiler kurabilen alçakgönüllü ama kararlı bir yönetici...

Cumhuriyetimiz, (her 25 yılın bir kuşak demek olduğunu ve onu kuranların birinci kuşak olduğunu varsayacak olursak) şu sıra 5. kuşakta. Türkan Saylan, Cumhuriyet'in 2. kuşağından bir insan. Ben ise 3. kuşaktanım. 4. kuşak üniversiteden

mezun oldu, olmaya devam ediyor. 2000 sonrası doğumlu olan 5. kuşak ise henüz bebek. Cumhuriyetin 1. kuşağı iyice azaldı. Hiçbir küçük çocuğun, bağımsızlık savaşımızı yaşamış da anlatabilecek dedesi yok artık.

Toplumsal değişimler, farklı gözlerden farklı görülüyor, farklı akıllarda farklı yorumlanıyor, farklı dillerden farklı anlatılıyor. Tarih, onu yazanların öznel yorumu sanki. Bu durumda anılar insanın öznel tarihini ortaya çıkarıyor; ama içinde o insana ve başka insanlara etki etmiş olaylarla birlikte. Bu kişisel tarihler, belki de çağımızı insan gözünden tanımanın en sağlam yolunu oluşturacak ileride.

Türkan Saylan, konuşmamız süresince, sorduğum ve sormadığım soruların karşısında kendi öznel tarihini, yaşamını, özlemlerini açık yüreğiyle ortaya döktü. Bana da bunları belirli bir akış içinde düzene sokmak kaldı. Bu çalışmada, bantların çözülmesinde yardımcı olan Başak Saçlıoğlu, Ekin Saçlıoğlu ve Neshun Gültekin'e teşekkür ederim.

Elinizdeki kitap, Türkan Saylan'ın dört ana ekseni üzerinde ilerliyor: Tıp, üniversite, aile ve toplumsal çalışmalar. Bu dört eksen birbirine geçişler yaparak Saylan'ın yaşamını örüyor. Böylelikle bu kitap, bir insanı kendi gözlerinden gösteriyor, kendi aklıyla çözümlüyor, kendi diliyle anlatıyor.

Keskin gözlerle, aydınlık bir akılla, açık bir dille...

MEHMET ZAMAN SAÇLIOĞLU

— Bugün 17 Haziran 2003 Salı. Sabah 08.30. Hocam, hafta sonunu nasıl geçirdiniz?

— Hemen her hafta sonu gibi yoğun ve mutluluk verici. Bütün hafta koşuşturduktan sonra insan hafta sonunda biraz oturup dinlenmek, kitap, gazete okumak istiyor, ama hep birkaç iş çıkıyor yapılması gereken. Bunlar öyle işler ki, yorucu olsa da mutluluk verici, haftanın yorgunluğunu alıcı işler. Bu hafta sonunda bir diploma töreni, bir imza günü ve iki günlük bir inceleme gezisi vardı.

— Sizin hafta sonu, hafta başı, hafta ortası gibi kavramlarınız pek yok bu durumda. Yorgunluğunuzu da yine çalışarak atıyorsunuz gibi.

— Neredeyse öyle. Cumartesi sabahı Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'mizin bir töreni vardı. Bir mezuniyet töreni. Gencecik, çalışkan ve umutlu insanların gözlerindeki ışığı gördüğünüz, ülkemizin geleceği adına umutlandığınız bir tören. Bizim, üniversite öğrencileri ile yaptığımız bir proje var: "Deniz Yıldızı", yani bir tür lider yetiştirme projesi. Çeşitli dallardan üniversite öğrencileri, bir yıl boyunca farklı konularda küçük gruplar halinde konferanslara katılıyorlar ve bir belge alıyorlar. Sonraki bir yılda da bir projede çalışıyorlar ve "Deniz Yıldızı" diplomasını alıyorlar. Böylelikle, diksiyon dersi görmüş, çeşitli iletişim ve davranış bilgileriyle, genel kültürle donanmış genç, çağdaş kafalı lider adayları oluyorlar.

— Bu projeye herkes katılabiliyor mu?
— Kuşkusuz... Ama şimdilik İstanbul'da var olan yirmi üç şubemizden yalnızca altısında bu projeyi uyguluyoruz. Başka illerde de uygulama başladı. Her şube bu projeyi gerçekleştirebilirse ve her şube yılda yirmi kişiyi mezun edebilirse, bu çalışma sonunda yüzlerce, binlerce uygar, çağdaş, vatandaşlık bilincine sahip, ekip çalışmaları başlatıp sürdürebilecek, öteki insanları sorunlar hakkında uyarıp çözüm için örgütleyebilecek, yaptığı işi en iyi biçimde yapma konusunda donanımlı insanlarımız olacak. Akla, bilime, demokrasiye, Atatürk'ün çağdaş cumhuriyetine inanmış insanlar ülkemizin ilerlemesinde büyük rol oynayacak.

— Madem üniversite öğrencileri bunlar, neden bu organizasyonu üniversite içinde gerçekleştirmiyorsunuz? Daha çok kişiye yayılmaz mı?
— Olabilir ama her fakülte ya da her bölüm, gerek yöneticilerinin yapısı, gerek öğrencilerin bu tür konulara ilgisi açısından aynı potansiyele sahip değil. Bu yüzden bir sivil toplum hareketi olarak gerçekleştirilmeye daha uygun bir proje bu. Ayrıca üniversitelerde derslerin yoğunluğu her öğrencinin bu çalışmaya katılmasına da izin vermiyor. Bazı öğrenciler hem derslerini, hem de bu tür sosyal etkinlikleri bir arada yürütebilecek kapasitede oluyorlar ve dernekteki etkinliğe katılabiliyorlar. İşte bu öğrencilerimizin diploma törenindeydim cumartesi sabahı.

— Öğleden sonra?
— Öğleden sonra bir imza günündeydim. *Cumhuriyet* gazetesi yayınlarından çıkan *At Kız* ve *Cumhuriyetin Bireyi Olmak* adlı kitaplarımı imzaladım. İmza günü, Cumhurbaşkanımızın himayesinde özürlüler derneklerinin birlikte yaptığı bir kongre kapsamındaydı. Özürlüler konusu ülkemizde başlı başına bir sorun, biliyorsunuz. Yapılacak çok şey var ama bir kaplumbağa hızıyla bile gitmiyor çalışmalar, devlet açısından bakıldığında. Devletimiz de, belediyelerimiz de, insanları-

mız da özürlüleri sanki görmezden geliyor; kendi başlarının çaresine baksınlar dercesine ihmal ediyorlar. Bir ailenin özürlü bir çocuğu olursa, o zaman farkına varıyor yakınları ne kadar çok hizmetin eksik olduğunun. Toplum, özürlüleri gördüğünde de geleneksel bir acıma ve yardım duygusu ile eğiliyor soruna. Biraz bağış yapmakla üstüne düşen görevi yerine getirdiğini sanıyor. Halkımızın özürlüler konusunda bilinçlendirilmesi, onların yardıma muhtaç zavallılar değil, bu toplumun üretebilir, yaşamın her alanına katılabilir bireyleri olduğunun anlatılması gerekiyor.

— Eminim, gelişmiş ülkelerde bu konuda örnek alınabilecek düzenlemeler yapılmıştır.

— Tabii yapılmış. Bakın, bir örnek vereyim: Benim torunum Almanya'da okuyor. İlkokula başlarken veliler çocukları için bir okul seçiyorlar. Orada, bizim devlet okullarımız ayarındaki bir okul, yirmi öğrenci alıyor her sınıfa. Benim torunumun sınıfındaki yirmi öğrencinin on yedisi sağlıklı, üçü özürlü çocuklardan oluşuyordu. Biri Dawn sendromlu, biri ortopedik özürlü, biri de görme özürlü üç çocuk, öteki sağlıklı arkadaşlarıyla birlikte eğitim alıyorlar. Böylelikle çocuklar, özürlülerin de arkadaşları olduğunu, onların da kendileri gibi becerileri, yetenekleri, hakları olduğunu anlıyor ve özürlü arkadaşlarının yaşamdaki sorunlarını onlarla birlikte yaşamayı, yardımcı olmayı ve onları yadırgamamayı öğreniyorlar. Böyle büyümüş insanların çalışma yaşamında ve toplumsal ilişkilerde özürlülere bakışı bizdeki gibi acıma duygusuyla yüklü olmuyor. Bizim devletimizin zaman yitirmeden çeşitli önlemler alması, toplumsal düzeni özürlüleri de düşünerek planlaması ve bu konuda düşünce ve bilgi birikimi olanlardan yararlanması, en başta da üniversitelerin bu konuya ciddiyetle el atması gerekli.

— İmza gününden sonra ne yaptınız?

— Eve geldim. Dinlenmem gerekiyordu çünkü ertesi gün sabah erkenden Diyarbakır'a uçağımız kalkacaktı. Saat beşte

uyandım. Dernek başkan yardımcımız Prof. Dr. Türkel Minibaş'ı da evinden aldık, 07.00 uçağına yetiştik. Diyarbakır'da bizi İstanbul'daki Bilgi Üniversitesi'nin mütevelli heyeti başkanı, yardımcısı ve iki de genç adam karşıladı. Onlarla birlikte YİBO'ları ziyarete gittik.

— *Nedir YİBO'lar?*
— Yatılı İlköğretim Bölge Okulları... Bu okullar eskiden beri vardı ama ilgilenilmeyen, aynı özürlüler gibi bir kenara atılmış durumdaydılar. Son yıllarda bu okulların önemini fark ettik. İnanın ki, Türkiye'nin kanı, canı YİBO'larda yatıyor. O kadar önemli ki... Bu devlet okullarımız, ülke düzeyinde, PİO'larla, yani hem (pansiyonlu) yatılı hem gündüzlü ilköğretim okullarıyla birlikte beş yüz elli tane. Burada ülkemizin en yoksul çocukları okuyorlar. Yaklaşık iki yüz bin evladımız bu okullarda sekiz yıllarını geçiriyor, ne öğrenirlerse buralardan öğreniyorlar. Hatta büyük bölümü evlerinde yiyemedikleri yemekleri burada yiyor. Aileleri de çocuklarıyla birlikte bir şeyler öğreniyor. Türkiye'nin Anadolu kalkınmasının YİBO'lardan başlayabileceğine inanıyorum. Biz bu okulların önünü açabilirsek daha iyi eğitim verebilir, eksiklerini tamamlayabilir, en mahrum durumda olan öğretmenlerini coşkulandırabilirler. Hatta bilginin ailelere yansımasını da sağlayabilirsek çok önemli sonuçlar alacağımıza, tüm çocukların bilinçli yurttaşlar, meslek sahibi bireyler olacağına ve üniversitelere çok yüksek nitelikli çocuklarımızın gireceğine inanıyorum.

— *Milli Eğitim Bakanlığımızın YİBO'lara bakışı nasıl? Onları ulusal eğitimimiz içinde nerede tutuyor?*
— Milli Eğitim Bakanlığı bu okullara baştan çok önem vermiş. Şimdi de veriyor, ama bunların niteliklerini yükseltmek yerine yeni YİBO'lar açmak anlamında önem veriyor. Gereksinim duyulan bölgelere yeni YİBO'lar açılıyor. Örneğin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası bakanlığa büyük paralar verdi, yeni tip projeler geliştirildi. Okuluyla, yurduyla, öğretmen lojmanlarıyla, kapalı spor salonlarıyla çok modern kompleks-

ler yapıldı, ama ilginçtir; son yıllarda yaptırılan bazı okul binaları iki üç yıl içinde dökülmeye başlıyor. Kullandıkları malzemeden mi, baştan savma yapıldığından mı nedir, örneğin iki yıl önce yapılan Çeltiksuyu YİBO depremde yerle bir oldu. YİBO ve PİO'ların bakım onarıma gereksinimi var; ödenek yok. Devlet, Dünya Bankası kredilerinin peşinde, onlar gelirse... Hep Godot'yu bekler gibi, para bekliyoruz. Bu para da kredi... Yedi kuşak ödeyeceğiz!..

Ayrıca, siyasi yönlendirmelerle gereksiz yerlere yapılmış ama öğrencisi olmayan bazı YİBO'lar da var. Hep plansızlıktan bunlar.

Türkiye'nin ulusal eğitiminde çok ama çok önemli bir yer tutan bu okullara, olabilecek en büyük önemin verilmesi gerekir. Hatta onlara ayrıcalık tanınması, oralara gidecek öğretmenlerin çok iyi yetiştirilmesi, özel ücretlendirilmesi, eğitimin en üst düzeyde olması lazım.

Düşünün, ailesinden hiçbir şey görmemiş, öğrenmemiş yedi yaşında bir çocuk YİBO'ya geliyor. Dişlerini fırçalamaya, tuvalet terbiyesine, yurttaşlık bilincine, doğru ve yapıcı düşünmeye, sanata ilgi duymaya, ülkesini, Cumhuriyet'i, dünyayı sevmeye burada başlıyor. Ne verirseniz onu alacak bu çocuklar ve geleceklerini, dolayısıyla o yörenin ve ülkenin geleceğini onlar kuracak. Bu öğrencileri yetiştirecek öğretmenlerin, bu kurumları yönetecek yöneticilerin de aydın, çağdaş insanlar olması gerekir. Yoksa o bölgelerin feodal yapısını besleyecek, çocukları akıldışı düşüncelere, gericiliğe, Cumhuriyet düşmanlığına götürecek yanlış insanların bu kurumlarda görevlendirilmesi bütün emekleri boşa çıkarır.

— YİBO'ları eski Köy Enstitüleri işlevinde düşünüyorsunuz sanırım.

— Evet, bu çocuklar kentli çocukların gördüklerini görebilmeli, öğrenebilmeliler. Sinemayı, tiyatroyu, resmi, heykeli, müziği öğrenmeliler, yapmalılar. Anadolu aydınlanması buralardan başlamalı. Sanat atölyeleri, teknik atölyeler, bilgisayar atölyeleri olmalı ve buraların gerçekten işlemesi lazım. Örneğin ba-

zı okullara Dünya Bankası kredileriyle ya da bağışlarla bilgisayarlar alınmış ama öğretmenler bilgisayar bilmiyorlar. Bazı okullarda da öğretmenler bilgisayarı öğrenmişler ama okulda bilgisayar yok. Ya da müdürler, bozulur da sonra bana hesap sorarlar korkusundan bilgisayar odasını kilitli tutuyor. Her alanda olduğu gibi burada da devletin planlama eksikliğinden daha doğrusu plansızlığından ve ilgisizliğinden söz edebiliriz. Bu kurumlara bütünsel bir bakışla eğilmek gerekiyor.

— *YIBO'lardan başka tip okullar da var mı?*

— Var. PİO'lar var. Pansiyonlu İlköğretim Okulları. Bu okullarda hem yatılı, hem gündüzlü öğrenciler oluyor. Bunların da sorunları hemen hemen aynı. Bu okulların önemine inandığımız için son yıllarda biz bunlara projelerimizde öncelik tanıdık, sürekli tanıtımlarını yaptık. Her yıl yaptığımız gibi bu yıl da, 31 Mayıs - 1 Haziran 2003 tarihlerinde, "Mülki İdare Amirleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Kırsal Alan Kalkınmasındaki İşbirliği" konusunda bir sempozyum düzenledik. Bu sempozyumu, "Okul Öncesi Eğitim", "YİBO ve PİO'ların durumu" ve "Okul Dışı Kalanların Durumu" olarak üç bölümde gerçekleştirdik. Bazı valilerimizin ve kaymakamlarımızın bu konularda gerçekten çok ilgili olduklarını, bizlerle aynı görüşü paylaştıklarını görüp mutlu oluyoruz. YİBO ve PİO'larla ilgili bu sorunları, bu okullarımızla ilgilenilmesinin önemini her yerde anlatırken Bilgi Üniversitesi'nin genç mütevelli heyeti başkanıyla yardımcısının da ilgisini çektik. Çok ilgilendiler ve ben de çok mutlu oldum. Çünkü gençlerde iş var. Gençler kemikleşmiş düşüncelerle hareket etmiyorlar. Bu yüzden onlarla çalışmayı çok seviyorum.

Diyarbakır'a gittiğimizde bu genç arkadaşlarla önce Batman'ı ziyaret ettik. Onlara göstermek istediğim bir çalışma vardı. Pazar sabahı, Bilgi Üniversitesi'nin arabasıyla 10.30'da Batman'da olduk. Yollar çok güzel. Rahat gittik. Batman'da bizi Sosyal Hizmetler İl Müdürü karşıladı. Uzun yıllardır ÇYDD'nin (Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği) temsilcilerinden ve birlikte çalıştığımız bir arkadaşımız.

Batman, deprem zamanında çok geri-göç aldı, nüfusu arttı. Bunun üzerine Olağanüstü Hal Valisi bize yazdı ve burada bir toplum merkezi yapmamızı istedi. Deprem sırasında aldığımız bağışlardan kalan bir parayla, Batman'ın çok yoksul bir mahallesine bir toplum merkezi yaptık. Burada yüzlerce kadın okuma yazma öğreniyor. Makine, nakış, halı tezgâhları var. Yaşları genellikle yirminin altında birçok kızımız bu atölyeyi kullanıp bir sanat öğreniyor, üretici oluyorlar. Hiçbiri okula gitmemiş. Bu eğitimleri gördükten sonra erkenden evlenmek istemiyorlar. Birçoğunun nüfus kâğıdı yok, nüfus kâğıtlarını çıkarıyorlar. Psikolojik danışmanlık da veriliyor bu merkezlerde. Eskiden intiharlar yaşanan Batman'da artık insanlar yaşama, üstelik Çağdaş Yaşam'a bağlılar. Aile planlamasını, evlendiklerinde bakabilecekleri, eğitebilecekleri kadar çocuk yapmayı öğreniyorlar. Batman'daki ve o bölgedeki valiler ve kaymakamlar imkân ve ekonomik destek buldukça, toplum merkezi projelerini uyguluyorlar. Bilgi Üniversitesi'ndeki arkadaşları işte oraya götürdüm. Pazar sabahı. Bütün kadınlar gelmişti. Folklor gösterileri yaptılar, davullar zurnalar çalındı. İnsanlar coşku içindeydi. Elleriyle yaptıkları yöresel yemekleriyle bizleri ağırladılar. Hepsi konuştu, sorunlarını, isteklerini anlattı. Aralarında üniversiteye gitmek isteyenler bile var. Ekonomik destek istiyorlar, yaşları geçmiş olduğu için örgün öğretime giremediklerini söyleyip, bu hakkın verilmesini istiyorlar. Talepler o kadar yoğun, o kadar gönülden ki, vali, vali yardımcıları, kim varsa sanki Milli Eğitim'in kadrosundaymış gibi canı gönülden çalışıyorlar. Oradan saat yarıma doğru ayrıldık. Yukarıdan, Dargeçit üzerinden Mardin'e gittik. Yolda Hasankeyf'e uğradık. Hasankeyf Kaymakamı bizi bekliyordu.

— *O bölgeye kaçıncı gidişiniz bu?*

— Hiç anımsamıyorum. O kadar çok ve severek gittim ki... O bölgeyi çok seviyorum. Hasankeyf'te Pfizer ilaç firmasının sponsorluğuyla yaptırdığımız bir okul var. Onu gezdik. Yapılan okullar kimi zaman birkaç yıl içinde ya kötü inşaat ne-

deniyle hasar görebiliyor, ya bakımsızlıktan yıpranıyor. Ama bazen de, bu okulda olduğu gibi pırıl pırıl, bakımlı, yapıldığı gündeki kadar yeni ve heyecan verici oluyor. Sekiz sınıfı var okulun ve kırkardan üç yüz yirmi öğrenci bu güzel okulda tam gün eğitim görüyor. Prefabrik, ama kalıcı bir prefabrik bina bu. Kaymakam, Milli Eğitim Müdürü teşekkür ettiler bu okul için bir kez daha. O bölgede dolaşırken beş YİBO gezdik. Bilgi'deki arkadaşlar Dargeçit'i görmek istemişlerdi. Dargeçit yoldan yüz kilometre içeride. Gidip geri dönüyorsunuz. O sıcağa karşın keyifle gittik. Orada da aynı başarılı, özverili yöneticileri, güzel okulları ve öğrencilerini gördük. Özellikle kaymakamların eğitime ne kadar düşkün olduğunu, öğretmenlerle ne kadar iyi ilişkiler içinde olduklarını görünce çok mutlu oluyor insan.

— *Anlattıklarınız insanın içine su serpiyor. O kadar çok olumsuz örnek yaşıyoruz ki...*

— Evet, hep kötü örnekleri görüyoruz ve gösteriyoruz. Oysa iyi örnekler de var ve az sayıda değil. Bu iyi örnekleri gösterirsek insanlar da bunlar gibi olmaya özenir. Ben de o bölgelerde o çalışkan, özverili yöneticilerle tanışmadan önce devletin bu kadar olumlu bir yüzü olduğunu bilmiyordum.

Ben oralara birilerini götürdüğümde, gittiğimiz her ilde valiye, kaymakamlara, jandarma komutanına uğrarız. İsterim ki İstanbul'dan gelen ve Doğu'yu tanımayan gençler buraların gerçeğini her açıdan görsün. Bazen, birlikte gittiğimiz genç arkadaşlar, o yöneticileri özel olarak mı seçip ziyaret ettiğimizi sorarlar. Onlar da basından hep duyurulan olumsuzluklar yüzünden, Doğu'da böylesine idealist, başarılı insanların var olabileceğini düşünmemişlerdir çünkü. Hayır derim, devletin birçok valisi, kaymakamı böyle; siyasi amaçlarla atanmış, emir-komuta anlayışıyla çalışan, insan ilişkileri bozuk, projeleri olmayan, sevgisiz bazı valiler, kaymakamlar da var ama o bölgeninkiler çok iyi eğitilmiş, yurtdışı deneyimi, projeleri, heyecanları olan, esaslı insanlar. Aralarında kadın kaymakamlar, vali yardımcıları da var. Onlar da son derece iyi çalışıyor-

lar. Bir dönemin kadın eli sıkmayan valileri artık yok gibi! Varsa da öyle açık açık davranmıyorlar.

— *Bu güzel haberler basında neden yer almıyor?*
— Basın neden ilgi duymuyor, aydınlarımız Anadolu'dan neden kopuk, anlamıyorum. Köşelerinde homur homur homurdanıp duruyorlar ama Anadolu'yu tanımadıklarından, toplumsal yapıyı bilmediklerinden siyasal yanlışlar da yapıyorlar bir sürü. Oralara gidip elinizi sürmeniz gerekiyor. O insanlara, o toprağa, o sorunlara el sürmek, hissetmek, anlamak çok önemli. Her neyse, gezimize dönelim. Akşamüstü altıda Mardin'e vardık. Grubun içinde Mardin'de daha önce bulunmamış arkadaşlar vardı. Onlar kenti dolaştılar sonra akşam yemeğinde birçok sevgili dostla beraber olduk. Mardin Valimizle daha önce o Batman'dayken okulöncesi eğitim çalışmalarına birlikte başlamıştık. Eşi, Hazine Avukatı, çok çalışkan bir insan, Mardin İl Jandarma Alay Komutanı da öyle coşkulu, yurtsever bir asker. Kendi elleriyle bize yemekler hazırlamışlar. Komutanlığın tepedeki yerinde güzel bir gece geçirdik.

— *Okulöncesi eğitim nasıl yapılıyor?*
— İlköğretim öncesindeki bir ana sınıfı bu. Çocuklar altı yaşındayken okulöncesi eğitime başlıyorlar. O yıl evlerinde alamadıkları ve kendilerini birinci sınıfa hazırlayacak çeşitli bilgiler veriliyor onlara . Dil sorunu, tuvalet sorunu çözülüyor, sıraya girmek, dişini fırçalamak, oyun, çizim, boyama gibi davranışa ilişkin temel bilgiler ediniyor çocuklar. Her yıl Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile yazları iki ay, bu eksiği gidermek amacıyla, Erken Çocukluk Gelişimi Destekleme projeleri yapılırdı. Meslek liselerinin çocuk gelişimi bölümü mezunları, okulöncesi eğitiminde öğretici olarak yer alırlardı. ÇYDD olarak biz de bu kızlara eğitim fakültelerinden üyelerimizin yaptığı seminerlerle hizmetiçi eğitim verirdik. Bu yıl iktidar değişikliği, parasızlık derken, bu eğitim programı yapılmadı. Parasızlık bahane. Böyle çalışmalar parasızlık bahane edilerek nasıl durdurulur, anlamıyorum. Ana

sınıfının zorunlu olması gerektiğini düşünüyorum. Böyle bir karar alınmış Türkiye'de ama henüz yüzde ondayız, %100'e nasıl varırız, bilinmiyor. Bu anlayışla AB'ye nasıl gireceğiz acaba? Bütün bunları konuştuk Mardin'de, dostlarla.

— *O gece mi İstanbul'a döndünüz?*
— Hayır, yemekten sonra Diyarbakır'a döndük. Gece Kervansaray'da kaldık. Biliyorsunuz tarihsel önemi olan bir mekândır orası. Şimdi bir otele dönüştürülmüş. Ertesi sabah yedide Bingöl'e doğru yola çıktık. Bingöl'de Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin yeni açılan iki yaz okulunu gördük. Emekli öğretmenlerimiz koşuşturup duruyorlar. Bu yaz okulları dört çadırda başladı. Sekiz öğretici belirlendi. Okul iki ay sürecek ve ortalama üç yüz öğrenci sabahçı ve öğrenci olarak yararlanacak. Daha sonra bu yaz okulundaki tüm donanımı kalıcı olarak devletin bize göstereceği iki ilköğretim okuluna yerleştireceğiz ve bu iki okuldaki iki sınıfın adı, bu okulu Abdi İbrahim finanse ettiği için, Çağdaş Yaşam Abdi İbrahim Ana Sınıfları olacak. Bu yaz okulunun yanına iki de oyun parkı kurduk, Bingöl'de yalnız bir tane varmış. Çocuklar öyle bir üşüşmüşler ki, bilmiyorum ne kadar dayanır yenileri açılmazsa. Ana okuluna katılmak için de binin üzerinde çocuk sırada. Keşke hepsini alabilecek kadar büyük bir okul açsaymışız. Ana babalar çocukların yaşlarını saklıyorlar kaydettirebilmek için. Kontenjan sınırlı olduğundan, nüfus cüzdanlarına bakılarak altı yaşında olanlar alınıyor. Yüzlerce sınıfa gereksinim var oralarda. Yaz okulundan sonra oranın güzel sanatlar anadolu lisesine gittik. Bir yıl İngilizce hazırlık sınıfı var. Öbür güzel sanatlar liseleri gibi buraya da öğrenciler sınavla alınıyor. Bu okulu biz, Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları projemizin burs dağıtım törenlerini yaparken tanıdık. Buradaki birçok kızımıza da burslar verdik. Bir de baktık ki güzel sanatlar lisesinin müzik bölümünde hemen hiç müzik aleti yok, hemen bir kampanya başlattık. İstanbul Festivali kapsamında yürüdü bu proje. Müzik aleti bağışları alındı ve halen de sürüyor. O okulu pilot okul yaptık ama çevre il ve

ilçelere de gönderiliyor bağışlar. İlk piyano bağışını Macide Oytay arkadaşımız yaptı. Ardından baterisi de dahil olmak üzere birçok alet yerlerini buldu. Milli Eğitim de bir piyano gönderdi sonunda. Okulun çok aklı başında, heyecanlı bir müdürü var ve burası örnek bir okul oldu. Deprem sonrasında, bu okula bağlı olan tek kız yurdunun da yıkım kararı alındı ne yazık ki, ama şansımıza, İÜ Eczacılık Fakültesi'nden Prof. Nazan Bergişadi, şimdi bu okula yeni bir kız yurdu yaptırıyor ÇYDD aracılığıyla ve altmış Bingöllü kızımız buradan yararlanacak.

Devletin ağır işlemesi büyük sorun oluyor bu gibi işlerde. Her şey evrak üzerinden işleyecek ya, okul, ilçe milli eğitim müdürlüğüne yazıyor, o il milli eğitim müdürlüğüne gönderiyor, onlar Ankara'ya. Her resmi kurumda evraklar bir bürodan ötekine bir haftada gidiyor. Bir istek sonuçlanana kadar (ki çoğu zaman "ödenek yetersizliği" diye yanıt geliyor) çok zaman geçiyor ve tüm motivasyon da yitirilmiş oluyor. Bu yüzden daha çabuk sonuçlandırdığımız için bize başvuru yapıyor okullar ama bizim de olanaklarımız kısıtlı. Sivil toplum örgütlerinin artması, sivil dinamiklerin harekete geçmesi gerekiyor. Bir de, e-devlet projesinin gerçekten işlemesi ve bürokratik engellerin kalkması şart.

— *Bingöl'de kaç* YIBO *var?*

— Milli Eğitim on yedi YİBO yapmış, ama iyileştirilmeleri gerekiyor. Destek lazım. Fikir edinmek için bir YİBO'yu gezdik Bilgi Üniversitesi'ndeki arkadaşlarla, çok beğendik. Müdürü, doktora yapmış, heyecanlı, genç bir insan. Öğretmenler de öyle, heyecanlı, idealist insanlar. Bu tür yöneticilerin bulunduğu okulları iyileştirmek çok daha kolay oluyor, çünkü sahip çıkılıyor. Sonra, akşam dörtte Diyarbakır'a döndük, vali ile randevumuz vardı. O da, deprem sırasında Bolu valisiydi, onunla ve vali muavinleriyle konuştuk. Vali muavinleri de, daha önce kaymakamlarken birlikte projeler yaptığımız pırıl pırıl insanlar. Diyarbakır ÇYDD şubemiz de çok iyi çalışan bir şubedir. Hep birlikte sohbet ettikten sonra oradaki 75. yıl YİBO'yu

gezdik. Okul onarımdan geçmiş ama ilgi bekliyor. Müdürü yüksek lisans yapmış, öğretmenleri çalışkan, özverili insanlar. Bir önceki vali, vali muavinlerine paylaştırmış YİBO'ları ve onları bunların tüm gereksinimlerinden sorumlu tutmuş. Muavinler de sorumlu oldukları YİBO'ları kalkındırmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Orada tarihi bir binaya girdik. ÇYDD orayı bir kültür merkezi yapmak istiyor. Sonra KAMER'e gittik. Bu, bir öncü kadının başlattığı ama bölgedeki birçok kadının da katıldığı bir kuruluş. Kadınlara karşı uygulanan şiddet konusunda çalışmalar yapıyor. Finansman sağlamak için de bir çocuk yuvası ve bir de yöresel yemeklerin piştiği bir lokanta kurmuşlar, işletiyorlar. Çeşitli hediyelik eşyalar, kutular üretiyorlar ve bunlar çarşı mağazalarında satılıyor.

KAMER'deki arkadaşlar bizlere başlarından geçenleri anlattılar. İnsan o kadar üzülüyor ki... Evde, adam bıçağı çekip karısına saldırmış, kadın bir yolunu bulup KAMER'den yardım istiyor, polisi de alıp gidiyorlar, ama çoğu zaman kadını ölü buluyorlar. Bölgenin kendi töresel korkunç hukuku, bağımsız mahkemelerden ayrı işliyor.

— *Töre?*

— Evet, dedikodular, korkular, cahillik, kompleksler üzerine kurulan bir töre. Kadının kocası evde yokken içeriye bir erkek girmiş deniyor. Büyük olasılıkla bir iftira. Aile meclisi toplanıyor, evdeki kadını cezalandırıyor. Ya da biri birisine baktı, deniyor, hemen idama karar veriliyor. Koca, iftiraya uğradığına inanıp da karısını öldürmezse, bu kez çevre tarafından küçük görülmeye başlanıyor. Soyut bir namus kavramı erkekten ve güçlüden yana bir hukukun doğmasına neden oluyor ama kuşkusuz buna hukuk bile denemez. Genç kız bir erkekle beraber olmuş (belki de olmamış) baba ölüme karar veriyor ama kendisi öldürmüyor, küçük oğluna yaptırıyor. Çocuktur, ceza yemez diye düşünerek. Genç kız, aile meclisinin kararına göre idama mahkûm ediliyor; odaya giriyor, tavandan sarkan ipe boynunu geçirecek. Boyu kısa geliyor, kardeşi gelip ayağının altına yastık koyuyor. Hele bir tecavüz varsa ortada, kızın öl-

mesi kararını neredeyse tüm toplum veriyor ya da onaylıyor. Bir yandan da bunları yaşıyor Doğu ve Güneydoğu Anadolu. O kadar çok yapacak iş var ki oralarda. KAMER, kocasının tecavüzüne uğrayan ya da çeşitli eziyetler gören kadınlara psikolojik tedavi de sağlıyor, ama iğneyle kuyu kazmak gibi bir şey bu. Çok insan, çok örgüt gerekiyor ülkemize.

— Yasalarımız nasıl bu konuda?

— Yasalarımızın mutlaka elden geçirilmesi gerek. Artık namus cinayetleri hafifletici sebeplerle değerlendirilmemeli. Kocanın tecavüzü kesinlikle cezalandırılmalı. Erkek egemen toplumumuz erkek egemen hukuku bir biçimde terk etmeli. AB uyum yasaları geçiyor, kabul ediliyor, ama kafalar değişmedi, kafalar uyum sağlayamadı daha. 18 yaşından küçük kız kaçırılıyor, tecavüze uğruyor. Aile fakir. Aileye para veriyorlar, kızı korkutuyorlar; kız, ben kendi isteğimle kaçtım diyor, kızı korkutarak tecavüz edenle evlendiriyorlar, ömür boyu kızın bedeni ve kimliği satılmış, satın alınmış oluyor. İşte bu sorunları arkadaşlarımıza anlattılar KAMER üyeleri. Ben de bir kez daha utandım. 80 yıllık Cumhuriyetimizde yasaları yenileyememizin nedeni, politikacılarımızın bu feodal düzenin değişmesini yürekten istememeleri. Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük ayıplarından biridir bu.

Sonra akşam uçağı ile İstanbul'a döndük. Eve geldim, uyudum. Sabah 07.00'de kalktım. Şimdi sizinle birlikteyim.

— Hafta sonunuzu anlattınız; herkes dinlenirken, siz başka bir çalışmanın içindeymişsiniz. Peki haftanız nasıl geçiyor, bir gününüzü nasıl planlıyorsunuz? Zamanı nasıl kullanıyorsunuz? İşlerinizi nasıl sıraya koyuyorsunuz? Birlikte çalıştığınız kişilere verdiğiniz duygu ve motivasyon nedir?

— Bu, benim çok önem verdiğim bir konu. Sorduklarında herkese kolumdaki saati gösteriyorum. Saatimde dakikaların yanı sıra saniyeler de çok iri ve net görünüyor. Öyle rastgele bakmıyorum saate. Her dakika benim için çok kıymetli. Bir kere, zaman beni yiyip bitirmesin diye ben zamanı iyi kullan-

maya çalışıyorum. Bunu da belki el yordamıyla buldum. Çünkü bir zamanlama olmazsa her şey boşa gidiyor. Ben zamanı kullanırken birçok işi birlikte yapmaya çalıştığımı fark ettim. Örneğin, bir yere giderken hem direksiyon kullanıp, hem müzik dinleyebiliyorsunuz, bir yandan da kendinize, şu sorunu nasıl çözebilirsin, düşün, bir çözüm üret diyorsunuz. Bu, üç şey bir arada yapılabiliyor demek oluyor. Dernek ya da hastane, üniversite işlerini yaparken, sorunlara çözüm ararken, en büyük yardımcılarımdan biri de çağrışımlardır. Çoğu kez, belki de haftada bir, o hafta benden çözüm bekleyen konuları alt alta sıralar, listenin karşısına geçer, neler yapılabileceğini düşünürüm. İşte o sırada birbiri ardına çağrışımlar çalışmaya başlar. Görüşülecek kişiler, adları, yapılabilecekler... Neredeyse beynimden fışkırır, dikte ediliyormuşcasına notlar alır sonra da uygularım.Ya da bir konuyu görüşürken, konuşulanlardan, unuttuğum ama yapmam gereken bir konuda çağrışım olur, hemen not alıp uygularım.

Bazen unuttuğum bir adı, adresi bulabilmek için ABC'nin bütün harflerini içinden sıralayıp çağrışımlarla o adı bulur, yol alırım. Böyle küçük oyunlar işe yarıyor sanırım. Sonra, gittiğim bir yerde beklemek zorunda kalırsam, hemen gazetemi açarım. Yemek yiyeceksem, yemeğimle haberleri aynı saate getiririm ki ağzım işlerken gözüm, kulağım haberlerde olsun. Buna benzer uyarlamalar yaparak zamanı en iyi şekilde kullanmaya çalışıyorum. Örneğin, yatmadan önce bilmece çözmeye gayret ediyorum, kafam rahatlasın diye. Yatıp uykuya dalarken de, bu gece sen şunları şunları çöz diye düşünürüm. Hatta kâğıt kalem yanımda durur, bir çözüm bulduğumda kalkıp not alırım. Buna benzer oyunlarla zamanı iyi kullanmaya, kendim için de sıkıcı hale sokmamaya gayret ediyorum. Bütün bu ciddi zamanlamaların yanı sıra, her zaman dostlarıma, tiyatroya, sinemaya, hele TV'de haber ve tartışmaları izlemeye de vakit ayırmadan edemem. Her gün en az iki gazeteyi, *Cumhuriyet* ve şimdi de *Radikal*'i ve *Milliyet*'i, hafta sonlarında ise diğerlerini neredeyse satır satır okumadan ve gece ikiyi bulmadan da yatamam. Sabahları da yapacağım işe gö-

re 06.30 ile 08.00 arasında bir saatte uyanırım. Haftalık programım pek yok. Yapılacaklara göre kendimi ayarlıyorum.

— Evle, ev işleriyle aranız nasıldır? Bunca uğraş arasında evi boşladınız mı?

— Ben evde yemek yapıp, bulaşık yıkamayı da çok severim. Ama ütüden nefret ederim. Bazen ütüyü neden sevmiyorum diye kendimi incelemeye çalışıyorum ama herhalde bunun bir geçmişi var. Çocukluğumuzda babamın durumu çok iyi olduğu dönemde, annem durmadan çocuk doğururken eve çamaşırcı, ütücü gelirdi. Ütücü hanım sabahtan akşama kadar yığınla çamaşırı ütülerdi, babamın yaka ve kolluklarını kolalardı. Bütün yatak yorgan çarşafları, masa örtüleri, her şey ütülenir, bütün bir gün bir oda dolusu ütü yapılırdı. Daha sonra bu olanaklarımız azaldı, babam daha az para kazanır duruma geldi. Bu işlerin hepsi annemin üzerine kaldı. Ama annem tüm işler üzerinde olduğu halde ütü işini bırakmadı. Bir dönem erkek kardeşlerim Galatasaray'ın ilk kısmında okutulurken hafta sonu çarşaflarını getirirlerdi. Üç erkek çocuğun her birinin birer takım çarşafı vardı. O zaman çamaşır makinesi var mıydı, yok muydu, hatırlamıyorum ama annemiz ne yapar eder, çarşafları yıkayıp, pazartesiye yetişmesi için ütüyle kuruturdu. Her tarafı buharlar sarardı. Anneme çok üzülür, acırdım. Belki de bütün bunlar beni ütüden soğuttu. Daha sonra evlilik hayatımda da, hani hep yaşarsınız ya: "Gömleğimi ütüledin mi, hanım?" şeklini ben de yaşadım. O da beni rahatsız etti ve ütüden nefret ettim. Bunun için çocuklarımı yetiştirirken hem kendime hem çocuklarıma ütü istemeyen giysiler aldım. Bu da çok kolaymış. Alırken dikkat eder, ütü istemeyen bir kumaş seçerim. İç çamaşırı ütülemek, çarşafı ütülemek yok, elimle biraz düzeltirim, olur biter. Böylece ütüye zaman ayırmıyorum. Kafanın içi çok doluyken, rahatlamak için soğanı, sarımsağı, domatesi doğrayıp güzel bir yemek yapmak, sebze soymak çok iyi olur. Çocukluğumuzda annem kalan ekmeklerden üzümlü puding yapardı, bayılırdık, pasta ve pandispanyaları unutulmazdı, ben onları hiç

beceremem. Evliyken de kayınvalidemden pek çok yemek öğrenmiştim. Dolma sarmak, helva yapmak gibi. Kimsenin istemediği, zor gibi görünen yemekleri yapmaktan hiç çekinmemişimdir. Ama daha sonraki dönemlerde zaman daha çok önem kazanmaya başladı. Bir yandan mesleğimi yapıyor, bir yandan çocuklarımı yetiştirmeye çalışıyordum. Çocuklarım üniversiteye giderken hem büyük oğlum Çağlayan'ın iki ya da üç arkadaşı hem de Çınar'ın tıp fakültesinde okuyan iki ya da üç arkadaşı daima bizdeydi. En azından 6 kişiyi doyurmam gerekti çok zaman. O zaman da zamanlama açısından çok pratik olmayı öğrendim. Kocaman bir makarna ve ikişer sosisle ya da köfteyle çocukları doyurabiliyordum, bol salatayla birlikte. Zamanı olabildiğince iyi kullanmaya çalıştım. Bunu yaparken de birçok şeyi yapmamayı değil, her şeyi yeterince yapabilmeyi, bunların içinden de gerçekten yapabileceklerimi ve yapmak istediklerimi seçmeyi yeğledim. Örneğin, yıllar yılı Mavi Yolcular bizim evde toplandılar. Herkes bir şey getirirdi, ben de bir şeyler alırdım ve birlikte yer, içer, gülerdik. Gösteriş olsun, ikram olsun diye değil, herkesin karnı doysun diye bir şeyler hazırlanırsa yemek yapmak da kolay oluyor. Artık bulaşıkları da makinede yıkıyorum, pek bir iş kalmıyor. Çok titiz değilim, bu da bence olumlu bir özellik. Çünkü bazı insanlar hem çalışırlar hem de ev yaşamında son derece titiz olurlar. Ben hiçbir zaman aşırı titizlik göstermem, gösterenden de rahatsız olurum. Çünkü onlar titizlikle kendilerini hasta ederler. Zamanı kullanırken bu da önemli bir şey. Her gün evde toz almaya kalkarsanız, hiçbir iş yapamazsınız. Ben pek aldırmıyorum böyle şeylere. Zaman çok önemli diyorum, bunu herkese aşılamaya çalışıyorum, zaman sizi yok etmesin, siz zamanı emrinizin altına alın, saatten de vazgeçmeyin, saat çok önemli bir şey diyorum. Biliyorsunuz, insanların iç saati vardır. Benimki epeyce duyarlı sanırım. Şu saatte kalkacağım desem, saat kurmama gerek kalmaz, o saatte kalkarım. Ama uçağa ya da trene bineceksem de gece yarım saatte bir uyanıp saate bakarım, kaçırmayayım diye. Zaman zaman kendi kendimi tedirgin eden ama

olabildiğince kimseyi rahatsız etmeyen bir içdisiplin kurmuşumdur. Bir de dışdisiplinim vardır, çalışma disiplinim. Bunu da etrafıma aşılarsam, çok seviniyorum. Bunu çok defa herkese hatırlatıyorum. Örneğin, televizyon dizileri için çok seçici olmalarını öneriyorum, ben de çok seçiciyim, özellikle haber programlarını kaçırmıyorum, belgesel seyretmeyi de çok seviyorum fakat dizilerin hiçbirini izlemiyorum. Çünkü onlara kapılırsam ne kadar boş zaman harcayacağımı biliyorum. Ama gazeteye bakıyorum, çok güzel bir film varsa onu da izliyorum. Hiçbir zaman kendimi birçok şeyden mahrum ederek bazı şeylere ulaşmak gibi bir konumda bulunmuyorum.

— Sanırım epeydir çalışma temponuz böyle yoğun. At Kız *kitabınızın önsözünde, tam edindiğiniz çevre ve uğraşla yetinmeye karar vermişken yeniden toplumsal bir örgütlenmenin, geniş ve dinamik bir çevrenin içine girdiğinizi ve yaşamınızın umduğunuzdan farklı yerlere geldiğini yazmıştınız. Bu rastlantılardan mı, zorunluluklardan mı oldu?*

— Çocukken hekim olmayı istemiştim. Köy hekimi. Bu, gerçekten güçlü bir istekti. Bir köye gideyim, oradaki insanları iyi edeyim istiyordum. Sonra hayat bazı değişiklikler getirdi. Üniversite ve tanıdığım insanlarla kurduğum güzel bir çevre, mavi yolculuklar, türkü söyleme günleri, çeşitli sohbet toplantıları, hastalarımla, çocuklarımla, güzel bir yaşam biçimi rayına oturmuş gibiydi. Artık tamam, diyordum. Mesleksel açıdan tatmin olmuştum, artık köşeme çekilir, üstümdeki yükleri azaltır, daha eğlenceli, mutlu, rahat bir yaşam sürerim diye planlıyordum. Ama birikimler, tanışıklıklar, yaptığınız işler, çeşitli projeler öylesine gelişiyor ki, başladıklarınızın güzel gelişmeler gösterdiğini görüyor, bunun dışında duramıyorsunuz. Köylerde hekimliğin ne olduğunu anlamışsınız, Anadolu'yu dolaşmışsınız, insanların dertlerine ortak olmuşsunuz, hekimliğin dışında çeşitli sorunları gözlemiş, kafanızda çözümler oluşturmuşsunuz, bölgenin toplumsal yapısını tanımış, çeşitli katkılarda bulunmuşsunuz; bir şeyler başlamış ve bunları unutup gidemiyorsunuz, arkanızı dönemiyorsunuz. Na-

sıl hiçbir hekim sokakta gördüğü bir hasta insana, ettiği yemin ve görev anlayışı gereği yardım etmekten kaçınamazsa, sizin vicdanınız da gördüğünüz çeşitli aksaklıkların nasıl düzelebileceği yolunda düşünmekten, çalışmaktan kaçamaz hale geliyor. Çözümü aslında çok kolay olan, ama bugüne kadar çözülmemiş bir cehaleti, yoksulluğu görüyorsunuz bir bölgede. Sizin varlığınız bile oraya bir şeyler getirmeye başlamış, hemen daha çoğunu yapmak istiyorsunuz. Hekim olarak gittiğiniz bölgede işleviniz genişliyor. Bir düğümü çözüyorsunuz, bir başkası çıkıyor karşınıza. Sonra bir de bakıyorsunuz ki bir ilişkiler zinciri oluşmuş. Sizin gibi düşünen başka insanların varlığını görüyorsunuz, onlar sizi zenginleştiriyor, siz onları; birlikte sorunlara çözüm bulmanın ve başarmanın mutluluğunu yaşıyorsunuz. Öğrencileriniz, asistanlarınız size katılıyor, yararlı işler yapmanın tarif edilemez doyumu onları da sarıyor. Bütün bunlar salt konuşarak yapılmıyor kuşkusuz. Sadece nutuk atarak, şöyle yapılmalıdır, böyle yapılmalıdır demek ya da yazı yazmak yetmiyor. Politikacılar bunları zaten yıllardır yapmış ve bölgeler de bu yüzden geri kalmış. Elinizi taşın altına koyup çalışmanız gerekiyor bir şeylerin oluşabilmesi için. Güçleri birleştirmek, sizin gibi çalışacak insanlara heyecan aşılamak, birlikte düşünüp, tartışıp eyleme geçmek. Çalışıp çevrenizi büyüttükçe önemli birçok insanın da size katıldığını görüyorsunuz; valiler, kaymakamlar, belediye başkanları ve öbür yöneticiler gibi. Onların arasında da çok çalışkan ve bölgelerinin sorunlarını en iyi biçimde çözmek isteyen, idare-i maslahatçı olmayan insanlar var.

İşte, on beş yıl kadar önce böyle bir aşamayı geçirdim, yerleşmiş güzel düzenim bir süre altüst oldu. O zaman çok yakın dostlarımdan uzaklaşmak, çok zevk aldığım işleri yapamamak durumunda kaldım. Örneğin, ayda bir pazartesi günü bu evde (Arnavutköy'deki ev) Ruhi Su'yla ve bazı dostlarla birlikte olur, türkü söylerdik. Bir hafta hazırlanırdık, çalışırdık. Bütün bir kış Azra Hanım'la (Erhat) gelecek yazın Mavi Yolculuk planlarını yapardık; kimi alalım, hangi güzergâhtan gidelim. Bunlar ve hastalarım benim hayatımı dolduran şeylerdi.

Sonra, dediğim gibi, on beş - yirmi yıl önce nasıl başladı, nasıl geliştiyse, yaşamım değişti ve benim kendim için yaptığım plan kaybolup gitti. Sonunun ne olacağı belli olmayan ama her adımında fayda dolu bir ufuk açıldı. Buna uyum sağlamaya çalıştım. Bu çalışmaların içinde başka insanları keşfetme, genç potansiyelleri görme, onları yetiştirme ve yönlendirme gibi yine bana mesleksel açıdan uzak olmayan bir işlev üstlendim. Eskiden beri daha adını bile duymadan empatiyi bildiğimi ve uygulayabildiğimi sanıyorum. Bizim üniversitelerimizde genellikle insanlar kendilerinden daha yetenekli, daha akıllı insanları pek istemezler. Kendi yerlerinin sarsılacağından korkarlar. Bu yüzden de gelişme ya hiç olmaz ya da yavaş olur. Bu beni çok kızdırır. Ben gelişebilecek, inisiyatif kullanıp birçok işi yapabilecek, yönlendirebileceğim, hırslı insanları yanımda görmek isterim. Başka türlü ilerleme kaydetmek çok güçtür. Bu güzel ve yararlı ilişki biçimini Cüzzamla Savaş Derneği'nde, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nde yarattık, Lepra Hastanesi'nde yarattık.

— Sizin bu özelliğinizi Çapa'daki kürsünüzde de görmüştük. Odanız hastalarınızın, dostlarınızın teklifsizce girip çıktığı, herkesin birbirine yardımcı olduğu, bir şeyler yapmak için koşuşturduğu, el sanatlarıyla süslü, sıcak bir ev gibiydi.

— Evet, birçok hemşiremizi, genç asistanımızı Anadolu'ya götürmüştüm. Kaç kez yaptım bu gezileri. On gün, on beş gün kalırdık oralarda. Hepsi hayatlarının en önemli deneyimlerinin o günler olduğunu söylerler. Anadolu'ya gittiğimizde oranın ileri gelenleriyle tanıştırırım onları: valiyle, komutanlarla, kaymakamla. O çekindikleri resmi makamın aslında toplumun sorunlarını çözmek için oraya oturmuş, kanlı canlı, bizim gibi insanlardan oluştuğunu görünce gençlerin kendilerine güvenleri gelir, vali onlara çay ikram eder, sorunlar görüşülür, tartışılır, o genç doktorlar, hemşireler daha farklı bakmaya başlarlar her şeye. Şimdi, bütün bu deneyimleri yaşamış genç dostlarım aynı işleri özveriyle sürdürüyorlar. Bu benim için en önemli kazanım oldu. Kimi zaman birisiyle tanışırım,

bir dernek üyesiyle ya da önemli mevkideki biriyle; bana, "Sizi bir televizyonda gördüm, dinledim ve o zaman benim de bu çalışmalara katılmam gerektiğini anladım hocam," der. Evet, en yakın ve eski dostlarımla, çocukluk arkadaşlarımla artık oturup sohbet etmeye vakit bulamıyorum ama onların da beni anlayışla karşıladıklarını umuyorum.

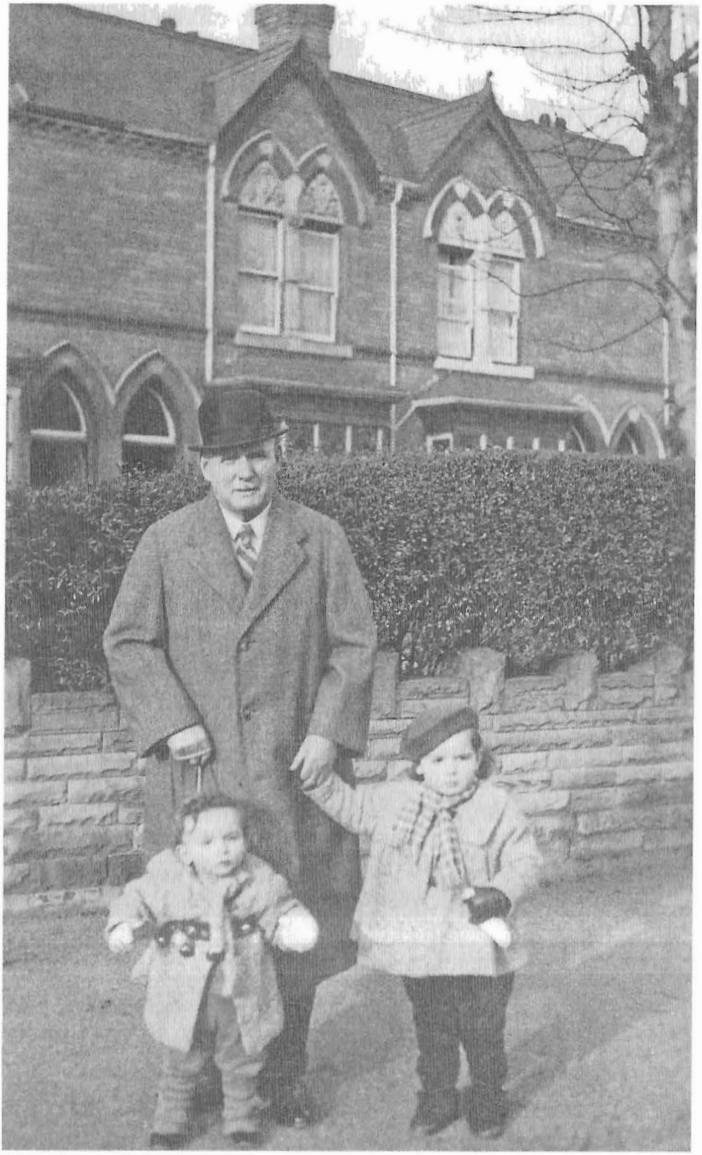
— Çalışmak, özellikle toplum için, başka insanlar için çalışmak ve özveri sizin yaşama biçiminiz sanki. Şöyle eski'ye gidelim. Türkan Saylan'ın anımsayabildiği en eski anısı nedir? Bir görüntü, bir ses, bir olay?



Türkan Saylan.

— İlk yaşlarımı geçirdiğim Emirgan İskelesi'nin hemen arkasındaki Kuleliyalı'da, üzerine çıkarken düştüğüm tabureyi cezalandırmak için merdivenlerden atışım galiba hatırlayabildiğim en eski anım. Olsa olsa üç-dört yaşında, tombalak bir kız çocuğu idim.

— *Çocukluk anılarınızı Cumhuriyet Kitapları'ndan çıkan* At Kız *adlı, çocukluk ve gençlik yıllarınızdan kesitler içeren kitapta bulmak olası; ama ailenize, daha sonra da siz dünyaya gelmeden önce yaşanan ilginç bir aşk anısına gelelim. Annenizin Türkiye'ye gelişi ve sonrası... Kimdi anneniz?*
— Aslında İsviçre kökenli teknisyen bir ailenin kızı. Ben anneme çok acırım. Çünkü annem bir başka toplumdan gelip tüm hayatını burada ve bir Türk'ten daha fazla Türk olarak geçiriyor. 1900'lerin başında İsviçre'de ekonomik bir kriz yaşanıyor ve annemlerin kasabasından (Zürih yakınlarında, Melingen adlı bir kasaba) birçok kişi İngiltere'ye, Birmingham'a göç ediyor. Reimann ailesi. Dedem ve ağabeyi orada fabrikalarda teknisyen olarak çalışmaya başlıyor ve yükseliyorlar. Sonra dedem yine yakınlarından bir kızla evleniyor. Erkek kardeşi de orada evlenip yerleşiyor ve neredeyse bir koloni oluşturuyorlar. Ben yıllar sonra gittiğimde bu akrabalarımı buldum. Savaş yıllarının yarattığı sıkıntılı bir yaşantıda annemi oldukça iyi okutuyorlar. Ticaret lisesine gönderiyorlar, birkaç dil öğreniyor annem okulda. Bu sarışın, mavi gözlü, çok güzel genç kız, on dokuz - yirmi yaşlarında İngiltere'de karşılaştığı genç bir Türkle evleniyor ve Türkiye'ye, ünlü bir aileye gelin geliyor ve sekiz yıl kadar evli kalıyor. O sırada babam anneme âşık oluyor. Annemin çocuğu olmamış bu ilk evlilikte. Babam İngiltere'ye gidip annemin babasıyla annesini alıp geliyor, annemi boşatıyor ve evleniyorlar. Babam, annemden sekiz yaş büyük, çok yakışıklı bir adam. Galiçya'da yaralanmış, Almanya'da tedavi görmüş, orada okumuş, kendi kendini yetiştirmiş, parlak bir iş adamı. Bir de babaannem var. O da çok sıkıntılar çekmiş, İşkodra'dan beri annesini babasını kaybederek gelmiş, yetimhanede büyümüş bir kadın. Babaannem babama çok düş-



Dede Robert Reimann, Turgut, Türkan. Birmingham, 1937.

kün, ayrılmıyor, beraber yaşıyorlar. Annem bir kaynanayla karşılaşıyor ki, tam bir Osmanlı kadını. Annem bana hamile kalınca Müslüman oluyor. İngilizcesinden Kuran'ı okuyor; iyi bir Türk gelini olabilmenin tüm koşullarını yaratmaya çalışıyor. Bu açıdan annemi hiçbir zaman anlayamadım. Kendi ailesini, kendi dünyasını tamamen unutmuş gibiydi. Senelerce annesini, babasını görmeden yaşadı. O zamanlar İngiltere'ye gelip gitmek de bugünkü gibi kolay değildi. Yurtdışına çıkmak zordu, pahalıydı. Sonraları, biz büyüdüğümüzde daha da arttı bu zorluklar, sıkıntılar. Böylelikle tamamen kendi kültüründen kopuk bir vaziyette yaşadı annem. Babam, Osmanlı'dan gelen bir erkek olarak babaannemin de etkisiyle, annemi bir Türk gelini gibi görüyordu. Annem de ister istemez bütün sorumlulukları üstleniyordu, sanki kaderi buymuş gibi. Başlangıçta yardımcılar vardı evde. Aşçısından hizmetçisine. Babam insanları eve davet ediyordu. Bunlar hep kendisinin uygun gördüğü konuklardı. Annem, konuklar geleceği zaman evin tüm işleriyle tek tek ilgilenir, aşçıyı, hizmetçileri organize ederdi. Ancak işler bitince, her şey hazır olunca gelip misafirinin yanına otururdu. Böyle bir yaşantıda annem bizde bir disiplin kurmaya çalıştı. Aslında bugünden bakınca, kendisinin de sürekli baskı altında olduğunu, kendisini hata yapmamak zorunda hissettiğini görebiliyorum. Yabancı kadın imajını kırabilmek için mümkün olduğunca Türk ya da Osmanlı gibi davranmak zorundaydı sanki. Örneğin oruç tutardı. Biz, hiçbirimiz evde oruç tutmazdık, o tutardı. Konuşurken bir sözcüğü yanlış söylediğinde de çok mahcup olurdu. Biz gülerdik. Bir yandan çok kültürlü bir annemiz olmasıyla övünürdük, bir yandan da herkesin annesi gibi değil diye küçümserdik onu. Babam da annemin yabancı kökenli olduğunu hep örtmeye çalışırdı. Aslında dil öğretme konusunda da yanlış yapmıştı babam. Çocuk erken yaşlarda yabancı bir dili öğrenmeye başlarsa kendi dilini yanlış konuşur diye düşünerek, anneme biz küçükken bizimle yabancı dilde konuşmasını yasaklamıştı. Ortaokula geldik, o zaman, hanım şimdi İngilizce öğretebilirsin, dedi. An-

nem gerçekten bütün ailenin yükünü çekti, ama olağanüstü bir disiplini vardı. Bence aslında fazla bir disiplindi bu.

— *Bu disiplin neyi amaçlıyordu?*
— Yedi yıl içinde beş çocuk doğurmuş annem. Evlendiklerinde babam otuz beş, annem yirmi sekiz yaşlarında. Dünyaya tutunmak istercesine arka arkaya çocuk yapıyorlar ve bu çocukları en iyi şekilde yetiştirmek gibi bir hayalleri var. Ama bu hayaller babamın hayalleri. Babam ne derse o oluyor. Annemin de hayalleri, düşünceleri var. Okumuş bir aileden geliyor, dedem bir mucit. Annem yaratıcı bir insan, şiir yazıyor, okuyor, yapmak istediği şeyler var. Ama ne zaman babama yaklaşıp da yapmak istediklerinden söz etse, babam onu tersliyor. Müthiş bir bastırılmışlık var annemde. Ne yapsın, kendi isteklerini gerçekleştiremedikçe, kendi yapamadıklarını bizde gerçekleştirmek, bizi istediği şekle sokmak için uğraşıyor. İyi, dürüst, çalışkan olalım, düzenli, temiz olalım, birbirimizle iyi geçinelim, çok disiplinli, çok başarılı, en önemlisi de herkesten farklı olalım istiyor. Çeşitli kurallar koyuyor. Aile sırları kimseye söylenmez, başkalarının yanında ağlanmaz, saç baş taralı olmadan, düzgün olmadan kimsenin önüne çıkılmaz, gibi. Bu kurallara ölünceye kadar kendisi de uydu. Annem son zamanlarında bile, ona habersiz gittiğimizde bize kızardı. Bizi oturtur, hemen odasına gider, saçını tarar, öyle gelirdi. Bir başka toplumdan gelip Türk toplumuna uyum sağlamak için çok uğraştı. Ben ona, anne sen burada doğmuş birinden daha fazla Türk olmuşsun, Müslüman olmuşsun, bu kadarı da fazla, birazcık kendin olmaya çalış, derdim. Kendini ikinci plana atmış biri olarak yaşadı ve asla şikâyet etmedi, ama ben onun, için için zorlandığını algılıyordum.

— *Annenizin Türkiye'de yabancı bir gelin olarak çok sıkıntı çektiği belli. Başka yabancı gelinlerden de söz etmiştiniz.*
— Evet, Mehmet Eyüboğlu'nun eşi Hüget Eyüboğlu bunlardan biri. Kanadalı bir gelin olarak geliyor Eyüboğlu ailesine. Tabii ki kaynanası da, Bedri Rahmi'nin eşi de yabancı ama

o tam bir Osmanlı kadını olmuş Karadenizli bir ailenin içinde. Daha başkaları da var, anılarını yazdılar. Bu kadınlar dernek kurdular, bir kısmının öyküsünü yazdı Hüget.

— Evet, annenizin gelişi ve babanız tarafından –abartılı bir sözcük saymazsanız– ayartılışı var. Biraz bunu konuşalım mı?
— Dedemlerin İsviçre'den İngiltere'ye gidip Birmingham'a yerleştiklerini anlatmıştım. İki çocukları olmuş. Biri annem, biri dayım. Dayım teknik bir okul okumuş ve mezun olunca Hindistan'da bir iş bulmuş. Oraya gitmiş, sonra da yerleşmiş Bombay'a. Uzunca bir süre bekâr kalmış, sonra bir Anglo-İndian ile evlenmiş. Esmer tenli, çok tatlı, yarı İngiliz yarı Hintli olan bir eşi vardı. Esprili, alaycı bir kadın. Bu evlilik yüzünden dayımın annemle ve anne-babasıyla arası açılmış. Uzunca bir süre dargın kalmışlar. Annemle dayım mektuplaşırlardı. İkisi de yabancılarla evlenmişler ya, çok mutlu olduklarını yazarlardı birbirlerine mektuplarda. Hiçbir sorunları yokmuş gibi gösterirlerdi kendilerini. Dayım 1970'lerde emekli olunca İsviçre'ye yerleştiler. Ben de onları orada tanıdım. Bir bilimsel toplantıya gittiğimde. Kuzenlerimle, diğer akrabalarımla, yeğenlerimle tanıştım. Sonra İsviçre'de yapamadılar ve İngiltere'ye döndüler. İngiltere'ye gittiğimde de uğradım onlara, böylelikle anne tarafımdan akrabalarımı tanımış oldum.

Annem'in adı Lili'ymiş. Sonra Türkiye'de Leyla olmuş. Teknik işler yapan bir aileden geliyor. İyi yetiştirilmiş. Her yıl İsviçre'ye göndermişler annemi, tatilde dil öğrensin diye. İngilizce, Fransızca, Almanca, İsviçre Almancası öğrenmiş. O döneme göre oldukça iyi bir eğitim sayılan ticaret lisesi mezunu, daktilo biliyor. Ama hiç çalışmamış babamın ölümüne kadar. 18 yaşlarındayken, çok tanınmış bir Türk ailesi İngiltere'de bir yerde annemi görüyor ve çok beğenip oğullarına istiyor.

— Kimler?
— Topuzlu ailesi. Cemil Topuzlu'nun oğluna alıyorlar annemi. Önce İngiltere'de bir düğün yapılıyor, sonra bir de İstanbul'da. Topuzlu'lar çok seviyorlar annemi, annem de onları.

Görümceleri var, yaşıtları genç kızlar. Güzel günler geçiriyor annem onlarla. Topuzlu ailesi Türkiye'nin gelişmesinde önemli etkileri olan bir aile. Batı düşüncesiyle yetişmiş aydın insanlar. Cemil Topuzlu bir cerrah, birçok görevde bulunmuş, belediye başkanlığı yapmış. Tabii balolar, davetler oluyor ve onlar da katılıyorlar hep. Annem bu balolardan birinde Atatürk'le karşılaşıyor ve dans ediyorlar. Cemil Topuzlu'nun torunu Cemalettin Topuzlu var; o da profesör. Annemin eski eşinin oğlu yani. Benden bir veya iki yaş küçük. Annem ilk eşinden ayrılınca o da başka bir İngiliz hanımla evleniyor. Onların oğlu, meslektaşım aynı zamanda. Zaman zaman karşılaşırız. Geçenlerde konuşurken benim bilmediğim bir ayrıntıyı anlattı. Annem, Atatürk'le dans ettiğini, çok yakışıklı ve çok kibar bir adam olduğunu anlatırdı, mavi gözlerinin olağanüstülüğünden söz ederdi, ama bu ayrıntıdan söz etmemişti.

Atatürk, annemle dans ederken ona bir iltifatta bulunmuş. Ona, "Çok güzelsiniz, tıpkı bir Limoge vazosuna benziyorsunuz," demiş. Ne ilginç değil mi? Bana ilginç geldi çünkü ona bir gül, bir kelebek kadar güzelsiniz demiyor. Bir sanat nesnesine benzetiyor. Limoge vazosunu tanıyor, ondaki zerafeti anlamış ve benzetmeyi bununla yapıyor. Mustafa Kemal'in kültürünü de gösteriyor bu iltifat.

Her neyse, işte annem böyle bir hayat yaşarken, o sırada babam da Almanya'dan dönmüş, işini kurmuş, yakışıklı bir genç. Babam 1900 doğumlu. Güzel Lili'den sekiz yaş büyük. Bir baloda karşılaşıyorlar. İkisi de çok etkileniyorlar ki, babam atlıyor gidiyor İngiltere'ye. Atlıyor gidiyor dedim ama, o dönemde uçak filan yok, İstanbul'dan İngiltere'ye gitmek öyle kolay değil. Birmingham'da Lili'nin annesini ve babasını buluyor. Dedemle ninemi yani. Diyor ki, kızınız evet, çok zengin bir adamla evli ama mutlu değil. Ben ona âşık oldum, evlenmek istiyorum. Gelin, siz de yardımcı olun, ondan ayrılsın, benimle evlensin. Nasıl bir operasyon yapıyorsa, beceriyor; alıp getiriyor onları Türkiye'ye. Annemi ve eşini ikna ediyor gayet uygar bir biçimde. Annem ayrılıyor ve babamla evleniyorlar 1934'te. Sıraselviler'de, Murat Apartmanı'nda ba-

baannemle birlikte oturmaya başlıyorlar. O zamanlar Sıraselviler önemli bir muhit. Babam Alman firmalarıyla çalışıyor, köprüler yapıyorlar. Haydarpaşa'da, tren yolunun üstünden geçen ilk köprüyü yapan babam. Anadolu'nun her tarafına koşturuyor. Annemi çok zengin bir aileden ayırıp getirdiği için ve çok sevdiğinden onu alıştığı lüksten yoksun etmek istemiyor. Anımsarım, çocukluğumda evimizde dantel başlıklı hizmetçiler, aşçılar, ütücüler vardı. Kristaller, gümüşler belli bir yaşam standardının aksesuarlarıydı. Sonra hepsi satıldı gitti bu eşyaların.

— *Babaanneniz baştan beri babanızla birlikteydi sanırım.*
— Evet. Babaannemin iki oğlu varmış. Babam ve amcam liseden Sultanahmet'teki evlerine dönerken, Galata Köprüsü üzerinde askere alınıp Balkanlar'a gönderilen gençlerden. Babam Galiçya'ya, amcam İşkodra'ya gidiyor savaşta. Amcam saralı olarak dönmüş askerden. Ben küçükken, Eskişehir'de bir yerlerde öldü. Babaannem babamdan hiç ayrılmamış. Hat-



Türkan, Turgut, Tuğrul, Turhan ve (Sarıkabak) Gündüz. 1947.

ta annemle evlenmeden epeyce önce babam bir Yugoslav balerinle, Xenya ile beraber oluyor. Onu İstanbul'a getiriyor. Evlenmek istiyorlar; ama Xenya'nın anne babası yok. Dedesiyle ninesi büyütmüş. Fasih Galip'i de al gel, burada yaşayın, diyorlar torunlarına. Babamın adı o zaman daha Fasih Galip. Saylan soyadı alınmamış. Babaannem ayak diretiyor, burada yaşayın diye. İki sevgili evlenemeyince ağlaya sızlaya ayrılıyorlar. Babam annemle evlenince de bırakmıyor babaannemi ve hep birlikte yaşıyorlar. 1934'te evlendikten bir yıl sonra, 13 Aralık 1935'te ben doğuyorum. Babam otuz beş, annem yirmi sekiz yaşında. Çocuk özlemleri var demek ki. Alman Hastanesi'nde doğuruyor annem beni. Sonra kardeşlerim evde doğuyorlar. İlk çocuk telaşı, korkusu herhalde. Babam için benim farklı bir yerim vardı. Hepimizi severdi ama bana farklı bir ilgi gösterirdi. Yedi yıl içinde beş çocuk doğuruyor annem. Benden sonra iki erkek kardeşim Turgut (1936) ve Tuğrul (1939), onlardan sonra kız kardeşim Turhan (1940) ve en küçük erkek kardeşimiz Gündüz (1942).

— Hepinizin adı T ile başlıyor, son kardeşinizinki başka bir harf. Bir nedeni var mı?

— Evet, var. Babama kalsa o da T'li bir şey olacaktı mutlaka ama Gündüz'ün adını ben koydum. Yedi yaşındaydım daha. Mahallede kıvır kıvır saçlı, Gündüz adında bir çocuk vardı. Sanırım, çaktırmadan ona âşıktım. Babama epeyce ısrar ettim Gündüz adı için; o da beni kırmadı. Ben okul çağına gelmiştim; ötekiler de hemen arkamdan geliyorlar. Gündüz, daha bebekken zatürre oldu. Bizimkiler telaşlandı ve Türkan'ı okula gönderirsek bir sürü hastalık getirecek eve; iyisi mi bu yıl göndermeyelim, dediler. Bana öğretmen tutuldu. Turhan öğretmen. 32. İlkokul'un öğretmeni. Beni yetiştiren üç ayrı hoca vardı o sırada. Bir din hocası, bir müzik hocası, bir de Turhan öğretmen. Ben okula gitmedim ama hepimiz hastalanmaya devam ettik. Eczacı Şen Efendi ve doktorumuz Şahin Efendi'den uzak kalamıyoruz. Şahin Efendi gelip yakı yapıyor, şişe çekiyor. Ev revir gibi. Beş çocuk yatakta. Ben dokuz yaşına bastığımda Tur-

gut sekiz, Tuğrul'da altı yaşındaydılar. Ben sınava girip 4. sınıfta okumaya hak kazandım ve 32. İlkokul'da Turhan öğretmenin sınıfına yazıldım. Turgut'la Tuğrul'u ise Galatasaray'a yatılı verdiler annemler. Ben dördüncü sınıfa başladım ama görmediğim bir sürü ders vardı. Onları da öğrenip sınıf arkadaşlarıma yetişeyim diye öyle bir çalışıyordum ki çöpe döndüm. Bu kız verem filan olacak bu gidişle dedi annemler ve Cumhuriyet Bayramı'ndan sonra beni 3. sınıfa indirdiler. Çok iyi bir eğitim aldık 32. İlkokul'da. Zaten küçücük bir sınıftı. Çok az kişiydik. Turgut'la Tuğrul pazartesi okula gidip cumartesi dönüyorlardı. Çarşambaları annem ziyaretlerine gidiyor, ihtiyaçlarını götürüyordu. Okurken de hastalıksız kalmadık. Bulaşıcı çocuk hastalıkları evimize girip hepimizi dolaşıyordu. Başkalarının çocukları hasta oldukça annem, "Tabii ki olurlar. İyi beslenmiyorlar, doğru dürüst bakılmıyorlar ki," der, kendine övünme payı çıkarırdı ne kadar iyi çocuk yetiştiriyor diye; ama ne kadar büyük söylediyse başına geldi. Bize o kadar çok özen göstermesine karşın biz hastalandıkça çok üzülürdü, sanırım içten içe utanırdı da!

— *Babaannenizle arası nasıldı annenizin?*
— Babaannem kaynana, annem gelin. Galiba yaşlandığı günlere kadar babaannemin annemin üstünde görünmeyen bir baskısı vardı. Bizler çocuk olarak onu çok sever, sürekli onun yanında anlattıklarını dinler, eğlenirdik. Babaannem bizi epeyce oyalamıştır ve bütün küçük çocukların yaşlıları sevmesi gibi, onunla mutlu olduk, onu sevdik. Babaannem bize annemi çekiştirirdi kimi zaman, ama annem onunla pek tartışmazdı. Hiç kavga etmediler. Aralarında biraz da iğneli bir resmiyet vardı. İkisi de birbirlerine "hanımefendi" derlerdi. Annem, babaanneme hiçbir zaman anne demedi. O da kızım demedi anneme. Hanımefendi daha sonra "hanım"a dönüştü. Babaannem iyice yaşlanınca annem ona "babaanne" dedi. Ölünceye kadar babaanneme baktı annem, altını temizledi. Hepsi kendi açılarından mutluluklar ve mutsuzluklar yaşadılar ama galiba anneminki biraz daha trajediydi.

Şimdi aklıma geldi, anlatayım: Ben ilkokul beşteyim. Galatasaray'ın ilkokul kısmı Ortaköy'de. Okulun berberi var, herkesi o tıraş ediyor. Çok temiz ve düzenli. Bir gün bizim oğlanlardan birinin kafasında böyle, yuvarlak bir dökülme. Ötekine baktık, onda da var. Annem her hafta sonunda kardeşlerimi eve sokmadan kontrol ederdi bir hastalık getirmesinler eve diye. Diş, tırnak bakımı çok önemliydi. Diş fırçalamadan yatmak yasaktı. Hepimiz için bir ıstıraptı bu. Tuğrul bir akşam dişini fırçalamadığı için bir tokat yemişti. Hâlâ dişimi fırçalarken tokat duygusunu taşırım. Ayak yıkamak da tam bir disiplindi. Yatmadan hepimizin ayaklarına bakardı annem. Yine Tuğrul'un bir akşam anneme yalvarışını hiç unutmam. "Anneciğim, çok yorgunum. Bir ayağımı yıkadım, ne olur öbürünü yarın yıkayayım," diye. Hepimiz bu temizlik otoritesine karşı tepki duyardık. Bu özene karşın oğlanlar Galatasaray'ın berberinden bir mantar hastalığı kapmışlardı.

— *Saçkıran mı?*
— Saçkıran ama iki cinsi var. Biri psikolojik kökenli; öteki çocuklarda görülen, saçlı deride olan mantar. Kepekli, yaralı bir şey. Onlardan bize de geçmez mi! Müthiş bulaşıcıdır bu. Annem perişan oldu artık. Hastalıklar pis insanlarda, bakımsızlarda olur diye öğrendiğinden, hazmedemiyordu bunları. Hep birlikte Çapa'ya, cildiye kliniğine gittik.

— *Sizin daha sonra çalışacağınız yer.*
— Evet, ilk girişim böyle oldu oraya. İhtisas yaptığım, çalıştığım, öğretim üyesi, anabilim dalı başkanı olduğum yere yedi yaşında bir hasta olarak gittim ilk kez. Tahliller yapıldı. O zaman ağızdan alınacak ilaç yok. Şua yapılıyordu, elektrik yapılıyordu, saç diplerindeki mantarlar öldürülüyordu. Basit bir şey aslında. Hepimizin kafaları kazındı, o zamanki ilkel bir makinanın altına yattık, şua yapıldı. Gayet iyi geldi tedavi. Yaza doğru olmuştu bu hastalık. Yazı ben kasket ve pantolonla geçirdim bir oğlan çocuğu gibi. Birisi bana, "oğlum" diye seslenince ne kadar mutlu olurdum, anlatamam. Kışa doğru

saçlarımız çıktı, kıvır kıvır çıkmıştı o ilk saçlarım. Babam bizi önüne oturtur, tıraş eder, başımıza tendürdiyot sürerdi hastalık tekrarlamasın diye.

Bizim ailenin bir alışkanlığı vardı. Babam, her yılbaşından bir gün önce bütün çocukları toplar, annemi ve babaannem iyiyken onu da alırdı. Tünel'deki Foto Süreyya'ya gider, aile fotoğrafı çektirirdik. Böyle üst üste yıllarca çekilmiş fotoğraflarımız vardır. Babam, ben ilk çocuk olduğum için doğumundan başlayarak düzenli fotoğraflar çekmişti. Türkan 24 saatlik, Türkan üç günlük, bir haftalık, bir aylık... gibi. Bu fotoğraflar sonraları, öbür kardeşlerimde tavsadı. Belki maddi durumu da iyi değildi o aralar. Şimdi bakıyorum o fotoğraflara, her yılki değişimleri görüyorum. Zaman geçtikçe giysiler daha özensiz olmuş, fotoğrafların kaliteleri de düşmüş. İlk yıllar annemin hepimizin üstünde kendi zevkine göre yaratmak istediği görüntüler zamanla kaybolmuş. Annem benim saçlarımı akşamdan bezlerle sarıyor, sonra lüle lüle tarıyordu, kendi beğendiği gibi cici bir kız yaratmaya çalışıyordu. Ben ise erkek gibi olmaya çalışan, saçlarını kısa kestirmek isteyen bir kızdım.

— *Çocukluk anılarınızı yazdığınız* At Kız *adlı kitabınızda da o yıllarda dünyaya erkek olarak gelmiş olmayı çok istediğinizi anlatıyorsunuz. Bu, daha sonra da süren bir duygu oldu mu?*
— Evet, çocukluğumda bunu çok istemiştim. Sanırım birçok kız çocuğunda olan bir duygudur bu. Bazen ben de birçok arkadaşıma erkek olmayı düşünüp düşünmediklerini sorarım ve genellikle aldığım cevap, keşke erkek olsaydım, olur. Galiba hangi aileye doğarsanız doğun, bir yaşa gelince, erkek çocuk ile kız çocuk arasında bir ayrım yapıldığını ya da erkeklerin yaşam ve davranış biçimleriyle kadınların yaşam ve davranış biçimleri arasında bir farkın varlığını, bunun da erkekler lehine olduğunu görüyor ve bu eşitsizliğe kızdığınız için kız olmaktan üzüntü duyuyorsunuz. Çocukluğumda zaman zaman neden erkek değilim diye ağladığımı hatırlıyorum. Ama ileri yaşlarda bu duygu azaldı ve özellikle genç kızken, kız ol-

duğum için çok mutlu oldum. Kız olarak ben çok fazla sıkıntı çekmedim. Belki başka ailelerde, başka çevrelerde kız olmak, sonra da kadın olmak sıkıntılar yaratabiliyor, ama ben kendi payıma yaşadığım sıkıntıları çok önemsemiyorum, hatta kadın olmanın kimi avantajlarını da yaşadığımı, annelik, ablalık sezgilerimin yaşam süreçlerimde çok ön açıcı olduğunu söyleyebilirim..

— Siz belki bir üniversite öğretim üyesi olarak Türkiye'de kadın olmanın sorunlarını en az oranda yaşamışsınızdır ama gerek hekim, gerek Anadolu'nun birçok yöresini bilen, oradaki yaşam biçimlerini yakından tanıyan biri olarak günümüzdeki kadın sorunları hakkında neler düşünüyorsunuz?
— Ülkemizdeki hatta dünyadaki en önemli sorunlardan bi-



Türkan, İlkokul 4. sınıfta bir temsilde. Ortada sultan giysisiyle, iki yanda Rükzan ve Ruyet öğretmenler, Kandilli 32. İlkokul'dan bir grup öğrenciyle. (Giysiler, öğretmenlerin annelerinin çeyiz sandıklarından derleme.) 1945.

rinin kadın-erkek eşitsizliği olduğu kanısındayım. Bu yalnızca kırsal alanda ve geri kalmış ülkelerde değil, bütün Türkiye'de ve ileri ülkelerde de değişik biçimleriyle söz konusu. Mustafa Kemal'e her konuda olduğu gibi bu konuda da ne kadar teşekkür etsek azdır. Ben Mustafa Kemal'in devrimlerini ve Cumhuriyet'i aynı zamanda bir kadın devrimi olarak da algılıyorum. Kanımca Mustafa Kemal en büyük feministtir. Bu yalnızca benim değil, dünyada bu konuda çalışmalar yapan birçok kişinin de düşüncesidir. Hatta benim gibi düşünenlerle kendimizi Kemalist-Feminist olarak tanımlıyoruz. Kuşkusuz bu tanımlama feminizmi nasıl yorumladığınıza, nasıl anladığınıza bağlı! Ben feminizmi öncelikle kadın-erkek eşitliği olarak algılıyorum. Ne erkeklerin ne de kadınların lehine bir eşitsizlik düşünmediğim için eşitlilik üzerine kurulmuş olan bu tanımı benimsedim. Birçok farklı bakış açıları olabilir feminizm konusunda, ama bu benim doğru bulduğum. Bundan da önce ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasal koşullara baktığımızda insanların kadın olsun, erkek olsun büyük eşitsizlikler içinde olduğunu görüyoruz ve ben de kendi payıma bu eşitsizlikten nasıl kurtulabileceğimiz üzerinde düşünüyorum, çalışıyorum. Kadın-erkek eşitsizliği konusunda da kâğıt üzerinde, yasalarla, düzenlemelerle ne yaparsanız yapın, erkeklerin ve hatta kimi zaman kadınların erkek bakış açısını kullanmaları, erkeğin kas gücünden gelen hegemonyasınının her şeyin önüne geçmesi sonucunda bu eşitlenme olamıyor. Çünkü burada birbirini besleyen olumsuz etkenler var. Aileye yeni bir çocuk geldiğinde, kız ise yalnızca eşe dosta haber veriliyor, ama erkek ise kutlamalar yapılıyor, baba tarafı kendine paylar çıkarıyor. Tüm dünyada erkeğe verilen rol ve kurulmuş model inanılmaz ölçüde aksak, yanlış ve çağdışı. Bu, Avrupa'da, ileri ülkelerde de bir ölçüde böyle. Aslında kadının önem kazandığı, kendisine saygı duyulduğu toplumlar da var tarihte, ama örneğin din faktörü, eski ve yeni dinler ve onların yorumları kadını neredeyse yok etmiş, erkeği bir çeşit efendi durumuna yükseltmiş. Erkeğin fizik gücü, daha sonra toplumsal anlamda da, zaman zaman

hukuksal anlamda da güçlü ve öncelikli konumda tanınmasına neden olmuş zaman geçtikçe. Geri kalmış ülkelerde bu güç, erkeğin her şeyi bildiğine, kararları onun vermesi gerektiğine kadar ulaşmış. Kadın da pek az örnekler dışında kendine biçilen bu rolü, modeli benimsemiş, kendini ikinci planda kabul etmiş. Karar vermenin ve kendi aklıyla hareket etmenin zorluğundan kaçıp kendisine ekmek getiren, kendisini koruyan erkeğin yanında; aslında aile içinde en büyük yükü taşıdığı halde, sorumsuz bir konumda kalmış. "Erkek olmak" deyimlere, atasözlerine kadar yerleşmiş. "At, avrat, silah" tanımı bile, bu üçlünün erkeğin oyuncakları, aletleri olduğunu göstermiyor mu? Tecavüz konusu da böyle. Bütün küfürlerimiz cinsellikle yüklü ve "bilmem ne yapma" biçiminde. Bu giderek tecavüz boyutuna vardırıyor işi. Erkeğin zor kullanarak kadını elde etmesi! Bu olay bile erkeğin kaba gücünün yanı sıra toplumsal anlamda da erkeğin öncelikleri olmasından kaynaklanıyor. Bosna'da yaşanan olayları anımsayın. Savaş suçu olarak kabul edilmiş olmasına karşın tecavüzün ne kadar büyük bir oranda yapıldığını gördük. Erkeğin penisi çoğunlukla sahibi için bir silah oluyor; ne yazık değil mi? Dünyadan yok etmemiz gereken bir olgu bu; ama gereken önem verilmiyor bununla mücadeleye. Aile içi ilişkilerde bile farklı anlayışlar var. Kadının istemediği durumda kocanın zor kullanarak cinsel ilişkide bulunmasını birçok hukukçu hâlâ suç saymıyor. Daha bu kadar ilkel bir noktadayız. İnsanlara kendilerinin istemediği bir biçimde ve zamanda yapılan davranışın bir tecavüz olduğunu anlayamıyoruz, algılayamıyoruz; en acısı bunun erkeğin doğal hakkı olduğuna inanmışız, bu kuralları duyunca şaşıp kalıyoruz!

— *Hayat kadınlarına tecavüzde de benzer bir anlayış yok mu?*
— Evet, aynen öyle. Bu aralar bu konu beni çok düşündürüyor ve rahatsız ediyor. İnsan hakları çalışmaları yapıyoruz, Avrupa'ya uyum sağlamaya çabalıyoruz, ama tecavüz konusunda bir adım bile ilerleyemiyoruz. Örneğin, tecavüz görmüş ama kızlık zarı yırtılmamış ya da kızlık zarı yırtılmadan hamile bı-

rakılmış bir insanın hukuksal durumunu, ayaklarımız yere basmadan, kendimizi tecavüze uğrayanın yerine koymadan ve çoğu kez tecavüzcü erkeği anlamaya ve suçunu hafifletmeye çalışırcasına tartışıyoruz.

— *Çünkü sanırım değerlendirmeler beden temel alınarak yapılıyor. İnsanın ruhu, kimliği bedenden ayrı tutuluyor.*
— Evet, erkek açısından hafifletici nedenler her zaman bulunuyor. Erkek on sekiz yaşından küçük bir kızla birlikte olduğunda; kız baskıyla ya da parayla kandırılıp, kendi rızasıyla birlikte olduğunu söylerse ceza hafifliyor. Tartışma çerçevesini düşünebiliyor musunuz? Bunu nasıl aşacağız? En iyi eğitim görmüş, karar mekanizmalarına gelmiş insanlar da tartışırken hep erkek açısından duruma bakıyorlar. Kadın ve erkek, aralarında mutlaka hukuksal eşitlikler sağlanması ve bu eşitliklerin toplumsal anlamda da uygulanması gereken iki ayrı cins değil de; kadın, erkeğin elinin altında bulunacak, onun izin verdiği ölçüde hareket edecek bir yaratık sanki. 21. yüzyılda bu bakış açısının, karar mekanizmalarındaki erkekler için çok onur kırıcı olduğu kanısındayım.

Batı'da da benzer anlayış var aslında. Karısına saygılı, şık giyimli Avrupalı erkeğin de aklının bir köşesinde bastırılmış bir erkek hakimiyeti düşüncesi, duygusu var. Bu günlerde televizyonlardaki bir dizide de bunun bir örneğini görüyoruz: "Light Erkek - Taşfırın Erkeği" örneği. Karına sevgili ve saygılı davranırsan yumuşak bir adamsın. Bu yumuşaklık, "Efemine misin, nesin!" anlayışına kadar gidiyor. Yazık ki ülkemizin geri kalmasının hem nedenlerinden hem de sonuçlarından biri bu kadın-erkek ayrımı. Toplumsal yaşamın ve gelişimin önünü tıkayıp duruyor.

— *Toplumdaki kadınlar da bu modeli benimsemiş değiller mi? Onlar da erkek çocuk doğunca kendilerine pay çıkarıyorlar; sürekli kız çocuk doğurduklarında üstlerine gelen kumaya ses çıkarmıyorlar.*
— Yaşama uyum sağlamak zorundasınız. Kız çocuğunun do-

ğar doğmaz kendini içinde bulduğu, bu düşünce ve duygularla geliştiği bir ortam bu. O ortamın kuralları neyse onu yapacak! Ağabeyi dövmesin diye, babası dövmesin diye, daha sonra kocası dövmesin diye susacak, baş eğecek. On üç yaşında kocaya veriyorlar. Yaşlı bir adama kuma gidiyor, berdel ediliyor. Seçeneği yok. Bu, ekonomik zorlukların hüküm sürdüğü, gelenek göreneklerin, törelerin insanın elini kolunu bağladığı geri kalmış yörelerde yoğun yaşanıyor. Kadının bu koşullardan kurtulması kolay değil. Ailenin, törenin söylediklerine karşı çıkan, içinden geleni yapan kadın öldürülebiliyor. Kentlerde de bu ölçüde olmasa da kadın sorunlarını yoğunlukla görebiliyoruz. Eğitimli kadınlar da aynı durumda. Ya kocamdan ayrılırsam, kendi başıma kalırsam, dul kalırsam, bana ne derler, başımda bir erkek olsun da bu güçlükleri yaşamayayım, ben onun olumsuzluklarına katlanırım, diyor birçok kadın. Bu, demin de söylediğim gibi, bir çeşit sorumluluktan kaçma. "Babam bilir, kocam bilir, akşam baban gelsin ona soralım, kocama sormam lazım," cümleleriyle örnekleniyor. Bu cümlelerle kendini sarıp rahat ettirmiş kadın. Erkeğe tabi olmanın hayatta rahat etmek için şart olduğu düşüncesini bırakacak gücü yok. Bir arkadaşım, "Karım benim vitrinimdir," derdi, ben de şaşırırdım. Karı koca aynı hukuk fakültesini bitirmiş, evlenmişler. Adam iyi bir işte çalışıyor, iyi kazanıyor, kadın evde çocuk bakıyor. Neden karın çalışmıyor, diye sorulunca bu cevabı verirdi. "O benim vitrinimdir, ben çalışır ona bakarım, onu giydiririm, takılar alırım, koluma takar, onunla övünürüm, o da benimle övünür," derdi. Toplumdaki modele kadın da uyum sağlamak zorunda. Nasıl ki değişim bir doğa gerçeği ise, uyum sağlama da bir doğa gerçeği. Ne yazık ki insan davranışlarının değişimi çok ağır işliyor.

— *Uyum sağlayan yaşamını sürdürür.*

— Evet, hayatta kalmak için ya dayak yiyerek, ya dayak yemeden, her şeye baş eğerek yaşamını sürdürür çoğu kadın. Anadolu kadınına bakarsak bir farklılık görürüz. Koca, birçok işin yapılmasını kadına bırakmıştır güç kullanarak. Tar-

lada çalışmak, evin yemeğini yapmak, çocukları büyütmek gibi. Kendisi de kahveye gitmiş ve ayaklarını uzatmıştır. Bu durumda kadın üretici konumda olduğundan, o da bir derece söz sahibi olmuştur. Çalıştıkça ailenin geçimini sağlamaktadır çünkü. Anadolu kadını cefakârdır, çalışkandır derler, ama sistem yine erkek sistemidir. Ekimi, hasadı kadın yapar, erkek ekini arabaya yükleyip satmaya götürür, ürünün parasını kendi alır. Erkek çocuk doğuran kadın el üstünde tutulur, evin hakimiyetini kazanır, erkeğin annesi evde gelinin üstünde söz sahibidir. Bu hakim kadınlar aileyi çekip çevirirler, ama genelde ailelerin birçoğunda ciddi psikolojik sorunlar vardır. Örneğin, kuma gelmiştir. Hem işleri üstlenen bir yeni insan katılmıştır aileye hem de evin anaç kadınına kocasını paylaştığı bir ortak çıkmıştır. Kuma için de, evdeki kadın için de çeşitli sorunlar vardır. Anadolu'da bir muayene yaparsınız; kadınlar, oram ağrıyor, buram ağrıyor deyip öyle şikâyetler söylerler ki, şaşarsınız. Çünkü hastalıkları hep sıkıntılarının yansımasıdır. Bunların aslında aile içi sorunlardan kaynaklandığını anlarsınız. Erkekler sanki sorunların dışındadır. Ailede bir düzen vardır ama bu düzen sağlıklı, sevgi dolu bir düzen değildir. Mutlu bir aile ortamı yaratılamamıştır. Bu ortam içinde çocukların psikolojileri de ilginçtir. Genelde anaya babaya bağlılıkları inanılmaz boyutlardadır ve kendilerini sorunların nedenleri gibi görürler. Bir an önce okuyayım, doktor olayım, para kazanayım, aileme bakayım derler. "Bizi niye doğurdunuz, bu ekonomik sıkıntıyı neden yaşadık," gibi sorunların temeline giden soruları sormayı akıllarına bile getirmezler.

— *Nüfus artışı da önemli bir sorun, değil mi?*
— Hem de çok önemli. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir aile planlaması düşüncesi vardı. Ama Cumhuriyetin 80. yılında bu anlayış terk edildi. Nüfusumuz yüz milyon olsun, komşularımızın karşısında güçlü olalım düşüncesi hâlâ sürüyor. Bugün nüfus sorunu dünyanın en birincil sorunu. İnsanların bakabilecekleri çocuktan fazlasını yapmamaları gerekirken bunun

tam tersinin uygulandığı ve hatta nüfus planlamasının önünde engellerin oluşturulduğu görülüyor. Dünya haritasına bakıldığında ileri ülkelerle geri kalmış ülkeler arasındaki en büyük farkın nüfus yoğunlukları olduğu görülüyor. Gelişmiş ülkelerde nüfus azalması söz konusuyken geri kalmış ülkelerde hızlı bir artış var. Gelişmiş ülkelerde yönetimler hayat sürelerini nasıl uzatacaklarını, var olan insanlara nasıl hizmet götüreceklerini düşünürken; geri kalmış ülkelerde insanların nasıl doyacakları, hangi hastalıklarla ölecekleri, ne kadar yaşayabilecekleri belli değil. İnsanlar günlük yaşıyorlar. Sağlık hizmetleri yok ya da yetersiz; eğitim hizmetleri yok ya da yetersiz; kişi başına düşen gelir çok düşük. Aslında herkes nüfus planlamasının dünyanın en önemli sorunu olduğunu biliyor. Bunu ileri ülkeler uyguluyor, geri ülkeler uygulayamıyor. Bu da bir başka planlı politikanın sonucu bence. Bazı üreticilerin, üretici ülkelerin, tapon mallarını satacakları bilinçsiz tüketiciye ihtiyaçları var. Birçok insan deliler gibi çalışacak, zorunlu gereksinimler için değil, özendirilen giysiler, sanal yaşam biçimleri, süslenmeler vb. için para harcayacaklar. Bu lüks ve gereksiz tüketim ancak eğitim olarak geride kalmış, kültür sömürüsü içinde bulunan ülkelerde söz konusu. Örneğin, yıllar önce Suudi Arabistan'a gitmiştim. Araplar, Güney Asya'dan, Filipinler'den ev hizmetçisi getiriyorlardı. Yüz dolar aylıkla çalışıyordu bu kadınlar. Evin beyi kadının elinden pasaportunu alıyor, kadın evde hizmetçilik, aşçılık yapıyor, İngilizce bildiği için çocuklara İngilizce öğretiyor, dadılık yapıyor, gerektiğinde evin erkeğinin de gönlünü ediyor, karşılığında da yüz dolar kazanıyordu. Bu parayı bir yıl biriktiriyor, sonra evine dönerken bu paranın çok büyük bir bölümüyle elektrikli aletler alıyordu ailesine götürmek için. Bütün bir yıl verdiği emeğe karşın tutsak gibi çalıştığı evden, pasaportu saklandığı için yüz metre uzağa gidemiyordu. Kendi ülkesinde iş, aş bulamayıp başka ülkelere gidenler buna benzer durumlarla hep karşılaşıyorlar. Bu sömürüde bile kadın ile erkek arasında bir ayrımcılık var. Kadınların daha çok cinsel istismara uğradığını görüyoruz. Örnek bunun aynısı olmasa

da sömürü mantığı aynı. Güçlüler ve güçsüzler ayrımı sömürünün yapılabilmesini sağlayan bir ayrımdır ve bir politika meselesidir. Bir bakıyorsunuz, çok gelişmiş bir ülke bir yandan geri kalmış ülkelere satmak için silah üretiyor, bir yandan onların hastalıklarını önlemek için ilaç üretiyor. Hem silahı hem de ilacı daha geri kalmış ülkelere satabildiği oranda kendi ülkesinin üretim ve istihdamına, yani ekonomisine katkı yapıyor.

— İlaç sektörü de bu açıdan oldukça ilginç değil mi?

— İlaç sektörü de bu açıdan tam bir ticari sektör kuşkusuz. Bir hastalık için araştırma yapılacak, bulunan ilaçlar binlerce insan üzerinde denenecek, olumlu bir sonuca ulaşılıyorsa bundan bir para kazanılacak. Hangi hastalığın ilacını bulmak daha kârlı olur diye düşünüldüğünde, en yaygın olan ve alıcısı çok olacak hastalık ve hastalık grupları üzerinde çalışmak daha kârlı. Geri kalmış ülkelerin basit ama o ölçüde öldürücü hastalıkları var. Bunların ilaçlarını araştırmak pek kârlı olmuyor. Ayrıca başka şeyler de oluyor. Örneğin, kolesterol seviyesinin normali diyelim ki 240'tı, Amerika bu seviyeyi daha aşağı çekip üst sınırı 200'e indirdi. Böylece 200-240 arası değere sahip olan milyonlarca kişiye kolesterol ilaçlarını satmak mümkün olabilecek. Aynı şey hipertansiyon değerleri ile de oynanarak yapılmak isteniyor.

— İlaç sektöründe söz konusu paralar oldukça büyük galiba.

— İnanılmayacak ölçüde büyük. İlaç piyasaya çıktıktan sonra birkaç ay içinde tüm masraflarını çıkarıyor ve sonrası bütünüyle kâr kalıyor. Büyük bir rekabet de söz konusu firmalar arasında. Bu yüzden bugün benim çok eleştirdiğim ilaç firmalarının, kendi ilaçlarını yazmaları için hekimlere çeşitli hediyeler vermeleri gibi uygulamalar da oluyor yazık ki. Son zamanlarda bu konu çok irdeleniyor. Kârlarının bir bölümünün sosyal sorumluluk projelerine yönlendirilmesi olumlu bir girişim bence. Geçmiş yıllarda ilaç firmaları hekimlere havlu, çanta vb. türü armağanlar verirler, bu da benim çok ağırıma gi-

derdi. ÇYDD olarak *Çağdaş Eğitim* adlı güzel bir kitap derlemiştik. Dört-beş baskı yaptı. Roche firması, güzel bir anlayışla bu kitabı yirmi bin kadar basıp tüm sağlık ocaklarına promosyon olarak dağıttı. Aman ne sevindik bir ilaç firması böylesine bir kültürel etkinliği destekliyor diye. Ne yazık ki ilk ve son oldu. Yapılan anketlerde, çoğunluğun havlu armağanını yeğlediği anlaşılıyormuş. Ne dersiniz? Aklıma geldi: İlaç araştırmalarında, biraz önce konuştuğumuz kadın-erkek ayrımının ilginç bir örneğini de görüyoruz, biliyor musunuz?

— *Nasıl oluyor bu?*
— Birçok ilacın prospektüsünde hamilelerde kullanılmaz ya da menopoz zamanındaki etkileri araştırılmamıştır, meme veren kadınlarda kullanılması uygun değildir türünden uyarılar vardır. Bunun nedeni pek düşünülmez. Neden acaba? Araştırdı da mı yazdı, araştırdıysa ne sonuçlar aldı? Baş ağrısına iyi gelen bir ilacın prospektüsünde, hamilelerde kullanılmaz yazıyor. Neden, hamilelerin başı ağrımaz mı? Hayır, genellikle araştırılmamıştır. Çünkü bu fazladan bir araştırma, fazladan bir zaman ve masraf gerektirir. Thalidomide olayında yaşadılar bunu, gözleri açıldı. Bugün lepra hastalığındaki reaksiyonları önlemede başarılı bir ilaç olarak kullanılan Thalidomide, ilk önce 1950'li yıllarda piyasaya sedatif olarak çıkmıştı. Hamilelerde araştırması yapılmamıştı ve annenin hamileyken bu ilacı kullanması yüzünden birçok çocuk sakat doğmuştu. Daha da ilginci, hayvanlarda yapılan deneylerde hep erkek fare kullanılıyor olması. Hayvan deneyinde bile dişi farede ayrıca araştırma yapmıyorlar. O da ayrı bir masraf ve araştırma güçlüğü çıkaracak; çünkü dişi deneklerin de fizyolojisi, tıpkı kadınlardaki gibi başka ve değişken özellikler taşıyor.

— *Kadınların fizyolojik farklılıklarının yanı sıra erkeklerden daha üstün olan ama erkek egemen sistemin baskıladığı özellikleri de var, değil mi?*
— Kadın ve erkek arasında doğaldır ki bazı farklılıklar var.

Fizyolojik farklılıkların yanı sıra kadınların yatkın olduğu, becerikli olduğu işler ile erkeklerin yatkın olduğu işler arasında çok kesin olmasa da bazı farklılıklar söz konusu olabiliyor. Ancak bir kadın olarak şunları rahatlıkla söyleyebilirim. Kadın çok daha çalışkan, daha sabırlı ve ısrarlı, takipçi, tuttuğu işi de hırsla yapıyor. Yaratıcı, ince ve ayrıntılı işlere yatkın bir yapısı var. Bedeni erkeğe oranla birçok şeye daha dayanıklı. Annelik duygusu onda sahiplenme, var etme gibi özellikler de oluşturuyor. Erkek egemen güç, kadının bu özelliklerini fark etmiş olduğu için onu bu açıdan da sömürüyor. Ağır yükler kadının üstüne kalıyor. Birçok aydın çiftte karı koca her ikisi de dışarıda çalıştıkları halde, eve döndüklerinde kadının mutfağa girdiğini, erkeğin gazetesini eline alıp yemeği beklediğini görebilirsiniz. Kanımca kadın her zaman daha çalışkan. Eskiden kadınlar teknik dallarda pek yer almazlardı, bugün teknik alanlarda da kadınların sayısının arttığını görüyoruz. Ama kadınların bu kadar özverili emeğine karşın işlerinde yükselmeleri o kadar kolay olmuyor. Erkeklerin iktidar dünyasında bir kadının yükselmesi oldukça zor. Özellikle karar verici kademelere gelemiyorlar. Üniversitelerde de bu söz konusu. Öğretim üyesi oluyorlar ama dekan ya da rektör olmaları daha güç. Bir kadının rektör olabilmesi için bir erkekten beklenenden çok daha fazla performans göstermesi isteniyor. Bunun Avrupa'da da böyle olduğunu bilmiyorduk. Birkaç yıl önce Almanya'dan bir grup üniversiteli kadın geldi. Bir de kadın rektör vardı aralarında. Türk bir profesör. Adı, Ayla Nausel. Almanya'nın tek kadın rektörü. Eşi Alman. O zaman onlar söylediler. Almanya'da kadın akademisyen oranı %4, Amerika'da %10. Tüm dünyada geleneksel erkek egemenliğinin bir göstergesi. Çok yükselmek kadına yasak.

— *Mülki idarede de böyleydi galiba.*

— Evet, şimdilerde sekiz-on kadın kaymakamımız olmuş ama hiç seslerini duyamazsınız. Bir iki tane vali yardımcısı var. Topu topu bu kadar. Üniversitelerimizde kadın akademisyen sayısının öteki ülkelere göre çok olması gerçekten ilginç ve bi-

ze artı değer getiren bir olgu. Üniversite öğretim üyeliği büyük sorumluluk gerektiriyor ve parası az. Yani erkekler açısından çok çekici bir iş değil. Bu konuda Atatürk'e ne kadar şükretsek azdır. Kadınların önünden geleneksel engelleri kaldırmış, biz de bileğimizin hakkıyla akademik kariyerde yükselebiliyoruz. Birçok ülkede kadınlar ancak teknisyen düzeyine yükselirken, erkekler unvanı alıyor, ama bizde bu oran çok daha iyi. Birçok Avrupa ülkesi bu eşitliği bir kota zorlamasıyla sağlıyorlar. Örneğin bir işe eleman alınırken kadın ve erkek çalışan oranını %50 tutturmak gibi zorunluluklar var. Bu zorunluluk olmasa, onların da gönüllü olarak kadına bu kadar pay ayıracağını sanmıyorum. Hele işsizliğin olduğu bir yerde, kadınların erkekleri aşarak iş.sahibi olmaları kolay değil. Geleneksel anlayış, nasıl olsa bunun kocası çalışıp eve ekmek getirecek, o da çocuğuna bakıp ev işiyle ilgilensin, bir erkeğin işini elinden almasın diyor. Türkiye'de de kadın erkek eşitliği, ancak hukuksal olarak çözülebilecek, örneğin, açıkça belirlenmiş kotalar koyulacak. "Pozitif Ayrımcılık" denen kavram ve yöntemleri tüm karar vericilerin algılayıp uygulaması gerekiyor; ama nerede bu anlayış ve kararlılık!..

— *Nedir Pozitif Ayrımcılık?*
— Her alanda, kadınla erkek eşitlenene dek kadınlara öncelik tanımak, siyasal yaşamda, işe girişlerde ya %50-50 ya da belli oranda kotalar koymak. Birçok Batı ülkesi, meclislerinde yasaları kadın-erkek eşitliği açısından inceleyen eşitlik komisyonları, müsteşarlıkları kurarak bu konuyu irdeliyorlar.

— *Kadınlar, erkekler dünyasında var olurken ve yükselirken erkeklerin yöntemlerini kullanmıyorlar mı? Örneğin, bir kadın başbakan oluyor, bu bir anne olduğu için savaş kararı vermez diyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki erkeklerden daha çok şahin kesilmiş. Kadınlar kendi modellerini nasıl gerçekleştirecekler?*
— Dünyanın barış ortamına gerçekten kavuşabilmesi için kadınların olaya yalnızca el koymaları değil, kendi kadınsı ba-

kış açılarıyla el koymaları gerekiyor. Tüm sektörlerde görevi erkeklerle yarı yarıya paylaştıklarında durum farklılaşacaktır kuşkusuz, ama dediğiniz çok doğru. Ülkemizde de, dünyada da o kadar çok erkek modelinde kadın var ki. Onlar, kadın bedenindeki erkek ruhlar gibi. Hareketleri, sözleri bile erkeksi. Kadınsı oldukları zaman bile erkek modelindeler çünkü dişilikleri erkeklerin onlardan istedikleri gibi. Ama daha önce de söyledim ya, böyle davranmaları, düzene, alışılmışa uymaları onlara öğretiliyor. Yaşamak ve yükselmek için böyle olmak zorundalar. "Erkek gibi kadın" deyimi bir övgü olarak kullanılır. "Erkekçe davran!" dendiği zaman, dürüst davran ya da cesur davran denmektedir. Sanki kadınlar dürüst değildir, cesur değildir. Erkek modeli kadınlar genellikle, ben söke söke aldım bu işi, tırnaklarımla kazıdım, siz de öyle alın, gibi sözler söylerler yükselişlerini anlatırken. Kısacası kadınlar erkeklerin kendilerinden beklediklerini yapıyor, onların istediği gibi davranıyorlar.

Bu konuda ilginç bir anım var. Yıllar önce feminist bir grubun düzenlediği bir toplantıya yöneticilik için çağrılmıştım. O dönemin bir kadın milletvekilini de konuşmacı olarak davet etmişlerdi. "Kadınlar için siz ne yaptınız?" diye sorguladılar bu hanımı. O da şunları anlattı: "Hanımlar, beni sizler seçmediniz ki, benden neden bunları bekliyorsunuz? Bakın, size öykümü anlatayım: Ben kendi halinde emekli bir profesördüm. Bir gün bir partiden gelip bana milletvekili adaylığı önerdiler. Çok şaşırdım, ben bu işlerden anlamam, öyle nutuklar atamam, tanıyanım çok değildir dediğimde, sen merak etme, kesinlikle seçilebileceğin bir yere koyacağız seni diye yanıtladılar. Böylece seçildim. Meclise gelince pek hoşuma gitti milletvekili olmak, sayılmak... Ara sıra konuşulanlara itiraz etmek, fikrimi, karşı fikrimi söylemek isteyince partililer gelip elimi indiriyor, abla sen karışma bu işlere diyorlar, ben de vazgeçiyorum. Ee, ola ki bir daha seçtirirler, sesimi çıkarmayayım diyorum. Beni siz mi seçtiniz ki hesap soruyorsunuz?" İşte böyle...

Bütün bunlara karşın sizin de değindiğiniz kadın modeli

farklı bir şey. Gerçek bir anne, vatan tehlikeye düşmedikçe savaş kararı veremez. Kendi çocuğunun ölmesini nasıl istemezse, bir başka kadının çocuğunun ölmesini de öyle isteyemez, istememelidir. Uzlaşmaya eğilimlidir kadın, savaşmaya değil. Ailede de öyle değil midir? Anne sorunları çözmeye çalışır, babayla çocukların arasını bulur. Bizim parlamentoya bakın bir. Erkek egemen bir grup. Bağırır çağırır, küfür ederler. Birbirlerine silah çektikleri bile olmuştur. Düşünüyorum, meclisin yarısı kadın olsaydı, en feodal ve eğitimsiz erkek milletvekillerimiz bile şimdi davrandıkları gibi davranamayacaklardı. Kadınla erkeğin bir arada olduğu bir toplulukta erkeklerin daha dikkatli ve daha saygılı davrandıklarını görüyoruz. Atatürk'ün büyüklüğü burada da kendini gösteriyor işte. Eşitlikçi bir toplum yaratma yolunda ülkemizde çok uğraş veriliyor. Birçok irili ufaklı kadın örgütü harıl harıl çalışıyor. Tüm olumsuz koşullara ve ön yargılara karşın, neredeyse kahramanca savaşıyorlar. Her birinin yaklaşımları, yöntemleri, bakış açıları, söylem ve eylemleri farklı olsa da ortak payda kadının özgürleşmesi, eşitlenmesi ve onurunu kazanması. Onlara büyük saygı duyuyorum.

Kızdığım kadın tipi ise, bu ülkenin olanaklarını kullanarak eğitim gördüğü, bir meslek edindiği halde, "hali vakti yerinde" türünden bir koca bulduğunda diplomasını anı diye duvara asıp, "Ay kardeş, ne yapayım, kocam beni çalıştırmıyor," diye övünüp, canını dişine takmış kadınlarla alay edenler! Konkene, okeye, günlere gidip, bir dernek çalışmasına vakti olmayanlar. Bir de çok rahatsız olduğum, "aşk" cümlesi var. Kadının erkeğe söylediği, ki çok ağırıma gidiyor: "Senin olmak istiyorum, sana ait olmak istiyorum!" Yahu, önce kendin ol! Değil mi?

— At Kız*'da okumuştum. Annenizle babaanneniz savaş yıllarında, "ekmek yok, yağ yok" diye sızlanırlarken, siz onlara çıkışarak, "Böyle konuşmakla vatan hainliği yapıyorsunuz," diye onları suçluyorsunuz. Bugünden bakınca, şimdiki Türkan Saylan'ın ilk belirtilerini görmek mümkün bu olay-*

da. "Söylenmeyi bırakın, milletin moralini bozmayın, bir şeyler yapacaksak yapalım," diyen o günün küçük Türkan Saylan'ı sanki, ne dersiniz?

— Savaş yıllarıydı, kitapta da anlattığım gibi savaş herkesin başkonusu olmuştu. Yokluk, korku yaşamımızı kaplamıştı. Vatanseverlik tüm çocukların, gençlerin çok önemli bir duygusuydu. Çocuk yaşımda, annemin ve babaannemin sıkıntılar karşısındaki şikâyetlerini nasıl yorumladımsa, bunun bir zayıflık, bir hainlik olduğunu düşündüm, sanırım. Bugünün bir ipucu olabilir mi bu anı bilemem, ama bunun bir hainlik olduğu yargısına varışım, kendi kendime ürettiğim saçma bir düşünce sonucunda doğmuş olmalı. Aslında çocukluğumda düşünmeye çalıştığımı, akıl yürütmeye çalıştığımı anımsıyorum. Örneğin, babaannemin bizleri oyalamak için anlattığı anıları düşünürdüm. Babaannem bunları gerçekten yaşamış olabilir mi, nasıl yaşamış, bu acılara nasıl katlanmış, anlamaya çalışırdım. Atatürk dönemini anlatırdı, çocukluğunda, gençliğinde Kâğıthane'ye gidişlerini, ferace, yaşmak giyişlerini anlatırdı. Geçmişin anıları her zaman tatlıdır ya, ben de o yılların daha güzel yıllar olduğunu sanıp özenirdim. Ama daha sonra kıyaslamalara başlardım. Okulda çalışmadıklarında falaka yediklerini anlatırdı. Hemen kendi üzerimde düşünmeye çalışırdım. Demek ben olsaydım dayak yemezdim, çünkü ben çalışkanım, ama kimse dayak yememeli aslında, peki çalışanla çalışmayan bir mi olmalı, çalışmayana bir ceza vermemeli mi, gibi kendi kendime konuşmalarla doğruyu bulmaya çalışırdım. Bahçede sırt üstü yatıp yıldızları seyrederken de birçok insan gibi sonsuzluk ve uzaklık karşısında Tanrı'nın ne olduğunu, varlığın ne olduğunu, neden bu dünyaya geldiğimizi, kim olduğumuzu, bu dünyada neler yapacağımızı düşünmeye çalışırdım. Kısıtlı bilgilerim ve çocuk aklımla bunlara bir cevap bulamayınca çaresizlikten ağladığımı biliyorum. Bir ara ailemin üvey çocuğu olduğuma karar vermiştim. En büyük çocuk olduğumdan, küçüklere karşı anlayışlı davranmak hep benden bekleniyordu. Sürekli, "Kızım, sen ablasın, onlara iyi davran, onlara yardım et, sen büyük-

sün, ablasın," dendikçe, sonunda "Herhalde ben bu çocukların öz kardeşleri değil de onlara bakmak için bulunmuş bir üvey ablayım," diye düşünmüştüm, öyle hissetmiştim.

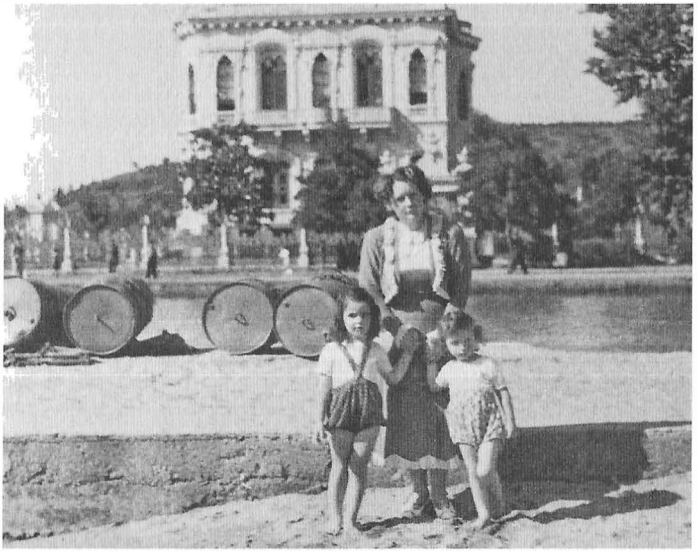
Babaannenizin sizlere karşı tutumu nasıldı?

— Babaannemden bütün kardeşler çok etkilenmiştik. O bir tür otoriteydi. Babamızın annesiydi ve bizim saygı duyduğumuz babamız ona saygı gösteriyordu. Bizim kolaylıkla ulaşamadığımız babamıza ulaşıp her şeyi söyleyebiliyordu. Aslında babamla babaannemin ilişkisi ilginçti. Babam ona "Tilki Kardeş" derdi. Çünkü babaannem genellikle ortalığı karıştırırdı. Annemi ya da bizlerden birini çekiştirir, olanı biteni yetiştirirdi. Ufak tefek bir kadındı ama dedim ya, otoriteydi. Onu dinler, incelerdik. Bize birtakım safsatalar anlatırdı. Yalan söylersen dilin arkadan çıkar, el kaldırırsan taş olursun, gibi. Evimizin yakınında mezarlık vardı. Burada ne oluyor, nedir bu ölüler diye sorduğumuzda, "İyi olan ölülerin üstüne nur ya-



Babaanne Nadide Hanım, Türkan ve Turgut. Kuleliyalı, Emirgan. 1939.

ğar," derdi. "Siz de iyi olun ki Allah sizin üstünüze de nur yağdırsın." İnanırdık doğal olarak. Geceler boyu uyumadan, pencere önüne oturup mezarlığa nur yağışını görmeye çalıştığımı anımsarım. Annem üst üste çocuk doğurmuştu. Biz, önce doğanlar babaannemize kalıyorduk. O da bizimle konuşuyor, kendi inandıklarını, düşüncelerini bize işlemeye çalışıyordu. Ama biz de çelişkiler yaşıyorduk. Çünkü onun bizi oyalamak için söylediklerini babamıza ya da annemize söylediğimizde tam tersini duyuyorduk, yine de onu dinlemekten zevk alıyorduk. Sonunda bir masal gibiydi anlattıkları. Üç kardeşmişler. İşkodra'dan bir atlı arabayla gelişleri, anneleri babaları ölünce öksüz yetim kalışları, bugün Galatasaray Üniversitesi'nin olduğu yerde bulunan yetimhanede büyümeleri, bir kardeşlerinin bu arada ölmesi, hayatta kalan ikiz iki kardeşin okumaları, sonra babaannemin yetimhaneden kendisinden epeyce büyük biriyle evlendirilişi, yetimhanenin ona çeyiz vermesi, Sultanahmet'te bir eve yerleştirmeleri ma-



Leyla Saylan, Türkan ve Turgut. Arkada Küçüksu Kasrı. 1939.

sal gibiydi bizim için. Babaanneme Kiremit Hanım derlermiş. Yetimhanede, iki kiremitin arasında ısıtıp büyütmüşler. O denli ufacıkmış küçükken. Sultanahmet'te oturduğu eve dokuz odalı konağım derdi. Biz de kahkahayı basardık. Bir ev dokuz odasıyla nasıl konak olabilirdi ki? Oturduğumuz ev dört katlıydı ve bir sürü de odası vardı. Dokuz odayla konak kavramını bağdaştıramaz, ona defalarca sorar ve gülerdik. Babaanne sen dul kalınca neden evlenmedin diye sorduğumuzda, "Ah ah, beni ne albaylar istedi de gitmedim, evlatlarıma üvey baba istemedim," derdi. Çeyiz sandığını açar, önemli günlerde giydiği beyaz sadakor elbisesini çıkarırdı. Hotozunu, kefenlik havlularını, küçük sandığın içindeki varını yoğunu gösterirdi. Bu, çocuk oyalamanın bir yoluydu tabii. Bugün güzel ve sıcak anılar bunlar. Mutlaka bana iyi bazı değerler kalmıştır ondan diye düşünüyorum. Ondan çok etkilendiğimi şimdi aklıma gelen bir örnekle anlatayım.

Bir tarihte bir Mavi Yolculuk yapmıştık. O sıralarda dostumuz Ali Uğur, eşi Vildan'la yeni nikâhlanmıştı. Bir koyda, motorla gelip bizim tekneye katıldılar. Yeni evlendikleri için bir eğlence olsun diye onlara farklı farklı nikâhlar kıydık. Osmanlı nikâhı, Yahudi nikâhı, Rum nikâhı filan... Ben kız annesi olmuştum. Role öyle bir kaptırmışım ki, gerçekten bir kimlik oluşmuş. Herkes şaşırdı tiyatro mu çalıştım diye. Oysa sadece babaannemi taklit etmiştim. Konuşmasını, duruşunu, davranışını, bakışını... Babaannem sonradan bunadı. Annem kardeşlerimi okula götürüp getiriyor, bir o yana bir bu yana koşuşturuyordu. Galatasaray'da okuyan erkek çocukları ziyarete gidiyor, gündelik işlerini tamamlamak için çalışıp çabalıyordu. Babaanneme sorardık bazen, "Babaanne, Hanım nerede?" diye. "Kimbiliiir nerede!.." derdi elini açıp, sanki annem olmadık bir yerlere gitmiş gibi. Bilinçaltındaki düşünceler ortaya çıkıyordu sanırım. Annem ona karşı da kendini kanıtlamak zorundaydı. İki otorite vardı evde ama asıl otorite babamdı. Babamı ele geçirmek, ona yaranmak ve kendinden yana çekmek için gizli bir savaş vardı aralarında. Biz bu iki kadının sessiz mücadelesi içinde büyüdük.

— Babanızın sizin üzerinizdeki etkileri için ne düşünüyorsunuz?

— Babama da acıyorum, biliyor musunuz. Babam evine, ailesine çok bağlı, köprüler yapan bir inşaatçıydı. Çalışkan ve yaratıcı bir insandı. O otuz beş yaşındayken, ben doğmuşum. Çok yer almışım onun hayatında. Evlat sahibi olduğu için çok sevinmiş. İlk çocuk olarak Alman Hastanesi'nde doğmuşum,



Fasih Saylan, Köprü inşaatlarından birinde. Biga, 1934.

öteki kardeşlerim evde, ebeyle doğmuşlar. Hastanede çok korkmuş, biri beni kaçıracak diye. Sonra tabanımda bir ben bulmuş da rahatlamış, çalınırsam beni bulur diye. Her neyse, hepimiz babamıza taparcasına bağlıydık. Bizler kız olarak babaya düşkündük, erkek kardeşlerimiz de erkek modeli olarak onu almışlardı. Tuhaf bir şey ama eski insanlar sanki sevgilerini gizlerlerdi. Bizi uyurken seyredermiş babam. Ama beni kucağına alır, severdi. Akşam eve geldiğinde, biz yemeğimizi yemişsek onun için bir tepsi hazırlanırdı. Annemin hazırladığı tepsiyi ben götürürdüm. O da beni dizlerine oturtur, işlerini anlatırdı. Annemin o sırada yapacağı bir şey yoksa yanımıza gelir, dinlerdi. Bazen de söze karışır, babama akıl verirdi. "Fasih şöyle yapsan, niye öyle yaptın" gibi. O zaman babam sinirlenirdi. Ona hiç eleştiri yapılamazdı. Ne derse doğruydu. Belki de ben yalnızca dinlediğim, hiç soru sormadığım, hiç eleştirmediğim için bana anlatırdı. 1957'de, 57 yaşında, çok genç öldü. O öldüğünde sanki rahatlamıştır diye düşündüm. Çünkü çok gergin, mutsuz geçmişti son yılları. Türkiye'deki toplumsal, ekonomik değişimleri gördü ve yaşadı. Bu değişimlerin olabileceğini tahmin edemezdi. Ailesini güvenceye aldığını sanarak bir sürü mal mülk edindi ama hepsi bu değişimlerin içinde sıfıra indirgendi. Arsaları üç kuruşa istimlak edildi, yeşil alan ilan edildi, daha sonra elden çıkan arsalar yeşil alandan da, Öngörünüm Yasası'ndan da kurtuldu ve villalarla doldu. Bir gecede birçok şeyi yitirdi, arsalara villalar yapıldı. En daraldığı zamanlarda bile bir işe girip maaşlı olarak çalışmadı; hep işlerin düzeleceğini, yeni yeni köprüler yapacağını, eski güzel günlere döneceğimizi umdu. Kendisini ve ailesini etkileyen değişimlerden çok acı çektiğinden eminim. Ailesini sıkıntıya soktuğunu düşünüyordu. Oysa biz servet beklemiyorduk ki ondan. Hayalleri gerçekleşemedi. Bu sıkıntıların içinde erkek kardeşlerimizin sünnetleri gecikti. Ben biraz büyümüştüm ve babama annemin söyleyemediklerini söyler bir duruma gelmiştim. Ne olacak bu çocukların sünnetleri diye sorduğumda, işlerin açılacağını, kırk gün kırk gece sürecek şölenlerle, fakir çocukları da alarak bir sünnet düğünü yapacağını

hayal ediyordu. Sonunda ben yalvara yakara ikna ettim de, çocukları Demokrat Parti'nin toplu sünnet düğününe kaydettirdik. Küçüksu Plajı'nda yapılan o sünnet düğünü, bizim, aile ve dost çevremiz dışında halkla birlikte bir şey yaptığımız ilk yerdi. Benim halkçılığım sanırım orada başladı. Bu birçok insanın katıldığı etkinlik çok hoşuma gitmişti.

Sanırım ben yaşadığımız bu gelgitler nedeniyle memuriyet hayatını benimsedim. Çok para kazanmalıyım diye bir derdim hiç olmadı. Maddi hayallerimi büyütmedim. Bunda babamın yaşadıklarının, son yıllarında hep birlikte yaşadıklarımızın etkisi olmuştur diyebilirim. O sıkıntılar bize azla yetinmeyi ve mutluluğun maddi varlıktan başka yerlerde olabileceğini öğretti. Sürekli borçlu olarak yaşadım; çünkü her şeyi taksitle alırdım. Bu bile bir mutluluktu benim için.

— Babanızın ölümünden sonra neler oldu, anneniz beş çocukla nasıl sürdürdü yaşamını?

— 1957'de babamı kaybettiğimizde ben Çağlayan'a hamileydim. Hatta o sıralarda doğdu Çağlayan. Annem kendini hem bir bağımsızlığın hem de yüklü bir sorumluluğun karşısında buldu. Ben evlenip ayrılmıştım evden. Bu yüzden kardeşlerimle ilgilenemedim. Annem birden, ticaret lisesi mezunu olduğunu anımsamış olacak ki bir işe başvurdu. İngilizce, Almanca, Fransızca da biliyordu. Babam, İstanbul Rotary Kulübü'nün üyesiydi. Annem de bu kulübün sekreteri oldu. Türkçesi iyiydi, konuşuyordu ama yazarken çok yanlış yapıyordu. Sözcükleri karıştırıyordu. Sanırım ona daha çok yabancı dile çevirileri yaptırıyorlardı. Yine de başkasının sekiz saatte yapacağı işi o on sekiz saatte yapıyordu. Kandilli'den taşındılar. Köpeklerini de alarak Beyoğlu'na geldiler. Bir süre orada bir apartman dairesinde yaşadıktan sonra Mermer Apartmanı diye bir yere geçtiler. Annem hep çalıştı. Sonra çocuk eğiticisi olarak Gürünler ailesine gitti. Onların iki çocuğunu eğitti, büyüttü. Sonra İngilizce dersler vermeye başladı ve böylelikle ailenin geçimini sağladı, bütün masrafları karşıladı. Erkek kardeşlerim zaman içinde askere gittiler, iş güç sahibi ol-

dular, Turhan kardeşim ise hep annemin koltukları altında oldu. O da bir süre sekreter olarak bir yerlerde çalıştı ama sonra ayrıldı ve hep ikisi birlikte yaşadılar. Babamın uğraşa didine satın aldığı arsalar zamanla satıldı. Çünkü imar durumları yoktu. Arsaları alanlar bir günde imarı çıkartıp kısa sürede büyük köşkler, konaklar dikiverdiler. Böylelikle arsalarımız çarçur oldu. Bizler paylarımızı para olarak alıp, her birimiz bir yerlerde daire filan edindik. Annem ısrarla Kandilli'de deniz kıyısındaki evden bir daire istedi ve sonunda elde etti. Epey uzun zaman da gerçekten bu dairenin sefasını sürdü. Derken bir gün bizi topladı ve dedi ki, "Çocuklar, hepiniz iyi kötü bir yerlere geldiniz ama Turhan kardeşinizin bir geliri yok, bu yüzden, bu daireyi ona vermek istiyorum. Siz de bu anlaşmayı imzalayacaksınız bir pay istemediğinize dair." Çünkü annem babamın ölümüyle bir kazık yemişti.

— *Nasıl bir kazık?*
— Babam aldığı her arsayı annemin üstüne yapardı. Annem de bundan çok mutlu olurdu. Bu bir ölçüde, geliri olmayan annemin evine, bize verdiği emeğin bir karşılığıydı. Fakat işleri bozulmaya başlayınca bazı arsalarını ipotek etmek zorunda kaldı. Her gün de annemi ipoteğe götürmemek için bir gün tapuya götürüp bütün arsaları kendi üstüne geçirdi. Kısa bir süre sonra da öldü. Böylelikle annem babama destek olarak kazandığı arsaları bizimle paylaşmak zorunda kaldı ve bu da onun için bir şok oldu, sanıyorum.

— *Siz de çocuklarısınız ama, nasıl olsa sizinle paylaşmayacak mıydı?*
— Ama o kendi kafasına göre paylaştırmayı düşünürdü. Fakat böyle bir yasal paylaşmada her şeyin sanırım, sekizde üçünü elde edebildi. Biz de başımız sıkıştıkça, "Anne, madem buraya bir şey yapamıyoruz, satalım, başımızdan gitsin," diye onu zorladık. Buna üzüldü, biliyorum. O günleri anımsadıkça ben de annemi nasıl üzdüğümüzü düşünüp üzülüyorum. "Bütün bunlar benim hakkımdı, babanıza olan saygı ve sev-

gimden dolayı bunları sizinle böyle kanuni yollarla paylaşmak zorunda kaldım," gibi bir düşünceye sahip olduğunu biliyorum. Neyse, biz tapuya gittik ve annemin o dairesindeki hakkımızdan feragat ettik. Turhan hep orada oturdu ve orayı çok sever gerçekten. Bizler, yakınları, anneme, "Turhan artık evlensin, onun da mürüvvetini gör," derdik ama annem, "Turhan henüz olgunlaşmadı," derdi. Turhan yirmi oldu, otuz oldu, kırk oldu ama hâlâ olgunlaşamadı. "Ben bilirim onu ne zaman evlendireceğimi," derdi annem ve kimseleri beğenmezdi. Turhan da zaman içinde anneme öylesine bağlı kaldı ki, ikisi birbirlerinden ayrılamaz oldular.

— *Annenizi ne zaman yitirdiniz?*
— Zaman içinde, annem Harbiye'de küçük bir daire edinmişti ve ondan az bir kira alıyordu. Bir gün, o sırada Turhan evde yokmuş. Annemlerle kalan da bir yardımcı kız vardı; o gün kızla birlikte Harbiye'deki eve gidip bakacaklardı. Annem kızı banyoya göndermiş temizlesin diye, o arada da aynanın karşısında hazırlanıyormuş. Rahmetli çok güzeldi ve güzel olduğunu da bilirdi ya, herkes kendisine bakıyor mu acaba diye de merak ederdi. Her zaman bakımlıydı. Bizi bir gün rujsuz görse kaşını kaldırır, git rujunu sür, derdi. Hiçbir gün gecelikle ya da bakımsız olarak birinin karşısına çıktığını bilmem. Sağlığı da yerindeydi aslında. Kendine çok iyi bakardı. Kalp ilaçları alıyordu bir tek. Neyse, odasında makyaj yaparken aynanın karşısında kendinden geçmiş. Yardımcı kız odaya girmiş, onu o durumda görünce bizi aramış. Kalktık gittik ki annem yok. Acı çekmeden kalbi duruvermiş... 1986 yılıydı. Uzun bir ömrü oldu ve hep yararlı şeyler yaptı. Çocuklarını yetiştirdi, babama destek oldu, dul kalınca para kazandı, insanlara yardımcı olmaya çalıştı. Örneğin, benim yetiştirdiğim ve destek olduğum birçok insana İngilizce dersi verdi. Çok iyi bir öğretmendi ve kendi metodları vardı. Herkes, Leyla Hanım bize ne güzel öğretti İngilizceyi diye anar onu. Annem ölünce benim Turhan'ın yanına gitmem gerekti, bir süre onunla yaşadım.

— *Yine* At Kız'*da sizi etkileyen bir olaydan söz ediyorsunuz. Lisedeyken müdürün kâğıt istemesine annenizden destek gelmeyince size sahip çıkılmadığı duygusunu hissetmişsiniz.*
— Bu, gerçekten hayatımın çok önemli bir olayı, hep etkisinde kaldım. Belki de annemle aramın tam olarak iyi olmamasının nedeni de buydu. Hepimiz annemizi severdik ama ben her zaman çekindim, biraz uzak durdum. Sürekli eleştiren bir yapısı vardı, beni hep eleştirirdi. Belki kardeşlerim bunu olağan karşılayıp üzerinde durmadılar. Ama ben ilk kız çocuğu olduğum ve kendimi aileden sorumlu hissettiğim için, ablalık duyguları taşıdığım için annemin eleştirileri bana hep ağır geldi. O da hep ağır eleştiriler yaptı nedense. Tabii ki ona göre benim daha başarılı olmam içindi bunlar, ama hepsi bendeki isyan duygusunu, tepki duygusunu pekiştirdi. Çok acı çektiğimi hatırlıyorum. Çocukluğumda, çok küçükken bile,



Lise 2. sınıf. Ortada Halide Edip Adıvar'ın üvey kardeşi olarak bilinen İngilizce öğretmeni Belkıs Boyer, Üstte iki Türkan 296 ve 401 (ikisi de tıp doktoru), 28 Ülker (hukuk profesörü), Belkıs öğretmen, 35 Güner (ingilizce öğretmeni), 451 Olcay (felsefe öğretmeni), 321 İffet (öğretmen), 34 Mesude (avukat), 366 Seçkin (sivil toplumcu, ev hanımı), 332 Ayseli (yaşamıyor).

okula başladığım dönemlerde bile hep eleştiri alırdım ondan. "Türkan şunu yapma, bunu yapma, kardeşlerine karşı özverili olmalısın, onlar ne istiyorsa yapmalısın." Kız kardeşim Turhan benden beş yaş küçüktü ve hep şımarıklık yapardı. Annem, bana karşı onu hep haklı bulurdu. "O küçüktür, sen onun istediğini ver, sussun." Hep böyle oldu ve önce de dediğim gibi, bir aralar, acaba ailenin üvey çocuğu muyum diye düşündüm. Küçük yaşımda bunu düşündüğüme göre beni yaralayan bir şeyler vardı. Ortaokulda ve Kandilli Kız Lisesi'nde okurken de okulda oldukça başarılı sayılan ve sevilen bir öğrenciydim. Çok içine kapanık bir okuldu belki ama güzel bir ortamımız ve arkadaşlarım vardı. Ben oradaki Anadolu ve Rumeli'den gelmiş kızların yanında özgür kız modelini oynardım. Kandilli'de doğmuşum, Avrupalı annem var, onlardan farklıyım, daha özgürüm ve bağımsızım. Bir kız lisesinde kapalıyız, erkeklerle iletişimimiz yok ama benim mahalleden arkadaşlarım var, onlarla konuşabiliyorum, ailem buna izin veriyor havasını yaratırdım.

— *Aslında öyle değil miydiniz?*
— Komşu çocuklarla son derece masum iletişimimiz olurdu. Konuşurduk, dedikodu yapardık bazen, bir tenis kortu vardı, orada tenis oynardık. Hep bunları izin alarak yapardık. İzin almak bizim bir törenimizdi adeta. Her şey için izin alacağız, bunları annemden alacağız, ama bazı izinler vardı ki annem bunları kendi üzerinden atar, babamızdan almamızı söylerdi. Her şey için izin alınırdı, izinsiz yaptığımız şeylerin de korkusunu çekerdik, yakalanınca da çok kötü olurdu. Özellikle erkek kardeşlerim için söz konusuydu bu. Ben pek fazla sıkıntı çekmezdim. Çünkü sorun yaratmamak için hep boyun eğerdim. Annem ailece görüşmediği kişilerin çocuklarıyla benim görüşmemi istemezdi. İster istemez görüşüyorsunuz, sokakta merhabalaşıyorsunuz, basit bir şeyi paylaşıyorsunuz, son derece masum bir ilişki bu. Bir gün okuldan çıktım ve kapının önünde komşumuz olan o erkek çocukları gördüm. "Merhaba, nasılsınız," dedim sadece. Diğer arkadaşların yanında

onlarla konuşarak çağdaş bir kız imajı vermek istiyordum hep. Onlar da bana gıpta ile bakıyorlardı hèrhalde. O sırada pencereden müdüre hanım göründü ve "296 Türkan, gel buraya" dedi. "Kim o çocuklar," diye sordu, komşularımız olduklarını ve ailece görüştüğümüzü söyledim. Müdüre hanım bunun üzerine annemden, o çocuklarla ailece görüştüğümüze dair teskere getirmemi istedi. Anneme olayı anlattığımda, onlarla görüşmek için izin almadığım için bana teskere vermeyeceğini söyledi. Ağlamadım ve anneme yalvarmadım. Müdüre hanım da olgunluk gösterip bir daha üstelemedi ama benim yüreğimde bıraktığı yara unutulmaz bir yara olarak kaldı. Ben belki o olaydan sonra, belki de ondan sonra yaşadığım birçok olaydan sonra, karşımdaki insanın yerine koyarım kendimi hep. Böylece iletişim de daha iyi olur. Aynı şeyi hastalar için de yaparım. Sancılı, ağrılı bir hasta varsa, kendi ağrılı olduğum anları düşünürüm. Hastayla iletişimimi böyle kurarım. Çocuklarımı yetiştirirken, onların benden istediği şey çok aykırı da olsa, kendi kararlarını vermeleri için bırakırım. Yanlışı kendileri anlasınlar diye. Hiç nutuk atmam. Benim çocukluğumu kendi çocuklarıma yaşatmak istemedim. Bu konuda başarılı olduğumu zannediyorum. Kendi çektiğimi ne çocuklarımın ne de gençlerin çekmesini isterim; bu benim temel ilkemdir. Anlayış göstermek dediğimiz bir şey var, ben bu anlayışı kendi dönemlerimde yaşananları düşünüp bu dönemde bu haksızlıkların, yanlışlıkların olmaması için elimden geleni yaparım. Başımıza gelen şeyler bize örnek olmalı; "ben neler çektim, biraz da sen çek" havasına asla girmemeli, yaşadığımız şeylerden böyle dersler çıkarmalıyız.

— Doktor olmayı ne zaman düşünmeye başladınız, Hocam?
— Ortaokulda karar vermiştim. Daha önce bir ara, hakim olma hevesi yaşamıştım kısa bir süre ama sonradan doktorluk ağır basmıştı. Evimize gelip giden bir aile hekimimiz vardı: Şahin Efendi. Beş kardeş olduğumuzdan mutlaka birimiz hasta olur ve ötekilere de geçirirdik. Bu yüzden sık sık eve gelirdi Şahin Efendi. Gelir, eski yöntemlerle şişe çeker, sırtımıza

tentürdiyot sürer, keten tohumu lapası filan koyardı. İlk tanıdığımız doktor oydu. Sonra bir gün annem beni Haydarpaşa Hastanesi'ne götürdü. Orada hekim beni muayene ederken, hani çocuklara büyüyünce ne olacakları sorulur ya, bana da sordu. Ben, bilmiyorum deyince, "Benim hanımım hakim, sen de hakim ol," demişti. Araştırmaya başlamıştım ve hakim olmak fikri hoşuma gitmişti. Ama bir süre sonra vazgeçtim, çünkü insanları yargılamanın ve cezalandırmanın bana göre olmadığını anlamıştım. İşte, beyaz gömlekli bir Tıbbiyeli olma aşkım da o günlerde belirdi ve beni hiç ama hiç bırakmadı. Bir yandan delicesine roman, şiir okurken, ders kitaplarına dizeler aktarıp şiir defterleri tutarken, bir yandan da köy hekimi olma düşleri kuruyordum.

— Lise de mi böyle geçti?

— Evet, lise son sınıfa geldiğimizde edebiyat kolunu seçtim. Sevdiğim konulardan ayrılmamak için. Yine de Tıbbiyeli olma kararım en ufak bir gerileme göstermeden sürüyordu. Geceleri yatakta, uyumadan önceki durum değerlendirmesini andıran kendi kendimle konuşma saatlerinde, tıp fakültesini kazanamazsam ölürüm diye düşünürdüm. Sanırım beni çeken, konunun bilimsel değil sosyal ve duygusal yönüydü ve gerçekten iliklerime dek işlemişti köy hekimi olmak...

Haziran 1953'te, lise bitirmeleri ve Olgunluk Sınavlarını peşi peşine verdik. Olgunluk Sınavı soruları ve sonuçları Ankara'dan gelirdi, heyecanla beklerdik. Olgunluk Sınavı'nda kompozisyon yazmak zorunluydu ve büyük önem taşırdı. Doğru dürüst yazı yazamayana üniversite sınavı kapıları asla açılmazdı. Bugün öyle mi ki? Test sorularına artı, eksi yanıt veren gençlerin çoğu doğru yazma ve doğru konuşma özürlü yetişiyor. Aynı eksiklik meslek sahibi insanlar için de geçerli.

— Fen kolunu seçseniz, tıbba girmeniz çok daha kolay olmayacak mıydı?

— Tıbbiye'ye gitmeyi çok istediğim halde, ben de öteki edebiyat severler gibi bu dersten ve öğretmenimizden (Tomris Öl-

mez) yine İngiliz edebiyatı dersinden ve öğretmenimizden (Belkıs Boyer) ayrılmak istemediğimden; bunun yanı sıra, cebiri (ki o zaman cebir ve geometri ayrı derslerdi) çok ilginç bulduğumdan ve öğretmenimizle (Vecahat Adsız) olmak istediğimden edebiyat kolunu seçmiştim. Olgunlukta da, zorunlu olan kompozisyon ve edebiyat derslerinin yanı sıra seçmeli olan felsefe ve cebirden sınava girmiştik. Kompozisyon konumuz, "Liseden Ayrılırkenki Duygularınız" gibi, çok güncel ve geniş bir konuydu. Olgunluk'un bazı derslerinden kalanlar, bir yıl beklemeye girerlerdi. 1953 yılında Kandilli Kız Lisesi'nin edebiyat kolundan 28, fen kolundan 12 genç kız olarak, birbirimizin anı defterlerine yazdığımız gibi, "hayatın dikenli yollarına" atıldık.



Lise mezuniyet anısı. Müdire Hanım Resmiye Boysan iki Türkan'ın arasında. 16 Mayıs 1953. Resmin arkasındaki Türkan imzalı yazı: "İki yanında iki Türkan'lar olduğu halde okul müdürümüzle bir hatıra... Bugün bu satırları yazarken, bu günlerin bizden nasıl sur'atle uzaklaştığını düşünüp, bu son demlerde ne çok, ne büyük bir hüzün duyuyorum..."

— Bu dikenli yollarda başarı dağılımı nasıl oldu?
— 1953 yılı mezunu 40 genç kızın yalnızca birkaçı hemen evlenip aile kurdu. Pek çoğu yüksek öğretmen okullarını bitirip başarılı eğiticiler oldular. Sınıfımızdan üç doktor, pek çok mühendis, dilci, felsefeci, avukat, yüksek memur yetişti. Zaman zaman basından sorarlar, "Hangi ünlüleriniz var?" diye. "Bizlerden medyatik ünlüler değil bilinçli yurttaşlar yetişti," diye yanıtlarım.

— Mezuniyette anımsadıklarınız?
— 1953 yılının 1 Temmuzunda, okul bahçesinde öğretmenlerimizle bir tören ve çay yapma kararı almıştık. Sınavlar sırasında ise, genelde birlikte çalışmaya alışık dört arkadaş, 5 Gökşin, 34 Mesude (Gözün Dönmesin), 401 Türkan (Amca) ve ben 296 Türkan, sınavlardan kurtulunca, laf olsun diye nedense horoz kesme kararı almıştık. Zamanı gelince bunu yapamayacağımızı anlayıp anneme, bize tavuk pişirmesini rica etmiştik, hani, aklımızca "Tavuk Günü" yapacaktık. Zavallı annem tavuk bulamayıp et almış, o da pişmemiş. Okuldaki törene gideceğiz diye acele ediyorduk. Bizim tavuk günü pek başarılı olmadı desem yeridir. Öğleden sonra tüm mezunlar ve öğretmenler bir araya gelip yedik, içtik, eğlendik. Belki de ilk kez bize zararlı öğrenci yerine konuk genç kız gibi davrandılar. Annem bana, enine çizgili pandora denen ucuz bir kumaştan beli lastikli bir etek dikmişti. Okulda ilk kez sivil giysilerle kendimi peri kızı gibi algıladığımı hâlâ anımsarım. Kızlar adına 5 Gökşin konuştu ve iyi bir hatip olacağını kanıtladı.

— Üniversiteye girişte sınav var mıydı o yıllarda?
— Evet, bir sınav vardı ama bugünkü kadar çok başvuru olmadığından ve lisede iyi bir eleme yapıldığından, sanırım girişler çok karmaşık değildi. Çok sayıda üniversite de olmadığından formları doldurmak da kolaydı, dört seçenek yazabiliyordunuz. Ben, tıp, eczacılık, kimya mühendisliği ve matematik yazmıştım. Aslında matematik kafam yoktu ama sözcüğün havası hoşuma gidiyordu. Eczacılık en yüksek puan-

la az sayıda öğrenci alıyordu. Tıptan sonrakileri laf olsun ya da hava olsun diye yazdım sanıyorum. Bütün işlemleri yapabilmek için Beyazıt'a gidip gelmemiz, bölgeyi tanımamız gerekiyordu. Kandilli sınırlarını aşmadan on yedi buçuk yıl yaşamış olan Türkan, korku ve şaşkınlık içinde yollara koyuldu. Birkaç kez yanına kardeşlerinden birini aldıysa da, "özgür görünme" güdüsü ağır bastı, kendi başına gidip gelmeyi yeğledi, ama yüreği üç buçuk atarak.

— *Nasıl gidiyordunuz Kandilli'den Beyazıt'a?*
— Kandilli'den her sabah 7.40 vapuruyla 8.20'de köprüye varıyorduk. Eminönü Vapur İskelesi'nden tramvaya binip Beyazıt'a geliyorduk. Henüz pasomuz çıkmadığından, 2. sınıf bilet alıyor, kırmızı değil, sarı-yeşil olan vagonlara atlıyorduk, erlerle birlikte. Etrafa baka baka, tramvayın "çan çan çan" sesleriyle giderdim. Şimdilerdeki bir reklamı andırırcasına, "Ben özgürüm", "Ben özgürüm," derdim içimden. Oysa yanlış yapmaktan, çocukluğumda kafama sokulan kötü insanlarla karşılaşmaktan öylesine korkardım ki! Korku, yeni yaşantımdan keyif almamı engelledi kısa bir süre.

— *Beyazıt'ın ve tarihi İstanbul'un tadını çıkarmışsınızdır sanırım daha sonra.*
— Olabildiğince çıkardık. Beyazıt Meydanı olağanüstü güzellikte, ağaçlar, havuzlar içinde bir alandı, gerçek bir kent alanıydı. Orada dolaşmak, ağaçların altındaki ufak kahvelere ilişmek, sahaflara girip kitapları karıştırmak, sonra da, o görkemli İstanbul Üniversitesi'nin kapısından girebilmek, bahçesinde dolaşmak olağanüstü duygular uyandırırdı ilkgençliğimizde.

— *Beyazıt epeyce değişti, Üniversite de öyle.*
— Beyazıt Meydanı'nın sonraki hali pek çok insan gibi beni de hâlâ yaralar, acılara sokar; hüzünlenir, ağlamaklı olurum. Aslında hırslanır, isyan etmek isterim. Bir kentin geçmişten gelen böylesi güzel dokusu nasıl bir ucubeye dönüştürülür, na-

sıl böylesine korkunç bir çirkinliğe ulaşılabilir. Üniversite'nin binası aynı duruyor, ama Atatürk'ün başlattığı hamlenin kaldığı pek söylenemez. Üniversitenin kapısının güzelliği, üzerindeki yazılar, tuğralar hâlâ beni büyüler. Şimdi turnikelerin olduğu kapıdan özgürce girdiğimde duyduğum o mutluluğu ve kendine güveni yeni öğrenciler duyabiliyor mu acaba? Sanki gizli ve hain bir el gençliğin soluk aldığı bu güzel ve tarihi alanı bilinçli olarak böylesine çirkinleştirdi diye düşünürüm sık sık.

— *Sonra gidip kaydınızı yaptırdınız üniversiteye...*
— Evet, heyecan vericiydi. Bahçe, anıt, kule ve taş binalar tüm heybetiyle karşımdaydı işte ve ben yakında bu bahçede, koridorda öğrenci olacaktım. Ağaçların altında, banklarda oturacak, yeni arkadaşlar edinecektim. Yaşam önümde, bense kapısındaydım. Kayıt işlemleri sonrasında, meydandan yola inip tramvayla, Eminönü İskelesi'ne dönmem gerektiğinde, yine korkular sarardı içimi, Eminönü hangi yönde kalmıştı? Birkaç gün şaşırdım, utandığımdan kimseye de soramadım, O şaşırdığım günlerde, atardım kendimi ikinci mevki bir vagona, tramvay Aksaray semtine doğru ilerleyip de tanımadığım bir çevreyi görürsem iner, karşıdaki vagona geçer, böylece Eminönü'nü bulurdum. Şimdilerde de kaybolma, adres ve yön bulamama beceriksizliğim sürüyor, ancak sormaktan hem de defalarca sormaktan hiç çekinmiyorum. Genç bir kız olarak, üniversite çevresini öğrenene kadar yaşadığım sıkıntıları, zaman zaman halâ yüreğimde duyarım. O denli ürkek ve çekingen yetiştirilişimizden miydi, yoksa bu benim doğal yapımdan mı kaynaklanıyordu, orasını tam bilemiyorum.

— *Sınav nasıl oldu?*
— Günü geldi, birkaç bin kişi test sınavlarına girdik. Sorular lisede öğrendiklerimizden oluşuyordu, zaten o dönemde dershaneler filan da yoktu. Kandilli Kız Lisesi'nden mezun olan ve devama karar veren tüm kızlar, diledikleri fakültelere girebildiler. Özellikle fen kolu mezunları İTÜ'ye girip çok ba-



Türkan, tıp fakültesine kayıt olduğu sıralar. Eylül 1953. Resmin arkasına Türkan'ın elyazısıyla Orhan Veli Kanık'ın "Anlatamıyorum" şiiri yazılmış, "Gökşin'e hasretlerimle" diyerek imzalanmış.

şarılı mimarlar, mühendisler oldular. Birçok parasız yatılı, çoğu Yunanistan göçmeni arkadaşımız, fen, matematik, İngilizce öğretmenliğini, bir arkadaşımız hukuku seçti. Ben 1953-54 döneminde fen bölümü mezunu 42 Muzaffer'le, adaşım 401 Türkan'sa bir yıl sonra Tıbbiye'ye girdik. O zamanlar, sayılar böylesine çok değildi, bilgisayarlar çıkmamıştı. Sonuçları duvarlara asılan listelerden öğrenirdik. Herkes heyecanla birbirinin üzerine abanarak adını arardı. Bıçkın delikanlılar, oracıkta kızlara yardımcı olma pozuna girer, sizin adınızı ve sonuçları bulup getirirlerdi. Ben de böyle bir yardımlaşma sonucu, kazandığımı öğrenmiştim. Genelde çok istediğim bir şey gerçekleşince birden bir boşluğa düşerim, elde edilenin bunca heyecana deyip değmeyeceğini bilmediğimden midir acaba? Sanırım bu kez farklı oldu. Hemen koşup bir tıp rozeti aldım. Hayatımın en önemli takısı bu oldu.

— *Kutsal bir tarafı var sanki...*

— Tıp rozeti, ne denli önemli bir simge oldu yıllarca bizim için bilemezsiniz. Bu yüzden hep yakalı bir şeyler giydik. Kazakların içinden gömlek yakalarını çıkarıp rozeti ucuna iliştirirdik. Yine de en sevdiğimiz giysi etek-ceketti, çünkü ceketin yakasında rozetimiz en anlamlı yerini buluyordu. Onsuz sokağa çıktığımda kendimi adeta çıplak hissediyordum. Herkesin, ama herkesin, yanıma oturan, yanımdan geçen, bilet veren, öteberi satan herkesin içinden, "Bu kız Tıbbiyeli" demesini istiyordum. Eminim, diğer fakültelere gidenler de kendi rozetlerini çok severler ama, tıp rozetinin içerdiği o çok geniş ufuklu anlam kanımca tektir. Onu yakanıza taktığınızda, yalnız bir tıp öğrencisi değil, adeta hekim olursunuz. Hele öğrencilerin ruh durumunu iyi bilen bir kitapçı, bir personel, rozetinize bakıp, "Buyur doktor hanım," derse, işte o zaman dünyanın en büyük mutluluğunu duyarsınız. Evet, ben ve rozetim özdeşleşmiş iki arkadaş olarak yıllar geçirdik. Onun fazla bir önemi olmadığını ne zaman anladım ve takmaktan vazgeçtim bilemiyorum. Yine de birinin yakasında görünce duygulanırım.

— Rozeti taktıktan sonra?

— Rozeti yakamıza takınca, kayıt işlemlerimize başladık. Halen olduğu gibi pek çok belgeyi bir araya getirip işlemlerimizi yapmamız gerekiyordu. Evrakları toparlayıp kayda gittiğim günü hiç unutmam, çünkü bana hiç bilmediğim dünyaların kapısı o gün aralanmıştı. Beyazıt'ta her fakültenin ayrı kayıt büroları vardı, bunlar gişe gibi düzenlenmişlerdi. Bizler evrakları oraya verip numaralarımızı, öğrenci belgelerimizi alıyorduk. Fazla bir kuyruk yoktu; evrakları aynı anda uzatan iki kişiydik. Öteki, orta boylu, esmer, hafifçe tıknaz bir delikanlıydı, bana yol verirken konuşmaya başladık. Galatasaray'dan mezun bir Güneydoğuluydu, aynı fakülteyi seçmiş olmanın verdiği bir dostlukla, işlemler bitince bir yere oturup sohbet etmemizi önerdi. Üniversitenin kantinini o zaman keşfettik. Burası daha çok, eski ve çok şey bilen öğrencilerle doluydu. Kızlar azınlıktaydılar. Sigara dumanından göz gözü görmüyordu. Kantinin bir köşesine acemiliğimizi belli etmeden oturunca, gelen garsona kahve ısmarladık. Benim hiç de kahve alışkanlığım yoktu, ancak cehaletimi belli etmek istemedim. Garson, "Nasıl olsun" diye sorunca da, ister istemez, "Çok şekerli" diye yanıtladım. Zamanla, bizim de o kantinde bir köşemiz, sürekli arkadaşlarımızla oturduğumuz belli bir yerimiz, bize servis yapan ve benim "çok şekerli" içtiğimi bilen bir garsonumuz oldu. Oysa o gün bir ilkti ve ben yine ilk olarak, taze meslektaşımın ikram ettiği "cigara"yı da tiryakisiymişim gibi aldım! Sigaradan oldum olasıya nefret ederdim ama o yıllarda, fiyaka olsun, arkadaşlar dalga geçmesin diye paket taşıdığımı bile bilirim. Gelincik, Bafra ve Birinci marka sigaraları öğrenmiştim. Gelincik hafifti. Muhallebi çocukları kullanır, derlerdi. Bafra ve Birinci'yi taşımak güçlülük gösterisiydi. Zamanla, sevmediğim şeyleri yapmamayı öğrendiğimde, sigarayla zaten iğreti olan yollarımız ayrıldı. O ilk gün, ilk Tıbbiyeli arkadaşla kantinde oturduğumuzda, sanırım bu Güneydoğulu çocuk, İstanbullu, Boğaziçili kızı etkilemek istedi. Havadan sudan derken söz o günlerde gündemde olan seçimlerden açıldı. Karşılıklı çokbilmiş-

çesine laflar ettik. Tam o sırada, Galatasaraylı genç adam, "Ben ağa çocuğuyum," dedi. O güne dek, ağa sözcüğünü pek duymamış, hele hele, hiç "ağa çocuğu" tanımamıştım. Karşımdakine biraz dikkatli baktım. "Bizim köylerimiz de var," diye ekledi genç dostum. Bu cümle beni iyice şaşırttı, çünkü insanların köy sahibi olabileceğini hiç düşünmemiştim. Belki bunları kitaplarda okumuştuk, ama böylesine ciddi boyutta karşıma hiç çıkmamıştı. Hem ağa çocuğu hem köy sahibi hem de Galatasaraylı... Şaşırmaz da ne yaparsınız? Aradan geçen bunca zamandan sonra, hâlâ tepemizdeki aşiret reislerinin, köy ağalarının milleti temsil ve bizleri idare edişini, ülkeyi kendi mülkleri, halkı da marabaları olarak görmelerini anlayamıyorum. Belki de acı gerçeği kabullenmek istemiyorum. Laf lafı açtı, seçimler, partiler gündeme geldi, bu arada da benim cehaletim ortaya çıktı. "Bak," dedi arkadaşım, "sana anlatayım, bizim babalarımız, yani ağalar, seçim öncesinde toplaşırlar, partilerle pazarlıklar ederler, hangi parti isteklerimize daha sıcak bakarsa, onda karar kılarlar. Seçim yaklaşırken, köy muhtarları çağrılır ve hangi partiye oy verecekleri söylenir, halk da ona göre hareket eder. Senin anlayacağın, seçim sonuçlarını bizimkiler belirler."

— Sizin bilmediğiniz gerçekleri bu ağa çocuğu biliyormuş ve siyaseti o zamandan anlamış demek ki...

— Evet, kadavra öncesinde aldığım ilk önemli ders bu oldu. Sonraki yıllarda bu "pazarlık" lafını çok, ama çok duydum, herkes gibi. Bundan on yıl kadar önce, bir öğrencime rastlamıştım. Anadolu'da pratisyen hekim olarak çalışıyordu. "Geleceğini nasıl planlıyorsun?" diye sorduğumda, "Hocam, ben siyasete atılacağım," dedi, bölgede güzel şeyler yapabileceğini düşünerek sevindim. "Peki hangi partiden?" diye sordum. "Hocam, benim bir ufak aşiretim var, on beş - yirmi bin kişilik, geçen yıl birçok partiye başvurdum, istemediler, bağımsız aday oldum, kazanamadım ama oylarım belli oldu, önümüzdeki seçimlerde elimi öpen, en çok isteyen partiden aday olacağım, havada kapacaklar," dedi. Bugün de değişen bir şey

yok anlayacağınız. Yıl 1953 - yıl 2003, ülkenin geleceği hâlâ aşiret ve tarikat pazarlıklarında...

— *Ağa çocuğu, sınıf arkadaşınız oldu, değil mi?*
— Ağalığı, köy sahibi olmayı, vb. öğrendiğim Galatasaraylı genç adamla 6 yıl sınıfları, laboratuarları paylaştık. Engin bir kültürü vardı Uğur'un. Şiir de yazardı. Yazdıklarını nazlanarak okurdu. Sonra öğretim üyeliğimizde de birlikte olduk. Çok güzel ve iyi bir eşi oldu, güzel çocuklar yetiştirdiler. Her açıdan keyif ehli bir yaşam sürdü Uğur; ama hiç ağa havası olmadı. Kendine bir çiftlik aldı sonunda, bizleri, eski dostlarını topladı zaman zaman. Birçok konuda farklı düşünsek de, sık sık bir araya gelmesek de, Uğur hep güven verici bir dost oldu bana...

— *Başka arkadaşlarınız?*
— O yıl tıp fakültesine, Kandilli'den, yani doğup büyüdüğüm Boğaziçi'nden de, bizden yaşça büyük Cezmi adlı bir genç katılmıştı. Sarışın, mağrur, korkusuz, etrafını küçümseyen, dik başlı bir delikanlıydı; ondan çok çekinir, uzak dururduk. Öbür erkek çocuklarla birlikte, küçük bir grup halinde dolaşır, herkesle, özellikle de bizim gibi ürkek kızlarla dalga geçerlerdi.

Yakama tıp rozetini takınca hekim olmuştum ya, havamdan geçilmiyordu. Bir akşamüstü vapurdan indim. Küçük kardeşlerim beni karşılamışlardı, birlikte eve doğru yürüyorduk. Delikanlı grubu da arkamıza takılmıştı. Dr. Taptas Yokuşu'nun tepesine, deniz fenerinin oralara geldiğimizde, bir tavuk grubu ile karşılaştık, tavuklardan birinin sırtına bir horoz binmiş, gagalayıp duruyor, ortalık cıyak cıyak. Ben manzarayı görünce tam bir içgüdüyle, kavga ettiğini sandığım horozu tavuktan uzaklaştırmaya koştum. "Yahu, horoz tavuğu öldürecek!" diye bağırmaya ve gelenleri yardım etmeye çağırdım. Arkamı dönüp baktığımda yüzlerindeki ifadeyi hiç unutamam. Gülseler mi, saçlarını başlarını mı yolsalar diye düşünüyorlardı sanki. Sonra en bıçkınları, Cezmi, "Türkan," de-

di, "sen Tıbbiye'ye yazılmadın mı?" İşte o anda ben de aptallığımı fark etmiştim, ama iş işten geçmişti. Kardeşlerimi ellerinden tutarak eve doğru koşmaya başladım. Bu cahilliğimle ne yapacaktım, nasıl üniversiteli, özgür bir kız olacaktım?.. Bereket, kötü şeyleri unutmak gibi güzel bir huyum var da her şeyin iyi tarafını aklımda tutar, tatsızlıkları, çirkinlikleri unuturum. Tıpkı günümüzün bilgisayarlarından bazı bilgilerin silinmesi gibi. Bizi ürküten Cezmi ile ileriki yıllarda selamlaşır, bazı pratiklerde bir araya gelir olduk. Arkadaşları tarafından çok sevilen bir hekim oldu. Göğüs hastalıkları ihtisası yaptı; sakin, sade, başarılı bir uzmanlık dönemi geçirdi ve çok genç yaşında, en verimli çağında öldü gitti.

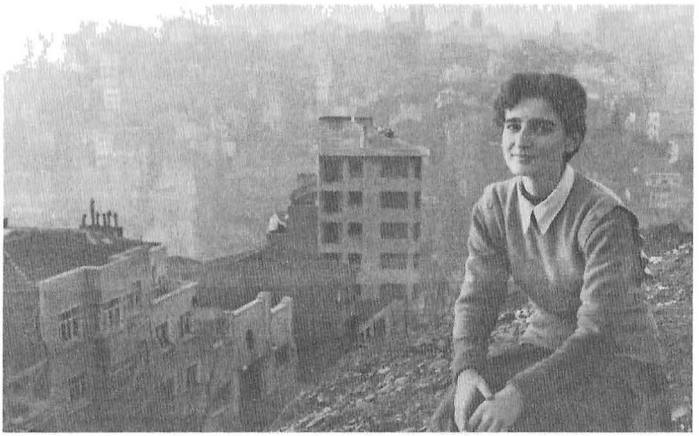
— *Öğrencilik nasıl geçti? İlişkiler, sosyal yaşam?..*

— Fakülteye kaydımızı yaptırır yaptırmaz kitaplarımızı almaya başladık. Sahaflardan ikinci el ucuza bulunuyordu. Hepimizin para sıkıntısı vardı, ama o kapkalın kitaplara da sahip olmak istiyorduk. İlk yıl, lise öğrencileri gibi, fizik-kimya-zooloji ve botanik okuyacaktık, her bir kitap birkaç kilo geliyor olmalıydı, ama onları kolumuzla göğsümüz arasında taşımak, üniversiteli olduğumuzu kanıtlamak en büyük zevkimizdi. Liseliler gibi çanta taşımak istemiyorduk. Dersler başlamadan, edindiğimiz kitaplarla ve rozetlerimizle epey dolaştık ortalarda. Sanırım, arkadaşların çoğu da aynı duygular içindeydiler. Lisedeyken saçlarımı iki örgü yapardım her gün; tatil günlerinde ve lise bittikten sonra arkama at kuyruğu olarak topladım. Üniversiteli olunca, yaşımdan büyük görünme duygusu her şeyin üstüne çıktı. Ne yazık ki hâlâ reşit değildim, daha koskoca dört ayım vardı, Aralık 13'te arzuma kavuşacak, resmen bağımsız olacaktım! Bu ara, aynaya bakıyor, büyük görünme çareleri arıyordum. Saçlarımı arkama toplayıp ucuna bir kurdele bağladıktan sonra içeri çevirip kurdelenin uçlarını birleştirince, ensemde bir topuz yapmayı becerdim. Ondan sonra uzun yıllar topuzlu ve yaşından büyük gösteren bir kız olmayı başardım, sanırım.

O yıllarda, annemin de yardımıyla elbiselerimi eski Singer

makinede kendim dikerdim, basmalar için patronlar vardı. Sümerbank'tan alınan birkaç metre kumaşla rengarenk, biyeli, fırfırlı entariler dikerdim. Aynı kumaştan bir saç bandı ve bir torba çantayla kıyafet tamamlanırdı. Annem, daha iyi kumaştan elbiseleri bana bırakmaz, özene bezene, biyelerle, kadife yakalarla süsler, ortaya harikalar çıkarırdı. Mavi, lacivert, beyaz kareli, ince yünlü bir kumaştan diktiği ve mavi kadifeyle süslediği elbiseyi yıllarca severek giymiştim. O yıllarda, dar etek üzerine uzun tunik şeklinde paltolar modaydı, ben de kendime, lacivert-gri yollu bir etek-uzun ceket, kartonlarla sağlamlaştırdığım yuvarlak bir çanta ve aynı kumaştan bir bereyle mükemmel bir dış giysi çıkarmıştım. Yıllarca bu birkaç takımla idare edip gittik. Şimdiki hazır giysileri ve tüketim çılgınlığını gördükçe, o günler acaba düş müydü, diyeceğim geliyor.

Beyazıt'ın hepimizin yaşamında önemli bir yeri vardır. İlk günlerde, dersler başladığında gideceğimiz mekânları keşfetmek için, birbirini bulan küçük gruplarla etrafta dolaşmayı iş edinmiştik. Fizik ve kimya dersleri Fen Fakültesi'nin ye-



Özdemir Bengisu'nun çektiği artistik bir fotoğraf. 13 Aralık 1954. Arkasında: "Cici Türkân, her doğum günün bir öncekinden daha mesut olsun" yazıyor. İmza: Özdemir.

ni yapılan büyük ve görkemli amfisinde olacaktı. Burası, iki yanlı merdivenli girişi, holü ve salonuyla neredeyse filmlerde gördüğümüz mabetlere benzeyen bir görkemlikteydi. Yüksek sahnenin önünde büyük, hafif eğimli bir salon, koca bir üst ve yan balkon bölümü ile iki yanda taş galeriler bulunmaktaydı ve ilk iki yılın sabahları hep burada geçecekti. Zooloji ve botanik dersleri ise Süleymaniye Camisi'nin yakınında, yemyeşil ve çiçekli bahçe içindeki küçük enstitüde yapılacaktı. Oraya da önceden gizemli, daracık yollardan gidip keşfetmiş, birkaç hafta sonra başlayacak yeni yaşamımızın yol haritasını hazırlamıştık.

Merkez binanın bahçesindeki görkemli kule uzun yıllar bizim için gizemli ve ürktüğümüz bir yer olarak kaldı. Çevresini dolaşır, tepesindeki hava durumunu veren renkli ışıklarıyla ilgilenir, ama içine girmeye cesaret edemezdik. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra bir gün arkadaşlarla gıcırdayan tahta merdivenleri tırmandığımızda, hiç de korkulacak bir yer olmadığını anladık. Gençler merdivenleri çıkmaya başladılar mı, tepedeki bekçi kulak kesiliyor, ayak sesleri yavaşlarsa, çıkanların yakın birlikteliğini önlemek üzere, "İlerleyelim, ilerleyelim baylar," deyiveriyordu.Yine de, tepeden gelen uyarılara karşın, gençlerin karanlık merdivenlerde el ele tutuşarak ilk günahlarını (!) işleyebilmeleri için çok uygun bir mekân olduğunu ve Beyazıt'ta eğitim görmüş herkesin en az bir kez bu kuleye bir anı yatırdığını söyleyebilirim.

Beyazıt Meydanı'nın iki yanında, yüksek çınarların ve alçak salkımsöğütlerin altında birkaç ünlü öğrenci lokantasını gösterdiler biz acemi çaylaklara. Oralardan aylık ucuz karne alabiliyor ve oldukça iyi yemek yiyebiliyorduk. Paramız varsa buralara takılıyor, yoksa mis gibi taze simitle idare ediyorduk. Çıtır simitlere düşkünlüğüm, sanırım o günlerden kalmadır.

Beyazıt'ın bizleri en çok keyiflendiren bir özelliği de güvercinleriydi. Yüzlercesinin birden havalanışını, yoldan geçenin satın aldığı bir tas mısırı ortalığa serpince hepsinin birden haykırarak yere hücum edişlerini hiç bıkmadan izler, keyif alırdık. Canımız sıkılınca, Kapalıçarşı'nın onlarca kapısından bi-

rinden içeri girip dolaşarak, labirentlerini keşfe çıkmayı da zamanla öğrenecektik. Sahil tarafındaki ünlü Marmara Lokali'ne gitme cesaretini ise ancak üçüncü sınıfa geçtiğimizde bulabildiğimi anımsıyorum. Beyazıt, milyonlarca üniversiteli gibi benim de ilk göz ağrım oldu, o alanda bulundukça, neredeyse ilk günkü gibi duygulanırım. O gözümüzün bebeği Beyazıt, sonraları, sırf öğrenci olaylarını önleme gerekçesiyle, kazıldı, ağaçları kesildi, merdivenlendi, çukurlandı. Havuzlar, şadırvanlar yok oldu, kuşlar bile azaldı. Seyyar satıcıların, sivil polislerin, akıntıya kapılmış zavallı öğrencilerin, fakir turistlerin en ilkel, en zevksiz, en kirli mekânı oldu. Yazıklar olsun!

— Eğitim nasıldı?

— Fen Fakültesi'nin görkemli amfisinde (şimdiki Cemil Bilsel Salonu) ders yapardık. Tıp, diş hekimliği ve eczacılığın tüm ilk sınıfları (ki o dönemde PCN denirdi, sonra FKB'ye dönüştü) hep birlikte, koca amfiyi doldururduk. Erken gidip yer tutma alışkanlığı vardı. Erkek arkadaşlar, özellikle yurtlarda kalanlar, biraz da yakınlaşma nedeni olsun diye kızlara yer tutarak ilk ilgilerini göstermeye çalışırlardı. Kimya dersine ünlü Almanlardan Breush ve fiziğe Zuber gelirdi.

— Bu Almanlar Atatürk'ün davet ettiği öğretim üyeleri miydiler?

— Evet, o yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde çok değerli Alman hocalar vardı. Bunlar Türk üniversitelerine çok ama çok önemli değerler katmışlardır. Bu hocalar Türkçe bilmezlerdi. Tane tane Almanca konuşurlardı, bir genç uzman tercüme eder, biz de not tutardık. Şimdiki gibi fotokopi olmadığından, herkes kendi notunu tutmak zorundaydı. Bu nedenle de dersleri çok ciddi izler, hızla yazardık. Benim, babamdan edindiğim, noter tasdikli, eskiden kalmış pantazot kokulu, kalın ve ciltli, parlak sayfalı büyük hesap defterim vardı. Üzerine ucu iyi sivriltilmiş kurşun kalemle yazmak keyifli oluyordu. Kollarımız kopana kadar, hiçbir şeyi atlamadan saatlerce yazar, defterleri doldururduk.

— Öteki dersleriniz?

— Zooloji ve botanik derslerini Kozwick ve Heilbron ile öbür Türk hocalar verirlerdi Süleymaniye'de. Hepsi de çok ciddi ve dakikti, öğrencide saygı uyandırırlardı. Derslerini anlatıp giderlerdi; asistanları arkalarından pratik yaptırırdı. Biz ise verilen bilgilerin lise düzeyinde olduğundan, bize yeni bir şey katmadığından söz ederdik. Bu temel derslerin yanı sıra dil kurslarımız olurdu, Yabancı Diller Yüksekokulu muydu ya da adı başka bir şey miydi, tam anımsayamıyorum, ama akşam saatlerinde, karanlıkta ayrı bir binaya giderdik, haftada iki gün, sanırım ön bilgilerimize göre kurslara ayırmışlardı bizi. Gerçekten çok yetenekli bir öğretim görevlimiz vardı, Bayan Matild derdik. Hepimize tercüme tekniğini öğretmek için çırpınırdı. Dil kurslarından karanlıkta çıkardık, PCN'deki erkek arkadaşlar bize sahip çıkar, ıssız arka sokaklarda yanımızdan yürür, tramvaya ulaştırırlardı.

— Liseden yabancı diliniz var mıydı?

— Evet, benim İngilizcem lisede iyiydi. Hiç zorluk çekmez-



İngilizce dersinde, Kaya, Ferruh, Raci, Türkan ve Can. 1954.

dim, ama ilk muafiyet sınavında adım kalanların listesindeydi. "Hiçbir şey bilmiyorum, mutlaka kalırım," diyen arkadaşım Raci ile numaralarımız yan yana idi, acaba bir karışıklık mı oldu, anlamadık. Raci ileriki günlerde benimle bu konuda çok dalga geçti. Bense bir kurs daha gece derslerine gitmekten hiçbir şey kaybetmedim. Keşke bu kurslar tüm Tıbbiye boyunca sürseydi. O tarihten sonra, hiçbirimiz dil dersi görmedik, kendimizi dışarıdaki paralı kurslarla geliştirmeye çalıştık. Bu konu hâlâ böyle sürer gider. Oysa her üniversitelinin, mezun olana dek bir hatta iki yabancı dili çok iyi öğrenmesi sağlanmalıdır bence.

Bizim dönemimizde, bir fakültede öğrenciyken, bir başka programa da yazılabiliyordunuz. Ben de, utana çekine gazeteciliğe yazıldım. Yüksekokul muydu, fakülte miydi, anımsamıyorum. Ancak, büyük bir grup olarak Burhan Felek'in derslerine devam ettiğimizi, ama tıptaki yoğunluğumuz yüzünden sürdüremediğimizi anımsıyorum. Ne çok şeye merakımız vardı, her şeye aç gibiydik. Birçok arkadaşımız, akşamları musiki cemiyeti gibi yerlere bağlandılar, hayat boyu sürdürdüler bu uğraşlarını, koro dostlukları oluştu aralarında.

— *Arkadaşlıklarınız?*

— Kalabalık PCN sınıfında gençler doğal gruplara ayrılmışlardı. Kolejliler, St. Benoit'lılar, St. Josefliler, Özel Liseliler... Birbirlerinden ayrılmaz, bence ötekileri küçümser, şık giysileri ve monşerli, by-by'lı ağızlarıyla ayrıcalık yaratırlardı. Galatasaraylılar, Kabataşlılar, adını bilmediğim kuvvetli liselerden gelenler de anlaşılırdı, dayanışma içinde olurlardı. Kızlar daha az olduğundan aralarda kaynar, doğrusu her gruba davet edilirlerdi.

İstanbul dışından gelen kız ve erkek öğrenciler yurtlara yerleşmişlerdi. Bugünkü gibi yersizlik, yurtsuzluk sorunu yoktu. En büyüğünün, erkeklerin SİTE Öğrenci Yurdu olduğunu anımsıyorum. İzmir'in önemli liselerinden gelen Kâzım, Raci, Ferruh ve arkadaşları orada kalır, her gün yurt öyküleri anlatırlardı. Geceleri Vezneciler'in 31 kısımlı filmlerini izle-

mek üzere sinemalara gidip bitlendiklerini anlatarak bizleri ürkütürlerdi. Çok ama çok neşeli, durmadan birbirleriyle dalga geçen bir üçlüydüler. Onları İzmir Kız Öğrenci Yurdu'nda kalan, ömür boyu arkadaşım Nevin yoluyla tanımıştım. Nevin'in de, İTÜ'de okuyan, sonra eşi olan Ödemişli arkadaşı, harika insan Özdemir'i vardı. İlk yıllar hep birlikte ders çalışır, gezer, birbirimizle dalga geçerdik.

Kâzım, iriyarı, gözlüklü, yakışıklı bir gençti, yaşça biraz büyüktü. Arkadaşları, kalın gözlükleri nedeniyle "Kör", çevresindekileri sahiplenmesi nedeniyle de "Baba Kâzım" derlerdi. Gerçekten, en sıkıntılı durumlarda takımı toparlamak ona düşerdi. Zor koşullarda yetiştiğinden, gerçekçiydi. Çok çalışmazdı ama sınıfı geçerdi hep. Yaşamdan çok yönlü zevk alır, herkesle ve kendiyle dalga geçebilirdi. Sonra iyi bir kadın-doğumcu ve öğretim üyesi oldu. İzmir'de çoluk çocuğa karıştı.



Bir Ada gezisi, yıllar sürecek dostlukların kuruluşu. Türkan önde, mimozalarla. 23 Nisan 1954. Fotoğrafın arkasında "Resmi Çeken Faize Yalelli" adı ve imzası. Yanında, Türkan'ın elyazısıyla, Orhan Veli'nin "İnsanlar" şiiri yazılmış.

Raci, Sökeliydi aslında, soyadı Kabakçı olduğundan arkadaşları, "Dedenin kabak tarlası varmış," diye dalga geçerlerdi, nedense o da çok kızardı buna. Çok espriliydi. Ağzından çıkan her söz gırgıra dönerdi; hiçbir şeyi ciddiye almadığını sanırdınız. İnce uzun, sürekli hareket halinde bir gençti. Kızların arasından Kocamustafapaşalı Tomris'i seçti (bence Tomris onu seçti) ve tam altı yıl birlikte salt ders çalıştılar. Ufak tefek ve tombul Tomris'i ailesi okuldışı etkinliklere asla göndermedi. Sonunda evlenip İzmir'e yerleştiler. Raci, kulak-burun-boğaz uzmanı oldu. Tomris, öğretim üyesi olarak yeni bir tıp dalına öncülük etti. Çocuklarıyla sevecen bir aile ortamı oluşturdular. Raci kardeş hep çocuk kaldı. Ne sevindirici, değil mi?

Site Öğrenci Yurdu'ndan üçüncü arkadaşımız Ferruh, Manisalıydı, çok çekingen, konuşurken kızaran, Jef Chandler'e benzeyen, yakışıklı bir çocuktu. Raci, Kâzım ve daha birçok İzmirliyle hep birlikte bir takım gibiydiler. İkisi varsa, o da vardı her yerde. Sonra uzun süre Manisa'da başhekimlik yaptı, güzel, sıcak bir aile kurdu.

Nevin, İzmirli bir öğretmen kızıydı. Tombul ve kısa boyluydu, ama harika bir yüzü, çok anlamlı, sürmeli gözleri vardı. Hâlâ da öyledir. Ödemişli ve sonra İTÜ'lü Özdemir, durmadan onun yüzünü çizer, fotoğrafını çekerdi. Nevin'in hiç sönmeyen olağanüstü bir kahkahası vardı ki, hepimizi büyülerdi. Bu arada Özdemir bizleri de çizer, görüntülerdi. Nevin ve Özdemir, İzmirli ve SİTE'li çocuklarla ve benimle olmayı sever, organizatör ruhlarıyla geziler düzenlerlerdi. Özdemir, dahi derecesinde mühendislik kafasına sahipti, çok okurdu, bunun yanında çok da neşeliydi, sanki başkalarını mutlu kılmak onun göreviydi. Nevin'e olan bağlılığı onları evliliğe, iki oğul sahibi olmaya götürdü.

Uzun seneler Almanya'da kaldılar, Nevin anestezist oldu. Özdemir, Ege'de Makina Dekanlığı'na kadar geldi, icatlar yaptı. Ödemiş'in doğasında hep birlikte güzel anıları paylaştık.

Bir gün, sulu boya bitki-çiçek resimleri yapmaya, dostlarına, bitkiyle ilgili bilgileri de içeren resimler yollamaya baş-

ladı. Sorduğumda, Ödemiş'te yürürken, ayağının altında çiçekli bir bitkiyi ezdiğini algılayıp köküyle birlikte otların arasından aldığını, eve getirip masaya yatırdığını, incelediğini, adını, özelliklerini bulduğunu, sonra suluboya resimlediğini anlattı. O günden sonra, otların arasında sıkışıp kalmış, kimsenin değer vermediği kır bitkilerini resimlemek onun bir tutkusu, doğaya saygı ve sevgisinin bir simgesi olmuştu. Prof. Özdemir Bengisu, orta yaşlara girdiği sırada onulmaz bir hastalıktan göçtü gitti. Dudaklarının arasından çıkardığı ıslığa benzer garip gülüşü hep kulaklarımızda, sevecenliği, çizimleri hep gözlerimizin önünde. Bu grupla ilk gençliğimizde öyle çok duyguyu, düşünceyi, güzellikleri, müziği, fotoğrafı, çizgileri, şiirleri ve insanlığı, dostluğu paylaştık ki...

PCN yıllarında arkadaş olduklarımızdan ikisine daha yer vermemek olmaz. Can ve Yüksel. İki haylaz İstanbul delikanlısı, okulu döne döne bitirdiler. Her ikisi de kahkaha ve esp-



Türkan, Raci, Ferruh, Ersun (yaşamıyor), Erdem. Sanal futbol takımı. 1954 sonbaharı.

ri küpüydü, kızlara çok fena takılırlar, sözlerini esirgemezlerdi, ama dostlukları dört dörtlüktü. Can'ın anne babası ayrılmıştı, o zamanlar enderdi bu ve bu ayrılık onu çok etkilemişti. Yüksel ise çokyönlü olduğundan çalışmaz, dalga geçer, ikisinin de notları kötü olurdu. Gezilerimizin çoğuna katılır, bizleri neşeye boğarlardı. Öğrenciyken ilaç firmalarında çalışmak durumunda olduklarından, tıp eğitiminde çok zorlandılar. Her biri, sonunda güzeller güzeli ve çok akıllı birer eş buldular ve inanılmaz aileler kurdular, bu güzel eşler birçok sorunun aşılmasına sabırla katlandılar. Sevgili Can'ın alkol sorunu da bu yolla sona erdi. Şimdi her biri torun torba sahibi, yaşlılıklarının keyfini çıkarıyorlar.

Bütün bu güzel insanları ve daha nicelerini PCN'nin ilk yıllarında tanıdım. Bir ömür boyu sürdü dostluklar. Bunlar, devlet okullarında kendi çabalarıyla çok iyi yetişmiş, genç insan-



Raci, Türkan, kardeşi Turhan, Ferruh. Küçüksu Kasrı önünde. 1955. Fotoğrafın arkasında, Türkan'ın elyazısıyla, Orhan Veli'nin "Gün Olur" şiiri yazılmış.

lardı, çok dürüst ve özverili hizmetler verdiler. Her biri ülkesine, insanına adamıştı kendisini. Çoğu, o dönemdeki Almanya furyasıyla gittiler. Bazıları Almanlarla evlenip kaldı, birçoğu döndü, bu ülkede kök saldılar. Bunlar, bizler, Cumhuriyet'in bir kuşağı, 1933-34-35 doğumlular, şimdi emeklilik dönemindeyiz.

Bizlerin döneminde harçlar, yurtlar çok pahalı değildi, devletin bursu kıt kanaat yetiyordu. Markalar öncelik kazanmamıştı, diskotek yerine bir çay partisiyle, bir piknikle, gramofon müziğiyle dans etmekle yetiniyor, kendimizi mutlu sayıyorduk. Pikniklerde kiraladığımız bir fotoğraf makinesiyle harika fotoğraflar çekiyorduk. Öğrenme ve yararlı olma beklentilerimiz ise en üst düzeydeydi, bilgiyi neredeyse emiyorduk. Öğrendiklerimizi birbirimizle paylaşmak en keyifli anlarımızdı. Müthiş bir dayanışma içindeydik. Biz kızlar, erkek arkadaşlarımızın korumasında güvencedeydik. Bize yer ayırdıklarında, kitaplarımızı taşıdıklarında, sinemada iyi koltuğu verdiklerinde, karanlıkta yanımızda yürüdüklerinde seviniyorduk. Bütün bunlar kendiliğinden oluyordu. Hepimizin içinde cinsellik fırtınaları olup duruyordu kuşkusuz, ama bunları kendi kendimize bile açık etmeden bastırmayı öğrenmiştik, sanırım. Eminim, erkeklerin çoğu, belki de birlikte geneleve giderlerdi. Bize cinsellikle ilgili tek söz etmez, tek imada bulunmazlardı. Hepimiz romantik sulugözlerdik. Filmlerde, romanlarda ağlardık ve çok dürüsttük. Bu bir durum saptaması, bugünün değerleriyle bakıldığında alkışlanacak bir şey de olmayabilir, ama yaşanmış gerçek bir dünyanın kesiti. Bu kuşak işte böyle bir "kardeşlik" yaşadı. Onun için bu sözü çok sever ve kullanırım.

Bizim grubun gezileri giderek ünlenmişti. Büyük bir grup oluşturuyorduk. Özdemir nedeniyle İTÜ'lüler, Nevin nedeniyle İzmir Kız Öğrenci Yurdu kızları, SİTE Yurdu arkadaşlarımız, vazgeçilemez Can ve Yüksel, bir de, yaramaz mı yaramaz kardeşleri olmadan gezi izni alamayan Türkan; kumanyalar, gitarlar, mayolar. Nevin, açıkta, akıntıda yüzmekten korktuğunda Özdemir beline ip bağlıyor, yaramaz kardeşlerim yo-

rulunca, arkadaşlar onları çekeliyor, Kalpazankaya'da gitarı kırdıklarında kimse ses edemiyor...

O yıllarda, bir 23 Nisan'da Ada'ya gezi düzenleniyordu ve ben yalnız gitmek, şımarık kardeşlerimi almamak istiyordum. Anam ve babam "olur" dediler. Uçuyordum sevinçten. İlk vapurla Ada İskelesi'ne vardım, arkadaşlarla buluşup Büyükada'ya geçtik. Tepeye çıkıp çayıra yayılmaya başladık. Birdenbire bir ağacın ardından annem, kız kardeşim Turhan ve evdeki yardımcı kız çıkmaz mı! Hem de kızlara şık olmaları için benim elbiselerim giydirilmemiş mi! Ne yapacağımı şaşırdım. Annem tam bir pişkinlikle, "Ne tesadüf, biz de çocuklarla 23 Nisan yapalım dedik, siz keyfinize bakın!" demez mi? Arkadaşların özgür kız Türkan'la o gün ve sonrasında nasıl dalga geçtiklerini tahmin edebilirsiniz... Ailemin, ana babamın bu güvensizliğine hiç anlam veremiyorum. Onlar zaten beni, kendilerine göre, en ürkek ve korkak hale getirmişlerdi, hâlâ yanlış bir şeyler yapabileceğimi düşünmeleri ne acı!

— *Hep böyle miydi bu konuda ailenizin tutumu?*

— Başıma gelen bu izin dertleri bir değil ki, onlarca. Bir yılbaşı gecesi, önceden annemi babamı razı edip SİTE'deki üç arkadaşımı yurtta yalnız kalmasınlar diye bize davet iznini kopardım. Biraz fındık, fıstık, portakal alıp çocukları çağırdım. Arkadaşlar, kardeşler, fıkra anlatıyor, tombala, pişti oynuyoruz. Gece ilerledi, konuklar sabaha karşı divanlara kıvrılacak, sabah ışıyınca gidecekler. Birden, babam annemi çağırıyor odasına, "Bu çocuklar derhal gidecekler, gece kalamazlar," diye tutturuyor. Aman Allahım, rezil oluyorum. Ortalık karanlık, son vapurlar çoktan gitmiş. Zavallı arkadaşlarım, "Sen üzülme" deyip toparlandılar, o ayazda ve alacakaranlıkta karşıya geçecekleri bir vapur aramak üzere Vaniköy İskelesi'ne yöneldiler. Eminim, ilk vapura kadar tahta koltuklarda uyuklamışlardır. Yazık değil miydi bana acaba? İçimdeki bu yara hep kaldı.

Bir başka anı daha anlatayım içime işlemiş olan:

Anatomi atlaslarımız altın değerindeydi. Öğrenciler genel-



Türkan, ilk lasteks mayosuyla Kandilli'de. 1955.



Bir grup gezisi. Türkan önde, uzanmış. 1956.

likle onları satıp steteskop alırlardı. Ben de öyle yaptım ve artan parayla da kendime basit bir çay elbisesi yapmak üzere iki buçuk metre uçuk mavi bir tafta kumaş aldım, eve getirip bıraktım. Ertesi gün okuldan döndüğümde, düşlerimi süsleyen uçuk mavi taftanın kapıdan geçen yorgancıya yaptırılan yorgana yüz olduğunu görmez miyim? Gözyaşlarım fışkırmaya başladı, "Neden, neden?" diyordum anneme, "Benim hiç karar verme hakkım yok mu?" O ise, gayet sakin, "Ne ağlıyorsun, o renk sana uymaz, ben sana başka kumaş alırım," diyordu. Nitekim, sarı taftadan, yakasına siyah dantel döşeyerek şık bir çay elbisesi dikti birkaç gün sonra, ama o uçuk mavi taftayı hiç unutamadım, bilir misiniz?

Ah, neredeyse bir arkadaşımı unutuyordum. PCN'nin ilk yılında, Kandilli Kız Lisesi'nden arkadaşım 401 Türkan beklemeliydi. 401'le, bir yanımızla çok dosttuk. Babası Mal Müdürü'ydü ve beklemeli olduğu yıl onu Karaköy'de işe koymuştu. Akaretlerdeki Vakıf evlerinde otururlardı, bayılırdım o koca eve ve annesinin yemeklerine. Daha arkadaş edinemediğim ilk aylarda, hemen her öğle tatilinde, tramvayla ya da yürüyerek, Karaköy'e, 401 Türkan'a giderdim. Birlikte Karaköy poğaçacısına gider, ucuza karın doyurur, laflardık. Ertesi yıl o da Tıbbiyeli oldu. Beylerbeyili Turgut'la evlendi, Hacettepe'de kadın-doğum ihtisası yaptılar, çoluk çocuğa karıştılar, görüşemez olduk. 401, Kandilli Kız Liseli olduğundan önemli bir arkadaştı ve okul anılarımız bizi yakın tutuyordu...

— *Birinci sınıftaki eğitime dönelim mi yine?*

— PCN'de bir yıl çabucak geçti. Sınavlar geldi çattı. Bir de baktım ki dört dersin dördünden de kalmışım! Fizik, kimya, zooloji, botanik. Hiçbiri tıp dersi değil diye itici bulmuştuk, ama bu kadar kötü sonuç alacağımı hiç tahmin etmemiştim. Sıskacık bir kızdım, aşırı duyarlıydım, roman, şiir okuyordum, şimdi ne yapacaktım?

Koltuğuma koca kitapları alıp deniz kıyısına yüzmeye gidiyor ama kapaklarını açamıyordum. O tarihte Kandilli'ye yerleşmekte olan Akademi Profesörü Heykeltıraş Hadi Bara

ve eşi de deniz kenarında oluyor, bana bakıp halime acıyorlardı: "Neden Tıbbiye'yi seçtin, seni bu yıl Akademi'ye alalım, iç mimar ol, tam sana göre, zarif bir meslek," diye teselli ediyorlardı. Birden kararımı verdim, o koca kitapları eve götürüp attım. Bir ay ya da on beş gün aylak aylak dolaştım, okulu ve bu çok zor eğitimi bırakacak, keyifli bir meslek seçecektim! Bir süre sonra içim içimi yemeye başladı. Evet, bir yıl tıp rozetiyle gezmiş ama hekimliğin H'sine ulaşamamıştım, oysa önümüze konan bu zorluğu yenmek gerekirdi. Asıl zevkli eğitim, pratikler, kadavra vb. gelecek yıllarda başlayacaktı, beyaz önlükleri giyecektik. Bir hastalıktan kalkarcasına, kendi içimdeki fırtınayı dindirip kitapları okşamaya, sayfalarını açmaya başladım ve yeniden sarıldım onlara. Ancak kolay olmadı bu derslerin hepsini temizlemek.

Sonuçta, bir sömestr kaybederek "şubat talebesi" olmuştum, gruplarım değişmişti, bir sonraki sınıfla karışmıştım, yeni arkadaşlarım olmuştu. Bütün bunlara alıştım. Yeni dersler başladı, laboratuarlar, deneyler, kadavra, patoloji çok



Kadavra başında. Raci, Ferruh, Ersun, Türkan, Kaya, Erdem ve Kâzım. 1956.

ilginç gelmeye başladı. O yıllar, derslerimizi Beyazıt kampüsünde, şimdiki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görürdük. Alt katlar, kadavra ve patoloji salonlarıydı, eter ve diğer kimyasalların kokuları gelirdi hep.

— Derslerle birlikte sizde iz bırakan hocalarınızı da anımsayalım isterseniz.

— Bir üst sınıfa geçmiştim ya, artık beyaz gömlek giyiyor, pratiklere giriyorduk. Eldiven, pens ve bisturi kullanarak diseksiyon yapıyorduk, yani kadavrayı üstten alta, kat kat ayırıp, atlaslarımızdan anatomiyi öğreniyorduk. Derslerimizin en zoru anatomiydi. Binlerce damarı, siniri, kası, kemiği, yolu ezberlemeliydik. Hele kafa kemikleri ve kafa çiftleri denen duyu yolları canımıza okuyordu. Hepsi Latince sözlerdi, ezberlemek kolay değildi.

Önce üç ciltlik bir takım *Anatomi Atlası* edinmeliydik. Zengin olanların dışında, öğrenciler için bir yıkımdı fiyatı. Gidip sahaflardan elden düşme alıyorduk. Tıp eğitiminde, hâlâ en pahalı araç olarak öğrencileri ürkütür *Anatomi Atlası*. Hep derim, şu ilaç firmaları doktorlara havlu, şemsiye, kalem, çakmak armağan edeceklerine tıp öğrencisine bir *Anatomi Atlası* armağan etseler, ömür boyu adlarını unutturmazlar. Anatomiden ilk girişte geçmek için nasıl çılgınca çalıştığımı anımsamak istemiyorum. Ünlü hocamız Zeki Zeren'e girseydim, mutlaka kalırdım. Ben rastlantısal şekilde, onun yardımcısı Prof. Fazıl Noyan'a girdim. O da sabırla, bildiğimi söylemem için süre tanıdı ve başardım.

Bir başka belalı ders de "mikrop"tu, aslında çok uzun bir adı vardı ama, bizler "mikrop" diyerek hırsımızı alırdık. Dersleri, vizeleri, testleri, sözlüleriyle başımızı döndüren bu ders de hep ezbere dayanırdı. Neler neler öğrenmek zorundaydık!

Kuşkusuz, hekimler için çok önemli bir konular bütünüydü. Hepimiz virüsleri, mikropları, parazitleri, vektörleri, bulaşmayı, görünümlerini, tanı yöntemlerini, boyamaları, besi yerlerini vb. EZBERLEMEK durumundaydık. Üstelik bunları not tutarak belgelemeliydik. Bu denli yoğun ezber gerekli miydi,

yoksa temeli bilip ayrıntıları gelişmiş ülkelerdeki gibi kitaplardan bakarak değerlendiremez miydik? "Mikrop"tan geçmek hiç de kolay değildi. Bu yüzden okulu bırakan çok oluyordu. Zaten birkaç haktan sonra atılıyordunuz. Doktoradan dönüyor, ilk sınıftan yeniden başlıyordunuz. Alman hocalar gittikten sonra bu bölümün asları, Prof. Ömer Özek ve Prof. Ekrem Kadri Unat'tı. Tir tir titrerdik onları görünce.

Fizyoloji dersimize Prof. Sadi Irmak gelirdi. Onu dinlemek zevkti. Çok güzel konuşur, felsefi konulara girerdi. Hekim olma yolunda ilk ciddi ipuçlarını o verdi bize: "Primum nil nosere – Önce, zarar verme!" Ömür boyu benim de benimsediğim bir ilke oldu bu tümce. Halen de tıbbın temeli olduğuna inanıyorum. Biz hekimler, öncelikle hastaya zarar vermemek için elden geleni yapabilmeliyiz, çünkü attığımız her adım, verdiğimiz her ilaç, bir yerlere zarar verebilir. "Acaba gerekli midir?" diye düşünüp gerçek gereksinimi saptamak, sırf bir şeyler yapmış olmak için ilaç yazmamak ilkemiz olmalı diye düşünüyor, uyguluyor, çok da başarılı oluyorum. Bunu Sadi Irmak Hoca'ya borçluyum.



Bir çay anısı. Ayhan, Türkan, sonradan evlenecek olan Nevin ve Özdemir. 1956.

Patoloji sevdiğimiz derslerdendi, sırasıyla mikroskop başına oturur, lam-lamel arasındaki boyalı dokuların gizemlerine dalardık. Hocaların yanında başasistanlar da ilgilenirdi bizimle. Prof. Melih Tahsinoğlu'nu orada tanıdık. İlk takunyalılar da orada, patolojide belirmişlerdi, sonraları dinci kesimin önderleri oldular, namaz saatlerinde, kolları sıvar, takır takır aptese giderlerdi şaşkın bakışlarımızın altında.

Melih Hoca, Balkanlı bir aydındı. Patoloji, şiir, müzik, rakı severdi. Sakin, bekâr yaşamını, birkaç can dostu ile sürdürürdü. Dermatolojide onunla "dermatohistopatoloji" yani deri hastalıklarının mikroskopik incelemeleri konusunu çalışıp geliştirdik, gençlere sevdirdik. En verimli yaşında, bu çok sevilen hocamızı kanserden yitirdik. Yerine konulamaz bir alçakgönüllü bilim insanıydı. Bereket, diş hekimliğinde iken dört genci yetiştirdi, şimdi onlar Tahsinoğlu ekolünü, klinikle mikroskobiyi birlikte değerlendirme yöntemini sürdürüyorlar.

Derslerin içinde, beni, belki de çoğumuzu en çok saran fizyopatolojiydi. Hocamıza, Pır Pır Osman derlerdi. Çok etkileyici konuşamazdı belki ama, o dönemde oluşturduğu kitap; anlatımı, resimleri, kâğıdı ile en güzel kitabımızdı. Krome kâğıtta planşları (renkli çizimler) bizi büyülerdi. Ben kendi kitabımın boş ve bembeyaz olan ara sayfalarına şiirler, kısa anılar yazardım. *Fizyopatoloji*, kliniğe başladığımızda da başucu kitabımız oldu. İlk hastalıkları ve oluşum mekanizmalarını bu kitaptan, fotoğraflarıyla, çizimleriyle öğreniyor, yavaş yavaş hekimliğin tadını almaya başlıyorduk.

Sınıf arkadaşlarıma döneyim yine:

PCN'yi geçtikten ve "şubat öğrencisi" olduktan sonra bize yeni numaralar verdiler. Benim numaram artık tüm eğitimim boyunca 766 idi. Her pratikte 765 Gülbün ve 767 Nafiz ile paylaşırdık preparatları, aramızda fısıl fısıl konuşur, dedikodu ederdik. Nafiz, Ulukışlalı, yakışıklı, çok saçlı bir genç adamdı. Gülbün'le bana kol kanat gererdi. Hatta ilk yıllardan gelen ama ayrı gruplara düştüğümüz arkadaşlar ona hayli kızarlardı. Nafiz az çalışır, çok eğlenir, yaşamın tadını çıkarırdı. Onun yanında kendimizi çok güvenli hissederdik, müt-

hiş bir sahiplenme duygusu vardı. İkimizi de "kız" diye çağırır, neredeyse azarlardı. Kendisiyle dalga geçersek kızmaz, her şımarıklığımıza katlanırdı. Fizik tedavici oldu, güzel bir eşi, üç güzel kızıyla, bir dönem alkole de bulaşarak, kalp ameliyatı geçirerek yaşamını sürdüren, gerçek bir dostumuz oldu Nafiz. Hâlâ başımız sıkışsa aklımıza ilk o gelir.

Gülbün'se nazlı nazenin bir Dam de Sion kızı, Cihangir'de oturuyor. Şirin, hafif tombul, utangaç.

Bizler ineklemekle günlerimizi geçirirken, grubun içinden sanırım, atmaca gibi bir Vedat çıktı karşımıza. Utangaç Gülbün'e asılmaya başladı. Öyle, romantik, duygusal biri değildi. Balıkesirliydi. Bizden birkaç yaş büyüktü. Feleğin çemberinden geçmiş izlenimi vermek isterdi sanırım kendine. Koskoca bir motosikleti vardı; bol hava basardı, gürültüsüyle, heybetiyle... İlk dönemlerde Gülbün hiç yüz vermedi. Zaten öylesine utangaçtı ki. İki taraflı kullanılan bir pardösü almıştı. Hep siyah yüzünü dışa, kırmızı yüzünü içe gelecek biçimde giyerdi. "Çıkar, çevir de öbür tarafını giy," dediğimizde yerin dibine geçmişti. Vedat'ın, kendi yetişmesine hiç uymayan yapı ve davranışlarına karşın, Gülbün ondan hoşlanmaya başlamıştı. Bunu gözlüyorduk, ama hâlâ motosikletine binemiyor, beline sarılıp gidemiyordu. Alıştırmaları Vedat'la ben yapıyordum. Bir iki derken Gülbün de atladı motosiklete. İkili, okul bitince evlendiler, Ankara'ya yerleştiler, iki kızları oldu. Vedat fizik tedavi uzmanı oldu. Ortez protez konularıyla ilgilendi. Atölye kurup yönetti. Gülbün, Yüksek İhtisas'ta kardiyoloji uzmanı ve öğretim üyesi oldu. Hep Vedat'a uygun bir yaşantı sergilediler. Dağları deviren, dediği dedik bu güçlü adam, yıllar önce yüreğine yenildi, ailesini, dostlarını bıraktı, çekip gitti!

Sevgili Özden Murtezaoğlu da bu sırada yaşamımıza girdi. Bizden bir yıl sonra fakülteye başlayan 401 Türkan'ın grubundaydı. Çamlıca mezunuydu. Fener'de yaşayan halis Laz, Sürmeneli bir ailenin üç öğretmen abladan sonra gelen küçük, yaramaz, cingöz, çalışmadan ama dinleyerek öğrenen kızıydı. Binbir Laz fıkrası, Laz türküsü bilir, çok güzel dans eder,

resim yapar, hiçbir şeyden çekinmezdi. Onunla akrabalık derecesinde sıkılık ve sıklıkta ömür boyu bir dostluk sürdürdük. Birlikte yurtdışına, gezilere gittik, aile sorunlarımızı, yeğenlerimizin konularını, hatta bir dönem altlı üstlü aynı evi paylaştık. Özden, mezun olup Konya Hadim'e gitti. Dağ başlarında hizmet verdi. Sonra SSK'da iç hastalıkları uzmanı oldu, oradan emekliliğini aldı. Kendine yeni bir yaşam kurma aşamasındayken, evinde, yatağında felçli bulundu. Tüm çabalara karşın asla iyileşemedi. Şimdi tekerlekli sandalyede, bir huzurevinde, ona hiçbir şey yapamamanın acısını çekiyoruz.

Liseden ayrıldıktan sonra, arkadaşlarımızın çoğuyla ilişkileri yazışarak olsa da sürdürdük. Sonraki yıllarda yılda bir kez toplanmak için elimizden geleni yaptık. Onlarla hâlâ ilişki içindeyiz. Kandilli Kız Lisesi'nin bağı ilk aile dışı bağ olsa gerek.

Üniversite yıllarında, yazları 401 Türkan'la bir araya gelirdik. Ben ona giderdim ya da o bana gelirdi. Gökşin, Ankara'daydı. Düzenli yazışırdık, hâlâ çok yakınız. Özden, Sürmene'ye gidince mektuplaşırdık. İzmir'e, Nevin'e özledikçe yazardım. Liseden can arkadaşım Yurdagül, iki kızı ve asker kocasıyla Van-Siirt-Ankara dolaşıyorlar ve onunla da mektuplaşıyoruz. Erkek çocuklara da yaz tatili mektupları giderdi sanırım, çünkü ben bir mektupçuydum ve eski arkadaşlarımı da unutmazdım, unutamazdım!

— Doktor olmaya başladığınızı ne zaman düşündünüz?

— Bir iki yıl içinde tam anlamıyla hekimlik yoluna girmiştik, bütün beyaz gömleklilere "Doktor Hanım, Doktor Bey", daha büyüklere de, asistanlardan başlayarak, "Hoca", "Hocam" deniyordu. Zavallı hastalar için hepimiz "Hoca" idik neredeyse, ama "esas hocalar", heybetleri, tavırları ve hatta ses tonlarıyla kendilerinin "asıl" olduklarını duyumsatıyorlardı.

Tıp eğitimi bence bir sanattır ve usta-çırak ilişkisi ve öğretisiyle gelişir. Tıpkı ilkokulda size yolu açan bir genç öğretmenin etkisi gibi, çoğu kez ondan da güçlü bir örnek ya da örnekler olması gerekir. Pek çok alt bilgiyle ve hekim olma gü-

düsüyle, coşkusuyla dolu gencecik insanlar, sürekli karşılarına çıkan asistan, uzman ve "gerçek hoca"ları inceler, jestlerini, mimiklerini, hastaya, öğrenciye ve asistanlara davranışlarını gözlemler, kendilerine model ararlar.

İşte biz de böyleydik. Duyargalarımızı açmış, etrafı kolluyor, nasıl bir hekim olmamız gerektiği konusunda ayrıntıları algılayıp beynimize ve yüreğimize depoluyorduk. Benim için hâlâ her şey ayrıntıda gizlidir. Ufak bir dudak kıvırma, küçümseme, bıkkınlık belirtisi, kendini, yetkileri nedeniyle büyük görüp bir şeyi sorgulamadan karar verme, onu etrafına, hastaya empoze etme, sırasında ses yükseltme, azarlama, bağırma, hastayı, hasta sahibini küçümseme, azarlama... Bunlar ve daha nice, ufacık ayrıntılar, insanları içten içe değerlendirmeme yol açmıştır.

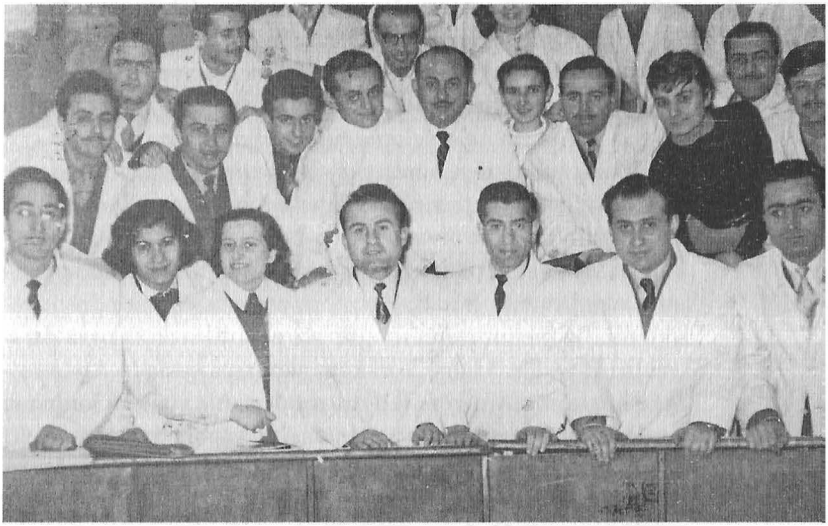
— Aslında hastalar da bu ayrıntılarla doktorları değerlendiriyorlar; mimiklerinden, ses tonlarından karşılarındakinin kimliğini, kendi hastalıklarının önem derecesini anlamaya çalışıyorlar.

— İnsan ilişkilerinde beden dili önemli bir yer tutuyor. Özellikle gözlemeyi ve anlam çıkarmayı beceriyorsanız, insanları bu yolla daha iyi anlıyorsunuz, tanıyorsunuz. Kimi zaman sözler insanları gizliyor ama hareketleri ele veriyor. Bu gözlemlerin yanında, yepyeni ve çokbilinmeyenli bir ortamda iseniz, ayrıca kendinizi de denetime alıyorsunuz, "Neden etkileniyorum?", "Nasıl yorumluyorum?", "Doğru mu, yanlış mı?", "Ben de böyle mi davranmalıyım?", "İleride hangisini örnek almalıyım?.."

Yeni dönemimizde, inanılmaz genişlikte bir coğrafyada, gruplara bölünmüş halde dersleri ve stajları yapacaktık. O yıllarda, İstanbul Üniversitesi'nin tek bir tıp fakültesi vardı. Bir ucu, Vakıf Gureba Hastanesi'nde, bir ucu Cerrahpaşa'daydı, arada Haseki ve Çapa kampüsleri de vardı. Biz öğrenciler, bu farklı kampüslere koşuşturup dururduk, hiç de gocunmaz, yollarda, güle oynaya arada bir çay-sandviç molası vererek keyif çatardık.

İç hastalıkları ders ve stajları Vakıf Guraba'da, büyük hocalarca yapılırdı. Kocaman amfilerde sedyeyle salonun ortasına perperişan bir hasta da getirilerek, uygulamalı ders yapılırdı. Sonra vizitlere geçer, yazılı sınav olur, sonra da birkaç hocanın yüksek bir yerde oturduğu jürinin önünde, kurbanlık koyunlar gibi sıralanırdık. Jüri her seferinde dört-beş öğrenciyi birden karşısına alır, her jüri üyesi sırayla sorular sorar, bizler de birbirimizi dinlerdik. Bazen, doğrusu sıklıkla, ilk öğrencinin bilemediği soru sırayla ötekilere sorulur, saçma yanıtlarla alay edilirdi. Bilemeyip kekelediğimizde yerin dibine geçerdik. Yine de öğrenciliğin şanındandı sınavlar. İç ve dış dünyamızı karman çorman eden, ama sonunda bizleri bir adım daha "hekim"liğe ya da "doktor"luğa yaklaştıran korkulu sınavları bittikten sonra unutur, bir yenisinin karabasanına girerdik.

Ünlü Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil'in kadın-doğum dersleri Haseki Hastanesi amfisinde yapılırdı. Beni en olumsuz et-



Haseki'de Kadın Doğum dersi. Hocaları Münir Türkkent ortada. Bir yanında Türkan, öbür yanında daha sonra yitirdikleri Mehmet Oran. 1957.

kileyen bu dersler olmuştur. Birçok şeyin değişim geçirdiği o dönemde bile, asistan ve doçentlerin hoca çantası taşımaları, hocayı ekip halinde karşılayıp el öpmeleri, uğurlamaları, Osmanlı geleneklerini sürdürmeleri, hele hele durmadan azarlanmaları aklımın ermediği olaylardı. Hiçbirine saygı duyamıyordum, ortalıktaki boyun eğme-eğdirme dengesi beni huzursuz ediyordu...

Haseki'deki dershanenin yukardan aşağıya çok dik sıraları vardı. Önde, karatahtanın dibinde, geniş bir kürsü-masa bulunurdu. Kadın-doğum derslerinde, hoca daima bir "vaka" getirirdi. Bu, kadın-doğum muayene iskemlesine oturtulup, bacakları iki taraftaki bacaklıklara konmuş, genital bölgesi açık, yüz ve bedeni örtülü bir kadın olurdu. Zavallıcık orada, o haliyle beklerken, hoca tahtaya çizimler de yaparak hastalığı anlatır, sonra da öğrencilerin sırayla hastaya yaklaşıp olayı görmeleri ve birkaçının muayene etmesi (tuşe) sağlanırdı.

Büyük hocalar, belki de Avrupa'daki eğitim yöntemlerini getirmişlerdi. Öğrencilerin hastalara dokunarak öğrenmeleri çok iyiydi ama yüzlerce öğrencinin, dahiliye ya da kadın-doğum dersine girerken, derse getirilen zavallı sıtmalının ya da sirozlunun dalağını, karaciğerini muayene (palpe) etmesi, uru olan kadının rahmini defalarca "tuşe" etmesi sonunda, hastaların ne hale geleceğini düşünen yoktu.

Zavallı hastalarsa, sınıfa getirildiklerinde, hoca onları çok iyi muayene ediyor, ettiriyor, daha iyi inceleniyorlar ve daha iyi tedavi olacaklar diye gıkları çıkmadan beklerlerdi.

Haseki'de, birçok kadın-doğumcu daha vardı, yaşları ilerlemiş olanları bile, Büyük Hoca'nın peşinde, elpençe divan gezerlerdi. Bu benim çok ama çok ağırıma giderdi. Bir ara derslerimizi Doç. Dr. Munir Türkkent yapmaya başladı. Anılarımda kalan kırıntılara göre o daha modern bir yöntem kullanır, derslerini farklı yapardı; biz de onu farklı bir yere koyardık.

Yıllar sonra, kadın-doğum stajlarımızı Çapa'da yaparken de çok huzursuzluklar yaşadık. Kendi hesabıma benim onurum çok kırıldı. Doğumhanede bekleşirdik, doğum görelim diye. Yaptıralım diye değil. Gebeler sancılı ve bağırtılı olurlar.

Sırası gelenler doğumhanede sıra sıra bulunan kadın-doğum masalarından birine yatırılır, ebeler gelir gider, tuşe edip rahim açıklığına bakar, çocuğun kalp seslerini dinler. Hekim de ortalıktadır; oradan oraya koşar. Biz öğrenciler, bu koşuşturma, bağırış çağırış arasında, ayak bağı olmamaya çalışır ve yalnızca gözlerdik. İşte o yoğunluk arasında kadınlardan biri, çok yüksek sesle haykırır, ortalığı inletirse, onu bastırmak üzere görevlilerden bir azar gelirdi: "Sus be kadın, bağırıp durma; adamın altına yatarken bana mı sordun?" İnanın, bunları şimdi söylerken bile, içimde bir şeyler oluyor! Çoktandır doğumhanelerde bulunmadım. Umarım, bu yaklaşım değişmiştir.

Kuşkusuz, lüks ve özel doğumevlerinde, şimdilerde, ağrısız doğum, suda doğum, aile içinde doğum, bir de bol sezaryenle doğum yöntemleri geliştirildi, uygulanıyor ama devlet hastanelerinde fabrikasyon doğumlar nasıl oluyor, bilemiyorum.

Cerrahpaşa ayrı bir kampustü, orada da üroloji ve bazı başka stajları ve dersleri yapardık. Bahçeli geniş alanları vardı, binalar eski ama görkemliydi. İleriki yıllarda, Vakıf Guraba ve Haseki terk edildi. Çapa ve Cerrahpaşa'ya yeni, kocaman binalar yapıldı. Ben, çok önemli eğitim kurumları olan ve halka da hizmet veren bu iki mekânı neden terk ettiğimizi anlamamışımdır. Hele Vakıf Guraba'nın o muhteşem amfileri bırakılacak gibi değildi. Az olsun, benim olsun düşüncesi mi bizi hapsetti, önce iki, sonra da tek kampüse acaba?

— Çapa ve Cerrahpaşa nasıl ayrıldı?

— Zamanla, İÜ Tıp Fakültesi'nde öylesi çok hoca olmuştu ki (tıpkı şimdiki gibi)... 1960 ihtilalinde gammazlanan ve atılanlar da dönmüşlerdi. Tek çare, iki tıp fakültesine ayrılmaktı. Oysa yasa, "Bir üniversitede, aynı adla tek bir fakülte bulunur," demektedir. Bizimkiler, nasıl kalemine uydurdularsa, rakiplerini, mahkemeyle geri dönen 147'leri Cerrahpaşa'ya şutladılar. Artık her şeyden iki tane vardı. Birkaç yıl böyle sürdü, sonra göbek bağı kesildi. Cerrahpaşa şimdi ayrı bir tıp fakültesi. O da eskidi ve birçok dalda Çapa kadar başarılı. Bu geçiş dönemi sanırım, çok sancılı ve acıklı bir öyküdür. Ça-

pa, daha sonraki yıllarda, Vakıf Guraba'yı bırakmamız sonucu, dahiliyenin merkezi oldu. Ünlü III. Dahiliye'de geçti eğitimimizin, stajlarımızın, nöbetlerimizin çoğu. Pek çok arkadaşımızın ve benim de yaşamıma yön verdi III. Dahiliye.

— Tüm doktorların eğitiminde Dahiliye'nin ayrı bir önemi var sanırım.

— Dahiliye dersleri ve pratikleri, öğrencinin en çok ilgisini çeken konuları içerirdi. Kocaman amfilerde, kalabalık öğrenciyle ders yapmak için hocalar kendilerine göre yöntemler geliştirmişlerdi. Ekrem Şerif Egeli emekli olacaktı, oldu. Yerini Prof. Müfide Küley aldı. Çok hanım hanımcıktı, nazikti, bağırıp çağırmazdı. Tahtaya sol eliyle yazdığından, ben de solak olduğumdan, "idealimdeki hoca" yerine koymaya çalışırdım. Oysa idealimdeki hocaya henüz rastlamamıştım. Tam olarak da rastlamadım. Kendi kendime, birinin bilgisini, ötekinin hastalara yaklaşımını, bir başkasının öğrenci-asistan ilişkisini çokyönlülükle birleştirip kendime sanal bir model oluşturmaya çalıştım, sanırım.

Dönemin ünlü hocası Prof. Cihat Abaoğlu'ydu. Kızlar, erkekler etrafında dört dönerlerdi. Sınıfın birkaç yakışıklı erkeği ve güzel kızlarıyla bir grup oluşturmuştu. Bu gruba "Çete" derlerdi. Bunlar, Abaoğlu Hoca ile okul dışında da buluşurlardı ve havalarından geçilmezdi. O dönem gençlerinde var olan çekingenliği bilen Abaoğlu'nun kızlarla erkekleri eşleştirip, "Arkadaşlık edip sonucu bana bildirin," dediği söylenirdi. O zamanlar arkadaşlığa başlayan birçok öğrenci, sonraları yaşam boyu süren evlilikler kurdular.

Eski arkadaşların çoğu farklı gruplardaydı, onları aralarda görüyorduk. Bu sınıfta, Abaoğlu'nun etrafındakiler parlıyordu. Bunlardan Mehmet Oran, fizik olarak da hocaya benziyordu, herkesin gözdesiydi. Çok güçlü ve dostluk dolu bir gençti. Aynı sınıftan Ülker arkadaşımızla eşleşip harika bir aile kurdu. Öğretim üyesi oldu ve yakın zamanda, bir tıbbi hata sonucu yitip gitti. III. Dahiliye'nin ikinci, üçüncü kuşağı olarak çok iz bıraktığı kuşkusuz.

Yücel Tangün'ü de o dönemde tanıdık. Koca gözlükleri, uzun boyu ile tipik bir bilim insanıydı. Kimseleri beğenmez, hatta küçümserdi sanırım. O da Dr. Seylan'la evlenip III. Dahiliye kadrosunda öğretim üyesi oldu. Yeni gelişen bir bölüm dalına öncülük ederek ve bilim çizgisinden hiç sapmadan, insanlara fazla sokulmadan sürdürdü yaşamını.

Çetenin elemanlarından Cengiz Büyükünçü'yü da burada anmak istiyorum. Cengiz çok yakışıklı, çapkın, tam Abaoğlu'nun istediği tipte bir delikanlıydı. Hoca'nın hep yakınında oldu, ani bir krizle ölümünde bile onunla olduğu söylenir. III. Dahiliye'nin uzun yıllar röntgen şefi olan Cengiz, son yıllarda evlenip çocuk sahibi oldu. Neşesi, dalgacı kimliği, güler yüzü, dostluğu hep ışıldadı.

III. Dahiliye'de Abaoğlu'nun müritleri (!) arasında kızlar da vardı, kuşkusuz. Bizler pek sokulmadığımızdan bilemezdik. Ancak adaşım bir güzel kız vardı ki, yıllar yılı, sınıfların en güzel kızı olarak ün yaptı: "Ofelya Türkan", kısaca "Ofelya". Ufak tefek, çıtıpıtı, çok güzel ve seksi bir kızdı, öyle de giyinir, kırıta kırıta yürürdü. Çok yürekler yaktığını, çok kişinin kendisine asıldığını duyar, dedikodusunu yapardık. Mezuniyet sırasında bir Amerikalıyla evlendi, İspanya'ya gittiğini söylediler. 20 yıl sonraki sınıf toplantımıza geldiğinde, hâlâ çekici, güzel ve hepimize karşı çok candandı. Ofelya'nın da çete tarihinde bir yeri olmalı diye düşünürüm hep.

— Abaoğlu konusunda farklı gözlemleriniz var anlaşılan...

— III. Dahiliye'ye öğrenci olarak başladığımızda, sık sık hocaların "büyük vizit"lerine katılırdık. Ara sıra Müfide Hanım ama çoğunlukla Abaoğlu yapardı bu vizitleri ve yer yerinden oynar, tüm öteki işler dururdu. Hoca, odasından heybetle çıkar, yanına genç doçent ve başasistanların tümünü alır, onları da asistanlar ve peşlerinde biz meraklı öğrenciler izlerdik.

Her hastanın başında bir süre durulur, başasistan ya da doçent, hastayı, bulguları, sonuç ve tedavileri sunar, hocanın sorularını beklerdi. Hocanın soru sorup hasta sahibi hekimi madara etmesi adettendi. Çoğu kez Abaoğlu'nun sesi yükse-

lir, bağırmaya döner, hasta neredeyse iyi tedavi edilmediği kanısına varacak hale gelirdi. Koskoca başasistanlar, doçentler, ağızlarını açıp karşılık veremezler, alı al moru mor, çoğu temelsiz itirazları dinlerlerdi.

Bu, benim çok ağırıma giderdi. Sanki konularla ilgili bilgim olsa, hocaya karşı çıkıp "Ne bağırıyorsunuz?" diyeceğim gelirdi. O dönem III. Dahiliye'deki doçent ve başasistanlar gerçekten hem çalışkan hem de bilgili gençlerdi. Hastalar da, öğrenciler de onlara büyük saygı gösterirdi. İçlerinden birçoğu, İstanbul Tıp Fakültesi içinde ve üniversitede çok önemli görevler aldılar, öncülük ettiler.

O dönemin aslarından anımsadıklarım, Prof. Haluk Alp, olağanüstü kişiliğiyle çok başarılı şekilde dekanlık ve rektörlük de yaptı.

Prof. Dr. Güngör Ertem, Dr. Nurhan'la evlendi, bir dönem dekanımız oldu. Kliniğin ve Abaoğlu'nun her işine koşan, neşeli, esprili Dr. Garabet, büyük küçük herkesin gözdesi, dert dinleyen ve sorun çözen olarak hem III. Dahiliye'ye hem de Tıp dünyasına çok olumlu katkılar yapmıştır.

Benim kendime yakın gördüğüm, hekimliğini, hocalığını, hasta-hekim-öğrenci ilişkisini çok beğendiğim asıl büyüğüm Dr. Necdet Koçak'tı. Hasta başı azarlarına dayanamadığım bir gün, kendisine gidip neden sessiz kaldıklarını, neden kendilerini savunmadıklarını, hatta neden hocaya haddini bildirip bu davranışını engellemediklerini soruverdim. Çok kızabilir, "Sen bir basit öğrencisin, kendi işine bak, burnunu bu konulara sokma," diyebilirdi. Oysa, kolunu omzuma attı ve "Çok haklısın, bilmem neden bu cesareti gösteremiyoruz, belki, böyle gelmiş böyle gider diye düşünüyoruz," demişti.

Eminim ki o günden sonra içlerinde bir şeyler değişmiş, birinin onları gözetlemesini omuzlarında hissetmişlerdir.

Abaoğlu Hoca'ya benim içim hiç ısınmadı. Belki çocukluğumdan getirdiğim ürkeklik, cinsellikten korkmam, çok merak etmeme karşın onun çevresinden uzak durmama yol açtı. Zaten onun çevresinde olanlarla olmayanlar sanki bir ayrışım yaşıyorlardı. Silik, süklüm püklüm ve ürkek olanlar bel-

liydi. Ötekilerse kendine güvenli, mağrur, hatta diğerlerini küçümseyen bir havadaydılar. Abaoğlu'nun ani ölümüyle bir dönem de kendiliğinden kapandı gitti. Bu dönemin ve konunun, içinde yaşayanlarca daha ayrıntılı bir değerlendirmesi olacaktır sanırım.

— Çocukluğunuzdan gelen korkular, yetiştiriliş biçiminiz, tıp fakültesindeki öğrencilik yıllarınızda sizde nasıl duygular yaşattı? O günlerin Türkan'ını nasıl görüyorsunuz bugünden baktığınızda?

— Lise yıllarında mektup aşklarıyla idare ettiği için Türkan Kız aslında, kucaklamak istediği yaşama karşı çok ürkekti. İnsanlar onu bir cinsel varlık olarak algılayacaklar diye ödü patlıyordu. Buna karşın kelimenin tam anlamıyla bir romantikti. Okuduğu kitaptan bir satır, bir şiir; karşılaştığı bir hasta onu ağlatabiliyordu. Düşüncelere dalıyor, kendini, etrafını, her şeyi sorguluyordu. Sevmek, âşık olmak, belki de cinselliği yaşamak istiyordu aklınca, belli sınırlar içinde. Fırtınalar kopuyordu beyninde, yüreğinde ama bir türlü bedeninde bir ciddi kıpırtı duymuyor, belki de buna izin vermiyor, önyargıları ve çocukluğundan getirdiği baskılarla bunu engelliyordu. Çevresinde pek çok yaşıtı vardı, hepsini birden çok ama çok seviyordu. Onlar da onu seviyorlardı. Ama hiçbiriyle teke tek kalmak, flört etmek, buna izin vermek istemiyor, daha doğrusu yapamıyordu. Çevresindeki kızlar ve erkekler de aynı durumdaydılar. Şakalaşıyor, itişip kakışıyor, birbirleriyle alay ediyor, isimler takıyor, hatta içgüdüsel şekilde, sıralarda otururken, yürürken, elden ele bir şey alırken birbirlerine değiyor, gizli gizli bir şeyler duyumsuyor, belki yüzler hafifçe kızarıyor ama her şey hiçbir şey olmamış gibi sürüyordu. Yemeğe, derslere, laboratuarlara, ara sıra sinemaya, her yere grup halinde, gırgır-şamata gidiliyordu. En çok zaman yollarda geçiyordu. Dersler hep ayrı ayrı yerlerdeydi. Yürüyorduk, Beyazıt'ın o güzel bahçelerinde, meydanında, arka sokaklarında, Süleymaniye'de, caminin içinde, dışında, çoğu kez bir koca grupla Eminönü'ne kadar yürüyorduk. Be-

ni vapura uğurluyorlar, bazen vapur iskelesinden karşılıyorlardı.

Paramız olduğunda, arada bir Beyoğlu'na hep birlikte sinemaya giderdik, filmdeki tipleri birbirimize benzetip aylarca konuşur, gülüşür, dalga geçerdik. O dönemden aklımda kalan en önemli film, William Holden'ın bir Amerikalı gazeteci, Jennifer Jones'un da bir Çinli melez doktoru oynadığı, "Aşk Güzel Şeydir" filmi. Yeni Melek Sineması'nın üst ve en üst balkonlarında, koca bir grup halinde izlemiştik. Kızın doktor oluşu hepimizi etkilemişti, benim beyaz gömleğimin yakasını filimdeki gibi diktirdiğimi anımsıyorum.

Televizyonun olmadığı o günlerde, ara sıra gördüğümüz bir film yaşamımızı ne kadar da etkiliyordu.

Sabahları çoğunlukla ders önceleri buluşuyor, çığlık çığlığa, öğrendiklerimizi birbirimize anlatarak zaman kazanıyorduk. Aramızda teke tek ilişkilerin olmadığını, ama hepimizin bir takım olduğunu kanıtlamak için neredeyse çaba harcıyorduk. Kimse kız ya da erkek arkadaşını diğerlerinden kıskanmıyordu, hemen kaynaşıyor, aileyi büyütüveriyorduk. Bu duruma kişisel olarak dayanamayanlar kendilerine diğer gruplardan ciddi ilişkiler kuracakları birer kız ve erkek arkadaş buluyorlardı. O zaman yenge ya da enişte namzetini aramıza alıyorduk, onu da kendimize benzetmeye çalışıyorduk.

Bu arada kadavra çalışmaları hepimizin çok ilgisini çekiyordu. En belalı derslerden biriydi. İlaç kokularından gözlerimiz yanıyordu. Yine de, kız-erkek, bir kadavranın başında insan anatomisini inceliyorduk. Bir anlamda, kendimizin de çıplaklığı idi bu. Her şeyiyle bir insan vardı ortada, bir de yanımızda taşıdığımız anatomi atlasları. Duygusallıktan uzak, hatta çok katı, somut bir gerçeklilik içindeydik. Dahası, karmakarışık duyular, çelişkiler yaşıyorduk. Bu pratiklerde, ben elimde pens, bistüri, bir yanda açılmış atlasımla, penis disseksiyonu yaparken attığım çığlıkları hâlâ anımsıyorum: "Gelin çocuklar, size de gösteriyim şu on üç katlı tunikaları!.." Sonra dışarıda, "Bu kız bugün ne yaptı biliyor musunuz, hiç çekinmeden..." şakaları.

Acaba insan vücudunu her yönüyle, mekanik bir varlık olarak öğrenen tıp öğrencilerinin bazılarında böylesi cinsellikten uzaklaşma duygusu hatta saplantısı oluşur mu? Bunu ilk kez düşünüyorum.

O günün cinselliksiz sevgileri, dostlukları hâlâ sürüyor. Yollarımız bir yerlerde ayrıldı, herkes kendine, mutlu mutsuz bir yaşam kurdu. Yine de aklımıza o güzel, çığlık çığlığa günler gelince burnumuzun direği sızlar. Biliriz ki, gereksinimimiz olursa en önce bizler birbirimize koşarız... Kim bilir, belki de bizlerin bu cinsellikten uzak, üstü örtülü ilişkileri gerçek sevgilerin özüydü ama ayırdında değildik. İyi ki yaşadık o günleri...

— Bir hekim olarak toplumun kadın-erkek ilişkisini yaşayış biçimini nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Bizim toplumumuzda bastırılmış bir cinsellik var. "Modern tutuculuk" olarak adlandırılabilecek, gizli bir cehaletle beslenen bir düşünüş ve davranış biçimi bu. Aile, okul, çevre baskısı gençlerin bu tutuculuk içinde sağlıklı gelişememesine neden oluyor. Aile sözle, doğrudan söyleyerek bir baskı kurmuyor belki ama, birtakım simgeler kullanarak bu tutuculuğu besliyor. Gençler yetişirken garip bir tanım yapıyorlar. "Biz moderniz ama ahlaksız değiliz," biçiminde bir kendini tanımlama bu.

— Bu tutuculuk evliliğe nasıl yansıyor?

— İçgüdülerin bastırılması sonucu cinsellik doğallığını kaybediyor ve bir oyun haline geliyor. Kadın ve erkek bunu fark bile etmiyorlar ama eşler arasındaki cinsel uyumsuzluk, frijitlik ya da iktidarsızlık temelinde genellikle çocukluktaki bastırılmış cinselliğin özgürleşememesinden doğuyor.

— Bunları siz de yaşadınız mı?

— Evet, bir kadın olarak çocukluğumda ve gençliğimde yaşadım ama hekimliğim sayesinde sorunlarımı çözmeyi başardım ve gerek kadınlarda gerek erkeklerde başka baş-

ka şekillerde ortaya çıkan yakınmalarda bu durumu sıklıkla gözledim.

Örneğin otuz yaşlarında bir adam annesiyle birlikte geliyor; adama ne şikâyeti olduğunu soruyorsun, anne anlatmaya başlıyor. Anlıyorsunuz ki adama karşı müthiş bir baskı var. Anne, "Aç çocuğum, doktor hanım görsün," diyor da çocuk külotunu indirip utançla şikâyetini gösteriyor. Genç adam bedeniyle, cinselliğiyle anneye bağımlı. Anne, çocuğunu böyle halim selim, bakir yetiştirdiği için doğru bir iş yaptığını ve kendisinin de böyle bir eğitim için ne fedakârlıklar gösterdiğini düşünüyor. Çocuk kendi başına kaldığında karar veremiyor, inisiyatif kullanamıyor, yine anaya, babaya soruyor ne yapması gerektiğini. Kız çocuklarında da bu böyle. Kız çocuğu kendi cinselliğini fark ediyor ama bunu yaşayamıyor. Ben de genç kızlığımda, üstelik de Avrupalı bir anne ve eğitimli, çağdaş bir babanın kızı olarak benzer baskıları yaşadım. Annem, ben genç kızlığa girerken, hatta lisede okurken de bir yandan benim gelişimimi kontrol altında tutmak, bastırmak istiyor, bir yandan da kendisi gibi olmayayım, yaşama karşı daha hazırlıklı olayım istiyordu. Aslında o da ne yapacağını bilmiyordu ve çelişkiler içindeydi. Bir anımı anlatayım. Tam on beş buçuk yaşındaydım ve kardeşlerimin de sünnet düğünü olacaktı o gece. Annem bana ilk kez yakası biraz açık, güzel bir çiçekli basma elbise dikmişti. O açık yakaya da bir gül iliştirmişti büyük bir keyifle. Ben romantik duygular içindeydim; Fethi Kopuz'u tanımıştım. Kopuz zaman zaman bize geliyor, üç kişilik bisikletininin arkasına beni, benim de arkama Turhan'ı alarak gezdiriyor, sandaldan bizlere keman çalıyordu. Ona hayran olduğumu hissediyordum. Yavaş yavaş kadınlığa geçmeye başladığımı düşünüyordum. Üstümdeki o yeni elbise de bu duygularımı daha güçlendirmişti. Saçlarımı topuz yapmış, ayağıma da atkılı ucuz bir ayakkabı almıştım, büyüdüğümü çevreye gösteriyordum. Annem, büyük kızı Türkan'ın hem büyüdüğünü mutlulukla izliyor hem de kontrol altında götürmeye çalışıyordu ama babamın hiçbir şeyden haberi yoktu. O, işleri güçleri arasında çocuklarındaki bu tür değişim-

lerin hiç farkında değildi. O sünnet gecesinde, babam zaten tüm hayallerinin aksine çocuklarının toplu bir sünnet düğününde sünnet ediliyor olmasının verdiği kırgınlıkla oraya geldi. Benim zorumla bu sünnet düğününe katılabilen kardeşlerim belki de gecenin en büyük sünnet çocuklarıydı. Ben on beş buçuk, büyük kardeşim on dört buçuk, ötekiler de sırayla geliyorlar. Babam yanımıza gelir gelmez gözleri benim elbiseme takıldı. Aslında zayıf bir kızdım. Göğüslerim de pek yoktu; elbise kadınsıydı ama ben öyle çok göze batan bir durumda da değildim. Heyecanla, mutlulukla sünnet düğününde yapılması gerekenleri yapmış, yatağı yorganı getirmiş, çocukları yerleştirmiştik. Keyfimiz yerindeydi ama babamın o bakışı her şeyi bitirdi. Gözleri çakmak çakmak bana bakıp anneme bağırmaya başlamaz mı! "Ne yapıyorsun sen, bu kadar insanın içine bu kız böyle nasıl çıkar," diye bağırıp çağırıyordu. Ben yerin dibine geçtim, kendimi bir fahişe gibi hissettim, sanki çevreye cinsellik saçıyormuşum gibi ezildim, büzüldüm. Babam, "Yürü, eve gidiyoruz," deyip koluma girdi. Sünnet olmuş kardeşlerimle annemi bıraktık, eve geldik. Gelirken babam sürekli söylendi. Evde o elbisenin üstüne giyilebilecek bir pembe hırka buldum, önünü tümüyle ilikledim ve geri döndük. İnanın, o günden beri göğsü açık bir elbise giyemedim. Biraz dekolte giysem kendimi çıplak hissederim.

— Çocukluktaki sözlerin ve davranışların üstünüzde bıraktığı etki ne kadar derin oluyor...

— Çok... Derin ve geleceğimizi yönlendirici. Ben bu etkileri aşmaya, yenmeye çalıştım. Dediğim gibi, sürekli kendi kendimle yaptığım tartışmaların, tıp eğitimimin, bağımsızlığa düşkünlüğümün bunda çok büyük yardımı oldu; ama onbinlerce genç bu kadar şanslı olamıyor. Cinsel baskılar sonuçta aşırı uçları doğurabiliyor. Kiminde cinsel soğukluk oluyor, kiminde aşırı cinsellik, sapmalar filan.

— Suçluyor musunuz annenizi ve babanızı?

— Çok da suçlamıyorum. Ne yapsınlar!.. Yaşadıkları döne-

min toplumsal koşulları onları biçimlendirmişti. Annem biraz geç kalsak, kaçırıldık mı, tecavüze mi uğradık diye senaryolar yazardı. Onun bu korkuları bize de geçerdi. Sokakta yalnız yürürken arkamdan biri mi geliyor, şu yaklaşan adam bize bir şey mi yapacak korkuları yıllarca bizi rahatsız etti.

Bir gün, on dört-on beş yaşlarında sokakta yürürken, arkadan bir adam gelip pat diye beni alnımdan öptü. Ben eve koştum panik içinde, babam fırladı, adamı yakaladılar, karakola götürdüler, ben alkollerle alnımı, yüzümü sildim telaş içinde. Cinsel eğitimsizlik, ayıplar, korkular insanın tüm yaşamını etkiliyor. O kadar bilgisizdik ki. Örneğin, on dört - on beş yaşlarında regl olduktan sonra babam beni kucağına oturtup severken, ya babamdan hamile kalırsam diye korkardım. Artık kim nasıl yanlış şeyler söylediyse, tuvalet tahtasına oturmaktan korkardım. Bütün bu yanlış bilgileri ve etkileri ancak üniversiteye girdikten sonra yavaş yavaş silebildim.

Yine de üniversite yıllarında rahat flört ilişkileri yaşamadık. Daha arkadaşça ilişkilerimiz oldu. İçten içe yakınlık duyduğum arkadaşlarım oldu kuşkusuz, ama içinde cinselliğin olmadığı öyle güzel arkadaşlıklarımız vardı ki, bir sevgili ilişkisine sanırım gerek bile duymadık.

— Okurken evlendiniz ama. Flört yerine daha yasal bir ilişki kurdunuz çok genç yaşta.

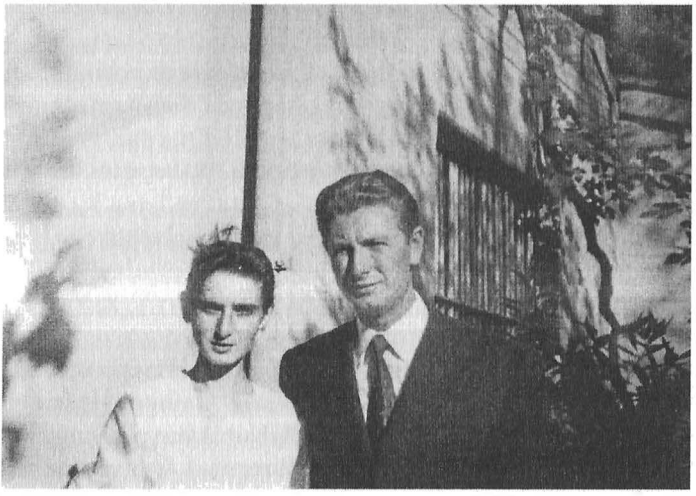
— Evet, belki flörtlerim olsaydı bu kadar erken evlenir miydim, bilemem.

— Nasıl oldu evlilik?

— Kliniğe yeni başladığımız yıldı. 1957 yılı, yani üçüncü sınıf sanırım. Koşuşturan, öğrenmek için, iyi bir doktor olmak için kendini paralayan bir öğrenciyim. Klinikte asistanlar, başasistanlar var. Bir tanesi son derece yakışıklı, bütün kızların, hemşirelerin hayran olduğu bir genç. Hastalara yaklaşımı çok iyi, başarılı bir doktor. Ben âşık olduğuma karar verdim (!) ve yakınlık duyduğumu hissettirdim. Kısa bir flört döneminden sonra bana evlenme teklif etti. Kabul ettim. Daha yirmi

iki yaşındayım, öğrenciyim. O Kâğıthane Köyü'nde yaşıyor. Kâğıthane o zamanlar bugünkü gibi kent değil köy; çiftlikler, bağlar, bahçeler var. Ailesi oranın yerlilerinden. İyi bir ailesi var. Evleri çiftlik içinde. Hayvanlarla, bağlarla, sebze, meyve ağaçlarıyla sakin bir hayat yaşıyorlar.

Kendi kendimize nişanlandık. Arkadaşlarım şaşkınlık içindeydi. Bu hayat dolu kız nasıl hemen evliliğe karar verdi, kendine yazık ediyor diye üzüldüler. Ama biz kimseyi dinlemiyoruz, çünkü deli divane âşığız... Şimdi düşünüyorum da, öylesine bir hayal dünyasında yetişmişiz ki, kendi kendimize âşık olma modelleri geliştiriyorduk. Genç kızlığımızda kaç defa yaşadık bu tür oyunları. Birini görüp âşık oluyoruz. Daha doğrusu kendimizi âşık hissediyoruz, mektup arkadaşları ile daha yüzlerini görmeden aşklar yaşıyoruz, adresine gönderemediğimiz aşk mektupları yazıyoruz. Bir oyun gibi, kendi kendimizi âşık ediyoruz. Yine de oyun gibi başlayan, öylesine süren ama günümüze dek canlılığını koruyan platonik aşklar yaşamanın da bir başka mutluluğu olsa gerek!



Evlilik. Çağlayan ve Çınar'ın babası Dr. Mustafa Örge ile, Kâğıthane'de nikâh. 1957.

Belki bu da bir aşk değildi, öyle olduğunu sanıyordum. Eve götürdüm, bizimkilerle tanıştırdım. Annem, babam şaşırdılar, bir hevestir geçer diye düşündüler. Ama, işte onların beni yetiştiriş biçimi de benim serbest bir flört ilişkisi yaşamamı engelliyordu. Bir erkekle yakınlaştıysan evlenmen gerekir, düşüncesindeydim. Bütün bu yanlış koşullanmalar insanın yanlış adımlar atmasına neden oluyor. Bugün çocuklarıma, ne yaşadıysam ve bana neyin zararı dokunduysa tam tersini öneriyorum.

Hiç gerçekçi ve doğru bir karar değildi belki de bu evlenme kararı. Daha yirmi iki yaşındaydım, öğrenciydim, ve tıp eğitimi ağır bir eğitimdi. Önümde neler getireceği bilinmeyen uzun bir yaşam vardı. Ona baksanız; o da askerliğini yapmış ama maaşa geçmemiş, benden sekiz yaş büyük, geliri olmayan bir başasistandı. Evimiz barkımız yoktu, gelirimiz yoktu. Evlenip, onların Kâğıthane'deki evlerinde yaşamayı planladık.

Neyse, evlenme kararı aldık, evleneceğiz. Babamdan nüfus kâğıdımı istedim. Hepimizin tüm resmi belgelerini babam saklıyor kasasında. Ama babam nüfus kâğıdını geciktirdikçe geciktirdi. Her geçen gün bana yıl gibi geliyor, sanki evlenemeyecekmişim gibi karamsarlıklara kapılıyorum. Babamın çok üstüne gidemiyorum üzülmesin diye ama bir an önce de nikâh olsun bitsin istiyorum. Sonunda dayanamadım ve benim meşhur mektupçuluğa başvurdum. Oturdum, babamı can evinden vuracak bir mektup yazdım: "Babacığım, bu yola girdim, evlenme kararım kesindir, ama sen bana bir aydır nüfus kâğıdımı vermedin, mevcut ve muhtemel tehlikeler karşısında seni uyarıyorum, bana lütfen nüfus kâğıdımı ver."

— *Mevcut ve muhtemel tehlike!*

— O yaşımda ben bu sözü nasıl bulmuşum, bilmiyorum. Babamla yüz yüze konuşamıyorum. Benim Almanya'larda eğitim görmüş, yazmış çizmiş, çağdaş babamla bunu konuşamamam ve derdimi mektupla anlatmak zorunda kalmam ne acı, değil mi?

Bir defasında anneme, "Keşke benim de cahil bir annem

olsaydı da, yanlış bir şey yaptığımda boynuna sarılıp ağlasaydım, o da bana akıl verip yönlendireceğine, olur evladım böyle şeyler diyerek beni teselli etseydi," demiştim. Böyle bir şeyi hiç yaşamadım gerçekten. Ne zaman yanlış yapsam, "Ben sana söylememiş miydim, öyle yapmaman gerekiyordu," karşılığını aldım. Bu yüzden hatalarımı saklamak zorunda kaldım. Oysa beni karşılarına alıp konuşsalardı, arkadaşça benimle tartışıp benim düşüncemi geliştirselerdi, karar sorumluluğunun bana ait olduğunu söyleyerek, "Kendi hayatını kuruyorsun, sen bilirsin," diyebilselerdi, belki böyle olmayacaktı. Konuşma nasihat biçiminde olunca, araya bir mesafe koyulup "Baban bunu istemiyor, insan ev bark sahibi olmadan evlenir mi, bitir okulunu sonra evlen," diye çeşitli kalıp cümlelerle tek bakış açısından konuşulunca, bir genç insan olarak hem önemsemiyor hem de tepki duyuyorsunuz. Tabii onlar da bunun doğru bir konuşma biçimi olduğunu düşünerek yapıyorlardı. Öyle yetişmişlerdi, o günün koşulları buydu.

Neyse, "mevcut ve muhtemel tehlikeler" sözü nikâhın hızlanmasını sağladı. Ben gelinlik istemedim, basit bir beyaz elbise giydim, köy muhtarı geldi, Kâğıthane'deki bahçede nikâhımız kıyıldı. Bizim evden, annem, babam ve Turhan kardeşimle 401 Türkan katıldı. Kayınpederlerin evinde bize bir oda ayrıldı, orada yaşamaya başladık, eski zaman evliliklerindeki gibi tüm akşam aileyle birlikte oluyor sonra odamıza çekiliyoruz. Bir yandan oldukça yoğunlaşmış olan fakültedeki dersler, bir yandan evliliğe alışma, bu arada evimin, yaşam düzenimin değişmesi epeyce güç bir dönem geçirmeme neden oldu ama, o ev de bir okuldu bugünden geriye bakınca.

Kâğıthane eski bir mesire yeriymiş, biliyorsunuz. Bu aile de oranın eskilerinden tanınmış bir subay ailesi. Kayınpederim subaymış önce, sonra 1. Dünya savaşında esir alınmış, güç zamanlar geçirmiş. Yurda dönünce askerlikten ayrılmış, Sular İdaresi'nde çalışmaya başlamış. Sonra bir kaza geçirmiş, ayağı sakat kalmış. O zaman depresyona girmiş, eve kapanmış, çiftlikte ekip biçiyor, asmaları var, tavukları var. Köyde geniş bir çevresi olmuş. Herkes birbirine gelip gidiyor, birbi-

rini tanıyor. Eşim de orada yetişmiş olduğu için tüm köylü ona tapıyor, ne dertleri olsa sağlıkla ilgili ona geliyorlar, o, köydeki hastaları dolaşıyor, sayılan sevilen bir insan. Evlenir evlenmez ben de bu ilişkilerin, misafirliklerin içinde buldum kendimi. Daha önce kendi evimde yaşamadığım geniş bir toplumsal çevreye girmek bana çok şey öğretti. Belki okumuş, eğitimli insanlar değillerdi bu dostlar; sütçülükle, besicilikle geçinen, ekip biçen, üreten insanlardı. Konuşulan konular da bunlardı ama, benim için yeni ve ilginç ilişkilerdi.

— *Kâğıthane kentleşmemişti demek henüz.*
— İşte tam bozulmanın başladığı yıllardı. Kâğıthane Deresi kirlenmeye başlamıştı. Mandıraların pislikleri dereye akıyordu, balıklar ölüyordu. Fabrikalar kuruluyordu. Örneğin, ilk önce Rabak fabrikası kurulmuştu o sırada. Bacalarından isler çıkıyordu, herkes karşı koymaya çalışıyordu. Rahmetli kayınpederim çevreci bir adamdı demek ki, bacadan çıkan tozun, isin bölgedeki tarımı kirlettiğini görüp her tarafa yazılar yazmıştı. Mahkemelik bile oldu fabrikayla, ama sonradan sanayi bölgesi oldu her taraf. Orada sekiz yılım geçti. Bu süre içinde çevrenin hem kirlendiğini hem de bütün o bölgenin gecekondularla dolduğunu gördüm ve yaşadım.

— *Demokrat Parti'nin son yılları?*
— Evet, 1958 ve sonrası, Anadolu'dan öyle güçlü bir göç vardı ki, her sabah kalktığımızda yeni bir-iki gecekondunun kurulmuş olduğunu görürdük kendi arazimize ya da komşulara. Bütün bu değişimlerin insanların günlük yaşayışlarına etkisini de görüyorduk. Kandilli'de Fasih Saylan Bey'in kızı Türkan olarak öğrenmemin mümkün olmayacağı, varolduğunu bile bilmediğim şeyleri öğreniyordum. Daha sonra ihtisas yaparken sigorta hastanesinin verdikleri gibi, bu dönem de önemli bir yaşam okulu olmuştur bana.

Çağlayan bölgesi Kâğıthane Köyü'nün arazisiydi. Oralar da gecekondu doldu; ama sonra orayı zilliyet yoluyla Kâğıthanelilere ve gecekondu sahiplerine dağıttılar. İnsanların ken-

dilerine ait olmayan topraklara sahip çıkmalarının mantığını bugün bile anlayamam ve bu olay benim için bir hukuk çelişkisi olmuştu o günlerde. Yirmi iki ile otuz yaş arasındaki sekiz yıl benim için toplumsal değişimlerin bir okulu olduğu gibi, tıbbi açıdan da deneyim kazandığım yıllar oldu. O dönemde köydeki hastalara doktor olarak eşimle birlikte yardımcı olurken, okuyup yazmamış ama akıllı, fikirli, otodidakt bir sürü değerli insan tanıdım. Daha önce kendi aile çevremde edinmiş olduğum yargılarının bir kısmı değişti. Köylü diye ortak bir kavramla tanıtılan insanların da ne kadar değerli, önemli olduğunu, aralarında, okumuş olsalar kim bilir ne önemli işler yapacak ne değerlerin bulunduğunu gördüm. Böylelikle eşitlik kavramım değişti. O insanların da benimle eşit olduklarını anladım, çok şey öğrendim.

— *Galiba kısa bir süre içinde bu yaşam yoğunluğuna çocuklar da katıldı.*
— Evet, hemen, bir yıl içinde. Aslında ben evlenir evlenmez hamile kalacağımı sanıyordum. Evlendikten üç ay kadar sonra arkadaşım Özden'e bir mektup yazmıştım. Mektupta, üç ay geçtiği halde hamile olmadığımı, eşimin kısır olduğundan kuşku duyduğumu bildirmiştim. Tıp fakültesi öğrencisi olduğum halde cinsel bilgilerim ne kadar azmış ki böyle düşünmüşüm.

— *Yine ailenin yanlış eğitimi mi?*
— Sanırım en büyük etken o. Biz çocukluğumuzda annemin ve babamın birbirlerine sarıldıklarını, dudaktan öpüştüklerini, hele hele aynı yatakta yattıklarını hiç göremedik. Annem ha bire hamile kalıp doğum yapıyordu ama ayrı odalarda yatıyorlardı. Sabahları evden uğurlarken annem babamı yanaklarından öperdi, babam da annemi alnından öperdi, o kadar. Yıllar ve yıllar boyunca, hele ilk yıllarda, art arda beş çocuk ortaya çıkarken, bizler anne ve babamızı yatakta yan yana yatar ya da otururken ya da dudak dudağa öpüşürken hiç ama hiç görmedik. Yine de birbirlerini çok sevdiklerini, çok da kıs-

kandıklarını, kontrol edemedikleri tepkisel davranışlarından algılıyorduk. Babam gerçekten çok kıskançtı güzel karısı söz konusu olduğunda, onu kolay elde etmemişti ne de olsa! İnsanlar çocuk yapmak için evlenir ve cinsel ilişki yalnızca çocuk yapmak için kurulur diye düşünüyorduk, sanırım bize üstü kapalı da olsa böyle öğretmişlerdi. Çocuklar olunca da analık babalık başlardı.

— Karı kocanın birbirlerine sevgi göstermemeleri aslında çocuklar için büyük bir eksiklik değil mi?

— Hem de nasıl. Cinselliği ve sevgiyi gizleyen aile yapısı, ileride çocukların sağlıklı bir beraberlik kurmasını da güçleştiriyor. Örneğin, Anadolu'da çok daha kötüsü bugün bile vardır. Evli çiftler kayınpeder, kayınvalidelerin yanında konuşamazlar; erkek, çocuğunu kucağına alıp sevemez... Babam bizi geceleri uyurken severdi ve annem bunu bize, "Babanız sizi çok seviyor, ama gece siz uyurken gözleriyle seviyor," derdi doğru olan buymuş gibi.

Annemle babamda izlediğim bu bedensel sevgi kopukluğunun bir benzerini kayınpeder ve kayınvalidemde de gördüm. Birbirlerine adlarıyla seslenmezlerdi. "Hu," derlerdi. Biz evlendiğimizde oldukça yaşlı olan bu çiftin gençliği de bir roman konusu olacak gibiydi. Zengin ve güçlü aile, öksüz güzel genç kızı (kayınvalidemi) gelin olarak alıyor. Kız ilk çocuğuna hamile kalıyor, erkek askere gidiyor. Arabistan çöllerinde savaşırken İngilizlere esir düşen kayınpederim, tam sekiz yıl Hindistan'da esir kalıyor ama bir yandan da hayatını yaşıyor, yakışıklı bir genç asker olarak eve döndüğünde, sekiz yaşındaki kızı babasını ilk kez görüyor. Döndüğünde de epey çapkınlık yaparak güzel karısını üzüyor!

Motosiklet kazası yüzünden sakat kalınca kendini eve hapsediyor. Ev işlerine yardımcı olmaya başlıyor. Sürekli karısının peşinde. Ben onların yaşlılıklarını izledim. Kayınpederim karısına sevgiyle bakar ve sık sık ona şarkı söylerdi. Hep aynı şarkı: "... Bağrı yanık bülbüle döndüm!.." Ve ağlamaklı okurdu. Kayınvalidem de iç geçirir, "Ah ah, sen bana genç-

liğimde böyle davransaydın, en güzel günlerimde bana neler çektirdin," derdi. Kayınpederimin son nefesinde yanındaydım. Yataktaydı. Son dakikalarında gözü dalmış, baktı baktı, "Türkan, bir şeyler görüyorum, o kadar güzel bir yer ki, beni çağırıyorlar," dedi ve bir anda öldü. Benimle yaşıt çocukları olan iki görümcem ve bir kayınbiraderim, kayınvalidem ve kayınpederim, çevredeki komşular, sık sık gelip giden dostlarla geniş bir yakın çevre içinde geçen sekiz yıl bana gerçekten çok şeyler kattı.

— İlk çocuğumuzun doğumu hemen oldu, demiştiniz.
— Evlendikten bir yıl sonra doğdu büyük oğlum Çağlayan. 22 Ağustos 1958'de. Çağlayan, bir koşuşturmanın içine doğdu. Hamileliğim sırasında ciğerlerimde bir şeyler hissettim. Soluk alırken göğsüm acıyordu. Kendi kendimi muayene ediyordum, ciğerimden bir ses alıyordum. Hastaneden tüberküloz kaptığımı düşünmeye başladım. Eşime anlattım durumumu ama o, "Sende öğrenci hastalığı var," diye geçiştirdi kaç kez.

— Nedir bu öğrenci hastalığı?
— Hastalık değil aslında. Tıp öğrencileri yeni yeni hastalıklarla tanıştıkça, kendi bedenlerini dinler, kendilerinde de bu hastalıkların olduğu kuşkusuna kapılırlar. O yüzden de hocalarına kendilerini muayene ettirirler. Buna doktorlar, öğrenci hastalığı der kendi aralarında.

— Eşiniz sizi muayene etmedi mi?
— Hayır. "Kendini yorma," diyordu ben şikâyet ettikçe, Bugün de en kızdığım sözlerden biridir, "Kendini yorma!" Neyse, sonunda ben Müfide Hanım'a gittim. Müfide Küley, hocamızdı. Müfide Hanım dinler dinlemez teşhisi koydu. Tüberküloz olmuşum. Dört aylık hamileyken tedaviye başladık. Çocuğa bir şey olacak diye korkuyordum ama atlattık. Çağlayan doğdu, kalp damarlarından birinde tıkanıklık vardı. Beş yaşına kadar idare edip sonra ameliyat ettirdik. Bu sakatlık onun çocukluğuna etki etmedi, son derece sağlıklıydı. Gün-

lük koşuşturmamız devam ederken, önceleri belki üstünde durmadığım bazı hoşnutsuzluklarımı fark ettim. Eşim ihtisasını bitirmişti. Üniversitede kalamadı ve fabrika hekimi oldu. Çok iyi öğretim üyesi olacak biriydi, ama o yıllarda da üniversitelerde sizin elinizden birisi tutmazsa asistan kalmanız, doçent olmanız pek kolay değildi. O günlerin gerginliği, Çağlayan'ın yeni bir aile bireyi olarak getirdiği yükler, eşimin stresli, sinirli yapısını biraz daha gerginleştirdi, sanırım. Eskiden de genellikle hırçın bir tavrı vardı. Çevresindekiler buna alışmış, onu olduğu gibi kabul etmişlerdi. Çekiniyor, korkuyorlardı ondan. Ama eşim, olur olmaz her şeye tepki vermeye başlamıştı. Bir şeye kızınca bağırıp çağırıyordu. Ben ise hiç bağıran, kavga eden biri olmadım hayatımda. Yetiştirilişimde de, "Kadın erkeğe hizmet eder, onun istediğini yapar," anlayışı olduğu için o bağırdıkça ben suçu kendimde arıyordum. Demek benim bir eksiğim var diyordum ve daha iyi nasıl davranabilirim diye düşünüyordum. Bugün ise, onun bu davranışlarının kişilik yapısından kaynaklandığını biliyorum. Ailedekiler de onun haksız davrandığını görüyor, onu uyarıyorlardı. Ben de aldırmamaya çalışıyordum.

— *Bu daha da yıpratmıştır sizi.*
— Evet, yıprattı. Haksız yere kötü bir tavırla karşılaşıyorsunuz, susuyorsunuz ama bu kez kendinize haksızlık yapmış oluyorsunuz, çelişkiler içinde kalıyorsunuz. Neyse, Çağlayan büyüyordu ama bu arada ben farkında olmadan Çınar'a, ikinci oğluma hamile kaldım. Çınar, 23 Ağustos 1960'ta doğdu. Ama dört aylık hamileyken tüberküloz beni yine yokladı. Yine tedavi başladı.

— *İlk tedaviniz tam olmamış mıydı?*
— O zamanlar ilaçlar bugünkü kadar kesin sonuçlar sağlayamıyordu. Tam tedavi olamamışım demek ki. Doğumdan sonra okula devam ettim. Çocuklara bakmak için yardımcı bir hanım tuttuk. Çingene asıllı, harika bir kadındı. Kendi çocukları da vardı. Biz sabah Çağlayan'ı ve Çınar'ı bırakır çı-

kardık. Evde kayınvalide ve kayınpeder de vardı. Çocuklarıma yıllarca bakan bu kadıncağız sonra benim elimde öldü. O bizi, biz de onu çok sevmiştik. Ama akşam eve geldiğimizde eşimin sinirli hali devam ediyordu. Yine bağırtı çağırtı, yine somurtan, söylenen bir insan karşınızda.

— *Genç bir tıp talebesi hanım için oldukça ağır yükler bunlar.*
— İnsan yaşamın tüm güçlüklerine katlanıyor. Bu arada daha başka bir sorunla karşı karşıya kaldım. Çınar yedi aylıktı, Çağlayan da iki yaş yedi aylıkken benim belimde bir ağrı başladı. Kâğıthane'den Çapa'ya gidiş gelişte, uzunca bir otobüs yolculuğu yapıyorum sabah akşam. Genç bir insanım ya, yaşlılara da yer veriyorum. Hep ayaktayım otobüste. Dayanılır bir ağrı değildi. Tamam işte, kendini yordun, romatizma oldun, diyor arkadaşlar. Muayene oldum, eşimin arkadaşları, hocalar, romatizma teşhisi koydular. Aspirin ve kortizon tedavisine başladılar. Faydası olmadıkça dozu yükseltiyorlar. Daha öğrenciyim ama kitaplara bakıyorum, kendi şikâyetlerimi kitaplarla karşılaştırıyorum. Kemik tüberkülozu teşhisi koydum kendime. Ağır bir tanı ya, kabul etmiyorlar. "Ben iki kez tüberküloz geçirdim. Tam tedavi olmamış olabilirim ve kalan bir mikrop kemiğe yerleşmiş olabilir," diyorum, gülüp geçiyorlar; aspirine, kortizona yükleniyorlar. Bir gün gittim radyolojiye, orada deneyimli bir hademe vardı.

— *Doktorlardan bir şey çıkmayınca hademeye gittiniz!*
— Film çeken hademe yetişmiş bir adamdı. Belimin filmini çekti, yıkayıp getirdi; filme bakınca da, "Sen hapı yutmuşsun, senin bel kemiğinde apse var," demez mi! Ertesi gün doktorlar da filme bakınca, "Bel kemiğinde iki kemiğin arasında koskoca bir apse var," dediler. Tanı kondu ama yine ben suçluyum. Yemiyorsun, içmiyorsun, çalışıp kendini yoruyorsun, iki çocuğun üstüne bu kadar iş yapılır mı, sürekli başımın eti yeniyor. Yahu diyorum, bırakın bunları, olmuş işte, ağrıyı çeken de benim, şimdi nasıl tedavi olurum onu çözelim...

Ama sonra, işler yine bana kalıyor. Oturup araştırıyorum;

iki çözüm var. Biri ayakta tedavi. Çelik korse giyip hayatına devam ediyorsun. Benim işime bu geliyor. İkincisi de ameliyat. O bölgeye kemik ekleniyor. Kemik konunca o bölge dinlenmeye çekiliyor; ilaçları da alıp tedavi oluyorsun.

— *Hangisini yeğlediniz?*
— Birinciyi tabii. Önce bu işi yapan ortopedi hocalarıma gittim. Tamam, doğru, sana bir korse yapalım dediler. Ortopedinin atölyesine gittim, üstümde, dan dan, vura eğe korse provası yaptılar ama baktım ki bu böyle olmayacak, korseyle yaptığım işleri yürütmek pek mümkün değil, ameliyata karar verdim. Bir yandan tonla da ilaç almaya başladım. Hangi hocaya gideyim diye önce düşündüm, sonra Süleyman Dirvana'da karar kıldım. Kandilli'den tanıyordum zaten. Kendisine gittim ve tüm dokümanlarımla teslim oldum. Durumum bu, siz ne derseniz onu yapacağım, dedim.

— *O kadar yanlış teşhis ve tedaviden sonra Dirvana'ya güvenip tamamen teslim oldunuz?*
— Evet, çünkü işinin ehli bir insandı. Hâlâ bu tutumum devam eder. Öyle doktor doktor dolaşmam. Güvendiğim birine tamamen bırakırım kendimi. Süleyman Bey kabul etti, teşhisi de onayladı. O dönemde yapay kemik yoktu. Bacağımdan kemik alıp belime ekleyeceğini ama bunun için de benim birkaç ay kadar yüzükoyun yatacağımı, bu arada tedaviye alınacağımı, her ay gelip beni göreceğini ve durumum uygun olduğunda beni ameliyata alacağını söyledi.

— *İyi ki evde çocuklara bakacak insanlar var: kayınvalide, kayınpeder...*
— Ah, unuttum söylemeyi, o arada evde bazı değişiklikler olmuştu. Hep birlikte oturduğumuz evden ayrı bir eve çıkmayı epeydir istiyordum. Çocuklarımı kendi bildiğim gibi büyüteyim, kendi düzenimi kendim kurayım, diyordum. Aynı bahçenin içinde, kuzenlerin yaptırıp kiraya vermiş oldukları tek odalı bir ev vardı. Kiracı çıkınca o eve biz geçtik. Evin bir ho-

lü ve tek bir odası var. Her tarafından rüzgârlar alıyor, tuvaletle mutfağı ayıran duvar yarım kalmış, tuğlalar yarıya kadar örülmüş. Ama ben bu durumdaki eve bile bağımsızlık uğruna çıkmayı yeğledim. Kısa bir süre orada oturduk ama daha sonra eşim Mecidiyeköy Stadyumu'na yakın bir yerde bir muayenehane açmaya karar verince bir daire kiraladık ve Mecidiyeköy'e taşındık. Çınar'ı bu eve taşındıktan hemen sonra doğurdum. Hastalık oradayken teşhis edildi. Hemen, Kâğıthane'deyken çocuklara bakan Ürküş kadını bulup çağırdık. Teşhisin konulduğu gün eve geldim, geceliğimi giyip yüzükoyun yattım ve bir daha kalkmadım; tam on üç ay...

— *Kesin karar...*

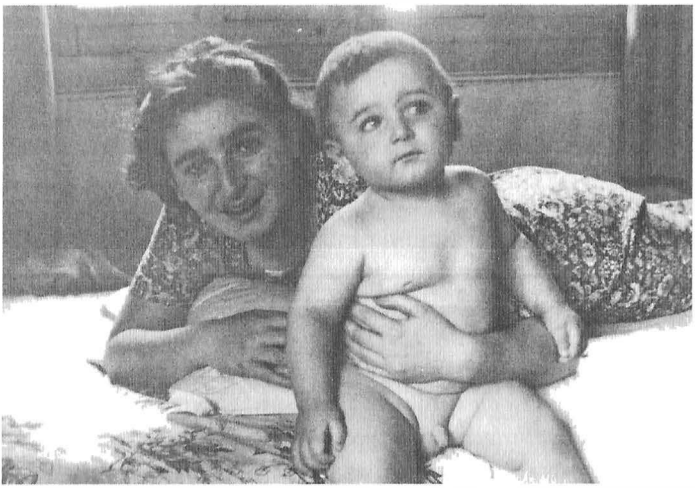
— Evet, o gün kesin karar vermem gerekiyordu. Bu işi başarmaya kararlıydım ve bana da tedavi yolu anlatılmıştı. Oturup kalkmak, tuvalete gitmek gibi tedaviye uymayan şeyleri yaparsam başarılı olamayabilirdim. Bu yüzden kesin karar verdim. Organizmanın alışmadığı bir biçimde yaşamaya çalışması uzunca bir uyum dönemi gerektiriyor. Önce müthiş bulantılar çektim; gözüm bir şey görmedi. Uyumaya çalışarak geçirdim o zamanı. Üçgen bir tahta kestirdik, onun üzerine bir yastık koyup uzanmıştım. Birkaç gün sonra baktık ki pek olmayacak, beni bir sedyeye koydular ve Kâğıthane'ye yollandık. Orada kayınvalide ve kayınpeder ile eşimin yardımları çok oldu. Her ay Süleyman Bey gelip bakıyordu ve iyi gidiyor devam et, diyordu. Tabii bu arada tüberküloz ilaçları iştahımı açtı. Zaten çevreden yağlar ballar geliyordu. Kilo almaya başladım. Çağlayan'ı, Çınar'ı yattığım yerden yediriyordum. Yedinci aydan sonra sıkılmaya başladım ve Süleyman Bey'e bir mektup yazdım. Çocukların büyüdüğünü, onlarla ilgilenemediğimi, bunaldığımı ve artık ameliyata hazır olduğumu bildirdim. Bir hafta sonra beni çağırdı. Sedyeyle götürdüler yine.

— *Yedi ay sıkılmamış mıydınız? Günleriniz nasıl geçiyordu?*

— Sıkılmıştım ama kendimi oyalayabiliyordum. İnsan aklı ve organizması her şeye alışıp uyum gösterebiliyor. Okuyup

yazmak pek kolay olmuyordu, ama nakış işliyordum. Dikiş makinesini getiriyorlar, dikiş dikiyordum. Çok uzun uyuyamadığım için zamanı doldurmak gerekiyordu. Gelen giden de çok oluyordu. Kâğıthane'nin dost-komşu çevresi sürekli ziyarete geliyorlardı ve oyalanıyordum. Çocuklarla ilgilenmek de epeyce zaman alıyordu. İlginçtir, bedensel alışkanlıklar da değişiyor böyle durumlarda. Örneğin, yattığım on üç ay süresince hiç regl olmadım. Küçük tuvalet için sürgü getiriyorlardı ama büyüğe çıkma haftada bire inmişti. Çapa'da da bir hafta kadar yattıktan sonra yine yüzükoyun ameliyata girdim. Sağ bacağımdan 35 santimlik bir kemik aldılar, omurgaları açıp araya eklediler.

— *Bacak kemiği kendini onarıyor sanırım. Bu kadar büyük bir parça alınmış olmasına karşın bacağınızda hiçbir iz yok.*
— Evet, kemik kendini yeniliyor. Üç dört saat süren bir ameliyattı bu, "Albe" ameliyatı deniyor. Başarılı bir ameliyat oldu, enfeksiyon filan da yaşamadım. Üç-dört hafta sonra hastaneden eve döndüm. Beş ay daha yattım ameliyattan sonra.



On üç ay süren yüzükoyun yatak çilesi. Çınar'la. 1962.

— Toplam on üç ay yüzükoyun yatakta geçti...
— Evet, oldukça uzun bir süre. Artık kalkabilirsin dediler bu on üç ayın sonunda ama kalkmak, yatmak kadar kolay değilmiş meğerse. Mecidiyeköy'deki evde kararı verip yattığım gibi kalkamadım. Yatmadan önce elli kiloydum, on üç ay sonra seksen kilo olmuşum. Kimse de beni diyet yapmam için uyarmamış, kimse fizik tedavi yapmam gerektiğini söylememiş. Bütün kaslar durmuş, görev yapmıyor. Ayakta durmam mümkün değil. Sorduk, fizik tedavi yapılacak dediler. Eşim bana bir fizik tedavici getirdi, kızcağız masaja başladı, ben ancak bir ay sonra, o da bastonla, yürüme olanağını buldum.

— Sonunda kurtuldunuz.
— Nerde!.. Yine çelik korse giydim. İki yıl, kemiklerin yerine oturması için. Sabah kalkarken giyiyor, yatarken çıkarıyordum. Korseyi giyer giymez de, okula devam etmem, bitirmem gerekir diye fırladım. Bir yıldan çok zaman kaybetmiştim.

— Eşinizin asabi davranışları yattığınız sürede nasıldı? Okula gitme kararınız nasıl bir karşılık gördü?
— İlk başta o da şok geçirdi çünkü bu denli önemli bir hastalığı hiç düşünmemişti. On üç aylık sürede gerçekten iyi bir eş olarak bana baktı, özel durumlarımla, ilaçlarımla, kontrollerimle vb. ilgilendi. Hiçbir olumsuz anım yok bu dönemde. Kuşkusuz, ben de hemen hiçbir yakınmada bulunmadım, yaşam ayaktaymışım gibi sürdü. Okula gitmeye kalkınca bir tepki gösterdi, doğal olarak. Başından bu kadar çok şey geçti, daha akıllanmadın mı dercesine söylendi, otur artık, dinlen, ne acelen var filan dediler ama dinlemedim. Kalan dersleri tamamladım ve okulu bitirdim. Tıp fakültesini bitirip de evde oturacak değilim ya; ihtisas yapmayı, doktorluk yapmayı istedim. Evdekiler baktılar benimle baş edemiyorlar, bari sen pratisyen hekimlik yap dediler. Benim köy hekimi olma isteğim yarım kaldı, bari böyle yapayım dedim. Kâğıthane Köyü'nün Çağlayan Mahallesi'nde, bir diş hekimi arkadaşımı-

zın yanında bana bir oda verdiler ve ben de günde üç-beş saat hekimliğe başladım. Diş hekimi arkadaşlarımız da yeniydiler, karı koca yeni mezun olmuşlardı. Hastalar gelip gidiyordu ama ben pek memnun değildim.

Muayene ediyor, ilacını yazıp gönderiyordum ama, acaba doğru mu yaptım diye kuşku duyuyordum kimi zaman. Ne olacak, yeni mezun, deneyimi olmayan bir genç doktordum sonuçta. Hastamız olmadığında Saadet'le (diş hekimi arkadaşım) pencereden bakar, geçen bir jandarma görürsek, eyvah, bak, hastaya bir şey oldu, beni almaya geliyorlar diye yarı ciddi şakalaşırdık.

— *Ne kadar sürdü bu suçluluk duygusu?*
— Bir yıl sürdü bu korkulu muayenehane günleri. İşte o aralar ihtisas sınavları başladı. Cildiyeci olmaya karar vermiştim. Dil sınavı, sonra bilim sınavı derken ihtisasa başladım.



Hastalık sonrası, kilo almış, içinde korsesi, kayınpederi Emin Bey, kayınvalidesi Nazife Hanım ve çocuklarla. 1963.

— Doktor olmadan önce epeyce hasta olmuşsunuz demek.
— Aslında çok fazla hastalık geçirmedim. Sağlıklı bir çocuktum ama çocuk hastalıklarını geçirdim, 10. sınıftayken sarılık geçirmiş, yirmi gün okuldan kalmıştım. Hamileliklerim de tüberkülozlar dışında iyi geçti; ama Çapa'da Çağlayan'ı doğurduğumda, birden 40 derece ateşim çıktı. Halüsünasyonlar görüyordum; ateş düşmüyor, kimse nedenini bulamıyordu. Kâğıthane'de en korktuğum şey sıtmaydı. Orada nerdeyse herkesin sıtması vardı, kinin alınırdı. Ben de sivrisineklerden bu yüzden çok korkardım. Ateşlenince, sayıklamalar arasında, "Bana bir cibinlik yapmadınız, işte sıtma oldum," diye söylenmişim epeyce. Bir gün tuvalette içimden bir şeyler düştü. Bir de ne göreyim: tamponlar. Doğumu kolaylaştırmak için epizyotomi yapılıyor ya, içeride tampon unutmuşlar. Antibiyotikler işe yaramıyordu ama, tamponlar düşer düşmez benim de ateşim düştü.

— Doğumdan hemen sonra süt veremediniz o zaman.
— Çağlayan'a yirmi sekiz gün süt verebildim, ardından süt hastası oldum. Kırk derece ateş, koltuk altım, bezelerim şişti. Yine Süleyman Bey'e gitmeye başladım. Süleyman Bey göğsümü birkaç yerinden deldi, birikintileri boşalttı. Bu da yorucu bir dönem oldu. Kaç kez gidip geldim. Süleyman Bey, pansumanlar sırasında sessizce oturup acıya katlandıkça bana, "Bağır kızım, bağır da rahatla," derdi. Ben de, "Siz beni iyi etmeye çalışıyorsunuz, nasıl bağırırım," diye cevap veriyordum. O sırada penisilin dışında çok güçlü antibiyotikler de yoktu.

— Bu hastalıkları duyunca, iyi ve anlayışlı bir doktor olmanızın nedenleri acaba iyi bir hasta olmuş olmanız mı, diye düşündüm.
— Çok ilişkisi var. Hastalara kötü davranan hekimleri gördüğümde benim de içimden, "Şu adam bir hasta olsa da acının, sıkıntının, hastalığın insan üzerinde yaptığı psikolojik etkinin ne olduğunu anlasa," dediğim olur. Ben yaşadığım tüm

hastalıklardan eğitim aldığımı, hatta bir üniversite daha bitirdiğimi düşünürüm.

— İhtisasa gelmeden önce, cüzzamla ilişkinizin nasıl başladığını anlatır mısınız?

— Gençliğimizde hepimiz bir şeyler okuyor, filmler izliyorduk. Benim de bu kaynaklardan cüzzamla ilgili edinmiş olduğum yalan yanlış bilgiler vardı. Tıp fakültesinde okurken karşılaştım gerçek cüzzamla.

Kendimi bildim bileli, gördüğüm her şeyin nedenini, niçinini, arka planında neler olduğunu merak ettim. Bir hekim olarak da bu merakım, bu düşünce biçimim koruyucu hekimliğin önemini anlamamı sağladı. Sigara içmediği taktirde, bir insanın damar tıkanıklığı sonucu bacağından olması için çok az neden kalıyor. Kalça çıkığıyla doğmuş bir çocuk, ilk muayenede belirlense ve bir süre doktorun gösterdiği gibi enli bir ara bezi kullansa, böyle bir derdi ömür boyu yaşamıyor. Hastalık ya da sakatlık olarak çektiklerimizin bir çoğundan kurtulmak mümkün. Cüzzamla karşılaşınca da bunları düşündüm.

— Hastaneye mi gelmişti hasta?

— Hayır, olay tamamen farklı gelişti! 1958 yılıydı. Evlenmiştim ve büyük oğluma hamileydim. Sanırım akıl hastalıkları stajı yapıyorduk ki, Bakırköy Akıl Hastanesi'ni görmeye gitmiştik. Akıl hastanesinin eski hali korkunçtu. Çırılçıplak, iyileşme şansı olmayan, bakımsız, sahipsiz birçok insan parmaklıkların arkasındaydı. Başımızda bir öğretim üyesiyle ve 20-30 kişilik bir grupla ilk kez gördüğümüz bu insanlar hepimizi çok etkiledi. Eskiden tımarhane denirdi ya akıl hastanesine, gerçekten öyle bir yerdi. Hastane rehberimiz bizi bu hastalardan sonra cüzzamlılara da götürmeyi önerdi. Cüzzamlılar pavyonuna giderken, sakın yaklaşmayın, ellerinizi değdirmeyin, uzak durun diye uyarıyordu bizi. Bu bana çok ters geldi birden. Hayvanat bahçesine mi gidiyoruz, ne demek uzak durmak, biz doktor olmayacak mıyız, hastaya uzak durulur mu? Bahçe duvarının bitimine yakın bir tepecikte durduk.

Önümüzdeki çukur alanda, eski, bakımsız üç baraka vardı. Rehberimiz seslendi. Tarihi filmlerden birisinin sahnesindeymişiz gibi, paçavralar içinde cüzzamlılar çıktılar barakalardan. Biz yukarıda ve uzakta, onlarsa aşağıdaydılar. Rehberimiz sanırım bir sosyal hizmet uzmanıydı, ellerinizi uzatın dedi, hastalar ellerini uzattılar, ayaklarınızı gösterin dedi, ayaklarını gösterdiler; yaraları vardı, sarılmıştı. Kiminin gözleri kör olmuştu, kimi sakattı. O sırada hastaneden yemek geldi, tepenin üstüne. Getiren görevli, yemeği alıp hastaların getirdiği bakraçlarına eldeğmeden boşalttı ve döndü.

Bu görüntü günlerce rüyama girdi. Düşündüm, bunların böyle olmaması gerektiğine ilişkin. Bu sinema dekoru gibi fantastik olay beni çok rahatsız etmişti. Hamileyim, okul devam ediyor ama aklımda hep o cüzzamlılar. Kitaplar buldum, okumaya başladım. Rahmetli Etem Utku cüzzamla ilgili bir kitap yazmış ama bu hastalıkla uğraşırken Van'da geçirdiği bir kaza nedeniyle ölmüş. Eşini, çocuklarını aradım, bu kitabı buldum. Orada gördüm ki bu hastalığın tedavisi var. Hastane-



Bakırköy Akıl Hastanesi'ne giden Psikiyatri Staj Grubu. Türkan (sol ortada, eğilmiş) Çağlayan'a hamile. Cüzzamla ilk karşılaşma. 1958.

lerde bu hastalara davranış biçimi de çok yanlış. Kolay bulaşır bir hastalık değil ama, tedavi edilmezse sakatlığa neden oluyor. Bunları öğrenince bir suçluluk duygusuna kapıldım, böyle basit bir çözümü olan bu hastalık neden bir toplumsal yara haline gelmiş diye. Sonra, cüzzamı tanıdım ya, sokaklarda epey cüzzamlı olduğunu ve bunların dilendiğini fark ettim. O yıllarda, İstanbul'da birçok cüzzamlı dilenerek geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı.

— Toplumun onlara yaklaşımı nasıldı? Sokaklarda da insanlar hastalardan kaçıyorlar mıydı?
— Kaçıyorlardı çünkü yanlış bilgilenmişlerdi, günlük dilimize cüzzamla ilgili birçok deyim yerleşmişti. "Ben cüzzamlı mıyım ki benden kaçıyorsun?" diyordu insanlar biraz uzak durduğunda arkadaşları; çabuk bulaşır, tedavi edilemez sanılıyordu. Cüzzamı abartan birçok film, roman ortalıkta dolaşıyordu.

— Hastanelerde de mi yanlış bilgilenme vardı?
— Hocalarınızla bile bu konuyu konuşamıyordunuz. İhtisas yaparken, hastaneye bir cüzzamlı geldiğinde şefimin gömleğiyle ağzını burnunu kapayıp, "Aman Türkan, bu cüzzamlı, uzak dur," dediğini anımsarım. Bu hastalıkla kimse ilgilenmiyordu. Görmezden geliniyor gibiydi. Üniversitede, rahmetli Osman Hoca bile, "Türkan istersen sen uğraş ama ben bu hastalıkla ilgilenemiyorum," demişti. Hıristiyanlıkta cüzzamlıya yardımcı olmak dinsel bir hizmetti. Gandhi de cüzzamla ilgilenip, Hindistan'da çok olan bu hastaların dışlanmaması için çalışmıştı.

Dinlerde bu hastalığı çok görüyoruz. Tanrı, cüzzamı bir ceza olarak veriyor günahkâra ve peygamber ya da kutsal bir kişi mucize olarak onu iyileştiriyor. Hep bu motifler işleniyor.

— İhtisasınızı deri hastalıklarında yapmanızda cüzzamın etkisi çok oldu mu?
— Oldu kuşkusuz. Aslında deri ve zührevi hastalıklar o zaman-

lar kadın hekimlerin pek ilgi duymadığı bir daldı. Ben Türkiye'deki yedinci kadınmışım bu dalda ihtisas yapan. Yarayla uğraşmak, temizlemek, herkesin sevdiği şeyler değildir. Ben seviyordum bunu. Aslında sanırım, ben birçok konuda başkalarının sevip ilgilenmediği, eksik kalan şeyleri sevip tamamlıyorum. Zührevi hastalıklar da bunlardan biri. Oldukça yaygın hastalıklar olmasına karşın kimse ilgilenmek istemezdi.

— O yıllarda cüzzamın dünyada durumu neydi? Avrupa'da görülüyor muydu?

— Avrupa bu hastalığın çıkış noktası değil. Genellikle Afrika ve Güney Asya ülkelerine misyoner olarak giden ve uzun zaman oralarda kalan Avrupalıların çocuklarında görülüyor ve onlar ülkelerine dönerken cüzzamı getiriyorlar. Ya da göçmenler tarafından taşınıyor. İngiltere'de o yıllarda dört yüz elli civarında hasta vardı. İngiltere bir hastane kuruyor, başına da Rodezya'da cüzzam konusunda çok deneyim kazanmış bir uzmanı (Dr. W. Jopling) getiriyorlar. Hastane on sekiz yıl çalışıyor, hastaları iyi ediyorlar ve kapanıyor. Avrupa'da hemen her ülke kendi çapında cüzzam hastanesi, enstitüsü, merkezi kurmuş. Bu merkezler daha sonra o ülkelere daha geri kalmış ülkelerden gelen işçiler arasında cüzzam çıktığında, onları tedavi amaçlı değerlendiriliyor. Bunların çoğu da gönüllü kuruluşlar. Albert Schweitzer de bu gönüllü hekimlerden biri. O da Afrika'da bu hastalıkla boğuşuyor. Hindistan kaynıyor, milyonlarca nüfusta çok sayıda cüzzamlı var. Bunlar aralarında koloniler oluşturuyor, köyler kuruluyor. Güney Amerika aynı şekilde, Brezilya ve öteki ülkelerde de çok yaygın cüzzam o yıllarda.

— 1950'lerin sonu ve altmışlı yıllardan söz ediyoruz değil mi? İhtisas yıllarınız... İhtisasınızı biraz anlatır mısınız?

— Çağlayan'daki muayenehane sürerken ihtisas sınavlarının açıldığını anlatmıştım. İhtisas için dil ve bilim sınavlarına girdim ve kazandım. Sonra atanmayı bekledim. Atamam İşçi Sigortaları Nişantaşı Hastanesi'ne çıktı, o zamanlar Sosyal

Sigortalar'ın adı İşçi Sigortaları idi. Öğrenciyken, benden önce mezun olup Nişantaşı Amerikan Hastanesi'nde pratisyen hekimliğe başlamış arkadaşlarımı ziyaret ettiğimde, sokaklarda pelerinli doktorların, sağlık personelinin dolaştığını görmüş, acaba yangın filan mı oldu, bu insanlar sokaklarda neden dolaşıyorlar diye şaşırmıştım. Meğer o, bölge işçi sigortaları hastanesiymiş. Şimdilerde Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nin de içinde bulunduğu birçok apartman o zaman sigortaca hastane olarak kiralanmış. Bir binada poliklinik yapılıyor, bir binada yatan hastalar var, biri eczane, öbürü ameliyathane, yandaki kadın-doğum, böylece bir mahalle hastane olmuş. Bana da ihtisas çıka çıka oraya çıktı. Hastane nosyonu yoktu ama biliyor musunuz, hayatımın çok verimli günlerini orada geçirdim, doktorluğu gerçek anlamda orada öğrendim. Deri ve zührevi hastalıklarda yatan hastalar vardı. Ama onların gece bakımına pek gereksinimleri olmazdı. Bu yüzden ben bir buçuk yıl gece nöbetlerini dahiliyede bir buçuk yıl da cerrahide tuttum. Gece nöbetlerini sevdim çünkü gerçekten çok öğretici oluyordu. Yoğun bir çalışma tempom vardı ama hiç şikâyet etmedim. İlk bir buçuk yıl cerrahideydim. Nöbet tuttuğum geceler neredeyse tek başıma oluyordum. Şef genellikle evde olurdu, ona icapçı denirdi. Çok önemli bir şey olduğunda çağırırdık. Şefi çağırmak da insanı küçülten bir şeydi. Çünkü sorunları kendi başımıza çözmeniz gerekiyordu. Sabah şef ve uzman doktorlarla birlikte önce servis hastalarını gezer, ardından polikliniğe başlardım. Çok sayıda hasta gelirdi deri ve zührevi hastalıklar polikliniğine. Günde yüz hastayı muayene ederdim.

— *Günde yüz hastaya nasıl bakılır?*

— Cildiye hastasına bakılıyor. Öğlen yarım saat yemek molasını çıkarın, sekiz saati yüze bölerseniz yaklaşık hasta başına beş dakika eder ki, bu da yetiyordu. Zamanı iyi kullanırdım ve tümünü hastalara ayırırdım. Kapıda bekleyen hastalar sabırsızlanırdı tabii ama ara sıra çıkar, onlara biraz sabırlı olmalarını, kendilerine de aynı süreyi ayıracağımı, hepsiyle

doğru dürüst ilgilenmek istediğimi söylerdim. Sabırla beklerlerdi, çünkü sıraları geldiğinde baştan savılmayacaklarını anlarlardı. Çok hasta gördüm, çok insan tanıdım ihtisasımda.

Bazı hekim arkadaşlar çok hasta geldikçe sızlanırlardı. Çok zaman da ayırmaz, bir an önce işlerini bitirmek isterlerdi. Ben de onlara çok hastanın gelmesi bir doktor için iyi şeydir, sevildiğini ve güvenildiğini gösterir, derdim. Her hastayı soyup dikkatle inceler ve onun şikâyet ettiği yerlerine dokunurdum. Deri hastalıklarında bol ışıkta, soyarak ve dokunarak muayene etmenin önemi büyüktür. Aslında öpüşmekten hoşlanmam ama hastalarıma dokunmak, kimi zaman sarılmak ve öpmek onların hastalıkları konusunda rahat etmelerini, korkularını dağıtmalarını sağlar. Özellikle cüzzam hastalarında bunu çok yaşadık. "Dokunmak ve Duymak" adlı bir makalem de vardır, bu konuyu işlediğim.

Hastalarımızın büyük çoğunluğu işçi olduğu için özel bazı sorunlar da yaşamıştık.

— Sendikalarla mı?

— Evet. İhtisasa yeni başladığımda birkaç kez başıma geldi. Sendikacılar gelip arkadaşları için sahte raporlar istiyorlardı. Elinde evrakla, "Doktor hanım, bu benim adamım, bir yirmi gün istirahat versene," diye teklifsizce gelenler oldu. Ben o zaman biraz aptal rolüne girerdim. "Hasta nerede, siz misiniz?" derdim. Adam tekrar ederdi. "Hasta işyerinde ama rapor gerekiyor," derdi. "Hastaysa gelsin göreyim. Muayene etmeden nasıl rapor yazılır," gibisinden cevaplardım. Alışmış ya, "Doktor hanım ne olacak, cebinden mi veriyorsun," diye çıkışırdı. Bunları, "Kusura bakma kardeşim, ben bunu yapamam," deyip geri çevirirdim her defasında. Sonunda gelmez oldular.

— Bu tür raporlar almak epeyce yerleşmiş bir alışkanlık değil mi toplumumuzda?

— Hem de çok. Sınavı kaçıran rapor alıyor, sınava hazırlanmak için rapor alıyor, işe gitmemiş biri baktı ki sorun çıkmak

üzere, nereden rapor bulurum, hangi doktora yazdırıp hükümet tabibine onaylatırım diye koşuşturmaya başlıyor. Şu aralar Alman Hastanesi'nde haftada iki gün hasta bakıyorum; bir genç kız geldi, daha önce muayene ettiğim bir çocuk. Üniversiteye hazırlanıyormuş, okula gitmeyecekmiş, rapor istedi, vermedim, üzüldü gitti. Yazık ki bu toplumda bir yöntem olarak yerleşmiş, dediğiniz gibi. Lise son sınıfların son birkaç haftasına bakın, hepsi raporlu neredeyse. Devlet buna göz yummakla sahteciliği kendisi onaylamış olmuyor mu? Her neyse, İşçi Sigortaları'nda benim bu tutumum bir kanı yarattı. "Bu genç doktor hanım iyi muayene eder, hastasına iyi davranır ama asla iltimas yapmaz." Böylelikle rahat ettim. Genç hekim arkadaşlarıma da böyle davranmalarını öneriyorum. Bir defa, gerekmeden rapor verirseniz bu hep böyle sürer ama, bir-iki kez hayır demeyi başarırsanız, ömür boyu kimse sizi istismar etmez. Herkes sizi böyle tanısın. Hem siz mesleğinizi doğru yapmış olursunuz, hem de sonradan başınız ve vicdanınız ağrımaz.

İşçi Sigortaları'nda o yıllarda çok da fazla ilaç yazılırdı. Ben hem az hem de en ucuz ilaçları yazardım. Hâlâ da bilmem hangi ilaç hangi firmanındır diye.

— Bu da ayrı bir sorun, değil mi? Birçok hekim firmaların yönlendirmesiyle ilaç yazıyor diye duyuyoruz. İlaç firmalarının söylediğiniz havlulardan daha değerli hediyeler verdiği bir ara basında da yer aldı.

— Evet, meslek ahlakıyla ilgili önemli bir noktadır bu. Hekim her şeye hasta açısından bakmalıdır. Öncelikle hastanın ilaca gerçekten gereksinimi var mıdır? Bazı hastalıklarda ilaç alınsa da alınmasa da fark etmez. O zaman vermemek, hastayla konuşup onun korkusunu yenmek, neden ilaç almasına gerek olmadığını anlatmak gerekir. Ama öyle de durum olur ki, hasta yalnızca ucuz, basit bir ilaç alsa bile morali düzelecektir. Bu plasebo etkisiyle iyileşmesi sağlanacaksa o zaman da bir ilaç yazılabilir. Bir başka önemli nokta ise çok tehlikeli bir hastalıkta bile hastanın moralini bozmamaktır. Hiçbir has-

taya, iyileşemez senin hastalığın demem. Çünkü bütün hastalıklarda moral çok önemlidir ve bazen hastalık kendiliğinden de iyileşir.

Geçmiş yıllarda hastaya yazılan ilaçların bir bölümünün eczacıyla anlaşarak alınmadığını, geri kalanla insanların karılarına kozmetik ürünler aldığını da çok gördüğüm için ilaç konusunun fazlaca kötüye kullanılabilir bir konu olduğunu biliyorum. Halen, birçok tehlikeli ilacın meslektaşlarımızca leblebi şeker gibi bolca uygulandığına tanık oldukça, çok ama çok üzülüyor, dahası utanıyorum!

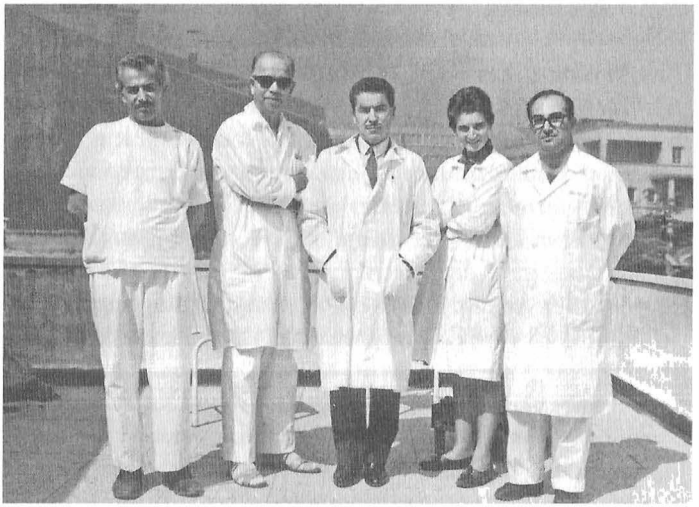
— Gündüz yoğun geçen çalışmanızın üstüne cerrahi nöbetleriniz oldukça yorucuydu galiba!

— Hem de nasıl, çok yoğundu ama yorgunluğu mutluluk vericiydi. Öyle geceler olurdu ki, örneğin tüp patlamış, on kişi yaralanmış. Yanıklar var, insanlar korku içinde. Kimi bayılıyor, kimi altına ediyor. Her şeye koşmak zorunda kalıyordum. Gece bir ben, bir hemşire, bir de hademe oluyordu; ama hademe deyip geçmemeli. Yıllardır orada ya, neredeyse doktor gibi olmuş. Kendisini oranın amiri gibi hissediyor, her şeyi kontrol etmek istiyor. Servisin girdisini çıktısını iyi bildiği için ona soruyordum bazı şeyleri. Neler yapılacağını söylerken bir yandan da kendi bilgisini empoze etmek istiyordu. Bir gece yine yanık vakaları gelmişti. Tedavilerini yaptık, bir de baktım ki hademe hastalara, "Tetanos serumu istemiyorsun, değil mi?" diye soruyor, sonra da kâğıda parmak bastırtıyor. "Sen ne yapıyorsun öyle?" dedim. "Ne yapalım doktor hanım, adet böyle. Tetanos serumu yaparsak bir de aksilik, alerji olursa ne yaparız? Sorumluluk bize ait olmasın diye parmak bastırıyorum, burada adet böyledir," diye yanıtlamaz mı! "Hiç kusura bakma," dedim. "Tetanos serumunu yapacağız, bir şey olursa o zaman tedavi edeceğiz."

Cerrahi nöbetlerimde çok şeyle boğuştum: hastalarla, sistemle, alışkanlık haline gelmiş olumsuzluklarla... Yalnızca işinizi doğru dürüst yaptığınızda bile çalışkan, sorumluluk sahibi olarak tanınıyorsunuz.

— *Bazıları için de işgüzar sayılıyorsunuz...*
— Evet, çalışmanızdan hastalar memnun oluyor, işler iyi gittiği için şefler memnun oluyor ama mesai arkadaşlarınızın rahatı kaçıyor zaman zaman.

— *Dahiliye nöbetleri nasıldı?*
— İkinci birbuçuk yıl dahiliyedeydim. Orası da çok yararlı oldu. Bir yandan deri ve zührevi hastalıklarda öğrendiklerim, bir yandan cerrahi ve dahiliye nöbetleri gerçekten bana çok şey kattı. Dahiliye servisinde altmış civarında hasta olurdu. Diabetik ayrı, kalp hastası ayrı, şu, bu derken birçok farklı hastalıkla tanıştım. Gece koca hastanede nöbetçi hemşire bulmak güç oluyordu. Her sorunla ilgileniyor, her hastanın özel durumuna çözüm bulmaya çalışıyordum. Üstüne üstlük nöbet sırasında gelen hastalar da oluyordu. Hastanenin olanakları ise bir felaketti. Tansiyon aleti arıyordum, bozuk, derece



İhtisas yılları. Nişantaşı İşçi Sigortaları poliklinik binası çatısında cildiye ekibi. Dr. Türkan'ın ilk cildiye öğreticisi pansumancı Osman Acar, asistan Dr. Cemil Bey, Cildiye şefi Dr. Ali Atal (yaşamıyor), Dr. Türkan, uzman Dr. Vedat Bey (yaşamıyor). 1968.

kırık, enjektör yok, sular akmaz. Hastabakıcının, mide yıkamak için vazolardan su aldığı gün oldu. Gece hastaya tahlil yapmak gerekiyordu; laboratuar kapalı, sabaha açılacak... Tanrım diyordum, burası nasıl bir yer? Böyle hastane olur mu! Tahlilleri karşıdaki Amerikan Hastanesi'ne gönderelim, orada yapılsın diyordum; olmaz, diyorlardı. İşin içinden çıkamadığımda şefi arıyordum, "Kızım sen yaparsın, yaparsın, hastaya sor, insülin istiyorsa insülin ver. O bilir zaten kendini, akrabasına, arkadaşına sor," deyip geçiştiriyordu.

Bir gün bir dilekçe yazdım başhekimliğe: "Nöbetim sırasında, şunların şunların olmadığını, şunun bozuk olduğunu, suyun olmadığını, laboratuarın kapalı olduğunu gördüm. Bunların olmadığı bir yerde nöbet tutulması, görev yapılması mümkün değildir, gelecek nöbetime kadar bunların giderilmesini, aksi halde nöbet tutamayacağımı bildiririm," dedim.

Ertesi gün yine poliklinikteyiz, benim böyle bir dilekçe yazdığımı öğrenince, benden büyük olan mesai arkadaşlarım, "Tamam artık, sen yandın, ihtisasını yakacaklar, geleceğini kararttın," demeye başladılar. Bir hafta sonra yine nöbet geldi. Bir de ne göreyim!.. Bir su bidonu konmuş, bir cam dolap konmuş. İçinde enjektör, tansiyon aleti, gereken her şey var. Amerikan Hastanesi'yle de anlaşma yapmışlar, gece gelen hastaların tetkiklerini orası yapacak, bize fatura edecekler!

Bana kimse ceza filan vermedi. Meğer bizim hastane en az bütçeyle en çok hizmet veren hastane olarak başarı kazanmış. Bir şey istenmezse masraf da olmuyor tabii. O zaman ağlamayan çocuğa meme verilmediğini anladım. İnsan istediği her şeyi alabiliyor. Kendisi için istemezse başarılı da oluyor.

— *Gerçekten öğretici geçmiş ihtisas...*

— Diyorum ya, yalnızca tıp bilgim değil kişisel ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgim de gelişti burada. İşçilerin bazı sendikacılar tarafından nasıl sömürüldüğünü, sağlık hizmetleri adı altında nasıl kötü bir sistemin ve ilişkilerin yer aldığını, meslek ahlakının, çalışma yoğunluğunun önemini orada gördüm ve bütün yaşamımda yararlandım bu öğrendiklerimden.

— İhtisasınızı kimin yanında yapmıştınız?

— Benim hocam rahmetli Ali Atal'dı. Daha sonra yanında başasistan ve doçent olarak çalıştığım yine rahmetli hocam Osman Yemni ile aynı dönemdendi. Birbirlerini iyi tanırlardı ve aralarında gizli bir rekabet de vardı. Zaman zaman da atışırlardı. Osman Bey üniversitede, Ali Bey sigortada benim şefim oldular. Her ikisi de çok iyi İngilizce, Fransızca biliyor; yurtdışında, Paris'te yetişiyorlar. Ali Atal bütün Fransız sosyetesini tanıyor. Ona Bob Ali diyorlar hastanede, bir ayağı aksıyor, bu yüzden müthiş kompleksi var. Çok şık giyiniyor, ama cimri mi cimri. Bir sürü hastası var, iyi kazanıyor, kendini çok beğenmiş. Ben onun hem olumlu hem olumsuz yönlerinden çok şey öğrendim.

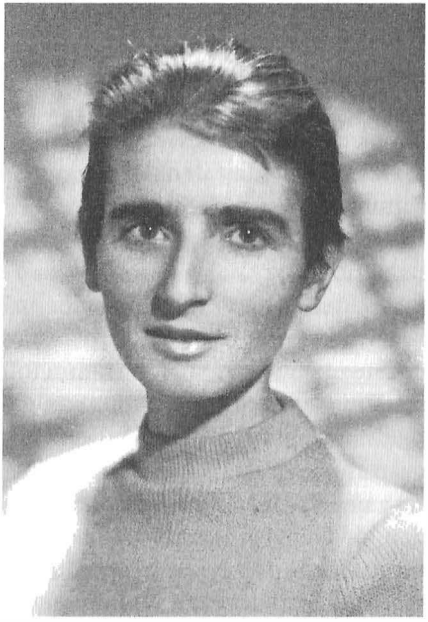
— İhtisası bitirdikten sonra ne oldu?

— Üç yılın sonunda bir jüri kuruldu, sınava girdim. Ali Atal beni zaten destekliyordu. Sınavı başarınca uzman oldum. Uzmanlıktan sonra bir başka hastaneye gitmek gerekiyordu. Bu atama işlemleri de genel müdürlükte yapıldığından, kalktım Ankara'ya gittim. Kapıda beklerken biriyle tanıştım. Meğer Bursa İşçi Sigortaları Hastanesi'nin başhekimiymiş. Ben bu sürede eşimden ayrıldığımdan, İstanbul'da kalmak, çocuklarımla olmak derdindeydim. Ankara'ya dilekçemi bırakıp geldim. Bir süre sonra da atamamın Bursa İşçi Sigortaları Hastanesi'ne yapıldığını yazan bir kâğıt geldi. Üzüldüm tabii ama kaderde bu da varmış, deyip toparlandım.

İhtisasım sırasında bir bilimsel toplantıda Ali Atal'la birlikteyken Osman Yemni Hoca'ya rastlamıştık. O gün Osman Hoca beni övmüş ve eğer üniversiteyi istersem, başvurmamı söylemişti. Osman Hoca'yı tıpta öğrencilik yıllarımda staj yaparken tanımıştım ve o ağır hastalığı geçirirken bana çok anlayışlı davranmıştı. Onu sever ve sayardım. Bursa'ya gitmeden önce Osman Hoca'ya uğrayıp ona da bir dilekçe bıraktım. 1967 yılıydı. Bursa'da hiç cildiyeci yoktu. Orada da ihtisas günlerimde olduğu gibi günde yüz hasta geliyordu. Bir büyük odada dört doktorduk. Hastaneye cildiyecinin geldi-

ğini duyan kalkıp geliyordu. Ben yine tüm hastaları soyuyor, dokunuyor, hepsine aynı ciddiyetle bakıyordum. Bursa günlerim topu topu yirmi gün sürdü ama güzel anılar bıraktı. O günleri anımsayanlar hep ilk hastaya baktığım enerjiyle son hastaya da baktığıma çok şaştıklarını söylerler. Öyleydi, çünkü işimi çok seviyordum.

— *Yirmi gün sonra?*
— Üniversiteden çağırdılar, İstanbul'dan. Osman Hoca beni öteki doktorlarla tanıştırdı. Bu arkadaşlar genç ve her şeye koşuşturabilecekleri bir erkek asistan istiyorlarmış aslında, bu yüzden de önce bana karşı çıkmışlar ama Osman Hoca, "Ben size istediğiniz gibi birini yine alırım, ama bu kız çok iyidir," deyip onları ikna etmiş. Beni başasistan kadrosuna almayı kabul ettiler. Bursa'ya döndüm. Muafakat almam gerekiyordu başhekimden. Başhekim çok farklı ve hoş bir in-



Uzmanlık diploması fotoğrafı. 1968.

sandı. Keman çalan, yumuşak, anlayışlı, zarif biriydi. Sonraları, intihar ettiğini öğrendim. Babacan bir tavırla, "Yavrum, üniversite öğretim üyeliği herkesin gönlünde yatar. Ben de çok istemiştim. Ama herkese şans gülmez. Böyle bir fırsat bulmuşsun, kaçırma. Senin çok iyi bir akademisyen olacağına inanıyorum, bu yüzden bütün sorumluluğu alarak sana bu izni vereceğim," dedi. Böylece yaşamım değişti. O dönemde Bursa'da tek cildiyeci yoktu ve bu insan benim önümü açmıştı.

— *İzin vermeseydi?*
— Orada sigorta doktoru olarak kalacaktım. Ama gocunmazdım. Çünkü zaten üniversite aklımda yoktu ve doktorluğu seviyordum. Çocuklarımı alıp Bursa'ya yerleşecektim.

— *Osman Hoca'dan söz edelim mi? Osman Yemni...*
— Osman Hoca'nın benim yaşamımda çok önemli yeri var. Onunla üniversite öğretim üyeliğine başladım. Osman Bey iyi eğitim görmüş, Arnavut-Tunus karışımı, son derece otoriter ama sorunları hep çözen, kafası çok iyi çalışan bir insandı. Çok iyi bir aileden bir hanımla evliydi. Bir kızı, bir oğlu vardı. Kızı Rukiye, Üstün Ergüder'le evlidir.

Osman Hoca, otoriter ama sevgi duyulan, işleri sempatik ilişkilerle yürüten bir insandı. Klinikte hemşire yoktu. Bir hemşire vardı ama emekli olmak üzereydi. Hemşirenin yapacağı işleri de hademeler yapardı. Yüz yataklı koca bir klinikti. Çok sayıda fakir hasta vardı. Osman Hoca bana "Sultanım," derdi.

İşe başlayınca bana dedi ki: "Bak Sultanım, sen şimdi buranın başasistanısın ama yalnızca başasistanı değil, aynı zamanda hemşiresisin, hademesisin, evinin kadınısın. Bunu bil, ona göre ne yapacaksan yap. Yetki de, sorumluluk da senin."

Bu gazı alınca insan ne yapar? Artık koştur allah koştur...

— *Çalıştırmak için iyi bir taktik...*
— Sanki bölümde benden başka bu işleri yapacak yokmuş gi-

bi tüm işlere koşmaya başladım. Yalnızca hastaların sorunlarıyla değil, kanalizasyon sorununda malzeme eksiğine kadar bütün işlerde çözüm bulmaya çalışıyordum. Bazen bir şeyler tam istediğim gibi olmuyor, o zaman Osman Hoca'ya usulcacık, "Hocam, beni bir azarlayın herkesin içinde, şu kişiler şu işi yapmadılar," diyordum. Osman Hoca da vizitte sanki birdenbire bir şey görür ve bana, "Türkan, bunun hali ne böyle, neden yapmadın, nasıl olur bu," gibisinden çıkışmaya başlardı. Hademeler de beni çok seviyor ya, onların her işine koşuyorum, üzülürlerdi. Hoca beni azarlamasın diye, asistanlar, hemşireler, hademeler hepsi bu fırçadan sonra daha çok çalışırlardı.

Bir gün Osman Hoca beni çağırdı ve bölüme gelmiş burs duyurularını önüme koydu. O zamanlar da şimdi olduğu gibi çeşitli ülkelerden, kuruluşlardan burslar gelirdi. Birçok hoca bu kâğıtları ya atar ya dosyalar, kaldırırlardı. Osman Hoca ise bunları herkese okutur, görüldüğüne ilişkin imzalatırdı. Bana bu kâğıtları okuyup kendime mutlaka bir burs bulmamı söyledi. İlerlemek istiyorsam, doçent olmak istiyorsam mutlaka yurtdışında bir süre çalışmam gerektiğini anlattı. "Evet, sen burada çok iyi çalışıyorsun ama bir yurtdışı tecrübesi edinmen lazım," dedi.

Bunun üzerine ben bu kâğıtları daha dikkatli incelemeye başladım ve buradan uygun bir şey buldum. Sınavlarına katıldım, gereken koşulları sağlayıp İngiltere'ye gittim. Genelde yaşanan şeydir. Üniversitelerde bazı hocalar yanlarında çalışan insanların çok ilerlemesini istemezler. Bu tür üniversite öğretim üyelerine karşı pek sıcaklık duymuyorum. Bunlar gençlerin işlerini kolaylaştırıp önlerini açmazlar. Gençler uğraşır didinir, kendilerini geliştirmek için burs bulurlar. "Sen asistansın, senin yaşında biz gittik mi, şimdi buradaki görevlerini yap da sonra gidersin," diye bir karşılık alırlar. İnanın ki bu nefret ettiğim bir davranış. Osman Hoca benim önümü nasıl açmaya çalıştıysa, ben de hep benden sonra gelenlerin önünü açmaya çalıştım.

Osman Hoca'dan öğrendiğim önemli bir şey de hastane

yönetimidir. Ondan öğrendiklerim benim yirmi bir yıllık başhekimliğimde çok işime yaradı. Kimseyle dalaşmadım, kimseye bağırmadım, kimseyi kovmadım ve işler yürüdü.

— *Yirmi bir yıllık başhekimlik Lepra'da mıydı?*
— Evet Lepra Hastanesi'ni kurduktan sonra 1981-2002 arasında yirmi bir yıl orada başhekimlik yaptım. Benim için çok önemli bir deneyimdir. Bu arada beş yıl da Çapa'da anabilim dalı başkanlığı deneyimim oldu.

— *İngiltere'ye gitmeniz size neler kazandırdı?*
— İngiltere'de St. Johns Hastanesi'ne gittim. Buraya gitmem de Osman Hoca sayesinde oldu. Daha önce kendisinin de çalıştığı bu hastaneye gidebilmem için bana referans verdi.

Oraya gittiğimde bambaşka bir dünyayla karşılaştım. Güzel anılarım oldu. İngiliz Kültür'ün bursuyla gitmiştim. On bir aylık bir dönemdi bu. İnceleyip öğreneceğim konu "Derma-



Londra St. John's Hastanesi histopatoloji laboratuvarı. Taylandlı Dr. Duangta, İzmir'den Dr. Sezer Erboz, sevgili teknoloğumuz ve oğlum olan Kenyalı Balbir Bhogal ile birlikte, mutlu bir çalışma ortamı. 1971.

topatoloji İleri Eğitimi" idi. Bu hastanenin dermatoloji kliniğinde dünyanın en iyi dermatologları ve dermatopatologları vardı. Bilgi ve deneyim kazanımlarımın yanı sıra önemli dostlar edindim. İngiliz meslektaşlarımla çok sıcak bir dostluk kurduk. Hâlâ onlarla ilişkideyiz.

Osman Yemni'nin benim hayatıma çok katkısı oldu; bir tanesi de cüzzam konusundadır. Cüzzam onun çok sevdiği, ilgilendiği bir hastalık değildi. Dünyada cüzzam dermatolojinin bir parçası olarak ya da tropikal hastalıklardan biri olarak ele alınıyor ama Osman Hoca'nın ilgi alanına girmemiş. Benim bu hastalıkla ilgilenmeme destek oldu ve kendisi ilgilenmediği halde beni yüreklendirdi. Bakanlıklarla ilişkilerimde, protokollerin hazırlanmasında çok destek vermiştir. Osman Hoca birçok açıdan, gerek bilimsel gücü gerek yöneticiliği ve yanındakilere katkısıyla dermatolojiye damgasını vurmuştur, tıp tarihine geçmiştir diye düşünüyorum.

— *Ne kadar süre onunla birlikte çalıştınız?*
— 1960 devriminden sonra bir grup öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılmıştı. Daha sonra onlar geri dönünce tıp fakültesinde kadro sıkışıklığı yaşandı ve bir rahatlık sağlamak üzere Cerrahpaşa Tıp Fakültesi açıldı. Bazı hocalar o tarafa geçti, bu biraz da zoraki oldu, bizler kendi kliniğimizde kaldık. Orada, doçentliğe kadar 5 yıl birlikte çalıştık. Yeni asistanlar geldi, İngiltere'ye gidip döndüm, Lepra Merkezi'ni kurduk, 1972'de doçent oldum. Tezimi İngiltere'de yapıp gelmiştim.

— *Tezinizin konusu neydi?*
— Benlerin değişik boyalarla histokimyasal olarak değerlendirilmesiydi. İngiltere'de histopatolojiyi öğrendim. Yani deri hastalıklarının mikroskop altında incelenmesi: deri patolojisi. Oranın şefi bu işin en önemli uzmanlarından biriydi. Bunu dönüşte kendi kliniğimizde geliştirdik. Şimdi patolojinin alanı içinde ve dermatopatoloji olarak adlandırılıyor. İngiltere'de dermatoloji ihtisası yapan hekim birçok şeyi

birlikte öğreniyor. Alerjiyi, patalojiyi, immunolojiyi, cerrahiyi hatta radyoterapiyi öğreniyor. Çok daha kapsamlı bir eğitim var. Önce dahiliye sonra dermatoloji ihtisası filan yapılıyor. Bizdekinden daha farklı. Ne var ki, ben orada edindiklerimi burada yeterince sürdüremedim, çünkü aynı sistem ve ivme yok.

— İngiltere'ye gidiş nasıl oldu, biraz ayrıntıya girelim mi?
— Osman Hoca'nın duyurduğu burs kâğıtlarından birini bana uygun bulup başvuru yaptığımı belirtmiştim. O sıralar Hoca bana yayın da yapmam gerektiğini söylüyordu. Burada bir parantez açıp "mentor" kavramına değinmekte yarar var. "Mentor takes you everywhere" diye bir deyimleri var Amerikalıların. Bir insanın hayatta yükselmesi için yol gösteren, nasihat eden, bilgili insanlara gereksinimi vardır. Birisinin ona güvenmesi, önünü açması, başarıyı kolaylaştırır. Akademik sistemin de böyle olduğunu yaşadıktan sonra gördüm, öğrendim. Ama ben şanslıydım çünkü benim bir mentorum vardı: Prof. Osman Yemni.

Başasistanlığım sırasında Osman Hoca beni araştırma yapmaya da yönlendirdi. Yayın konusunda ilginç bir anım da var. Bir vaka vardı ve hastanın dahiliye ile de konsültasyonu yapılacak, buradan bir yayın üretilecekti. Ben dahiliyeye gittim ve orada bir profesörle karşılaştım. Profesöre durumu anlattım, bana baktı ve unvanımı sordu. Başasistan olduğumu söyleyince, "Bir profesör ile bir başasistan ortak yayın yapamaz," dedi. Bakın, akademik kuralları (!) böyle öğreniyorum... Sonra, İngiltere için başvurduğum burs sırasında ilginç bir rastlantı oldu. Burs, İngiliz Kültür'ün verdiği, ayda 70 poundluk bir burstu. 1970 yılıydı. Ankara'da yazılı sınava girdim ve sözlü görüşme için İngiliz Kültür'ün kapısında bekliyorum. Bir de ne göreyim, benimle ortak yayın yapamayacağını söyleyen o hoca da orada beklemiyor mu! Bilimsel yayında eşit olmayan akademik düzeyimiz bir burs başvurusunda eşitlendi. Kural sanılan bazı anlayışların yanlışlığını görmüş oldum böylelikle. Aramızda bir ahbaplık da doğdu. Seçici kurul benim

genç olmamı ve yararlanmamın doğru olacağını düşünerek, bursu bana verdi.

— 70 poundla mı gittiniz İngiltere'ye?

— O sıralar boşanmıştım. İki çocuğum benimle birlikteydi. Babadan kalma arsalardan birinin satışından gelen parayla aldığım küçük bir evimiz vardı. Onu da 70 pound karşılığı kiraya verdim, çocukları da alıp gittim. Gitmeden önce gideceğim yeri, yapacağım çalışmayı orayla yaptığımız yazışmalarla kesinleştirmiştik. Giderken doktor arkadaşım Özden de bizimle geldi.

İngiltere bana kendime güveni kazandırdı. Çocuklardan biri ilkokulu bitirmiş, öbürü orta 1. sınıfta. Giderken bir adres vardı elimde. Osman Hoca'nın tanıdığı, benim de kendilerini İstanbul'da gezdirdiğim bir karı-koca bizi havaalanından aldılar, o adrese gidecekken bir parkın ortasına bizi bırakmalarını istedim. Otuz beş yaşındaydım, ama yurtdışına



St. John's Hastanesi histopatoloji laboratuarında, dünyaca ünlü iki ustasıyla. Prof. Dr. Ronald Marks (şimdi Carville'de) ve histopatolojinin ilahlarından Prof. Dr. E. Wilson Jones (şimdi emekli). 1971.

uzun süreli ilk çıkışımdı. Özden'i ve çocukları parkta bıraktım, bir metro haritası aldım, pansiyoncumuzun adresine gittim. Kıbrıslı bir Türk'tü ve çok sayıda pansiyonları vardı.

Adam bana Russel Road'da boş odası olan bir pansiyonunun adresini verdi. Ben yine çocukları ve Özden'i alıp pansiyona götürdüm. Bir televizyon kiraladık, evimize yerleştik. Çocukları okula kaydettirdim, birer sınıf alta. Çağlayan'ı orta bire, Çınar'ı 5. sınıfa. Çınar'ı, gözleri bozuk olduğu için en öne oturttular, en iriyarı da oydu, hocası Mr. Dawson adında çok tatlı bir adamdı. Çınar, hiçbir sorunu olmadan bir yıl okudu. Çağlayan'ınki ise pek öyle olmadı. O zamanlar yeni bir uygulama deneniyordu İngiltere'de. Comprehensive School adlı serbest okullardı bunlar. Uyuşturucu sorunu da vardı okullarda. Hocalar hippi, öğrenci istediği dersi alıyor, giyim kuşam serbest. Bütün okullar parkların içinde ve yüksek duvarlarla çevriliydi. Biz eve her dönüşümüzde Çağlayan'ı okuldan kaçmış, evde buluyorduk, ağzı burnu kan içinde. Kimi gün dayak yemiş oluyordu. Okuldaki serseri çocuklar biraz uslu olanları dövüp paralarını alıyorlarmış. Önce okulu değiştirelim dedik ve bize önerilen başka bir okula gittik. Ama oraya gittiğimizde Çağlayan okulun yüksek duvarlarına ve haydut kılıklı çocuklara baktı ve bana dedi ki, "Anne, öbür okulda kaçabileceğim yerleri bulmuştum. Şimdi burada dayak yersem nereden kaçarım. İyisi mi, ben yine eski okuluma devam edeyim."

Yine okula döndük, idarecilerle, hocalarla konuştum, biraz daha düzeldi ilişkiler ve yıl sonunda Çağlayan iyi ve sevilen bir öğrenci olarak ayrıldı okulundan.

Oraya gittiğim günün ertesinde hastaneyi buldum ve İngilizler dakiktir, aman geç kalmayayım diye de dakikaların bile hesabını yaptım. Ama hiç de öyle olmadığını anladım. Hiçbir gün benim kadar dakik olamadılar. Şimdi bile bir randevuya önce ben giderim. Bu bizim evde annemin verdiği terbiyedendi sanırım.

Hastane Picadilly Circle'daydı. Güzel, eski, tarihi bir binaydı. İyi bir hastane ve önemli bir merkezdi. Dünyanın der-

matoloji konusunda referans merkeziydi. Ben orada Research Fellow idim, konuk araştırmacı gibi ama bizim şimdiki asistanlar gibi değil. Aylık, haftalık toplantılar yapılırdı. Yurtdışından diploma grubu gelirdi, onların içinde de bazen Türkler bulunurdu. Mesela İzmir'den Prof. Sezer Erboz'u orada tanıdım, bir süre bizimle kalmıştı.

Kaldığımız pansiyonda elektrik saatine para atar, çalıştırırdık. Mrs. Hern adlı bir hanım pansiyonun idarecisiydi. Temizliği yapar, paraları toplardı. İlginç bir insandı. Spiritalistti. Ölmüş olan ilk eşiyle konuştuğunu söylerdi. İkinci eşinden çocuğu olmamış ve bir evlat edinmişlerdi. İngilizlerin cocney dedikleri, düşük gelir düzeyli, eğitimsiz bir ailedendiler. Çocuğun okul başarısına göre, teknik okula mı, drama okuluna mı gideceği tartışılmış ve sonunda teknik okula gitmesi öğretmenlerince uygun görülmüştü. Zengin çocukları drama okuluna seçilir ve üniversiteye gitmelerinin önü açılır, benim çocuğum da teknik okula gider diye yakınıyorlardı.

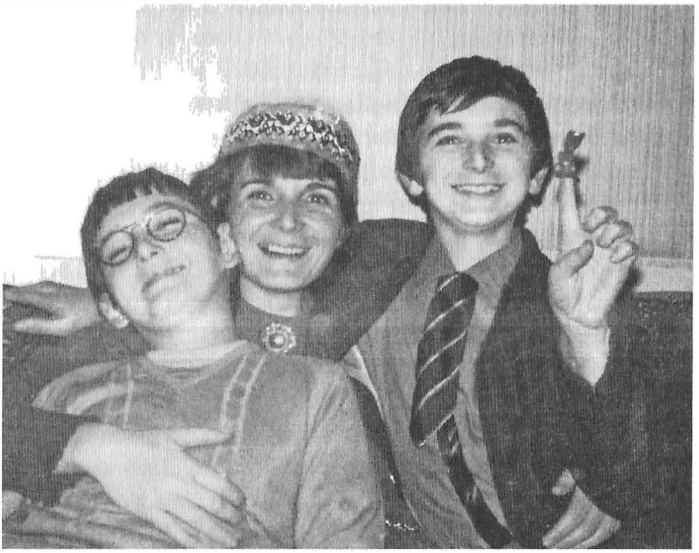
— *Bizdeki meslek liseleri ile normal lise farkı gibi.*
— Evet, aynen öyle.

— *Unutmadan soray ım, İngiltere'ye birlikte gittiğiniz Özden Hanım ne yapıyordu orada?*
— Özden ihtisasından bıkmıştı. İstanbul'da, Sigorta'da iyi bir dahiliyeci idi. Ben de, hem İngilizce öğrenirsin hem de kursa gidip araştırır, belki de ihtisasını değiştirirsin deyip, ona da gelmesi için ısrar etmiştim. Özden de St. Thomas Hastanesi'nde narkoz bölümünde gönüllü asistanlığa başladı. Bir yandan da İngilizce dil kurslarına gidiyordu. Sonra yürümedi, birlikte döndük Türkiye'ye. Özden bizim muhasebeyi yürütüyordu. Harcamalarımızı dörde bölüyorduk, biz üç kişiyiz ya, örneğin yemek giderlerinin dörtte üçünü ben ödüyordum, dörtte birini Özden. Gazete aldığımızda ikiye bölünüyordu, Özden yarı yarıya, yani kuruşu kuruşuna hesap yapıyor, beni bir dertten kurtarıyordu. Ay sonunda da, şu kadar paramız kaldı diye rapor veriyordu.

Çağlayan'la birlikte giderlerdi markete ve hemen her defasında markette kasiyerlerin hatasını yakalardı. O zaman barkot yoktu tabii. Çok parasız kaldığımızda Özden kaldığı odadan çıkıyor ve bizim odaya geliyordu ya da büyük bir odaya birlikte çıkıyorduk; elimiz rahatlayınca Özden yine kendi odasına geçiyordu. Böyle böyle, belki de pansiyonun bütün odalarını gezdik.

— *Bu arada çalışma temponuz nasıldı?*

— Her gün erkenden hastaneye gidiyordum, çocuklar okula gidiyordu. Akşam gelince okuyor, yazı yazıyordum, teorik çalışmalarımı sürdürüyordum. Yoğundum ama metodik çalıştığım için sorun olmuyordu. Bu arada alışkanlıkla, sabah yatakları toplayıp, odayı düzeltip de bırakıyorduk. Bir gün Mrs. Hern gelip bana neden odayı temizlediğimi sordu. "Bu kitapları kim okuyor, sen değil mi? Ben okumuyorum, yatakları yapmak da benim işim, bundan sonra senin benim işimi



İngiltere'de Çınar ve Çağlayan'la. 1971.

yapmanı istemiyorum," dedi. Onunla kaldığımız sürede yakın dost olmuştuk. Ölmüş kocasını bize anlatır, anılarını paylaşırdı. Döndükten sonra da yıllarca mektuplaştık.

İngiltere'de İngiliz Dermatoloji Derneği'ne kayıt olmuştum. Orada önemli bilim adamlarıyla ve bir de dünyanın en önemli Lepra'cılarından (cüzzamcılarından) biriyle tanıştım. İki yıl sonra İngiltere'ye onunla buluşmak için bir daha gittim, Tropikal Hastalıklar Hastanesi'ne.

Onunla tanışmamızın da bir anısı var. Bir gün ders anlatıyordu ve ben de izliyordum. Gösterdiği dialar arasında farklı bir şey çıktı. "Bu ne?" diye şaşırdı, ben de o hastalığın adını söyledim. Bunun üzerine, "Ben bunu bilmiyorum," dedi. Ben ilk kez bir otoritenin bilmediği bir şeyi açıkça söylemesine tanık oluyordum ve önemli bir ders almış oldum. Hastalarıma da öğrencilere de bilmediğim bir şeyle karşılaştığımda "bilmiyorum" demeyi böylelikle öğrendim. Şimdi bile bilmediğim bir şey olursa hastaya, "Bunu bilmiyorum, araştırıp söyleyeceğim," derim. Bazı arkadaşlarım bunun hastada bir güven kaybına neden olacağını söylerler, ama bence tam tersi. Açık davranmak güven sağlıyor.

İngiltere'de birçok Hintli tanıdım, Kenyalı, Çinli tanıdım. Genellikle teknisyenlerdi bunlar. Commonwelth'den gelmişlerdi. Hemen arkamızda Soho vardı, Chinetown vardı. O zaman sex shop'lar yeni açılıyordu. İkinci el satan dükkânlar vardı, Oxfam adıyla. Ben orada görmüştüm ilk kez. Gelip burada uyguladım bunu. İkinci el giysi almayı küçültücü olarak görmüyordu insanlar. Kendi giymediklerini de oraya veriyorlardı. Önemli bir tasarruf sağlıyordu aslında bu. Bu ikinci el dükkânlarından büyük bir tanesi yakınımızdaydı ve orada çoğu yaşlı, emekli kadınlar, büyük bir ciddiyet ve güler yüzlülükle vardiya usulü, saatle çalışıyorlardı. Hepsi gönüllüydü. Elde edilen kâr, cüzzam hastalarına yardım olarak kullanılırdı. Ben bunları da orada öğrendim. Ekip çalışması konusunda çok gelişmişlerdi. Yeni gelen birini de hemen ekibe alıyor, görev veriyor, sizden yardım bekliyorlardı. İnsanların toplumsal sorumlulukları böylelikle gelişiyordu.

Bilimsel açıdan da, toplumsal açıdan da örgütlü bir toplumdu İngilizler. Örneğin bir gün bir yazı gelmiş British Association of Dermatology'den çalıştığım hastaneye, benim hayvan deneyi yapma sertifikam olmadığını bildiriyorlarmış. Ben o sıralar bir ortak çalışmaya katılmıştım. Hafta sonu da geliyor, çalışıyordum. Farelerden sorumluydum. Yeni bir kortizon deniyorduk farelerin üstünde, sonra öldürüp mikroskopta derisine biyopsi yapıyorduk. Bana hemen bir sertifika hazırladılar. O zaman bu işin ciddiyetini öğrendim. Bu sertifika benim hayvanlara acı çektirmeyecek, bilimsel çalışmanın etiğine uyacak bir insan olduğumun belgesiydi. Hayvan sevmeyen, onu öldürürken acı verebilecek birine böyle bir sertifika verilmiyordu. Bize göre saçma sapan gelebilecek ama düşünüldüğünde önemi anlaşılacak ayrıntılara dikkat ediliyordu.

Bu tür deneyimler beni öğretim üyeliğine yaklaştırdı. Bilimsel çalışmanın çok basit olmadığını, bazı titizlikler gerektirdiğini öğretti. Oraya ilk gittiğimde bir tür kişisel bir sınav-



İngiltere dönüşü, Marsilya rıhtımında gemiyi beklerken. 1971.

dan da geçmiştim. İnsanlar sizinle çalışmaya başlamadan önce ne kadar bildiğinizi de anlamaya çalışıyorlar. Benim profesörüm Wilson Jones bazı preparatlara bakıyordu mikroskopta ve bana da öğretiyordu. Bir preparatı önüme uzatıp sordu. Bu, benim bir rastlantıyla İstanbul'dan ayrılmadan bir ay kadar önce görüp öğrendiğim, oldukça seyrek bulunan bir hastalıktı. Ben cevabını verince bu gizli sınavı aşmış oldum. İyi bir şanstı tabii. Bu başarı bir güven de sağladı İngiliz meslektaşlarım arasında.

— Benler konusundaki tezinizi orada yaptınız.
— Evet, orada bu çalışmayı yaptım. Türkiye'ye dönerken de tüm dokümanı alıp geldim. Burada tezi yazdım ve verdim.

— Orada bilimsel toplantılarda sunum da yaptınız mı?
— Evet, bu benim için oldukça öğretici oldu. Tezime ilişkin bazı çalışmaları sunduğum bir kongreye katılmıştım. Bir bildiri hazırlamanın gerektirdiği titizliği öğrendim. Örneğin, biz departman olarak bir bildiri hazırlıyoruz; orada hepimizin adı var ama birisi sunacak. Benim sunmam kararlaştırıldı. Birkaç ay vaktimiz vardı. Partnerim hocaların önünde bildiriyi defalarca okudum, saat tutarak, soluğumu düzenleyerek, nerede duracağımı, nerede vurgulayacağımı planlayarak. Bildirinin yazarı üç kişi birlikte çalıştık. Arkadaşlarım beni dinleyip yanlışlarımı söylüyorlardı. Şöyle yaparsan daha iyi olur, diyorlardı. Bu tür bir eğitimin burada yapıldığını görmedim, belki şimdi yapılıyordur ama o yıllarda biz hep el yordamıyla öğreniyorduk birçok şeyi. Ders anlatırken de, konuşma yapacağım zaman da önce saatli provasını yaparım. Bir alışkanlık oldu bu.

— Türkiye'ye gelirken çalışma dokümanlarını size kıskanmadan verdiler.
— Evet, aslında bir grup çalışmasıydı, hepimizin emeği vardı, ama böyle bir kıskançlık yapmadılar. Bu da gerçek bilim anlayışını gösteriyor.

— Türk olduğunuz için farklı bir davranışta bulunan oldu mu?

— İlk gittiğimde hocam olacak olan Prof. Wilson Jones, "Ooo, doktor hanım, ne çabuk atmışsınız çarşafı üstünüzden ve yazımızı hemen öğrenmişsiniz," gibi bir şey söyledi. Nasıl bakmışsam, yanlış bir yaptığını anladı hemen. İngilizlerin birçoğu Türkiye'nin haritadaki yerini bile bilmiyorlardı. Bizi çarşaflı, Arapça okuyup yazan bir ulus sanıyorlardı. Kısa zamanda, öyle olmadığımızı anlattım onlara. Onlardan öğrendiğim şeyler epeyce oldu ama sanırım ki ben de onlara çok şey öğrettim. Bu yüzden oradaki şefim Prof. Calnan, ben Türkiye'ye döndükten sonra Osman Hoca'ya yazdığı bir mektupta beni övmüş ve bundan sonra göndereceğiniz öteki elemanların da Dr. Saylan ayarında olmasını dileriz demiş, Osman Hoca bu mektubu herkese okurdu.

Bu arada aklıma bir şey daha geldi:

İngiltere'den döndüğümde, histopatoloji öğrendiğim için biyopsi yapma merakı içindeydim. O dönemde, şimdiki punch biyopsi denen, dikişsiz deri örneği almaya yarayan küçük yuvarlak bıçaklı aletler yoktu piyasada, getirtmek de çok güçtü. Gelirken, çapları farklı birkaç alet almıştım. Onları erkek kardeşlerime gösterdim, tornada benzerlerini yaptırttım. Yıllarca, kullanılıp atılanlar piyasaya çıkıp Türkiye'ye gelene dek, kaynatıp kaynatıp bunları kullandık.

Bu aletten de yaralanarak ben hastalardan biyopsiler almaya ve değerlendirmeye başladım. Bir gün Osman Hoca çağırdı, "Türkan, biraz fazla ileri gidiyorsun, tanısı belli hastalardan niye biyopsi alıyorsun, yarın isyan edecekler, yatıracak hasta bulamayacağız," dedi. Oysa dünyada rutin olarak yapılıyordu bu işlem.

Neyse, birkaç gün sonra, büyük vizitede hastalardan biri Osman Hoca'ya, "Şikâyetim var," dedi, "doktor hanım birçok hastaya biyopsi mi nedir onu yapıyor, bana yapmadı." Bu engel de böyle aşıldı işte!

— Üniversite yaşamınızdan biraz söz edelim. Başasistanlıktan sonra doçentliğe geçiş nasıl oldu?

— Doçentlikte kadro sorunu yaşanırdı genellikle. Hocaların bazıları başarılı asistanlarının doçent olarak kendilerine rakip çıkmamaları için, kürsülerde yeni doçent kadrosu isterken çok ısrarlı olmazlardı. O sıralarda Bursa Tıp Fakültesi kurulmuştu. Orada kadro vardı. Doçent olarak oraya gidip dermatolojiyi kurarım diye düşünüyordum. Bunu Osman Hoca'ya söyledim. Olur, neden olmasın dedi, üstünde durmadı. Bir cumartesi günü (o zamanlar cumartesileri yarım gün çalışıyorduk) hastanenin kapısında Osman Hoca, o şık, geniş, mor renkli arabasına beni çağırttı. Beyazıt'a, Fakülte Kurulu'na gidiyormuş. Bana, "Sultanım bak," dedi, "şimdi ben Fakülte Kurulu'na gidiyorum. Bir doçentlik kadrosu var. Gidip bu kadroyu sana almaya çalışacağım." Şaşırdım, tabii. Birkaç saat sonra yine çağırttı beni kapıya, arabasına. Fakülte Kurulu'nda öbür kürsülerin yarım ağız kadro istediklerini fark edince beni övmüş, çok ihtiyacımız var, eğer bu kadroyu Türkan'a vermezsek Bursa elimizden kapacak demiş ve öyle asılmış ki, kadroyu vermişler. "Tamam," dedi, "kadronu aldık, artık burada kalıyorsun. Bir daha ağzından Bursa lafı duymayacağım!" İşte benim bir akademisyen olarak yerim böyle belirlendi.

— Böylelikle Türkan Saylan'ın köy doktorluğu ve Bursa düşüncesi tamamen son buldu herhalde.

— Bursa'ya gitmeye gerek kalmadı ama köy doktorluğu düşüncesi son bulsa da, hizmet açısından zaman zaman köy doktorluğu denebilecek yöre çalışmaları yaptık.

— Anadolu'ya hizmet götürme düşüncesi, köy öğretmeni, köy doktoru olma isteği o yılların eğitiminden ve o dönem aydınlarının yaklaşımından da kaynaklanmıyor muydu?

— Doğru, köy edebiyatının yazıldığı ve okunduğu dönemdi. Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan genç Cumhuriyetimiz, eğitim ve sanayileşme atakları yapıyordu. Bunlar bizim yetişme yıllarımızdı. Vatanseverlik duygusu o kadar güçlüydü ki, vatan için ölmeye hazırdık. Bu duygu ve düşünceler bizim karşılık beklemeden, en azla yetinerek yararlı işler yapmamızı sağ-

ladı. O dönemlerde çıkan doktorlar, öğretmenler, Cumhuriyet'in âşıklarıydı. Nâzım Hikmet'in, Ceyhun Atuf Kansu'nun şiirleri başta olmak üzere edebiyatın da üzerimizde mutlaka etkisi olmuştur. Hastanede berduşlar koğuşu vardı örneğin, parasız bakılan bir sürü yoksul insan. Kimse onlardan bir para filan beklemezdi. Ben de üşenmeden bütün bu hastaların pansumanlarını yapar, tedavi eder, bundan da mutluluk duyardım. Yıllar boyunca köy hekimi olmasam da tam bir pratisyen hekim gibi hasta baktım.

— *Sonra doçentlik...*

— Evet, ama burada bir açıklama yapmam gerekiyor. Ben yaşamım boyunca, anabilim dalı başkanı, başhekim, dekan, rektör, vb. olmak için yani "makam" için asla yarışmadım. Hiçbir zaman kişisel bu tür yarışların, kavgaların içine girmedim. Toplumsal yararı olacak konularda da bilimsel düşün-



Doçent olduğu gün, İstanbul Tıp Fakültesi'nin bahçesinde. Emektar Nuri Efendi, başhemşire E. Nihal Kömürcü, Doçent Dr. Türkan Saylan, Prof. Dr. Orhan Esen (jüri üyesi), sınıf arkadaşı Dr. Özden Murtezaoğlu, asistanlar Şükran Tunalı ve Lazkiyeli Dr. Halit Abdülkerim. 1972.

cenin ve saygı kurallarının dışına çıkmadan mücadele ettim. Şimdiki YÖK sisteminde anabilim dalı başkanlıkları, dekanlık, rektörlük savaşları gibi yöneticilik paylaşımlarını hiç anlamıyorum ve benimsemiyorum.

Benim doçent olduğum dönemde (1972) Prof. Dr. Haluk Alp dekanımızdı. Hem bilimsel açıdan hem de bir yönetici olarak çok değerli bir insandı, bu konuda herkes hemfikirdir. O yıllarda, doçentlik sınavını başardıktan, kadroya da oturduktan sonra Fakülte Kurulu'na katılmaya hak kazanıyordunuz. Fakülte Kurulu haftada bir, çarşamba günleri yapılmaya başlamıştı. Tüm doçentler ve profesörler katılırlardı, kurul yaklaşık yüz kişiydi ve tüm akademik ve idari kararlar burada alınırdı. Yükseltilmeler, atamalar, satın almalar, aklınıza ne gelirse. Her yıl kürsüler yıllık raporlarını okur, kuruldan onay alırlardı; çalışkan ve tembel kürsüler hemen ortaya çıkar, başarısızlar alay konusu olurdu.

— Bu kadar çok ve farklı konu ve ayrıntılar herkesin katıldığı kalabalık bir kurulda tartışılıp karara bağlanabiliyor muydu?

— Evet, rahatlıkla, çünkü komisyonlar kuruluyordu. İlk kurula katıldığımda beni takdim ettiler, Haluk Bey en geç üye olarak beni yanına oturttu ve sekreterlik görevini verdi. Benden önce katılan Hikmet Öz ile ben kurul sekreterliği görevini sürdürdük. İkimiz tüm konuşulanların notunu tutuyorduk, sonra bunları sekreterler daktilo ediyorlardı, bir sonraki kurulda bu kararlar okunup imzalanıyordu. Fakülte kurullarına katılmak bir zorunluluktu. Komisyonlarla bir iş bölümü yapılmıştı. Planlama, satın alma, inşaat, eğitim gibi tüm konular için komisyonlar kurulmuştu ve her Fakülte Kurulu üyesinin bu komisyonlarda bir görevi vardı. Ben planlama komisyonunda görevlendirilmiştim. Hastanenin ileriye dönük yapılanmasına ilişkin çalışıyorduk. Örneğin bir kürsü, bir yan dal açmak istiyor, komisyon gidip bakıyordu bu dalın yeri, teknik olanakları var mı, bu dalın açılmasının nesnel gerekçeleri doğru mu, yoksa bir kişinin keyfi kararı mı? Ya da üç

kürsüden mikroskop ihtiyacı olduğu bildiriliyordu, gidip bakıyorduk, gerçekten ihtiyaç var mı, yoksa var olanlar iyi bir planlamayla en randımanlı biçimde kullanılabilir mi diye. Böylelikle tüm fakültenin durumu, gereksinimleri ve planlamasıyla ilgili bilgi sahibi oluyorduk ki çok önemli bir deneyimdi. Komisyonun hazırladığı teklif, bütçe komisyonuna, satın alma komisyonuna gidiyordu. Satın alma komisyonu da, hangi malzeme en uygundur, nasıl satın alınır, bunu çözüyordu. Hepimiz öğretim üyeleriydik ama bütün bu işlere keyifle koşuyorduk. Bu komisyonlar ve Fakülte Kurulu, kalabalık bir kadronun birbirini tanımasını, yakın dostluklar kurulmasını sağlıyordu. Fakülte Kurulu dekanın İstişare Kurulu düzeyinde değildi. Dekanla tartışır, kararları birlikte üretirdik. Bugünse dekanların bu kurullarda ne kadar baskıcı olduğunu, kurul kararlarını bile dinlemeyebildiklerini biliyoruz. Dekan o zaman bizden biriydi, tüm öğretim üyeleriyle eşitti, şimdi ise bir profesör birçok fakültede, dekanla görüşmek istediğinde randevu bile alamıyor. Bunu anlamak mümkün değil.

Ben iki yıl Fakülte Kurulu sekreterliği yaptım ve sonra yeni doçentlere devrettim sekreterliği. Ama bu arada fakültenin tüm akademik ve bürokratik ayrıntılarını çok iyi öğrenmiştim. Bu deneyimle, genç olmama karşın kurullarda hep söz aldım, düşündüklerimi, önerilerimi söyledim, kayda geçtiler.

— *Sekreterlik yaparken yalnızca kararları mı yazıyordunuz?*
— Hayır, söz alıp konuşanların neler söylediğini, tüm konuşulanları not ederdik. Şimdi YÖK'te zabıt bile tutulmuyor, biliyor musunuz? En büyük şikâyetlerimden biridir bu ve kimsenin umurunda değil. İleride YÖK'le ilgili bir inceleme yapılsa, kim ne demiş, hiçbir iz yok!

— *Nasıl yani, siz YÖK Genel Kurul üyesisiniz ve Türkiye üniversitelerinin yönetim zirvesinde konuşulanlar kayıtlara geçmiyor mu?*
— Hayır, geçmiyor. Ne ses kaydı var ne yazılı kayıt.

— Bir steno tutmaya ya da bir teyp almaya parası yok mu YÖK'ün?

— Sorunun parasızlık olduğunu sanmıyorum. Bir anlayış sorunu bu, demokrasi, açıklık, özgüven gibi başka sorunlardan kaynaklanıyor. Bizim YÖK öncesi üniversitemizdeki kararlara katılımcılık ve sorunların çözülme sistemi üniversiteye yakışır bir biçimindeydi.

Neyse, 12 Eylül sonrasında YÖK sistemi geldikten hemen sonra, bir gün Dekan Prof. Dr. Cemalettin Öner Fakülte Kurulu'nu topladı. O gün bir fotoğrafçı da çağrılmıştı. Kurul üyeleri hep birlikte fotoğraf çektirdik. Komisyonlar ayrı ayrı fotoğraflandı ve dekan, bundan sonra Fakülte Kurulu'nun bu şekilde toplanamayacağını söyledi. O, son toplantımız oldu.

— 1972'de doçent olmuştunuz. Profesörlüğünüzü ne zaman aldınız?

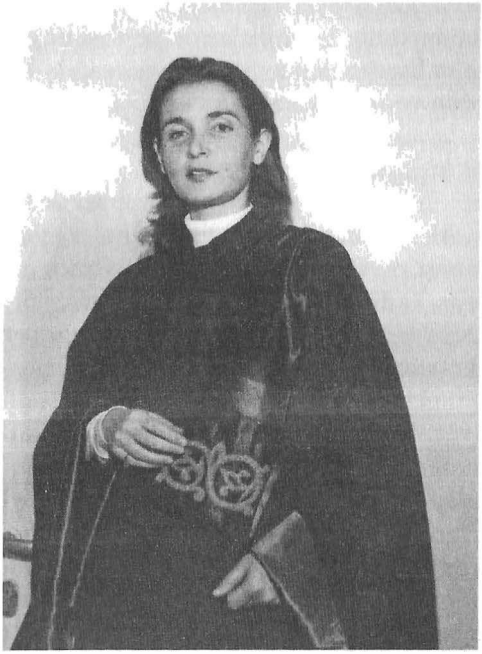
— 1977'de. Profesörlük için ikinci dil gerekiyordu ama bu ilk dil kadar ciddiye alınmıyordu. Basit bir metin çevirisi ile yapılıyordu sınav. Benim liseden ikinci dilim Fransızcaydı. Biraz geliştirmek istedim ve dört ay kadar Fransa'ya gittim.

— Nasıl oldu bu gidiş?

— Ali Atal'ın yanında ihtisasımı yaparken Dr. Grupper ile tanışmıştım. Grupper, Ali Atal'ın arkadaşıydı. İstanbul'a geldiğinde onunla ilgilenmiştim. O da beni ne zaman istersen gel diye Paris'e çağırmıştı. Paris'in iyi semtlerinden birinde görkemli bir evi ve bir stüdyosu vardı. Bana o stüdyoyu verdiler dört ay süresince. O zamanlar Aliance Francaise vardı biliyorsunuz, Fransızca eğitimi yapıyordu. Bir yandan oraya devam ettim, bir yandan da St. Louis Hastanesi'nde dermatoloji bölümüne giderek "immunofloresans" gibi yeni bazı yöntemleri öğrendim. Akşamları eve döndüğümde yangın merdivenlerinden ve arka kapıdan Grupper'lerin mutfağına giriyor, buzdolabından yiyeceklerimi alıp bir tepsiye koyuyor, yukarıya, stüdyo odama çıkıyor, ders çalışıyordum. Aynı tarihte, öğrenmek istediğim yöntemin uygulandığı, Pasteur Enstitüsü'ne de

gidiyordum belli günlerde. Laboratuar şefi çok yakışıklı, genç bir adamdı ve koskoca bir St. Bernard köpeğiyle birlikte çalışıyordu. Çok şaşırtıcı ve ilginç gelmişti bu bana.

Dr. Grupper ve eşi benimle çok ilgilendiler, hastanedeki programa katılabilmem için yardımcı oldular ve dört ay çok yararlı ve güzel bir dönem geçirdim Paris'te. Müzeleri, sergileri gezdim. Paris deyince hep güldüğüm bir anım gelir aklıma. Çapa'da hocam olan Prof. Necdet Koçak'ın İTÜ'de öğretim üyesi olan ağabeyi Paris'e gelmişti. Benden daha iyi biliyor Paris'i. Onunla buluştuk, nereye götüreyim seni diye sordu, ben de Pigale'e götürün dedim. Bir de Moulen Rouge'a, Kankan izlemeye... Sonra bir hamburger yedik onunla bir yerde. Mönüye baktım, Fransızca öğreniyorum ya, tam anlamadığım bir hamburgeri sipariş ettim. Kocaman, yumurtalı bir şey geldi. Bir daha bakayım listeye, şunun adı neymiş dedim,



Doç. Dr. Türkan Saylan. Çok ender giydiği cüppesiyle. 1972.

dikkatle okuyunca "hamburger cheval" yazdığını gördüm. Eyvah dedim, at etinden hamburger. Köftesini bıraktım bir kenara, yiyemiyorum, bir şey de söyleyemiyorum. Yumurtasını, ekmeğini yedim. Sonra hocaya, "Hocam bu at etini nasıl yediniz?" diye sordum. Meğerse büyük hamburger anlamında kullanılıyormuş cheval (at) sözcüğü.

— *YÖK sistemi geldikten sonra?..*

— 12 Eylül'ün bir ürünüydü YÖK ve çok şey bozuldu. Planlı olarak bir bütünü nasıl bozabilirseniz, işte öyle. Bir küçük örneği fakülte kurullarıdır. Bir fakültenin öğretimcilerinin hep birlikte karar aldığı, tartıştığı, birbirini tanıyıp birçok şeyi paylaştığı bir birlik, bir bütünlük sağlayan fakülte kurullarının yapısı değişti. Bugün dekan, bölüm başkanları, üç profesör, iki doçent, bir yardımcı doçent temsilcisinden oluşan ve dekana danışmanlık yapar gibi, yetkileri sınırlanmış kurullar oldu bunlar. Ben YÖK'den sonra fakülteye katılan doçentlerin, profesörlerin büyük bölümünü hiç tanıyamadım. YÖK Yasası'nın yaptığı en büyük kötülüklerden biri bu oldu. Kurullara katılamayanlar kendilerini sorumlu hissetmemeye başladılar ve paylaşılması gereken yönetim, bir grup öğretim üyesine kaldı. İnsanlar yönetimi paylaşmayıp yalnızca kendilerine yönetimce verilen görevleri yapmak zorunda kalınca bir hoşnutsuzluk ortaya çıktı. Rektörlerin, dekanların yetkileri arttığı ve kurulların yetkileri kalmadığı için, dekana, rektöre yağ yapanlar, onun istediği gibi davrananlar arttı. Aslında YÖK, üniversitelerde tek gücü rektörlere verdi, dekanların gücü yok edildi. Bu da zamanla pek çok kopukluğa neden oldu, hâlâ da oluyor. Sorumluluk sahibi olan birçok insan da, "Ben her şeyi bilirim" diyen dekanın, rektörün muhalifi durumuna düştüler. Sosyal ilişkilerin de zayıflamasıyla, aslında kardeşçe, bilimin, aklın, sağduyunun rehberliğinde çalışması gereken akademisyenler, klikleşmenin, yağcılığın, kısır çekişmelerin elinde kendi düzeylerini de, kurumlarının düzeylerini de düşürdüler. Dekanların, rektörlerin yaptıklarından ancak olay bittikten sonra haberdar oluyorsunuz. Klinikler kendi içlerinde öteki dalların sorunla-

rından kopuk, işlerini yapıp gidiyorlar. Örneğin, "bölüm" sistemi tıbba uygun değil. Başka dallara daha uygun ama tıpta küçük üniteler var. Bu üniteleri, branşları birbirine bağlayalım diye kurdular bölümleri ama sistem işlemedi çünkü bu alana uygun değil. Bizde hâlâ işlemiyor.

Yararları olmadı mı YÖK'ün? Oldu. Örneğin, "tam gün" geldi. Üniversitelerde "tam günün" olmasından yanaydım ben ve buna sevindim; çünkü üniversite öğretim üyesinin tüm zamanını üniversiteye, araştırmaya, yayın yapmaya, eğitime adaması lazım. Öğretim üyesi olacakların, bu işi yapmaya karar verenlerin tam günde çalışması ve dışarıdaki işlere zamanını, emeğini bölmemesi gerekiyor. Aldığı para yetersizse bunu artırmak için mücadele etmeli. Ne 1750'de ne 2547'de tam gün ilkesi tam anlamıyla uygulandı yazık ki.

— Eski yasada "part time" kavramı yok muydu?

— Yoktu, ama "ancak" diye başlayıp, "saat 16'dan sonra..." diye açıklanan bir gizli part time anlayışı vardı. Bu "ancak" sözcüğünden nefret ederim. Bu sözcük bir yere girdi mi yozlaştırmak için girmiştir. Bugün de yasa yapılıyor ve "ancak..." denerek hemen birtakım insanlara ayrıcalık tanıyacak bir sulandırmaya kapı açılıyor. Bu ayrıcalık da doktorlar için geliyor. Onlar kadar part time'ı kullanan başka dal yok ki. Belki diş hekimleri, veteriner hekimler. En büyük part time uygulaması sağlık bilimlerinde oluyor. Doktorlar çok sayıda olunca rektör de onlardan çıkıyor, kararlar da onlara uygun alınıyor. Sayısal çoğunluk demokrasi için yeterli olmamalıdır. Rektörlük de sıraya konulabilir. Hep aynı fakülteden çıkması şart değil ki. YÖK'ten sonra bir birimde aynı nitelikteki iki alt birimin bulunması mümkün olmadığı gerekçesiyle birçok bölüm kapatıldı. Ama Çapa ve Cerrahpaşa aynı üniversitenin iki tıp fakültesi olarak devam ediyor. Kuralların göreceliği ve ben yaptım oldu mantığı, hele hele akademik dünyada ne büyük çelişki!

— Çapa'yla Cerrahpaşa'nın ayrılmasına değinmiştiniz. Bunu biraz konuşalım mı?

— Daha önce de söylediğim gibi, 1960 ihtilalinden sonra üniversiteden ayrılan 147'ler geri dönünce onlara bir yer bulmak gerekiyordu. Böylece Cerrahpaşa kuruldu. Cerrahpaşa, Çapa, Haseki ve Aşağı Guraba hastaneleri, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin eğitim alanıydı. Önce Vakıf Guraba ayrıldı. Oysa biz orada staj görüyorduk ve çok değerli hocalarımız vardı orada. Vakıf kendine aldı orayı, orası da kadük oldu, işe yaramaz hale geldi, dincilerin eline geçti, personel de onlardan oluştu ve bu değerli, bilimsel düzeyi yüksek kurum gerici kalesi oldu. Şimdi SSK'ya geçti ama onlar ne yapıyor, bilmiyorum. Vakıf Guraba'nın bu yok edilişi içimde bir yara gibi beni üzer.

Haseki Hastanesi belediyeye ait diye oradan da çekildi üniversite. Oranın bir bölümü kardiyoloji oldu, bir sürü çıkar ilişkileri yaşandı, hâlâ orası Sağlık Bakanlığı'nın mıdır, belediyenin midir diye çekişme yaşanır.

147'ler için açılan Cerrahpaşa'ya daha sonra Çapa'dan da kadro bulamayanlar geçtiler. Lisans ve lisansüstü programlarında altmış-yetmiş bin öğrencinin olduğu bir kurum, üstelik bu kadar birbirinden uzak kampüslere ayrılmış vaziyette, bir kişi tarafından yönetilemez. Ben şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin İstanbul 1, İstanbul 2, İstanbul 3 olmak üzere üç ayrı üniversiteye bölünebileceğini düşünüyorum. Böylelikle daha iyi yönetilebileceğine ve başarının artacağına eminim.

— Bugün iyi yönetilemiyor mu?

— Yönetilemiyor ve yönetilemez de. Yönetiliyormuş gibi yapılıyor yalnızca. Ama bunun tartışmasına bile girmek hainlik oluyor neredeyse. Biz hâlâ, akademisyen olarak da siyahbeyaz gibi bir kamplaşmanın içindeyiz. Bir araya gelip de ara tonları tartışamıyoruz. Kişisel ve grupsal çekişmeler kurumların bozulmasına neden oluyor.

Yönetim yanlışlığı üniversitenin her yönetsel düzeyinde görülüyor. Biraz önce de söylediğim gibi, kendisini yönetimin bir parçası olarak görmeyen öğretim üyeleri işe sahip çıkmıyorlar. Yapıcı ve iyileştirici tartışmalar olamıyor. Öğrenci sorun-

ları, eğitimin iyileştirilmesi, öğretim elemanlarının sorunları, akademisyenlerin davranışları ana konular olarak ne fakülte ne üniversite hatta ne de YÖK düzeyinde tartışılabiliyor.

— *Ama YÖK bu konulara ilişkin kararlar alıyor.*
— Yök'te rutin işler yapılıyor. Bir değişiklik yapılacaksa başkan ve yardımcıları karar veriyorlar, Yürütme Kurulu gereken imzaları atıyor, bizlere de (YÖK Genel Kurulu üyelerine), ayda bir Ankara'ya turistik gezi yapın, yiyin için, biz ne dersek onaylayın biçiminde davranılıyor. Dediğim gibi, bir tutanak tutulmaması ne demek? Biz Fakülte Kurulu'nda yıllar önce söylenen her sözü kayda geçiriyorduk, bugün en yüksek kurumda kayıt yok. Doçent olarak katıldığım Fakülte Kurulu'nda bir gün bir Ermeni asıllı arkadaşımızın doçentliği görüşülüyordu. Müthiş bir kulis yapılıyordu doçent olmasın diye. Ben de söz aldım ve "Bu arkadaşımızın adı Ayşe olsay-



İzmir Dermatoloji Kongresi. Efes Oteli. Ön sırada: Dr. Şükran Tunalı, Dr. Türkan, İzmir'in ünlü hocalarından Prof. Dr. Cemal Gezen (yaşamıyor), Dr. Ali Atal (yaşamıyor) ve genç cildiyeciler. 1972.

dı böyle bir sorun yaşamayacaktı," dedim. Deneyimli hocalar bana telaşla, "Türkan, bunlar kayda geçti, yarın başına iş açılır, git, bunu sildir," dediler. Ben zabıt sildirme diye bir yolun olduğunu ilk defa böyle öğrendim, ama, "Hayır, söylediklerimin arkasındayım, niye silinsin ki," dedim. Zaten kayda geçmeyen bir şeyin ciddi olması güçtür. Kayıt olunca insanlar doğru şeyleri söylemek zorunda kalırlar.

Otuz beş yıllık akademisyenlik yaşamımda şunu gördüm: Çok özverili olan, mutlaka ilerlemesi ve önemli konumlara gelmesi gereken insanların önü kapatıldı, ayakları kaydırıldı. Yönetim kademelerine ruhsal sorunları olan, mesleki yeterliliği, özgüveni olmayan, kompleksli, kavgacı, insan ilişkileri kuramayan, vasat insanların gelmemesi lazım. Çünkü bunlar kurumları olumsuza götürüyor, insanlardaki çalışma coşkusunu, sevgiyi, beklentileri yok ediyorlar. Bugün üniversite çok iyi durumda olabilirdi ama olamadı. Bu başarısızlığın bir nedeni yetersiz yöneticilerdir. Çifte standart kullanmaları, kendilerine ispiyoncu ve yağcı bir çevre yaratmaları, kendilerine oy vermeyenlerden, eleştirenlerden yetkilerini kullanarak intikam almaya kalkmaları, tüm zamanlarını bu tür kavgalara ayırmaları, üniversitenin her türlü konusunu tüm öğretim üyeleriyle paylaşarak karar alma özgüvenini gösterememeleri, bilimsel hırsızlık yapıldığında, akademisyenliğe yakışmayan biçimde davranıldığında, ayıpları örtme yoluna gitmeleri üniversitedeki ahlakı bozdu.

Deontoloji, ayıp örtme yöntemi haline geldi. Tıpta bir sürü "malpractice" oluyor, kimse bunun üstüne gitmiyor, eleştirmiyor, herkes birbirini koruyor.

— *Nedir "malpractice"?*

— Malpractice kötü uygulama, vazifeyi kötüye kullanma demektir ve bence bu hastaya kötü davranmakla, hastayı çıkar olarak görmekle başlar. Geçenlerde Sağlık Bakanı (hangi partiden olursa olsun) doğru bir şey söyledi. "Bıçak parasını kaldırmak gerekir," dedi, bütün doktorlar ayağa kalktı. Ama bu doğru bir söz. Yetiştirdiğimiz öğrencilerimiz bıçak parası alı-

yorlar. Bıçak parasıyla doktorluk yapacaksanız, gidin kasap olun diyorum. Eğitimde bu ahlakı vermiyoruz ve uygulamalarla da gençlere dürüstlüğü aşılayamıyoruz. İçinde olan, dürüst ve meslek ahlakı olan böyle yapmıyor; ama ona da dinozor adı takılıyor, enayi deniyor.

— Akademik yükseltilmelerde de bu tür değerler kullanılmıyor.
— Evet, burada da bir yetersizlik söz konusu. Örneğin, Sitasyon İndeksi çıktı. Tek kriter bu oldu. Kaç makalen var, kaç atıf aldı. Atıfların birçoğunun düzmece olduğunu, çok yararlı makalelerde adı olan bazı öğretim üyelerinin o makalede hiçbir emeği olmadığını herkes biliyor. Ama dostlar alışverişte görsün. Sitasyon İndeksi'ne bakalım, tamam ama topluma ne verdi, öğrencisine ne verdi, mesleğiyle ilgili hangi projelerde yer aldı, insan ilişkileri nasıldır, kurumun ilerlemesi için bir şeyler yapıyor mu, bunlara da bakalım. Bence bunlar temel değerler olmalıdır. Bugün üniversite toplumun dışındadır. Örneğin, ülkemiz son yıllarda bir sürü değişim yaşıyor. Üniversite kurum olarak bunlara katılıyor mu? Hayır. Üniversite öğretim üyeleri bireyler olarak bazı çalışmalara katılıyor, basında görüşlerini açıklıyorlar ama üniversite bir kurum olarak çözüm getirici projeler yapmıyor. Kendi gücünden damıtılmış düşünce ürünlerini topluma çare olarak sunmuyor. Avrupa Birliği'ne girmeye çalışıyoruz güya. Üniversiteler kendilerini ve Türkiye'yi yurtdışında yeterince tanıtıyorlar mı? Kongrelere gitmenin, tebliğ vermenin ötesinde, üniversiteler kurum olarak yurtdışındaki üniversitelerle ortak projelere ne kadar giriyorlar? Üniversiteler, bu binlerce seçkin elemanlarıyla, Türk Milli Eğitim sisteminin gelişmesi, çağı yakalaması konusunda ne üretiyorlar. Geleceğin eğitim planlamasını yapmışlar mı? Bunların yanıtları genelde olumsuzdur yazık ki. Bu olumsuzlukta ise büyük ölçüde YÖK sisteminin, 12 Eylül'ün ve sonra gelen köşe dönmeci politikaların büyük katkısı vardır.

— Atatürk'ün üniversite devriminden sonra gelişme hızı ne kadar yavaşladı sizce?

— 1933 devriminden önce medreseydi üniversite. Toplumsal değişimler olmuştu, yazı devrimi olmuştu, ama medrese zihniyetli üniversite hiçbirinin farkında değildi. Belki farkındaydı da, değişebilecek, değişime katkı getirebilecek bir bakış açısına sahip değildi. O yüzden 1933 reformu yapıldı. Şimdi seksen bir üniversite var, hepsi birbirinden kopuk. Çok büyük bölümü siyasal nedenlerle ve gericilerin baskısıyla kuruldu, buralar dincilerin, yobazların kaleleri olduğu için şimdi bunları adam etme savaşımı veriliyor. İnsan, "Bu üniversiteler kurulurken neredeydiniz?" diye haykırmak istiyor öteki üniversitelere, YÖK'e, Üniversitelerarası Kurul'a, bu konunun tüm ilgilerine. Örneğin, bir Sıddık Sami Onar'ın öğrencilerin önünde yürüyüşü vardır. Üniversite olarak bir olaya karşı çıkış vardır. Nerde şimdi bu üniversite? Ara sıra Anıtkabir'e gitmekle toplumsal sorunların üstesinden gelinebilir mi?

Mustafa Kemal 1933 reformunda, uzmanlara yazdırdığı rapordan esinlenerek, üniversitenin halktan, ülke sorunlarından ne kadar kopuk olduğunu, toplumsal bir hizmet yapmadığını vurgular. Yalnızca bilimsel araştırma değildir üniversitenin işi. Bizimki gibi geri kalmış bir ülkede üniversitenin bir görevi de halka ulaşıp aydınlatmaktır. Bugünün üniversitelerinin de bu açıdan bakınca bence durumu farklı değil 1933 öncesinden. Bu kadar çok toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel sorunumuz var ama üniversite kaç konuda, ne kadar çözüm için uğraşıyor? Örneğin PKK ve Güneydoğu sorunu ile ilgili üniversite ne kadar çözüm üretti? Askeri önlemlerle PKK'yı yok ettik diyerek Güneydoğu sorunu çözülebilir mi? Çözüm yalnızca terörist yok etmek midir? Keşke üniversiteler bir ülkenin çokkültürlülüğünün bir zenginlik olduğunu, farklı kültürlerin bastırılması değil, yaşatılmasıyla barışın sağlanacağını, insanların mutlu olacağını anlatmış olsalardı, bugün AB standartlarına uyum sağlamak amacıyla durmadan yasa değiştirmek zorunda bile kalmazdık. Gericilik konusunda da böyle değil mi? Toplumsal aydınlanmada, halkın eğitilmesinde üniversite atak davransaydı, görev üstlenseydi, gericilik bu kadar alıp başını gider miydi? Her

üniversite kırsal alan kalkınmasında yoğun çalışmalar, projeler yapsa, mezun ettiği elemanların ülke genelinde planlı dağılımını sağlasa, devlete, hükümetlere her konuda ciddi, uygulanabilir projeler üretse olmaz mı? Ben bugün toplumda söz sahibi bir insansam, üniversite öğretim üyesi olduğum içindir büyük ölçüde.

— YÖK bu tür toplumsal aydınlatma çalışmalarını istiyor mu sizce? Bazı konularda araştırma yasağı bile var.
— Evet, nelerin araştırılıp araştırılmaması bile emirle belirlenirse, üniversite adını hak etmiyor demektir. Örneğin, Ermeni sorununda bunu gördük. Açık, yaşanmış tarihsel olguların yorumu olur mu? Geçenlerde bir öğretmen hanım sordu yetkililere, Amerikan Senatosu soykırımı kabul ederse nasıl bir karşı argümanda bulunacaksınız diye, kadıncağızı apar topar götürdüler. Bunu üniversite yenmeli. 1960'daki üniversiteye göre bugünkü üniversite siyasal bilinç ve toplumsal hizmet konusunda çok geride. Şöven ve ırkçı davranışlarla ise hiçbir yere varamayız!

— Üniversitedeki öğretim üyelerinin niteliklerinin ya da bakış açılarının farkından da kaynaklanmıyor mu bu? Bir kısırdöngü yaratılmış sanki. Öylesine insanlar seçiliyor ki öğretim üyeliğine, bunlar sistemi düzeltmeyi değil, sürdürmeyi tercih ediyorlar. Ne dersiniz?
— Evet, bu iki şey birbirine bağlı. Akademik yükseltilme kriterleri Sitasyon İndeksi'ne indirgenirse, asistanlığa alınacak kişilerde itaat etme özelliği aranır, hocasını geçmeyecek yetenek ve zekâ yeterli görülürse olacağı buydu. Şeriatçı ya da PKK'lı olup olmadığınız araştırılıyor bugün üniversiteye girerken ya da yükselirken, ama akademisyenliğin gerçekten olması gereken nitelikleri araştırılmıyor ya da ikinci planda kalıyor bu nitelikler. Bilgi ve becerinizle, aklınızla, çalışkanlığınızla çok parlak biriyseniz de ya şeriatçı ya da PKK'lı damgası vurulabiliyor. Artık bu değerlendirmelerin hiçbir güvenilirliği kalmadı, her şey yozlaştırıldı.

— Sizce bir akademisyende olması gereken nitelikler nedir? İtaat etme nasıl bir ölçüttür?

— Her mesleğin kendi özelliğinden kaynaklanan insan gereksinimi vardır. Örneğin, biz derneğe (ÇYDD) yeni girecek üyeye bile kim olduğunu, sosyal projelerinin ne olduğunu, dernekte ne gibi etkinliklerde bulunmak istediğini gözlerinin içine bakarak sorarız. Çünkü onun gerçekten derneğin amacına mı hizmet edeceğini, yoksa derneği kendi kişisel çıkarları için mi kullanmayı düşündüğünü anlamaya çalışırız.

Üniversite öğretim üyesi olacak bir araştırma görevlisini seçerken de bence aranması gereken kıstaslar: Kişinin böyle bir yola girmeye, kendini geliştirip bütün zorluklara katlanarak iyi bir bilim insanı olmaya kararı var mı? Yoksa öğretim üyeliğini bir unvan, bir hava için mi istiyor? Ayrıca iyi bir öğretmen olabilecek mi? Hekimse, mesleğini, konusunu, insanları gerçekten seviyor mu? Dünya görüşü evrensel mi yoksa at gözlüğü ile mi bakıyor etrafına? Empati yapabiliyor mu, farklılıklara saygı duyuyor ve ortak paydalarda birleşebiliyor mu, yoksa salt kendine mi âşık...

İtaat etme konusuna gelince; yöneticinin kendisine itaat edecek adamı seçmesiyle, sistemin kurallarına uyacak adamın seçilmesi arasında fark vardır. Bir defa mutlaka aklın hakim olduğu, sağduyu ile kurulmuş ve yararı hedefleyen, doğruyu, gerçeği bulmak için çalışan bir sistem olmalıdır. Sistem doğru kurulmuşsa adalet duygusu ve eşitlik duygusu da zedelenmemiş olur. Kişilerin, örneğin dekanın, rektörün hakim olduğu, tek adam olduğu durumlarda itaat mekanizması, hatta bundan da öte, ispiyon ve suçlama mekanizması da çalışmaya başlar. Bu yüzden itaat kavramı aslında yok edilmesi gereken bir kavramdır üniversitede. Eşitliğe, adalete ve bilime uygun bir sisteme uyum sağlayarak çalışmak ise bir zorunluluktur. Kimse kimseye itaat etmek zorunda değildir, ama birlikte koymuş olduğumuz çalışma ve etik kurallarına hep birlikte uymak zorundayız.

Daha önce de söylediğim gibi, bir dekanın, bir rektörün bir öğretim üyesine randevu vermemesi anlaşılabilir bir şey değil-

dir. En fazla, şu saatte değil de bu saatte buyurun diyebilir. Öğretim üyelerini suçluyorum bu konuda. Kendilerine bir iltimas sağlamak için ya da dedikodu yapmak için değil de, gerçekten ciddi konular için bir randevu istediklerinde olumsuz yanıt alıyorlarsa bunun hesabını sormaları gerekir diyorum. Bu eleştiriyi yaptığımda bazı arkadaşlarım, "Tabii, sen Türkan Saylan'sın, senin ayrıcalığın var," diyorlar randevu alma konusunda. Oysa değil. Onlara benim ayrıcalığım olmadığını ama ilkelerim olduğunu söylüyorum. Asla kendi küçük konularım için, dedikodu yapmak için değil, üniversitenin, toplumun yararı için bir konuda randevu istediğimi, benim yanımda bir kişi hakkında konuşulduğunda bile, beni ilgilendirmez diyerek konuyu kapattığımı herkesin bildiğini, bu yüzden de hiçbir yöneticinin beni reddetmeyi düşünmediğini söylüyorum. Özetlersem, öğretim elemanlarının kendi seçtikleri yöneticilerle görüşmekte zorlanmaları, bekletilmeleri, reddedilmeleri asla katlanılmaması gereken çirkin bir olgu, yapan için tabii.

— Rektör ve dekanlar böyle bir tek adam sisteminin içinde bozulmadan kalabiliyorlar mı?

— Eğer doğru insanlarsa, özgüvenleri, doyumları varsa, bu görevi salt üniversitelerine, eğitime, araştırmalara ön açmak amacıyla belli bir süre, kırıp dökmeden, en iyi şekilde yapmayı ilke edinmişlerse, psikolojik kusurları, megalomanileri, ailevi sorunları vb. gariplikleri yoksa, ki örnekleri çoktur, bu kötü yasayla bile, danışarak, paylaşarak, kurullar kurarak işler yürütülebilir. Her şey insan faktörüne bağlı! Örneğin rektör ataması olmuş, yeni rektör yüz oy alarak koltuğuna oturmuş. Kendisini kutlamaya üç yüz kişi geliyor, çiçeklerle ve hepsi kendisine oy verdiğini söylüyor. Bu yalan ve ikiyüzlülük inanın benim ta içimi acıtıyor. Bir üniversiteye yakışır mı? Anadolu'da köylüye sorsanız hiç koyunun var mı diye, zavallı, yok diye yanıtlar. Çünkü ne zaman koyunu olsa devlet gelip vergisini almıştır ya da koyununu almıştır güçlü birisi. Ama o koyunundan başka bir şeyi olmayan yoksul bir insandır. Üniversite öğretim üyesinin bir yöneticiye bu tür yaltaklık et-

mesi bununla açıklanamaz, yetkiler ne kadar o yöneticinin elinde olsa da. Bir onur ve ahlak sorunudur bu.

— Ama bazı yöneticilerin despotça ve pervasız davranışları, çok güçlü olmayanları korkutuyor demek ki?
— Üniversite öğretim üyesi doğruların, haklılığın ve bilimin yolundaysa güçlü olmak zorundadır. O, öteki insanlara örnek olmak durumundadır. Örneğin, Rahmetli Bülent Tanör olayı... Ben kendimi aşağılanmış hissediyorum ona yapılanlardan dolayı. Öteki bazı hocalarımıza yapılanlar da öyle üzüntü verici ki. Ama Bülent Tanör'e yapılan haksızlıkların incelenmesi, yazılması, kitaplara girmesi gerekiyor. Hangi ruh sakatları bu derece önemli, dünya çapında bir insana bu kadar acı çektirdiler, onu karalamak için komplolar düzenlediler, hepsinin yazılıp ileriye belge bırakılması gerekir. Bir insanın bir başka insanla mücadelesinde bir adap, bir usul vardır. Karşınızdaki bu kadar değerli biri, ölümcül derecede hasta, hiç aldırmıyorsunuz. Bu gerçekten bir ruhsal ve ahlaksal defekt ve yazık ki bazı insanlarda var. Bu yöneticilerin önünde, arkasında giderek onların bu defektini besleyenler de az değil...

— "Delilik baştakine geldi mi hiç ardı bırakılmamalı, izlenmeli," dedirtiyor Shakespeare, Hamlet *oyununda krala... Akla uygun davranamayacak, kendini tek adam olarak görüp despotluk yapmayacak insanları nasıl seçmeli, kazara atanmışlar ya da iyi sanılıp seçilmişler sürekli yanlışlar yaptıklarında onları nasıl görevden almalı sizce?*
— Eğer yönetici büyük yetkilerle donatılmazsa, kurullar ve kararları öne çıkar. Ayrıca geri alma yöntemi de işletilebilir. Bilim ve eğitim dünyasında yöneticilik, belli bir süre fedakârlık ederek hamallığı üstlenmek, düzeni sağlayarak diğerlerinin önünü açmak olarak algılanırsa, çekiciliği ortadan kalkar, hizmet anlamını kazanır, bunca eza-cefa da yok olur.

— Bu noktada atama mı, seçim mi sorusunu sormak istiyorum bir anektod aktararak. İhsan Doğramacı, atamanın se-

çimden daha doğru olduğunu savunduğu YÖK başkanlığı sırasında, atamanın doğruluğuna örnek verirken, "İsveç'te rektörleri kral atıyor," demişti. Şimdi kim olduğunu anımsayamadığım bir öğretim üyesi de, "Tamam, bizim rektörleri de İsveç Kralı atayacaksa kabul," diye yanıtlamıştı.

— Ben seçimden yanayım; ama bugünkü gibi göstermelik bir seçimden değil. Çünkü seçimle gelen onu seçenlere hizmet eder, atamayla gelen de onu atayana. Bu göstermelik seçimde YÖK sıralamayı da değiştirebiliyor, Cumhurbaşkanı da sıraya bağlı olmadan atama yapabiliyor. Ama bence daha da önemli olan, YÖK Kanunu'nun rektöre ve dekana verdiği yetkiler ve seçilerek ya da atanarak iş başına gelen yöneticilerin bu yetkileri kullanmaları ya da kullanmamaları.

Üniversite politize olduğu için seçim ayrı bir sorun yaratıyor, atama ayrı bir sorun yaratıyor. Bu hep İhsan Doğramacı'nın yanlışları. O hiçbir konuyu net ortaya koymadığı, sürekli bir onu, bir bunu söylediği için her şey karıştı. Seçim sorununda da, başörtüsü sorununda da farklı nabızlara farklı şerbetler verilerek bu hale getirildi sistem. Üniversite politize olmamış, bilim egemen olmuş olsaydı, çalışanla çalışmayanı ayıracak sağlam bir akademik denetim mekanizması çalışsaydı, karar yetkisi tek adama değil, herkesin katılabildiği kurullara ait olsaydı, seçim de yapsanız, atama da yapsanız çok fark etmezdi. Şimdi her şey baştaki insana bağlı. İyiyse üniversite yükseliyor, kötüyse batıyor.

— Bu tek adamları etkileme, yönlendirme konusunda tarihsel alışkanlıklarımız da yok değil sanırım.

— Hem de nasıl var. En çok rektörlerde gözüküyor bu. Birisi rektör olunca çevresini onu kullanabilmek amacıyla yaklaşan, kendine çıkar sağlayacak insanlar, yağcılar sarıveriyor. "Siz her şeyi bilirsiniz"den, "Ne iyi söylediniz"e kadar her türlü yağcılık yapılıyor. Rektör sağlam, kişilikli değilse hemen deforme olmaya, hırslarının peşinde ona yaklaşan insanların akıllarıyla yanlış üstüne yanlış yapmaya başlıyor. Sistem bunu besliyor zaten. Rektör YÖK başkanıyla, de-

kan rektörle arasını iyi tutmak zorunda, yoksa ne bütçe ne kadro alabiliyor.

— Anımsıyorum, İhsan Doğramacı YÖK başkanıyken İngiliz üniversitelerinden birinin bir rektörü gelmişti Türkiye'ye de, Doğramacı ona, kısa bir süre sonra YÖK sayesinde Türk üniversitelerinin Oxford ya da Cambridge düzeyine ulaşacağını söylemişti. Rektörün yanıtı ise, "Bunun için üniversitelerinizin dört yüzyıl önce kurulmuş olması gerekirdi," olmuştu. Nedir bu yüzyıllar içinde ancak oluşabilen gelenek?

— Bu yalnızca üniversitenin değil, bilimsel düşüncenin de geleneğidir. Rönesans'ı, Reform'u, Aydınlanma'yı geçirmiş, feodalizmin üstesinden gelmiş, sanayileşmiş bir toplumun doğal olarak üniversiteleri de bu aşamalardan geçmiştir.

Geleneği olan üniversitelerin akademisyenleri de insandır, onların da hırsları, kıskançlıkları, zaman zaman çekememezlikten gelen yanlış davranışları olabilir; ama onların geçirmiş olduğu ve aklın, bilimin düşünceye egemen olmasını sağlayan aşamalar, onları belli standartlar içinde davranmaya zorlar. Sistem yerleşmiştir ve kendini deformasyonlara karşı koruyabilecek geleneği, kuralları üretmiş, oturtmuştur. Birbirinden farklı bakış açılarına, kişiliklere sahip olsalar da, ülkenin, dünyanın, insanlığın temel doğrularında birleşirler. (Aklın yolu birdir diye bir atasözümüz vardır, ama akıldaki birliği sanırım biz henüz kuramadık.) Temel doğruları, insanlığın oluşturduğu temel ilkeleri korudukları, insanlık ve bilim için çalıştıkları için de saygındırlar. Onların söylediklerine toplumda önem verilir.

Bizim üniversitelerimize ve toplumumuza şöyle bir bakalım. Son derece değerli, doğru ve yapıcı düşünen, çalışkan insanlarımız var tek tek bakınca ama onların çoğu olmaları gereken yerlere yükselemiyorlar, kırılıp kendi kabuklarına, kendi dar bilim alanlarına çekiliyorlar. İlginç bir şeydir, orta düzeyde biri, iyi olanı; iyi olan biri de çok iyi olanı istemiyor. Bunu gördükçe şaşırmıştım öğretim üyeliğimin ilk zamanla-

rında. Ben herkes kendisinden daha iyiyi destekleyecek ve böylelikle gelişme olacak sanıyordum oysa.

Evet, geçmişe ve bugüne baktıkça gelişmiş üniversitelerimizde yapılmış önemli çalışmalar, projeler var; ama önce de söylediğim gibi, bunlar akademisyenlerin kendi alanlarında yaptıkları araştırmalar ve yayınlar. Her şeyin yayın yapma üzerine inşa edilmesi doğru değil. Tabii ki bilim insanı dil bilip yabancı standartlarda yayın yapacak, ama bu tek ölçüt olamaz. Bazı alanlarda bazı araştırmaların çok bilimsel doğrular içerdiğini iddia etmek de bence pek olası değil. Herkese anlatmışımdır. İngiltere'deyken bir ilaç çalışması yapıyorduk. Büyük olasılıkla iş ticari bir yapıda olduğundan, istenen sonuç çıkmadıkça, istenen sayılar çıkana kadar deney yenileniyordu. Bunu bizzat yaşadım. Yabancı bir dergide yayın yaptırmak da bir standart olmayabiliyor. Bazı dergilerde parayla ya da eş dost ilişkileri ile yayınlar yapılabiliyor. Sistem bu deformasyonu sağlıyor çünkü. Yalnızca yayın yetmemeli.

— *Yabancı dil de bir eleme kıstası olmadı mı?*

— Bir öğretim üyesinin mutlaka dil bilmesi gerektiğine inanıyorum ama ülkenin gerçeklerini de görmek gerekir. Bizim eğitim sistemimiz her lise mezununun bir yabancı dile gerçekten hakim olmasını sağlayamıyor. Çok yetenekli, kapasitesi yüksek, akıllı birçok insan dil eğitimi alma fırsatı bulamamış. Bunların akademisyen olarak alınıp, dil öğrenmesi için koşulları hazırlamak gerekir. Öyle insanlar var ki tıp alanında pratisyen hekim olarak kalmışlardır ama ellerinden tutulmuş olsa her biri büyük işler başarmış olabilecek insanlardır. Onlar destekleneceğine, üniversitelerimizde eşin dostun yakını, akrabası desteklenmiştir. Birçok akademisyenin çocuğu da akademisyen olmuştur ama merak ediyorum, bunlardan kaç tanesi ana babaları profesör olmasaydı bu mesleğe girebilirlerdi? Bu, Avrupa'da da görülüyor ama bizdeki oranda değil. Bizim akademisyen olarak bir görevimiz de, üniversiteyi en iyi gençlere emanet edebilmek olmalı. Vasatlara, eşe dosta, çocuklarımıza değil.

— Üniversitede çalışma disiplini sizce nasıl?

— Öğretim üyeliği ve üniversitelerin çalışma biçimi duyarlı bir denge ister. Mesleğini ciddiye alan, sorumluluk sahibi öğretim üyesi, kimse ona çalış demeden zaten çalışır, dersine girer, araştırma yapar, görevlerinin gereğini yerine getirir. Onu, belli kesin saatlerle ve görev yerlerini sınırlayarak çalışmaya zorlamak, yaratıcı inisiyatifini yok eder. Kuşkusuz, derse zamanında girecek ve çok iyi hazırlanacaktır ama araştırma ve yayın konusunda özgür zamanlara sahip olmalıdır bir akademisyen. Tüm öğretim elemanlarının sorumluluk sahibi olduğu bir üniversitede rahat ve esnek çalışma koşulları içinde insanlar zaten üstüne düşeni yaptığı için bir sorun yoktur, ama biraz önce dediğimiz gibi, bu çalışma geleneğinin oturmadığı, hak etmeyen vasat insanların eş dost marifetiyle öğretim üyesi olduğu yerlerde bu duyarlı denge bozulur. Ders saatleri, çalışma saatleri istismar edilmeye başlar. O zaman yöneticiler açmaza girerler. Yapılması gerekeni yapar, işlerliği sağlarlar ama kötü yönetici olurlar. Bir de çok yaygın olan çifte standart vardır. Örneğin, yok etmek istedikleri bir öğretim üyesine yasaları uygulayıp, zararlı görmediklerini idare ederler. Tıpta kaçak muayenehane işletenlerin durumu böyledir.

Ben göreve başladığımda 1750 sayılı yasaya bağlıydı üniversite. O zamanlar çok eleştirdiğimiz bu yasa bugüne göre çok iyi bir sistem sağlamıştı. Daha önce de söylediğim gibi yüz kişiye yakın bir sayıyla ve her hafta toplanan Fakülte Kurulu'na katılmak zorunluydu. Katılmayanı dekan bir sonrakine telefon edip çağırırdı. Toplantı disiplini pek iyi değildi, insanlar aralarında konuşurlardı, benim çalışma anlayışıma göre pek ciddi değildi belki ama şimdikilerden daha yararlı olurdu. Klinikler çalışma raporlarını sunarlardı ve bunlar tartışılırdı. Fakültenin tüm üretimini, çalışmalarını, akademik yükseltilmelerini bilirdiniz. Gündem dışı söz alınır ve hemen her konu burada konuşulurdu. Siyasal ve toplumsal konularda fakültenin tavrı bile konuşulurdu.

Rektörler dekanları gütmeye çalışmazlardı. Gelin, beraber yönetelim anlayışı vardı rektörlerde. Dekanlar bugünkünden

daha güçlüydü çünkü güçlerini fakültelerinden alıyorlardı. Şimdiki dekanlar gücü rektörden alıyorlar. Gerçek bir güç değil bu kanımca. Kısacası üniversite bugünden daha saygındı.

— Bozulma ne zaman başladı?

— Bence 147'ler olayında. Yine tıp fakültelerinden kaynaklandı olay. 1960 devriminden sonra askere birçok değerli öğretim üyesinin gammazlanması, bu akademisyenlerin üniversiteden çıkarılması bence üniversitenin saydam yüzünün matlaşmasına ve içten içe çürümeye başlamasına neden oldu. Ama 12 Eylül'e kadar olan dönem yine de bugünkünden daha iyi bir dönemdir. 1961 Anayasası'nın yapılışına da bakarsanız, bu anayasayı öğretim üyelerinin yazdığını görürsünüz. 1961 Anayasası'nın bize bol geldiği gerekçesiyle 12 Eylül'de kaldırılması ve üniversitenin o dönemde, bu anayasa üniversitenin hazırladığı bir anayasadır, sivil bir anayasadır, diyerek bu değişikliğe karşı koyamaması çok acıdır.

— Bu konuda bir bilgimi aktarmama izin verirseniz; 1961 Anayasası'nın yapılması için başta Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı olmak üzere öğretim üyeleri Cemal Gürsel tarafından Ankara'ya çağrıldıklarında, Velidedeoğlu bir empoze olup olmayacağını anlamak için Paşa'ya özel bir isteği var mı diye soruyor; Gürsel, "Ben anayasadan ne anlarım, siz hocasınız, bu ülkeye en uygun olacak anayasayı siz hazırlarsınız. Yalnızca bir daha ülkenin bu duruma düşmesine ve laikliğin zedelenmesine izin vermeyecek bir anayasa yapın lütfen," diyor. O zaman hocalar askerlerin kendilerine bir zorlama yapmayacaklarını anlayıp çalışmaya başlıyorlar. Demek o zamanlar askerler üniversiteyi önemsiyorlarmış.

— Evet, çünkü 1933 reformundan sonra üniversite ülkede çok saygın bir konuma gelmişti ve bu hocalar da reformu yapan Alman hocaların asistanlarıydı çoklukla. Üniversite ülkenin kalkınmasına katılmaya başlamıştı. Ama 12 Eylül'e gelirken birtakım provokasyonlarla üniversite gençliğinin siyasal te-

rör olaylarına çekilmiş olması, üniversitelerde eğitimin yapılamaz, can güvenliğinin sağlanamaz olması üniversitenin bu saygınlığını yok etti. Hatta terörün odaklarından biri olarak gösterilerek 12 Eylül'de büyük darbeler aldı üniversite. 12 Eylül anayasasını yapma görevi bu yüzden üniversitenin değil, Milli Güvenlik Konseyi'nin emirlerine uyan bir grup öğretim üyesinin sorumluluğuna kaldı. Şöyle bir bakınca 1960 ile 1980 arasında hem askerin anlayışında, hem üniversitenin saygınlığında hem de öğretim üyelerinin siyasal güce karşı aldıkları tutumlarda farklılaşma görüyoruz.

Toplumdaki olumsuzluklara, siyasal kadroların geriye götürücü sığ politikalarına karşı tavır alıp söz söylemesi gereken, siyaseti oluşturması gereken en önemli kurumdur üniversite; çünkü aklın, bilimin sözcüsüdür ve sivildir. Üniversite akıl ve bilimle siyasetçilere yol göstermez, onları uyarmazsa, yapılan yanlışlarda onun da payı olacaktır.

— Ama hangi üniversite? Doğu'da açılmış bir sürü gerici örgütlenmeli yüksek öğretim kurumu var. Onlar üniversitenin aleti ve hedefi olan aklı ve bilimi ne kadar doğru kullanıyor?
— Büyük sorunlarımızdan biri de bu ya. Politik nedenlerle üniversite adı altında bir sürü gerici odağı kurulmuş. Şimdi bunları düzeltmeye çalışıyoruz. Bu kurumların dışında da, büyük kentlerimizdeki büyük üniversitelere baktığımızda bir kalite standardı oluşturduğumuz söylenebilir mi? YÖK standartlar oluşturuyor güya, ama hepsi sayısal, niceliksel standartlar. Niteliksel üst bir düzeyin tutturulduğunu sanmıyorum üniversitelerde. Bunu eğitimde görüyoruz. Bir üniversitenin düzeyinin en önemli ölçütlerinden biri yetiştirdiği öğrencilerin niteliğidir. Tek tip insan yetiştirmek bir yüksek öğretim politikası oldu. Öğrenci derslerini çalışsın, notlarını alıp geçsin, suya sabuna dokunmadan mezun olup bir meslek sahibi olsun, deniyor. Böyle olunca başarı oranı da artmış gibi gösteriliyor. Sayısal değerlere bakılıyor, bu kadar öğrenci üniversiteye girdi, şu kadarı şu ortalamayla mezun oldu vb. Bu göstergeler insan niteliğini gerçek anlamda göstermiyor ki. Bu öğrenci üni-

versiteye girdiği andan itibaren neler oldu? Çağdaş, düşünen, tartışan, kendini ifade edebilen, onuruna sahip, eşitlikçi bir insan olması için mi bir eğitim verildi, yoksa bir mesleğin teknik yanları mı öğretildi yalnızca. Bu mesleğin toplumla bağlantıları, ülke kalkınmasındaki önemi, bu mesleğin uluslararası ideal ölçütlerde nasıl yapılacağı anlatıldı mı? Eğitim sistemimizin derinliği olduğunu sanmıyorum. Hele yüksekokullarımız öylesine plansız programsız ve eğitimsiz yürüyor ki, düşündükçe içim sızlıyor, utanıyorum.

— *Öğrenci kalitesiyle öğretim üyesi kalitesi arasında da doğru orantı yok mu?*
— Öğrencilerimiz, kendilerine verilen modelleri örnek alıyorlar doğaldır ki. Öğrencimizin niteliğini sistem ve öğretim üyesi belirliyor. Ben tüm arkadaşlarıma önce öğretmen olduklarını söylüyorum. Hepiniz çok iyi bilim adamları olabilirsiniz; ama üniversitede bilim adamıysanız bilgilerinizi öğrencilerinize aktarmanız gerekir diyorum. Bu da yalnızca mesleki bilgilerin aktarılmasını değil, biraz önce de söylediğim gibi çağdaş olmanın, adil, yaratıcı, çalışkan, katılımcı vb. olmanın da bilgilerinin ve örnek davranışlarının aktarılmasını içerir. Sizler örneksiniz. Yetişen öğrenciler sizin davranışlarınızı, yaşamınızı, düşünce sisteminizi, kılık kıyafetinizi örnek alacaklar, bunu unutmayın diyorum.

— *İyi ve kötü örnekler var...*
— Akademisyen seçmenin ne kadar önemli olduğu bir kez daha kanıtlanmıyor mu? Bizim tıp öğrencileri en çok cerrahlara hayranlık duyar, biliyor musunuz. Cerrahlar kanlı önlükleriyle, somut bir başarıya imza atarak ameliyathaneden çıkarlar, yakışıklıdırlar, çapkınlık esprileri yaparlar, şık giyinirler, son model arabalara binerler vb. Böyle bir modeldirler. Bu, baskın bir modeldir. Öğrenciyi etkiler ve öğrenci mezun olunca aynı tip yaşamı düşler. Bir de bilim adamı örneği vardır. Alçakgönüllü, gösterişsiz, bilimsel başarıyı zenginliğin önünde tutan. Öğrencilerden bazıları da, ama çok azı bunu örnek alır.

— Öğrencinin yetiştirilmesi ve çocuklukta verilen değerler de rol oynamaz mı bu seçimde?
— Mutlaka oynar ama öğrenciye biz üniversitede doğru şeyler öğretirsek, cerrah da olsa, başka dalı da seçse çağa yakışan, uygar, eğitimli bir insana yakışan davranışı gösterir.

— Kurumların birbirini örnek almasından da söz edilebilir mi?
— Kuşkusuz edilir. Bu rekabeti de sağlar. YÖK sistemi programları standartlaştırmakla bunu ortadan kaldırdı. Eskiden üniversiteler başka üniversiteleri doğururlardı. İstanbul Üniversitesi Bursa'yı doğurdu, Cerrahpaşa Edirne'yi doğurdu. Sonra bu kurumlar biraz gelişince göbek bağları kesildi. Yani bir üniversite, bir bütün olarak bir başka üniversitenin oluşumunu sağlıyor, destek veriyordu. YÖK'ten sonra bu da bozuldu. Bir üniversiteyi kuruyor, bir kurucu rektör atıyorsunuz. O kendi ekibini oradan buradan topluyor. Ne altyapısı ne üstyapısı var. Siyasetçi; okul, hastane yaparak oy toplama politikasına üniversiteyi de kattı. Türkiye'deki planlama eksikliğinin somut bir örneğini burada da görüyoruz. Planlamanın olmadığı yerde siyasal kararlar ve yöneticilerin "ben yaptım oldu" anlayışları öne çıkıyor. Siyasallaşma nesnel bir planlamayı engelliyor, plansızlık siyasallaşmayı ve başına buyrukluğu besliyor. Bir kısırdöngü.

— 12 Eylül de bir siyasallaşmayı engelleyeyim derken başka bir siyasallaşmaya neden olmadı mı?
— Oldu, 12 Eylül öncesi büyük çoğunlukla ülkücülerin solcu gençlerle çarpışmasının neden olduğu terör üniversiteye fatura edildi. Bugün de "ya sev, ya terk et" sloganı bu terörü göstermiyor mu? Yıllar sonra ÇYDD'yi kurduğumuzda parti başkanlarını ziyarete gitmiştik. Kenan Evren'e de gittik. Grubun sözcüsü olarak Evren'e, o sıralarda tıp fakültelerinde imam hatip çıkışlıların, başörtülü kızların durumlarından yakınmıştım. Erkek bir bebek doğduğunda başörtülü stajyer doktor bebeğin pipisi eline değecek diye korkuyordu. Uzun eteklerle, başörtülerle salkım saçak, hijyen kurallarını tehdit edecek bi-

çimde hastanelerde dolaşıyorlardı. Derste hocaya, insanın merkezinin beyin olmadığını, dine göre yürek olduğunu, hocanın yanlış bildiğini söylemeye kalkıyordu öğrenciler. Bunları Kenan Evren'e anlatıp bu durumun üniversiteye uygun olmadığını söylediğinde, "Hoca Hanım, Hoca Hanım! Neden böyle söylüyorsunuz? Onlar namuslu insanlardır, iyi olurlar, iyi olurlar" diye geçiştirdi. Dedim ki, "Sayın Cumhurbaşkanım, 18 yaşına kadar çocuğa dünyanın öküzün boynuzunda durduğu anlatılırsa bizim bu bilgileri düzeltmemiz kolay mıdır?" "Namuslu çocuklar onlar, iyi olurlar," cevabını alıp sustum.

— Din eğitiminde de sorun yok mu?
— Sorun zaten bu eğitimde. Dünyada teoloji alanlarında dersler var. Bizdeki teoloji öğretimi değil ki. Dinlerin nasıl çıktığı, nasıl yayıldığı, nelere neden olduğu, neler söylediği, bilimin düşünce sistemiyle anlatılsa sorun olmayacak. Akla karşı olan dogmatik din düşüncesinin çocuklara öğretilmesidir yanlış olan. Ben rahip kökenli biyoloji profesörleri tanıdım. Ruhsal dünya ile maddi dünya arasında bir uyum kurabilmişler. Rahiplik onlara düzgün, namuslu, iyi insan olmayı aşılıyor; bilim de laboratuarda ona gerçekleri gösteriyor. Evrim Teorisi'ni bilimsel olarak kabul edip öğrencisine anlatıyor bu insan. Edindiği bilgileri iki ayrı bölmede tutabiliyor. Her bilim adamından ateist olması da beklenemez. Çok güçlü olmayı gerektirir ateist olmak, hem Tanrı'ya inanıp, hem bilim adamı olabilirsiniz. Geçmiş bu örneklerle dolu!

— Bu Tanrınızın biçimiyle de ilgili değil mi?
— Bilim bütün gizleri çözene kadar insanın tutunacağı bir güç olacaktır Tanrı.

— Üniversiteye dönmeden önce son bir soru daha. Sizin dinsel inancınız nasıldır?
— Ben gerçek İslamiyet'le barışığım. Çocukken, yaz aylarında hafta sonlarında Hafız Ahmet Bey adlı bir din hocamız oldu. Babam onu bize din bilgileri vermek üzere eve davet eder-

di. Ahmet Bey hem hafızdı hem de Galatasaray Lisesi'nde Türkçe öğretmeniydi. İki kızı ve yine Galatasaray'a giden bir oğlu vardı. Kızlarıyla da arkadaş olduk sonra. Hafız Ahmet Bey bize dinleri teoloji anlamında öğretmişti. Dünyada kaç din vardır, nasıl ortaya çıkmışlar, hangi öğretileri vermişler, İslamiyet nedir, beş şart neden vardır, çağdaş bir Müslüman nasıl olmalıdır, din haksızlıklara nasıl karşıdır, eşitlik, adalet neden önemlidir gibi temel bilgileri vermişti. Aptesti, namazı, önemli sureleri öğretmişti. Onun bize öğrettiklerinde şiddet, hurafe, dogmatizm yoktu. Hz. Muhammet'i babacan, tonton, insanları seven bir insan olarak tanımıştık. Bu yüzden dinle barışık kaldım, onu bir moral güç olarak kabul ettim. Dinsel düşünce de asla bilimsel düşüncemi etkilemedi.

— *Üniversitedeki gerici ve ülkücü yapılanmaya dönelim mi?*

— Kenan Evren'e gittiğimiz sıralarda Türkeş'e de gitmiştik. Gittiğimiz yer kahve havasında, sanırım ülkü ocakları merkeziydi. Tipik ülkücü bıyıklı gençler karşıladı. Saygılı insanlardı ama korku veriyorlardı.

Türkeş, bize sıcak davrandı ve neredeyse gözleri yaşararak bize ülkücülere hakim olamadığını, gençlerin bazılarının Atatürk'ü bile inkâr ettiğini anlattı. O zaman onun eski bir asker olarak aslında Atatürkçü bir insan olduğunu düşündüm. Bir zamanlar Turancılar da epeyce eziyet çekmişlerdi, tırnakları sökülmüştü. Sertlikler hep başka sertlikleri getiriyor. Hep bir uçtan bir uca gidiyoruz, ortasını bulamıyoruz. Neden özgürlükleri savunuyoruz bugün? Düşünce özgürlüğü diye bas bas bağırıyoruz? Düşüncesini özgürce ifade edemeyen, sorunlarını rahatça tartışamayan, kendini toplum içinde bir birey olarak gösterme fırsatı bulamayan insanlar, biraz da tahrik edilirlerse rahatlıkla eylemsel mücadeleye girişiyorlar, saldırganlaşıyorlar.

12 Eylül öncesi gerçekten terörün herkese bıkkınlık verdirdiği, korkulu bir yaşam içine soktuğu dönemdi ve büyük çoğunluk, "Oh, ordu geldi, kurtardı bizi," dedi. Ama sivil güçlerin inisiyatifi olmayınca, ordunun kurtarıcılığı hep geriye dö-

nüşlere neden oldu. Bir tek 27 Mayıs devriminde ordu yapıcı bir sonuç bıraktı. İyi bir anayasa yapıldı ama sonra da üç politikacıyı asarak yanlış bir iş yaptılar kanımca. İşte o sırada üniversiteler bu idamlara karşı olduklarını güçlü bir şekilde açıklamalı, bu yanlışı engellemeliydiler.

— Acaba karşı mıydılar? Ben çocuktum ama o dönemlerde erişkin olan çok kişiden duyduğum, Demokrat Parti liderlerinin, Celal Bayar da dahil, 27 Mayıs sabahı Taksim ya da Kızılay Meydanı'na bırakılmış olsalar linç edilecekleri, toplumda onlara karşı böylesi bir nefret olduğuydu.

— Toplum tepki duyabilir. Ani tepkilerle çok yanlış işler de yapılabilir. Belki bu tepkilerini haklı gösterecek çok gerekçe de bulunabilir. Ama bilim adamları, aydınlar başka bir açıdan bakmalıdırlar, sanırım. İnsan hakları, özgürlükler gibi. Dünya artık ölüm cezasının karşısında, ama biz AB'ye gireceğiz diye kaldırdık ancak ölüm cezasını. 1960'ta sivil toplum örgütleri yoktu, toplum örgütlü ve bilinçli değildi; ama üniversiteler bu idamların nelere neden olabileceğini, toplumsal barışın nasıl yara alabileceğini bilmek zorundaydılar. Bunlar hep eksiklerimiz oldu.

— Daha sonraki üç idamda da pek ses çıkarmadı üniversite anımsadığım kadarıyla...

— Evet, Deniz Gezmiş ve arkadaşları da büyük bir yara değil mi? İşkence görenler, gözaltında kaybolanlar, Maraş, Sivas kıyımı, Susurluk, bunlar hep özgürlüğe, aydınlığa karşı kirli ve gizli olaylar. Bu yüzden üniversitenin, sivil toplumun ve basının işlevi çok önemli. Her şeyin açık olduğu yerde akıl öne çıkar ve sorunlar gizlenmeyip açıkça konuşulduğunda da bir biçimde çözülür. Askeri idarenin olduğu zamanlarda askerden korktuğu için konuşmadı insanlar. Bu da asker-sivil karşıtlığından kaynaklandı. Oysa böyle bir karşıtlık da olmamalı. Örneğin, biz Doğu'da çeşitli projeler, çalışmalar yaparken askerin büyük katkısını görüyoruz, yardımını görüyoruz. Onların çok güçlü bir toplumsal proje yapma yanları var. Gittikleri bölge-

lerin kalkınmasını, organize olmasını sağlıyorlar. Öğretmenlik yapıyorlar, kurslar açıyorlar, onarım, inşaat yapıyorlar. Demek istediğim, toplumsal karşıtlıklar değil toplumsal uyumlar, uzlaşmalar yaratmak zorundayız.

— 12 Eylül sonrası üniversitenin aldığı yaralar nelerdi?

— Benim herhangi bir parti bağlantım ya da doktriner düzeyde bir siyasal yanım olmadı. Düşünce ve davranışlarımla sosyal demokrat olduğumu söyleyebilirim. Ama Atatürk devrimciliği anlamında devrimciyim. 12 Eylül sırasında üniversite 1402 sayılı yasayla büyük yara aldı. Sarı bir zarf gelirdi akşam saatlerinde; "Sayın Profesör filanca, 1402 sayılı yasa gereği üniversitedeki görevinize son verilmiştir," denirdi. Arkadaşımız şaşkınlık içinde masasını toplar giderdi. Tepeden yapılıyor, asker yapıyor denirdi, ama hiç de öyle değildi. Öğretim üyeleri birbirlerini gammazlamasalardı, rakiplerinin ayaklarını kaydıracak bir yol olarak bunu kullanmasalardı, görevden alınan öğretim üyelerinin arkasında durarak, "Hayır, arkadaşlarımızı alamazsınız," deselerdi durum çok farklı olurdu. Üniversite de 12 Eylül'ün yasalarını kullandı, YÖK sisteminin kurulmasına karşı koyamadı, hatta bu yasa ve sistem çok kişinin işine geldi. Bu üniversiteye yakışmamıştır. Üniversite, Atatürk'ün "Gerçek yol gösterici bilimdir" sözünü sahiplenerek, "Ben toplumun yol göstericisiyim," deyip bunu da kanıtlayacak bir etkinliğin içine giremedi yazık ki. Bunu yapacağına sürtüşmelerle, küçük hesaplarla, idare-i maslahatla kendi saygınlığını kendisi yıprattı.

— Üniversitenin istendiği düzeyde olmaması bütçe azlığından, öğretim üyelerinin maaşlarının azlığından da kaynaklanıyor olabilir mi?

— Ben pek öyle düşünmüyorum. Öncelikle üniversite öğretim üyeliği, dünyanın hiçbir yerinde insanı zengin edecek bir meslek değildir. Öğretim üyesi parasal zenginliğin değil, başka zenginliklerin peşinde olmalıdır ve toplumsal idealleri olan bir meslek dalıdır bu.

Öğretim üyelerinin maaşları, bizde, öteki ülkelerle kıyaslandığında düşüktür kuşkusuz ve bu düşüklük birçok öğretim üyesinin ikinci bir gelir kapısı arayışına girmesine neden de olabilir; ama ben bu maaş sorununun çözülebileceğine inanıyorum. Yıllar önce bir Dünya Tabip Odaları Başkanları Toplantısı yapılmıştı İzmir'de. Dönerken Belçika'nın başkanıyla bu konuyu konuştum. Onlarda da yıllar önce böyle sorunlar yaşanmış. Ben maaş için yapılan işi durdurma, yavaşlatma eylemlerinin doğru olduğuna inanmıyorum. Çünkü zararı hastaya dokunuyor ve bu da toplumda tabiplere karşı bir sempatinin değil, bir tepkinin doğmasına neden oluyor. Belçikalı meslektaş bana, bu sorunu çözmek için aralarında para toplayarak çok iyi avukatlar tuttuklarını, haklarını bu hekimler kanalıyla savunduklarını ve halka şu mesajı verdiklerini söyledi: "Ey halk, biz sizin hekimleriniziz. Size iyi hizmet vermek istiyoruz, ama size bu hizmeti iyi verecek koşulları bulamıyoruz. Ailemizi geçindirme, çocuğumuzu okutma, iyi bir evde oturma imkânımız yok. Çalışma koşullarımız iyi değil. Size iyi hizmet veremiyorsak sorumlusu biz değiliz." Böylelikle halkı yanlarına alarak, avukatlarının girişimleriyle tüm istediklerini devletten alabilmişler. Bunu unutmuyorum ve üniversite öğretim üyelerinin böylelikle bu sorunu çözebileceğini sanıyorum. Bizler, toplumsal kalkınmaya destek olarak ve performansımızı daha da yükselterek doğru taleplerde bulunursak sonuca ulaşırız, diyorum. Ayrıca biz, eğer öğrencilerimize daha yakın olur, onlara teknik bilginin ötesinde, yurttaş ve insan olmayı da öğretirsek, öğrencilerimiz gelecekte karar kademelerine geldiklerinde daha doğru kararlar vereceklerdir. Bugün parlamentomuza bakalım. Birçok üniversite mezunu var. Acaba nasıl bir eğitim verdik onlara? Doğru kararlar alamıyorlarsa bunda bizim verdiğimiz eğitimin de payı olmalı.

YÖK sisteminin önemli yanlışlarından biri daha önce de söylediğim gibi standardizasyondur, eğitimde standartlık adı altında bir kalıplama yapıldı. Üniversitede alt standart olabilir ama yeni metotların, programların uygulanabileceği bir

esneklik de olur. Üst sınırı çizemezsiniz. Kurumlararası rekabetin geliştiriciliğini görmezden gelemezsiniz. Devlet üniversitelerindeki bu standartlaşmayı vakıf üniversitelerinde uygulamadılar. Bakın ne kadar farklı ve zengin programlar var.

— Üstelik devlet üniversitelerinin birçok değerli hocası sayesinde.

— Yazık ki öyle. Devlet üniversitelerinin hukuk fakültelerinde yalnızca yüz profesör kalmış biliyor musunuz. Hepsi vakıf üniversitelerine gitmiş. Bunu YÖK Genel Kurulu'nda tartışalım dedik, mümkün değil. Konuşulamadı. Öğretim üyelerinin vakıf üniversitelerine gitmelerinin tek nedeni para değil. Hatta bu bazıları için ikincil bir neden. Vakıf üniversitelerinin rekabet nedeniyle farklı programları deneyebilmeleri ve öğretim üyesine inisiyatif kullanacak, onun birikiminden yararlanacak bir rahatlık sunmalarıdır ilk neden. Kendi üniversitelerinde rektörün haksızlığına uğramış, huzuru kaçmış, çalışması engellenmiş birçok öğretim üyesi vakıf üniversitelerine istemeden geçmek zorunda kaldılar. Şimdi vakıf üniversiteleri hızlı bir gelişim içine girdi. Oysa böyle mi olmalıydı? Devlet üniversiteleri ilk sırada, en başarılı yerlerde olmalıydı, daha az başarılı öğrenciler vakıf üniversitelerine gitmeliydi.

Ben vakıf üniversitelerine karşı değilim, ama devlet üniversitelerindeki aşınmayı kabullenemiyorum.

— Ama bana yine de, devlet üniversiteleri bu aşınmaya karşın vakıf üniversitelerinin birçoğundan daha iyi eğitim veriyorlar gibi geliyor, ne dersiniz?

— Devlet üniversitelerimizin çoğunda, bunca zorluğa karşın çok iyi ve doğru şeyler de yapılır. Özellikle ideolojik yönlendirmelerin olmadığı, tepeden baskıların girmediği durumlarda, kendi halinde gözüken birçok kişi, sessiz sedasız çalışarak çok iyi şeyler üretmektedir. Kimsenin hakkını yemeyelim, vakıf üniversiteleri de büyük bir yarış içinde ve tüm olanaklarını da kullanarak çok iyi ve gerekli çalışmalar yapmaktadırlar.

Geçenlerde Sabancı Üniversitesi rektörü çok güzel bir sunum yapmıştı ve hepimiz hayran olmuştuk, her öğrencinin bir dizüstü bilgisayarı ve tüm olanakları vardı. Öğrenci sayısını sordum: Yaklaşık iki bin kişi kadar. Oysa İstanbul Üniversitesi'nde neredeyse altmış bin...

— Hocam, biraz değişiklik yapıp özel yaşamınıza geri dönelim ve eşinizden boşanmanızı konuşalım, ne dersiniz?

— İyileştikten sonra Nişantaşı'nda, Valikonağı Caddesi'nde güzel bir ev tuttuk. Ben Nişantaşı İşçi Sigortaları Hastanesi'nde ihtisas yapıyordum. Ekonomik olarak durumumuz düzelmeye başlamıştı. İki maaş giriyordu eve. Tuttuğumuz ev eşimin sabahları çalıştığı Silahtarağa'daki fabrikanın sahiplerinin eviydi ve oldukça hesaplı bir fiyata kiralamıştık. Evin ön bölümünü muayenehane yapmayı, arkada da oturmayı planlamıştık. Bir de yardımcı hanımla anlaşmıştık. Hem muayenehaneye bakıyor, kapı açıyor hem de evin temizlik vb. işleriyle ilgileniyordu. Çocukların okullarını da Nişantaşı'na nakletmemiz gerekti. Çağlayan 2. sınıfı, Çınar'da 1. sınıfı okuyacaktı. Eve yerleştikten sonra ben okul aramaya başladım. İki okul varmış yakında. Birine çok iyi aile çocukları gidiyor dediler, ötekine de daha yoksul ailelerin, çevredeki apartmanların kapıcı çocukları. Sırt sırta iki okul. Selim Sırrı Tarcan ile Nilüfer Hatun okulları. O yıllarda zengin ailelerin çocuklarının gittiği Nilüfer Hatun'da öğretmenler kendilerine uygun üst gelir düzeyinde öğrenci seçerler, sizi de seve seve alırlar diye önerdi sorduklarım, Selim Sırrı Tarcan'a ise kapıcı çocukları gider dediler. Çocuklarımın toplumun gerçeklerini görüp halk çocuğu olmasını istiyorum diyerek, Selim Sırrı Tarcan'a yazdırdım. Tabii ki eşimle birlikte karar verdik buna. O da benim gibi düşündü. Sabah çocuklarla birlikte evden çıkıyordum. Öğleyin onlar okuldan, ben hastaneden dönüyorduk. Yemeklerini veriyordum, sonra çocukları evde bırakıp tekrar hastaneye gidiyordum, saat üçte de geri dönüyordum. Babaları da öğlen saat bir gibi fabrikadan gelip muayenehanede hastalarını kabul etmeye başlıyordu. Çocukların baba-

larıyla beraber kaldıkları iki saatlik bir ara oluyordu ben üçte geri dönünceye dek. Bu iki saat içinde çocuklar birbirleriyle öyle didişiyorlardı, yaramazlık ediyorlardı ki, babaları rahat çalışabilsin diye bir yuva aradım. Yakında, daha küçük yaşlardaki çocukların gittiği bir yuva buldum. Birkaç gün pek sorun çıkmadı; ama kısa bir süre sonra yuvanın sahibi hanım bizimkileri daha fazla kabul edemeyeceğini söyledi. Bizim oğlanlar öbürlerini dövüyorlarmış, çok da azıyorlarmış. Küçük bir apartman katındaki yuvada salıncakları, iskemleleri kırmışlar. Ne yapalım, çaresiz, aldık çocukları. Hiç rahat durmuyorlardı, sürekli hareket halindeydiler, boğuşuyorlar, azıyorlardı. Eşim hastaneye telefon ediyordu, "Bak, bu senin çocukların yine azıyorlar, ben hasta bakamıyorum, çabuk gel, ne yapacaksan yap," diyordu. Benim çalışıyor olmam, çocuklarla işim nedeniyle yeterince ilgilenemiyor olmam kuşkusuz onu rahatsız ediyordu. "Sen ekonomik bağımsızlığını aldın, artık beni istemiyorsun, benimle ilgilenmiyorsun," diyordu bana. Çocukların sorunları başta olmak üzere her şeye kızan, hep söylenen, bağırıp çağıran bir koca haline gelmişti. Bu kadar okumuş, evine düşkün, gerektiğinde yemek yapan bir insanın böyle tahammülsüz davranmasının nedeninin benim ev kadını olmamam olduğuna pek aklım yatmıyordu. Psikolog arkadaşlara filan soruyordum, acaba ben mi yanlış yapıyorum, neden huzurlu değil bu adam diye; onlar da işte, seksi davran, daha kadınsı davran, bak sorun çözülür gibi önerilerde bulunuyorlardı. Ben de gidip kırmızı naylon gecelikler filan alıyordum. Naylon giysiler o sıralar yeni çıkmıştı, çok da revaçtaydı. Ama beceremiyordum bir türlü o seksi davranmayı, nasıl şeyse. Eşimin o sertliği, tahammülsüzlüğü bir türlü geçmiyordu. Bir gün beş kilo et almış gelmiş iyi bir kasaptan. Ben de bunu buzdolabına koymayı unutmuşum. Eti ortada görünce alıp koca paketi çöpe atıverdi. Bu olay benim farklı bir tepki duymama neden oldu birden. Aynı tarihlerde bir gün küçük oğlum Çınar, bana haykırarak bir şeyler söylüyordu. Ben de, "Oğlum insan annesine bağırır mı!" dedim. Çakır gözlerini açıp, "Babam, sana bağırıyor, ben de bağırı-

rım," demez mi? Kendi kendime, neden ben bu evliliğe katlanıyorum ki? Mutlu değilim, evin içinde bağırtı çağırtı var, çocuklar bu ortamda hep şiddet öğreniyor, sakin bir yaşam süremiyorlar, neden duruyorum demeye başladım. O sıralarda da erkek kardeşlerim, üçü birden Şişli'de bir dairede oturuyorlardı. Ben de onlara gidip geliyordum ara sıra. Her defasında da, çocuklar şuraya bir ranza koysak, buraya, bir koltuk koysak diyordum. Onlar da, ablacığım sen buraya bizim yanımıza gelmeyi kafana koymuşsun diyorlardı. Demek bilinçaltımda bu mutsuzluk epeyce büyümüş. Bir gün, sanırım evlilik yıldönümümüzdü, ayrılma düşüncesi artık epeyce aklıma yatmıştı. Eşime dedim ki, "Bak, evlilik yıldönümümüzde senden bir şey istiyorum; artık beni boşa. Bana özgürlüğümü geri ver!" O anda hayatımda ilk kez okkalı bir tokat yedim. Yüzümde beş parmağın izi kaldı. O akşam da bir misafirliğe gidecektik, yanağım kıpkırmızı gittik. Herkes ne oldu yüzüne diye soruyordu. İkimiz de bir şey olmamış gibi davrandık.

— *Bu tokat ayrılma kararınızı güçlendirdi kuşkusuz.*
— Evet, olaylar bana yardım ediyordu. Dokuz yıllık mutsuz bir evlilik kendi kendine sona eriyordu. Bu tokadın üstüne artık ayrılma isteğim kesinleşti ve eşime dedim ki, "Bak, ben senden kesinlikle ayrılmak istiyorum. Özgürlüğümü istiyorum. Sen çevreye karşı müşkül bir durumda kalacağını düşünüyorsan, korkma. Bütün suçu benim üstüme at. De ki, Türkan uyumsuzdu, şuydu, buydu, ona artık dayanamıyorum, ben boşanmak istiyorum. Ama bu iş bitsin." Sonunda öyle bir noktaya geldi ki, defol git dedi bana. Ben de bir gün küçücük bir bavula çamaşırlarımı, birkaç giysimi koyup kardeşlerimin yanına gittim.

— *Çocuklar?*
— Eşim benden ayrılmaya razı olmuştu ama çocukları kesinlikle vermem demişti. Babaanneleri de o ara bizim eve gelmişti çocuklara bakmak için. Ben de o zaman katı davrandım ve

tamam dedim, velayetleri senin olsun. Bir avukat tuttum. Avukat dedi ki, "İki taraf da isterse bir celsede boşanırsınız, ama karşı taraf istemezse bu iş uzar, siz gidin ikna edin eşinizi." Ben, "Zaten ikna etmiş olsam size neden geleyim ki," dedim. "Sizden beni boşamanızı istiyorum." Bu avukat beyi ortaokul birinci sınıftan arkadaşım Gökşin önermişti. Bir akşam birlikte avukatın yanından çıkmıştık. Ben son derece tedirgindim. Avukat yine işi yavaştan alıyor, çıktık, Taksim'de otobüs bekliyoruz, gökyüzüne baktım nasıl güzel bir hilal... Ay Gökşin, şu yeniaya bak diye haykırmışım o stresin, mutsuzluğun içinde. Gökşin'in ödü patlamış, saldırıya mı uğruyoruz diye; oysa ayın görüntüsünün güzelliği beni nasıl mutlu etmişti, anlatamam. Sonra o avukatı bıraktık ve çok tanınmış bir başka avukatla anlaştım. Ziya Nur Erün, çoktan rahmetli oldu. Bu avukat öyle küçük davaları pek almıyordu. Ama gittim ve durumu anlattım. Adamcağız dinledi, sonra bana, "Tamam doktor hanım, siz şimdi söyleyin, kesinlikle ayrılmayı istiyor musunuz?" diye sordu. "Tabii ki istiyorum," dedim. "Peki kocanız istiyor mu?" diye sordu. "Hayır istemiyor," dedim. "Peki, bir dakika," dedi, gayet kendinden emin şekilde eşime telefon açtı. "Merhaba doktor bey, karınız burada, ben kendisinin kesinlikle boşanmak istediğini anladım, sizinle şartları konuşmak için ne zaman görüşebiliriz," dedi. Eşim de hemen bir gün verdi. Şaşırdım tabii. Bir avukat o istemezse boşanamazsınız deyip gayet çekingen davranırken, öbürü bir telefonla sonucu elde ediyor. Neyse, ben kenara çekildim, iki tarafın avukatları biraraya geldiler, gereken ayrıntıları konuştular, çocukların velayeti filan konusunda anlaştılar ve boşandık.

— *Çocuklar babalarında kaldılar.*

— Evet, boşandıktan sonra da gerilim bitmedi bu yüzden. Ben kardeşlerimin yanına, Şişli'ye taşındım, anlaşmamıza göre çocuklar haftada bir bana gelecek ya, cuma günleri okuldan alıyorum ama babaları da geliyor ve başlıyor şikâyetlere. Geçen hafta çocuklara iyi bakmadın da, üstleri şöyleydi, böyleydi diye söyleniyor. Bir de avukatı var, tam alaturka bir adam, açı-

yor telefonu, Türkan Hanım, bu hafta çocukların tırnakları kirliydi, çorapları yırtıktı, bilmem neydi, diye bir de o beni sözde uyarıyor. Ben de gerçekten tam bir aptal gibi nasıl üzülüyorum, çırpınıyorum, ya çocukları göndermezse diye; anlatamam! Böyle tam iki yıl geçti. Bu iki yıl benim için en güç, en yıpratıcı iki yıl oldu. Sürekli kendimi sorguladım. Çocuklarım annelerinin kötülendiğini dinleyerek mi böyle büyüyecekler, bu hep böyle mi gidecek diye içim içimi yedi. Ama sonra kendiliğinden çözülmeye başladı sorunlar. Biz evliyken de eşim böyle bağırıp çağırdığında ben derdim ki, "Bak, ikimiz de iyi insanlarız ama birlikte yapamıyoruz. Belki evli olmasaydık da başka bir ortamda bulunsaydık iyi anlaşabilirdik bile ama evlilik yürümüyor. Sana enstitü mezunu bir eş daha iyi olurmuş." O yıllarda enstitü mezunu hanımlar eşlerinin çalışmasını istemeyen erkekler için çok uygundu. Çünkü ev işleri, dikiş, yemek, çocuk bakımı gibi tüm işleri gayet iyi biliyorlardı. Bana da kaç kez evinde otur, çalışma, evinin kadını ol yolunda uyarılar olduğu için bu yanıtı verirdim sıklıkla. Bu dileğim gerçekleşti ve eşim (artık ayrılalı iki yıl olduğu için eşim dememem gerek) böyle bir hanımla karşılaştı ve evlendiler; bu yeni hanım çocuklara bakıyor, ilgileniyordu ama kendisine anne dedirtiyormuş ve çocuklar, özellikle Çağlayan çok sıkıntı çekiyordu. Babalarından dayak yiyorlardı, tepki gösteriyorlardı. Yeni hanım bir düzen kurmaya çalışıyordu ama çocuklar buna uymak istemiyorlardı. Baktım, bende kalma süreleri uzamaya başladı çocukların. Hafta sonu geliyorlardı, ben onları pazartesi günü okula bırakıyordum, sonra birkaç gün daha derken, çocuklar ben de sürekli kalmaya başladılar. Ne velayetlerini aldım üstüme ne de bir kuruş yardım aldım babalarından. Zaten onlar da yeni bir ev kuruyorlardı, paraları kısıtlıydı, istemedim. O sıralarda ben de ihtisası bitirip üniversiteye başlamıştım. Şirinevler'de bir arkadaşımın çatı katında, iki yüz elli lira kira vererek kalıyordum. Altımda arkadaşımın ablası oturuyordu. Onun da çocukları vardı. Çocuklar arkadaş da bulmuş oldular. Kısa bir süre sonra da babamdan kalan arsalardan birinin satılmasıyla

bir daire aldım İncirli'de ve oraya çıktık. Babalarının evlenmesi sayesinde çocuklar tamamen benimle yaşamaya başladılar, Fransa'ya gittiğim dört aylık dönemin dışında hep beraber olduk. O yıl da Büyükçekmece'deki bir pansiyonlu okulda kalmışlardı. Şirinevler'de iki yüz elli lira kira verirken maaşım yedi yüz elli liraydı ve kalan beş yüz lirayla da çok rahat geçiniyorduk. Sonra İncirli'deki küçük evi alıp çıkınca daha da rahatladık.

— *Nasıl aldınız bu evi?*

— Babamdan kalan bir arsa haraç mezat satılınca benim elime yüz on beş bin liralık bir çek geçti. Ben de bu parayı harcamayıp bahçe içinde müstakil bir ev alayım istiyordum. Şirinevler'de kirada oturduğumuz evin civarında o dönemde bir sürü otel açılmıştı ve hepsinde fuhuş vardı. Mafya girmiş, oraları ele geçirmiş, kimse engel olamıyordu. Tantan emniyet müdürüydü, onlarla uğraşmaya başlamıştı. Minibüsle akşam saatinde eve giderken Şirinevler'de ineceğim deyince herkes kötü kötü bakıyordu. Tamamen batakhane olmuştu oraları. İnsanları dövüp caddenin ortasına atıyorlardı. Tabanca sesleri falan, korkunç bir durumdu. Bir gece eve dönerken minibüse binmiştim. Yolcu beklerken, sen kimsin diye sormuştu şoför. Ben doktorum, Çapa'da çalışıyorum demiştim. Sonra Şirinevler'e geldiğimizde ineceğim deyince arkamdan seslendi şoför, "Abla biz senin nerenin doktoru olduğunu anladık," diye.

Bu kötü ortamdan bir an önce uzaklaşmak gerekiyordu zaten. Bir gün, bu yüz on beş bin liralık çeki cebime koyup arkadaşım Özden'le birlikte düşümdeki bahçe içindeki villayı aramaya çıktık. Şirinevler'den Bahçelievler'e inen bir at nalıdır o bölge, "Yayla" denir. Onun yukarı bölümünde güzel villalar yapılmıştı. Her tarafta satılık levhaları vardı. Villalardan birine girdik, tam istediğim gibi. Sorduk: Dört yüz elli bin lira dediler. Benim için olacak iş değil, bıraktık, çıktık. Düşlerimi biraz indirdim, lüks apartman daireleri yazan bir bloka girdik. Geniş, üç yatak odalı, salon salomanje daireler. Onların fiyatını sorduk. İki yüz yirmi beş bin lira dediler. Yine

indirdim düşleri. İncirli'ye doğru yürümeye başladık. Neredeyse vazgeçecektim. İncirli'ye yaklaşırken mavi BTB'li dört katlı bir apartman gördük. Mavi, çok sevdiğim bir renk. BTB de yeni moda. Şuraya soralım dedik. Kapıcı arka dairelerden birini gösterdi. Kültür Koleji'ne bakan, önü açık sayılabilecek, ufak bir daire. İki yatak odalı ama üç tarafı pencereli bol ışıklı bir kat. Çok beğendim. Işık ve açıklık benim için çok önemlidir. Loşlukta boğulurum anında. Ev sahibi de üst kattaymış; geldi, fiyatı söyledi, yüz beş bin liraymış. Hiç beceremem ama pazarlık edeyim dedim. "Daha aşağı olmaz mı?" diye sordum. "Olur, bir kısmını peşin verirsiniz, kalanı taksit yaparız ama vade farkı eklenir taksitlere," deyince vazgeçtim. Sanki ev kaçıp gidecekmiş gibi, tamam alıyorum, peşin vereceğim parasını dedim telaşla. Kaparo istedi ev sahibi, çantamı karıştırdım, yanlış anımsıyor olabilirim ama bugünün beş yüz bin lirası kadar bir para çıktı çantamdan. "Kusura bakmayın, nakit param yok. Pazartesi günü çekimi bozduracağım, sizin paranızı o zaman öderim," dedim. Adam parayı aldı, kapıcıya verdi, el sıkıştık. Bir saat sürmemişti alışverişimiz. Gerçekten de pazartesi günü gidip evi satın aldım. Yedi yıl orada yaşadık. O aydınlık ev beni ve çocuklarımı sardı, sarmaladı, korudu. Çocuklar çevredeki okullara gittiler, mahalleden arkadaşları oldu. Herkes gibi yaşamayı öğrendiler diyebilirim.

— Aceleciliğinizi ev alırken de gösteriyorsunuz. Sanki eşya alır gibi ya da meyve sebze alır gibi, çok düşünmeden...

— Evet, sanırım tüm alışverişlerimde böyleyim. Birşey almam için önce gerçekten gereksinimimin olması gerekiyor. Bir ayakkabım eskimeden bir başkasını aldığımı bilmem. Bu, benim yaşam biçimim. Ayakkabım eskidiğinde de yenisini almak için ayırdığım zamanda o işi bitiririm. Güvendiğim bir mağazaya giderim ya da en çok iki-üç ayakkabıcıyı gezerim, bir saat içinde ayağıma rahat geleni, bütçeme uygun olanı alır çıkarım.

— Zaman kullanımınızı yaşamınızdaki her alanda uyguluyorsunuz. Vitrin gezer misiniz?

— Zaman en değerli şey. Her dakikasını planlamak gerekli. Yılda bir ya da iki kez vitrinlerde ne var ne yok diye Nişantaşı'nda ya da Beyoğlu'nda hızlı bir tur atarım. Modaya uygun değil hoşuma giden şekilde giyinirim ama ne olup ne bittiğini bilmek hoşuma gider. Ev kiralarken de önce düşünürdüm, bana en uygun semt neresi, ev nasıl olmalı diye. Aslında buna tam düşünme de denmez. Yaşamın içinde kendiliğinden bu gereksinim ve çözüm şekli belirir, sonra en uygun zamanımda birkaç saat içinde bir ev bulup kiralar, hemen de taşınırdım.

— Boşanmanızın ardından cüzzam çalışmaları yoğunlaşmaya başladı sanırım. Sonra Cüzzam Hastanesi sizin tarafınızdan kuruldu. Nasıl gelişti bu düşünce ve nasıl başardınız bu işi?

— Oldukça uzun bir öyküdür bu. Daha önce de anlatmıştım, benim cüzzamla ilk tanışmam öğrenciliğimde oldu. Filmlerde gördüğüm, kitaplarda okuduğum cüzzam, yoksul insanların üstünde, karşımdaydı. Çok etkilenmiştim, çünkü herkes onlardan kaçıyor, doktorlar bile ilgilenmek istemiyorlardı. Cüzzamlı hastalar neredeyse kaderlerine terk edilmişlerdi. O genç yüreğimde derin bir acı bırakmıştı hastaların durumu. Büyük bir haksızlık ve yanlışlık olduğunu duyumsuyordum. Aklımdan çıkmıyorlardı. Gece gündüz ne yapabilirim onlar için diye düşünüyordum. Çok bilgisizdim, gençtim, yetkim yoktu. O sırada Etem Utku'nun kitabına ulaştım. Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyesiymiş. Yurtdışından uzmanlar getirtiyor, Türkiye'deki yetkililere bu hastalıkla mücadele konusunu anlatıyormuş. Ankara'daki Araştırma Uygulama Merkezi'ni kurmuş, tarama çalışması sırasında da Van'da arabası devrilmiş, ölmüş. Utku'nun kitabı benim başucu kitabım oldu çünkü hem geçmişini hem de o günkü güncel durumunu anlatıyordu cüzzamın. Oradan elde ettiğim bilgilere yabancı kaynaklardan da bilgiler kattım ve kendimi geliştirdim. Sigorta'da ihtisasımı bitirdiğimde konuya oldukça hakim olmuştum. Üniversiteye başasistan olduktan sonra her ay öğrenci-

leri ben götürmeye başladım Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ndeki cüzzam pavyonlarına. Hastalarla konuşuyor, yaralarını sarıyor, ilaç veriyor, öğrencilerin de elleyerek muayene etmelerini sağlıyordum. 1971'de İngiltere'ye gidiş, orada Dr. Jopling'le tanışmam, Tropikal Hastalıklar Hastanesi'nde öğrendiklerim, katıldığım kongrelerde cüzzam konusundaki dünya büyüklerini tanımam bende bir güç oluşturdu. Sonra bir gün Uğur Dündar'la, cüzzamı anlatan otuz beş dakikalık bir film yaptık. Bu film, Farah Diba'nın Türkiye'ye geldiği akşam, haberlerden sonra verildi televizyonda. Çok büyük bir rastlantıydı bu, çünkü Farah Diba'ya boş zamanlarında ne yaptığı soruluyordu ve o da, "Boş zamanlarımı cüzzamlı hastalarla ilgilenerek geçiririm," diyordu. Televizyonlarında Farah Diba'nın cüzzamlı hastalarla ilgilendiğini öğrenen insanlar, bir saat geçmeden bizim programı izlediler. Bu rastlantı cüzzam konusuna birçok kişinin ilgi göstermesini sağladı. 1975 ya da 76 yılıydı. Sağlık Bakanlığı'na yüzlerce telefon gitmiş o birkaç gün içinde. İnsanlar Türkiye'de cüzzam vardı da neden halkın haberi yok, neden ilgilenilmiyor, neden bu hastalar sokaklarda dolaşıyor gibi bir sürü soruyla, şikâyetle bakanlığı aramışlar. Bir rahatsızlık oluşmuş hem toplumda hem de bakanlıkta. O güne kadar benim bakanlıkla cüzzam konusunda görüşmelerimde yetkililer, "Evet, bizde de cüzzam var ama biz bunu söylersek turizmi engelleriz," diyorlardı. Ben de onlara, "Cüzzam Hindistan, Güney Amerika, Afrika, her yerde var ama turizm engellenmiyor ki," diyordum. Sonradan öğrendim, gerçekten bazı ülkeler saklıyormuş. Örneğin biri İtalya. Hatta bir gün bir bilimsel toplantı vardı Roma'da. İtalyan temsilcisi de bizde cüzzam yok diye bildiri veriyordu. O sırada kapının önünde bir kavga gürültü koptu. Meğer cüzzamlılar daha iyi bakım istiyoruz diyerek kapıya dayanmış, gösteri yapıyorlarmış. Japonya'nın da bunu sakladığı, Japonların 20. yüzyılın başından beri özel bir sanatoryum yaparak tüm tanı konan hastaları buralara kapadıkları ortaya çıktı daha birkaç yıl önce. Hastaları ailelerinden koparıp bu merkezlerde izole etmiş Japon hükümeti,

adlarını bile değiştirmiş. Evlenmek isteyen hastalar olmuş; erkekleri kısırlaştırmışlar ve hastalar durumlarını dünyaya duyuramamışlar bir türlü. Birkaç yıl önce bu ortaya çıkınca Japon başbakanı özür diledi hastalardan ve halktan ama birçok hasta ölmüştü ve büyük bir trajedi yaşanmıştı. Bu izolasyon yeri açıldı, hastalar ailelerinin yanına döndüler. Bu da cüzzam konusunda kötü bir uygulama olarak tarihe geçti. Başka devletlerde de buna benzer uygulamalar yapılmış aslında. Örneğin, Cap'da (Afrika'da) bir ada var, Çin Hindi'nde, Haiti'de adalar var. Cüzzamlılar hep buralara atılmış ve toplumdan uzaklaştırılmış. Hoş, şu anda da farklı bir uygulama olduğu söylenemez izole etme anlayışı açısından. Şimdi aynı şeyler AIDS'li hastalara hatta salt taşıyıcılarına bile yapılıyor. Utanç verici bir şey!

Her neyse, Uğur Dündar'ın yaptığı filmden sonra ben Sağlık Bakanlığı'na biraz daha ısrarcı olarak bir protokol önerdim. O sıralar bakanlarla değil, müsteşarlarla görüşüyordum daha çok. Bakanlar sık sık değişiyorlardı ve müsteşarlar bürokrasiye, sisteme daha hakimdiler. O günkü müsteşar Osman Yaşar'dı; bakan da Dr. Kemal Demir. Kendisine gittiğimde bana biraz çıkıştı. Doktor hanım, siz nasıl böyle bir şey yaptınız, bize danışmadınız, bakın ortalık altüst oldu, telefonlar geliyor, insanlar korkuyor, siz yanlış bir şey yaptınız, bunun ülkeye zararı olabilir, ben de sizi dava edebilirim, gibi sözler söyledi.

Ben gençtim ama evlenmek için babama karşı nasıl kararlı bir tavır aldıysam, burada da çok kesin bir tavır koydum Müsteşar Bey'e. "Bakın," dedim, "ben tamamen bilimsel bir çalışma yaptım, yapıyorum. Bu sorun ülkemizin önemli bir sorunudur. Lepra Derneği'ni kuruyoruz, dernek, bakanlık, üniversite el ele verirsek bu sorunu çözebiliriz ve bu bir kazanç olur. Ama siz bana tepki gösterip karşımda yer alırsanız, ben sizinle bu mücadeleyi yapmak zorunda kalırım. Bu ise benim enerjimi tüketir; bu size de, var olan soruna da bir yarar getirmez." Benim bu kararlılığımı görünce Müsteşar Bey, "Şaka yaptım, şaka yaptım," dedi. Sonra onunla dost olduk, çok

destekledi lepra projesini ve hatta hiç unutmadığım bir jest bile yaptı: bir gün bana eliyle kahve yapıp ikram etti. Nereden nereye, değil mi? İnsan ilişkilerinin yapılacak işlerde ne önemli bir rolü olduğunu öğreniyor insan zaman içinde. Benim bakanlıkla ilişkim böyle başladı işte.

Bunun üzerine bir protokol yapmaya karar verdiler. O sırada benim Bakırköy'deki cüzzam pavyonlarını hastaneye çevirme cesaretim yoktu ve o günlerde konuyla tüberkülozcular, verem savaşçılar da ilgilenmeye başlamışlardı. Prof. Seyhan Çelikoğlu vardı ve Veremle Savaş Derneği'nin örgütlendiği biçimde bir örgütlenmenin cüzzam için de doğru olacağını söylerdi. Seyhan Bey'le sarkoidoz ve lepra konusunda bir



Cüzzamla Savaş Derneği Unkapanı Dispanseri'nin açılış töreni. Sağdan sola doğru: İstanbul İl Sağlık Müdürü, Sağlık Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Dr. Ertuğrul Aker, Profesör Dr. Lütfullah Aksungur (dönemin Çukurova Üniversitesi Rektörü), Prof. Nevzat Öke, Azra Erhat, dostlar, cildiye personeli ve hastalar.

çalışma yapıyorduk ve onun da katkısıyla 1976'da Cüzzamla Savaş Derneği'ni kurduk. Veremle Savaş Derneği'ne gidip amaçlarımızı anlattık. Onlar bize Unkapanı'ndaki bir dispanseri cüzzamla savaş için örgütlemek üzere verdiler. Bunun için bakanlıkla bir protokol yaptık ve orayı Cüzzamla Savaş Dispanseri haline getirdik. Öğleden sonraları oraya gitmeye başladım. Cüzzam hastaları arasında hemen yayıldı dispanserin açıldığı, zaten duyurmuştuk da.

İlk hastamız genç bir cüzzamlıydı. Tedavisi sürerken evlendi, dispanserin personeli oldu, sonra çalışacak birkaç kişi daha bulduk ve birkaç yıl öğleden sonralarımı bu dispansere ayırdım. Bu çalışmalar sırasında ekonomik desteğe gereksinimimiz çok oldu. Çeşitli etkinlikler yaptık, bağışlar toplamaya çalıştık, bir sürü bilimsel ve sosyal toplantılar gerçekleştirdik. Kermesler, yemekler, çaylar düzenledik. Basından da çok büyük destek aldık o sıralar. Basın olmasaydı bunları duyuramazdık. Şu sıralar basın o günkü kadar duyarlı değil. Sokak çocukları konusunda çok olumsuz yazılar çıkıyor ve bunun o çocuklara ve toplumun çocuklara bakışına olumsuz etkileri oluyor. Basın bugün sokak çocuklarına yaptığı gibi cüzamlılara davransaydı, o perişan insanların fotoğraflarını çekip yayınlasaydı ne kadar kötü olurdu.

Sokaklarda dilenen cüzzamlılar vardı o günlerde. Zabıta onları toplayıp Darülaceze'nin oralardaki dilenciler kampına götürüyor, sonra il dışına bırakıyordu ama hepsi geri dönüyordu. Biz onları tek tek topladık, tedavilerini yaptık, hastaneye yatırdık ve en önemlisi sosyal destek verdik. Bu destek sayesinde dilencilikten kurtuldu bu insanlar. Aslında cüzzam sosyal bir hastalıktı ama proje girişimi pek alışılmış bir şey değildi, çünkü o dönemde Dünya Sağlık Örgütü'nün bakışı farklıydı. Cüzzamlıların sayıları başka ülkelerde oldukça fazla olduğundan, sosyal projeye para harcanmaması, toplanan paraların doğrudan tedaviye, ilaca yatırılması tercih ediliyordu. Hedef, hastalığı yok etmekti. Ama hastalığın bir başka gerçeği de öteki hastalıklara benzemeyen bir biçimde, hastaların toplum dışına itilmesiydi ve hastayı iyi etseniz

de bu terk edilmişliği, itilmişliği tedavi edemiyordunuz. Bunun için sosyal projelerden başka yol yoktu. Bize destek olan bir İsviçre kuruluşu vardı, Emmaüs adında. Onları ikna ettik. Bu kuruluş, Dünya Yoksullukla Mücadele Derneği gibi bir şeydi; çok tanınmış saygın bir kuruluştu, cüzzam da onların çalışma ve destek alanına giriyordu. Emmaüs'e Türkiye'deki cüzzamlı oranının çok fazla olmadığını anlattık. O güne dek on bin kadar hasta kaydedilmişti. Bir bölümü ölmüştü. Biz çalışmaya başladığımızda beş bin hasta vardı, bugünse yaşayan, tedavi edilmiş iki bin beş yüz hasta var. Emmaüs sosyal projeler konusunda da bize katkıda bulundu. Hatta, dünya kongrelerinde hastalığın sosyal yönü konusunu, bizlerle birlikte yürütüp öne çıkarmayı başardı.

— *Dispanserde çalışma yönteminiz nasıldı?*
— Önce Verem Savaş'la birlikte çalışalım dedik. Çünkü onların yetişmiş, güçlü bir ekibi vardı. Dispanserde tüm hastalarımızın en baştan kayıtlarını yaptık. Sağ mı, ölü mü, tanısı doğru mu, çift kayıt mı... Gayet düzenli bir dosya sistem kurduk. Veremle Savaş Derneği ekibinden bazı teknisyenleri eğitime aldık. Bu teknisyenler Anadolu'ya gidip çocukları aşılıyor sonra yine gidip aşıları kontrol ediyorlardı. İyi para alan, çalışkan, güçlü kuvvetli ve alanı çok iyi bilen insanlardı bunlar. Bu teknisyenlere cüzzamı teşhis etmeyi öğrettik. Bu belirtileri gördüğünüzde cüzzamdır, bunları saptayın, dedik. Yazık ki bu çalışma istediğimiz verimlilikte yürümedi. Çünkü teknisyenlere bir ikinci iş, daha doğrusu külfet gibi gelmişti cüzzam taraması. Yalnızca çocukların omuzlarına bakıp, aşının tutup tutmadığını kontrol ederlerken, insanları soyup tüm bedene bakmak bir ikinci maaş gerektiriyor diye düşünüyorlardı. Bizimse onlara verecek paramız yoktu. Bunun üzerine bu yatay çalışmadan vazgeçip dikey çalışmaya karar verdik. Bölgelere gidelim, hemşireyi, sağlık memurunu eğitelim, onlar kendi alanlarında çalışsınlar dedik. Önce Van'a gittik. O sırada en çok hasta o bölgedeydi, şimdi ise çok azaldı. Van'da bütün sağlık personelini, ebeleri, sağlık memurlarını, hemşi-

releri topladık, bilgilendirdik. Büyük bir sevgi gördük orada. Van'daki ilk taramamıza bütün köyü taramak gibi bir yöntemle başladık ama baktık ki bu pek verimli bir yöntem değil.

— Bu arada bir parantez açıp sorayım. Cüzzam taraması nasıl yapılıyor? Hastalığın ilk belirtileri nasıl görülüyor?
— Hastayı soyuyoruz ve bakıyoruz. Cüzzam, bedende açık renkli bir lekeyle başlıyor ya da bir sinir kalınlaşması oluyor, ama hemen hiçbir hastayı hastalığın başında yakalayamıyorduk. Hiç doktora gitmedikleri için hastalık karşımıza hep ilerlemiş olarak çıktı. Eller pençeleşmiş, gözler felçli, görme bozuk, yüzde topaklar, diz ve dirseklerde yara izleri, yanıklar gibi çok belirgin bulgular olunca hemen teşhis ediyorduk. Buna karşın tarama istediğimiz verimlilikte gitmeyince yine yöntem değiştirdik ve odaktan çevreye gitme biçiminde çalış-



Van Erçek'te Afganlılarda cüzzam tarama çalışmaları. 1983.

maya başladık. Bilinen bir hasta varsa onun bulunduğu köyde, o aileden başlayarak tarama yaptık. Bunda daha başarılı olduk, çünkü aile içi enfeksiyon gibi yayılan bir hastalık ülkemizde cüzzam. Tedavi edilmemiş bir hastadan başlayıp, onun sürekli temas ettiği çocuklara geçen bir hastalık. Özellikle bağışıklık sistemi düşük olanlara geçiyor. Tüberkülozlu bir hastada olduğu gibi cüzzam da üst solunum yollarından, aksırıkla, öksürükle bir hastadan çıkıp öbürüne bulaşabiliyor, ama beden direnci yüksekse insan hasta olmuyor. Cüzzam, yalnızca direnci düşük çocukları yakalıyor. Kolay kolay eşlere bile geçmiyor. Cüzzam mikrobu bazen çocukta uzun yıllar onu hasta etmeden de kalabiliyor ve sonra bir gün direnç düşünce ortaya çıkabiliyor. Dolayısıyla bilinen hastadan çevreye doğru olan araştırmayı iki yılda bir yaparak tarama yaptığımız bölgelerde son derece başarılı olduk.

— Van'dan sonra hangi bölgelerde yaptınız bu çalışmayı?

— Van gerçekten ilk göz ağrımızdır. 1983'te orada da ilk gittiğimiz yer, kışın yolları sekiz-dokuz ay kapanan Bahçesaray'dı. 3500 metreyi kıvrıla kıvrıla çıkar, 1000 metre inince bir platoya varırsınız. On beş bin kadar insan yaşar burada, harika doğa koşullarında, yokluk içinde.

Cüzzam çalışmalarında, yıllar içinde, kayıtlı hastanın bulunduğu her ile, ilçeye, köye ve mezraya dek gittik, onlarla ve köylülerimizle yedik içtik. Kimi yerde terör nedeniyle onlarca kez arandık, kimi yerlere eskortlu gittik, gün oldu heyelan bölgesinde kaldık; ama her köşeyi sevdik, yüreğimizin bir parçasını oralarda bıraktık!

— Dispanserdeki çalışmalar sonra hastaneye doğru mu genişledi?

— Dispanserdeki çalışmaları sürdürürken İstanbul Tıp Fakültesi Dekanımız Güngör Ertem bize fakültede bir de Lepra Araştırma Uygulama Merkezi kurmayı önerdi. Kendisi kaleme alıp bu merkezi oluşturdu; ben de müdürü oldum oranın. 1977'deydi bu. Böylelikle bir güç oluştu. Dernek, dispanser ve merkez

olarak Lepra çalışmaları birkaç koldan ilerlemeye başladı. Oldukça yoğun bir dönemdi benim için.

— Sizin yoğun olmayan döneminiz hiç oldu mu, merak ediyorum?

— Birkaç işi birden götürmeye alışkınım aslında ama o sıralarda yeni doçent olmuştum. Derslere giriyor, öğrencilerle yakından ilgileniyordum. Çok sayıda hasta bakıyordum. Öğleden sonraları dispansere gidip oradaki hastaları görüyordum. Bir yandan da bilimsel çalışmalarım sürüyordu. Ara sıra Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne gidip oradaki lepra pavyonlarına bakıyordum. Bir şeyler yapmak gerekiyordu. Bu lepra pavyonlarını ayrı bir hastane haline getirmek için de ikide bir değişen bakanlara gidiyor, her yeni bakana konuyu yeniden anlatıp bir protokol hazırlatmaya çalışıyordum. 1984'lerde Doğu ve Güneydoğu'daki tüm ocak hekimlerini ve dermatoloji uzmanlarını toplayıp kurs yaptık. Yine o yıllarda Elazığ'daki cüzzam hastanesine gidip orayı da adam etmek için uğraşıyordum. Bir dönem, hemen her ay bir hafta sonunu Elazığ'da geçirdim. 8. Kolordu Komutanı Sabri Deliç Paşa'nın oradaki hastaneye katkısı unutulmazdır.

— Ankara'daki Cüzzam Merkezi ne durumdaydı?

— Etem Utku ölmüştü. Ankara Tıp Fakültesi'nin bir bölümü olarak bazı hastalar o merkezde yatıyorlardı ama daha çok öğrencilere eğitim vermek amacıyla işlevi sürdürülen bir yerdi. Atıf Taşpınar Hoca yönetimi alınca epeyce toparlandı. Atıf Hoca bir istatistik meraklısıydı ve ben de kayıtları ondan almıştım. İlk bilgisayar programlarını da o yapmıştı. Ankara'daki merkez daha çok istatistik üzerine çalışıyordu. Yılda bir kez de bir ilde toplantı yapıyorlardı. Biz ise bütün Türkiye'de, üstelik yurtdışıyla da ilişkili olan uluslararası bir çalışma yürütmek istiyorduk. 12 Eylül'den sonra bir gün, sağlık bakanının Bakırköy Hastanesi'ni ziyaret edeceğini duyduk. Yıldırım Aktuna o sırada hastanenin başhekimiydi. O da hastanesini bakana gösterecekti ve hazırlık yapıyordu. Ben koşa koşa Yıl-

dırım Aktuna'nın yanına gittim, "Yıldırım Bey, Bakan Bey'i ben de beklesem de onu alıp lepra pavyonlarına götürsem," dedim. Şöyle bir baktı bana... Şimdi ne zaman görsem o bakışını anımsarım. Baktı ve "Sen servisine git, orada bekle, gerek olursa ben getiririm," dedi. Sanki ben oranın bir biriminin şefiymişim gibi, sertçe, üstten bir bakıştı. Ben güldüm geçtim, servise gittim. Bakan o gün cüzzam pavyonlarına gelemedi. İki üç gün sonra bir telefon, "Bakan sizi arıyor," dediler. Meğer o dönemde İsviçre büyükelçisi Ankara'da bir karşılaşmalarında bakana benden söz etmiş, "Bizim büyük bir kuruluşumuz ona destek veriyor, siz kendisiyle tanıştınız mı?" diye sormuş. O zaman bakan fark etmiş atladığını, "Hastaneye gittim ama görüşemedik," demiş. Bunun üzerine bakan da beni arayıp, "Gelin, görüşelim" dedi. Ben koşa koşa gittim Ankara'ya ve İstanbul Tıp Fakültesi, Cüzzamla Savaş Derneği ve Sağlık Bakanlığı arasında bir protokol imzalandı. Böylece 1981'de Cüzzam Hastanesi'ni kurmuş olduk bu protokol ile. Bu protokol cüzzam konusundaki üçüncü protokolümüz olmuştu. İlk protokol dispanserin kuruluşu protoko-



Bir hasta evinde muayene. Uzman Hemşire Tülay ile. 1985.

lü, ikincisi ise Bakırköy'deki lepra pavyonlarında çalışma protokolüydü. Yirmi bir yıldır bu protokol sayesinde işlevini sürdüren hastanemiz ilginç bir biçimde siyasetçilerin karışmadığı bir hastane olarak kaldı. Ben yirmi bir yıl başhekimlik yaptım burada. Olabildiğince kendi yağımızla kavrulduk, bakanlıktan pek bir isteğimiz olmadı ama yaptığımız her şeyden bakanlığı haberdar ettik. Böylelikle onların da Dünya Sağlık Örgütü'ne rapor verebilmesini sağladık. Türkiye'de örnek bir iş yapılmış oldu. Ulusal Lepra Programı'nı hastanede yürüttük. Dr. Mustafa Sütlaş güzel bir bilgisayar programıyla çok iyi bir dokümantasyon birimi oluşturdu. Hastalarımızın ilk gelişinden bugüne tüm takibini içeren, çeşitli istatistiksel bilgiler veren bu program sayesinde neler yaptığımızı, başardıklarımızı bir düğmeye basarak görebiliyoruz. Eskiden hastalar kendi kendilerine gelirlerdi, sabah gelir bakardık, gece üç hasta gelmiş, hepsi aynı yatakta yatıyor. Hastane yemeklerini beğenmezlerdi, kendi yemeklerini yaparlardı. Çay, kahve pişirirlerdi. Bir bakımevi gibiydi hastane önce. Elli yatak vardı, yüzün üzerinde hasta doluşurdu yataklara. Siz neden geldiniz, nereden çıktınız, diye sorardık; kış geldi, biz de kalmaya geldik derlerdi. Her biri ayrı çay yapardı. Kan davaları, düşmanlıklar olurdu aralarında. Aynı odada yatmak istemezlerdi. Kadın-erkek ilişkileri olurdu, aşklar yaşanırdı. Baş hemşiremizle oturduk, konuştuk, bir kural koyalım dedik. Randevusuz gelinmez dedik. Zamanla düzene girdi ama en büyük güçlüğü ortak çay konusunda çektik. Her gün kahvaltı dışında da birkaç kez çay yapmamız yetmiyordu. Özel çay yapmak yasak dediğimizde neredeyse eylem yapacaklardı. Hâlâ Çaykur'la yazışır, yıllık çay bağışı alırız, çünkü devletin bütçesiyle fazladan çay bile veremiyorsunuz.

Neyse, zaman içinde yeni hemşireler aldık, doktor sayımız çok artmadı ama hemşire sayımız arttı. Üniversiteden birkaç elemanımız oldu, iyileşmiş hastalarımızdan personel aldık. Bakanlık hastane müdürü verdi, sonra diğer memurlarımız oldu, derken yönetim profesyonelleşti. Sağlık Bakanlığı'nın hastanesi olarak üçlü protokolle yürüttük çalışmalarımızı.

— Hastalarımızı üretken bir hale getirdiğinizi de anımsıyorum, o günleri düşündükçe.

— Evet, atölyeler kurduk hastanede. Ayakkabı atölyemizi kurduk. Hemşirelerimizi yurtdışı eğitimine gönderdik, dışarıdan yabancı uzmanlar gelip bize yardımcı oldular, Prof. Ayan Gülgölen Amerika'da ve Almanya'da çalışıp İstanbul Tıp Fakültesi'ne geldiğinde Türkiye'nin tek el cerrahıydı. Doçentti, el cerrahisini kursun diye fakülteye alındı. Fakat bir oda bile vermediler, dışladılar. Sonunda ayrılmak zorunda kaldı. Ayan Gülgölen 1981'de bizimle çalışmaya başladı. Bir genel cerrah arkadaşımızı, Dr. Türker Özkan'ı el cerrahisi konusunda yetiştirdi. Prof. Türker Özkan yurtdışında da bu konuda çalıştı, geldi, Türkiye'nin en önemli el cerrahlarından biri şimdi. Türker'le de bir küçük protokol yaptık, haftada bir gün bizim hastaneye gelmeye başladı. Ayan Bey'in girişimiyle hastanede, İsviçrelilerin de katkılarıyla bir mikrocerrahi ünitesi kurduk. Türkiye'de ilk kez el cerrahisi kurulmuş oldu bizim hastanede yıllar önce.

Cerrahpaşa'da henüz öğrenciyken leprayla ilgili bir yarışmayı kazanmış olan bir genç doktorumuz, Murat Karaçorlu vardı.

— Nasıl bir yarışma bu?

— Birçok kez yarışma düzenledik lepra konusunu diri tutmak, gençlerin ilgisini sağlamak için. Yazı yarışmalarıydı bunlar. Lepranın sosyal yanıyla, tıbbi yanıyla ilgili konular veriyorduk, üniversitelerden yazılar geliyordu. Murat da bu yarışmalardan birini kazanmıştı, sonra uzmanlığını göz alanında yaptı. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin Göz kürsüsünde çalışıyordu. Onun hocasıyla bir protokol yaparak Murat'ı da haftada bir gün Lepra'ya aldık. Türker de, Murat da bize haftada bir konsültant olarak geldiler. Bir psikologla da anlaştık. Daha sonra bir diş hekimi, ardından bir dahiliyeci aldık. Diş hekimleri cüzzamla uğraşmak istemediklerinden, bu girişimimiz çok yararlı oldu. Kendi diş protez laboratuarımızı kurduk. Bunlar zaman içinde yavaş yavaş oldu tabii.

Bu süre içinde Ayan Hoca'nın tıp fakültesinden ayrılmasını ayrıca vurgulamak isterim. Ayan Gülgölen şimdi serbest çalışıyor. Üniversitenin tutuculuğunun, yabancı gördüğü birini, ne kadar değerli olursa olsun redetmesinin bir örneğidir bu. Ama sonuçta kaybeden üniversite oldu kuşkusuz. Paul Brand ve eşi Margaret Brand'ı da anmam gerekir. Brand'ı, Ayan Gülgölen daha önce tanımıştı. Biz de onları biliyorduk. Bu ünlü çift, 1984'de Türkiye'ye gelip bir süre bize yardımcı oldular. Paul Brand dünya çapında bir ortopedisttir, cüzzamlı hastaların el ve ayak cerrahileri konusunda sayılı uzmanlardandır. Margaret Brand ise göz cerrahisi konusunda bir otoritedir. Bizim gençlerimiz onların yanına gittiler ve çok şey öğrendiler. Dünyadaki neredeyse tüm Lepra cerrahlarını onlar yetiştirmişlerdir. Çok yumuşak, duyarlı, sevgi dolu insanlardır Paul ve Margaret Brand. Bizim çocukları evlat edinir gibi bağırlarına bastılar; onlara, tıpkı bütün dünyaya olduğu gibi, hastalara yaklaşımı da öğrettiler. Bir kızları, Hawai'de çok yakışıklı bir cüzzamlı hastayla evlendi ve çok mutlu oldu. Öte yandan Jean Watson var, fizyoterapist. İngiltere'de Leprosy Mission'da çalışıyor. Onu davet ettik. Daha sonra hemşiremiz Ayşe Yüksel'i, 1981'de onun yanına gönderdik. Afrika'da birlikte çalıştılar. Ayşe, fizyoterapi ve ayakkabı uzmanı oldu, kuşkusuz lepra özgülünde. Gelince hastanede ayakkabı atölyesini kurdu, fizyoterapiyi oluşturdu. Fizyoterapide ilk başlarda Çapa Fizik Tedavi'de çalışan Hacettepe mezunu fizyoterapist Tülay Özel'le başlamıştık, ancak o da çalıştığı klinikte sorunlar yaşayınca ayrıldı, serbest çalışmaya başladı. Görüyorsunuz, üniversite başarılı elemanlarını hep kaçırıyor. İnsan kaynakları diye bir kavram asla yok.

— *Cüzzamlılar özel ayakkabı mı kullanıyorlar?*
— Evet, ayak deformasyonları olan cüzzam hastaları için özel ayakkabılar gerekir. Biz hastanede bunları üretmeye başladık. Sonra Tülay hemşiremizi 1985'te Margaret Brand'ın yanına gönderdik. O şimdi evlendi, Amerika'da yaşıyor ama yıllarca bizde çalıştı ve göz konusunda uzman hemşire oldu. Hem-

şirelerimiz, cüzzam hastalığının etki yaptığı çeşitli alanlarda hep branşlaştılar. Yurtdışından hastalar geldi, atölyelerimizde ayakkabı yaptık onlara. Ulusal ve uluslararası kongreler yaptık, Türkiye'den çok sayıda doktora cüzzamla ilgili eğitim verdik. Uluslararası ciddi yayınlar yaptık. Sonra, Sosyal Hizmetler Merkezimizi kurduk. Oraya dört-beş hemşire ayırdık. Sizler sosyal hizmet uzmanı gibi ama çözüme yönelik çalışacaksınız, her hasta için ayrı bir yol çizip proje üreteceksiniz, her hastanın yaşama, topluma kazandırılması için çözüm bulacaksınız dedik. Sosyal rehabilitasyonu bu sayede sağladık. Para kazanmamız gerekiyordu. Alman Başkonsolosluğu bize yardım etmek istedi. Para veremeyiz ama bir şeyler alabiliriz, deyince biz dikiş makinesi istedik. On tane dikiş makinesi verdiler. Onlarla bir atölye kurduk. Başhekim yardımcımız Dr. Nafi Erdinç vardır, şimdi emekli, atölyenin sorumluluğunu onun üstüne verdik ve iş aramaya başladık. Hastane nevresimleri diktik. Sonra biri bir iş önerdi. Sigaraların filtrelerinin fazlasını atıyorlarmış. Gittik. Bu filtreleri bulduk, lif lif ayrılan sentetik bir malzeme. Bedava aldık, getirdik hastaneye, döktük ortaya. Bütün hastalar, hemşireler, doktorlar dittik filtreleri, kabarttık, yastık yaptık. Bunlardan epeyce bir para kazandık. Bir ara Kabataş Erkek Lisesi'nin girişinde, ikinci el giysi satış yeri kurduk, epey sürdü, sonra vazgeçtik. Akçeli işler çok zor.

— Bu kazanç yöntemleri Sağlık Bakanlığı'nca nasıl karşılandı?
— Her şeyi yasal yaptık. Bir işletme kurduk, hastaları işçi olarak sigortaladık. Küçük bir işletmeydi ama birçok işlevi yerine getiriyordu. Hem Sosyal rehabilitasyon sağlanıyordu, hem de hastane kendi kaynağını yaratıyordu. Halk Eğitim'den bir el sanatları hocası istedik, el sanatları atölyesi kurduk. Hastalar el sanatları öğrendiler, kermesler yaptık, bağışlarla, hastalarımızın ürettikleriyle sergiler yaptık. Fakat bu çalışmalar o kadar iyi gitti ki hastalar hastaneden ayrılmak istemediler. Bunu da biz istemiyorduk tabii ki. Bunun üzerine biraz ara verdik. Hastalarımıza tedavi dışında verdiğimiz hizmeti hiç

aksatmadık. Okuma yazma bilmeyen hastalarımıza okuma yazma kursları açtık. Bakırköy Halk Eğitim Merkezi çok iyi çalışan bir merkezdir. Çok yapıcı, üretken bir müdürü vardır. Onlarla hep işbirliği yaptık. Bazen onlar bize eğitici gönderdiler, bazen biz hastalarımızı onlara gönderdik. İngilizce, bilgisayar gibi kurslara katıldılar hastalar. Bir yandan tedavi oldular, bir yandan bir şeyler öğrendiler. Hemşirelerimizin, çalışanlarımızın çocukları için küçük bir kreş kurduk, küçük bir çocuk bahçesi yaptık. Bir hastamız bahçıvan oldu, hastanenin bahçesini düzenledik, meyve ağaçları diktik. Bir yandan Lionslar, Rotaryenler gelip katkıda bulunuyorlardı. Bir ara Beymen bir kampanya yaptı "Komşunu İkna Et" adıyla. Hastalarımıza koruyucu aileler bulduk, ağaçlarımızın meyvelerini hastalarımızla yedik, bir ara sera kurduk çiçek satarız diye ama başaramadık. Çamaşırhanemizi yaptık, pansumanhanemizi yaptık. Hastalar birbirlerine pansuman yapmayı öğrendiler, iki pansuman hemşiremiz oldu. Cüzzamda yaralar çok olduğundan pansuman çok önemlidir. Sonra para kazanmayla ilgili işlerimizi yavaş yavaş tasfiye ettik çünkü çok başarılı olamamıştık. Bu arada vakfımızı da kurmuştuk, belki bir mülk alırız, hastaneyi daha büyütürüz diye. Yeni kurulan bir sanayi sitesinde bir dükkân bulduk, altmış beş milyon liraya satılıyordu. Bunu alıp kiraya veririz, hastaneye gelir getirir diye düşündük. O yıl on beş milyon lira bir fazlalığımız olmuştu yıllık hesabımızdan. Dükkânı satan kişiye gittik bir doktor arkadaşımla birlikte, bütün paramızın bu olduğunu, taksit yaparsa her yıl artan paramızla ödeyebileceğimizi söyledik. İyi bir insanmış. Benim de katkım olsun dedi ve biz dükkânı satın aldık; üç yılda altmış beş milyonu ödedik. Kiraya verdik dükkânı. Kiracı bazen ödedi, bazen geciktirdi ama az da olsa hastaneye bir girdi geldi. Sonunda vakıflardan izin alarak bu yıl kırk milyara sattık dükkânı. Bu parayla bir dernek ve vakıf binası alacağız, hastanedeki odalardan çıkacağız.

Benim yaş haddinden emekliliğim gelirken hazırlık yapmaya başladım, başhekimliği kime bırakacağım diye. Hastanenin protokolüne bir madde yazmışız. Cüzzam Hastanesi'nin

başhekimi İstanbul Tıp Fakültesi Lepra Merkezi müdürü olur diye. Bakanlık bu kişiyi atar, demişiz. Yirmi bir yıl önce yazılmış bir madde. Bunun üstünden YÖK Yasası geçti, çok şey değişti, ama kimse bize dokunmadı. Ta ki Alemdaroğlu'na kadar. Üstelik de oy verdiğim, destek verdiğim Kemal Alemdaroğlu, yaptığı bir sürü yanlışa bir ek olarak; başhekim atamasında da sırf yetkisini kullanıp, hayır diyerek büyük bir haksızlık yaptı.

— *Protokolde yazılı bir konuda nasıl yanlış yaptı?*
— Protokol gereğince, emekliliğime bir yıl kala, Tıp Fakültesi'nin Lepra Merkezi müdürlüğünü genç bir arkadaşıma, Prof. Güzin Özarmağan'a devrettim ama yönetim kurulunda kaldım. Böylelikle ilk adım atılmış oldu. Yıl sonuna doğru, benim ayrılma dönemim yaklaşırken de, bakanlığa bir yazı yazarak, protokol gereği Güzin Özarmağan'ın atanmasını istedim. O zaman Sağlık Bakanı MHP'liydi. Onlar da kabul ettiler. Bu işi yıllardır siz götürdünüz, sizin yerinize atanması gereken kişiyi de en iyi siz bilirsiniz, zaten protokol de bu yönde yapılmış dediler. Resmi yazışmalar başladı. Usulen Tıp Fakültesi dekanının ve rektörün de onayı alınması gerekti. Dekan da rektör de onayladılar atama isteğini ve yazılar Sağlık Bakanlığı'na gönderildi. Tamam, her şey yolunda gidiyor derken, bakanlıkta bir memur yazıya bakıp diyor ki, bu işlemin 2547 sayılı YÖK Yasası gereğince 38. maddeden görevlendirmeyle yapılması gerekir. Üniversiteden böyle bir yazı gelmesi için yazıyorlar. Bu istek rektörün önüne gidip de Alemdaroğlu kendisinin burada yetkili olduğunu fark edince, vay efendim, asla olamaz, başhekimlik tam gün çalışmadır, ben bu görevlendirmeyi yapmam, Özarmağan istifa etsin, gitsin diye tutturuyor. Kalktım gittim. "Bakın," dedim "bu protokol gereği böyle olmak zorunda. Protokolde o zamanki Dekan Prof. Cemalettin Öner'in imzası var. Yürürlükte olan bir protokol. Rektör Bey, "Ben bu protokolü bilmiyorum, tanımam, benim zamanımda yapılmış bir protokol değil. Ben buna uymak zorunda değilim," diye ısrar etmez mi!..

— *Lozan Antlaşması da onun zamanında olmamıştı.*
— Evet, gerçekten böylesine kesin bir örnek... Bu protokol yirmi bir yıl aksamadan işledi. Ben yirmi bir yıl en küçük bir başhekimlik tazminatı almadan bu işi part-time yaptım, üstelik de tam beş yıl anabilim dalı başkanlığını da yürüttüm dedim, ama Nuh diyor Peygamber demiyordu. Ben bilseydim seni de engellerdim, böyle bir atamayı yapmam diye ısrar ediyordu. Ben de yalvaracak değilim tabii ki bu kadar anlamamaya çalışan bir insanın karşısında, peki dedim, bıraktım. Zaten Bülent Tanör'e yaptıklarından sonra iyice soğumuştum. Dediğim dedik yapısını ben de görmüş oldum. Daha ilk seçimlerde onu iyi tanıyanlar; tirandır, diyorlardı. Rektör Bey'in bu tavrı karşısında, arkadaşlarla konuştum, bakanlığa telefon ettim. Zaten yetiştirdiğimiz değerli arkadaşlarımız vardı bakanlık kadrosunda olan. Onlardan birinin, Dr. Reyhan Tayan'ın atanmasını istedim. Dışarıdan birinin başhekim olarak Lepra'nın başına gelmesi hoş olmazdı çünkü. Gerçekten çok kendine özgü bir yapı kurmuştuk orada. İnsanların işlerini ve sorumluluklarını çok iyi bildiği, saate bağlı çalışmadığı, ceza değil ödül sisteminin işlediği, kişilerin birbirini tamamladığı, yöneticilerin buyurgan değil, yönettiği insanlarla birlikte çalıştığı bir sistem kurmuştuk. Dışarıdan gelen biri hem şaşırırdı hem de bu işleyen sistem yara alabilirdi. Bakanlık bunu da anlayışla karşıladı ve Dr. Reyhan'ın atamasını yaptı. Ben de rahatlamış oldum. Şimdi dernek ve vakıf başkanı olduğum için hastaneden tamamen kopmuş değilim ama oradaki arkadaşlar her sorunu çözüyorlar, bana çok sıkıştıklarında başvuruyorlar yalnızca. Ben de kurup bu hale getirdiğim hastanenin emin ellerde olduğunu, tıkır tıkır çalıştığını görüp mutlu oluyorum. Bir sorunla karşılaştıklarında şimdi Türkan Hoca olsa ne yapardı deyip ona göre davranıyorlarmış.

Bilirsiniz, ben törenleri filan hiç sevmem. Ama geçenlerde, Hemşireler Günü'nde bir toplantı yapıyoruz, gelir misiniz, dediler. Tabii gelirim dedim. Meğer benim için bir toplantı düzenlemişler. Hepsi bir kâğıda, Türkan Hoca'dan neler öğrendik diye yazmışlar ve böylece bir kitapçık oluşturmaya karar

vermişler. Ne kadar duygulandım, bilemezsiniz. Yaptığım iyi şeylerin geri bildirimini almış hissettim kendimi.

— Lepra Hastanesi'nde ilginç ve verimli bir kurumsallaşma oluşturduğunuz anlaşılıyor.
— Evet, gerçekten de sıra dışı bir kurumsallaşma bu. Dışarıdan bakanın anlayamayacağı, belki de, ne biçim yer burası, herkes bildiği gibi davranıyor diyeceği bir yapı var orada. Ama bu yapının oranın başarılı olmasını sağladığını kimseler anlamıyor. Orada herkesin belli bir görevi var ve herkes görevinin sorumluluğuna sonuna kadar sahip. Her şey zamanında ve doğru yapılıyor ama minimum bürokrasiyle ve hep yararlılık, pratiklik gözetilerek. Ben olmadığım halde bu yapı çalıştığına göre orası kurumlaştı diyebiliriz. Başhekim Reyhan Hanım, dahiliyeci, diş hekimi, cildiyeci arkadaşlarımız ve kayıt sistemini götüren Dr. Mustafa Sütlaş var.

— Mustafa Sütlaş'ın sizde özel bir yeri olduğunu sanıyorum.
— Evet, Mustafa benim çok sevdiğim ama kendi adıma biraz üzüntü duyduğum genç bir arkadaşımdır. Onunla ilk tanışmamız, tıp öğrencisi arkadaşlarıyla birlikte lepralı hastalara bir tiyatro oynamasıyla oldu. Bir grupları vardı ve lepralılar için oyun oynadılar, asker oldu, askerden döndü, bir süre pratisyen hekimlik yaptı, ihtisasa başladı Çapa dermatolojide yaptığı çalışmaları bir tez formatına sokup da ihtisas sınavını tamamlamadı. Bu sistemin içinde uzman olmanın önemli olmadığına inanıyordu. Ona epeyce baskı yaptım ihtisas sınavına girmesi için ama kendi kararını uyguladı ve hatta bana bir mektup yazıp, "Bu benim özgür kararımdır, bana saygı duyun," dedi. Hâlâ saklarım o mektubu. "Ben de sana saygı duyuyorum ama içimde bir acı var çünkü senin daha fazla etkin ve yetkin olabileceğin yerlere gelmeni istiyorum," dedim. Mustafa çok yetenekli, sanatçı tarafı olan, çalışkan ama zor bir insan. Örneğin tıpta bilgisayar programları ile ilgili kitap yazdı. Onun uzmanlığını yapıp akademik kariyerde yükselmesini çok isterdim, çünkü onun gibilere gereksinimimiz var.

Nitekim Hasta Hakları ve Hasta Yakınları Derneği'ni kurdu, radyoda programlar yapıyor. Benim için de unvanlar önemli değil, ama Türkiye'de genellikle insanın işine yarıyor.

— Biraz önce Kemal Alemdaroğlu'dan söz ederken kendisini rektörlük seçimlerinde desteklediğinizi söylediniz ama bundan pişman olmuş gibisiniz. Özellikle Bülent Tanör olayından sonra aranızın açıldığını söylüyorsunuz. Nasıl oldu da onu seçimde desteklediniz, iyi tanıyor muydunuz?

— Biraz daha eskiden başlamakta yarar var sanırım. Cemi Demiroğlu'dan sonra büyük bir çoğunlukla Bülent Berkarda'yı seçmiştik. Berkarda hoş, sade, çağdaş, Atatürkçü bir insandır. Hoca olarak da, arkadaş olarak da severiz. Ama Berkarda rektör olunca, her zaman yaratıldığı gibi bir devri sabık yaratıldı. O sırada da Berkarda'nın danışmanı, yakın adamı durumunda olan Kemal Alemdaroğlu vardı. Alemdaroğlu'na özellikle memur kadrosunda olup da Cemi Demiroğlu döneminde yerleştirilen birçok kişiyi göreve uygun olmadıkları gerekçesiyle (!) işten atma görevi verilmiş Berkarda tarafından. Alemdaroğlu da bu insanları çağırıp, bağıra çağıra, tehdit ederek istifaya zorlamış. Birçoğu da etmiş, bunu biliyoruz. İşte, ilk icraatı üniversitede bunlardı.

— Bu icraat öğretim üyeleri tarafından nasıl karşılandı?

— Biz suskun insanlarız, bana dokunmayan yılan bin yaşasın deriz, boyun eğeriz hep. Çok bir tepki geldiğini sanmam. Üniversitede birinden kurtulmak istiyorsanız, örneğin başarılı bir profesörden filan, onu ihtiyaç nedeniyle mediko'da görevlendirirsiniz, o da pes eder ve çeker gider. Kim bilir kaç değerli insanı bu yöntemle yitirdik. Ben oldum olası devri sabık yaratanlardan nefret ederim, ama her yerde her dönem bunu yaşıyoruz. Çok yazık oluyor.

— Alemdaroğlu rektörlüğe aday olunca neden desteklediniz?

— Berkarda tekrar aday olmak istemedi. O sırada Mesut Parlak da, Burhan Şenatalar da adaylıklarını koydular. İstanbul

Üniversitesi'ndeki gerici akımlara karşı en güçlü savaşabilecek, deneyimli bir aday olarak ben Kemal Alemdaroğlu'nu gördüğüm için ona destek verdim. Seçildikten sonra da onun samimi olacağını varsayarak kendisine bir mektup yazdım. Mektupta, "Siz şimdi rektör oldunuz. Birçok kişi sizin için çalışma yaptı. Onlara kendinizi borçlu hissedebilirsiniz. Onların sizden bazı kayırmalar, görevlendirme, atama istekleri olabilir; bir kez buna kapı açarsanız bir daha sonu gelmez. Bu seçimde sizden yana olanlar, size karşı olanlar oldu; ama artık bunu bir kenara bırakıp, üniversitede size karşı gibi görünse de yetenekli, bilgili insanlardan destek almanız gerekir. Herkesi toplayın, üniversitenin eğitim açısından ve maddi açıdan gelişmesini sağlayıcı bir plan yapalım hep birlikte. Mezunlarımızı toplayalım, örgütleyelim. Hatta rakiplerinize rektör yardımcılığı teklif edin. Kabul ederlerse bizim için çok iyi olur. Mutlaka hanım yardımcınız olsun," dedim. Özellikle de egosunu besleyecek, aslansın, bir tanesin diyecek insanları yanına yaklaştırmamasını belirttim. Alemdaroğlu zaman içinde dikkatini çektiğim tüm yanlışları yaptı ve şu anda bir diktatör gibi duruyor. Özellikle Bülent Tanör'e yaptıklarından ve birçok değerli hocanın İstanbul Üniversitesi'ni terk etmesine neden olduğundan, hukuk tanımadığından, yargı kararlarını uygulamadığından dolayı kendisine güvenim ve saygım kalmadı.

— Siz epeyce bir süre anabilim dalı başkanlığı da yaptınız. Sizi mutlu etti mi bu görev?

— Cemalettin Öner Hoca dekanken herkese olduğu kadar benim çalışmalarıma da çok destek olmuştu. Parasal olarak pek katkıda bulunmadıysa da, olumlu karşılama, insanı dinleme, öneri geliştirme açısından çok destek vermiştir. Olumlu ve nazik bir insandı. Bizim hastane protokolünü de fakülte dekanı olarak o imzalamıştı 1981'de. Bir gün odama geldi ve "Dermatoloji anabilim dalı başkanlığı görevini size veriyorum," dedi. "Hocam, hem merkez müdürüyüm hem hastane başhekimiyim, hastalarım var; bu bana çok fazla gelir," dedim. "Hayır, yaparsınız," dedi ve itirazlarımı dinlemedi. Beş yıl yap-

tım başkanlığı, daha sonra part-time olanlara da anabilim dalı başkanlığı yolu açılmıştı. Başka arkadaşlar yapsınlar diye bıraktım. Biraz da kırılmıştım aslında.

— *Neye kırıldınız?*
— Kendimi boşuna çalışıyormuş gibi hissettim. Boşa da çalışabilirdim belki ama arkadaşlarımın bazı davranışları beni umutsuzluğa sürükledi. Öğlenleri öğretim üyelerinin yemek yediği güzel bir lokantamız var Çapa'da. Ben birkaç kez ancak gitmişimdir, çünkü öğle saatleri, benim için yetiştiremediğim bazı işleri yapabilmek için en uygun zaman oldu yaşamım boyunca. Bir öğlen çok sevdiğim Serçe marka arabama bir tüp yüklemiştim, yanımda da bir cüzzamlı hasta vardı.

— *Ne tüpü hocam?*
— Bütangaz tüpü. Lepra Hastanesi'nin tüpü bitmiş, bana haber vermişlerdi. Ben de tüpçüden dolu bir tüp almıştım. Lepra Hastanesi'ne gidecek bir hastam da oradaydı ve onu da götürecektim. Her öğlen Lepra'ya gidip, birkaç saat orada kalıp tekrar Çapa'ya kliniğe dönüyordum, geç saate kadar da çalışıyordum. İşte o öğlen çok sevdiğim bir sınıf arkadaşımla karşılaştım binanın önünde. Sabah mesaisini bitirmiş, öğle yemeğine gidiyordu. Bana da, "Hadi gel, bir duble de bir şey içeriz, sonra ben muayenehaneye gideceğim," dedi. Ben de, işim var dedim; tüpü ve hastayı gösterdim, yetişmem gerektiğini anlattım. Ayrıldık, o yemeğine gitti, ben hastaneme. Akşam bana telefon etti. "Türkan, sen beni çok rahatsız ettin bugün," dedi. Hayrola, neden diye sordum. Vicdanı rahatsız olmuş. Benim tüp ve hastayla karşılıksız bir işe gidişim, onun ise yemeğini yiyip özel muayenehanesine para kazanmaya gidişi. Üstelik benim sabah çok erken Çapa'ya geldiğimi, öğleye kadar da son derece yoğun çalıştığımı biliyordu.

— *Çoğu kurumlarda yük birkaç kişinin üstündedir, öbürleri de idare ederler. Bunu siz de yaşadınız anabilim dalı başkanlığınızda demek ki.*

— Evet. Bu çok yıpratıcı oluyor. Çünkü ben üstüme aldığım işi en iyi biçimde yapmaya çalışan bir insanım. Anabilim dalı başkanlığını üstlenince, ne yapabilirim diye düşündüm. Herkes yorgundu, herkes çok iş yaptığından şikâyet ediyordu. Bir toplantı yaptım, arkadaşlar, dedim, herkes eline alsın bir kâğıt, yaptığı işi yazsın, saat saat dökelim. Hastaları da randevuyla çağıralım. Bir program yaptım. Sabah 08.00-09.00 arasına seminer koydum. Asistanlar, hocalar, seminer yaptık. Önce biraz nazlandılar ama sonra alıştılar. 09.00'da polikliniği açtık. Sabah ve öğleden sonra randevularını ayırdık. Öğlen tatilini kaldırdık. Herkes nöbetleşe öğlen de kalıyordu. Yemeğini yiyen gelip nöbeti devralıyordu. Gerçekten her gün bir hoca ile dört beş asistan, yüz küsur hastaya bakabiliyordu. Bu sistem bir süre yürüdü ama orta yaşlı, ileri yaşlı arkadaşlar bu çalışmadan pek mutlu olmadılar. Rahatlığa, gevşekliğe alışmışlardı. Asistan ve öğrenciler de aldırmaz oluyorlar bu durumda. Terör estiriyor diye arkamdan söyleniyorlarmış. Üzüldüm tabii. Bu bir disiplindir ve bu çalışma disiplinini arkadaşlarım beş yılda alamamışsa ben onlara yardımcı olamayacağım; zaten alıştıkları tipte anabilim dalı başkanlığı yapabilecek insanlar da var, ben bu işi bırakayım bari dedim, ayrıldım. O zaman Prof. Korkmaz Altuğ dekandı. Benim istifa ettiğimi duyunca aradı, sana bir şey mi yaptılar Türkan, kızdırdılar mı, üzdüler mi? Geleyim, onlarla konuşayım filan dedi. Yok efendim, ben görevi almasını da bilirim bırakmasını da, dedim. O günlerde gerçekten Osman Hoca'dan alıştığım sistemle sıkı ve dinamik bir çalışma temposu oluşturmuştum ama arkadaşlar kaldıramadı bu tempoyu. Ne acı değil mi? Zamanı ve emeği dinamik ve doğru kullansak ne çok iş yapılır aslında. Kliniğimizde histopatolojiyi kurmuştuk, kendi biyopsilerimizi yapıyorduk, değerlendiriyorduk. Dünyanın pek çok yerinde bu böyledir, uzmanlık eğitimi içindedir; arkadaşlar bu işleri tekrar patolojiye döndürdüler, laboratuarımız kapandı. Oysa pek çok düzeyli araştırma kaynağı olabilirdi. Cinsel İlişkiyle Bulaşan Hastalıklar Merkezi kurduk, mikrobiyoloğumuz ve kadın-doğum-

cumuz oldu. Her öğle saatinde telefonla başvuruları alıyor, insanları bilgilendiriyor, gerek varsa muayeneye çağırıyorduk, çok da iyi yürüyordu. Bu projeye diğer disiplinler hiç sıcak bakmadılar. Hiç unutmam; üroloji hocası, telefonla cinsel tedavi olur muymuş diye dalga geçti? Oysa biz çekingen insanı telefonla muayeneye yönlendiriyorduk sadece ve dünyada da bu iş yaygınlaşıyordu. Neyse, zaman içinde önce telefon nöbetleri kalktı, sonra da hizmet eski canlılığını yitirdi, kendi branşımız olan bir konu daha yitik kaldı! İnsanları bu başarılarından dolayı kutlamak gerekir.

— Böylesi tutkulu çalışmanızın arkasında bir neden de aramadılar mı?

— Aramaz olurlar mı? Bir gün bir arkadaşımdan aynen şöyle bir soru geldi: "Türkan, allahaşkına bana doğrusunu söyle. Bu tarama gezilerinin arkasında ne var?" Beni en iyi tanıyan arkadaşım bile çok çalışmamın arkasında mutlaka bir şey olduğunu düşündü. Gerçekten yaralıyor insanı. Buna benzer bir şey daha yaşadım. Biz leprayla ilgili durmadan araştırma yapıyoruz, kongrelere davet ediliyoruz, ödül alıyoruz, Sitasyon İndekslerine giriyoruz, yayınlarımız basılıyor, bir gün yine bir arkadaşım, "Türkan sen ne akıllı kızsın," dedi. Ben iltifat ediyor diye gülümsedim. "Hayrola" dedim, "nereden çıkardın akıllı olduğumu?" "Durup durup nasıl bakir bir konuyu seçtin ki bol yayın yapıyor, kongrelere çağrılıyorsun," demez mi! İltifat etmiyor, aslında yeriyor arkadaşım. Benim üstüme kalan bu konuyu, bütün bu avantajlarını hesaplayıp bilinçle seçtiğimi sanıyor.

İnsanlar neden başkalarının özverili ve çalışkan olabileceğini düşünmüyor da, kendileri gibi mutlaka bir karşılık için iş yapıldığını sanıyorlar, anlamak mümkün değil. Bakanlık bana Lepra Hastanesi'nin başhekimliği için tek bir ay ödeme yaptı. Sonra olmayacağı anlaşıldı ve kesildi. Ne başhekimlikten ne de diğer ek görevlerimden bir kuruş para almadım. Oysa insanlar, Türkan kim bilir kaç lira kazanıyordur bu çeşitli ek işlerinden diye konuşurlardı, biliyorum.

— Bu tutkulu, özverili çalışmanız ülkemizde olmasa da Hindistan'da ödüllendirildi. Gandhi Ödülü. Bir de Papa ile tanışmanız vardı. Anlatır mısınız?

— Papa'yla görüşmemiz bir seromoniydi ve herkese uygulanan, çok özel olmayan bir şeydi. Roma'da bizim çok toplantımız olurdu. Cüzzamla ilgili çalışmalara başladığım zamanlar (tabii bunların içinde araştırma ve yayınlar da vardı) sürekli olarak Dünya Sağlık Örgütü'nün başını çektiği ve çalışmalara para sağlayan diğer sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde, çalışanları bir araya getirerek fikir alışverişinde bulunma, yeni yöntemleri birbirine anlatma gibi konularda uluslararası ve bölgesel toplantılar yapılırdı. Benim yol paramı, otel paramı bu kurumlar öder, konuk konuşmacı olarak katılmamı isterlerdi.

Pek çok ülkede yapılan toplantılara katılıp, bir iki gün gezerek o ülkeleri tanıma şansım bu işin gerçek ödülüydü. Bu toplantılar, özellikle başta Hindistan olmak üzere çoğunlukla Asya ülkelerinde yapılırdı. Avrupa toplantıları yapılırdı, bunlar hâlâ yapılıyor ama azaldı. Her beş yılda bir uluslararası toplantı için bütün ülkeler yarışır sonra oylamayla bir tanesinin üzerinde kalırdı. Onun için hem Güney Amerika'yı, Meksika'yı görme şansını buldum, hem Çin'i. Avrupa'nın öbür bölgelerinde de bulundum. Roma'ya gittiğimiz toplantılardan birinde, katılımcılara bir sürprizleri olduğunu söylediler. Papa'ya ziyaret düzenlenmişti, sizi Papa'ya takdim edeceğiz dediler. Zaten uluslararası toplantılardan sonra Papa'nın böyle davetleri kabul edip gelenlerle görüşmesi şeklinde bir tören yapılırmış. Vatikan'ı görmek, Papa'yı görmek çok hoş bir anıydı. Papa bir pencereye çıkıp gelenleri selamlıyor, takdis ediyor. Bizi de öyle bir günde götürdüler, aralarında tek Müslüman bendim. Cüzzamla çalışanların büyük bir saygınlığı var Papa için, birtakım kontrollerden geçip, sıraya giriyor, elini sıkıyorsunuz, o da size hoş geldiniz diyor, ayrılıyorsunuz. O an, fotoğrafla belgelenince çok hoş bir anı oluyor. Bu çok özel bir anı değil. Oraya giden özel gruplar için yapılan, Papa'yı tanıştırarak taltif edilme olayı.

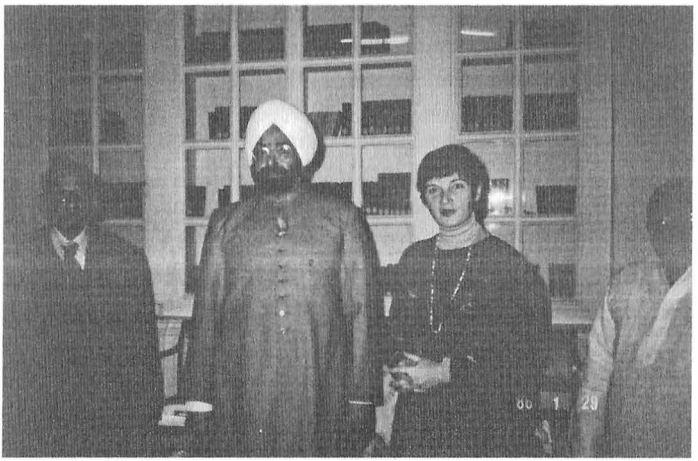
— Ya Hindistan?

— Bu önemliydi. Hindistan'da Gandhi'nin adına oluşturulmuş bir kuruluş var. Uluslararası olan bu kuruluş Gandhi'nin izleyicileri tarafından gerçekleştirilmiş. Mahatma Gandhi, halkına önderlik etmiş, sivil itaatsizliği yaratmış, halkının simgesi olmuş, çok önemli bir insan. Bir nevi iyilik, hoşgörü, sevgi üzerine örnek oluşturan bir insan. Bu örneği gerçekleştirirken Aşramında, yani onların yaşadıkları mütevazı yerde, bir de cüzzamlıya bakıyor, bir görev olarak ve insanlara örnek olarak. (O yatağı da gördüm.) Cüzzamlılardan korkmayın, kaçınmayın, onlar da bizden birisidir, ayrıca onlara hizmet verin diye. Hatta kendisine soruyorlar Kongre Partisi'ne (onun bulunduğu parti) kimleri alalım diye arkadaşları, yardımcıları. "En az iki yıl sosyal hizmet yapmış, toplumu tanıyan insanları alın," diyor. Yani parası, pulu, ünü olan insanları değil, halkı seven, halkına hizmet etmesini bilen alçakgönüllü insanları alın diyor. Böyle bir örnek kişilik, Mahatma Gandhi. Onun adına çok şeyler yapılmış. Onlardan bir tanesi de Uluslararası Gandhi Ödülü. Bu, o senelerde, 1985'te ortaya konuyor ve cüzzam konusunda ülkesinin kalkınmasına katkıda bulunacak bir kişiye verilmek üzere belirleniyor. Ben de adaylar arasındaydım ve bu ödül o yıl, 1986 yılında bana verildi. Bu ödülün önemli tarafları var. Hindistan'da çok iyi ağırlanıyorsunuz, onların usullerine, koşullarına göre, müthiş bir seremoni yapılıyor ve bu günlerce sürüyor. Sizi gezdiriyorlar, cüzzam çalışmasının yapıldığı merkezlere götürüyorlar. Ben bu toplantıya katıldığım zaman Cumhurbaşkanı Zail Zing diye bir Sih'ti. Ödülü ondan aldım. Onun yardımcısı Ven Kataraman, Sih değil, Hindu, saygın bir insandı. Kataraman da daha sonra cumhurbaşkanı oldu. Hindistan'ın iki cumhurbaşkanını çok yakından tanımış oldum; bu çok önemli bir şey benim için. Çünkü Hindistan'ı, Hintlileri tanımak insana büyük ufuk açıyor. Hindistan çokdilli, çokdinli, çok âdetli bir toplum ama demokrasiyi de özümsemiş bir toplum. İngiliz baskısında çok kalmış. İngilizler, Hintliler bizsiz yapamaz diyorlardı, halbuki İngiltere çekilince Hindistan kendi düzenini kurdu. O

kadar çok grupların olduğu, o kadar büyük bir toplumda sürekli bir düzen ve barış zor sağlanıyor ama hepsinin üstesinden geliyorlar. Ödülü aldıktan sonra birçok gazete, televizyon ödülden bahsetti, insanlar yolda çevirip, siz Dr. Saylan değil misiniz, diyorlardı.

— Ödül töreni nasıl oldu?

— 1986 yılında, ödül töreni Yeni Delhi'de çok görkemli oldu. Sonra gezi başladı. Dünyanın en ilginç yerlerinden birine beni onur konuğu olarak götürdüler. O gün orada bir şölen vardı. Baba Amte isminde bir insanın yarattığı (plantasyon diyelim) bir yerleşim yerine gittik. Buranın adı Anandvan'dı. "Dünya Cenneti" anlamında güzel bir ismi var. Tam olarak hatırlayamıyorum ama çok güzel, ışık saçan bir isim. Baba Amte çok yakışıklı, Hintli bir avukat. Yurtdışında hukuk eğitimi görmüş, iyi, zengin bir aileden. Bir gün dolaşırken cüzzamlıları görüyor sokaklarda, çok korkup rahatsız oluyor. Kendisi aynı zamanda güreşçi. Kendisinden utanıyor, ben öyle güçlü, uluslararası düzeyde hukuk okumuş bir insanım, insan hak-



Uluslararası Ghandi Ödülü Töreni. Ortada Sih Cumhurbaşkanı Zail Zing, Türkan Saylan ve Prof. Dr. Dharmendra. Hindistan, 1986.

larını savunuyorum; nasıl olurda bu insanlardan korkarım, herhalde bir şeyleri yanlış biliyorum, diyor. Benim ilk cüzzam hastalığına yaklaşımım gibi. Bunun üzerine Kalküta'ya, cüzzam hastalarının yaşadığı bir hastaneye, enstitüye gidiyor. Bilgi alıp, eğitilmek istiyor ve burada cüzzam hakkındaki gerçekleri öğreniyor. Hastalığın paldır küldür kimseye bulaşmayacağını, ancak küçük yaşta hasta ile çok yakın temasta olan insanlara geçeceğini, bunun da genetik yatkınlıkla bağlantılı olduğunu anlıyor. Açlık, sefalet, yoksulluk gibi sağlık koşullarının kötü olduğu durumlarda bu geçişin kolay olacağını öğreniyor. Kendisi için bir tehlike olmadığını öğrenince, kendini günah işlemiş gibi görüyor ve yaşamını bu konuya adıyor. Baba Amte evli, iki tane de oğlu var. Devlete, ben cüzzamlı hastalarla bir arada yaşayarak, bir proje yapmak istiyorum, diyor. Devlet buna orman arazisi içinde bir yer veriyor. 5-6 cüzzamlı hastayı, birlikte bir şeyler yapalım diyerek yanına alıyor ve ormandan ağaçları keserek kendilerine bir yer açıyorlar. Oraya kamp gibi bir şey kurup ekip biçmeye başlıyorlar, ürünleri de satmaya çıkarıyorlar. Hastalar ürünleri sırtlarına alıp köyleri dolaşarak satmaya çalışıyorlar fakat köylüler cüzzamlılardan alışveriş yapmak istemiyor. Bunun üzerine Baba Amte, o iriyarı adam, sırtına sebze küfelerini alıp satış yapıyor. Böylece para kazanıyorlar. Daha sonra projesini yazıp bütün dünyaya gönderiyor ve onlardan para istiyor. Herkes küçük bir para göndersin, biz burada cüzzamlı hastalar için çiftlik kuracağız, merkez kuracağız diyor. Gerçekten dünyanın her yerinden ufak ufak yardımlar gelmeye başlıyor. Hatta ilk para ünlü sinema sanatçılarından biri olan Maria Montez tarafından gönderiliyor. Uğur parası diye saklıyor o parayı. Gelen paralarla ağaçları kesip çok büyük bir çiftlik kuruyor. Buraya cüzzamlı hastalar taşınıyor, herkese küçük küçük evler yapılıyor ve ekip biçiyorlar. Daha sonra da otomobil tamir işine giriyorlar. Hindistan'da çok fazla araç var, otomobil tamirciliği önemli bir meslek oluyor. Burasının ünü bu şekilde oluşuyor. Zamanla sayıları çoğalıyor, kendi aralarında evleniyorlar, çocukları oluyor, çocuklar için okullar

yapılıyor ve bu çiftliğin içinde onların ihtiyacı olan her şey üretiliyor. Sayı zamanla beş bini buluyor. Müthiş bir organizasyon, üretilenler takas olarak kullanılıyor, yiyeceğinden giyeceğine kadar her türlü şey üretiliyor. Para geçmiyor. Sadece tuz ve yakıtı dışardan alıyorlar. Bundan da büyük onur duyuyorlar. Baba Amte'nin Anandvan'ı çok ilginç bir yer, etrafı sur gibi duvarlarla çevrilmiş, içerisinde insan kaynayan bir alan. Kapı girişinde Baba Amte ve ailesinin yaşadığı bir bölüm var, sizi konuk olarak orada karşılıyorlar. Çok saygıdeğer bir eşi var, koşturup misafirleri karşılıyor, uşak, hizmetçi diye bir şey yok orada; herkes her işi yapıyor. Bu hanım da böyle bir simge. Baba Amte'nin çocukları benim gittiğim dönemde doktor olmuşlar ve birer doktor hanımla evlenmişlerdi. Bir oğlu ve bir gelini orada küçük bir hastanenin başındaydılar, kampın içindeki hastalara bakıyorlardı. Öbür oğlu ve gelini ise Hin-



Türkan Saylan Cumhurbaşkanının korumalarıyla. Hindistan, 1986.

distan'ın dağlık kesiminde, kuzeyde doğal hayatı korumak için çaba harcıyorlardı, bir ormanda kamp kurmuşlar, orada kaplanlarla, yabani hayvanlarla birlikte yaşayarak onları koruyorlardı. Avlanma olmaması için büyük bir çalışma yapıyorlardı. Böyle ilginç insanlar var Hindistan'da. Baba Amte bütün bunları yaparken ve içerde hiç para sözcüğü geçmezken, doğaldır ki komünistlikle suçlanıyor. Bir sürü hukuksal sıkıntılar yaşıyor ama sebat edip hepsinin üstesinden geliyor. Destekleyicileri de çok olduğu için bu güçlükleri aşabiliyor. Bütün bunları Gandhi'nin öğretisi üzerine yapıyor. Anandvan çok ilginç bir yer. Aşram'ları var, insanların toplu halde yiyip, yatıp, içtikleri yerlere Hindistan'da Aşram deniyor. Hepsi vejetaryen. İş bölümü içinde sebze üreticileri var, sebzeleri soyanlar var, yıkayanlar, pişirenler, müthiş bir mutfak düzeni var. Belli saatlerde yer sofraları kuruluyor, herkesin yeri belli. Yemekler genç yemek dağıtıcıları tarafından dağıtılıyor. Daima bir kâsenin içine yoğurt konuyor, bir de tabağa sebze yemeği. Onları karıştırarak yiyorlar, tabak yerine kurutulmuş yapraklar var. Büyük yaprakları ormandan toplayıp kurutuyorlar, üst üste koyuyorlar, aynı tabak gibi diziyorlar. Her yer sofrasına bu yaprak tabakları koyuyorlar, yanına da yoğurt tası, bir tane bardak, bir tane de sürahi konuyor. Herkes yoğurduğunu çanaktan yiyip o çanağı yıkıyor, sürahi zaten sonradan toplanıyor, bol bol su içiliyor, yemek yaprak tabakların üzerine kepçelerle konuluyor, (Bazen iki türlü de yemek oluyor.) yoğurda karıştırıyor ve onu da elleriyle yiyorlar. Bitince toplayıp atıyor, tasını da yıkayıp koyuyorlar, bir şey kalmıyor, tertemiz sofradan kalkılıyor. Ekmek de orada yapılıp o sırada dağıtılıyor. Müthiş ilginç bir yemek oluyor. Baba Amte buraya önce cüzzamlıları alıp müthiş bir deneyim oluşturmuş. Sonra görmezlerden 50 kişiyi, ortopedik özürlülerden, çocuk felci sekeli olanlardan 50 kişiyi alalım, sağır dilsizlerden 50 kişiyi alalım diyerek çeşitli özürlü gruplarından 50'şer kişiye de yer açmış orada, bir nevi entegrasyon olsun, iç içe geçsin, herkes birbirini tanısın diye. Benim gittiğim dönemde, 1986'da son olarak 50 tane bakıma muhtaç yaşlı alınmıştı. Onları da alırken hu-

zurevi diye değil, akıl bankası diye almış. Yani bu yaşlılar burada yaşayan gençlere bilgilerini aktarıyorlar, onlarla sohbet ediyorlar. Yemek zamanı her gencin bir görevi var. Her biri bir yaşlıyı, bir özürlüyü alıyor, getiriyor, oturtuyor, yemeğini veriyor, gerekirse yediriyor ve ondan sonra bulunduğu yere geri götürüyor. Yemeğin başında ve sonunda dualar ediliyor. Benim gittiğim gün ağaç dikme bayramıydı, eğlenceler yapıldı. Ormanı keserek kendilerine alan açtıkları için Baba Amte daha sonra büyük bir üzüntü duyuyor, ve her yıl kendi boş kalan alanlarına ağaç dikerek doğadan özür diliyorlar. O gün benim de bir ağaç dikimim oldu. Orada dikili bir ağacım var. Bütün bu özürlüler ve cüzzamlılar gösteri yaptılar orada. İnanılmaz bir gösteriydi. Görmezler dans ediyorlar, işitmezler müzik çalıyorlardı. Hayata direnmenin verdiği güçle çok güzel çalışmalar yapıyorlardı. Burada cüzzamlı ailelerin çocukları sağlıklı bir şekilde yetişip büyüyor çünkü ailenin cüzzamlı olması çocuğun da olmasını gerektirmiyor. O yetişen kişi orada yetiştikten sonra ayrılmak isterse buna kimsenin diyecek bir şeyi yok. Hatta dışarıda yaşaması için gerekirse kendisine para da veriliyor ama eğer dışarıda başaramazsa paranın geçmediği, insanların birbirleriyle rekabet edemeyecekleri bu sisteme dönüyor, tekrar aynı koşullarda. Böylelikle felsefesi çok derin olan büyük bir çiftliği, kuruluşu tanıdım; bu da beni çok düşündürdü. Demek ki dünyanın birçok yerinde değişik projeleri olan insanlar var ve isterlerse bütün zorluklara rağmen başarıyorlar. Şimdilerde burasının ne durumda olduğunu bilmiyorum. Baba Amte hâlâ yaşıyor. Son yıllarda omurga hastası olup sürekli yatması gerekti ama çok enerjik bir adam.

Hindistan'da kargaşalar (Altın Tapınak'ın yakılması) çıktığında, nerdeyse iç savaş çıkacakken, bunu önlemek için Unite İndia adında bir Hindistan'ı birleştirme hareketi oluştu. Bu hareketin öncülerinden olarak, tüm Hindistan'ı üzeri açık bir minibüsün içinde yüzükoyun bir yatakta yatarak geçti. Daha önce buraları hep bisikletle geçermiş, yüz binlerce, on binlerce bisikletli de kendisini Unite İndia yazan t-shirtlerle izle-

di. Geçtiğimiz yıllarda böyle de bir hareketin öncülüğünü yapıyordu. Öldüğünü sanmıyorum, yaşlı bir bilge olarak ailesiyle birlikte bütün bu çalışmaların başında olduğunu umuyorum.

— *Hindistan sizi epeyce etkilemiş...*

— Hindistan'da çok hekim tanıdım; çalıştıkları yerleri bana da gösterdiler, en güzel yemekleriyle, en güzel giysileriyle beni evlerinde ağırladılar. Kadınlar sari giyerler, biliyorsunuz, erkeklerin pantolon üstünde uzun giysileri vardır; onları temiz-ütülü halde sık sık değiştirerek giyerler. Tiril tirildirler. Odada, köşede küçük totem gibi tanrıları vardır, bir ara gidip onlara dua ederler. Her birinin ayrı anlamı vardır. Tamamen laik bir ülke ve dini tamamen ayırmışlar. Adam bilim adamıdır, laboratuarında çalışmasını yapar ama inancını da gelip evin köşesinde duasını yaparak yürütür. Hiçbir çelişki yaşamazlar. Bu güzel çokkültürlü ülkede insanların birlikte saygı içinde yaşadıklarını görmek insana çok şey öğretiyor.

Bazı gençlerin yaptıkları gibi, sadece batakhanelerinde esrar çekmekle Hindistan'ı tanımak olmuyor. Hindistan çok büyük bir ülke ve yetenekli insanların ülkesi. Her ülke gibi orada da kötü insanlar, kapkaç, hırsızlık, cinayet oluyor ama bir yandan Gandhi'nin Hintlilere verdiği bu insan sevgisi, insanları eşit görme, kimseyi yüceltmeme duygusu çok önemli. Bunun yanı sıra Hindu dininin öldükten sonra dirilme inanışı çok ilgimi çeken, beni düşündüren bir konu oldu. Çünkü sokaklar boyunca insanlar kaldırımlarda doğuyorlar, kaldırımlarda büyüyorlar, orada çiftleşiyorlar, orada ölüyorlar. Üstlerinde sadece aslında beyaz olan, zamanla gri renk almış bir havlu var. Bu havlu onların önce kundağı, sonra yorganı oluyor, sonra da kefeni... En ilkel şekilde yaşıyorlar, yarı aç dolaşıyorlar, birtakım kurutulmuş tahıl taneleri yiyorlar, onları yolda satarak biraz para kazanıyorlar. Çok kısa süren hayatlarında (hastalıklar yüzünden) böyle yaşıyorlar. Bunlar, dokunulmazlar, en alt kast oluyor ve oradan atının üzerinde gayet zengin bir şekilde geçen raca bunlara bakıp, "Ah, ne kadar mutlusunuz. Ben ne kadar mutsuzum," diyebiliyor. Bu trajikomik

bir şey. Çünkü Hindu'ların inanışına göre tekrar dünyaya geldiği zaman bu paryalar mihrace gibi zengin olacaklar ama mihrace bir daha dünyaya geldiğinde çok acı çeken bir parya olacak. Bu böyle bir çelişki. Lüks otellerdeki düğünlere rastladık, atın üzerinde gelini getiriyorlar, yerlere altın serpiyorlar, altın kaşık, altın tabakla yemekler yeniyor, müthiş bir lüks var. Ama pencereden dışarı baktığınız zaman fakir insanlar, hiçbir şeyi olmayan insanlar da orada doğup, büyüyüp, ölüyorlar. İneklere hiç kimse dokunamıyor, ortadalar, çoğu insan vejetaryen. Bunun yanı sıra, başka dinlerden olan insanlar da hem dinlerini hem keyiflerini sürdürüyorlar. Her tarafta farklı farklı kuruluşlar var, her dine hizmet veren. Bunlar, aralarında hiçbir sürtüşme olmadan yaşıyorlar, ta ki siyaset girene kadar. Siyaset orada da Sihlerle Hinduların, Müslümanlarla Sihlerin birbirlerini yemelerine her zaman için çanak tutuyor ve insanları birbirine düşürüyor.

Hindistan'da çokdillilik var. Bu, birbirleriyle anlaşmalarını engelliyor. Bu nedenle İngilizce bütün Hindistan'ı birleştiren bir emperyal dil olarak girmiş bu ülkeye. İngilizler bununla övünüyorlar ve biz olmasaydık Hindistan olmazdı diyebiliyorlar. Bu da çok yanlış bir şey. Yıllar yılı sömürdükleri bu ülke, onlar çekildikten sonra da kendi usulüyle, kendi ayakları üzerinde duran bir ülke. İnsan Hindistan'ın çeşitliliğine doyamıyor.

Çok defalar gittim Hindistan'a. Bombay'a, Yeni Delhi'ye de gittim. Yol üzerinde birçok yeri dolaşma şansını buldum. Bombay'da da bizimle bağlantılı olarak çok ilginç bir çalışma var. Onlar da fakirlerin ve cüzzamlıların çocuklarına burs veriyorlar. Okutarak onları hayata hazırlıyorlar. Oradaki arkadaşlarımızla uluslararası bir kuruluşu, Uluslararası Lepra Birliği'ni oluşturduk. Para sağlayıp projeleri destekleyen gönüllü kuruluşlar var, biz de para arayan kuruluşlar olarak bir araya gelelim, bir birlik kuralım dedik. Ben de oranın kurucusu ve ikinci başkanıyım. Hintlilerle aramızda çok yakın ilişki kuruldu, birbirimize benzeyen çok tarafımız var. Keşke herkes oraya gidip inceleme yapsa, çokkültürlülüğün aslında çok verimli bir şey olduğunu algılasa da korkmasa.

— Gandhi Ödülü'nden başka birçok ödülünüz daha var, değil mi? Neler düşünüyorsunuz ödüller konusunda?

— "Ödül" gerçekten çok anlamlı ve güzel bir sözcük, "ödüllendirme", "ödül alma", "ödül verme" sözleri her zaman coşkuyu, sevgiyi çağrıştırıyor.

Ben ödül almaktan çok, ödül vermeyi seviyorum. Ödül alma, gençlikte çok coşku verici bir şey, bu nedenle ben de ilk aldığım ödülleri seviyorum, hele bu uluslararası bir tanınmışlık ve değerbilirlik sonucu ise. Atatürk'le, Atatürkçülükle ve bilimle ilgili ödüllerim her şeyin önünde ve anlamlı benim için. Yaşam öykümüze bir dizi ödülümüzü yazıyoruz, ben birçoğunu unuttum bile, bir ara aklımda kalanları sıralamıştım. Ödüllerin anlamlı olması, doğru insanı bulması, göstermelik olmaması gerek. Bazı kuruluşlar, bu yıl ne yapalım, kime ödül versek acaba deyip girişiyorlar bu işe, bu doğru değil.

Kanımca ödüller gençlere verilmeli, son yıllarda yapılan önerilere, "Ben ancak ödül veren seçici kurullarda görev alabilirim," diye karşılık veriyorum. Yine de verenlere, beni düşünenlere teşekkür borçlu olduğumu ve bu ödüllerin içtenlikle verildiğini biliyorum.

— Sizin zührevi hastalıklar konusundaki çalışmalarınızdan da biraz söz edelim mi?

— Benim ilgi alanlarım epeyce geniş. Bunların başında da histopatoloji vardı. Laboratuvar çalışmasını çok severim. Beni bir mikroskobun başına bırakın saatlerce sıkılmadan çalışabilirim. Tabii ki zamanla toplumsal çalışmalar öne çıktı, laboratuvar çalışmalarına zaman kalmadı. Ama gençken histopatoloji benim için çok önemliydi. Bizim Osman Hoca da, Nevzat Hoca'da benim İngiltere'de çalıştığım hastanede histopatoloji öğrenmişlerdi. Nevzat Hoca'dan sonra ben histopatolojiyi ele almıştım ve rahmetli Prof. Melih Tahsinoğlu ile birlikte çalışmaya başladık İngiltere dönüşünde.

Bizim dönemde, polikliniklerimize genelev kadınları ya da fuhuşa karışmış olanlar da gelirdi, hastalık kapmış erkekler de. Frengi bunların arasında ilginç bir konudur. Hulusi Beh-

çet'in *Frengi ve Benzeri Hastalıklar* adlı çok güzel bir kitabı var ve burada frengiyi anlatırken bütün deri hastalıklarını anlatır. Çünkü tıpta ayırıcı tanı diye bir şey var ve hepsi bu ayırıcı tanının içine girer. Bu yüzden frengiyi anlatırken ayırıcı tanı kanalıyla bütün dermatolojik hastalıkları anlatabilirsiniz. Ben de bu kitabı gayet iyi öğrenmiştim. Penisilin kullanılıyordu frengide ve ortaya yeni yeni erken tanı testleri çıkıyordu. Frengi yani sifilis hastalığı insana bulaştıktan sonra çok ilginç evreler ve belirtiler gösteren, çok özgün bir hastalık. Ben hem hastalıkla hem de frengiye yakalanmış hastaların sosyal yanlarıyla ilgilenmekten hoşlanıyordum. Sonra genelevleri tanıdım. Mamalarla, kadınlarla, yani sermaye olanlarla konuştum. Sosyal güvenceleri, hiçbir şeyleri olmayan, son derece kötü koşullarda olan kadınlarla. Bu kadınlar mı, yoksa bunlara müşteri olan erkekler mi konunun öznesi diye düşünmeye başladım. Eşcinselleri, travestileri de tanıdım ve bütün bu insanların aslında ne kadar pırıl pırıl olduklarını anladım. Değer yargıları oturmamış bir ülkede onların yalnızca farklı oldukları için ne kadar eziyet çektiklerini gördüm. Sonra yasaları, yönetmelikleri incelemeye başladım. Bu hastalığın yayılmaması için kullanılan yolun yanlışlığını fark ettim. Örneğin bize hasta gelirdi. Kolu mühürlü olan hastalar. Polis hastanın evine gidip zorla alır getirirdi. Oysa dört iğneyle tedavi edilen basit bir hastalık frengi. Önemli olan o hastanın kaç kişiye bu hastalığı bulaştırdığı. Bunu öğrenmek için hastaya insanca yaklaşmak gerekiyordu. Yakın, sıcak bir ilişki kurmadan hastalar hastalığı bulaştırdıkları ya da aldıkları insanları söylemiyorlardı. Ancak insanca yaklaşır ve insanca sorgularsak ötekilere ulaşabiliriz ve böylece enfeksiyon zinciri kırılabilir, ama biz hep polisiye boyutuna bakıp, insan öğesini görmezden geldiğimiz için başarılı olamıyorduk frengi ile mücadelede.

— *Genelevlerle ilgili çalışmanız nasıl oldu?*
— Genelevlerle ilgili birçok önerim vardı ama genelev sorunu öyle hemen çözülecek bir sorun değil. İki tür fahişelik var

toplumda. Biri genelevlerde ruhsatlı olarak çalışanlar, öteki de sokaklarda, otellerde, çeşitli evlerde kaçak olarak çalışanlar. Ruhsatlı olmasının önemi hem sağlık kontrollerinin yapılması, böylelikle cinsel ilişkiyle bulaşan hastalıkların önüne geçilmesi, hem de vergilendirme. Fuhuş sektörünün her iki durumda da mafyası var ve ölümüne bir mafya bu. Mafya, kadınları daha iyi sömürebilmek için kaçak çalıştırmak istiyor. Bu da kadının hem parasal hem de bedensel sömürüsünü artırıyor ve sonu ölüme kadar varan bir fiziksel ve ruhsal eziyet söz konusu olabiliyor. Tüm sosyal ve ekonomik olaylar birbirine bağlı olduğundan, fuhuşun, önlenemediğine göre resmileştirilmesi, denetlenebilir ve sağlık açısından risk oluşturmayacak bir düzenlemeye kavuşturulması ve çalışanların da seks işçisi olarak sosyal güvenceye alınması gerekiyor. Aslında ekonomik refah ve eğitim bu sorunu oldukça çözebilir ama dediğim gibi çok uzun bir süreç bu. En gelişmiş ülkelere baktığınızda, onlarda da fuhuşun bir sektör olarak sürdüğünü görüyorsunuz.

— En eski, yani en köklü meslek ne de olsa.

— Evet, çünkü insanın temel, fizyolojik bir gereksinimidir seks. İnsanların birbirleriyle özgürce birlikte olabilmesi sağlanamazsa, bu gereksinimin bir biçimde başka türlü karşılanması için çözümler bulunur. On üç - on dört yaşlarında ergenliğe ulaşan bir insan sağlıklı flört ilişkileri kuramazsa, ona doğru cinsel bilgiler verilmezse, cinsellik ayıp ya da günah olarak görülürse istismara açık bir alan kendiliğinden yaratılacaktır. Ekonomik refah olmadığı için insanlar fahişeliği zorunlu bir kazanç kapısı olarak da sürdüreceklerdir. Uzakdoğulu kadınların Avrupa'da, Amerika'da seks isteklerine de cevap veren dadılar, hizmetçiler olarak kullanılabilmesinin, ekonomik düzeyi düşük ülkelerden daha zengin ülkelere insanların biraz para kazanmak için fuhuş yapmak üzere gelmesinin temelinde ekonomik yetersizlikler bulunmaktadır. Karadeniz bölgemizde yabancı kadınların fuhuş sektörü yaratmasının tek nedeni parasızlık değil mi?

— Karadenizli erkekler açısından da ilginç bir sosyo-psikolojik durum söz konusu sanırım. Onlar da gerçek seksi bu kadınlarla tanıdıklarını söylüyorlar.

— Evet, konunun ne kadar çok boyutu olduğunu görüyoruz. Toplumsal tutuculuk ve eğitimsizlik, kadının eve kapatılması; aileden ve okuldan sağlıklı bir cinsel eğitim alınmadığı için yaşamın bir rengi, heyecanı olan cinselliğin tadına varılmasını engelliyor. Karı koca arasında heyecan verici, mutluluk getirici bir cinsel birliktelik olmayınca erkek egemen düzen, erkeğin yaşamını süsleyecek fuhuş sektörünü yaratıveriyor. Kadının da istekleri var aslında ama toplum onu eve kapamış; yasaklar, günahlar içinde elini bağlamış. İnsan ilişkilerinin, seksin rahat olduğu bir başka ülkeden, aslında meslek sahibi bile olan, aralarında doktorlar, mühendisler bulunan, ama geçim güçlüğü çeken kadınlar Karadeniz'e gelince erkekler açısından sorun çözülüyor. Üstelik kadınlar esmer Türk erkeğinin özlediği sarışın, açık renk gözlü, ak tenli kadınlar. Rahat yetişmişler, cinsel eğitimleri var ve erkeklere istediklerini veriyorlar. Zavallı karıları hem baba evlerinde bastırılmış hem okulda eğitilmemiş, kocasının baskısı altında sürekli ezilen kadınlar, hem kendi cinselliklerini yaşayamıyorlar hem de kocaları başka kadınlarla birlikte oluyor. Kaç taraftan psikolojik darbe almış oluyorlar. Aslında Karadeniz'de gerçekten toplumun ruh sağlığını etkileyen bir durum var.

Başa dönecek olursak, erkeğin cinsel isteklerini karşılamak üzere kurulmuş olan bu sektör, ekonomik sorunlarla, yoksullukla besleniyor, kendi mafyasını, yani illegal hukuk düzenini yaratıyor. Bu sektör yeraltında kontrolsüz, kaçak çalıştığı için de çeşitli hastalıkların yayılmasına neden oluyor. Zührevi hastalıklar dediğimiz bu hastalıkların engellenmesi mümkün. Düzenli sağlık kontrollerinin yapılması, hasta olanların tedavi edilmesi ile en azından hem çalışan kadınlar hem de toplum bu hastalıklardan kurtulabilir. Bu konuya devletin iyi bir projeyle el atması gerek. Oysa devlet, kimi zaman eğitimsiz personeliyle, üstelik sorunların temel nedenlerini görme-

den iş yaptığı için, sorunu çözeceğine, çözülmez hale getiriyor. Benim bu konuda birkaç çalışmam olmuştu.

1980'lerde İstanbul'daki genelev sahipleriyle görüştüm. Onları hastaneye davet ettim ve sorunu tartıştık. Parası pulu çok olan ve daha da kazanmak isteyen insanlar. Ama devletin tutumundan memnun değiller. Dediler ki, devlet bize yer göstersin, biz kentin dışında saray gibi bir yer yapalım kendimize. Bunun üzerine valiyle, belediye başkanıyla konuştum. İstanbul dışında bir ilçede büyük bir eğlence merkezi yapılsın, lokantasıyla, sağlık merkeziyle bir kompleks olsun. Kadınlar burada esir gibi çalışmasınlar, girip çıkabilsinler, sağlık merkezinde gerekirse gelen erkekler de muayene edilsin dedim. Yöneticilerin önce hoşlarına gidiyordu bu proje, sonra iş gerçekleşme aşamasına gelince, "Yok, ben kendime genelevci vali dedirtmem," "Genelevci belediye başkanı olarak anılmak istemem" gibi sudan nedenlerle vazgeçiliyordu. Ben her vali, her belediye başkanı değiştiğinde gidip aynı şeyleri bir daha anlattım. Hiçbir sonuç alamadım bu güne kadar. Ama birkaç şeyi başarabildim. Bu çalışmalara başladığımda iki yönetmeliği değiştirmek için de uğraşıyordum; biri cüzzam yönetmeliği, biri frengi yönetmeliği. Her ay Ankara'ya, Sağlık Bakanlığı'na gidiyordum. Orada bir oda veriyorlardı, bir iki gün kalıyordum, genel müdürlerle bu yönetmelikler üzerinde tartışıyorduk. Sonunda eski yönetmelikteki "cüzzamlı evlenemez" maddesini değiştirttik. Frengili hastanın toplumdan soyutlanmasını önledik. Cüzzamlı da, frengili de tedavi görüyorlarsa evlenebiliyorlar ve sağlıklı insanlar gibi yaşayabiliyorlar, ama fuhuş ve genelevler konusunda başarısız kaldık.

— *Şimdi bir umut var mı?*

— Sanmıyorum, çünkü bu konu görmezden geliniyor, örtbas ediliyor. Fuhuş sektörü öylesine büyüdü ki, genelevler burada çok küçük bir nokta olarak kaldı. Bu konuda bazı bilimsel çalışmalar da yapıldı. Örneğin, iki hemşirem yüksek lisans tezlerini bu konularda yaptı. Biri, zührevi hastalıklar hastanesinde tedavi görmüş genelev kadınlarıyla çalıştı, öteki de ser-

best çalışırken yakalanıp Zührevi Hastalıklar Hastanesi'ne götürülen kadınlarla. Bu insanların sosyal durumlarıyla, aile, eğitim, sağlık durumlarıyla ilgili araştırma yaptılar, çeşitli gerçekleri saptadılar. Bu kadınlarımızın hemen hepsi aile içinde şiddet görmüşler, tecavüz görmüşler. Hepsi kandırılmış, küçük yaşta tecavüze uğramış insanlar. Hepsi öylesine acılar çekmişler ki güvensizler, kırıklıklar oluşmuş. Ama hepsi son derece iyi yürekli, duygulu insanlar. Bir kısmının çocuğu var. Çocuklarının yaptıkları işi bilmesini istemiyorlar. Onları en iyi şartlarda yetiştirmek istiyorlar. Hepsinin umutları var. Beyaz atlı prensin gelip kendilerini bu hayattan kurtaracağını umuyorlar. Romantik, yufka yürekli ama sürekli incindiklerinden, kendilerine kabuklar örmüş insanlar. Birçok erkek onlarla dertleşmeye gidiyor. Erkekleri dinliyorlar. Yalnızca fahişelik değil, onlara dert ortaklığı yapıyorlar. Her açıdan sömürülen kadınlarımız onlar. Eski tapınak fahişeleri var ya, onlar gibi, kendilerinin sömürülmelerine izin veriyorlar. Birçoğu dindar. Namaz kılıyor, Tanrı'ya dua ediyor, Ramazan'da çalışmıyor! Ne çelişki, değil mi? Onlara karşı kendimi suçlu sayıyorum neredeyse!

— Bir de Ahlak Zabıtası var değil mi?

— Ahlak Zabıtası, Fuhuşla Mücadele Komisyonu, bunlar gerçek anlamda iş görebilecek kurumlar değil, çünkü devletin bu konuda çok bütünsel bir kavrayışa ve uygulamaya gereksinimi var. Doğru bir politika izlemesi lazım. Eğitimiyle, ekonomik sorunların çözümüyle, nüfus planlamasıyla, doğru dürüst bir kalkınma hamlesi içinde ele alınması gerekir bu sorunun. Ne yazık ki yasalar, yönetmelikler gerçekçi olmadığından, planlama olmadığından, kurumlaşma olmadığından, hemen her yerde olduğu gibi bir komisyonun, bir dairenin başında iyi birisi varsa işler iyi gidiyor, kötü biri varsa karışıyor.

Yasa ve yönetmelikleri adam etseniz bile bürokrasideki kafaları, insan kalitesini değiştiremiyorsunuz. Devletin çeşitli kademelerinde ruhsal sorunları olan, kendilerini geliştirme becerileri olmayan, yetersiz bir sürü insan var. Bakın, bir anımı

aktarayım. Bu Ahlak Zabıtası'nın başına bir gün bir adamı atadılar, tam bir ruh hastasıydı. Kendisini tanımadım ama yaptıklarını izledim ve içimde bir dert oldu bu adamın varlığı. Cuma günleri ne kadar ruhsatsız çalışan kadın, travesti bulursa toplatıyor, ya Zührevi Hastalıklar Hastanesi'ne ya da Sultanahmet'te bir karakol var, oraya götürüp kapatıyor. Pazartesiye kadar doktor yok. Bu insanlar karakolda ya da hastanede üç gün kalıyorlar. Hemen satıcıları ya da tanıdıkları hatırlı adamlar gelip rüşvetle, ricayla çıkarıyor bir kısmını. Çıkamayanlar resmen işkence görüyor. Adam ruhsal bozukluğunu bu insanlarda uyguluyor. Ayaklarını yıkatıp o suyu imana gelsinler diye içiriyor. Bir tarikat üyesiymiş. Bununla ilgili iğrenç bir olay daha anlattılar. Bir genç kıza tecavüz ediliyor. Kızın babası, o sıralarda bir ilçenin emniyet müdürü olan bu adama gidiyor şikâyet için. Adam, babaya ne dese beğenirsiniz! "Ne var bunda, adam senin kızını imam nikâhıyla almış, sonra da 'boş ol' demiş, boşamış." İşte bu kafalar kurumların başında ya da memur olarak çalışıyor hâlâ. Bu adamı kaç yere şikâyet ettik, kimlere gitmedik ama bir şey yapamadık. "Onu görevden almaya gücümüz yetmiyor," dediler. Kendimi nasıl aşağılanmış hissettim bilemezsiniz. Bu insan hasta. Nasıl böyle bir makamda bulunabilir diyorsunuz, bir şey yapılamıyor. Sonra ben bazen böyle üstesinden gelemediğim işleri Allah'a havale ederim. Fantezi de olsa, böyle bir ilahi adalet özlemim var herhalde ki, çocukluğumdan beri böyle rahat ediyorum. Bu kez ilahi adalet çalıştı ve bir süre sonra bu adamdan bir trafik kazasıyla kurtulduk.

— *Yalnızca birinden kurtulmuşuzdur, eminim.*
— Yazık ki öyle. Hâlâ benzer eziyetler devam ediyor. Hem genelevlerdekiler, hem sokaktakiler istismar ediliyor. Hele eşcinseller ve travestiler. Dövülüyorlar, tecavüz ediliyorlar. Bu insanların sigortalanmasının, her birinin düzenli olarak doktorlara bağlanmasının sorunu çözeceğini söyledim. Her insanın cinsel özgürlüğü var mı? Var. Her insan kendi bedeninden kendisi sorumlu mu? Evet. Yalnız ne var burada önemli olan? Bir

insan kendisindeki hastalığı bir başkasına bulaştıramaz. O halde doktor kontrolü şart. Sigortayı yaparsınız, her istediğinde ulaşabileceği doktoru da sağlarsınız, bu iş biter. Ama "yetkili"ler böyle düşünmüyorlar.

Resmi görevlilerle, Emniyet'le yaptığımız bir toplantıda, Avrupa'da eşcinsellere nasıl davranıldığını anlatmıştım: "Hocam, burası Türkiye. Bunlar toplumun yüz karaları, bunların halktan uzak, ormanda yaşaması lazım. Ne yaparlarsa yapsınlar, defolup gitsinler!" yanıtını almıştım. Böylelikle olduğunuz yerde sayıyorsunuz... Araştırıp, düşünüp oluşturduğunuz projeler bir sonuca varamıyor. Yerinizde sayıp duruyorsunuz.

— Cinsiyet değiştirmenin bir özgürlük sorunu olduğu da anlaşılamıyor bu durumda doğal olarak.

— Gelişmiş ülkelerde her insanın cinsel tercih özgürlüğü var. İnsan dilerse karşı cinsle dilerse kendi cinsiyle birlikte olarak yaşamını sürdürebiliyor. Ama eğer bir insan cinsiyet değiştirmeye kalkarsa hekimler, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar tarafından oluşturulmuş bir ekibin kontrolünden geçmesi gerekiyor. Bunlar o kişiyi fizyolojik ve ruhsal açıdan inceliyorlar ve olumlu karar verirlerse ameliyat yapılıyor. Yine bu tür uzmanlar, bu kişinin yaşamla uyumu bozulmasın diye gayret gösteriyorlar. Örneğin, bir erkek evliyken, eşi de kabul etmişse çocukları varken bile ameliyatla kadın olabiliyor. Psikoterapi yapılıyor ve bir işi varsa işine devam etmesi, yakınlarının ve kendisinin yaşamlarında önemli değişiklik olmaması için çaba gösteriliyor. Böylelikle ekonomik ve toplumsal açıdan bir felaket yaşamıyor, toplumdan dışlanmıyor.

Bizdeyse müthiş trajediler yaşanıyor. Önce bu kişi eşcinsel eğilimlerini gizliyor. Sonra aile fark ediyor. Aile komşulara, eşe dosta rezil olduğunu düşünüyor, çocuğun üstüne gidiyor. Çocuk sonunda toplum tarafından dışlanarak sokağa düşüyor. İşi varsa işinden, okulu varsa okulundan oluyor. Sokakta, kendisine benzeyen ve yazık ki fuhuştan başka hiçbir geçim yolu olmayan insanlarla birlikte yaşamaya başlıyor. Sokaklar hiç emin değil. Toplum, kendi içinden attığı, dışladı-

ğı bu insanların sokakta da üstüne gidiyor. Bu insanların fuhuş sektöründe müşterileri kimler? Bir de bakıyorsunuz ki, bir sürü iş güç sahibi, iyi aile babası adam sokaklarda bunları lüks otomobillerine alıp götürüyor, bilerek ilişki kuruyor, sonra tekme tokat dışarı atıyor. Bu sektörün bu kadar çok ve zengin müşterisi oldukça fuhuşun önüne geçmek mümkün olamaz. Sokaklardaki travestiler ve fahişeler de, kontrolsüz, belgesiz olarak çalışıp polislerden, sokak serserilerinden dayak yiyip bu hayatı mecburen sürdürürler. Para karşılığı seks yapmaktan, seksi parayla satın almaktan belki ancak cinsel özgürlüklerin tam olarak sağlandığı ve cinsellikle para ilişkisi ortadan kalktığı zaman kurtulmak mümkün olacak.

— Aslında toplumun kendine benzemeyen ve çizgi dışı görünen insanlara karşı acımasızca saldırması yine bir ruhsal bozukluktan kaynaklanmıyor mu? Hani bazen sokakta görürüz: Bir sokak çocuğunu ya da yarım akıllı bir adamı tekme tokat döver birkaç kişi. Bir ekmek çalmıştır ya da sudan bir neden vardır, ama hemen birçok kişi birer tokat patlatır çocuğa.

— Evet, aynen öyle. İnsanlar ruhlarının derinliklerinde yatan ve kendilerini böyle davranmaya iten nedeni düşünmezler. O anda bir boşalma yaşarlar sanki, bu toplumun bir parçası olduğunu, ahlakın bir parçası olduğunu duyumsarlar. Düşünün, kendi ailemizden birisi olsaydı o çocuk, böyle davranacak mıydık? Eşcinsel eğilimleri olan bir genç, ailesi tarafından önce dışlanır belki ama akıl ve sevgi, bu genci kazanmaya, onun sorunlarını çözmeye yöneltir aileyi bir süre sonra. Ana baba durumu kabullenir ve çocuğun bu farklılığıyla kazasız belasız yaşamasını sağlamaya çalışırlar. Ama kendi ailemiz dışında olduğunda tahammül edemeyiz. Her şeye düşünmeden tepki göstermek en kolay ve en sık yaptığımız şeydir, en kötü huyumuzdur bence.

— Geri kalmış yörelerde "töre" aileyi dinlemiyor.

— Evet, çünkü aileyi de, yörenin tüm insanlarını da o töre ya da feodal alışkanlıklar yönetiyor. Kız kardeşinin altına yas-

tık koyarak, töre istedi diye ölümünü kolaylaştıran genç üzülmüyor mu, o çocuğun annesi, babası üzülmüyor mu? İçleri kan ağlıyordur ama törenin yasaları emrediyor. Hepsi eğitimsizliğin sonucu. Hukukun gücü töresel güçlerin üstünde olsa böyle olmayacak. Yine toplumsal alışkanlıklar eşcinselliği bir ayıp olarak görüp cezalandırmasa, aile eşcinsel oğlunu daha kolay bağrına basacak. Toplumsal eğitimin eksikliği ve çağdaş hukukun egemen olamamasının sonucu bunlar.

— Peki, biz aileyi ana-baba-çocuk olarak düşünürüz de neden sokağımızı, mahallemizi, ülkemizi hatta dünyayı bir aile olarak göremeyiz? Evimiz temiz olsun diye uğraşırız da sokağın pisliği neden bizi ilgilendirmez? Bazı ülkeler için kendi ülkeleri dışındaki dünyanın ve insanların da pek önemi yok. Endüstri çöplerini bile başka ülkelerin topraklarına gönderiyor, sintine sularını başka denizlere boşaltıyorlar. Galiba küreselleşmeyi yanlış taraftan uyguluyoruz.

— Küreselleşme, dünyanın bir bütün olarak gelişmelerden ve iyi şeylerden yararlanması olduğunda güzel de, kültürlerin, dillerin, ulusal ekonomilerin yok olması olarak anlaşıldığında farklı bir şey oluyor. Bir çeşit sömürü doğuyor güçlü ülkelerin lehine. Dünyanın küreselleştiğini söyleyenlere sormak gerek, "Neden Afrika Aids'ten kırılıyor, neden Afrika ve Asya aç, işsiz?" diye.

— Frengiden ve fahişelikten söz ediyorduk. Hekimlerin genel yaklaşımı nedir bu konuya?

— İşin kötüsü, hekimler arasında bile homoseksüellerin, transseksüellerin ahlaksız olduğu yönünde düşünen çok kişinin olması. Bunun fizyolojik bir tarafı olduğunu algılayamıyorlar. Bu da bizim geri kalmışlığımızın bir göstergesi bence. Benim ilk hastalarım arasında fahişeler çoktu. Bu yüzden o zamanlardan başlamıştım onların sorunlarıyla ilgilenmeye. Frengi çok sayıda vardı. Bir yandan onları tedavi etmeye, bir yandan da onlarla ilişkiye girmiş olanları bulmaya çalışırdık. Bu kadıncağızları yakalayıp getirmiş olan görevliler de gelirler-

di ve "Aman, ne olur doktor hanım, bende de olabilir bu hastalık, beni de tedavi eder misin?" derlerdi. Bir örnek daha vermek istiyorum bu insanların nasıl korunmasız, aciz durumda olduklarını anlatmak için.

Bir gün genç bir kadın getirdiler. Yeni doğum yapmış, meme veriyor. İşsiz güçsüz, fahişelik yaparak geçinmeye çalışıyormuş. Bir yandan onun zührevi hastalığını tedavi ediyoruz, ama bir yandan da göğsünde süt hastalığı olmuş. Memesi delik deşik, irin akıyor! Bunun nasıl olduğunu sorduk, ağlayarak anlattı. Bunu yakalayan görevliler hem tecavüz etmişler hem de hasta göğüslerini ısırıp, emip yara yapmışlar. Böyle bir vahşeti düşünebiliyor musunuz? Bunu yapanlar da, aslında o kadını koruması, kollaması gereken resmi görevliler. Çok üzülerek söylüyorum ama toplumumuzun erkekleri için kadınlar, hele kendilerini satarak geçinmeye çalışan kadınlar yalnızca cinsel isteklerini tatmin edecekleri et parçaları gibi algılanıyor. Bir fahişeye de, eşe de isteği dışında el sürmenin tecavüz olduğu algılanamıyor.

Avrupa Birliği'ne girme hevesi biraz olsun bazı standartları edinmemizi sağlıyor ama bu standartları eğitimimizin, yaşama biçimimizin bir parçası yapamadığımız için bir kabuk olarak kalıyor. Bir ara Avrupa Konseyi benden bir rapor istemişti kadın ticaretinin nasıl yok edilebileceği hakkında. Biliyorsunuz uyuşturucu ve kadın ticareti konusunda ülkemiz odaklardan biri. Ben de uzun bir rapor hazırlamıştım, bunun ancak tüm dünyada planlı bir kalkınma ile, nüfus planlaması, eğitim ve refahın sağlanmasıyla, ayrıca erkeğin seksi para ile satın almaktan vazgeçip, onu duygusal-bedensel-para dışı bir güzel ilişkiye dönüştürmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiştim. Ama öyle kötü sabıkalarımız var ki. Daha da sürüyor bu cahilliğimiz ve yaptığımız kötülükler. İnsan umutsuzluğa düşüyor zaman zaman. Daha yeni, birkaç ay önce kaç tane devlet görevlisi küçük bir kıza tecavüz ettiler, çocuğu tutsak ettiler, biri aldı, biri bıraktı. Bu ne vicdansızlıktır, anlaşılmaz. Sonra da adamlar salıverildi, kim bilir ne gerekçeyle! Bu adamların belki de çoğunun aynı yaşta kızı var ama cinsel dür-

tüleri nasıl oluyor da bunları bir hayvana çeviriyor; bir çocuğun perişan edilmesine neden olabiliyorlar.

Sapkınlıkla cinsel özgürlüğü birbirinden ayırmayı da bilmiyor toplumumuz. Yetişkin iki insanın eşcinsel olmasını ve birlikte bir yaşam kurmak istemelerini özgürlük olarak değil, sapıklık olarak algılıyor da; örneğin, bir fahişeye tecavüz edilmesini, nasıl olsa fahişe, ne fark eder diyerek görmezden geliyor. Artık Batı'da, gelişmiş ülkelerde bir erkeğin karısına bile isteği dışında sahip olması suç sayılıyor. Cinsel özgürlüğe, cinsel tercihe ilişkin ne güzel filmler izlemiştim. *Annem Hakkında Her Şey* ile *Örümcek Kadının Öpücüğü*'nü anımsıyorum ve bu filmlerin toplumların eğitiminde yararlı olduğunu düşünüyorum. Bu arada kadınların cinsel hakları konusunda kadın örgütlerinin son yıllardaki çalışmalarını da unutmamak gerek, epey yol alındı.

— Uyuşturucu ve kadın ticaretinin çok küçük yaşlara indiği söyleniyor.

— Yazık ki öyle. Birçok üniversite öğrencimiz, okuyabilmek için geçici fahişelik yapıyor. Bunun liselerde bile olduğunu duyuyoruz. Ortaokullarda uyuşturucu satışı ve kullanımı var. Toplumdaki gelir dengesizliği öyle bir boyutta ki ve televizyonlar gazeteler, emeksiz para kazanan, renkli dünyalarda yaşayan insanları baş tacı edip o kadar özendirici bir biçimde gösteriyorlar ki, fakir kesimin çocukları bunlara özeniyor. Adaletsizlik ve köşe dönmeci, kendi gemisini kurtarıcı anlayış neden oluyor bunlara. Paylaşma, üretme, başkalarına da yardım etme gibi değerleri yazık ki özellikle 12 Eylül sonrasındaki iktidarlar yok etti. Çalışan kızlarımız için de bu tehlike var. Günde 10-12 saat çalışan bir kızımıza eğer güzel ve çekiciyse bir gecelik beraber olma karşılığı öyle bir para teklif ediliyor ki, bir aylık asgari ücretinin bile üstünde oluyor. Yoksulluk bizim en önemli düşmanlarımızdan biri. Hele ulusal idealizmimizi yitirdiğimiz şu günlerde. Üstelik, yoksulluğa neden olan devlet yönetimi yoksulu cezalandırıyor. Bakın, bir gazete kupürü: Gebze'de dört veliye üç buçuk milyar TL ceza kesmişler

çocuklarını okula göndermiyor diye. Bu adamın sekiz çocuğu var, altısı kız. Adam, "Nasıl okutayım, üstünü başını, defterini alacak param yok, devlet versin masrafını, ben kızlarımı okutmam mı?" diyor. İnsanları isyan ettirir bu adaletsizlik, okula gönderecek parası olmamak ne acı bir gerçektir. Sonra da neden isyan ettiler deyip bir ceza daha... Devletin bu konuya köklü bir çözüm getirmesi gerek.

— Hocam öyle çok sorunumuz var ki, her konuda insanın içi sıkılıyor. Gelin konuyu biraz değiştirip sizin bir başka alanınıza geçelim. Behçet hastalığı...

— Evet, bu hastalık gerçekten benim yaşamımda önemli bir yer tutmuştur. Profesör Hulusi Behçet, benim dünyaya geldiğim yıllarda, 1935-36'da çok önemli gözlemler yapmış, kendi adıyla anılan hastalığı bulmuş. Hulusi Behçet iyi bir ailenin iyi eğitim görmüş, yurtdışında da okumuş bir çocuğu. Tıp okumuş, dermatolog ve zührevi hastalıklar uzmanı. *Frengi ve Benzeri Hastalıklar* adlı çok güzel bir kitabı var. Çalışmaları sırasında birkaç hastasında birbirine benzer belirtiler görüyor; ama bunlar öbür hastalara benzemiyor. Bu hastalarda göz bozuklukları ve genital bölgedeki yaraların yanı sıra, ciltte de birtakım döküntüler oluşuyor, üstelik bazen göz bozukluğu körlüğe kadar gidebiliyor. Bunları fark edince bunun özgün bir hastalık olabileceğinden kuşkulanıyor. Gözcülerle konuşuyor, başka arkadaşlarıyla tartışıyor ve uluslararası makaleler yayımlamaya başlıyor, yurtiçinde, yurtdışında çeşitli tanıtımlar yapıyor, bunun üzerine yurtdışındaki birçok doktor, evet, biz de bu tür vakalar gördük diyorlar ve Hulusi Behçet'in soyadı bu hastalığa ad olarak veriliyor. Hulusi Bey'e ya da ağabeyine, ailelerinin eski adı olması nedeniyle Atatürk tarafından verilmiş bu soyadı. Behçet, parlak demek. Bu arada Yunanlılar da hastalığa sahip çıkmaya çalışıyorlar, çünkü onlarda da bu tür hastalar var ama bunun ayrı bir hastalık olduğunu daha önce anlayamamışlar. Yunanlılarla aramızda hep böyle senindir benimdir tartışması çıkar ya, imam bayıldı için, dolma için de söz konusudur bu...

— Bu belli bölgelerde görülen ya da bazı sosyal koşullara bağlı bir hastalık mı?

— Evet, bu hastalık ilginç bir biçimde İpek Yolu ülkelerinde diğer ülkelere oranla daha fazla görülüyor. Balkanlar, Türkiye, İran, Yunanistan ve oradan Japonya'ya kadar. Hatta şimdi Kore'de de çok hasta bulunuyor. Tunus, Kuzey Afrika ülkeleri, Mısır'da da görülüyor. Ailede yatkınlık geni var bu hastalığa karşı diye düşünülüyor. Belki dış etkenlerle, stres, enfeksiyon, hava kirliliği gibi nedenlerle bağışıklık sistemi zayıfladığında hastalık ortaya çıkıyor. Ailenin bir ferdi Behçet hastası olurken ötekinde yalnızca aftlar, ya da genital ülserler bulunabiliyor.

— Bulaşıcı mı, tedavisi var mı?

— Bulaşıcı değil. Biliyorsunuz, artık baskılayıcı ilaçlar var ve onlarla kontrol altına alınabiliyor. Bugün birçok üniversitemizde disiplinlerarası çalışma olarak Behçet merkezleri kuruldu. Bir hasta bu merkezlerden birine bağlanırsa hastalık durdurulabiliyor ve kontrollü bir biçimde yaşanıyor. Hulusi



Türkan Saylan, ABD'de Behçet Hastalığı Kongresi'nde konuşuyor. 1992.

Behçet'in Türk olması nedeniyle Türkiye özel bir prestij sahibi. Behçet derneklerimiz var, birçok genç bilim insanımız bu hastalığın nereden kaynaklandığını, mikrobik mi, virütik mi, başka bir şey mi olduğunu bulmaya çalışıyor. Nedeni bilinirse tam ve özgün tedavisi de yapılabilecek.

Kore'de çok hasta olduğundan, Koreli doktorlar bir araştırma grubu kurdular ve bizi buldular. Şimdi bir yıl onlar gelir, bir yıl biz gideriz Kore'ye ve Kore-Türk Behçet Günleri oluşturulmuştur. Benim dönemimde başladı bu ilişkiler ve birlikte, dostluk içinde çok şey yaptık. Ben o yıllarda bir başlangıç olarak Hulusi Behçet'in yaşamöyküsünü derledim. Bu konuda, o zaman hayatta olan eşinden çok yardım aldım. Kızı hayatta ve İngiltere'de yaşıyor. Hulusi Bey yalnız bir insan. Benim otuz beş yıl çalıştığım klinikte çalışmış, kurucusu. Onun mesai arkadaşlarını buldum, ailesinin öbür bireylerini buldum. Yaşamöyküsü için bu insanların hepsinden bilgi aldım. Sonra oturup yayınlarının listesini çıkardım. Yurtiçinde ve yurtdışında yayınladığı, bulabildiğim tüm makaleleri listeledim. Bunları Behçet kongrelerinde ön konuşmalar olarak kitaplaştırdık. Şimdi bu konularda araştırma yapacak olanlar için hazır bir kaynak var. Emekli olduktan sonra Behçet çalışmalarını da gençlere devrettim. Hâlâ ararlar yurtdışından, Doktor Saylan gelip bir konuşma yapar mısınız, diye ama artık vaktim yok. Üzerinde ciddiyetle ve duyarlılıkla durulması gereken bir konu bu. Ülkemizi dışarıda duyurmada ve de bol bol araştırma yapmada büyük önem taşıyor. Bir gün Behçet hastalığındaki bilinmeyenleri genç hekimlerimiz bulabilse ne güzel olur!

— Ülkemizde önemli bulduğumuz başka deri hastalıkları var mı?

— Deri hastalıkları birçok başka hastalıkla çok ilintili. Bir sürü hastalık belirtilerini deride gösterebiliyor. Bir de yalnızca deride görülen hastalıklar var. Deri hastalıkları konusunda çok büyük yeni çalışmalar yapıldığını söyleyemem, çünkü çok oturmuş bir disiplin. Batıda yapılan araştırmaların sonuçla-

rı oturmuş, kesinleşmiş, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de standart tedaviler kullanılıyor. Ama benim lepra ve Behçet'ten sonra çok ilgilendiğim bir konu da şark çıbanı. Şark çıbanı, bugün bile, 2003'te bir sorun bizim için. Şark çıbanı yüzde açık bölgelerde oluyor, biliyorsunuz. Genellikle vücudun açık yerlerinde bir iz bırakıyor. Flebotom denilen, sivrisineğe, tatarcığa benzeyen küçük bir böcek sokarak bu mikrobu bırakıyor insanın derisine. Diyarbakır'da, Urfa'da, hatta Adana'da, Mersin'de, ahırların, mezbahaların olduğu rutubetli yerlerde ürüyor bu sinek ve mikrobu alıp insana veriyor. Şark çıbanı, Halep çıbanı da deniyor, tıp dilindeki karşılığı layişmanya. Bu ısırık aylar süren çıban oluşturuyor. Kendi kendine geçebildiği gibi, geçmeyip kalıcı izler de bırakabiliyor.

— *Önlemi ve tedavisi nedir?*
— Önlemi basit. Sivrisinekle mücadele edilip sıtma nasıl yenildiyse bunda da aynı yöntem uygulanacak. Bataklıklar kurutulacak, kentlerin içindeki akar sular temizlenecek, ilaçlanacak. Birkaç yıl bu önlemler alınır bizde, hem sıtma hem şark çıbanı kaybolur; sonra unutulur yapılacaklar, bir de bakarsınız ki ikisi de hortlamış. Planlı olarak savaşmak gerekiyor.

— *Aşısı var mı?*
— Bu sinek tarafından sokulan zaten bağışıklık kazanmış oluyor. İlacı var ve dışarıdan getiriliyor. Sağlık Bakanlığı getirtiyor, iğne olarak tedavide kullanıyor. Birkaç iğneyle kolayca geçiyor hastalık.

Biz lepra araştırmaları sırasında çok sayıda şark çıbanı saptamıştık. O zamanlar uyardık, sıtma mücadelesinin ve şark çıbanı mücadelesinin inatla yapılması gerektiğini söyledik. Ama bugün gidip bakın, güneydoğu kentlerimizde bir yandan lağım akar sokakta, bir yandan sebzeler sulanır onunla karışmış suyla, bir kenarda da çocukları yıkarlar. Bu yüzden kurtulamadık hâlâ. İstenirse, tüm önlemler birlikte alınırsa, bu sorun birkaç yılda çözümlenebilir aslında.

— Çiçek bitti deniyor, 1978-79'lardan sonra doğan çocuklara çiçek aşısı yapılmadı. Gerçekten bitti mi?

— Hastalığı ortaya çıkaran nedenlerin bitip bitmediğine bakmak gerek. Evet, çiçek görülmüyor bir süredir ama dikkatli olmak gerek. Çocuk felci aşısı da yapılmıyor çocuklara bir süredir ama ara sıra çıkıyor. Tüberküloz bitti dendi, çünkü çok iyi ilaçlar bulunmuştu ama tüberküloz da hortladı. İnsanlar aç çünkü, iyi beslenemiyorlar. Ayrıca mikroplar bazen ölü gibi yaparlar, bitti sanırsınız, tekrar canlanırlar. Leprada da tüberkülozda da böyledir. Biz nasıl onları yenmek için ilaçlar üretiyorsak, onlar da ilaçlara karşı koyacak özellikler geliştiriyorlar.

— Kimyasal ve biyolojik savaş için üretilen mikroplar da var.

— Evet, yazık ki öyle. Şarbon olayını yeni yaşadık. Birileri dünyayı kurtarmaya çalışıyor, birileri de ortalığı karıştırıyor, bir kazanç elde etmek ya da intikam almak duygusuyla başkasına acı çektirmek için. Bilim adamlarının buluşlarını yöneticiler kötü amaçla kullanıyorlar. Alfred Nobel için, Einstein için de böyle oldu. Dinamit yol yapmak için de, adam öldürmek için de kullanılıyor. Atomun parçalanması Hiroşima ve Nagazaki'ye de neden oldu, bir sürü başka buluşun gelişmesine de. Küçük akıllı ve küçük yürekli insanların yöneticiliğe gelmeleri çok yazık. Nasıl olsa hepimiz ölüp gideceğiz. Dünyayı rezil ederek ölmek mi güzel, dünyalıları mutlu ederek mi ölmek insana yakışır?

Düşünüyorum da dünyayı felakete sürükleyen insanlarda mutlaka bir bozukluk olmalı. Bush'a bakın, Irak'a saldırı kararı verirken Tanrı bizimle diyordu. Saddam da aynı şeyi söylüyordu. Tanrı ikisiyle de konuşmuş demek. Bunlar bu kadar kötülükte Tanrı'nın kendilerinin arkasında olduğunu düşünüyorlarsa ciddi bir zayıflık ve hastalık içindeler. Belki de bu kafa, Tanrı'nın kendilerini ölümsüz yapacağına bile inandırıyordur onları. Aslında liderleri, yöneticileri psikolojik bir testten geçirmek gerek. Ben bir doktor olarak baktığımda, karşımdaki insanda psikolojik bozukluk varsa az çok anlıyorum.

Hele psikiyatristler bunu daha da iyi görürler. Konuşma tarzı, ses tonu, oturuşu, giyinişi bir yerden ele veriyor insanı. Lider özelliği olan insanların bu taraflarına dikkat etmek gerek. Hitler, Mussolini gibi insanlar o lider özellikleriyle insanları peşlerinden sürüklüyorlar ama felakete mi yoksa iyiliğe doğru mu sürükleyecekleri işte bu psikolojik yapılarından anlaşılabiliyor. Şimdi deri hastalıklarına geri dönelim, söylemek istediğim bir şey var çünkü.

Genelde hastaların hekimlere gitme oranlarına bakarsak deri hastalıklarından ya da şikâyetlerinden dolayı gidenlerin çok sayıda olduğunu görürsünüz. Daha da önce söylediğim gibi, birçok başka hastalık deride şikâyetlerle kendini belli eder. Dolayısıyla tüm hekimlerin, başka dallarda uzman olanların ya da pratisyenlerin iyi bir cilt hastalıkları bilgisine sahip olmaları bence zorunludur. Çünkü hem bu tür hastalıkların saptanması hem de yalnızca basit bir cilt hastalığının zamanında fark edilip kronikleşmeden tedavisi için gerekir bu.

— *Temel bir dahiliye bilgisi gibi mi?*

— Aşağı yukarı öyle. Bu bilgi bir ölçüde veriliyor da, ama kanımca yeterli değil! Son yıllarda çeşitli yan dallar çıktı tıpta. Su altı hekimliği gibi, radyolojinin, radyoterapinin alt dalları gibi. Her yeni bilim dalı kendi bilgilerinin de ders olarak verilmesini ister üniversitede, dolayısıyla hep dermatolojinin ders saatlerinden kesilerek onlara zaman ayrılır. Bizim İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde iki haftalık bir eğitim alır çocuklar, o da yarımşar günden. Pratik yapma şansını da bulamazlar. Benim dönemimde tam bir ay sabahtan akşama kadar dermatoloji yapardık. Hem dersimizi hem pratiğimizi görürdük. Benim dermatolojiyi seçmemin nedeni o pratiklerde gördüğüm yakınlık ve ilgiydi. Şimdi çocuklar aynı anda birkaç çalışmayı birden yapıyorlar, birinin dersi, öbürünün pratiğine karışıyor.

Deri hastalıkları koruyucu sağlık hizmetlerine girer benim için. Yani hasta olmamak için yapabileceğimiz şeyler vardır. Örneğin kontakt dermit diyoruz. Deriye değdiğinde sorun ya-

ratabilecek şeyler var. Deterjanlar bunlardan biri. İyi eğitim verilirse, insanlara deterjanları nasıl kullanacakları anlatılırsa sorun yaşamayacaklar. Alerjiler böyle. Alerjileri bilirlerse kendilerini koruyacaklar. Güneşte kalmazlarsa, koruyucuları kullanırlarsa güneş yanığı olmayacaklar, aşırı güneşten kendilerini korurlarsa benlerin kanserleşmesi kolaylaşmayacak. Kısacası kendinizi koruyarak dermatolojik hastalıklardan uzak durabilirsiniz. Bulaşıcı deri hastalıkları var daha çok çocuklarda görülen. Bir çocukta çıktığında gerekli önlemler alınırsa öbür çocuklara bulaşmadan atlatılıyor. Uyuz, bitlenmeler vb. Bunlar hep halk sağlığını ilgilendiriyor ve koruyucu hekimliğe giriyor. Hekimleri bu konularda yeterince bilgilendirirseniz, onlar da topluma bu bilgilerini yayarlarsa birçok hastalık etkili olamadan bitiyor. Bunun dışında doğrudan doğruya uzmanları ilgilendiren birkaç özel hastalık vardır; onda da biyopsi yaparsınız, gerekli tahlilleri yapar, tedaviyi verirsiniz. Bu yüzden tüm hekimlerin dermatolojiyi iyi bilmesi gerektiğine inanıyorum. Bunun için de ben, *Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Deri ve Zührevi Hastalıklar* adlı bir kitap yazdım. Altı baskı yaptı. Hâlâ öğrencilerin ellerinde. Sağlık ocaklarının hepsine ücretsiz olarak gönderdik. Bu bence çok önemli, çünkü uzman hekim zaten araştırır, kendini geliştirir ve tanısı zor konan hastalıklara cevap verebilir diye düşünüyorum.

— Sanırım toplum, hastalıklarıyla o kadar olmasa da derisinin güzelliğiyle çok ilgili. Kozmetik endüstrisi en büyük endüstrilerden biri oldu. İnsanların genç ve güzel görünme tutkusu böyle bir kazanç kapısı açtı. Kozmetikle ilgili düşünceleriniz nedir?

— Bizim kuşak kozmetikten çok, sağlığın korunmasına önem veren bir kuşaktı. Ama giderek kozmetik çok önem kazandı. Bunda büyük bir ticari alan olmasının etkisi büyük, kuşkusuz.

Pırıl pırıl, genç, güzel bir kadın kozmetik firmasına gidiyor, sözde uzmanlar alıyorlar kızcağızı, senin cildin yağlı ya da yarı yağlı, boynuna şunu süreceksin, göz altına bunu, alnına bu-

nu kullanacaksın, kaşına şu, kirpiğine bu derken koca bir set yüksek bir fiyatla satılıyor. Sonra ne yapacaklarını şaşırıyorlar. Buna çok gülüyorum. Bir insanın bir tane yüzü var. Yüzünün her santimetresine ayrı bir kimyasal sürecek ve derisi kırışmadan kalacak. Olacak şey mi bu?

— *Şampuanlar?*
— O da komik. Şu şampuanı kullanırsan saçların dökülmez, pırıl pırıl olur, yeniden çıkar filan deniyor. Basit bir bilgiyle düşünülse bile anlaşılır ki bunlar olacak şey değil. Saç diplerinizi besleyen damarlarımız var. Damarları açıp kapayan sinirlerimiz var, bir de hormonlarımız var. Dıştan sürdüğümüz şampuan saçları yeniden çıkaracak. Bu nasıl olur ki? Saç ölü bir tabakadır. Şampuanın içindeki bazı maddeleri emer ve parlar ya da biraz kalınlaşır. İşte hepsi o kadar. Kozmetiğe, insanın güzel görünme isteğine karşı değilim. Bu çok doğal ve moral verici bir şey. Ama insanların kandırılmasına ve güzelliğin tek değer haline getirilip kozmetik ve giysi pazarının kazancı uğruna insanın temel değerlerinin değiştirilmesine karşıyım. Dudaklara, göğüslere silikon koyarsan, yağlarını aldırırsan standart bir güzelliğe kavuşursun, o zaman herkes seni beğenir diye empoze edilmesine karşıyım. Bu tür telkinler dergilerden, gazetelerden, televizyonların magazin programlarından sürekli pompalanıyor. Epilasyonlar, lazer tedavileri, yüz gerdirmeler, zehir enjeksiyonları, cildin doğal yapısına zarar verebilecek müdahaleler daha sonra problem çıkarabiliyor. Kozmetikle başa çıkmak mümkün değil. Ancak tüketicinin bilinçlenmesini beklemek gerek.

Bizim kuşak –belki dinozorluk olacak– suyla, sabunla temizlenmeyi, bir krem sürmeyi ve güzel bir koku sürünmeyi yeterli bulurdu. O zamanlar da gazete-dergi reklamları vardı ama insanların değer yargılarını değiştirmeye yönelik bir reklam bombardımanı yoktu. Bilim zaten birtakım doğruları zaman içinde buluyor. Örneğin, yirmi yıl önce güneşte bronzlaşma önerilirdi, şimdiyse güneşten korunmak gerektiğini biliyoruz artık.

Kozmetik konusunun da bilir bilmez insanlara bırakılmaması ve bilimsel olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Bunun için de meslekten uzmanların yetiştirilmesi, dermatologların bu konuda eğitim ve sorumluluk alması uygun ve gerekli. Benim yetiştiğim klinikte şimdi bir profesör arkadaşımız bu yolda önemli bir girişimde bulundu. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde de bir hareket var. Bunlar iyiye işaretler.

— Anti Aging'e ne diyorsunuz? Ölümsüzlüğü bulamadık, yaşlanmayı geciktirmek mümkün mü?

— Bence önemli olan insanın kendini nasıl hissettiği. Birtakım vitaminleri, mineralleri, besinleri kullanarak –tabii ki bunların fazlasının neden olabileceği zararları bilerek– insanlar rahat ediyor, mutlu oluyorlarsa neden olmasın. Amaç sağlıklı yaşamak değil mi? İnsan kendini inandırıyorsa yaptıklarının doğru olduğuna ve bilimsel olarak da yanlış bir iş yapmıyorsa bence sorun yok.

— Bugün Türkiye'deki hastaneleri dışarıdakilerle kıyasladığınızda neler düşünüyorsunuz? Bir hekim arkadaşım, İngiltere'de doktorlara verilen "Kötü Haberi Nasıl Söylersiniz?" konulu bir seminerden söz etmişti. Sizce, bildiri sunmak için defalarca prova yaptıran, kötü haberi söyleme biçimi üzerinde kafa yoran sistem bizde kuruldu mu?

— Yurtdışında sosyalizasyon oturmuş. Aile hekimi var, hastanelerin ekonomik koşulları iyi, kadroları eğitimli, nüfusa oranladığınızda hastane, doktor, sağlık personeli sayısı yüksek, organizasyonun başarısı nedeniyle randıman yüksek. Ben de görmüşümdür, hasta hemşireye rüyasını anlatır ve hemşirenin onu dinlemeye vakti, tahammülü vardır. Bizim Lepra Hastanesi'nde ben de bunu gerçekleştirdim. Oradaki hemşireler çok çok iyidirler. Yurtdışında davranış biçimleri, toplumla yüz yüze gelen personel için kişinin keyfine bırakılmamıştır. Her şeyin eğitimi vardır. İngiltere'deki sağlık sistemi bugün de dünyanın en iyi sistemlerinden biridir. Pratisyen hekimlere epeyce yük düşer. Bizde küçümsenir pratisyen hekimlik ama

orada çok önemlidir. İngilizler buna karşın hâlâ çok şikâyetçidirler sistemlerinden. İnsanları memnun etmek kolay değil!

Bizim sağlık sistemimiz 224 No.lu Yasa'yla sanırım, 1961 yılında Prof. Nusret Fişek zamanında oturtulmuştur. Nusret Fişek harika bir sistem kurmuştur. 3500 kişiye dört dörtlük bir sağlık ocağı olacak şekilde, bölge bölge bir sosyalizasyon planlanmıştır. Ama onlar iktidardan gittikten sonra çok şey değişti. Biliyorsunuz, Türkiye'de birçok iyi şeyin başladıktan sonra bırakıldığı, unutulduğu, gelinen noktalardan geri gidildiği çok olmuştur. Bu olacak şey mi? Bir ülke için en önemli sorunlardan biri, sağlık sorunu çözülüyor işte, aynı politikayı devam ettirse ne olur sonra gelen iktidar? Hayır, mutlaka değiştirilecek. Sağlığın sosyalizasyonu gerçekleşmek üzere. Zorunlu hekimlik başlamış, bütün hekimler tam gün çalışmaya başlamışlar. Zorunlu hizmet yıllardır güzel bir alışkanlıktı. Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri gelen bir uygulamadır bu. Bizim hocalarımızın çoğu, at sırtında Anadolu'da hizmet vermiş insanlardı. Eski Rektörümüz Haluk Alp, Dermatolog Nevzat Hoca, bunlar Anadolu'da sıtma, frengi mücadelesi yapmışlar. Koruyucu sağlık hizmetlerini geliştirmeye Cumhuriyet'le birlikte karar verilmiş. Koruyucu hizmet gelişirse, tedavi edici hizmete daha az para yatırılabilir diye.

Ben bir gün Sağlık Bakanlığı'ndaydım, oturuyorduk. Mecburi hizmetten söz açılınca müsteşar bana dönüp, "Ah evladım, biliyor musun, mecburi hizmet Cumhuriyet'le kurulmuş ama bir bakanın oğlu Tıbbiye'yi bitirdikten sonra mecburi hizmete gitmesin diye kaldırılmış," dedi. Bu doğruysa, siyasi gücün kötü kullanımlarından biri demektir.

Daha sonra mecburi hizmet Tonguç Görker'in müsteşarlığı sırasında tekrar kondu ve çok da iyi oldu. Hastaneler, sağlık ocakları hekim doldu, hastalar hekim gördü.

Mecburi hizmetin hekimlerin Anadolu'yu, halkını tanıması açısından çok büyük önemi vardır. Ama sonradan sistem yine deforme edildi, yine siyasetçilerin çocukları yüzünden. Önce rapor aldı bu çocuklar, "Annemin astımı var da, onun yanında bulunmam gerekmekte," gibi bir sürü bahaneler bul-

dular. Sonunda da kaldırıldı. Bu noktada Tabipler Birliği'nin de karşısındayım. Onların bunu savunması gerekiyordu, çünkü bu ülke için, hekimler için yararlı bir sistemdir. Belki koşulların iyileştirilmesi istenebilirdi. İsteğe bağlı olunca yürümez. Boşta gezen doktor dolu bugün her taraf. Şimdi de sözleşmeliye itiraz var. Peki çözüm ne? Ses yok!..

Zorunlu hizmet, pratisyen hekimlerin iyi bir şekilde yetişmesini de sağlıyor. İyi pratisyen hekimlerimiz olursa hastanelerin de yükü azalıyor. Sağlık ocaklarında kendine güvenli, iyi eğitim almış genç hekimler, bölgedeki çoğu sağlık sorununu çözebilir, ancak gerekirse hastaneye, uzmana gönderirler hastaları.

— İyi yetişiyor mu tıp öğrencileri?

— Pek sanmıyorum. İğne bile yapmadan mezun olanlar çok. Küçük operasyon yapan kaç öğrenci var, merak ediyorum. Otopsi görmüyor öğrenciler. Oysa bence çok önemli. Mecburi hizmet bir çeşit okul gibidir yeni mezun öğrenciler için. Nusret Fişek'in kurduğu sistemde her sağlık ocağının doktoru, pratisyen hekimi, ebesi, hemşiresi, sekreteri, istatistik memuru, otomobili, şoförü vardı. Doktor köye gidip aile planlaması yapardı, aşılamayı anlatırdı, koruyucu hizmeti olabildiğince gerçekleştirmeye çalışırdı. Önce arabayı aldılar. Şoförü aldılar. Gerekçe neymiş: Doktor pikniğe gidiyormuş arabayla. Gitsin, pikniğe de gitsin, köye de gitsin. O küçücük çevrede doktor pikniğe gittiğinde bile halkla karşılaşıyor, köylü ona sorular soruyor. Sonra bir mahrumiyet bölgesinde doktorun pikniğe gitmesi, sağladığı yararın yanında çok mu büyük zarar?

Sağlık ocaklarındaki lojmanlarda buzdolabına kadar donanım vardı. Sonradan ahır oldu hepsi. Pratisyen hekimliğin alanını daraltınca bu kez uzmanlık ön plana çıktı. Herkes uzman olmaya başladı. Uzman dağılımı da bir sisteme bağlı olmadığından, şimdi bir hastanede otuz ürolog var, otuz hastanede bir ürolog yok. Hele üniversitelerde kadrolar iyice şişti. Ayda bir ameliyat sırası gelmeyen cerrahlar var üniversitelerde. Bu bir insan israfı değil de nedir?

— Ekonomik faktörler yok mu bu bozulmada?

— Evet, sağlık hizmeti neredeyse bütünüyle ticari bir sistem haline geldi. Anadolu'ya gidin bakın, hastanelerin çoğu işlemez çünkü hastası yoktur. Olmadık yerlere hastaneler açılmıştır. Örneğin, Van'ın çıkışında bir yerde büyük bir hastane yapılmıştı, önce çocuk hastanesi oldu, çocuk hasta gelmediği için kapandı, sonra bir başka hastane oldu. O da işlemedi, üniversiteye verildi. Üniversite başka bir yere taşınınca yine değişti. Şimdi ne oldu bilmiyorum ama plansızlık büyük zararlara neden oluyor böylelikle.

Daha sonraları yapılan sağlık ocaklarında da plansızlığı görürsünüz. Yazın kuruyup kışın gürül gürül akan hatta köprüsü yıkılan bir yerde, halkın çoğunun yaşadığı, eczanesi olan bir büyük ve karşı tarafta hiçbir şeyi olmayan bir küçük köy vardır. Küçük köyden bir milletvekili çıkmıştır, sağlık ocağı oraya kurulur ve bir yanda sağlık ocağı ve doktor tek başına kalır, halkla, eczane ise öte yanda; köprü yıkılınca hallerini görün! Yollar da okullar da böyle plansız ve siyasal istemle yapılmamış mıdır? Siyasi nedenlerle iller ilçe yapılmış, ilçeler il yapılmıştır. Türkiye'de sağlam bir plan yapıp bu plandan dönmemek diye bir şey görülmez yazık ki.

Mezun olduğumdan bu yana, yıllarca, sağlık bakanlarıyla ilişkim oldu. Onlarca bakanla konuştum, yazılar yazdım, sorunları çözmek için onlara ulaştım. 1976'dan bu yana kaç bakan geldiyse hepsini tanıdım. Adı lazım değil, birine, "Sayın Bakan, sağlık ve eğitim hükümet politikası değil, devlet politikası olmalı ve uzun erimli olmalı," dedim, adam bana bir bakış baktı ki! Sonra da azarlarcasına, "Ne demek istiyorsun, hükümetle devlet ayrı şeyler miymiş ki?" deyince, "Tamam Sayın Bakan, konuşmayalım," diyerek konuyu kapadım.

— Sağlık alanında bürokrasiyle baş etmek çok yıpratıcı olmalı. Çözümleri bilip bürokrasinin engellerini aşamamak, göz göre göre zamanın, emeğin ve kaynakların harcanıp gitmesi, bir yanda da hizmet bekleyen hastalar...

— Evet, oldukça sinir bozucudur. Her bakan değiştiğinde ya-

ratılan gerginlikler, o bakanın tam bir şeyler yapacakken değişip başkasının gelmesi, kısa vadeli, göz boyamaya yönelik politikalar, bakan değişimlerinde koltuk kapma kavgaları. Bizler üniversitelerde bunları çok somut yaşamıyoruz belki ama hastanelerde durum hiç iç açıcı değil. Yıllar öne Lepra Hastanesi'ni kurduğumuz zamanlarda yine sık sık bakanlarla, bakanlıkla görüşüyordum. Bizim bürokraside bir silsileli yazışma vardır, bilirsiniz. Ben de bu silsileli işlerden, bu aşırı bürokrasiden hiç hoşlanmam. Hastane olarak İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlıydık. Sağlık müdürleri de genellikle pratisyen hekimlerdendi o yıllarda ve ben de Çapa Dermatoloji'nin anabilim dalı başkanıyım, öğretim üyesiyim ya, işleri kolay yönden çözmeye çalışıyorum. Bu sayın müdürler bürokrasiyi kullanarak kendi komplekslerini tatmin ederlerdi. "Bakana doğrudan yazamazsınız, önce bize yazacaksınız, biz uygun görürsek bakanlığa ileteceğiz," gibi işi zorlaştıran, yavaşlatan, bazen de durduran bürokratik engeller koyarlardı.

Her ay hastane başhekimleri sağlık müdürlüğünde toplantı yaparlar, müdürden fırça yerlerdi üstelik; çoğu zaman da sesleri çıkmazdı. Bakardım, ne kadar çok başhekimlik meraklısı var. Millet birbirini yerdi başhekim olmak için. Benim pek umurumda değildi başhekim olmak. Zaten üstüme kalmış bir görev, ama bu görevin en iyi şekilde yapılması lazım. Müdürlerin bu hegemonyasına tahammül etmek zorunda kalırdık. 21 yıl sık sık değişen müdürlerle yine de hiçbir sorun yaşamadım. Hoca olduğum için hep saygı duydular, dahası biz çoğunlukla iddialaşır bir havaya girmedik. Bendeki de ne sabırmış! Hoş, bana pek dişleri geçmiyordu ama ötekiler çok güç durumda kalıyorlardı. Toplantılarda küçük küçük sorunlarını söyleyebiliyorlardı ama ucu temel sağlık politikasına dokunabilecek istekler konusunda sessiz kalıyorlardı. Çünkü her değişen bakan sağlık müdürünü, o da başhekimleri değiştiriyordu.

O arada Bülent Akarcalı bakan oldu. Bir gün hepimizi topladı, bütün başhekimleri. Sağlık müdürü de oradaydı. Bakanlıkla ilişki kurmak için önce bana geleceksiniz diyen o müdürün yanında hepimize, "Benim telefonum yastığımın altında-

dır, ne sorununuz olursa beni arayın, çekinmeyin," diye bir nutuk attı ve bizden, beş on madde içinde ülkenin sağlık sisteminin nasıl düzeleceğini kendisine yazmamızı istedi.

Ben de kendisine bir mektup yazdım, dedim ki, "Sayın Bakan, şimdi siz bakan oldunuz, önce size odanızı gösterecekler. Bakacaksınız, beğenmeyip değiştirmek isteyeceksiniz. Oda aşağıdaysa yukarı kata, yukarıdaysa aşağı kata alacaksınız, yeni eşya alacaksınız belki; sonra müsteşarınızı değiştermeniz gerekecek, bu arada birkaç ay geçecek, müsteşar, genel müdürleri, onlar daha alttakileri değiştirecek. Yine aylar geçecek, çeşitli bilgilere ihtiyacınız olacak, onları toplarken birkaç ay daha, derken bir de bakacaksınız ki bakanlık dönemi bitmiş. Şimdi, bu işin esprisi ama biz bunları yaşıyoruz. Siz kalıcı bir bakansanız size aşağıdaki önerileri iletiyorum." Böylece birkaç maddelik bir öneri listesi gönderdim.

— *Hep ileri ve geri adımlar. Mehter gibi, değil mi?*
— Evet, yıllardır sağlık sisteminin içindeyiz. Sorunları da, çözümlerini de biliyoruz. Örneğin Hıfzıssıhha Kanunu (Yanılmıyorsam 1924'ten kalmadır ya da 1933'ten.) yapılmış. Sonra bir sosyalizasyon çalışması yapılmış. Bunlar son derece doğru, yararlı adımlar. Kanunun dilini biraz Türkçeleştirin, gelişen zamana uygun birkaç rötuş yapın ama yeter ki uygulayın. Yapılmış sosyalizasyon çalışmasını rayına oturtun, uygulayın, olsun bitsin. Oysa tersine, öyle bir bürokrasi oluşturulmuş ki, hastaya hizmet tüm sistemin içinde küçücük kalmış. Hastane açmak yerine, sağlık ocakları çoğaltılsa, koruyucu hekimlik ve koruyucu sağlık hizmeti desteklense iş kendiliğinden çözülür. Uzmanların hastanelere dağılımı yurt çapında dengeli olabilse ve çok özel bazı ihtisas hastaneleri de belli merkezlerde olsa, sistemin iyileşmesi sağlanabilir. Gözlük almak için bile göz uzmanına gidiliyorsa bu işin içinden çıkılmaz. Oğlum Çınar'ın gözleri bozuktu. Burada göz doktoruna gitmiştik, doktor gözlük yazıp gözlükçüye göndermişti. Çınar hiçbir gözlüğü kullanamadı. İngiltere'ye gittiğimizde Çınar'ın göz sorununu çözeyim dedim, bizi gözlükçüye gönderdiler doğ-

rudan. Gözlükçü bu işin teknisyeniydi. Babacan, tonton bir adamdı. Çınar'a biraz şaklabanlık yaptı, ilginç oyuncaklı gözlükler çıkardı ve Çınar gözlük takmaya başladı. Teknisyenin yapabildiği ve üstelik de zamanı bol olduğu için keyifle, oynayarak çözümlediği böyle bir sorun için niçin doktora gidilsin, anlamıyorum. Dedim ya, her şeyi, zamanı, emeği, kaynağı boşa harcıyoruz.

— Doktor sayımız yeterli mi?

— Yeterli. Türkiye genelinde doktor sayısı yeterli ama dengesiz bir uzmanlaşma var. Yine de bu bir dezavantaj değil. Uzmanlar da pratisyen hekim olarak çalışabilir sırasında ve yerine göre.

İyi bir çalışmayla, hangi ile kaç hekim gerekiyor, bu planlanabilir. Tam gün çalışma da çok önemli. Ben bunları yaşadım, biliyorum. Hem hastane hem muayenehane birlikte gitmiyor. Doktor muayenehaneye gidince aklı hastanede kalır, hastanedeyken de muayenehaneyi düşünür. Bu yüzden ben çok kısa iki deneyimimin dışında muayenehaneyi istemedim ve zamanımı olabildiğince hastaneye vermeye çalıştım. Muayenehane işi sistemi son derece yozlaştırıyor. Hasta, doktora hastanede değil muayenehanede görünürse kendisine daha iyi bakılacağını düşünüyor. Yazık ki bazı meslektaşlar da bu düşünceyi doğrulabilecek davranışlarda bulunuyorlar. Yani aslında eksik olan şey planlama ve yapılan doğru planı sonuna kadar uygulama tutarlılığını gösterme.

— Hastane donanımları nasıl?

— Bu da ayrı bir sorun. Sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan payın yetersiz olduğunu, hekim maaşlarının az olduğunu biliyoruz ama bir israf da söz konusu. İlaçta, tetkikte yanlış harcamalar var. Bir tarihte bir grup doktorla Almanya'ya mesleki bir geziye katılmıştım. Aramızda çok değerli uzmanlar da vardı. Bir üniversite kliniğinde o sıralar MR'lar, BT'ler gibi yeni çıkmış bazı aygıtları tanıttılar bize. Bu sunumdan sonra bizim arkadaşlar gıptayla, "Aman ne güzel, ne harika ma-

kineler. Artık teşhis son derece kolay. Hasta şikâyetini söyler söylemez sokarsın makineye, anlarsın hastalığı," dediler. Bizdekiler çok yeniydi o sıralar. Almanlar hemen karşı koydular, bunun pek öyle olmadığını, bu aletlerin kullanımının pahalı olduğunu, yüz hastadan en çok beşi, onu için, o da gerek duyulursa bu tetkiklerin istendiğini, çoğunlukla tanıların eski usul tetkiklerle yapıldığını söylediler.

Doğru kullanma biçimi de bu aslında. Neden boşu boşuna bu kadar harcama yapılsın ki. Bugün bizde bu tetkikler ayrı bir ticaret kapısı oldu. Büyük hastanelerin çevresi görüntüleme merkezleriyle kuşatılmış durumda.

— Hastalar da en ufak bir hastalık kuşkusu duyduklarında bu tetkikleri istiyorlar ama.

— Evet, çünkü doktor hastasını yönlendiriyor. Hastaya net olarak söylense, açık açık anlatılsa belki istemeyecek. Ben kendi hastalarıma hiçbir zaman çok ilaç yazmaktan, gereksiz tetkikler yapmaktan yana olmadım. Hastaya, senin hiçbir şeyin yok, korkacak bir şey yok demek en sevdiğim şey. Oysa halk arasında yanlış bir inanış var. İyi doktor çok ilaç yazar, çok tetkik yazar diye. Bazı hastalıklar vardır ki, ilaç yazılsa da yazılmasa da fark etmez. Böyle durumlarda hastaya hiç ilaç yazmayıp moralini düzeltmek çok daha işe yarar.

Biraz önce anlattığım gezide bize bir de böbreklerdeki taşları kıran makineleri göstermişlerdi. Bizim arkadaşlar yine aynı düşüncedeydiler ama Almanlar, taş ameliyatlarına devam ettiklerini, taşın türüne göre karar verdiklerini ve hastaların yine ancak yüzde onuna, on beşine kırma yöntemini uyguladıklarını anlattılar. Ben Türkiye'de ürolog arkadaşlara bunu anlattığımda aldığım cevap tam tersi oldu. "Valla bizden bir uçan bir kaçan kurtulur. Biz önce kırmaya sokarız, olmuyorsa ameliyat ederiz". Görüyor musunuz anlayış farkını? Bu iki örnek olayı hiç unutmuyorum.

— Anlayış farkı uygulamayı bu kadar değiştirebilir mi, sağlık gibi önemli bir konuda?

— Sisteminiz sağlam değilse, standartlarınız yoksa değiştirebiliyor. Uygulama insafa, ahlaka kalıyor. Birçok Avrupa ülkesinde çeşitli standartlar konulmuş. Örneğin, cildiyeciye ayda iki röntgen hakkın var, yirmi kan tahlili hakkın var, yazacağın ilaç en ucuzlarından olacak gibi sınırlar getirilmiş. Doktor bu limiti aşarsa kendi alacağı primden kesiliyor. Kuzey Avrupa ülkelerinde de bu aletler var. MR'lar BT'ler, taş kırma makineleri; ama devletin elinde ve kontrolünde. Öyle önüne gelen MR merkezi açamıyor, taş kırma aletini koyamıyor.

— İlaç firmalarının doktorları teşviki de ticari bir sistem oluşturmuyor mu?
— Evet, hem de nasıl. Utanılacak bir şey. Bir firmanın ilaçlarını yazdıkça, bir görüntüleme merkezine hasta gönderdikçe pay alıyor birçok doktor. Ya da hastanede çalışan cerrahın muayenehanesine gitmeden ameliyat olamıyor hasta; buna da bıçak parası deniyor. Başka bir gelişmiş ülkede var mıdır acaba bu utanç verici davranış? Bunlar hep geri kalmışlık hastalıkları kanımca!

— Meslek örgütlerinin bu konuda tavrı ne?
— İlgilenilmiyor. Meslek örgütünün bunlara el atması kesinlikle gerekiyor ama olmuyor. Deontoloji, doktorların ayıbını örtmek anlamına geldi artık. Biliyorsunuz, aslında böyle bir terim var. Hekimin hastasına, meslektaşına ve topluma karşı davranışlarını tanımlayan kurallardır deontolojinin konusu. Bu kurallar tüm dünyada benzer niteliktedirler ama biz, doktorlar olarak birbirimizi koruyor, ayıbını örtüyor ve bilerek, bilmeyerek tıp hizmetinin ticari bir niteliğe dönüşmesine, hatta giderek bu ticari niteliğin kendi kurallarını oluşturmasına yardımcı oluyoruz. Birbirimizi denetlememiz, bu ahlaki kuralların yerleşmesini sağlamamız gerekirken tam tersini yapıyor, olması gereken ahlaki kurallara karşı çarpık sistemi koruyoruz.

Kendi dalımla ilgili bir örnek vereyim. Alerji tedavisi yapan bazı doktor arkadaşlar vardı. Hangi hasta gelse alerji tes-

ti yaptırıyorlar, üstelik birçok hastaya alerji teşhisi koyuyorlardı. Sedef hastası alerji, uyuz alerji, basit bir enfeksiyon hastası alerji. Bu hastalar yıllarca para verip alerji tedavisi oluyorlardı. Bizim departmanda aramızda bunları konuşurduk. Ben kaç kez dedim ki, "Gelin arkadaşlar, bu doktor arkadaşlarımıza bir mektup yazıp hepimiz imzalayalım, bu yapılanın doğru olmadığını bildirelim." "Sen istiyorsan yaz, aramızda hasta alışverişimiz var, dostluğumuzu bozmak istemiyoruz," yanıtını alırdım. "Peki hastaya zarar vermiyor muyuz?" Yanıt yok!

Bütün hekimlik hayatımda bu tür mektupları yalnız başıma birçok kez yazdım. Bana gelen bir hastanın, daha önce gittiği doktorlar tarafından yanlış yönlendirildiğini, gereksiz tetkik ve tedaviler yapıldığını gördüğümde o doktora hemen yazardım. "Sayın meslektaşım, filan hastada teşhisin şu olduğu kanıtlanmıştır ama sizin şu şu tedavileri yaptığınızı öğrendim, sizi bu tedavileri yapmaya iten nedenleri merak ediyorum, lütfen bu konuda beni aydınlatır mısınız?" Hiç cevap gelmezdi. Bu mektuplar neye mi yarardı? Bu hekim arkadaş, yaptığı yanlışın bir başka kişi tarafından bilindiğini bilirdi, en azından. Hastaya da anlatırdım bu konuda yanıltıldığını.

Ne yazık ki deontolojiyi oturtamamışız biz, standartlarımızı yerleştirememişiz.

— Hekimin hastayla olan ilişkisi ile hastalıkla olan ilişkisi aynı şeyler mi? Hasta ile ilişkinin özel bir eğitimi var mı?

— Çok önemli bir konu. Bütün dünyada hekimin hastayla ilişkisi bir eğitim konusudur. Ben kendime böyle bir ders koydum. Şimdi emekliyim ama yine de gidip üniversitelerde bu dersi vermek istiyorum, ya da bu tür konferansları. Yine İngiltere'ye dönelim: Diplomalarınızı aldınız, hekimlik yapacaksınız. Sizi en azından üç aylık bir kursa alırlar. Hastayla nasıl konuşacaksınız, yakınlarıyla ilişkiniz nasıl olacak, yerel bazı söyleyiş biçimlerini, hastanın kendi yerel dili içindeki hastalık, ağrı, tanımlarını biliyor musunuz? Örneğin, İskoç'u, İrlandalısı, Cocney'i aynı şikâyeti farklı sözcüklerle tanımlar,

bunları öğrenmiş misiniz, bakarlar. Tatmin olurlarsa size hekimlik hakkını verirler. Ayrıca, deontolojinin kapsamında hastayla olduğu kadar hekimin hekimle ilişkisi de söz konusu. Ama hastayla ilişki çok önemli. Hastayla konuşurken çok dikkatli olunması gerekir. Bu bir iletişim sorunudur aynı zamanda. Örneğin, ben hastayla konuşurken söylediklerimin ona ulaşıp ulaşmadığına dikkat ederim. Bazı hekimler, hastaya yapacaklarını makineli tüfek gibi söyler, reçete yazıp gönderirler. Hasta bunları anlamış mıdır, bakmazlar bile. Oysa her insanın bir algılama hızı var, kapasitesi var. Ben hastaya hastalığının ne olduğunu onu korkutmayacak, anlayabileceği bir biçimde anlatır, sonra da yapması gerekenleri onun eğitim durumuna, yaşına uygun bir dille anlatırım ama bu da yetmez. Sonra ona anlayıp anlamadığını bilmek için sorarım. Ama asla, "Anladın mı?" diye sormam. Bu da bir nezaket, bir iletişim noktasıdır. Sorarım, "Neler yapacağını, hastalığının ne olduğunu anlatabildim mi kardeşim? Hadi şimdi bir tekrar et bakalım ne kadar anlatabilmişim," derim.

Doktorların çoğuna göre, hasta tıp eğitimi almadığı için, onun dilini anlamadığı için cahildir. Bu yüzden de ona çok ayrıntılı açıklamalar yapmaya gerek yoktur. Oysa öyle değil. Her insan tıp bilgilerini bilmek zorunda değil. Bizim görevimiz ona hastalığının ne olduğunu yine ona zarar vermeyecek biçimde açıklamak ve tedavi yollarını bildirmektir. İnsanın en önemli varlığı olan canıyla, yaşamıyla ilgili bir konuda başka bir insanın, hekim de olsa, hastanın kendisinden daha çok hakkı olamaz.

— Dünyada bu nasıl çözümlenmiş?

— Dünyada yeni bir tanımlamaya göre dört tip hekim var. Bir tanesi: Hekim Tanrıdır, babadır anlayışının getirdiği model. Bu bizim geleneksel modelimiz. Hekim her şeyi bilir, hasta hiçbir şeyi bilmez. Hekim söyleyecek, hasta yapacak. Bu pederşahi modelde hastanın hekimi tartması mümkün değil. Duvarınızda kırk yıl önce aldığınız diploma duruyor. Onda da "Doktor" yazıyor. Bilgilerinizin ne kadar güncel olduğu

belli değil. Bu diplomayla yıllardır idare ediyorsunuz. Hastaya söz hakkı vermediğiniz için de onun tarafından değerlendirilemiyorsunuz. Pederşahi ilişkilerin hüküm sürdüğü toplumlarda bu model yürüyor, çünkü hasta nasıl hiçbir otoriteye hesap soramıyorsa, yine bir otorite biçiminde karşısına çıkan doktora da boyun eğiyor. Gelişmiş ülkelerde bu model yürümüyor tabii. Gelişmiş ülkelerde sigorta sistemi ve hekim seçme hakkı olduğu için, hekimin de hastasını tıbbi ve insani açıdan sahiplenmesi gerektiği için hem davranışlarının hem de güncel bilgilerinin sağlam, doğru olması bir zorunluluk. Böylelikle ikinci bir model oluşuyor.

Hekim, konusunda hemen her şeyi bilecek. Bilgileri güncelleşmiş olacak ve hastasına karşı açık olacak, her türlü bilgiyi ona verecek. Hastalığın tedavilerini hastanın önüne eksiksiz olarak koyacak, hastanın karar vermesini bekleyecek. Ama seçeneklerden birini eksik anlatsa hasta onu dava edebilir. Buna "müsteşar modeli" diyorlar.

Hastayı bakan, hekimi müsteşar olarak kabul ediyorlar. Nasıl bir bakan ilk bakanlığa geldiğinde hiçbir şey bilmiyor ve müsteşar ona her türlü bilgiyi verip bakanın doğru karar almasını sağlıyorsa, hekim de aynı şeyi yapıyor. Bu yüzden bilgilerin eksiksiz olması gerekiyor.

— Hasta, bakanla bir tutulup doktorun (müsteşarın) üstünde yer alıyor. Statü tersine döndü.

— Evet, çünkü hizmeti alan hasta. Hekim ise hizmeti veren kişi. Bedeni ve beyni etkilenecek kişi, yani kötü bir durumda canıyla oynanacak olan hasta. Hekimin müdahalesinin bir sorumluluk sınırı var. Üçüncü model daha gelişmiş. Hekim hastaya yine tüm bilgileri veriyor ama hastaya yol da gösteriyor. "Senin şu yolu seçmen daha doğru çünkü hastalığın şu aşamada, yaşın şu, bu yüzden en iyisi şu tedaviyi seçmen," biçiminde bir akıl verme söz konusu oluyor. Buna öğretmen modeli deniyor. Bu modelle, dördüncü model olan "arkadaş modeli" arasında küçük bir ayrım var. Arkadaş modelinde de yol gösteriliyor ama öğretmenle arkadaş arasındaki fark gibi dok-

torun davranışında da bir fark oluyor. Bu kez doktor ve hasta tedaviye birlikte karar veriyorlar.

Görüldüğü gibi birinci model artık tamamen çağdışı olmuş bir model. Öbür üçünden birini seçmek de hastanın özelliklerine, hastalığın durumuna göre hekimin kararına kalıyor.

Gelişmiş ülkelerde hekimin hastasına karşı tutumu, onu ne derece sahiplenmiş olduğu, kendini ne kadar geliştirmiş, insani açıdan ne kadar olgunlaşmış olduğu da bir ekonomik karşılık buluyor. Hekim her açıdan geliştikçe gelirinin yükselme şansı var. Gelişemeyen, hastalarına iyi davranamayan hekim ise aç ve açıkta kalıyor.

Bizde birinci model geleneği olduğundan hekim yalnızca yaptığı iş düşünülerek yüceltiliyor. Oysa Batı'da hekime bir teknisyen, bir meslek adamı olarak bakılıyor. Örneğin cerrahlara İngiltere'de doktor denmiyor, "mister" deniyor. Bir teknik adam olarak görülüyorlar. Gerçek doktor dahiliyecidir, cildiyecidir. İngiltere'de cerrahlar tıp çevresinde kesen biçen teknik adam olarak algılanırlar.

— *Bizde tam tersi galiba.*

— Evet, biz cerrahlara taparız. Farklı anlayışlar... Aslında Türkiye'nin tıp tarihi ilginçtir: Nereden nereye geldiğimiz, tıp fakültelerimizin nasıl geliştiği... 1980'e kadarki gelişim çok güzeldir. Ama 80 darbesinden ve YÖK sisteminden sonra tıp fakültelerinin artması, ancak eğitimin gerilemesi, toplumdaki para kazanma, köşe dönme anlayışının meslek adamlarına da egemen olmasıyla, devlet hastanelerinde, kamuda çalışan sağlık personelinin maaşlarının, çalışan sağlık personelinin maaşlarının düşük olmasıyla meslek ahlakında da olumsuz değişimlere neden olmuştur. Doktorlar bu meslekten nasıl daha çok para kazanırımın çaresini aramaya başlamışlardır, hastalar da çok para verdikçe iyi bakılacaklarına inanıp bu yolu açmışlardır.

Rahmetli Nusret Fişek'in çok iyi anlaşılması gerekir. Onun başlattığı bu sosyalizasyon, adından olsa gerek, yazık ki o zamanlar komünist bir hareket olarak algılanmış. Ama bugü-

ne bakın. Yaz boz tahtası haline gelen sağlık hizmetlerinin düzelmesi, kanımca Nusret Fişek'in programının uygulanmasından başka bir yöntemle olamaz. O sistemin tekrar yerleştirilmesi, mahrumiyet bölgelerinde, iyi maaş alan sağlık personelinin, teknik donanımları güçlü doktorların bulunabilmesi, tüm Anadolu'ya sağlık hizmetinin dengeli bir biçimde dağıtılabilmesi bir zorunluluktur. Aslında, Cumhuriyetimizin 80. yılında hâlâ mahrumiyet bölgelerinden söz etmemiz ne acı değil mi?

— Sağlık sisteminde olduğu gibi, eğitim ve adalet sisteminde de büyük deformasyon var. Tasarruf tedbirleri altında bu üç önemli alanın kaynaksız bırakılması ülkemizin geleceğine büyük bir kötülük değil mi?

— Bugün için de kötülük. Yazık ki kötü politikacılar, ufku olmayan, günü kurtarmaya çalışan politikacılar ülkenin gelişmesinin önünde engel. Bakın, bir küçük örnek vereyim. Kızılay Hemşirelik Okulu vardır. Türkiye'de bir tanedir. Her yıl kırkelli öğrenci alır, eğitimi olağanüstü iyidir ve ülkemizin en iyi hemşireleri oradan çıkar ama yazık ki bir tanedir. Biliyorsunuz, bütün dünyada Kızılhaç diye özel bir sistem vardır. Kızılay da bu sistemin bir örneğidir. Kızılay hemşireliği farklı bir anlayıştır. Türkiye'de yüz tane hemşirelik okulu açılsa aynı ayarda, hiç hemşire sorunumuz kalmazdı. Bugünkü hemşirelik yüksekokullarını kuran profesörlerin hepsi oradan yetişmedir. Kızılay liseye başlarken alır ve çok iyi bir eğitim verir. Kaç kez mektup yazmışımdır Kızılay başkanlarına bunları ve daha birçok yakın konudaki görüşlerimi iletmişimdir, ama parmaklarını oynatmıyorlar. Çünkü siyasi mekanizmanın bir parçası Kızılay da ne yazık ki. Ama bir deprem oluyor, ne hallere düşüyoruz, görüyorsunuz. İleriye dönük planlama yapacak kadrolar ve bunların bu planı sürdürme güvenceleri de yok.

— Pratisyenlik eğitimimiz nasıl? Altı yıllık lisans programımız bir tıp öğrencisinin insan vücudunu ve hastalıkları yeterince tanımasını ve uzmanlık bilgileri arasında ilişkiler kura-

bilmesini sağlayabilecek düzeyde mi? İyi bir pratisyen hekim yetiştirebiliyor muyuz?

— İngiltere'den örnek verelim: Uzmanlıklar genel hekimlik üzerine kurulur. Orada tıp fakültesini bitirip hemen göz hekimi ya da cildiyeci olunmaz. Birkaç yıl en azından dahiliye yapmanız gerekir. O zaman insan vücuduna ilişkin temel bir bilgiyi edinirsiniz. Bu da size uzmanlık eğitimini alırken hastanın öteki alanlarla ilgili sorunlarını da anlamanızı ve yardımcı olmanızı sağlar. Bizde öğrencinin gelişimi kendi ilgisine, girişimine, hocaların ve hastaların peşinden koşmasına bağlı oluyor.

— Kızılay hemşirelerinden söz ettiniz. Sanırım oldukça önemli bir yer tutuyor sağlık sistemimizde bu okul.

— Hemşireler gerçekten sağlık sisteminin en önemli taşlarından biridir. Tıpta okurken, çoğumuz, hemen her şeyi gözleyerek, sorgulayarak, bilgi ve görgü (gerçekten görgü) dağarcığımızı zenginleştirmek istiyorduk. İşte ben hasta başı eğitimlerinde hemşireleri keşfettim. Bembeyaz kolalı gömlek ve kepleriyle, hastalarla ilgili tüm ayrıntılı çalışmaları yapan onlardı. Hekimler, sabahları geliyor ki buna "vizit" deniyordu, hastaya hatırını soruyor, nabzını tutuyor, yatağın ayak ucunda bulunan tabeladaki hemşire notlarına bakarak son durumu değerlendiriyor, sonra da o gün yapılacakları kâğıda not ediyorlardı. İşte ondan sonra, hatta ondan çok önce hasta, hemşirenin deneyimli ellerindeydi.

Bence hemşireler doktorlardan çok önce gelir. Nöbetçi hemşireden her hastanın gece durumunu öğrenir, devralır, tabelasına idrar ve dışkı durumunu, ateşini, nabız ve tansiyonunu kaydeder, yatak takımlarını değiştirir, bembeyaz çarşafları jilet gibi dümdüz ederler. (Bunu ben hayatta asla beceremedim.) O ara hastayla sohbet eder, alınacak tetkikleri alıp, laboratuara yollar, ilaçlarını içirir, damar ve kalça enjeksiyonlarını yapar, serumlarını takarlar... Nasıl görüp gözledim, bilemem ama hemşirelerin sabırla gerçekleştirdikleri bu çok ciddi hizmet beni çok etkilerdi. O zamandan beri, sağlık hizmetlerinin hekime eşit bir parçası olduklarını ama, yıllar boyu hep

"yardımcı", "doktorun emirlerini uygulayıcı" konumda kaldıklarını görerek, bunun da savaşını vermeye çalıştım.

İlk dönemlerden bazı anılarımı aktarayım. Anımsarım, Kızılaylı hemşirelerin ası, Bayan Birol'du. Soyadlarıyla ve bayan diye hitap edilirdi. Son derece ciddi, katı, suratsız denecek kadar ciddi, ince, uzun boylu bir genç kızdı. Hastalarını sahiplenişiyle bir kartal hissi uyandırırdı. Servisinin doktorları ondan korkar, yanlış yapmamaya çalışırlardı. Özellikle, şeker ve kalp hastalarının, yaşamlarını etkileyen ilaç dozlarında son derece duyarlıydı. Hekimin hesap yanlışını anında bulur, yüzüne vururdu. Daha sonraları yüksek hemşirelik okulları kurulunca, Hacettepe'de profesör olarak bölüm başkanlığına kadar yükseldi. Bence Cumhuriyetimizin hemşirelik tarihinde, hemşirelik mesleğinin eşitlenmesi ve gelişmesinde, Bayan Birol'un emeği başta gelir.

Yine o dönem cerrahi servisinde, ameliyathaneyi yöneten bir ünlü Kızılay hemşiresi Bayan Canbek vardı, zamanla anestezik maddelere alerjisi geliştiği ve sık sık düşüp bayıldığı halde ameliyathanesini kimselere bırakamıyordu. Dönemin genç uzman hekimleri de, onun olmadığı ameliyatlara girmek istemiyorlardı. Müthiş, çakır gözlü bir tatar kızıydı, geniş bir ailesi, birçok kardeşi vardı. Onlarla sonraları çok dostluk yaşadık, Tatar böreklerini yedik. Canbek daha sonraları Kanada'ya gitti, yıllarca orada çalıştı, emekli oldu. Şimdi buralarda, zaman zaman bir araya gelir, o eski günleri anarız.

Daha sonraları çok hemşire ile çalıştım, onlar da meslek aşkıyla ve insan sevgisiyle çalışırlardı. Ama Bayan Birol, Bayan Kuzey, Bayan Canbek gibi ilk Kızılaylı gerçek hemşireler sağlık hizmetlerini, "hademe" denen iriyarı, becerikli, el yordamıyla iğne yapan, pansuman eden, tansiyon bakan adamların elinden alma savaşını vermişlerdi. "Hemşireye ne gerek var, biz hademelerle işleri yürütüyoruz," diyen hekimler tanıdım ben.

Çapa'da olsun, Lepra'da olsun, birçok hemşiremiz yüksek lisans yaptılar, onları hep teşvik ettim, izin verdim derslere gitmeleri için. Lepra Hastanesi'ne, üniversiteyi kazanmış hemşireleri alırdık, küçük de bir lojmanımız vardı. Onlar, hafta

sonu iki tam gün nöbet tutar, tüm hafta izinli olurlardı. Bu yolla kaç kızımız üniversitede okudu.

Çapa'da, mezun olur olmaz yanımıza gelen ve benimle yılarca çalışan Sultan hemşire, Kandilli Kız Lisesi'nde parasız yatılı okumuş, Muğla'nın Yerkesik'inden bir köylü kızıydı. Lepra Hastanesi'nin henüz tamamlanmadığı dönemde gece geç saatlere kadar Çapa'daki odamda cüzzam hastalarına bakar, servise yatırırdım. Pek istemeseler bile kimse bir şey söylemezdi. Çok yoğun çalışmalar yaptık Sultan'la birlikte. Hastalardan basil almayı ilk ona öğretmiştim; alır, boyar, değerlendirirdik, daha ortada hiçbir şey yokken. Sultan, sonra Halk Sağlığı yüksek lisansı yaptı, yıllarca başhemşiremiz olarak çalıştı, evlendi, iki kızı oldu, sonra emekli oldu.

Hatta zaman zaman bazı arkadaşlar, kendini böylesine Lepralılara kaptırdığı için Sultan hemşireyle dalga geçerlerdi.

O yıllarda, Lepra'da armadillo çalışmaları yapılıyordu. Bu, karıncayiyen diye bildiğimiz, kalın derili, irice kedi büyüklüğünde bir hayvandı. Orta Amerika'da bulunuyor ve Lepra için deney hayvanı olarak kullanılıyordu. Bizim genç doktorlar, ortalıkta resimleri olan armadilloları Sultan hemşireye göstermişler. "Türkan Hoca bunlardan getirtiyor, artık basil çalışmalarında bunlarla çalışacaksın," diye dalga geçmişler. Zavallı Sultan buna inanmış, kurmuş da kurmuş, bana da söylemiyor. Artık bu hayvanlar da gelir başıma kalırsa buradan ayrılırım diyormuş. Neyse, daha sonra arkadaşlar, "Armadillolar yolda gelirken ölmüşler," deyip konuyu kapatmışlar. Ben epey sonra öğrendim, aramızda bol gülme konusu oldu bu olay.

Çok sayıda nitelikli hemşireyle çalıştım gerçekten, çoğu kendini geliştirdi. Beni en çok üzen ama çok gerilerde kalmış bir olay da; yıllarca birlikte çalıştığımız, hastane lojmanında kalan ve çok başarılı kızlarımızdan birinin, 12 Eylül sırasında, sol eylemlere karışıp tutuklanması, işkence görmesi oldu. Dayaklar sırasında polislerin, "Biz senin o başhekimine gününü göstereceğiz," deyişleri... (Güya ben de koyu solcuymuşum da!) üzüldüğüm bir başka olay da, aynı dönemde, en par-

lak hemşirelerimizden birinin evlenmeye kalkıp tesettüre girmesiydi. Hayatta böyle acı şeyler oluyor, kuşkusuz.

Yine de ortalığın en karmaşık olduğu dönemlerde, hastanemiz sakin kalabildi. 12 Eylül sonrası, arama tarama olur diye, çeşitli bağış kitaplarla donattığımız kitaplığımızdaki birçok kitabı, ne olur ne olmaz diye kalorifer kazanında yaktığımızı da şimdi anımsadım. Aman Allah, neydi o günler, o kâbus!..

Öğrenciliğim ve ihtisasım sırasında vizitler bitince bile hemşirelerin yanlarından ayrılmamamın bir nedeni de onlardan pek çok şey öğrenme isteğiydi. Bu nedenle, tansiyon ölçme, iğne yapma, serum takma, damar bulma konularında sessiz sedasız ustalaştığımı varsayıyordum.

Bir gün eve, Kandilli'ye döndüğümde yakınımızda bir fabrika lojmanında yaşayan komşumuz, usta olan babalarına doktorun bir damar iğnesi verdiğini, beş gün üst üste yapılacağını, Dr. Cezmi'ye (hani bıçkın sınıf arkadaşımız) sorduklarını, onun, "Ben beceremem, Türkan'a sorun, o çalışkandır, öğrenmiştir," diye yanıtladığını söyleyip evlerine gelmemi rica ettiler. O güne kadar, damar iğnesinin yapılışını gözlemiş ama hiç tek başıma yapmamıştım. Bunu itiraf edebilir miydim ki, hele hele Cezmi, "o yapar" dedikten sonra!

Gayet soğukkanlı bir şekilde komşuya gittim. Ahmet Usta marangozdu ve zaten damarları meydandaydı. İlaç, kahverengi, Morukal adlı bir ampuldü. İçimden okuyup üfleyerek ama heyecanımı hiç belli etmeden kolunu bir lastikle sıktım, ampulü bir güzel kırıp enjektöre çektim, deriyi alkolle sildim, damara girdim ve yavaş yavaş zerk ettim.

Sonra, enjektördeki ilaç bitince lastiği çözdüm, enjektörü iğnesini çekip, kolonyalı pamuğu bastırdım. Başarmıştım işte, teşekkürlerle eve geldim. Ertesi akşam aynı yöntemle ikinci enjeksiyonu yaptım. "Geçmiş olsun" diyerek ayrılırken, Ahmet Usta, "Kızım" dedi, "dün akşam yaptığın iğne sonunda, tüm vücudum alev gibi yanmıştı, bu gece ise öyle bir şey olmadı. Vücut alıştı galiba?" İşte o anda, bir gece önce lastiği açmadan tüm ilacı verdiğimi, açar açmaz hepsinin anında ya-

yılarak ateş verdiğini anladım ama kimseye belli etmedim. Bu deneyimi de hiç unutmadım. Tıpta özgüven hem çok iyidir, hem de altı dolu, temeli yeterli değilse çok zararlı olabilir. Ben ucuz atlatmıştım.

Daha sonraki yıllarda, asistanlığımda, başasistanlığımda, hastalarımın pansumanlarını, iğnelerini yapmak, benim hekimliğimin önemli bir parçası oldu. Zaten kendinizi uygulamadan, laboratuardan dışlar, emirler vermekle yetinirseniz, iyi hekim olma şansınızı baştan yitirirsiniz.

Bizim öğrencilik dönemimizde, hastaların adları yoktu, yatak numaralarıyla anılırlardı. Bugün bunun yanına hastalıkların harflerle anılması eklendi. KOAH'lı hasta, PMD'li hasta, 15 nolu hasta, 35 nolu hasta... Bu iki davranış da, hastayı bir insan olarak dışlayan bir davranış gibi gelir bana. Birileri bizi yatak numaralarımızla çağırsa ne yaparız, ya da yüzümüze bakıp, "Sende MF var, ilaçlarını yazıyorum, kullan, sonra gel," dese şaşırmaz mıyız? Eğitim boyunca, hastanın yatağına ilişip elini tutan, "Ayşe Hanım senin şöyle bir hastalığın var, bunun nedeni, belirtileri budur, sana şu tedavileri yapacağız," deyip, "Bana sormak istediğin bir şey var mı?" diye ekleyen doğal hekim modelleri aradım, durdum.

— Hocam, ayrıca sanırım hemşireler doktorlardan daha güzel ve okunaklı yazı yazıyorlar, ne dersiniz?

— Evet, doktorlar neden okunmaz reçeteler yazarlar anlayamıyorum ve çok da kızıyorum. Söyleyince, hızdan, çabuk yazdığımız için filan derler. Neden? Başkaları çabuk yazmıyor mu? Hukuk fakültelerinde de not tutulur. Onlarınki kötü mü? Hem varsayın ki hızdan kötü yazıyorlar; bu bir gerekçe olabilir mi? Net olarak söylüyorum: Doktorların okunmaz yazı yazma hakları yoktur. Ben hâlâ ilkokulda öğrendiğim gibi yazarım ki en eğitimsiz insan bile okusun. Siz hiçbir doktora okunmaz reçete verdi diye ceza verildiğini gördünüz mü? Hayır, ne kimse ceza verir ne de uyarır. Ben hayatım boyunca kaç kez, açık, net yazılmadığı için yanlış ilaçların verildiğini gördüm. Yanlış ilaç nedeniyle ölen olsa, hastalanan ol-

sa kim hesap sorar? Yine yok... Neden yükseköğrenim yapılıyor ki? En iyi konuşan, en iyi düşünen, en iyi yazanlar, en yüksek eğitimleri olan kişiler olamayacaksa neden okunuyor? Bir hekim, hele hele bir öğretim üyesi, güzel, anlaşılır, doğru konuşmak ve yazmak zorundadır. Bunun özrü olmaz. Yetiştirdiğimiz öğrencilere de okunaklı ve açıklamalı reçete yazmayı öğretmeliyiz.

— Konuşmak ve yazmak dediniz de, dil açısından hekimliği ve tıp eğitimini nasıl görüyorsunuz?

— Otuz sekiz yıllık meslek hayatımda doçentlerin, profesörlerin Türkçe yazdıkları yazıları, raporları düzeltmek zorunda kaldığımı üzülerek söyleyeceğim. Okumuş yazmış, üniversite mezunu dediğimiz, hatta üniversitede hoca olan birçok insanın Türkçeyi doğru yazabildiğini, ötesi, konuşabildiğini söylemek bile mümkün olamıyor, yazık ki. İnsanın anadilini doğru konuşabilmesi, söylediklerinin doğru anlaşılabilmesini sağlar. Öyle örnekler var ki, konuştuğunda söylemek istediğini bile anlayamıyorsunuz.

— Aslında konuştuğu dil ve söyledikleri insanı tanımlamıyor mu? Anlaşılmaz şeyler söyleyen, zaten düşüncesi açık olmadığı için de anlaşılmaz oluyor.

— Dil, insanın aklını, duygusunu karşısındakine ileten bir araç kuşkusuz. Bu sayede anlaşılıyor insanlar. Bu, aile eğitiminden, ilkokul eğitiminden başlayan bir şey. Bugün kendi dilinde duygu ve düşüncelerini anlatamayan bir insanın hiçbir meslek dalında başarılı olabilmesi olası değil inancındayım. Yazma konusunda da böyle.

— "Yazmak düşüncenin düzene sokulmasıdır," diyordu şimdi kim olduğunu anımsayamadığım bir düşünür.

— Çok doğru. İnsan yazarken düşünüyor da bir yandan. Düşünme ise insanın anadilinde oluyor. Sonradan öğrenilen dille anadili arasındaki en önemli fark da bu. Yazarken, yazım kurallarını bilmezseniz, okuyucuya duracağı, bekleyece-

ği yerleri doğru biçimde göstermezseniz algılamada güçlükler doğuyor. Bu yüzden yazım kuralları çok önemli. Birçok meslektaşımızın bu kuralları bilmemesi beni çok üzüyor, "da"ları, "ki"leri ne zaman ayıracağını ne zaman bitişik yazacağını bilmiyor çoğu kişi, çünkü artık okullarda çoktan seçmeli test soruları yazmayı kaldırdı neredeyse.

— Yabancı dil için ne diyorsunuz?
— Sanırım ne kadar erken öğretilirse o kadar iyi. Daha önce anlatmıştım. Babam, ortaokula gelene kadar anneme bize İngilizce öğretmeyi yasaklamıştı. Ne kadar yanlış yapmış. Bugün anne babaları ayrı ulustan olan çocuklar konuşmaya iki anadille başlıyorlar. Bence ilkokulu bitirene kadar artık evrensel bir dil haline gelmiş olan İngilizceyi bütün öğrencilerin öğrenmesi gerek. Kuşkusuz önce Türkçeyi iyi öğrenecekler. Liseyi bitirmiş olan her öğrencinin yanlışsız Türkçe konuşup yazabilmesi ve İngilizceyi de çok iyi düzeyde öğrenmiş olması gerekir diye düşünüyorum. Aslında artık dünyamızda iki yabancı dil bile bir gereksinim haline geldi.

— Yabancı dille eğitim?
— Bu noktada tutucuyum. Yabancı dille eğitim, bizim kendi dilimizden kopmamıza da neden oluyor. Üniversite öğretimi çok üst düzeyde bir dili gerektirir. Yani Türkçe öğrenim bile yapıldığında, lise düzeyindeki dilin üstünde, özgür düşünceyle, bilimsel kuşkuculukla donanmış bir üst düzey anadili gerekir. Bir insan ancak kendi dilinde tüm nüanslarıyla anlayabileceği bilgileri, düşünce yöntemlerini bir de çok iyi bilmediği bir yabancı dille anlamaya kalkarsa ne kadar başarılı olabilir ki?

— Çok iyi bilinmeyen bir yabancı dil, öğrenmenin aracı olmaktan uzaklaşıp, engeli olmuyor mu?
— Kesinlikle öyle. Dil, öğrenmeyi kolaylaştırmıyor, tersine öğrenme ile öğrenen arasına zorlaştırıcı bir öğe olarak giriyor. Hoca Türk, öğrenci Türk, en iyi anlaşacakları dil Türkçe olması gerekirken, ikisinin de yarım yamalak bildiği bir yaban-

cı dille öğrenmeye çalışma uğraşı. Bunun adı da yabancı dille öğrenim oluyor.

Şunu anlarım: Bir Türk öğrenci yurtdışına gider, orada yabancı dille konuşulan bir yaşamın içine girip uyum sağlar, oranın dili ve koşullarıyla öğrenir. Sonra orada kalır ya da döner. Döndüğünde kendi ülkesinde bir uyum sorunu da yaşayabilir bu durumda. Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğrencileriyle konuştum bu konuyu kaç kez. Çocuk sosyoloji öğreniyor, psikoloji öğreniyor ama İngilizce. Doğal olarak şikâyet ediyor. Hem dil hem de bilgiler kendi toplumuna, insanına bir yabancılaşma içinde. Sosyoloji okuyacaksınız, toplumla ilişki kuracaksınız Türkçe bilim diline sahip değilsiniz. Bir de bu yabancı dille öğretim yapan okullarda hocalar, Türkçe değil İngilizce düşünün filan derler. Hayatı boyunca Türkçe düşünmüş, Türkçe espri yapmış, akıl yürütmüş olan insan, düşünme gibi tüm sözcüklerin, farklı anlamlarını bilmeyi gerektiren, metaforları, imgeleri bilmeyi gerektiren bir eylemi nasıl yabancı dilde yapsın? Hizmet götüreceği insanlarla nasıl iletişim kurabilsin? Çokyönlü bir konu bu.

— Türkiye'de dil öğrenme konusunda ortaöğretimde bir standart da oluşmadı değil mi?

— Hayır. Öncelikle yöreler ve gelir grupları arasında bir farklılık ve adaletsizlik var. Anadolu'dan bir devlet lisesinden, çoğu kez dil öğretmeni olmadan yetişmiş ve üniversiteye gelmiş, gelir düzeyi de düşük olduğu için yabancı dil öğrenememiş çocuk yaşama, kolej mezunu, yabancı dil öğrenmiş çocuktan daha geriden başlıyor; zekâsı, bilgisi, çeşitli yetenekleri daha yüksek olsa bile. Birçok başarılı çocuk bu yüzden çok şey yitiriyor. En başta da özgüvenini. Arabistan bile bu sorunu çözmüş, daha küçücükken hepsi İngilizce öğreniyor.

Bizim sorunumuz yabancı dili gerçekten bir gereksinim olarak görmemiş olmamızdan, bir de tüm ilköğretim okullarında birkaç yıl içinde yabancı dil öğretecek metodları, ama bize göre, Türk kafasına, Türkçe dil mantığına uyacak metodları geliştirmemiş olmamızdan kaynaklanıyor. Küçük oğlum Çı-

nar Almanya'da altı ay içinde Goethe Enstitüsü'nde Almanca konuşmayı öğrendi. Altı ay sonra Almanlar, sen Bavyeralı mısın diye soruyorlardı. Aksanlı ama doğru, akıcı bir dil konuşuyordu çünkü. Demek ki Goethe sistemi bir yabancıya altı ayda dil öğretmenin gerçekçi programını yapmış ve uyguluyor.

— KPDS veya UDS gibi sınavlar yabancı dil bilgisini ne kadar ölçüyor acaba? Bu sınavlar için kurslar açıldı biliyorsunuz ve kurslar İngilizce öğretmeyi değil, sınavı geçmeyi hedefliyor.
— Eğitimle sınavın birbiriyle uyum içinde olması gerekir. Lise eğitiminin sonucunu ve öğrencinin lise bitirinceye kadar biriktirdiklerini, aklını, zekâsını ölçmesi gereken bir sınav yapacakken öylesine bir sınav yapıyoruz ki, lisede pırıl pırıl olan çocuk, sınava hazırlık kurslarına gitmezse başarılı olamıyor. Yabancı dil de böyle.

— Kendimizi mi aldatıyoruz?
— Bilmem ki kimi aldatıyoruz... Bizim zamanımızda ortaokulu bitirirken bir genel sınavdan geçerdik liseye girebilmek için. Liseyi bitirirken de önce lise bitirmeleri verirdik, sonra soruları Ankara'dan gelen Bakalorya sınavlarına girerdik. Bu sınavları geçmeden üniversiteye başvuru hakkı kazanılmıyordu. Yani bu sınavlar lise bilgisini ölçüyordu. Şimdi yapılan üniversite giriş sınavlarının daha iyi ve başarılı olduğunu söylüyorlar ama sanmıyorum. Dediğiniz gibi öss'ye hazırlık kursları da yalnızca sınavı başarmaya yönelik kurslar.

Lise yılları artık, öğrencilerin yeni bilgileri edinmekten heyecan duydukları yıllar değil, üniversiteye girebilecek miyim diye heyecan duyarak psikolojik sıkıntılar yaşadıkları yıllar oldu. Bu sınavların gerçekten daha doğru yapılabilmesi için çaba harcamak gerek. Bunun ciddi bir çalışma konusu olduğuna inanıyorum.

— Üniversite sayımız sekseni buldu, değil mi? Nüfusumuza göre normal mi üniversite sayısı?
— Seksen bir üniversitemiz var. Ama üniversiteden önce ilk

ve orta öğretimimizdeki okullaşma ve eğitim planlama sorunlarına değinmekte yarar görüyorum.

İlköğretimdeki halen süren en önemli açmazımız, kız öğrenciler başta olmak üzere çok sayıda öğrencinin okullaşamama sorunu. Bu sorun AB kapısında önemli bir engel. Hemen hemen bir milyon kız çocuğumuz ilköğretime katılamıyor. Bir o kadarı da ortaöğretime katılamıyor. Sekiz yüz bin kadar da erkek çocuğumuz okullaşamamış durumda. Kayıt olmayanlar var, nüfus kâğıdı olmadığı için "Yaşar ne Yaşar ne Yaşamaz" durumda olanlar var, kayıt olduğu halde okula gönderilmeyen ya da gitmeyenler var. Son otuz-kırk yılda yapılan en önemli şey ilk öğretimin sekiz yıla çıkarılması oldu, ama bu da okullaşmayı yeterince sağlayamadı. Okul sayımız da nüfusumuzla oranlı değil. Durmadan cami yapılıyor ama yeterince okul yapılmıyor. Keşke fazla camiler okula dönüştürülse.

İlköğretimin sekiz yılını bitiren bütün öğrencilerin ortaöğretime devam etmesi mutlaka gerekli, ama AB standartlarına göre ortaöğrenimin yüzde altmış beşi meslek liselerinden olmalı. Kalan yüzde otuz beş de üniversiteye yönlenmeli normal liselerden sonra. Bizde bir eğitim planlaması yapılmadığı için her şey birbirine karışmış durumda. Meslek liseleri doğrudan hayata atılacak ara kademe elemanları yetiştiriyor. Meslek lisesine gidecek çocukların en baştan bunu bilmeleri ve artık üniversiteye özendirilmemeleri gerekiyor.

— Üniversite mezunlarının yedek subaylık hakkı ve toplumda daha saygın oldukları düşüncesi bu özendirmeye neden olmuyor mu?

— Kuşkusuz, üniversitede okumak toplumda bazı avantajlar sağlıyor diye düşünülüyor. İş bulmak da kolaylaşıyor deniyor. Ama aslında iyi planlanmış bir toplumsal düzende ve doğru bir istihdam planlamasında meslek liselerinden çıkanlar önemli boşlukları dolduracakken, tüm alanlardaki plansızlık nedeniyle, sanki ne kadar çok okursan şansın o kadar yükselecek sanılıyor. Avrupa'ya bakın, bir işçi, bir usta da bir dok-

tor, bir mimar kadar saygın. Yaşamını refah içinde sürdürecek geliri var ve toplumsal hizmet ve yükümlülükler açısından bir eşitlik içinde. Bu yüzden meslek lisesinden mezun olanlar mutlaka üniversiteyi de okuyacağım demiyor. Yapacağı meslekte bilgisini ve deneyimini meslek içi eğitimle, seminerlerle geliştiriyor. Bizde ise meslek liselerinden çıkanlara hangi oranda iki yıllık, hangi oranda dört yıllık yüksek öğretim hakkı tanınmalı, bunun planlaması yok. Öğrenciler üniversitede okumayı bir hak olarak görüyorlar, YÖK, üniversite kapısındaki birikme yüzünden ne yapacağını bilmiyor. Politik baskılar da etkili olunca yeni üniversiteler açılıyor ama ne altyapı var, ne üstyapı. Batı ülkelerinde üniversitelerin bazı standartları vardır. Her üniversitenin bazı fakülteleri çok iyidir, bazıları iyicedir. Hiçbiri kötü değildir. Kimi üniversitenin tıp fakültesi ülkenin en iyisidir. Başka bir üniversitenin de hukuk fakültesi en iyidir. Hem iyilerden çok iyiye geçmek için bir çalışma vardır hem de en iyiler aralarında sürekli yarışır ve yüksek bir standart her zaman korunur. Örneğin, Almanya'da tıp fakültelerinin standart bir sınavı vardır. Aynı gün aynı saatte tüm tıp fakültelerinde aynı sorular sorulur. Bu zor bir şey mi? Bizde neden yapılmaz?

YÖK Genel Kurulu'na katıldığım ilk günlerde, "Sayın Başkan, üniversiteler kan ağlıyor, bir sürü sorun var, bize de görev verin, bunları hep birlikte çözelim," dedim. Kemal Gürüz, "Nereden çıkartıyorsunuz, üniversite neden kan ağlasın Türkan Hanım. Üniversiteler fevkalade. Bakın, benim zamanımda şu kadar yayın var, dünyada şu sıraya yükseldik," diyerek Sitasyon İndekslerinin grafiklerini vermeye başladı. Çünkü üniversiteye uzaktan bakıyorlar, sorunların içinde değiller, öğrencinin sorunlarından, eğitimin standartlarından, öğretim üyelerinin yönetime katılımı, derse devam, kendini yenileme sorunlarından uzaklar. Yönetmelik yaparak, kâğıt üzerinde karar alarak, bir merkezden Türkiye'deki üniversiteleri yönetebileceklerini sanıyorlar. Söylüyorum: Dünya kadar öğretmen mezun ediyoruz, çoğu boşta. İngilizce öğretmeni gerekiyor, o yeterince yetiştirilmiyor. Açık Öğretim kuruldu Eskişehir'de,

ondan yeterince yararlanamıyoruz. Örneğin, bir önceki iktidar zamanında bir anlaşma yapıldı. Çok sayıda ana sınıf öğretmeni açığı olduğu için, Kız Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi mezunları, ana sınıfı öğreticileri ve öğretmenleri olarak Açık Öğretim'de yetiştirilecekti. Şimdi bundan vazgeçildi. İnanın, insana kâbus gördürecek derecede plansız, programsız bir eğitim sistemimiz ya da sistemsizliğimiz var. Birçok örnek vermek mümkün bu konuda. Bakın Teknik Üniversite'ye, dünyada uçak mühendisliği diye bir eğitim dalı kalmadı, bizde hâlâ çocuklar bu dala girip, mezun olup, işsiz kalıyorlar. Peki bu dal daha kaç yıl mezun verecek? Yeni birçok meslek dalı var, disiplinlerarası bir sürü çalışma alanı çıktı. Son derece yavaş kalıyoruz. Türkiye'nin gelecek beş, on, yirmi yılı neden planlanmaz ve bu plana göre eğitim neden düzenlenmez, anlamak mümkün değil.

ÇYDD'nin destek verdiği çok programlı bir teknik meslek lisesi var. Biz yaptık, sonra Milli Eğitim'e bıraktık ama bazı arkadaşlar okulun koruma derneğinde çalışıyorlar. Bir gün bu arkadaşlarımız: "Hocam, bu bizim lise hiç iyi değil, bizden çıkanlar neden üniversiteyi kazanamıyor?" demezler mi, şaşırdım. Bizim kendi arkadaşlarımız meslek lisesinin işlevini bilmiyorsa veliler hiç bilmiyordur dedim ve tüm velilere bir mektup yazdık; bu lisenin hayata kısa yoldan teknisyen yetiştirdiğini, bu elemanlara çok gereksinim olduğunu ve iyi para kazandıklarını, hukuk fakültesine, tıp fakültesine göndermeyi düşünüyorlarsa çocuklarını, bu liseye göndermeyip, düz liselere göndermeleri gerektiğini belirttik mektupta. Fakat tabii yanlış bir uygulama var. Meslek liseleri yüksek puanla öğrenci alıyor ve en çalışkanlar bu liselere giriyorlar. Ama üniversiteye girerken de kendi dalları dışında dezavantajlı oluyorlar. Şimdiki bakanlık bunu bozmak istiyor çünkü bu yolla imam hatip liselerinin önünü açacak, meslek liselerinden çocuklar mezun olup üniversitede farklı dallara girecekler. Bu mantıklı mı?

— *Nasıl düzelecek bu mantıksızlık?*

— Birçok eğitimcinin ciddi olarak bir masaya oturup bu so-

runları peşin hükümsüz, açık açık, bilimin, sağduyunun, aklın süzgecinden geçirerek çözmesi gerekiyor. Politik çıkarlar, popülist politikalar bir kenara bırakılıp dünya standartlarını önümüze koyup tartışabilirsek ve kararları tutarlılıkla uygulayabilirsek çözülecek. Ya da AB yine bastıracak, biz çözer gibi yapacağız ama mantığımız değişmediğinden hep açık noktalar arayıp sistemleri deforme etmeye çalışacağız.

— Böylesi bir tartışmaya kimler katılmalı?
— Planlamacılar, YÖK, Milli Eğitim, üniversiteler, öğretmenler, sivil toplum, herkes. Çünkü eğitim sistemleri üzerine bilgili çok kişi var Türkiye'de ama onlara hiç sorulmuyor. Hükümet politik kaygılarla karar alıyor, bürokratlar teknik olarak çözüp uyguluyor. Ne öğretmenlere ne öğretim üyelerine soruluyor. Öğretmenlerin üzerinde zaten o kadar büyük baskı var ki, konuşsalar ceza alıyorlar.

— Devlet Planlama'nın bir işlevi yok mu?
— Devlet Planlama deyince yaramı deştiniz. Bürokrasideki siyasallaşma kurumları o kadar bozdu ki tahmin edemezsiniz. Bazı devlet kurumları vardır ki, politika üstü olmalıdır. Çünkü politika ile değil, teknik bilgilerle çözülecek sorunlarla ilgilenirler. İstanbul'da trafik diye bir sorun var mı? Var. Bu nasıl çözülecek? Bu iş teknik bir iş değil mi? Örneğin bazıları 3. Boğaz Köprüsü gerekir diyor; ama üniversite hocaları, şehirciler, uzmanlar; hayır, tüp geçitle çözülür, köprü işi bozar diyorlar. Devlet Planlama oturup çalışsa, İstanbul'un yerleşme biçimine, gelişme hızına, iş bölgelerinin, sanayi bölgelerinin yoğunluğuna, ulaşım problemlerine uygun bir planlama yapsa uygun olmaz mı? Bu Arnavutköy'e yapılması düşünülen 3. köprüyle ilgili konu DPT'ye gitti, DPT, biz görüşümüzü belediyeye ilettik dedi. Sevindim, olumsuz bir karar vermişlerdir dedim ama sonra gazetelerde okuduk ki, "Belediye onaylarsa uygundur," diye karar çıkmış. Çünkü DPT politize olmuş durumda. Bilimsel olma, topluma ve geleceğe karşı sorumlu olma özelliğini yitiriyor birçok kurum. Siyasal karar veriyor.

Bir ara Margaret Thatcher da gelmişti oğlunun şirketi köprü yapım işini alabilsin diye. Siyasal bağlantılar sınırların da ötesinde sürüyor demek ki.

— *Talim Terbiye de bu politik noktalardan biri değil mi?*
— Hem de nasıl. Her gelen iktidarın kendi adamını yerleştirdiği bir yer. Öyle yanlışlar yapıyorlar ki gelişimi engelliyorlar. Talim Terbiye kitap yazdırır, dışarıda yazılan kitapları inceler, tüm işi gücü budur sanılıyor. Günümüzde yeni iktidarın uygulamalarıyla artık Talim Terbiye kökten yok edildi.

Üniversiteye bakarsanız, üniversite öğretim üyelerinin de üniversite sistemi, yasası, yöneticilerle olan ilişkiler konusunda yeterince düşünmediklerini sanıyorum. Düşünseler de, kendilerine zarar gelme riskine karşın rektörlere, dekanlara, YÖK'e, yanlış uygulamalarla karşılaştıklarında ne kadar direnebilecekleri, bir tavır alabilecekleri konusunda karamsarım. Çünkü bunları yaşıyoruz. Tüm yetki tek adamda olduğu sürece, kadro bekleyen, bir yere atanma bekleyen, yurtdışı, yurtiçi izni bekleyen, kişisel herhangi bir avantaj sağlayacak olan, aman bana zarar vermesin diye yönetime karşı adımlarını dikkatli atmaya başlıyor. Bu tam anlamıyla baskıcı bir yönetim biçimidir. Bazı yöneticiler bazen bir maşa vasıtasıyla öğretim üyelerini bazı toplantılara, seçimlere tehdit edercesine çağırıyorlar. Maşa bir sekreter de olabiliyor, bir dekan yardımcısı da. Ya da bir toplantıya katılmamaları isteniyor, aynı biçimde. Onlar da kuzu kuzu uyuyorlar bu etik dışı uyarılara!

Örneğin biz İstanbul Üniversitesi'nde böyle bir şey yaşadık. Beş altı yıl kadar önce, benim de başlarında olduğum bir ekiple tek merkezden kayıt sistemini oluşturduk. Ta Topkapı'dan öğrencileri karşılayıp, Avcılar Kampüsü'ne getirip orada yüzlerce öğretim üyesinin katıldığı bir organizasyonla kayıtlarını yaptık. Bazı başörtüsü sorunları da yaşandı ama bunu da çözdük. Görevli öğretim üyeleri başörtülü kızlara, yasa gereğince üniversiteye böyle giremeyeceklerini, kayıt olamayacaklarını anlatıp ikna ettiler. Bu, İstanbul Üniversitesi'nin yaptığı güzel bir organizasyon oldu. Bunun gibi, mezuniyet tö-

renleri de tüm fakültelerin mezunlarının katıldığı ortak bir organizasyon olarak gerçekleştirildi ve gerçekleştiriliyor. Beş-altı bin kişinin katıldığı, hipodromda yapılan büyük bir tören oluyor bu. Bu arada tıp fakültesi öğrencileri bu ortak törenin ardından Hipokrat yeminini edecekleri, beyaz önlüklerini giyecekleri, ana babalarıyla fotoğraf çektirecekleri ayrı bir tören daha yapmak istiyorlar. Her fakültenin böyle bir ayrı tören talebi olabiliyor. Eskiden bu uygulanırdı. Hatta tıp balosu filan da olurdu. Şimdi rektörlük bunu yasakladı. Öğrenciler, hocalar rektöre gidip, ne olur izin verin diye yalvarıyorlardı, rektör de ben bilmemiş olayım filan diyerek sanki bir lütufmuş gibi, izin veriyordu. Olacak iş mi bu? Daha sonra bu konu daha ciddiye alındı. Tabip Odası töreni yapmak istedi, öğrencinin sevdiği, öğrenci için koşuşturan bazı hocalar da organizasyonu üstlenmeye başladılar, bir iki töreni ÇYDD'de destekledi. AKM'de yapıldı ve harika oldu bu törenler. Ama bu törenler için öğretim üyelerine telefonlar edilerek, katılmayacaksınız mesajları gitti. Ben henüz emekli olmamıştım, bir tören için soruşturma açıldı. Rektör yardımcısı geldi, bizden izinsiz nasıl yaparsınız diye bizi azarladı. Şaştım kaldım. Üniversitenin bir bu konusu, bu sorunu mu kaldı? "Bu güzel ve yararlı bir iş değil mi, siz neden buna karşı çıkıyorsunuz," diye sordum. Rektöre de söyledim. "Her yıl Cerrahpaşa'dan üç yüz, Çapa'dan üç yüz mezun verilse, bu altı yüz kişi sizden nefret ederek gidiyor. Neden yasaklıyorsunuz, bu size çok şey mi katıyor?" Anlamak mümkün değil.

Bu yıl da 2002-2003 mezunları için, İstanbul Tabip Odası çocuklara beyaz gömleklerini giyecekleri, hekimliğe hoşgeldin töreni yapmak istedi. Biliyorsunuz, odanın başkanı sevgili dostum Gencay Gürsoy ve pek çok da değerli arkadaşlarımız var yönetimde. Ben de devreye girdim, Mydanose Showland'i sağladık, sponsorlar bulduk, Cerrahpaşa'nın, Çapa'nın tüm mezunları geldi, kimse rektörden çekinmedi de.

— Öteki tıp fakültelerini, örneğin Marmara Tıp Fakültesi'ni çağırmadı mı Tabipler Odası?

— Çağırdılar ama Marmara katılmadı. Cerrahpaşa ve Çapa çok büyük bir oranda hoca ve öğrencilerle katıldı ama, dekan yardımcıları birçok öğretim üyesini arayıp rektörün bu işin karşısında olduğunu söylemişler. Karşısında olunan ne? Öğrencilerin çok istediği ve herkesin keyifle katıldığı tören. Şu sahibinin sesi olmayı bırakıp da, toplu olarak bir kez hayır dese öğretim üyeleri, rektör de böyle davranamayacak.

Bir gün birisi aradı, kendini tanıttı: "Rektör danışmanıyım. Sizden şöyle bir yazı bekliyoruz" gibi bir şeyler söyledi. Tanımıyorum, adını bilmiyorum. "Ne danışmanısınız, size ne danışıyoruz," diye sordum. Kem küm etti, "Ben milletvekili seçimlerini kaybettim de rektör danışmanı oldum," dedi. "Seçim kaybedenleri rektör danışmanı mı yapıyor üniversite?" diye üsteledim, adam çok şaşırdı. Sanırım bu danışmanlar egoyu besliyor. Oysa her üniversitenin kendi bünyesinde danışılacak ne çok değerli insan var, onlardan yararlanmak varken, maaşlı danışmanlara gerek var mı?

Kısacası YÖK sistemi üniversiteyi çok ama çok bozdu. Bunun başlangıcı da dediğim gibi 1402 sayılı yasa ve 12 Eylül darbesi oldu.

— Dönüp dolaşıp üniversiteye geliyoruz. Siz hem öğretim üyesisiniz hem de YÖK Genel Kurul Üyesi. Biraz daha açalım üniversiteyi. Üniversitede bilimsel denetim var mı?

— Olduğunu sanmıyorum. Belki çok dikkatli ve titiz yöneticilerin olduğu küçük birimlerde bilimsel açıdan denetim yapılıyordur, ama bütüne bakınca olmadığını görüyorum. Kanımca asıl denetim insanın içindeki denetimdir.

— Yani vicdan muhasebesi?

— Evet, insan kendi başına kaldığında kendisine sormalıdır. Ben bu günümü nasıl geçirdim, bu haftamı, bu yılımı nasıl geçirdim. İşimi hangi ciddiyetle yaptım. Ben bunu çok sık yaparım. İyi çalıştığımı düşündüğüm bir günün akşamı, şöyle bir hesaplayınca aslında bazı zamanlarımı yanlış kullandığımı görürüm. Ama hiçbir meslekte yalnızca kendi kendini de-

netim yeterli değildir, çünkü insan toplum içinde yaşayan bir bireydir ve her işin her mesleğin yalnızca o insanın kişisel kararları ya da yaptıklarıyla tanımlanmayan, çok daha nesnel ölçütlerle tanımlanmış bir biçimi vardır. Batı ülkelerine baktığımızda bunun çok iyi başarıldığını görüyoruz. Ben, ölçütleri doğru konup, denetlemenin de, kişilerin üstlerinin öznel değerlendirmeleriyle değil yine nesnel değerlendirmelerle yapıldığı durumlarda sözleşmeli bir sistem olmasından yanayım. Üniversitelerde öyle öğretim üyeleri görmek mümkün ki, ya işinin ne olduğunu bilmiyor ya da bildiği halde yapmıyor. Odaya bir giriyorsunuz masasında uyukluyor. Ya da bir konuğu geliyor, sanki iş yeri değilmiş gibi çaylar, kahveler, saatler süren sohbetler. Öyle doktor var ki hem part-time geliyor hastaneye hem de geldiği süre içinde özel muayenehanesindeki hastanın hastane işlerini takip ediyor. Böyle insanlara hesap sormuyor kimse yıllarca. Sistem de çürüyor, yeni gelen genç öğretim üyeleri de bunu böyle görüp, bu davranışlara alışıyor.

— Temiz Eller Operasyonu gibi temiz vicdanlar operasyonu yapılmalı galiba üniversitede.

— Yalnızca üniversite böyle değil ki. Biz üniversiteyi konuştuğumuz için öyle sanabiliriz ama birçok resmi işyerinde bu laçkalığı, denetimsizliği görmek mümkün. Aslında tüm toplumda Cumhuriyet devrimlerinin verdiği ahlakı yeniden uyandırmamız gerekiyor. Üniversiteler, bu yenilenmenin en kolay olabileceği yerler, çünkü kadrolar daha eğitimli ve insanların araştırma, yayın, öğretme gibi etkin nitelikleri var. Öyle resmi daireler var ki, bir evrağın zamanında ve doğru olarak yerini bulması bile kişilerin vicdanlarına kalmış. Neden milletvekilleri iş takip ediyor, neden rüşvet var, neden her iş tanıdıkla ya da parayla dönüyor? Dediğim gibi Cumhuriyet'in ahlakını yitirdik de ondan.

— Bizim üniversite sistemimizde de sözleşmeli personel var aslında. Kadrolu doçentlikten önceki tüm aşamalar sözleşme-

li. Ama sözleşme yenilemede ya da sözleşmeye son vermede akademik yeterliliğin kullanıldığını söyleyebilir miyiz?
— Evet, yasaya göre öğretim üyesi yardımcılarının ve yardımcı doçentlerin çalışmaları sözleşmeye bağlanmış görünüyor ama göreve son verme genellikle disiplin nedenleriyle oluyor ve bunda da amirlerin kişisel yargıları çok rol oynuyor. Politize olmak da ayrı bir sorun. Tekrar vurgulamakta yarar görüyorum. İnsan kalitesiyle sistemin kalitesi bir arada iyi sonuç veriyor. Kötü yöneticiler kötü bir yasayla korkunç sonuçlara neden oluyorlar. İyi yöneticiler kötü yasayı da iyi kullanabiliyorlar. İyi bir yasa varsa kötü yöneticiye çok fazla yanlış yapma olanağı tanımıyor, yani biz hem yasayı düzeltmeliyiz hem de insan kalitesini yükseltmeliyiz.

— Yurtdışında bir öğretim üyesinin performans değerlendirmesinde öğrencilerin düşünceleri de rol oynuyor. Bizde de bazı kurumlarda öğrenci anketleri yapılıyor. Siz bu anketlerin doğru sonuç verdiğini düşünüyor musunuz?
— Hayır. Çünkü bizim öğrencilere etik değerleri yeterince vermiş olduğumuzu pek sanmıyorum. Yurtdışında kendini yenileyemeyen, mesleğinde sürekli yenilikler yapamayan öğretim üyeleri biliyorlar ki işlerine son verilecek ve birinci sınıf bir üniversiteden ikinci sınıf bir üniversiteye gitmek zorunda kalabilecekler. Bu yüzden sürekli çalışıyorlar. Öğrenciler de, birçok ülkede üniversiteyi aile ya da toplum zoruyla okumuyor. Gerçekten isteyen istediği üniversiteye gidiyor ve birçok ülkede yüksek paralar da ödüyorlar öğrenciler. Bu yüzden en iyi hizmeti almak istiyor ve anketlerde iyi çalışan hocayla çalışmayan hoca arasındaki farkı vurgulayabiliyorlar. Oysa bizde bir lise mezunu için üniversite okumak, daha doğrusu nasıl olursa olsun bir üniversite diploması almak özendiriliyor. Öğrenci buna koşullanıyor ve çok başarılı olanların dışında büyük çoğunluk üniversiteyi lise alışkanlıklarıyla okuyor. Hocasının bilimsel açıdan yeni bir şeyler anlatıp anlatmadığını izleyecek durumda değil. Hoca-öğrenci ilişkileri de bozuk. Bu durumda yalnızca sosyal anlamda öğrenciyle iyi ilişki kuran

hocanın ankette puanı yükselebiliyor; ama bilimsel değeri yüksek ve öğrenciden çok çalışma bekleyen bir hocanın, biraz da asık yüzlüyse puanı düşük çıkabiliyor. Öğrencinin politik kamplaşması da var, aynı hocaları gibi. Örneğin, geçenlerde bu yeni yükseköğretim yasa taslağının tartışıldığı bir toplantıya katılmıştım. Bir fakültenin öğrenci temsilcisi de vardı toplantıda ve rektörünün sesi olarak konuştu. Çocuk, yeni yasaya ne gerek var, 2547 çok iyi bir yasadır, öğrencilerin bir sorunu yok, diyebildi. Oysa o sırada bina dışında öğrenciler bu yasa aleyhine eylem yapıyorlardı.

— Üniversitelerimizin endüstri ile olan ilişkilerine ve kendilerine bu yolla kaynak yaratmalarına ne diyorsunuz?

— Üniversitenin endüstriyle ve toplumla çok yakın ilişkide olması gerektiğine inanıyorum. Ama burada toplumsal yarar ve bilimsellik özenle korunmalıdır. Üniversite bir ticari kuruluş değildir. Dolayısıyla ürettikleri, herhangi bir işletmenin üreteceği sıradan ürünler değil, üniversitede yapılan araştırmaların yansıması niteliğindeki ürünler olmalıdır. Gelişmiş ülkelerde endüstri ile üniversite çok farklı biçimlerde, farklı kompozisyonlarda ortaklıklar kurmaktadır. Hatta birden çok üniversite ile birden çok işletmenin katıldığı araştırma projeleri yapılmaktadır. Ama üniversitelerde belirli standartlar vardır. Endüstrinin verdiği finansmanla üniversiteler yüksek düzey teknoloji çalışmaları, önemli sosyal bilimler çalışmaları yapabilmektedirler. Örneğin, FDA kapsamında yapılan ve çok araştırma merkezli ilaç çalışmaları gibi yüksek standart isteyen projeler yazık ki bizim üniversitelerimizde neredeyse hiç görünmemektedir. Örneğin, yaşadığımız iki büyük depremden sonra özellikle inşaat fakültelerinde döner sermaye kanalıyla ya da öğretim üyelerinin kurdukları, çalıştıkları özel şirketler kanalıyla ölçüm ve onarım çalışmaları yapıldı. Üniversite bu işlerden büyük paralar kazandı. Ama bu bana tam anlamıyla doğru bir çalışma olarak görünmedi. İsterdim ki bu konuyla ilgili fakülteler, bölümler toplumsal yararı gözeterek çeşitli çalışmaları ücretsiz yapabilsinler. Bu çalışma belki belediyelerce, dev-

letçe finanse edilebilirdi. Parası olan, apartmanının dayanıklılığını ölçtürdü, daha çok parası olan güçlendirme çalışmaları yaptırdı. Ama olası büyük bir depremde binlerce evin yıkılacağı, on binlerce insanın öleceği söyleniyor. Bu evler hangileri? Boşaltıldı mı? Onarıldı mı? Hangi önlemler alındı? Riskli bölgeleri dolaşın bakın, insanlar hâlâ riskli binalarda oturuyor. Üniversite bu işi projelendirmeli, sivil toplum örgütlerini ve yerel yönetimleri yönlendirmeliydi. Burada toplumsal yarar bir kenara itildi, para kazanına öne çıktı.

Kısacası üniversite kendine yakışır bir biçimde kaynak yaratabilir, para kazanabilir, ama ana görevlerinin önüne geçmemelidir bu. Ayrıca bu işbirliğinde, öğrencilerin dallarına göre staj yapmaları, uygulama içinde yetişmeleri de sağlanabilecektir.

— Hocam, siz YÖK Genel Kurul Üyesi olduğunuz halde bir yetkiniz olmadığını söylüyorsunuz. Bu nasıl şey? YÖK üyeliğinizin nasıl başladığını da anlatır mısınız bu arada?

— YÖK'ün yanlışlığıyla ilgili çok yazdım, söyledim. 1990'da Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'ni kurduk arkadaşlarla, bu konuda çalışalım diye. Benim bu sisteme karşı olduğumu herkes biliyor. Önce bu üyeliğe nasıl başladığımı anlatayım. Bir sabah bir arkadaşımdayken Sayın Cumhurbaşkanımız aradı ve bana YÖK üyesi olmamı teklif etti. Şaşırdım ve düşünme süresi istedim. Akşama kadar cevap verebilirsiniz dedi. O gün sürekli düşündüm, bu sistemin içinde bir şeyleri düzeltebilir miyim, yararım olur mu, yoksa bu eleştirdiğim sistem beni daha çok mu yıpratır diye. O zaman aklıma 12 Eylül dönemi geldi. 12 Eylül olduğunda da birçok arkadaşım bir tepki olarak istifa etmişlerdi. Ben o sırada kürsü başkanı olmuştum. Beş yıl anabilim dalı başkanlığı yaptım. O günlerde de istifa mı etmeli, kalıp mücadele mi vermeli sorusunu kendime sormuş, kalırsam bir birikimi ileriye taşıyabileceğimi, anabilim dalımı, öğrencileri, kliniği yara almadan o badireden geçirebileceğimi düşünmüştüm. Burada da aynı düşünce rol oynadı.

— Üyelerinin değiştirebileceği bir sistem mi YÖK*?*
— Bir yere kadar öyle. Üyeler başkana yeterince etki yapabilseler çok şey değişebilir. Ben de o dönemde Sayın Cumhurbaşkanı'nın başka arkadaşlarımı da atıyor olmasından güç aldım. İstanbul Üniversitesi'nden iki hukukçu ve bir iktisatçı arkadaşım Aysel Çelikel, Ülkü Azrak ile Burhan Şenatalar ve Ankara'dan Alpaslan Işıklı da YÖK Genel Kurul Üyesi oldular. Böylelikle Atatürkçü kimlikleriyle öne çıkmış, ayrıca Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nde çalıştığımız bu arkadaşlarımla birlikte bu kurula atanmış olmak hepimize güç verdi.

— O sırada bu hocalarımız İstanbul Üniversitesi'nden ayrılmışlardı, değil mi?
— Evet, İstanbul Üniversitesi rektörünün hukuk fakültesindeki haksız uygulamaları, Bülent Tanör'e yapılanlar, dekanlar, enstitü müdürleri üzerinde baskı kurmaya çalışması, birçok bölümü kendi kafasına göre kapatması ve bunun gibi uygulamaları bu çok değerli arkadaşlarımızın bunca emek verdikleri ve gönülden bağlı oldukları üniversitelerinden ayrılmalarına neden oldu. Şenatalar Bilgi Üniversitesi'ne, Çelikel ve Azrak Maltepe Üniversitesi'ne geçtiler.

— YÖK*'de neler yapmayı umdunuz?*
— Çok fazla şey ummadık aslında. Daha saydam, açık bir tartışma platformu sağlamak, üniversiteleri dinleyip bu sorunları YÖK başkanı ve yürütme kuruluyla yüz yüze, açık konuşup çözmeye çalışmak. Çünkü birçok konu kapalı kapılar ardında geçtiğinden, bu açıklığın bile YÖK'te bir olumlu adım olacağını düşündük. Benim en çok istediğim öğrenci sorunlarını çözmekti. Örneğin yurt sorunu bunlardan biridir. YÖK temsilcisi olarak Genel Kurul'dan bu konuda yetki almayı ve rektörlerle tek tek konuşup pratik çözümler bulabilmeyi düşünüyordum. Kredi Yurtlar Kurumu yurtları rahatlıkla üniversitelere bağlanabilirdi. Şu anda politize olmuş durumda bu yurtların büyük bir bölümü, yazık ki.

Geçenlerde ilginç bir konuşmaya tanık oldum televizyonda. Bir üniversite rektörü kendi üniversitesinin reklamını yapıyordu, bir ara üniversitenin kentle bütünleşmesini sordular; çok güzel olduğunu söyledi ve örnek olarak dedi ki, "Kent bizim öğrencileri çok seviyor, bağrına basıyor, hatta 1200 kişilik yurdumuz var, önce yurda geliyorlar ama birkaç ay sonra halk onları, onlar da halkı öyle seviyorlar ki, yurttan çıkıp ev tutuyorlar." Ne dersiniz? Yurtların kötü olduğuna mı, bir rektörün öğrencilerin yurdu terk etmelerini böyle yanlış yorumladığına mı, çocukların bir sürü masraf yapıp evlere çıkmak zorunda kaldığına mı yanarsınız? Her şey ortada. Yurtlarda politik bir kamplaşma olduğunun, yeni gelen çocukların "ya katıl ya git" denerek dövüldüklerinin rektör ya farkında değil, ya milleti aptal sanıyor.

YÖK Genel Kurul üyeliğini kabul ederken ilgili ve bilgili olduğum alanlarda yardımcı olabileceğini düşündüm. Ama daha önce de söyledim ya, zabıt bile tutulmayan toplantılar yapılıyor. Doğramacı'dan beri bu böyleymiş. Bizler katılınca, daha önce kırk beş dakikada biten toplantılar uzamaya başladı. Başkan ve yardımcıları birçok şeyi hazır getiriyorlar ve biz birtakım bilgilere sahip olamıyoruz. Bir konunun biraz üstüne gidince tartışma başlıyor ve hukuksal açıdan sorunu irdelemeye başlayınca insanlar tedirgin oluyorlar. Zaten yetkilerin tümüne yakını başkana çok yakın olan Yürütme Kurulu'na verilmiş. Genel Kurul'a birkaç konu kalıyor. Bu yetkileri yeniden değerlendirme önerimize kimse sahip çıkmadı. Böyle gelmiş, böyle gider örneği...

— Sizin, yıllar önce kalabalık Fakülte Kurulu'nda işleyen komisyonlarla karar alma yönteminiz bu yirmi kişilik kurulda olamıyor mu?

— Kararlar, onaylanmaya hazır vaziyette geliyor ve bizden onay bekliyor başkan. İki buçuk yıldır, bizlere görev verin, herkes bir konuyu alsın, incelesin, görüşmeye getirsin ısrarlarımız işe yaramadı. Hiçbir konuda görev verilmedi. Zaten Genel Kurul'da hiç ses çıkarmayan insanlar da var. Birkaç kişi konu-

şuyor, ara sıra birkaç kişi söz alıyor ama bizim asi grubun dışında iş yapmak, yararlı olmak için kurulu zorlayan yok. İnanır mısınız, ses tonunu bilmediğim üyeler var bu kadar zaman içinde. Geliyor, gidiyorlar.

— Siz görev istiyorsunuz ve görev verilmiyor. Bu anlaşılır bir şey değil. Tüm kurumlarda genellikle insanlar işten kaçıyor ve çalışacak insan bulamıyorsunuz.
— YÖK, üniversitelerin en üst karar organı. Bu kurulun çok saydam, demokratik ve çalışkan olması gerekir. Ama genellikle söz dinleyecek, sessizce kenarda oturup kararları imzalayacak üyeler seçildiğinden her şey başkanın tek adamlığına kalıyor. Örneğin meslek yüksekokullarıyla, meslek liseleriyle ilgilenen bir general üyemiz var; tam bir kapalı kutu. Ben de bu konuda görev almak istedim, iki buçuk yıldır ses yok.

— Bizler üniversitede birçok sorun yaşıyoruz. Bunların neden çözülemediğini şimdi anlıyorum. Fakültelerden gönderilen isteklerin neden yapılamadığı söylediklerinizden anlaşılıyor.
— Üniversite öğretim üyeleri ve toplumun çeşitli kesimlerinden kutlama mesajları aldık YÖK'e atanınca. Çağdaş, demokratik insanlar bizim orada olmamızdan umutlandılar. Ama sonuçta sınırlı oylarımızla yararlı olmak şansına ulaşamıyoruz. Benim evdeki odam bir sürü evrakla doldu. İnsanlar YÖK'e giden evrakların birer kopyasını da bizlere gönderiyorlar haksızlığa uğramasınlar diye. Ama dekanların, rektörlerin soruşturmalarının dışında hiçbir evrak bize gelmiyor. Bir soruyorsunuz ki, Yürütme Kurulu karar vermiş, evrak sonuçlanmış. İki buçuk yıldır YÖK'de yaşadığım sıkıntıyı bugüne kadar başka hiçbir yerde yaşamadım. Anguaz diye bir şey vardır tıpta. Boğulma, tıkanma duygusu geliyor insana. Geliyoruz toplantıya, saatlerce konuşuyoruz; ama zerre kadar etki yapamıyoruz. YÖK yasasında değişiklikler yapalım, üniversitelerle, Milli Eğitim'le daha yakın ilişkiler kuralım, rektörleri tanıyalım, onlarla görüşüp projelerini öğrenelim diyoruz; hayır, mümkün değil.

— İsteklerinizi yazılı vermişsinizdir mutlaka. O zaman nasıl karşılık gördünüz?

— Önce sözlü verdiğimiz teklifler dikkate alınmayınca yazılı birçok başvuru yaptık. Şu gündeme alınsın, bu madde konuşulsun diye yazıyorsunuz. Bir yanıt alamıyorsunuz.

— Toplantıda size bu öneriyi vermiştik diyorsunuz, yine yanıt alamıyorsunuz öyle mi?

— Hayır, alamıyorsunuz, bir işe yaramıyor, diyorum ya, toplantılar kayda geçsin diye kaç kez başvuru yaptık. "Sayın Başkan, ileride birisi YÖK'te neler yapıldı diye merak etse, inceleyebileceği bir toplantı tutanağı yok, lütfen bir kayıt cihazı sağlayın," dedim, sonuç yok. İki kez bakan geldi, onlar sordular tabii, tutanak tutmuyor musunuz diye ve bir yerlerden eski püskü bir teyp getirildi, derken bant arandı, sonra o bantlar ne oldu belli değil. Artık gücünüz kalmıyor uğraşmaya. Her dakika da kavga edilmiyor ki! YÖK, kurul olarak da, sistem olarak da değişmeyi hak etmiş durumda. Yirmi yıl içinde ne yaptınız, YÖK olarak üniversitelere ne kazandırdınız, diye sorsanız alabileceğiniz tek yanıt, sitasyon indekslerinde bilmem kaçıncı sıradan bilmem kaçıncı sıraya yükseldik oluyor. Üniversitelerin kan ağladığını, birçok sorunun artık ağdalandığını görüp de değiştirememek bize dert oluyor da, bu YÖK başkanlarına ve bazı üyelere neden tasa olmuyor derseniz, bilemiyorum. Değişmeye değil, değişmemeye koşullanmışlar sanki.

— Ortaçağdaki düşüncenin temelinin, "değişmeme" olduğu söylenir ya!

— Ne korkunç, değil mi? İnsan aklının sürekli dünyayı ve kendini değiştirmeye, daha iyiyi bulmaya programlandığı çağdaş dünyada, değişmeye gerek duymayan insanların olması ne acı. Değişme bir ideal sorunudur, bir "tasa"dır. Bunu yüreğinde duymak gerekir.

— Rektör seçimleri için ne düşünüyorsunuz?

— Adı seçim ama bence seçim sayılmaz. Seçim, seçmenin öz-

gür iradesini kullanarak seçtiği ve sonuçta en çok oyu alanın seçildiği-atandığı bir sistemdir. Nereden çıktığı belli olmayan bir kural koymuşlar: Seçimin sonunda altı kişinin adı YÖK'e gider, o da istediği sıraya koyup üçünü Cumhurbaşkanı'na gönderir, Cumhurbaşkanı da üçten birini atar. Böyle seçim mi olur?

İstanbul Üniversitesi'nin son rektör seçimlerinde yalnızca iki aday vardı. Ben beyaz oyumu kullandım, çıktım. Oylar sayılmış, bir oy da bana verilmiş, sanırım matrak olsun diye. Ben aday değildim, ama ertesi gün gazetede bir de baktım ki, sanki aday olmuşum gibi, adım altı kişinin içine girmiş. Oysa insanlar bazen tepkilerini göstermek için olmadık birinin adını bile yazarlar. Emel Sayın'a bile oy çıktığı olmuştur. Hemen rektöre telefon açtım, bunun çok yanlış olduğunu ve benim adımın listeden çıkması gerektiğini söyledim. Reddetti ve YÖK'e sanki aday olmuşum gibi benim de adım gönderildi.

— Siz adaylığınızı koysaydınız, kazanacağınızı herkes biliyordu...

— Bana her seçimden önce adaylık teklifleri gelmiştir. Hocam, siz koyun adaylığınızı, biz sizin için çalışacağız diye. Oda seçimlerinde, dekan, rektör seçimlerinde bu tür çok teklif aldım. Ama ben buralara yönetici olmak istemedim. Bu yüzden çok kızdım zaten. Alay eder gibi, aday olmadığım halde aday olmuşum gibi gösterip, ancak bir oy almıştır durumuna getiriyorlar. Belki de altı kişinin adını doldurabilmek için yaptılar bunu. Üstelik, bu altı kişinin CV'leri de YÖK'e gönderiliyor adlarıyla beraber. Benim de yirmi yıl önceki CV'mi dosyadan çıkarıp göndermişler. Seçim sisteminin saçmalığı bu yanlışlara kapı açıyor.

YÖK'e geldiğim zaman da bunu söyledim. Tutanaklarda aday olanların adlarını belirtip, sürpriz isimlere oy çıktığında, "Aday olmadıkları halde, şu kişilere şu kadar oy çıktı," diye yazılması lazım dedim.

— İnsanı yıpratan, çirkin bir uygulama bu. Dekanlık yoklamalarında da bazen bunu yapıyorlar.

— Dekanlık seçimi yok ama bazen rektörler fakültelerdeki kamuoyunu anlamak için bir gayrı resmi seçim yaptırıyorlar ya, burada da aynı şeyler olabiliyor. Hatta üç kişinin adını doldurabilmek için oy çıkmamış olsa bile dekan yardımcılarının ya da dekanlık şansı pek olmayacak yakın bir arkadaşlarının adlarını da yazıyorlar. Bu da hoş değil.

— Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği ve TÜMÖD*'de de siz kurucu ve yönetici olarak görev yaptınız. Aslında sizin hemen her açıdan üniversiteyle ilişkiniz oldu. Bir öğretim üyesi olarak içeriden, öğretim üyeleri derneklerinin yöneticisi olarak biraz daha dışarıdan ve* YÖK *Genel Kurul üyesi olarak oldukça yukarıdan. Her durumda da üniversitenin daha iyi olması için savaşım verdiniz. Sanırım, konuşmadığımız bir tek* TÜMÖD *(Tüm Öğretim Üyeleri Derneği) ve* ÜÖÜD *(Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği) kaldı.*

— 12 Eylül öncesinde Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'ndeki son yönetim kurulunda Yücel Sayman, Gündüz Vassaf, Atila Ergür ve Nuri Karacan gibi değerli arkadaşlarımız vardı. 12 Eylül darbesi olunca Atila ve üyemiz, sınıf arkadaşım Hematolog Şengün Ulutin paldır küldür tutuklanmışlardı. Kısa bir süre Hasdal'da yattılar, ama ne kötü günlerdi... O sırada başkanımız Nuri Karacan'dı. Sonra TÜMÖD kapatıldı.

Yıllar sonra YÖK'ün yanlışlarıyla savaşmak için İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri başta olmak üzere Kuruçeşme Mülkiyeliler Birliği'nde toplanmaya başladık. Atila ve siz de vardınız o toplantılarda. Burhan Şenatalar'ı da orada tanıdım. Boğaziçi'nden gelen bir grup da vardı, Teknik Üniversite'den arkadaşlar da katılıyordu. İlk dönemde başkan Coşkun Özdemir'di, ben de yardımcısıydım. Hepimizin ortak hedefi YÖK'ü değiştirip doğru dürüst bir sistem kurmaktı ve birçok bilimsel çalışma yapıldı. Ama üniversite örgütlenmeye hazır değildi.

— 12 Eylül ve YÖK*, üniversiteleri sindirmişlerdi ve Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'ne bile üye olmak için rektör izni gerekiyordu.*

— Evet, hâlâ da korkuyor örgütlenmekten öğretim üyeleri. "Örgüt" sözü korkutuyor insanları, sanki gizli örgüt ya da terör örgütü gibi. Neyse, iki dönem sonra ben yönetimden ayrıldım, başka arkadaşlar da gelip çalışsınlar diye. Umarım bir gün kurucusu olduğum Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği için de böyle olacak. Ben olmadan da işlediğini görmek istiyorum Çağdaş Yaşam'ın. ÜÖÜD gerçekten sahiplenildi. Şimdi kuruculardan bir tek Aysel Çelikel yönetimde ama bizden sonra gelenler başarıyla taşıyorlar bayrağı.

— *Örgütlerin kurumsallaşması buna bağlı değil mi?*
— Evet, üç farklı grup var derneklerde. Birinci grup derneği kuran, örgütlenmenin önemine inanan ve dernek için idealistçe çalışanlar. İkinci grup, derneğe katılsa mı, katılmasa mı kendimiz için hayırlı olur deyip, bir çıkarı varsa katılanlar; üçüncü grup da, dernekte ben varsam bu iş yürür, ben yoksam yok, diyenler. Örneğin, son genel kurulda kendini Atatürkçü olarak adlandıran bir grup, derneğin yeterince Atatürkçü olmadığını söyleyip hemen siyasallaştırmaya yöneldiler. Şaşırdım bu tavrı görünce. Sanki biz Atatürkçü değiliz. Söz aldım, kendilerinin böyle politikalar yapacaklarına, yönetime hangi projelerle, ne yapmak için aday olduklarını anlatmalarını, bu projeler beğenilirse, oy alırlarsa yönetime girebileceklerini söyledim. Sonuçta kazanamadılar ama sanki parti içi muhalefet gibi bir hava yarattılar. Hatta bu arkadaşların zaten çoğu İstanbul Üniversitesi'nden olduğu halde, bir de İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği'ni kurmuşlar. Oysa Gülsün Sağlamer'in İTÜ'de yaptığı gibi İstanbul Üniversitesi Mezunlar Derneği'ni kursalardı ve mezunların üniversiteye çeşitli biçimlerde katkıda bulunmalarını sağlasalardı daha doğru bir iş yapmış olurlardı. Rektörün de desteğiyle kurdukları bu ikinci dernek şimdi YÖK'ü mü savunacak? Ama savunuyorlar. Bir TV programı yapılmıştı bir üniversitede; ne kadar özgür olduklarını söylüyorlardı. Son derece özgürüz, demokrasi var üniversitede diyorlardı. İnanmadığı şeyleri söylemek için dernek mi kurulur allahaşkına? Ne kadar yozlaşıyoruz...

Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği iyi çalışmalar yaptı. Güzel bir yasa tasarısı hazırladı, ama derneğe daha çok ve aktif katılım gerekir. Tabii, bir meslek örgütü olmadığından, üyesine doğrudan bir çıkar sağlamadığından, ülke çıkarları için çalışan bir dernek olduğundan katılım az oluyor. Bir de rektör korkusu var tabii ki. Bazen rektörün hışmına uğramış öğretim üyelerinin gelip üye olduklarını da görüyoruz ama önemli olan bu derneğin işlevine inanıp da gelmek, kanımca. Bazı yöneticiler için, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'ne, Öğretim Elemanları Sendikası'na üye olmak, *Cumhuriyet* gazetesi okumak oldukça önemli suçlar.

— Örgütlere ve özellikle kurucusu olduğunuz Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ne gelmeden önce üniversitede tam gün çalışmayla ilgili düşüncenizi de sorayım.

— Ben tam gün çalışmanın doğru olduğuna inanıyorum. İster üniversitede olsun, ister devlet hastanesi ya da sigorta hastanesinde, çalışan bir hekimin tüm mesaisini çalıştığı yere vermesi gerektiği kanısındayım. Çünkü insanın birkaç yere parçalanması belki para kazandırabiliyor ama başka değerleri ve verimliliği azaltıyor. Bunu, denediğim için rahatlıkla söyleyebiliyorum. Başasistanken hastaneye gelen bir klinik sahibi hekim cildiyeci arıyordu ve bana kliniğinde öğleden sonraları çalışma teklif etti. Bütün öğretim üyeleri mesaiden sonra gidip çalıştıkları için bana da idareten izin verdiler. Öğleden sonra belli bir saatte oraya gitmeye başladım. İlk iki gün zamanında gittim. Ama üçüncü gün Çapa'daki işlerimi bitiremediğim için bir saat kadar geç kaldım, sonraki günlerde de geç kalınca (bir hafta on gün kadar geçmişti sanırım), klinik sahibi telefon edip "Nerede kaldınız doktor hanım, hâlâ gelemediniz?" dedi. Ben de saf saf, "Ne yapayım, buradaki işlerimi bitiremedim, bitirince geleceğim," dedim. "Orası işyeriniz de burası değil mi?" diye bir cevap alınca konunun ciddiyetini anladım. Nasıl üniversitenin kuralları varsa, oradaki özel kliniğin de bir çalışma kuralı, disiplini vardı. Bunun üzerine özel klinikteki işe son verdim.

— Tam günü bozduğunuz bir muayenehane deneyiminiz de vardı...

— Doçent olmuştum. Birçok doçent arkadaşım muayenehane açmıştı. Onlardan biri, sınıf arkadaşım Yücel Tangün de Şişli'de bir yer tutuyordu. Gel, birlikte açalım, dedi. Sanırım, 1976 yılıydı. Ben de biraz para biriktirmiştim. Yücel'in eşi de sınıf arkadaşımız. O da koşuşturdu bizim için ve güzel bir daire kiraladık, döşedik, şık bir muayenehane yaptık. Aslında ben pek uğraşamadım, arkadaşım Dr. Seylan muayenehaneyi dayayıp döşedi, sağ olsun. Açılış töreni filan yaptık. Ben bu kez daha ciddi tutmaya başladım işi. İlk hastam olarak bir cüzzamlı gelmez mi, şaştım kaldım. O sırada henüz hastaneye dönüşmemiş olan Lepra (cüzzam) pavyonlarının da hekimiydim. Bizim hekim arkadaşların bir kısmının davranışı yüzünden bir anlayış yerleşmiştir hastalarda bilirsiniz. Hocaya muayenehanesinde gider, muayene olursak bize daha iyi bakar, hastanede de işlerimizi yürütür, diye düşünür hastalar. Birçok hekim de gerçekten özel hastalarının tahlillerini, tedavilerini çalıştıkları hastanelerde öncelikli olarak yaptırdıkları için bu kanı yerleşmiştir. Ben bu iki işimi ayırabileceğimi düşünüyordum baştan ama hiç de öyle değilmiş. Üstelik muayenehaneye bir yatırım yapmıştım, sekreter tutulmuştu, kira ödeniyordu ve benim muayenehaneye disiplinli bir biçimde gelmem gerekiyordu. Ama her gelen hasta benim için bir üzüntü olmaya başladı. Bu hasta hastaneye de gelebilirdi diyordum. Yücel arkadaşımla iyi anlaşıyorduk, dayanışıyorduk, hatta zaman zaman, Ruhi Su'yla türkü günlerimizi de orada yapmaya başladık. Muayenehaneyi de çok amaçlı kullanmaya başladım, ev gibi bir şey oldu. Bu da yanlıştı kuşkusuz. Hasta olan olmayan oraya gelmeye başladı. O arada ikinci evliliğimi yaptım. 1977'de Cevdet'le evlendik. İki iş ve bir de evlilik, yürütebileceğimin üstündeydi ve utana sıkıla Yücel'e durumu anlattım, muayenehaneden ayrıldım. Bu da bir yıla yakın bir macera olmuş oldu.

Ben koyu tam güncüyüm gerçekten. Böyle olması gerektiğine inanıyorum. Bunu denediğim için rahat söylüyorum.

Emekli olduktan sonra yalnızca emekli maaşıyla geçinmek mümkün olmayacaktı; hastalarımı da ortada bırakmak istemiyordum, Alman Hastanesi'yle anlaştım. Yalnız haftada iki yarım gün oraya gidiyorum. Hastadan doğrudan para almadığım için rahatım. Gelen hasta sayısına göre, çok da fazla olmayan bir ücret ödüyor hastane bana. Hem hastalarımdan uzak kalmamış oluyorum hem de emekli maaşıma bir ek oluyor. Alman Hastanesi'nin özel bir hastane olması benim hekimlik anlayışımı etkilemiyor; çünkü burada da koruyucu sağlık hizmetleri üzerinden hareket ediyorum. Hastalarımın çoğuna bütün ilaçlarını bırak, senin hiçbir şeyin yok, suyla sabunla, gül suyuyla idare edebilirsin deyip, bir losyon vererek gönderiyorum, hastalar da memnun kalıyorlar. Gerekirse de psikolog arkadaşlara yöneltiyorum onları. Birkaç aydır sürüyor Alman Hastanesi'ndeki işim.

— Bütün yaşamınızda para kazanma gibi bir düşünceniz olmadığı görülüyor. Sizin için para nedir?

— Ben yaşamımda paranın bol olduğu dönemleri de, çok kıt olduğu dönemleri de gördüm. Savaş yıllarında yoksul insanların zengin olanlara ekmek karnelerini sattıklarını da gördüm. Rahatlıkla şunu söyleyebilirim ki, parayı hiçbir zaman amaç edinmedim, ona tutsak olmadım. Para ve zamana tutsak olmak insanın özgürlüğünü kısıtlar, kimliğini de değiştirir. Yalnızca para kazanmak için çalışan insanlar gibi, zamanı öldürmek için ne yapacaklarını bilmeyen insanlar da vardır. Oysa insan, elindeki parayı ve zamanını doğru kullanarak özgürleşir.

Para kuşkusuz ki insanın beslenmesi ve insanca yaşaması için gerekli ama lüks noktasına varıldığında benim eşitlik duygum bozuluyor. Çocukluğumda çevremizde birçok insanın yamalı elbiseler giydiğini ve benim de onlar gibi yamalı giymek için anneme yalvardığımı anımsıyorum. Başkalarından daha varlıklı olmak beni rahatsız etmiştir. Yoksul insanların tutumluluğu gibi varlıklılar da tutumlu olsalar ve varlıklarını kendilerini ve ailelerini lüks içinde yaşatmak için kullanacak-

larına, toplumsal refah için kullansalar ülkemiz daha farklı olurdu. Çocuklarım da benim gibi davrandılar bu konuda. Kullandıkları ayakkabı eskimeden bir başka ayakkabı istememişlerdir. Arkadaşlarının on ayakkabısı varken bizimkilerin hep bir ayakkabısı olmuştur. Hiç para da biriktiremedim yaşamımda. Sınıf arkadaşlarım beni hep "Türkan, sen yaşlılığında sürüneceksin. Ne para biriktiriyorsun ne mal mülk ediniyorsun," diye uyarırlardı. Gerçekten de maaşımın dışında bir gelir peşinde olmadığım için biriktirecek param da olmuyordu. Ucu ucuna idare ediyorduk. Son zamanlarda gerçekten biraz korktum ama yine de bir şeye kalkışmadım. Sıfırdan başlamak, her şeye en baştan başlamak beni korkutmaz. Paranın esiri olmayı ise istemem. Borçlu olmaktan da korkmadım, taksitle alışveriş yaptım ama hep ödeyebileceğim miktarları borçlandım. Kredi kartım var ama hiç kullanamam, öylece durur. Memur zihniyetli bir insanım.

Bazı insanların şirket üstüne şirket açtıklarını, para kazanmak ve işlerini büyütmek hırsıyla gece gündüz gerilimli bir biçimde çalıştıklarını gördükçe çok şaşırıyorum. Bu sayede birçok insan çalışacak yer buluyor, ülke ekonomisine katkıda bulunuluyor ama bu tür bir çalışma bana o kadar yabancı ki. Benim yapmak istediğim de birçok şey var ve bunun için para gerekiyor ama dediğim gibi para amacım değil. Bir ara özel hasta bakma hakkı çıktığında gelirim yükselmişti ve dokuzon çocuğa burs olarak verdim fazla paramı. Lepra Hastanesi'nde de bir ara özel hasta baktım, istek üzerine. O parayla da hastanede işçi çalıştırdık. Kısacası, artırabileceğim paralarımı yararlı bir şeylere harcadım hep. Örneğin, bir yazlık evim olmadı ve düşünmedim de. Gülünç buluyorum zaten yazlığı. Ölü yatırımlar, yeni masraf kapıları yazlıklar. Kiminin iki tane, üç tane yazlığı vardır; bazen bir iki yıl kapısını bile açmazlar. Neden bunlardan daha yüksek vergi alınmaz, neden bu boş binalar birtakım yararlı işlerde kullanılmaz, bilmem. Kapısı açılmayacak da olsa dayalı döşeli yazlık sahibi olmak bir statü gibi görülüyor toplumumuzda. Oysa malla mülkle statü kazanılması toplumsal değer ölçütlerinin yanlışlığını da gös-

teriyor. Ayrıca çok büyük kazançların çeşitli riskleri de var. Büyük medya patronlarının, banka, şirket sahiplerinin devletle ilişkilerini görüyoruz. Ne kadar tatsız. Girişimci, çok para kazanan, yine de alçakgönüllü bir yaşam sürüp parasını sağlık, eğitim gibi toplumsal işler için kullananlara ise büyük saygı duyuyorum.

— Yaptığınız projelerde paraya gereksinim duyuyorsunuz kaçınılmaz olarak.
— Evet, hem de çok. Okul, burs, toplum merkezleri, yurt gibi birçok konuda para gerekiyor. Bazen çok ama çok büyük bir kuruluşun ya da çok zengin bir insanın bana büyük bir para verdiğini düşlerim projeler için. Ne okullar yaptırırdım, Anadolu'da eğitim ve sağlık için ne projeler gerçekleştirirdim, bilemezsiniz. Ama gariptir, bize genellikle orta sınıf insanlar ve kuruluşlar yardımcı olurlar. Öyle çok büyüklerden para geldiği nadirdir.

— Yaşamını yalnızca para kazanmaya ayırmış bir insan için en değerli şey para olmalı. Böyle bir insan sanırım parasını kendine bile harcamayacak kadar çok seviyordur.
— Olabilir. Bazen büyük kuruluşların içinde aslında kökeni Anadolu olan, ana babaları memur olan, kendileri köy enstitülü ya da parasız yatılı okumuş üst düzey yöneticiler ile karşılaşırım. Bu insanları biraz konuşunca tanırım; çünkü olaylara yaklaşımlarıyla, düşünceleriyle, ekonomik sıkıntı çekmiş, güçlükler içinde yetişmiş bu insanlar kendilerini hemen belli ederler. Cumhuriyet'e bağlı, laik, Atatürkçü insanlardır bunlar. Çoğu memur çocuğudur. Ne kadar zengin olmuş olsalar da o eski, sıkıntılı zamanlarını anımsayıp projelerimize destek olurlar.

Örneğin, bir ara hemşeri dernekleriyle epeyce ilgilendim. Bunlar önemli toplumsal örgütlerdir. Çeşitli illerin dayanışma örgütleridir. İstanbul'da olan ve çok zengin insanların katıldığı derneklerdir. Onlara defalarca gittim. Genellikle bu derneklerden eli boş dönmüşümdür. Gidip bakarsınız ki, kuyum-

cular, sanayiciler derneğin yönetiminde. Hepsi gayet zengin. Kendi şehirlerine yapmayı düşündüğünüz okulu anlatırsınız. "Bakın, sizin şehrinizdeki öğrencilere burs bulmaya çalışıyoruz," dersiniz. Çoğu, sanki kapıya bir dilenci gelmiş gibi çeşitli bahanelerle başlarından savmaya bakarlar. "Zaten işler çok kötü gidiyor, biz kapıcının çocuğunu okutuyoruz, biz zaten üç çocuğa burs veriyoruz, siz çok hayırlı bir iş yapıyorsunuz, kutlarız ama şu an maddi durumumuz pek iyi değil," gibi bahaneleri hep hazırdır. Ama seyrek de olsa sizinle aynı düşüncede olan özverili, varlıklı insanlara rastlarsınız. Zaten onlar olmasaydı bu yaptıklarımızı yapamazdık.

— Bu hemşerilik kavramıyla ilgili bir sorum var. İnsanlar, küçük kentlerden ya da kasabalardan büyük kentlere geldiklerinde bir güç birliği kurmak, dayanışma sağlamak üzere hemşeri derneklerini ya da lokallerini kuruyorlar. Acaba bu dayanışma, kentli olmayı deforme eden, içine kapalı ve öteki "rakip" derneklerle bir karşıtlık oluşturarak kentlileşmeye engel olan bir yan da içermiyor mu?

— Bu dernekler çeşit çeşit. Örneğin, bizim burada Gümüşhaneliler kahvesi var. Bu tür küçük örgütlenmeler, dediğiniz tür bir dayanışma kurmak için oluşturulmuş. Bu dayanışma kente geldiklerinde ortada kalmamalarını sağlıyor bu insanların. Dediğiniz gibi bir gettolaşma yaratıyor. Bir de büyük dernekler var ki, bunlar masonik ilişkiler içinde. Bu dernek üyeleri birbirlerine iş veriyorlar, çıkar sağlıyorlar ama doğdukları kente yardımcı olmuyorlar. Yalnızca bu çıkar ilişkisiyle birbirlerini zengin ediyorlar. Benim amacım, bu derneklerin geldikleri yöreye hizmet götürmelerini sağlamaktı. Örneğin Konyalı İş Adamları Derneği gibi bir dernek Konya'daki tüm sorunları ele alabilir ve Konya'nın gelişimine katkıda bulunabilir. Bunu yapmadıkları zaman bir yabancılaşma içindedirler demektir. Demek ki aslında dayanışmalarını sağlayan ortak noktayı artık yitirmişler, büyük kentin içinde bir çıkar grubu olmuşlar.

Siyasetçilerde ise bunun tersine bir olguyu görüyoruz. Bir yöreden çıkan milletvekili bir dönem sonra yine seçilebilmek

için çıktığı yöreye birtakım hizmetler götürme, o yöreden gelmiş insanların işlerini takip etme gibi küçük şeylerle uğraşıyor. Oysa onun kendi yöresine götüreceği bu küçük hizmetler zaten bu dayanışma derneklerince yapılabilecek şeyler. Milletvekilinin, artık yöresinden aldığı bilgileri ülkenin genel sorunlarıyla birleştirip lokal çözümler üretmek yerine, ülke boyutundaki organizasyonlara girişmesi gerekir. Milletvekilinin hemşerilik duygusundan çok, ulusal bir kimliğe, duyguya sahip olması, sorunlara ülke boyutunda bakması gerekir. Hemşeri derneklerinin çok iyi işler yapabileceklerini, çıktıkları yörelere hizmet götürebileceklerini düşünüyorum.

— Çocukken keman çalmaya başlamışsınız. Sonra bir gün Fethi Kopuz'u dinleyince, ben bu kadar çalamam deyip bırakmışsınız kemanı. Mükemmeliyetçi misiniz?

— Fethi Kopuz'u ben on beş buçuk yaşındayken tanımıştım. Genç kızlık dönemine giriyordum ve keman çalışmalarımın sekizinci yılıydı. Pek yeteneğim olmadığını biliyordum ama bir gün bir şeyler yaparım diye düşünüyordum. Onu dinledikten ve duygusal bir yakınlık da hissettikten sonra anladım ki, böyle bir şeyi başarmam mümkün değil. Yani çok somut biçimde elim değmişti kemanın gerçekliğine ve güzelliğine ve o kadar güzel keman çalan insanlar varsa benim keman çalmaya devam etmemin anlamı yoktu. Ancak dinlemeye devam edebilirim diye düşündüm. Sanırım çocukken, biraz da utangaçlıktan, başarısızlıktan, beceriksizlikten, çekingenlikten kaynaklanmıştı bu. Yani yapamayacağım bir şeyde ısrar etmenin anlamsızlığını anlamıştım. Belki bu olaydan bir şeyler öğrendim. Yapamayacağım şeylere el atmamak, yapabileceğim şeylerinde farkında olup onları yapmak. Belki bu benim başarımda bir nokta olmuştur. Ama mükemmelliyetçilik tanımı biraz fazla abartılı geliyor bana. Bu sözcüğü pek sevmiyorum. Böyle insanlar tanıyorum. Bunun olumsuz tarafı da var. Başarı her zaman dört dörtlük olmayabilir. İnsan deneme yanılmalarla başarıya ulaşabilir ve başardığı şey tam istediği olmasa da bir yol açılmış olabilir. Kendini mükemme-

liyetçi (!) diye tanımlayan birçok insanın, başkalarıyla iletişimde zorlandıklarına çok tanık olmuşumdur. Belki de benim hayatımın temelinde mükemmelliyetçiliği aramak yerine, başarıyı insanlara anlatabilme, yol gösterebilme, yol açabilme var, bu bir özellik olsa gerek. Bu da hayatta yaşadığım ve düşe kalka öğrendiğim şeylerden kaynaklanıyor. Belki bir özellik olarak ataklık söz konusu olabilir. Yani acaba yapabilir miyim diye ilgi duyduğum konuların üzerine atlamak ve ondan sonra onu bir yerlere getirip, birilerine teslim etmek de denebilir. Bu da belki güzel bir şey. Yapabileceğiniz kadarını yapıp, daha da yapılabilirleri yapacaklara sunmak... Bu bilimsel dünyamda da böyle olmuştur. İnsanlara bir şeyler öğretmek, ondan sonra onların devamlarını sağlamak şeklinde. Yani öyle titiz bir mükemmelliyetçilik yaşamadım, yaşamak da istemem. Sevmiyorum bunu ben.

— Yaşamınıza bakınca hep bir şeyleri oluşturmak, olmayan bir şeyi var etmek, var olan bir şeyi daha iyiye götürmek gibi sürekli yapıcı bir çalışma içinde olduğunuz görülüyor. Bundan yorulmuyor musunuz, zaman zaman vazgeçmeyi düşünmüyor musunuz? Nasıl bir gönüllülük anlayışı sizinki?

— Doğrudur, yıllardır pek çok insanla yola çıktık, gelenler, bıkanlar, yorulanlar, sıkılanlar oldu. Düşünüyorum da, galiba bazı insanlar kendilerini kanıtlamayı ve mutlu olmayı bir amaç olarak; yaptıkları gönüllü çalışmaları bu amaca yönelik bir araç olarak görüyor ve kolayca ya da zorlanarak da olsa yoruluyor, bıkabiliyor, sıkılıyor ve vazgeçebiliyorlar. Oysa sanırım ben yaptıklarımı farkında olmadan hep amaç olarak görüyor ve tüm varlığımla benimseyip, engelleri aşmaya ve hedefe ulaşmaya çalışıyorum: pes etmeden, yorulmadan, bıkmadan, havlu atmadan...

Herkesin bir iş, bir gönüllülük anlayışı vardır, galiba benimkini de böyle açıklayabiliriz.

— Toplumsal çalışmalarda öne çıkmıyorsunuz. Kendinizi pek önemsemediğinizi; birçok insanın bir ekip çalışmasını bi-

reysel olarak kendine aitmiş gibi göstermeye çalışırken, sizin neredeyse kendi başarılarınızı bile birlikte olduğunuz arkadaşlarınızla paylaşmaya çalıştığınızı görüyoruz. Böylece çalıştığınız kişilere bir motivasyon aşılıyorsunuz. Bütün bunlar, nasıl bir "liderlik" anlayışından kaynaklanıyor?

— Sanırım, olmam gereken yerde olmaya çalışıyorum ve toplumsal çalışmaların herkesçe yapılması konusunda çaba gösteriyorum. Teşvik etmek benim çok sevdiğim bir şey ve herkesin kendisini keşfetmesini istiyorum. Bunları insanlara anlatırken birtakım yöntemler kullanıyorum galiba. Gözlerinin içine bakıyorum, inceliyorum, dinliyorum, kimsin sen, neler biliyorsun, neler yapmak istiyorsun. Özellikle gençlerle konuşmalarımda öyle laf olsun diye, evladım büyüyünce sen ne olacaksın havalarında değilim ve gerçekten onları dinlemek istiyorum. Gencin fizik yapısına, konuşmasına, anlatış şekline bakıyorum: çekingen mi, cesareti var mı, neler yapabilir? Bir bakıma ondaki o gizil gücü anlamaya çalışıyorum. Çünkü bütün insanların inanılmaz derecede gizil gücü var. Fakat bunu kullanamıyorlar. Kimse onlara böyle bir şey olduğunu söylemiyor veya en ufak bir olumlu çıkışlarında pat diye bir tokat yiyorlar ve çok çabuk pes ediyorlar. Etraflarında da olumlu örnek görmeyebiliyorlar. Oysa insanlara önemli olduklarını algılatabilirseniz, onlar da önemli bir şeyler yapabilirler. Ben bunu çok çok yaşadım kendi iş hayatımda, üniversite hayatımda, öğretim üyesiyken, yöneticiyken ve sivil toplum örgütlerinde çalışırken. Bu, belki de başarının sırrı. Karşısındakine değer vermek, onu keşfetmeye çalışmak, keşfederken onun kendi kendisini keşfetmesini sağlamak ve yolu açmak. Sen başarırsın, sen yapabilirsin, sen önemlisin. Bunu her yerde bıkmadan, usanmadan söylüyordum. Biliyorsunuz, insanlar artık sürüden çıkıp birey olmalılar ki çağdaşlaşalım, demokrasi gelsin ülkemize. Bu bence çok çok önemli bir şey. Toplumsal çalışmalarda öne çıkmamak önemli ama zaman zaman bir ekip başı olmak durumunda da kalıyorsunuz. Çünkü anahtar kişi olması gerekiyor, kapıları açan, yolu açan ve o durumlarda ben gerçekten hiç üşenmiyorum

ve çekinmiyorum. Özellikle sivil toplum örgütlerinin bir yanı da devletle olan işbirliği veya iletişim. Bu konu çok önemli. Devletin de sivil toplum örgütlerinin önemini algılaması, sizi tanıması, size yer vermesi, saygı göstermesi gerekiyor. Bu bakımdan yeni yeni kurulan, toplumca kabul edilen sivil toplum örgütlerinde bu bacağı geliştirmek açısından bir lider gerekiyor. Bu yüzden her zaman geri planda kalamıyorsunuz, öne çıkmak ve temsil etmek durumundasınız kendi sivil toplum örgütünüzü. Bununla birlikte, tabii ki amaçlarınızı, vizyonunuzu ve misyonunuzu tanıtmak durumundasınız. Bu durumda kuşkusuz örnek olma zorunluluğu var. Ben bu konuda çok şanslı oldum, çünkü gerek hekim olarak, gerekse yönetici olarak, akademisyen olarak ve sivil toplumcu olarak yaptığım her şeyde kendi doğal yaşantımla uyum içindeydim. Hiçbir zaman farklı bir görüntü, sergilemedim, böyle bir şey düşünmedim, yani rol yapmadım. Neysem o oldum her zaman ve insanlar şunu anladılar: O kadar da zor bir şey değil bu, ben de yapabilirim, ben de normal bir insanım, Türkan Saylan gibi davranabilirim. Bunu anlatmaya çalıştım. Sen de yapabilirsin, sen de başarabilirsin. Bak, ben bunun için çok çaba sarf etmiyorum ama ne yapıyorum, çalışıyorum, uğraşıyorum, didiniyorum ve sabrediyorum, kavga etmiyorum ve konunun peşinden koşuşturuyorum, izlemeciyim, takipçiyim. Tekrar tekrar, gün gün, saat saat takip ediyorum bütün konuları, olayları. Böylelikle başarıyı yakalıyorsunuz, sonuç alıyorsunuz. Karşınızdaki insan sizin ciddi olduğunuzu anlıyor.

Bir örnek vermem gerekirse: 1976 yılında cüzzam ile ilgili çalışmalara ilk başladığım zaman bir dernek kurma isteğim vardı. Bakanlıkla pazarlık ediyordum, biz bu işi yaparız, bize güvenin diyordum... Tabii o zaman ben vardım tek başıma. Bana güvenin, ben bu işi başaracağım, işte, hem bir poliklinik kuracağım hem bir hastane, ekip oluşturacağım ama bütün bunlar için maddi destek gerekiyor. Bu isteklerimizi yurtdışında bir kuruluşa ilettiğimizde tabii ilgilerini çekti Türkiye'de bu konuda bir hareketin başlaması. Oranın en üst yöneticisi Türkiye'ye geldi ve buluştuk. Ben hayallerimi anlattım, yap-

mak istediğim şeyleri gösterdim. İşte şurada dispanser kurmak istiyorum, buradaki barakaları hastaneye dönüştürmek istiyorum, hastalarımız bunlardır, proje budur gibi... Bu kişinin, ki karar vermesi gereken kişiydi, bana sorduğu sorular şunlardı: "Dr. Saylan sen gerçekten kararlı mısın bu işi yapmaya? Yoksa bu bir geçici heves mi? Yani bugün, yarın, öbür gün yapıp sonra bırakacak mısın? Yoksa sıfırdan aldığın bu işi geliştirecek misin?" Birinci sorusu şuydu: "Genç bir kadınsın, çoluğun çocuğun var, akademisyensin, bugün başlarsın, biz de projene yatırım yaparız, sonra bırakabilirsin. Biz bunu çok yaşadık." İkincisi: "Sağlığın yeterli mi? Buna dayanabilecek misin? Bütün ülkeyi dolaşacaksın, köy köy gideceksin, yorulacaksın, uykusuz kalacaksın, hastalanacaksın. Tüm bunları göze aldın mı? Bütün bunları hesapladın mı?" O birkaç günlük birbirimizi tanıma sonunda herhalde ben yeterince güven verdim bu insana. Konuştuğum kişi, Mr. Rosenfeld, İsviçreli bir yöneticiydi ve EMMAÜS'ün başındaydı ve bizim projemiz kabul edildi. Gerçekten bu ülkedeki cüzzam sorununu toparlamak ve kontrol altına almak konusundaki bütün çalışmalarımızın ilk çekirdek desteği onlar oldular. İşte ben böylece, resmi olmayan böyle bir sınavdan geçtim.

— *"Başarıya ulaşmak içi kararlılık ve sabır gerekiyor, bir de bunu etrafınıza kabul ettirmek," dediniz. Sizin çalışmalarınızın her birinde bu özelliklerin yanı sıra, insanlara güvenme ve değer verme ilkeleri başı çekiyor sanırım. Olayları "sizin" değil "toplumun" konusu olarak algılamanız mı sürekliliği sağlıyor?*

— İnsanlar kararlılık, sürdürülebilirlik arıyorlar. Karar verip o kararı uzun süre uygulayabilmek, ondan sonra bir başkasına, başkalarına devredebilmek. Benim bu kararlı ve uzun soluklu çalışmam gerçekten o kadar büyüdü, o kadar gelişti ki, yüzlerce arkadaşım şimdi konunun içinde, aynı benim yaklaşımım gibi kararlı yaklaşıyorlar, sabırla yaklaşıyorlar ve ben hayatımda başladığı işin noktalandığını ve en üst düzeye geldiğini gören mutlu bir insan oldum. Bunu da herkes

yapamaz. Ne yazık ki başladığınız sivil toplum çalışmaları olsun, akademik çalışmalar olsun sizinle bir yerde biter çok defa. Hele siyasi çalışmalarda bir parti hükümete gelince ötekisinin projelerini yok sayar, kendisi yeni bir şeye başlar, ondan sonraki de onu batırır. Benim Türkiye'de gördüğüm en acı şey bu. Ne yazık ki insanlar her şeyi kendileriyle bağlıyorlar ve ben yoksam benden sonrası tufan diye bir düşünce içinde oluyorlar. Bu da çok yanlış, başarıyı yok eden bir şey. Çok kısa süreli, kısa erimli başarılar da çok temelsiz oluyor. Temelli başarılar ancak sabırla, inançla ve takipçilikle sürüyor. Kararlılık çok önemli. Öyle mi olsun, böyle mi olsun değil, bunları uzun zaman düşünüp, yazıp, çizip, okuyup ondan sonra planı, projeyi ortaya koyduğumuz zaman, gerçekten zor da olsa yavaş yavaş, küçük küçük ilerleme oluyor ve sorun çözüme ulaşıyor. Ben bunu gerçekten yaşadığım için çok mutluyum. Umarım ÇYDD'deki çalışmalarım da benden sonra aynı hızla devam eder. Çünkü hep birlikte bu işi geliştiriyoruz ve birlikte çalıştığım arkadaşlar değişse bile yeni gelenlerle çalışmalar yürüyor. Görüyorum ki kimse, bu kadar yeter, köşeme çekileyim, demiyor. Aktif görevi bıraksa bile bir kenarda, yapmış olduğu şeylere devam ederek başarının sürmesine katkısını veriyor. Bu başka bir şey diye düşünüyorum. Çalışma yaşamında insanların ister gönüllü olsun, ister resmi olsun yaptıkları işi sevmeleri gerekiyor. Tabii bu kolay bir şey değil. Yaptıkları işi sevdirmek gerekiyor insanlara.

— İnsanlara yaptıkları ya da yapacakları işi nasıl sevdiriyorsunuz? Birlikte çalışacağınız insanları nasıl seçiyorsunuz?

— Yaptıkları işi nasıl sevdirebiliriz? Bunu düşünerek bulabiliriz. Siz bir kere yaptığınız işi sevdiğinizi onlara belli etmelisiniz. Onları da sevdiğinizi anlatmalısınız. Bu, her gün onlara seni seviyorum demekle değil, ama birlikte çalıştığınız insanlara değer vererek, kendilerine belki de basit gelen yaptıkları işin ana konu içindeki yeri ve önemini onlara hissettirebilerek oluyor. Birlikte çalıştığımız insanların da olaya sür-

dürülebilirlik açısından bakmaları çok önemli. O zaman birlikte yürütebiliyorsunuz bu işleri. Yıllar önce ilk hekimimizi gazeteye ilan vererek bulmuştuk. İnanılmaz bir şey. Çevremizde benimle çalışacak insan yoktu. Kadro bile yoktu. Devletten istemiştik ama cüzzam konusunda çalışacak hekimleri yoktu ellerinde. Biz de derneğimizi kurmuştuk o zaman, birkaç kişinin yürekliğiyle, bana gayret vermeleriyle. Bunlardan birisi de Prof. Dr. Seyhan Çelikoğlu'dur. Tüberküloz çalışmalarından esinlenerek derneğimizi onun desteğiyle kurmuştuk. Türkiye Veremle Savaş Derneği'nce bize Unkapanı'nda bir dispanser verilmişti. Bir de hasta vardı benimle çalışmayı kabul eden. Ne yapacağımızı düşünürken gazeteye ilan vermeye karar verdik. Gazeteyle bir hekime ulaştık. O hekim şimdi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin ünlü profesörlerinden Dr. Cem Mat. Sanırım, askerliğini yapıp gelmiş, iş arıyordu. O zamanlar TUS yoktu. Daha sonra sınava girip Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde Deri ve Zührevi Hastalıklar uzmanı oldu. Birkaç sene kendisiyle çok verimli çalıştık. Uluslararası araştırmalar yaptık. O ilkel koşullardan sonra tam bir bilim adamı oldu. Yani iki kişi olarak başladık işe. Daha sonra hemşire ihtiyacımızı karşılamak gerekti. Bakırköy Akıl Hastanesi'ne bağlı olduğumuz için onlardan hemşire göndermelerini istedik. Çok ihtiyacımız olduğunu belirtiyor, hastanemizi kuramıyoruz, geliştiremiyoruz, diye ısrar ediyorduk. O zamanlar 28. pavyonlar deniyordu cüzzam barakalarına. Bir gün, üç hemşire gönderdiler. Bizde fazla hemşire var, bir konuşun, eğer isteyen olursa sizinle çalışabilirler dediler. Bu genç hemşirelerle konuşup çalışacakları yeri gezdirdim. Zamanla yaptığımız işin gelişeceğini, korkulacak bir şey olmadığını, çalışmanın çok güzel olduğunu, onların da bu gelişme içerisinde yaratıcılıklarını kullanarak çok güzel yerlere varacaklarını anlattım. Bir saatlik konuşmadan sonra üçü birden kaldılar. Demek oluyor ki, insanlara değer vermek ve onlardan beklentilerimizi iyi anlatmak yani onları ekibin bir parçası yapabilmek gerekiyor. Sonra bu iş çok gelişti, bizimle çalışanların başka bir sistemin içinde oldukları fark edildi, taliplerimiz çoğaldı.

Şimdi çok büyük bir ekibiz. Başlangıçta her gelen biraz çekindi, sonra da severek çalıştı. Üniversiteden eleman istediğimde derdim ki, siz istemediğiniz kişileri, bir yerlerde tutunamamış, kavga etmiş kişileri, yani bir klinikten çıkarmak, cezalandırmak istediğiniz kişileri bana verin, ben birlikte çalışırım onlarla. Gerçekten uzun süre böyle oldu. Tıp fakültesinde istenmeyen kişileri sanki ceza, sürgün gibi bize gönderdiler. Bize geldiklerinde ben onlara şöyle söyledim: "Kardeşim, sen şu anda bana göre hiç geçmişi olmayan değerli bir insansın. Yeteneklerin, becerilerinle iyi bir iletişim kurarak çalışacaksın bizimle, birçok olumlu tarafların vardır, yaşadığın birtakım sıkıntılar olmuştur, seni yanlış anlayanlar olmuştur, sen kendini yanlış anlatmışsındır, gel burada önce kendini kendine kanıtla, sonra bize kanıtla ve sen de bizim ekibimizin bir parçası ol." İnanın, akıl hastası olanların (Onulmaz bazı rahatsızlıkları olmuştur belki birkaç tanesinin.) dışındakilerin hepsi bize çok iyi uyum sağladılar ve hep birlikte çok güzel, olumlu sonuçlar aldık. İnsanlar şaşırdılar, Türkan Hoca bunları nasıl adam ediyor diye. Halbuki ben onları adam etmek gibi bir iddiada değilim. O insanların iyi taraflarını keşfederek, kendi kendilerini keşfetmelerini sağlayarak daha huzurlu çalışmaları için bir zemin hazırlayabiliyordum. Ama tabii ki, koca bir ekibi idare etmek çok daha zor. Bunun da yolunu bulmak lazım. Ben belki de kendi yaşamımda deneme yanılma yöntemiyle bunları yakalamıştım ya da karakterime böylesi uyuyor diye böyle hareket ediyordum.

Lepra çalışmalarımız sırasında, ekibe ve hastane kadrosuna gönüllü katılan doktor ve hemşirelerimi, kısa süreli yurtdışı eğitime göndermek yaptığım işlerde önemli bir yer tutmuştur. Bu gençler hem bilimsel gelişme sağladılar hem yurtdışı deneyim kazandılar; dönüşlerinde de Lepra Hastanemize büyük katkılar sağladılar. Şimdi hepsi bizimle birlikte değil ama nerede olurlarsa olsunlar, bu deneyimlerinden yararlanarak çevrelerine iyi örnek oluyorlar. Keşke tüm öğretim üyeleri, kendi kişisel ilişkilerini kullanarak yanlarındaki elemanlara bu tür destekleri sağlayabilseler.

— Siz uzun yıllar gençlerle Anadolu taramalarına çıktınız. Gençlerle çalışmak, bir şeyleri paylaşmak yaşamınızda önemli bir yer tutuyor ve çalışmaların geleceğe uzanmasını sağlıyor sanırım...

— Evet, örneğin, taramalara gittiğimizde biz genellikle on kişi (hemşireler, doktorlar ve tıp öğrencilerinden oluşan on kişi) ile yola çıkıyor ve on gün kalıyorduk. Günlük programı bir gün evvelden yapmak gerekiyordu. O programları yaparken herkes fikrini, önerilerini söylüyor, o gün yaşadıklarını anlatıyor, sonunda birlikte ertesi günkü programı oluşturuyorduk. Yorgun olup, yatmak istesek bile uzun saatler sürüyordu çalışma. Bir hocamız da bizimle birlikte katılmıştı uzun bir süre, derdi ki, "Hocam, Türkan Hanım niçin bu kadar uzun süre konuşturuyorsunuz gençleri? Verin kararı, gidelim. Siz ekipbaşısınız." Ben de diyordum ki, "Ben bunu bu şekilde yapamam; gerçi sonunda belki kendi düşüncelerim ortaya çıkıyor, herkesi ikna etme becerisi gösteriyorum ama en azından paylaşımda hep birlikte karar vermiş oluyoruz. Dolayısıyla sonunda yapılanlar yanlış da doğru da olsa hepimize mal oluyor." Ben hep böyle hareket ettim. Bundan yılmadım. Belki biraz fazla yoruldum ama bu yorulma da bana keyif verdi.

— Gençlik belirli kurallarla biçimlenmediğinden, belki daha yaratıcı da olabiliyor değil mi?

— Gençlerle çalışmanın ve onları eşit ortaklar olarak görmenin bir güzel tarafı da onlardan sürekli yeni önerilerin çıkması. Her zaman uygulanabilir olmasa bile zaman zaman benim de çok yararlandığım öneriler hep onlardan çıkmıştır. Böylece insan kendini yenileyebiliyor. Yani ana projenin içinde küçük katkılar ortaya çıkabiliyor. Ben hep onları dinledim, hâlâ da dinliyorum. Onları dinledikçe, onlar da dinlendiklerini hissederek kendi içlerindeki düşünceleri çıkarabiliyorlar ya da düşünce üretmeleri gerektiğinin farkında oluyorlar. Çünkü biz Türkiye'de çok acıklı bir şekilde sloganlar dünyası yarattık. Birkaç slogan üzerine bütün yaşam kuruluyor, hiç

kimse derinliğine gitmiyor, hiç kimse okumak, incelemek, kendini geliştirmek gibi bir davranışta değil. Bunu lüks görüyor. Hatta gazete bile okumuyor insanlar. Ben öğretim üyeleri arasında bile bunu çok yaşadım. Çoğunlukla erkek arkadaşlarım spor kısmını okuyorlar, diğerleri magazin kısmını okuyorlar. Gerçekten her gün, bir önceki günün çok önemli köşe yazarlarını okuyup ertesi gün gelip tartışabileceğiniz insanların sayısı parmakla gösterilecek kadar. Tabii bu gençler için de geçerli. Gençlerin arasında sürekli bir şeyler araştırmaya yönelenler oluyor, diğerlerini de yönlendirebiliyorlar ama internette "chat"le zaman öldürenler de az değil. Siz eğer gençleri dinlemek gibi bir davranış içerisine girerseniz, onlar da dinleneceklerini algılayarak çalışabiliyor, kendilerini geliştirebiliyorlar. Böylece tam interaktif dediğimiz şey oluyor. Eğitimin hayat boyutu, bu diye düşünüyorum. Paylaştığınız zaman onlar da bir şeyler öğrenip size iletiyorlar. Siz her şeyi bilmek zorunda değilsiniz, bilecek durumda da olamazsınız, ama antenleriniz açıksa birçok şeyi algılayabiliyorsunuz. Ben hâlâ gençlerden çok şey öğreniyorum, onlar da kuşkusuz benden çok şey öğreniyorlar ve bu iki taraf bir araya geldiği zaman da başarı ortaya çıkıyor. Bizim çalışmalarımızın hepsi gerçekten simgesel oldu. Bir model oluştu, o model çözümlenince, o çözüm başka yerlere de uyarlanır duruma geldi. Örneğin, cüzzamla ilgili çalışmalarda bulunan arkadaşlarımızın hepsi, hemen hemen hepsi, o gün bulundukları durumdan çok daha ileri gittiler. Belki ben istedim, açtım önlerini ama onlar da girdikleri bu yolda yürümeyi bildiler. Bu çok önemli. Özellikle çocuklarınıza dersiniz ki, "Oku adam ol, sana şu olanakları veriyorum." Ama çoğu zaman sonuç alamazsınız. Oysa bizim akademik hayatta, gerek leprayla ilgili çalışmalarda, gerekse sivil toplum örgütlerinde açılan yoldan gidenlerin çoğu başarıya ulaştılar, başarısız olup bir köşeye çekilen çok az oldu.

Sağlık personelinin, memur olarak çalışan görevlilerinin önlerinde, açıköğrenime katılmak, yüksek lisans, doktora yapmak var. Benimle çalışanların hemen hemen hepsi bütün bunları deneyip sonuna kadar gittiler. Bunu da çok önemli bir

aşama olarak görüyorum. Hâlâ gördüğüm her genci sorguladıktan sonra, LES'e gir, yüksek lisans yap, üniversiteyi bitirmek yeterli değil, muhakkak bilgisayar öğrenmelisin, muhakkak dilini geliştirmelisin diye bıkmadan, usanmadan söylerim. Lepra'da çalıştığım 21 yılda bütün gençlerimi böyle teşvik ettim. İhtisasa giremeyen hekimler doktora yaptılar, uzmanlaştılar. Hemşirelerimin çoğu yüksek lisans yaptılar, içlerinden doktora yapanlar oldu. Aralarından, hemşire olarak gelip daha sonra önüne açılan olanakları değerlendirip yurtdışı deneyimleri kazanan, yazılar yazan, çizen, insan ilişkileri dört dörtlük olan ve halk sağlığına kendini adayan Ayşe Yüksel, Halk Sağlığı'nda önce yüksek lisansını, sonra doktorasını yaptı, sonra doçentliğe girdi. Önce hekim kökenli Halk Sağlığı uzmanları, bu kadar başarılı da olsa hemşire kökenli kişinin doçent olmasını istemediklerini açık açık belirttiler ve ilk sınavda başarısını kabullenmeyip, vermediler. Bunun üzerine Ayşe Yüksel, hemşire kökenli birisinin yükselemeyeceğini düşünüp vazgeçmek istedi, fakat ben ona bunca yıldır kendisini yetiştirdiğini, bu bilgi ve becerisiyle bilgilerini insanlara, öğrencilere iletmek zorunda olduğunu söyledim ve yılma, bir daha gir dedim. Bir dahaki girişinde artık o şovenlik kırılmıştı. Ne yazık ki benim en kızdığım şey olmasına rağmen meslek şovenliği hâlâ var. Sadece biz biliriz, başka kimse bilmez, sadece bizim bilim dalımız bu işi yapar, başkası yapmamalıdır. Hele gönüllüler böyle bir iş yaparsa çok yanlış yaparlar. Bu bana göre bir önyargıdır. Neyse, Ayşe Yüksel ikinci girişinde çok başarılı oldu ve doçentliğini aldı. Ondan sonra da, tabii o kadar güzel yetişmişti ki, sadece İstanbul'da değil Türkiye'de yaşamak isteyen bir insan olduğu için bu bilgi ve becerisini şimdi Van 100. Yıl Üniversitesi'ne taşıyarak, orada Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nı kurdu.

Düşünebiliyor musunuz, bir küçücük genç kızın o ürkek şekilde bize katılışı, Afrika'ya gönderdiğin zaman ailesinin, orada yamyamlar varmış, sonra başına bir iş gelir, gitmesen diye düşünmesi, ama buna rağmen o istiyor diye teşvik etmesi ki; bizim çalışma sistemimiz içerisinde aileler de çok önem-

li, ailenin engellememesi, önü açması, çocuğuna inanması gerekiyor, her açıdan her konuda inanması gerekiyor, sadece bu açıdan değil. İşte biz böylesi bir gelişme içerisine girdik. Bizden emekli olanlar bile çok iyi yerlerdeler. Öğretim üyeliği, yöneticilik yapıyorlar. Ayrılanlar da birçok şey alıp ayrıldılar. Nereye giderlerse gitsinler, bizimle birlikte çalışan, bizimle birlikte ekip çalışmasına girip, Anadolu'yu tanıyan insanlar hayata başka türlü bakar oldular. Bir süre önce 1980'lerde taramalara gittiğimiz doktor çocuklarımızla bir araya geldik bir akşam. Değişik branşlarda üst düzeylere gelmişlerdi, öğretim üyesi, araştırmacı olmuşlardı. "Bizim sizlerle geçirdiğimiz alan çalışmaları bize çok şey kattı. Hâlâ o heyecanı taşıyoruz, burada edindiğimiz bilgiler ve birbirimizle kaynaşmamız yaşam boyu sürecek," diye aralarında konuşuyorlardı. Gerçekten övünüp, kıvanç duyuyorum. Bu benim için başarı. Duymak istediğim şey, onların insanlarla ve hastalarla ilişkilerinde başarı ve mutluluğu devam ettirmeleri.

— Cüzzam çalışmaları, taramaları, hastane, üniversite, öğrenciler derken ÇYDD *ortaya çıktı. Nasıl bir misyon yüklendiniz bu çalışmada?*

— ÇYDD'de biz birlik ve beraberliği yakaladık. Oluşturduğumuz bir şeyi devamlı korumanız, sakınmanız gerekiyor. Sakınmak çok hoş bir sözcük, değil mi? Çünkü dışardan oluşturduğumuz bir şeye karşı, bakışlar farklı olabiliyor. Her zaman sorunlar yaşayabilirsiniz, her zaman bazı insanlar bu güzelliği bozmak isteyebilir. Özellikle siyasal partilerin baskılarıyla karşılaşabiliyorsunuz, farklı görüşleri içinize sokup sizi parçalamak isteyenler olabilir ya da bir görüşün peşine takılıp orada kalabilirsiniz. Durağanlaşıp, belli sloganlar içinde yaşayabilirsiniz. Kuruluşumuzdan beri, Atatürk ilke ve devrimlerini korumayı, geliştirmeyi ve çağdaş eğitim yoluyla çağdaş insana ve topluma ulaşabilme ilkesini kendimize ilke ve misyon belirledik. Dikkat ederseniz, amblemimizde Mustafa Kemal Atatürk'ün yüzünün arkasında bir genç kızın ve bir genç erkeğin hatları vardır ve bir yanında bütün toplumun bir ok

ucuyla ileriye gidişi simgelenir. Dolayısıyla biz Atatürkçülüğü yorumlarken onun birçok sözünde söylediği gibi, hep ileriye bakıyoruz. Gelişimi ve değişimi benimsemiş durumdayız. Her şeyin durağan olmasını ve 1920'lerdeki olayın bugün de aynı kalmasını düşünmüyoruz. Bunu nasıl geliştirebiliriz diye tartışabiliyoruz, okuyoruz, öğrenmeye çalışıyoruz. Çok katı değil, gelişmeye açık bir Atatürkçülük sergilemek istiyoruz. Bu da çok önemli ve yürütebilmek de kolay değil. Bunun için kendimizin de gelişmeye ve değişmeye açık olmamız, çevremizdekilerin de böyle hareket etmeleri gerekiyor. Çünkü bir yandan radikal İslam Türkiye'yi geriye götürmek istiyor, bir yandan Avrupa Birliği bizi kabul etmek için koşullar koyuyor, bir yandan da ülkemizin pek çok sorununu görüyoruz. Bütün bunları görerek hareket etmek, birçok cephede hareket etmek, ilerlemeyi de kendi içimizde yaparak içselleştirmek, ondan sonra da evrensel gelişime uygun şekilde davranmak gerekiyor. Bir yandan yapılması gerekenler çok belli, Türkiye'de biz evrensel insan haklarını, herkese eşit bir çağdaş hukuk sistemini ve yaşamını oturtmak zorundayız. Türkiye'de biz herkesin eğitime katılmasını sağlamak durumundayız. Türkiye'de hâlâ milyonlarca genç kızımız okula gidemiyor, bunu çözmek zorundayız. Hâlâ okuma yazma bilmeyenler var. Bunun sıfırlanması lazım ve bütün halkın eğitiminin daha ileriye gitmesi, meslek edinilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi gerek. Bütün bunlar bizim eksiklerimiz, son 50 yılda beceremediklerimiz. Yanlış yönetimle, plansızlıkla, programsızlıkla ve kısa erimli siyasal çıkarlar için, ileriye dönük çalışmalar gerçekleştiremediğimiz için, bu eksiklerimizi bilerek çalışmalar yapmalıyız. Hastalığımızı biliyoruz, tedavisini biliyoruz, hep birlikte çözelim diye çalışıyoruz. Böyle bir durumda sivil toplum örgütleri birdenbire öne çıkıyor. Bu sivil toplum örgütlerinin birinde çalışmak çok çok önemli sorumluluklar getiriyor size.

— Sanırım on yıl kadar önce "Solda Birlik" gibi bir çalışmanın içinde oldunuz, değil mi?

— Solda Birlik Hareketi değildi o çalışmamız, "Taban Ope-

rasyonu"ydu. Yani tabanı, o zaman mevcut olan CHP ve SHP'yi birleştirme çalışmalarıydı ki, başarıya ulaştı sonunda. Bunda sevgili Bedri Baykam'ın rolü büyüktür. Korkunç enerjisiyle yılmadan bu işleri yaptı. Onun yeteneklerinden insanlar yararlanamadılar. Onun başarısından ve enerjisinden korktular, ürktüler zannediyorum. Çok yetenekli, becerikli, enerji dolu insanlarla çalışmak kolay değil. İçinizde eğer ileriyi gören, heyecanlı, yürekli, çalışkan birisi varsa çok defa onu istemezsiniz. Ben bunu akademik dünyada çok yaşadım. Ben de aksine, gizil gücü olan, yaratıcı olan insanlarla çalışmayı çok severim ve onlarla birlikte çalışmak isterim. Mesela bir asistanınız olur, anlarsınız bu farklı, onun önünü açayım dersiniz ve ona yurtdışına gidip gelişmesi için burslar bulursunuz. Hemen arkadaşlarınız, yani karar vericiler derler ki, "Ben onun kadarken gittim mi yurtdışına, niçin bu yaşta gidecek, biraz çalışsın, hamallığını yapsın bu işin, ondan sonra sırası gelir, gider." Çok sıkıldığım, üzüldüğüm bir şeydir bu benim. Hangi aşamada olursa olsun fırsat varsa gençlerin önünü açmak durumunda olmalıyız diye düşünüyorum. İnsanların bir misyonu, öz görevi olmalı, ne kadar çok insanın önünü açabilirim diye. Aynı şekilde, üzerinde çok durduğum ve unutmadığım şeylerden birisi de; çok sevdiğim bir hocamın anabilim dalı başkanı olduğum sırada (asistan seçimi bize aitti) söyledikleridir. Ben acaba içlerinden hangisi başarılı olabilir diye araştırırken, "Ben kendimden zekisini yanımda istemem, bu kuralı uygularsan rahat edersin," demişti. Bakın, ne kadar acıklı değil mi? Bu, birçok insanın düşündüğü bir şey galiba. Bunu sonradan anladım. Oysa ben benden zeki insanlar etrafımda olsun da onlardan hep birlikte yararlanalım, olumlu sonuçlar çıksın diye bakarım. Bu belki de Türkiye'nin ilerlemesinin önünü kapatan bir şey. Çoğu insan karar merciine geldiklerinde, yanlarına emir verebilecekleri, söylediklerini sorgulamasız kabullenecek insanlar seçiyorlar. Doğrusu ben böyle yapamam. "Evet efendim, haklısınız efendim," diyenleri hemen uyarırım. "Hayır, öyle deme. Senin de fikrin vardır, söyle. Belki ben yanlış düşünüyorum, sen benim

düşüncemi değiştirebilirsin," derim. Bu da bir yaşam biçimi galiba. Özellikle siyasal partilerdeki değişmez lider sultasında da bu acı gerçek yatıyor ve bu çağdışılığı kıpırdatmak olanaksız! Kuşkusuz, salt kendi görüşünün tartışmasız kabulünü dayatmaya kalkkışanlarla da hiç uyuşamam. Bence bu da yanlış ve itici bir davranıştır.

— ÇYDD gibi başarılı bir organizasyonda hangi ilke ve yöntemler öne çıktı sizce? Hangi tür eleştiriler alıyorsunuz?

— ÇYDD'ni 1989'dan beri yürütebilmek, 99 şubeye ulaşmak ve bir uyum içerisinde çalışmak bir başarı diye düşünüyorum. Ama bu başarı sadece bizim başarımız değil. Çoğu arkadaşlarımın aynı idealde olması, yani birlikte Türkiye'nin kalkınmasına ne kadar katkıda bulunabiliriz demesi bize bu gücü veriyor. Çağdaş eğitime ne kadar katkıda bulunabiliriz?.. Bunu birlikte düşünüp, üretebilmemiz, ortak projeler yapabilmemiz ve çalışıp, üretmekten zevk alabilmemiz sonuç veriyor. Ben bunun daha da ileriye gideceğini düşünüyorum. Başarılı organizasyonlardan söz ediyorduk, burada bir nokta çok önemli. Hatta birkaç nokta... Bunlardan biri, insan olarak, yönetici olarak, önder olarak bizim yetinmememizin gerektiğidir. Yetinmek, güzel oldu, başardık, yaptık demek geriye gitmenin başlangıcı diye düşünüyorum. Yetinmemek başka bir duygu. Örneğin, büyük bir istekle, hazla, hırsla bir projeyi yürütürsünüz, başlarsınız, olanaklar yaratırsınız hep birlikte ve sonuçlanır. Daha o sonuçlanırken sizin içinizde mutlulukla birlikte yetinmemek duygusu da başlar. Acaba daha iyi yapabilir miydim? Daha başarılı olabilir miydik? İstediğimiz noktaya daha fazlasıyla varabilir miydik? Yanlış yaptık mı? Eksik yaptık mı? Bundan sonra daha iyisini nasıl yapabiliriz? Bu düşünce, yani yetinmeme düşüncesi bazılarınca çok eleştirilebilir. "Siz de doymak bilmiyorsunuz, durmadan çalışıyorsunuz, biraz durun, rahat edin," ya da "Niye bu kadar ısrarla bir şeyi yapıyorsunuz, koyun kenara, olmayacaksa olmaz, ondan vazgeçin," gibi çok kolaycı eleştiriler alabiliriz. Bunu da her zaman için yaşıyoruz. Deprem zamanında da yaşa-

dık benzeri durumları. Deliler gibi çalışıyoruz, olmazı olur yapıyoruz, yasalar böyle bir afette çalışmanızı engelliyor. Kanun kuvvetinde kararname çıkarılması için koşturuyorsunuz, siyasileri ikna ediyorsunuz, izinlerin alınması, yazışmalar, çizişmeler... Süratle hareket etmemiz lazım. İnsanlar orda açıkta. Onlara hızla yardın yetiştirilmesi lazım, okullar yok, çadırlarda yaşıyorlar, eğitim görüyorlar, karlar yağmış ve siz durmadan çalışıyorsunuz. Yaptığınız şey eğitime katkı, insanlara katkı temelde. Ama arkadaşlarımız, yakın gibi gözüken arkadaşlarımız bu hareketlilik içinde şaşkına dönmüşler. Bin bir bürokrasiyi açmaya çalışıyorsunuz, yer buluyorsunuz, bulduğunuz yer uygun çıkmıyor, inşaata başlayacaksınız, paranız yetişmiyor, başvurduğunuz firmalar başka işler almışlar, ortada kalıyorsunuz, yeni yapıcılar arıyorsunuz, koşturuyorsunuz, protokoller yapıyorsunuz, onların imzalanması, işe başlanması, işin bitirilmesi... Sürekli 90 günde biten okullar ve rehabilitasyon merkezleri yapıyoruz, o sırada arkadaşlarımdan birinden şöyle bir duyum alıyorum: "Biz acaba her işi bıraktık da müteahhitlik mi yapıyoruz?" Bakın, nasıl bir bakış açısı. Ben bunları özellikle hatırlatıyorum arkadaşlarıma, böyle bakmak en kolaycısı. Ne kadar kolay eleştirmek, hatta böyle yıkıcı eleştiriler yapabilmek. Oysa gel bak, neler yapıyoruz? Eğer siz birkaç ay içerisinde o çocukların çadırdan çıkıp sıcak sınıflarda, kalıcı prefabrik konutlarda okula devam etmelerini sağlayabiliyorsanız, onlar artık üşümüyorsa, bundan büyük bir haz alıyorsanız daha güzel bir şey olabilir mi?

— Yetinmeme duygusu nedir? Siz çalışmaya ve başkaları için koşuşturmaya doyamıyorsunuz. Nasıl yorumluyorsunuz bu yetinmeme duygusunu?

— Ben bunun çok iyi bir coşkulandırma olduğunu düşünüyorum. Yaptığımız hiçbir işin sonu yok, zaten devrimlerin de sonu yoktur. Cumhuriyet'le birlikte oluşan aydınlanma devrimimiz de süreklilik ister. Devrimlerin sürekli yenilenmesi gerekir. Atatürk de bunu bize söylemiştir. Bunun için bu sürekliliği sağlamalıyız, bunun için yetinmemeyi öğrenmeliyiz. Bu do-

yumsuzluk anlamına gelmez. Doyumsuzluk başka bir şeydir, kişisel kazançla ilgilidir. Ün kazanma, unvan kazanma gibi... Ama yetinmemek mutfakta yaptığımız iş gibi; iyi yemek pişirmek, insanları daha çok doyurmak, en iyi şekilde yapmak ve hep eksik bulmaktır kendimizi, daha iyisini yapmak için coşkulanmaktır. Toplumsal sorunlarda da, eğitimde de böyle. 20 sene 30 sene önce diplomamızı alıyoruz, unvanlarımızı alıyoruz, ama bunları duvarda bekletmiyoruz, değil mi? Her zaman için daha iyi bir akademisyen, daha iyi bir öğretim üyesi olmak, derslerimizi daha iyi, daha çağdaş yapabilmek için kendimizi geliştirmek gerekiyor. Hastalarımıza hizmet verirken de aynı şekilde güncelleşmek durumundayız, günceli yakalamalıyız, bilmeliyiz, bunu hastalara iletmeliyiz. Bunlar hep yetinmemekle oluşan şeyler, yetinmemenin bir erdem olduğunu algılamalıyız.

— *Yetinmemek sizce ilerlemenin bir yöntemi, peki risk için ne söyleyeceksiniz?*
— Evet, bunun yanında bir de risk almak var. Risk almak da çok kolay bir şey değil. Herkes risk alamaz, risk almak için de belli, güçlü bir yapıya sahip olmak lazım. Ben onları da çok yaşadım hayatta. Risk almaktan hep korkutuldum. Başın belaya girer dendi. Başın belaya girer sözü, biliyorsunuz, Türkiyemizde ne yazık ki çok kullanılan bir sözcük ve gerçekten insanların başı devamlı belaya giriyor. Kendine gerekmeyen, üstüne vazife olmayan şeylerle uğraşma diye büyüklerimizden, etrafımızdan, yöneticilerimizden, üstlerimizden ve de astlarımızdan hep duymuşuzdur. Bir kere buna kapılırsanız gerçekten risk almamak kolay bir şeydir. Sürünün bir parçası olursun. Evin içinde sözünüz geçmez, otursunuz, birileri karar verir; işyerinde aynı şekilde amiriniz size yap der, yaparsınız. Onun dışında, ben de şunu yapayım demezsiniz. O zaman hiçbir sorun yaşamazsınız. Ama bu toplumsal yaşamda, akademik yaşamda, sivil toplum örgütlerinde mümkün olmamalı. Böyle bir şey yasaklanmalı bence. Çünkü risk ala ala o işin risk olmadığını da öğreniyorsunuz. Ben hep o riskleri farkında ol-

madan, el yordamıyla yaşadım. Yani belki de baştan oturup görseydim bu riskleri, öncelikle riskleri öne koysaydım belki birçok şeyi yapamazdım. Birçok insan için de bu geçerli. Ama o riskleri göze alarak, ben doğrusunu yapıyorum diyebiliyorsanız riskler de azalmış oluyor ya da riskler baştan sizi rahatsız ediyor ama sonra buna da alışıyorsunuz. Çünkü risk almadan hiçbir şeyi yapamıyorsunuz. Her bağlamda risk alınıyor. Ben mesela ilk defa Bakırköy'deki cüzzam pavyonları bize devredilmek üzereyken (Sanırım, 1976 yılıydı ve bu pavyonlar eski püskü üç barakaydı ki, bunlar hastaneye dönüştürülecekti.), böyle tek başıma, genç bir kadın olarak orada durup bu barakalara bakarken, oranın yaşlılarından birisi geldi. "Ah doktor hanım ah," dedi, "Bak, şimdi burada durmuş düşünüyorsun ne yapayım diye. Mazhar Osman, biliyorsunuz, Akıl Hastanesi'ni Toptaşı'ndan Bakırköy'e taşımıştı. Türkiye'de çok şeylere imza atmış büyük bir insandı, yaratıcıydı, o dönem için harikalar yaratmıştı sağlık açısından ve organizasyon açısından. Biliyor musunuz, bu Akıl Hastanesi'ni yaptırırken inşaattan tuğla çaldı, evine götürdü diye adamcağıza soruşturma açmaya kalkmışlardı da fena halde gücenmişti, çok ağırına gitmişti. Bir gün senin de başına böyle şeyler gelecek, ben olsam senin yerinde, başlamam böyle bir şeye," demişti. Böyle bir öğüt almıştım. Zaten hep öğüt alırım ben ama o öğütlerin tam tersini yaparım. O da belki bir yöntem oluyor. Çünkü insanlar size öğüt verirken hep sizi ürkütüyor, korkutuyor, önünüzü kesmek istiyor. Bunu iyi niyetle yapmak istiyor; çünkü gördüğü şeyler hep olumsuz. Bir şeyler yapan insanların başı hep derde giriyor. Sen de iyi bir insansın, sevilen bir insansın, o insan seni seviyorsa önünü kesiyor, yapma, etme, başına bela alma diyor. Bu belki de iyi bir öğüt ama onları dinlerseniz, ürkerseniz hiçbir şey yapamazsınız. Fakat derseniz ki, ben doğru şeyleri yapıyorum, olması gerekeni yapıyorum, başarırsınız. O halde riskler aslında gerçek riskler değil. Yani ben kötü bir şey yapmayacağıma göre, kendim için herhangi bir şey beklemiyorsam, bu işin içinde herhangi bir çıkar ilişkisi yoksa, o zaman bunu yapalım,

riski de olursa olsun demişimdir. Başım çok fazla belaya girmedi, özellikle Sağlık Bakanlığı ve üniversiteyle çalıştığım dönemlerde. Çünkü zaman içerisinde herkes bu kararlılığımızı, bu çabamızın kendimiz için olmadığını gördü, yaptığımız şeye inandı ve gerçekten destek de oldu. Gerçekten gerek basından, gerek üniversiteden, gerek bakanlıktan, dönemin insanlarından destek gördük. Son yirmi bir yıl başhekim olarak, ondan önce de bir on yıl gönüllü olarak, demek ki yaklaşık otuz yıl lepra konusuna emek vermişim. Otuz sekiz yıllık öğretim üyesiyim, üniversitede çalışıp, doçent, profesör olmuşum. Bütün bu dönemlerde hep risk getirebilecek konularla uğraştım; ama hepsinde de çok mutlu oldum. Bazılarını başardım, bazılarını başaramadım ama yine de risk aldım.

— ÇYDD *de risklerle başladı, değil mi? Radikal İslamcıların saldırılarına uğradınız, hâlâ da birtakım sorunlar yaşıyorsunuz.*
— ÇYDD'yi de 1989'da kurduğumuzda büyük bir risk vardı, bunu yaşadık. Radikal İslamın yükseldiği bir dönemde ortaya çıktık. Yerel yönetimleri almış bir radikal İslam, müthiş bir reaksiyonla, tepkiyle kendini göstermeye başlamıştı. Arkasından radikal İslam iktidar ortağı oldu. İlk başladığımızda biliyorsunuz meşhur türban olayları vardı, üniversiteler çok zorlanıyordu, siyasal gösteriler yapılıyordu. Bu sırada biz, kadın başları sergisini yapmıştık 1990'lı yıllarda. Kadının Türkiye Cumhuriyeti'nde ve öncesinde Anadolu'da başını nasıl örttüğü, o güzel tepeliklerle, oyalarla, yazmalarla nasıl süslediğini, aslında Türk kadınının kendini örtmek değil kendini güneşten korumak ya da güzelleşmek için bunu kullandığını kanıtlayan çok güzel fotoğraflarla, Sabiha Tansuğ'un birikimlerinden yapılmış bir sergi oluşmuştu. Sergi, Basın Müzesi'ndeydi. Radikal İslamcı gruplar orayı bastılar ve bütün camları indirip, tehditlerde bulundular. Hep böyle yaşadık biz. Aslında biz kendi ülkemize hizmet vermek isterken, bu tip radikal İslamcılar çeşitli gruplar halinde bizim çalışmalarımızı engellemeye çalıştılar. Çünkü ülkenin çağdaşlaşmasını isteyip, bunun için çalışırsanız tabii ki onların ekmeğini ellerinden alır-

sınız. Toplum ne kadar cahil kalırsa o kadar sürü halinde olacak ve bu insanlar istediklerini onlara yaptırabilecek. Bu Türkiye'nin önünü kapayan bir şey, laik bir düzene geçmişiz, laik bir eğitimdeyiz, laik yasalarımız var, öğretim birliği içerisindeyiz ve gözümüzü çağdaşlaşmaya döndürmüşüz, beklentilerimiz böyle. Bu arada birtakım karşı-devrimcilerin tabii ki var olacağı gerçek. Onların varlığı bizim gibi Atatürk ilkelerine kendini adamış insanlar için, sivil toplum örgütleri için büyük bir riskti, bunu yaşadık. Daha sonra farklı şekilde yaşadık, yani devletin içindeki radikal İslamcıların kışkırtmasıyla, baskısıyla karşımıza birtakım yasal sorunlar çıkarıldı. Mahkemelerde süründük, hâlâ da bu devam ediyor. Sizin ayağınıza çelme takmak için bir şeyler buluyorlar. Örneğin, gazetelerde sürekli eleştiriler, tehditler alıyoruz. Uzunca bir dönem ben devletin bana verdiği korumayla dolaştım. Bu da çok rahatsız edici bir şey. İnsan üzülüyor ve neden koruma altında yaşayayım diye düşünüyor. Niçin ben anayasamızın, yasalarımızın gösterdiği yolda ilerlemeyi savunduğum için tehdit alayım bu ülkede, derneğimiz niçin bu kadar tehdit alsın? Gazetelerde inanılmaz şeyler yazarlardı, gayet ilkel, sığ eleştiriler, iftiralar... Gizli kapaklı tehdit telefonları alırdım. Her hafta gelen gazete kesiklerinde derneğimizin ya da benim aleyhimdeki yazılar için arkadaşlarıma, "Demek doğru şeyler yaptık ki, burada böyle bir eleştiri ya da tehdit var. Biz doğru şeyler yaptıkça birileri rahatsız olacak," derim. Keşke Türkiye'de böyle şeyler olmasaydı, insanlar din sömürüsüne girmeselerdi ama ne yazık ki din sömürüsü Türkiye'nin en büyük zarar vericisi olmuştur. Bu halen devam etmektedir.

— Türkiye'de en parlak şekilde oluşan Türk Aydınlanma Devrimi karşısında siyasal İslam ya da din sömürüsü nasıl ve neden gelişti? Neden kadınlar hep topun ağzında sizce?

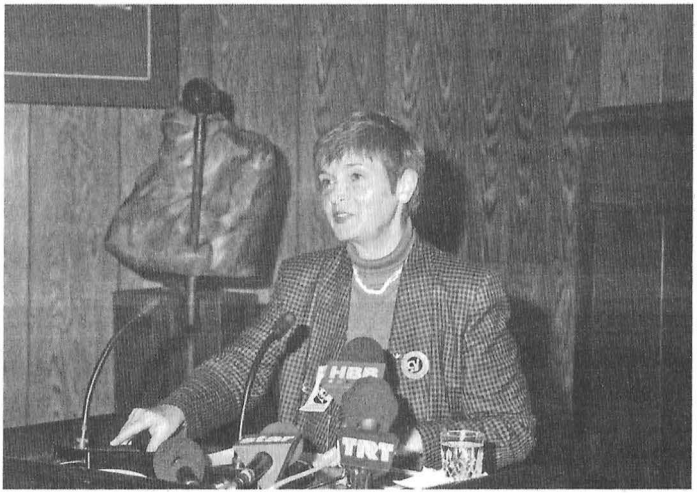
— Bu, Cumhuriyet'e ve laik rejime karşı gibi görünse de, bunun arkasında siyasal olarak var olma gibi siyasal bir çıkar olduğunu düşünüyorum ben. Çünkü siyasetçiler, yani iktidarı elde etmek isteyen insanlar, Cumhuriyet rejiminin erdem-

lerini benimseyip ona katkı vermek yerine, karşısına neyi koyabilirim diye düşünüyor. Muhalefetseniz eğer iktidara, yönetime ve devletin bugünkü düzenine karşı bir şeyler yaratmanız gerekiyor. Türkiye'de 1946'lardan başlayan bir din sömürüsü var. Hatta Cumhuriyet'in başına gidersek, Cumhuriyet'ten sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekten çok istediği bir muhalefet partisi kurma olayında da bu yaşandı iki kez. Bu partiler kurulduktan sonra her iki partide de, sağlam bir alternatif oluşturmak yerine din sömürüsü devreye giriyor. Kurucuların da istemediği birçok olaylar oluyor ve partiler kapatılıyor. Aynı şekilde 1946'da başlayan Demokrat Parti muhalefeti de çok fazla bir şey üretemiyor. Aslında üretebilir, çokpartili rejimi, demokrasiyi ve laikliği güçlendirme, pekiştirme gibi pek çok şeyler yapılabilir o günkü durumu değerlendirdiğinizde. Fakat ne yapıyorlar, biz ezanı Arapçaya döndüreceğiz, arılaştırılmış Türkçeyi tekrar Osmanlıcaya döndüreceğiz, imam-hatipleri açacağız gibi inanılmaz bir şekilde doğrudan kadın ve din üzerinden giden bir sömürü oluşturuyorlar bu ülkede. Bunun en somut öykülerinden birisini bana Nezihe Araz anlatmıştı. 1950'de çok genç bir gazeteci iken, Demokrat Parti iktidara geldiğinde, (babası da Ankara'nın ünlülerinden, saygın bir kişi) ondan cesaret alarak Adnan Menderes'ten randevu alıyor ve bir röportaj yapıyor. Sorularının arasında diyor ki, "Sayın Menderes, siz demokrasi getiriyoruz, 'Yeter, söz milletindir' diye iktidara geldiniz. Ama ilk icraatınız, ilk yaptığınız şey o güzelim Türkçe ezanı Arapçaya çevirmek oldu. Yani bu gerekli miydi, bu Türkiye'nin önünü açan bir olay mıydı? Demokrasiyle ne ilgisi vardı bunun? Biz kendi dilimizle dinliyorduk o güzel ezanı. Birdenbire her taraftan Arapçalar çıktı!" Bunları içten bir şekilde söylediğinde Menderes demiş ki, "Biliyor musun ben kiminle çarpıştım, kimle savaştım? Benim karşımda bir dev vardı. Dev de İsmet İnönü. O Milli Şef'ti, insanların çok sevdiği birisiydi, Kurtuluş Savaşı kahramanlarındandı. Benim onunla savaşabilmem için bir şeyler ortaya koymam lazımdı. O yüzden bu sözleri verdim." Din sömürüsü yaptım demiyor da, "Ezanı değişti-

receğim sözü verdim, onun için iktidara gelince bunu yaptım," diye gerçekten çok içten bir itirafta bulunuyor. Onlara göre doğru bir yaklaşım... Din sömürüsü her zaman için iktidar hırsıyla yanıp tutuşan ama aslında hiçbir projesi, planı olmayan, sadece ve sadece o gücü ele geçirmeye çalışan insanların en kolay erişip, kötüye kullanacakları bir kavram olmuştur. Din artık din olmaktan çıkmış, siyasal sömürü aracı olmuştur. Din sömürüsü de Cumhuriyet'in temeli olan kadın-erkek eşitliğinin önüne geçmiştir ve bunu kadın sömürüsü olarak yapmıştır. Yani kadını bir cinsel obje olarak tanımlamak, onu örtmek, kapatmak, evine hapsetmek... Bunu birçok yerde görüyoruz. Örneğin, alfabeler üzerine bir araştırma vardı. Bu çok önemli bir gerçeği ortaya çıkardı, genç bir araştırmacı olan Firdevs Helvacıoğlu (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi'nde) bunu gerçekleştirdi. Cumhuriyet'in önceki dönemlerindeki alfabelerde anne, baba, çocuk bir çekirdek aile oluşturuyor. Üçü birlikte sabah kahvaltılarını yapıp, birlikte evden çıkıyorlar, baba hep anneye yardımcı, sofrayı hep birlikte kuruyorlar, çocuk da katkıda bulunuyor, evden çıkıyorlar, birlikte eve dönüyorlar. Eve döndükleri zaman tekrar birlikte mutfağa geçip sofrayı hazırlıyor, birlikte yemek yiyorlar, bulaşıklar ortak yıkanıyor, her şey bitip erkek gazete okumaya başladığında, anne kitap okuyor, çocuk da ders çalışıyor. Anne çağdaş bir görüntüde, çalışan bir anne, çocuk sofrada balı babasından isterken yani baba sofrada servis yaparken, anneden de at almasını istiyor. Yani annenin de maddi gücü var ve ona bir şey alabilir. Hep bu simgelerle çocuklar, çağdaş bir ailenin görüntüleriyle abc'yi öğreniyorlar. Bu, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma projesinin temeli. Ama geliyorsunuz 1950'lere: alfabenin üzerindeki çocuk simgesi yemenili bir köylü kızına dönüşüyor. Kimse fark etmiyor bunu. İçeriye bakıyorsunuz: anne artık önlüğü önüne takmış, mutfakta hizmet veren, çocuğunu ve kocasını kahvaltı ettirdikten sonra kapıdan uğurlayan bir kadın ve bulaşık, çamaşır, temizlik gibi ev işleriyle uğraşıp, onlara güzel yemekler yapıyor. Geldikleri zaman sofrayı hazırlıyor, bulaşıkları götürüyor mutfağa, yıkı-

yor. O sırada baba gazetesini okuyor, çocuk ders çalışıyor, anne döndüğü zaman da eline örgüsünü ya da nakışını alıyor. Anne cahil, baba kendini geliştiren, okuyan bir aile içi otorite ve çocuk derslerini babasına soruyor. Bunlar inanılmaz şeyler! Biz nasıl bir değişim yaşadık ve nasıl hiç sesimizi çıkarmadık, bugünlerin bu karmaşasına geldik?

— *Bu olumsuzluklar sizi yıldırmıyor mu?*
— Türkiye'nin önü çok açık, insanlarımız müthiş yetenekli. Çağlar boyu bu ülkeden aldıkları yetenekler var, bu yetenekler artık genlerimize işlemiş, ama doğru dürüst kullanamıyoruz. Eğitim sistemimizi çağdaşlaştıramamışız, bu da tutuculuk yüzünden. Ahlakı, namusu, töreyi bahane edip geri kalmış değerleri öne geçirmişiz. Türkiyemiz bir yandan müthiş bir aydınlanma devrimi geçirmiş, Atatürk bize devrimin bütünlenmesi gerektiğini söylemiş, hepimiz buna inanıyoruz. Fakat devrimi yok etmek için, yerine İslami kuralları getirmek için çalışan ufku dar veya çıkar ilişkileriyle dolu insanların bi-



Türkan Saylan, ÇYDD *Başkanı olarak, bir toplantının açış konuşmasında. 1995.*

zi nerelere kadar götürebildiğini de gözlüyoruz. O zaman hırs basıyor, daha çok çalışalım, daha çok insanı aydınlatalım ve o insanlar çağdaşlaşma projesi içerisinde, insan olmanın bilinciyle kendi ayakları üzerinde dursunlar, birey olsunlar, doğru seçimleri yapsınlar, sorgulasınlar ve doğru buldukları şeylere karar versinler diye. Burada sivil toplum çalışmaları çok önemli. Çünkü siz bir şey beklemiyorsunuz, bir şey beklemediğinizi etrafınızdaki insanlar anladığında, sizin söylediklerinizin mutlaka doğru olabileceğini düşünmeye başlıyorlar. Sizin gibi olmak istiyor, sizi örnek alıyorlar. Çok hoş bir anımı anlatayım. Yıllar öncesinde Kâğıthane'deki bir halk eğitim merkezindeki çalışmalarımızda makine nakışı öğrenmeye gelen kadınlar vardı. Bunların çoğu çarşaflıydı, hâlâ da bir kısmı öyle. Onlarla gidip sohbet ediyoruz, eğitim veriyoruz, gidip saçlarını benim gibi kısacık kestiriyorlarmış, örnek alıp, benzemek duygusuyla ama bunlar çarşafın içinde geziyorlar. Hiç önemi yok, demek ki bunların beyinleri aydınlanmış durumda. Türkiye'de böyle çok güzel şeyler yaşıyoruz, ama çok geç kaldık, çok zaman yitiriyoruz. Artık aydınlanmamızın önünün açılması, bütün engellerin kalkması gerekiyor. Hâlâ din sömürüsü, hâlâ kadınların sömürülüp onların cinsel obje olarak alınması, hâlâ başörtüsü-türban kavgasının yaratılması bence siyasetçiler için de çok eksi değer. Onlar da çok şey kaybediyorlar. Bunu anlayıp vazgeçtikleri zaman Türkiye'nin önü daha iyi açılacak. Biz daha hızlı yürüyeceğiz. Çünkü çağdaşlaşmayı herkes istiyor. En tutucu diye bildiğimiz insan bile istiyor. Bunu çok iyi biliyorum, bunun önünün açılması gerektiğini düşünüyorum.

— *"Doğru istekleriniz varsa ve kendiniz için istemiyorsanız elde ediyorsunuz," dediniz. Türk toplumunu toplumsal projelere katılım konusunda nasıl değerlendiriyorsunuz? Yüksek gelir gruplarının eğitime katkısı oluyor mu?*

— Şimdi tabii bu önemli bir sorun, genellemek kolay değil. Eğer doğru istekleriniz varsa ve eğer kendiniz için istemiyorsanız, sabrediyorsanız, sebat ediyorsanız bunun sonucuna ula-

şıyorsunuz. Uzun yıllar yazarak, çizerek, anlatarak uğraşıyorsunuz bunun için, bir noktaya varıyorsunuz. Örneğin: Sokak çocuklarıyla ilgili bir proje oluşturmuştuk ve ben yıllar önce Kadıköy tarafında, Yeldeğirmeni'nde bulunan papaz okulunun bir dönem sokak çocuklarına tahsis edildiğini fakat sonra yangın çıktığı için bırakıldığını ve harap halde olduğunu öğrendim. Her sosyal hizmetlerden sorumlu bakan değiştiğinde götürdüm onu oraya. Aynı şekilde Fatih'te, Çocuk Esirgeme Kurumu'na bırakılmış bir eski tiyatroya da her bakanı götürdüm. Para yok dendi, yasal olarak nasıl yaparız dendi, biri geldi biri gitti, biri uygun buldu, ötekinin zamanı yetişmedi, parti değişti, insan değişti, yaklaşık on sene geçti, sonunda bir tanesi, Hasan Gemici'nin döneminde sokak çocukları çalışması için onarılıp çalışır hale getirildi. Fatih'teki tiyatro için de birçok bakan geldi gitti, sonunda koalisyon döneminde milletvekili ve sosyal hizmetlerden sorumlu bakan olan Aysel Baykal gelip gördü ve bizimle bir protokol yaptı. Ondan sonraki protokolleri hep Hasan Gemici ile ve Milli Eğitim bakanlarıyla, müsteşarlarla yürüttük. Bazen sabrediyorsunuz ve karşınıza sizi anlayabilecek, sizinle aynı paralelde düşünebilen yönetici ve siyasetçiler de çıkıyor. Hiç yılmamak lazım. Birçok projemizi böyle sabırla yaptık. Örneğin, Kandilli Kız Lisesi projemizi birçok kez dile getirmiştik, ikna olan Nevzat Ayaz oldu. Daha sonra Milli Eğitim bakanlarıyla çok olumlu çalışmalar yaptık. Uluğbay ile Metin Bostancıoğlu ile. Milli Eğitim müsteşarları Bener Cordan'la yıllar yılı, Prof. İsmail Bircan'la çok kısa ama verimli çalışmalar yaptık. Bunlar çok sabır isteyen konulardı. Çünkü bakanın sizinle aynı paralelde olması yeterli değil, müthiş bir bürokrasi var onu eteklerinden çeken, statükoyu kurmaya çalışan. Bunu aşamazsanız yapılan şey başarılı olamıyor, kısa erimli oluyor, sonra çöküyor projeler. Çünkü tabanın da benimsemesi lazım. Türk toplumunun toplumsal projelere katılımı genelde benim açımdan çok olumlu olabilir. Yeter ki biz buradaki eksiklikleri bilelim ve konuyu ileriye götürenle geriye çeken etkenleri fark edelim. Örneğin, insanlar bir şeyler yapmak istiyorlar

ama engeller var, yasaklar var, korkular var. İnsanlar örgüt sözcüğünden korkutuldular, bölücü örgüt, terör örgütü anlamını öne çıkardılar. İnsanlar örgüt sözcüğü ile ilgili bir şeyin içinde olmak istemiyorlar. Ama örgüden geliyor örgüt, ne kadar güzel bir sözcük, onun için ben ısrarla kullanıyorum. Mesela sivil toplum kuruluşları diyor birçok arkadaş. Hayır diyorum, biz örgütüz çünkü örgütleniyoruz. Sonuçta örgütlenme güdüsü var ama hep ürkütülmüş, korkutulmuşlar, o yüzden çekiniyorlar. Ama doğru yaptığınızı gösterebiliyorsanız katılım oluyor. Bu katılımı biz çok yaşadık. Mesela bazı kaymakamlarımız, muhtarlarımız, köylüyle birlikte okul yapımında çalışıyorlar (imece), siz de onlarla beraber olursanız, onları inandırır, güvendirirseniz katılımı sağlıyorsunuz. O zaman sonsuza kadar koruyorlar yapılan eseri. Bir okul yapmışsanız ve taşında, tuğlasında onlar da çalışmışsa onu dört dörtlük koruyorlar ama hiç emek vermemişlerse ne olursa olsun aldırmıyorlar. Bizim İdil çalışmalarımız buna çok iyi örnektir. İdil'de çok iyi kaymakamlarla çalıştık, bize öncü oldular. Hüseyin Parlak bunların ilkiydi. Onun projelerine biz katkıda bulunduk, müthiş bir örgütleme gücü oluyordu. Önceden de İdil'e çok iyi kaymakamlar gelmişti. Kaymakam Kasım Esen mesela aynı zamanda terör uzmanı ve çok başarılı bir girişimde bulunup, halkı devletle barıştırıp, PKK'ya karşı birleştirmiş, arkasından gelen genç kaymakamlar, Hüseyin Parlak başta olmak üzere, halkın sorunlarıyla ilgilenerek onlara devleti sevdirmiş, yurttaş yapmaya çalışmış. Biz de orada çeşitli kültürel projeler yaptık. Bir sene sonra İdilliler kendi güzelleştirme derneklerini kurdular, ondan sonraki ilk "Bizim İdil" sempozyumunu biz yaptık, ikincisini onlar düzenlediler. Yani insanlar katılımcı oluyorlar. O dönemde üniversiteyi kazanan çocuk sayısı çok azdı, hemen hemen hiç yok gibiydi. Bizim çalışmalarımızdan sonra öğretmenler coşkulandılar, kurslar açtılar, çocuklarını yetiştirdiler ve üniversiteyi kazananların sayısı arttı. Ama birçok şey ne yazık ki yanlışlıklar nedeniyle süreli oluyor. Son zamanlarda duyduk ki, yine istenmeyen şeyler başlatılıyor, yeniler bazen öncekilerin yarat-

tığı aynı kaynaşmayı ve güveni geliştiremiyor ve bunca emek boşa gidiyor. Aynı şekilde Tunceli'de harika bir valimiz vardı: Mehmet Ali Türker. Daha sonra Bolu Valisi oldu, biz onunla birlikte Tunceli'de çalıştık. Orada vali ve eşi, halk için anne baba olmuşlardı ve terör önlenmişti, insanlar barış içinde yaşıyorlardı; tabii ki askerin de katkısıyla. Herkes devleti temsil etmesine rağmen o valiyi çok seviyordu, o ayrıldıktan sonra yine olaylar olmaya başladı. Oralara çok özel yöneticiler gerektiğini herkes biliyor. Bu kadar hassas bölgelerde asker-sivil el ele çalışmak ve güven yaratmak zorundayız! Türkiye olumlu örnekleri çok yaşıyor ama olumlu örneklerden bir türlü ders alamıyor. Bir Gaffar Okkan olayı yaşandı. Diyarbakır en karışık bölgemiz, terörün en çok yaşandığı, şiddetin en çok görüldüğü yerlerden bir tanesi ama Gaffar Okkan'ın emniyet müdürlüğüne atanmasıyla orada birçok şey değişti, bir devlet-yurttaş barışı oluştu. Çünkü herkese eşit mesafede durdu bu emniyet müdürü. Genç bir adam, bunu muhakkak yüreği ve aklıyla yaptı. Bu okullarda öğretilmiyor, ama kendi ekibini kurdu, bu ekibiyle birlikte uzlaşıyı yarattı, insanlar onu sevdiler, saydılar ve korkunun olmadığı bir yaşam gelişti orada. Ama yaşatmadılar. Çünkü barışı istemeyenler de var bu ülkede. Barışın kendi çıkarlarına aykırı olduğunu düşünenler var. Bu bakımda Gaffar Okkan olayı çok önemli bir örnektir. Emniyet mensuplarının örnek alması gereken bir kişidir Gaffar Okkan. Sessiz sedasız kapandı olay. Önemli bir simgeydi ve yaşamıyla ödedi, birçok aydının yaşamıyla ödediği gibi. Onun arkasından aynı şeyin devam etmesi gerekiyor, aynı hoşgörünün, anlayışın ve eşit davranışın.

— Toplumumuz toplumsal sorunlarda yeterince katılımcı olamıyor mu?

— Türk toplumunun katılım konusunda bir sorunu yok ama biz devlet olarak, yönetimler olarak, eğitimciler olarak muhakkak bunu güçlendirmeli, coşkulandırmalıyız. İnsanların örgütlenmesine izin vermeliyiz. Biz gerçekten çok sıkıntılar çektik. Radikal İslamcıların doğrudan ve dolaylı davra-

nışlarıyla baskılar ve asılsız suçlamalar yaşadık, yaşıyoruz. Düzmece suçlamaları dikkate alıp, bizi suçlayıp, sen suçsuzluğunu kanıtla, dediler. Bu yaşadığımız terslikler aslında bize büyük bir coşku ve hırs verdi. Oturup iki sene Dernekler Yasası konusunda çalışmalar yaptık. Yazdık, çizdik, toplantılar yaptık. O sırada Avrupa Birliği'nin baskıları da bu işe katılınca bugün derneklerin bir özgürlük, insan hakları sorunu olduğu herkes tarafından öğrenildi. Yasal olarak da derneklerin denetimi Güvenlik Daire Başkanlığı'ndan yani polisten çıkartıldı ve ayrı bir birim kuruldu ki, bu büyük bir başarıdır. Türkiye Barolar Birliği de bizi destekledi ve yaptığımız çalışmaların üzerinden geçti, düzeltmeler yaptı. Umuyoruz ki, eminim ki, bizim oluşturduğumuz taslak kısa bir süre sonra yasalaşacak ve Türkiye Cumhuriyeti özgürlüklerin, eşitliğin, insan onurunun ortaya çıktığı bir ülke olacak. Eşitlik, onur ve karşılıklı güven, başkasına zarar vermeden fikirlerimizi rahatça söyleme özgürlüğü gibi kavramları hepimizin içselleştirmesi gerekiyor. İnsanlar arasında ayrım yapmadan, farklılıkları bir kenara koyarak (ki bu Ahmet Taner Kışlalı'nın bize öğrettiği bir şeydir). Ortak paydalarımızda birleşip ülkemizi, ulusumuzu bir şekilde ileri götürmek durumundayız. Birlik beraberlikle ve eğitimde, sanatta, ekonomide, kültürde ortak paydada birleşen herkesin katkılarıyla, Atatürk'ün de dediği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı, bireyi, yurttaşı olarak yaşamayı öğrenmeliyiz.

Toplumsal projelere katılımda, gelir gruplarına, eğitime göre farklılıklar var. Gelirleri çok yüksek olan insanların oluşturduğu gruplar da şimdi toplumsal çalışmalara büyük katkılarda bulunuyorlar. Çünkü çok moda oldu bu sosyal çalışmalar. Üst gelir grubu insanlar dernekler ve vakıflar aracılığı ile çok olumlu çalışmalar yapıyorlar. Burada toplumsal projeler yürütülüyor. Onlarda gönüllülerin çalışmaları daha az, bazı projelere destek olup para veriyorlar ve profesyonel çalışan tutarak çok başarılı oluyorlar. Bu bizim gibi sivil toplum örgütleri için söz konusu değil. Bizim gibi sivil toplum örgütleri orta gelir grubunun, biraz da aydın denilen grubun tem-

silcilerinden oluşuyor. Onlar bu vatanın kendilerine sağladığı olanakların karşılığını ödemek için sivil toplum örgütlerinde toplumsal kalkınma çalışmaları yapıyorlar. Ben kendimi öyle düşünüyorum. Bu ülke beni eğitti, okuttu ve bir noktaya getirdi. Bir Türk kadını olarak yurtiçinde ve yurtdışında onurlu bir konuma gelebildim. Eşitliği, başarıyı yaşadım, gerek hekim ve akademisyen olarak, gerek sivil toplum örgütlerinde bulunarak. Bu, benim üzerimde bir borç, bu borcumu ödemem lazım. Bizim gibi sivil toplum örgütlerindeki insanlar, yurttaşlık ödevlerinin parçası olarak görüyorlar toplumsal projelere ve sivil toplum örgütlerine katılımı. Bu çalışmaları herkes yapmak istiyor, bunların çok azı, bana ne diyen insanlar ama bana ne diyen ya da köşesinde oturan insanların da bin tane mazeretleri var, öyle alışmışlar. İlk adımı attıktan sonra geri adım atamıyorlar ama o ilk adımı attırmak kolay değil. Biz zaman zaman üzülürüz, en yakınlarımız bile katılmaz çoğu kez. Çok yorulduğunuzu, ne lüzumu olduğunu ve sana mı kaldığını çok kez duyarsınız. Böy-



Dr. Türkan Saylan, oğlu Dr. Çınar Örge ile Atatürk Çağdaş Yaşam Çokprogramlı Lisesi girişinde. 1995.

le diyen insanların hep bir bahanesi vardır; ama onlar da bir ucundan tuttuktan sonra bu işin ne kadar anlamlı olduğunu görebiliyorlar. Yazık ediyorlar kendilerine diye düşünüyorum. Katılımda yörelere göre çok fark göremiyoruz. Belki bazı yörelerde çekinme, korkma, ürkme var, o bakımdan yöre farklılığı düşünebilirsiniz. Büyük kentlerde bu tip örgütlenmeler daha başarılı oluyor ama biz küçük kentlerde de çok başarılı çalışmaları görüyor, izliyoruz. Büyük kentlerdeki olanaklar olmadığı halde, öylesine çalışıyor ki insanlar, özellikle bizim örgütümüzdeki insanlarımız, ben bununla çok övünüyorum gerçekten. Ama yine de yetinmiyorum, daha önce de söylediğim gibi.

— Günümüzde bir sokak çocukları olayı yaşanıyor. Bununla da ilgilendiğinizi biliyoruz. Nasıl değerlendiriyorsunuz konuyu?

— Göç alan kentlerin çoğunda sokaklarda başıboş dolaşan pek çok çocuk ve genç var, bunlar toplumumuzun büyük yarası. Dünyada da bu böyle, sürünen, dilenen, gruplar, çeteler halinde yaşayan, dışlanmış binlere çocuk var. Bizde çok büyük boyutlara varmadan elden gelen yapılmalı. Sokak çocukları Türkiye'nin çok önemli bir sorunu. İsteseydik, son yıllarda bu konuda daha başarılı olabilirdik. Ne yazık ki Türkiye'nin bir hastalığı var, bu da ortak, eşgüdümlü bir şey yapamamak. Kurumların birbirleriyle iletişime girememe sorunlarından kaynaklanıyor. Ben üstüm, sen astsın; ben yapayım, sen yardımcı ol gibi davranışlar içerisinde olunması işleri bozuyor. Hasan Gemici ile 7-8 yıl önce bu işe çok güzel başlamıştık. O zaman yurtdışından da insanlar gelip anlatıyorlardı: İşin ortaklaşa yapılması, sivil toplum örgütlerinin buradaki önemi ve eşit paylaşım hizmetleri konularında bilgiler veriyorlardı. Ama bir türlü olmadı. Devlet, benim dediğim olacak, sen gel bana yardım et diyor ve böyle olunca olmuyor. Sivil toplum örgütleri kendi örgütlenmelerini yapıyorlar ama tek başına olmuyor. Bir ayağının devlet olması lazım. Bu hamuru karmak çok zor. Yine de özellikle SHÇEK çatısı altında ve

STÖ'lerin de katkısıyla güzel şeyler oluyor. Valilikler konuya eğiliyor. Sorun büyümeden, çok azmadan, üstesinden gelinecek boyutlardayken çözüm üretmek gerekiyor. Burada yine üniversiteleri suçluyorum. Birkaç değerli hoca dışında bu önemli konu ile ilgilenen, proje yürüten, bilimsel katkı sağlayan yok. Her şey devletten bekleniyor, her zamanki gibi.

— *Sokak çocukları nasıl oluşuyor sizce?*
— Sokak çocuklarını ben kahraman çocuklar diye niteliyorum. Kolay anlamıyor insanlar. İki olay var. Bir tanesi, evlerinden kaçmış, gidecek yeri olmayan, evine dönmek istemeyen, birtakım insanlar tarafından istismar edilmiş çocuklar: tinere alış-



Devlet Bakanı Hasan Gemici ile Okmeydanı Toplum Merkezi'nin açılışında. 1998.

mış sokak çocukları. Bunlar aslında evlerinde de istismara uğrayan çocuklar. Bunlar Türkiye'de çok. Bütün dünyada çok. Aile içi tecavüz, dayak, hakaret, bir odanın içinde sekiz-on kişinin birlikte yaşaması ve bu yaşamın paylaşılması, çocuğun para getirmesinin beklenmesi. Bunların hepsi çok olumsuz şeyler, çocukları çok olumsuz etkiliyor. Ya da parçalanmış aileler, üvey anneler, üvey babalar. Bütün bunlar aile içerisinde huzursuzluk yaratıyor. Bunlardan kız olanlar daha çekingen, ürkek, korkak. Erkek çocuklardan bazıları bir gün pes ediyor, burada duracağımıza sokağa atalım kendimizi deyip, kendilerine göre özgürlük olan sokağa kaçıyorlar. O sırada özgürlük yerine sokağın felaketleri kendilerini buluyor. Bunlar gerçekten evdeki cefadan kaçıp, sokağın felaketine dayanmaya çalışan çocuklar. Öteki binlercesi hâlâ evde, dayak yiyor, tecavüze uğruyor, üveylik sıkıntısı yaşıyor. Onları hiç dikkate almıyoruz, sokaktakilere de aynı şeylerin daha beterini evdeki baba gibi sokaktaki erkekler yapıyor. Onları tinere alıştırıyorlar, esrar taşıtıyorlar, tecavüz ediyorlar vb. Biz suçu hep mağdurda arıyoruz ama asıl suçlu mağdur edenler, bu çocukları istismar edenler. İkinci grup, sokakta bir şeyler satarak evlerini geçindirenler. Bunlar da çok çocuklu ailelerin bilinçli şekilde doğurdukları çocuklar. Bu çocukların sırtından dünya kadar para kazanıyorlar. Beş tane çocuğunu sokağa salar ve her biri biraz para getirirse adamın oturduğu yerde eline geçen parayı düşünün. Biz bazen cam silen, mendil satan çocukların babalarına ulaşıp çocuklara bu işi yaptırmayın, biz size asgari ücretle iş bulalım dediğimizde adam bize olumsuz yanıt veriyor. Asgari ücretle çalışır mıyım hiç diyor. Çocuklar okula ya hiç gidemiyorlar, ya yarım gidiyorlar, ders çalışamıyorlar ve her an sokakta istismar edilmeye hazır, ilerinin kalıcı sokak çocuklarına dönüşebilir çocuklar. Bunlar da başlı başına bir sosyal problem. Bütün bunların çözülmesi için çok girişim yapıldı ama bunların oturtulabilmesi, sürdürülebilmesi için devletin ve sivil toplum örgütlerinin el ele vermesi gerekiyor. Bunun için elimden geleni yaptım ama bu da başarısızlıklardan bir tanesidir. Bir türlü iki taraf da birbirini hazmedemez.

En çok da devlet hep en iyisini bildiğini düşünüp diğer tarafı beceriksiz görmektedir. Bu önemli bir yaradır. Şimdi Yusuf Kulca diye bir genç arkadaşımız var bu işin öncüsü. Hepimizin ona destek vermesi gerekiyor. Gönüllü insanlarımız bile biraz bu işe başlayıp, zorluğunu gördükten sonra geri çekiliyorlar ya da her şeyi öğrendim, benim dediğim olsun demeye başlıyorlar. Bu iş iğneyle kuyu kazmak kadar zor. Yüzlerce çocuk var ortada ve bu iş hiç kolay değil. Bunların ancak bir ikisini kurtarabiliyorsunuz. Çocuklar büyüyorlar, askere gidiyorlar, tinere alıştıkları için organik birtakım bozukluklara da sahipler. Geliyorlar, yine boş gezenin boş kalfası, bir meslek edinememişler, sebatkâr değiller. Bu sefer sizi istismar eden onlar oluyor. En büyük zorluk 18 yaşından sonra sokak çocukları olarak hayata başlamış çocuklar için ne yapılabileceği ve onlar sokağa yeni düşmüş olan çocuklardan nasıl ayrı tutulabileceği konusunda. İstanbul'un büyük bir problemi bu. Onlar için ne yapılabilir, çünkü kocaman adamlar bunlar. Küçük çocuklar için yapılan projeden uzaklaştırılmaları gerekiyor. Nasıl olması gerektiği konusunda oturup kafa kafaya veremiyoruz. Diğer ülkelerde nasıl yapılıyor, onları örnek alıp bu modeller üzerinde çalışmayı düşünemiyoruz. Bazı belediyeler bu konuya duyarlık gösteriyor, Bakırköy Belediyesi, Kadıköy Belediyesi gibi ama diğer belediyeler bu duyarlılıkta değil. Her belediyenin bölgesinde bir çocuk merkezini oluşturması gerekiyor. Bu çocukların gece kalacakları bir yerleri olsun, yıkansınlar, temizlensinler ve sonra yavaş yavaş, ben yuvama döneyim, eğitim göreyim ve gerçekten sorumlu bir yurttaş olabileyim diyebilsin. Bir sürü olanak var ama çok geçici oluyor. Birkaç gün gelip, kaçmaya devam ediyorlar. Biraz daha gayret gösterilir ve devletle sivil toplum kuruluşları gerçekten bunu birbirinin ayağına basmadan el ele yapmak gibi bir karar alabilirlerse, çok iyi olacak. Bu konuda birçok fon var, o fonlar değerlendirilebilir ve başarılı olunabilir. Ama ne yazık ki bu konuda başarılı olunamıyor. Yine de yapılanları küçümsememek gerekiyor. Bu konuda bazı adımlar atıldı, toplum bunu öğrendi.

— Toplum bu konuda nasıl davranmalı?

— SHÇEK, sivil toplum örgütleri, valilikler, belediyeler, Lionslar, Rotaryenler burada çok emek veriyorlar. Ben diyorum ki, siz konuya duyarlıysanız, arabanızın camını silen ya da mendil satan çocuğa para vermeyin. Dilenene para vermeyin. Verdikçe bunları üretiyoruz. Neden toplumun bunu anlamadığını ben de anlayamıyorum. İnsanın yüreği bir kerecik acır, çıkarır üç kuruş verir ama sonrası o çocuğun çalıştırılmasına destek olmak demektir. Bunun çözümü bir türlü bulunmuş değil, en yakın arkadaşlarım bile böyle bir olay karşısında aynı şeyi yapıyor. Toplumsal sorunları daha iyi irdeleyip, neresinde olmamız gerekiyor, hangi ucundan tutmamız gerekiyor, buna karar vermek durumundayız. ÇYDD'li arkadaşlarımızın bir kısmı bu projelerde çalışıyorlar. Bu çocuklara okuma yazma öğretiyorlar. Bu çocuklar kaçıyor, tekrar geliyor, yine kaçıyor ama onlar bıkıp usanmadan o çocukları okur yazar kılmaya, ilköğrenim diplomasını almalarını sağlamaya çalışıyorlar. Bu çocuklara oturup resim yaptırıyorlar, müzik yaptırıyorlar, birlikte bir ekip olmayı öğretmeye çalışıyorlar, iş buluyorlar; ama çocuklar işten kaçıyorlar. Arkadaşlarımız onları tekrar buluyor, hasta olduklarında hastanelere taşıyorlar. Büyük bir sorunu bir ucundan üstlenmeye çalışıyorlar. Arkadaşlarımla gerçekten övünüyorum. Lepra Hastanesi'nin hemşireleri, doktorlarıyla, Bakırköy Belediye Başkanı Ahmet Bahadırlı'nın yaptırdığı ve hastanemizin yanında bulunan çocuk merkezine sürekli destek verdik. Arkadaşlarımızdan bazıları oranın yönetimine de girdiler. Çok başarılı sonuçlar aldık. Gerçekten hastanem ve elemanlarımla övünüyorum. Ayrıca hemşirelerimizden bazıları okuma yazma öğreticiliği kursunu bitirdiler, onlardan bir tanesi yine hastanemizin yakınındaki kadın ve çocuk tutukevinde okuma yazma kursları veriyor. Bu benimle birlikte, benim yanımda çalışan insanların sadece para karşılığı çalışmayıp, aynı zamanda sosyal sorunları da bir ucundan tutmanın erdemini de algıladıklarını gösteriyor. Ne yazık ki sokak çocukları çalışmalarına kısa süreli katılanlar, sorumluluğu üstlenmiş olanlara dedikodu mekanizmasıyla

büyük zarar veriyor. Bu çocuklar sıkışınca her türlü yalanı, iftirayı üretirler ve onları çok seven, gecesini gündüzüne katan insanları, bir tinere satabilirler. Bu gerçeği hiç unutmamak ve dedikodulara kapılmamak gerekir.

— Toplumsal örgütlenmeden epeyce söz ettik. Şimdi Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin kuruluşuna gelelim. Sanırım Türkiye'nin en geniş katılıma ve etkinliğe sahip sivil toplum örgütü bu. Siz de bu derneğin kurucularındansınız. Nasıl başladı bu hareket?

— 1989 yılında başladı bu girişimler. Anımsarsanız, o yıllarda ileri boyutlarda irtica hareketleri vardı. Birçok aydın, Atatürkçü, çağdaş insan bu irticai örgütlenmelerden rahatsızlık duyuyordu. Toplumun çeşitli kesimlerinden insanlardı bunlar. Herkesin belli alanlarda belli birikimleri, özellikleri vardı. Ben Anadolu'daki sağlık taramaları sırasında Anadolu'yu, özellikle eğitim eksikliklerini ve kadın sorununu tanımıştım. Aysel Ekşi bizleri, bu gerici örgütlenmeye karşı bir şeyler yapmayı isteyen birçok kişiyi bir araya getirmeye çalıştı. Uzun toplantılar yaptık. Ülkenin gidişini, yapılabilecekleri, örgütlenmenin en doğru nasıl olması gerektiğini tartıştık. Va-



ÇYDD'nin büyük destekçisi felsefeci Hüseyin Batuhan (yaşamıyor), Cevat Çapan ve Füsun Akatlı bir ÇYDD panelinde. 1996.

kıf mı kuralım, şirket mi kuralım, daha rahat, gevşek bir yapı mı oluşturalım diye uzun uzun konuştuk. Bu arada Muammer Aksoy da Ankara'da Atatürkçü Düşünce Derneği'ni kuruyordu. İstanbul'a geldi ve onunla da yapılabileceklerin neler olduğunu konuşma fırsatımız oldu. Onlar Ankara'da hukukçu ağırlıklı ADD'yi kuruyorlardı. Bizler de, daha eyleme dönük ve eğitimci ağırlıklı ÇYDD'yi kuruyorduk. Böylece hem fikir hem eylem alanlarını kapsayan sivil toplum örgütlenmesi olacak ve bunlar geliştikçe birbirini tamamlayacaktı.

— O dönem birçok insanın özveriyle ve inançla bu çalışmalara katıldığı ve umutlu olduğu bir dönemdi, değil mi?

— O dönemde, herkes, tüm yürekli Atatürkçüler ayaktaydı, ayrı ayrı ya da birlikte bir şeyler yapmaya çalışıyorduk. Muammer Aksoy'u, Bahriye Uçok'u, Uğur Mumcu'yu, Ahmet Taner Kışlalı'yı, Yekta Güngör Özden'i, Bülent Tanör'ü, Toktamış Ateş'i, Aysel Ekşi'yi, Necla Arat'ı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nu, Meriç Hanım'ı, (Onu Mavi Yolculuk'ta tanımıştım.) Şerafettin Turan Hoca'yı, Sami Karaören dostu hep o dönemlerde tanıdım. Birçoğu hunharca öldürülen ya da zaman içinde bazıları aramızdan ayrılan, bazılarıyla yollarımız ayrılan bu değerli insanların yurt için, Atatürk ve laiklik için çarpan yüreklerini yakından tanımak, tasayı paylaşmak benim için hâlâ çok değerlidir. Hablemitoğlu'nu, Vural Savaş'ı ve daha nice Atatürkçüyü, yazarı, sanatçıyı daha sonra tanıdım. Birçok eylem ve söylemde birlikte olduk, güç aldık, güç verdik. Sanatçı dostlar, gerek cüzzam çalışmalarında, gerekse Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ne katkı olarak bize çok şey kattılar; resimleriyle, müzikleriyle desteklediler, sergiler açtık, konserler yaptık. Bunlar saymakla bitmez, zaten bitmeden sürüyor.

En ilginci, birçok kez Nejat Yavaşoğulları ve Bulutsuzluk Özlemi'yle yaptığımız ücretsiz konserlerdi. İstanbul'da burslu öğrencilerle başladık. Sonra ses düzenlerini kamyonlara yükleyip, ver elini İdil, ver elini Posof, binlerce poşulu insanla, İdil ve Ardahan köylüsüyle hard rock müziği... İnanılmaz coşkulu geceler yaşadık.

Kuşkusuz, oralara neden türkücü götürmüyorsunuz diye de eleştiri aldık... Efendim nerede, ben nerede (babaannemin sözü)!..

Neyse, bildiğiniz gibi şimdi, ADD'ler çok sayıda örgütlendiler. ÇYDD olarak biz daha ağır gidiyor, sayıdan çok üretime ve niteliğe önem veriyor, kontrolü ve bütünlüğü yitirmemeye, en çok da aktif siyasete bulaşmamaya çalışıyoruz.

— *Derneğe başvurular çok mu hızlı oldu?*

— Evet, çünkü o aralar yapılan yerel seçimleri Refah Partisi kazanıyordu. Seçim sonuçlarının gerici örgütlenmeye ve ülkenin Cumhuriyet'i bile yitirmesine neden olabilecek bir geriye gidişe neden olabileceğini fark eden binlerce çağdaş, Atatürkçü insan Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ne ve Ata-



ÇYDD'nin bir panelinden sonra Ahmet Taner Kışlalı ile bir sohbet. 24 Mart 1998.

türkçü Düşünce Derneği'ne üye olmaya başladılar. Biz baktık ki merkeze çok talep var, İstanbul'da ilçe örgütlerini kurduk ve bize kaydolanları ilçelere havale ettik. Sonra ülkenin diğer il ve ilçelerinden istekler gelmeye başladı ve oralarda da, başvuruları dikkatle inceledikten sonra şubeler açtık. Halen 97 şube ve bir genel merkez olarak çalışıyoruz.

— *Hangi projelerle başladınız?*
— Önce yaz okulları açtık. Özellikle varoşlarda. Gerici örgütlenme yazları çocukları kuran kurslarına çağırıyor ya da çocuklar bütün zamanlarını sokakta geçiriyorlardı. Biz de bu çocuklar sokaklarda kalmasınlar diye çeşitli okullarla yazıştık, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin aldık ve devletin ilköğretim okullarında, derneğimizin üyesi gönüllü hocalarla yaz kursları düzenledik. Çocuklar bu okullarda hem eksik derslerini tamamlıyorlar, hem resim yapıyorlar, müzik öğreniyorlardı. İlk zamanlarda palyaço kılığına girip öğrencileri okullara çağırıyorduk, onlara mutluluk verici bir ortam olduğunu gösteriyorduk. Çünkü gerici örgütlenme gerçekten çok sistemli çalışıyordu.

— *Milli Eğitim'in, okul müdürlerinin tutumları ne oldu?*
— Birçok okul müdürü istekle katıldı bu projeye ama bazı müdürler çeşitli bahaneler bularak bu projeye katılmak istemediler. Yazın ben izindeyim, sorumluluğu kimseye veremem gibi; okul kirlenecek, hademeler yok, para isterler, temizletemem gibi bahaneler buldular. Bütün bunlara karşın, bu proje çok başarılı oldu ve hâlâ devam ediyor. Sonra baktık çocuklar eğlenerek öğrenmeyi sevdiler, alıştılar, kışın bu işi bırakmayalım dedik. Böylelikle kış okulları projesi doğdu.

— *Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin eğitime çok ağırlık verdiği görülüyor.*
— Evet, çünkü derneğimizi kurarken, Atatürk ilkelerini koruma, geliştirme ve çağdaş eğitim yoluyla çağdaş insana ve topluma ulaşma gibi temel bir ilke koymuştuk. Eğitimin çağdaş olması, yaygın olması, fırsat eşitliği içinde olması bu ilkede var.

Biz kış okullarını cumartesi günleri, ders takviyesi biçiminde yapmayı düşündük. Biraz da kültürel destek vermek gerekiyordu. Kış okulları da hızla kayıt almaya başladı. Çok talep oldu. Cumartesi günleri sabahtan akşama kadar bize gösterilen bir okulda belli bir program uyguluyorduk ve yıl boyunca sürüyordu bu. Yine bazı okullar bahane bulup katılmadılar ama, ne olur gelin bu okulunuzu bizde açın diye ısrar eden müdürler oldu, o okulların öğretmenleri de gönüllü olarak katıldılar bu sınıflara. Yaz okullarının izinleri için önce ilçe milli eğitim müdürlüğüne yazılıyor. Onlar da il milli eğitim müdürlüğünden izin alıyorlar ve valilik onaylıyor. Bu yöneticiler siyasi nedenlerle karşı dururlarsa izin alamıyorsunuz tabii. Ama biz de yasadışı bir şey yapmıyorduk ki. Çocuklarımızın eğitimine gönüllü olarak katılıyorduk. Projeler gayet açıktı ve karşı durulması için gerekçe bulmak zordu. Bu yüzden engellemeler küçük çapta kaldı. Bir okulla anlaşamadığımızda, projeyi yakındaki bir başka okula kaydırdık. Gönüllü öğretmenlerimiz, arkadaşlarımız yine canla başla çalıştı bu kış okullarında. Kimi beslenme sorununu çözdü, kimi eski kitaplar, eğitim malzemeleri buldu. O bölgenin çocuklarının neyi eksikse onları sağlamaya çalıştık ve kış okulları, yoksul ve dersleri çok iyi olmayan birçok çocuğumuzun eğitim düzeyini yükseltti. Ayrıca anne babalara da seminerler yapıldı, yapılıyor.

Sonra burs programımızı başlattık. Üniversite öğretim üyesi olduğumuz için, Anadolu'dan gelen birçok gencin ne kadar yoksul olduğunu görüyorduk. Lisede çok iyi bir eğitim almadığı halde, hiçbir kursa gitmediği halde İstanbul'da üniversiteyi kazanmış ama kayıt parası bile bulamayan, kalacak bir yeri olmayan, ne yapacağını bilemez durumda olan birçok üniversite öğrencisinin bulunduğunu bildiğimizden, burs programımızı üniversiteden başlattık. Devletin bursları çok yavaş bağlanıyordu. Bursların geri ödenmesinde beyaz eşya fiyatları, yok bilmem ne endeksi diyerek çocukların ve ailelerin büyük borç altına girdiklerini düşündükleri koşullar vardı. Bir sürü evrak, formalite ile devlet burslarına başvuru caydırıcı bir

hale sokulmuştu neredeyse. Yıllarca Kredi Yurtlar Kurumu'yla cebelleştim bu yurt sorununu çözmek, biraz kolaylaştırmak için ama ne mümkün! Yine de sağ olsun, ÖSYM Başkanı Fethi Toker Hoca beni biraz dinledi de bir önerim gerçekleşti.

— *Neydi öneriniz?*
— Sınav başvuru formlarına bir cümle eklenmesi ve bilgisayarın çocuğu okumaya hak kazandığı kuruma yakın bir devlet yurduna yerleştirmesi. "Sınavı kazandığım taktirde yurt istiyorum," diye bir cümle yazıldı ve evet- hayır olmak üzere iki seçenek kondu. Bu yapılmadan önce çocuklar sınavı kazandıktan ve kayıt olduktan sonra yurt başvurusu yapıyor ve aylarca bekliyorlardı. Şimdi sınavı kazanan, evet seçeneğini işaretlemişse sonuç formunda, şu yurda yerleştirildiniz, diye belirtiliyor.

— *Küçük bir cümlenin daha önce akıl edilip konmaması ve önerilerinize karşın yıllarca bir düzeltme yapılmayıp çocukların boşuna emek, zaman, para yitirmelerine neden olunması ne anlaşılmaz bir tutum. Bürokrasi, gelişmenin önünde bir engel haline gelmiş...*
— Evet, yazık ki ülkemizde bürokrasi öylesine ağdalanmış durumda ki ve birçok memur, inisiyatif kullanmaktan, bir üst makama öneriler vermekten öylesine çekiniyorlar ki, çok basit müdahalelerle düzelebilecek sorunlar çözümsüz bekliyor. Bakın, önemli bir örnek vereyim. Yüksek Öğretim Yurtları, Kredi Yurtlar Kurumu'na bağlı. Kredi Yurtlar Kurumu ise Milli Eğitim'e bağlı ve başında bir rektör var. Kredi Yurtlar Kurumu'nun görevi yurtları yapıp üniversiteye devretmek. Çünkü yurtlar, genellikle ya bir üniversite kampüsünde ya da oraya çok yakın bir yerde yapılıyor. Kurum devredeceğine işletiyor. Türkiye'nin birçok yerine dağıldığı için de yurtların kontrolünü elden kaçırıyor. Yönetim onlarda olduğundan, rektörler duruma etki edemiyorlar ve yurtlar siyasallaşıyor, kimi zaman militan bazı öğrenciler ve yurtlara dışarıdan da gelenlerle buralar oldukça korkunç bir duruma gelebiliyor. Ye-

ni gelen çocuklar yurda hakim olan siyasal gruba katılmazlarsa dayak yiyor ve yurdu terk etmek zorunda kalıyorlar.

Yurtlarda da genellikle ülkücü ya da şeriatçı hakimiyeti var. Buna ya göz yumuluyor ya da destekleniyor. Bu nedenle, ilk aylarda hızla dolan yurtlar, ocak şubatta üçte bir kapasiteye düşüyor. Bu gerçek kimsenin umurunda değil!

Yurt yönetimleri ve Kredi Yurtlar Kurumu, gördükleri baskı nedeniyle psikolojik sorunlar yaşayan ya da yurttan hatta üniversiteden ayrılmak zorunda kalan çocukları görmezden geliyor. Ya da her zaman yapıldığı gibi, "münferit vaka" denerek geçiştiriliyor bu durum. Üniversitelerse bu konuyla asla ilgilenmiyor, başına bela almak istemiyor.

Bizim, sorunlara karşı görmeye, anlamaya ve çözmeye yönelik değil de, görmemeye, sorunu yok saymaya ve üstünü örtmeye yönelik kötü bir tutumumuz var. Kredi Yurtlar Kurumu aslında iyi kurulmuş bir kurum, ama yurtlarda sorun var, yurtlar iyi yönetilmiyor ve öğrenciler mağdur durumda. Önce bunun görülmesi, kabul edilmesi ve çözüm önerilerinin dikkate alınması gerekiyor. Benim yıllardır önerim, yurtların yönetimlerinin bu kurumdan alınarak en yakınındaki üniversiteye verilmesi. Kaç kez yazıp çizmeme, yetkililerle defalarca görüşmeme karşın bunu kabul ettiremedim. Yalnızca İstanbul Üniversitesi'nin Avcılar Kampüsü'ndeki üç yurdu üniversite devraldı ve işletmeye başladı. Sorunlar çözüldü büyük ölçüde. Bütün üniversiteler bunu yapsa iyi olacak ama bu rektörlüklere yeni yükler getirdiği için pek istenmiyor. Oysa üniversiteler çok kolaylıkla, küçük birer ekip kurarak işletmeyi başarabilirler. Yöneticilerin ve öğretim üyelerinin buna inanabilmesi gerek.

— Bu önerileri de eminim YÖK*'e götürdünüz ve yanıt alamadınız, değil mi?*

— Götürmez olur muyum! Yurtlarla ilgilenebileceğimi söyledim ama hiç yanaşmadılar. Dedim ya, YÖK'de, başkan ne derse o oluyor ve gündem ancak onun önceliklerinden oluşuyor.

Yurtlardaki başına buyrukluk ve yanlış yönetim öğrencileri kaçırıyor. Anadolu'dan gelmiş yoksul çocuklar devlet yurt-

larından ayrılınca tarikat yurtlarına gitmek zorunda kalıyorlar. Tarikat yurtları öyle iyi örgütlenmişler ki. Anadolu'dan gelen öğrenciyi, daha kayıt olurken, hatta otobüsten indiği zaman birtakım "teyzeler", "amcalar", "ablalar" karşılıyor ve onlara kucak açıp kendi evlerinde, yurtlarında ağırlıyor, ekonomik destek de vererek ilgileniyorlar. Ana babalar da mutlu oluyor çocuklarımız emin ellerde diye. Ardından namaz kılma, baş örtme gibi gayet masum öneriler gelmeye başlıyor. Sonunda bakıyorsunuz ki, çocuk militan bir şeriatçı olmuş ve yeni gençleri etkilemeye başlamış. İşte devletin bunu engellemesi, devlet yurtlarında siyasalaşmaya asla izin vermemesi ve öğrencileri rahat ettirmesi gerekiyor.

— *Siyasal partilerin bağlantıları da mutlaka vardır, sanırım.*
— Olmaz olur mu. Zaten yurttaki siyasal örgütlenme sırtını belli bir siyasal güce ve ekonomik birikime dayadığı için var. Üniversiteler yurtların yönetimini üstlenirse en azından bunu kesmek mümkün olabilecek. Kredi Yurtlar Kurumu'nun yurtlarındaki sorunları bildiğimizden, öğrencileri ekonomik olarak biraz olsun destekler ve bunu da derneğimizin ilkelerini öğrencilere tanıtarak yaparsak öğrencileri ışık evlerinin, tarikat yurtlarının eline düşmekten belki biraz kurtarabiliriz dedik. Şeriatçı sermayenin yaptığı destek kadar destek bulamasak da, ülkemizin aydın ve çağdaş insanlarının bize destek olacağına inandık. Çok çalışkan ve idealist bir arkadaşımız olan Abdullah Kehale'ye burs projesinin başkanlığını verdik. Abdullah arkadaşımız çok iyi yetişmiş bir kimya mühendisi. Bir boya imalathanesi var. 1994-95 yıllarında bu proje ete kemiğe büründü. Eşi dostu devreye soktuk, "Bir ışık da siz yakın" dedik. O sıralar çok hoş bir öyküyü de, projelerin tanıtımı ve insanların katılımı için kullandık. "Deniz Yıldızı" öyküsünü...

— *Anlatır mısınız?*
— Bir adam sahilde yürüyormuş. Denizin kıyısında bir başka adamın eğilip yerden bir şey alarak denize doğru fırlattığını, bunu defalarca yaptığını görmüş. Adama yaklaşıp ne yap-

tığını sorduğunda, adam, "Karaya vurmuş yıldızları ölmesinler diye denize atıyorum," demiş. Öbür adam, "İyi de, milyonlarca yıldız var burada, ne fark edecek?" deyince, yıldızları kurtarmaya çalışan adam yere eğilip bir yıldız almış, denize fırlatmış, "Bakın, onun için fark etti," demiş.

O dönemlerdeki şeriatçıların aşırı örgütlenmelerine karşı, biz de gençlerimizi birer birer, deniz yıldızı gibi çağdaşlığa, cumhuriyet ve Atatürk sevgisine, bilimsel düşünceye, gerçek üniversiteye yönlendirmeye çalıştık, işte. Her biri için bir şeylerin "fark ettiğine" eminim.

Burs projesi zaman içinde gelişti, bugün binlerce öğrencimiz, binlerce çağdaş insanımızın desteğiyle yükseköğrenimlerinde biraz olsun destek görüyorlar. Yılda ortalama beş yüz öğrenci mezun olup ülkeye dağılıyor, onlarla herhangi bir yerde karşılaşmak çok anlamlı ve mutluluk verici oluyor.

— Burs vereceğiniz öğrencileri nasıl seçiyorsunuz?

— Atatürkçü ve Cumhuriyet'e bağlı olması gerekiyor bursiyerlerimizin. Bir de dini kuruluşlardan, arkasında gericiliğin olduğu kurumlardan burs almamaları gerekiyor. Bunun için fakültelerde koordinatörlerimiz olan öğretim üyelerinin görüşlerini alıyor, sonra öğrencilerle görüşüyoruz. Şimdi şubelerimizden bazıları ilk ve ortaöğretim öğrencilerine de burslar sağlıyor. Ortama on altı bin bursiyerimiz var. On bin yükseköğrenim bursu şubelerle birlikte dönüşümlü yürüyor. Son yıllarda, beş bine ulaşan mezunumuz oldu. Öbür kız öğrenci burslarıyla da on altı bine varıyoruz.

— Derneğin kaç üyesi var?

— Üye sayımız on altı ile yirmi bin kişi arasında değişiyor. Girenler ve çıkanlar nedeniyle sayı oynuyor. Dernekler yasasına göre aidatını ödemeyeni bir süre sonra çıkarmak zorundasınız üyelikten. Sürekli olarak bu sayılar güncelleştiriliyor.

— Dernek olarak örgütlenmenin sıkıntılarını yaşıyorsunuz, değil mi?

— Dernekler, sivil toplum örgütleri bir ülkenin çok önemli kurumlarıdır. Dernek sayısı ve derneklere üye olan insanların sayıları, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren ölçütlerdendir. Sivil örgütlenme, iktidarları denetler ve gerektiğinde muhalefet yapar. Toplumun nabzını duyurur. Yanlış uygulamalara işaret eder, düzeltme önerilerini gösterir ve eylemli katkı sağlar demokrasiye, insan haklarına, çevreye ve her tür gelişime.

— Bu kadar yararına karşın neden korkulur sivil örgütlenmeden?
— Uygar ülkelerde, bilgili, demokrat, açık kafalı ve açık yürekli yönetimler toplumlarının seslerini duymak isterler. Kompleksli, kendine güveni olmayan politikacı aklıyla, küçük hesaplarla, plansız programsız iş yapan iktidarlar ise muhalefete, hele yönettiklerini düşündükleri toplumdan gelen muhalefete tahammül edemezler. Oysa sivil örgütlenme, bir güvenlik sorunu değil, bir özgürlük sorunudur. Devletin demokratikleşmesi için zorunludur.

— 12 Eylül ve onun yarattığı yasalar, demokratikleşmenin önünü tıkamıyor mu?
— Evet, özellikle 12 Eylül'den sonra örgüt sözcüğü hep terör örgütü gibi algılanıyor. Oysa demokratik ve açık örgütlenmeler, terörü de önleyebilecek özelliktedirler.

— Derneğinizin kız çocuklarının okutulmasıyla ilgili projeleri de vardı, değil mi? Nasıl başladı, nasıl gelişti bu düşünce?
— Dört yıl kadar önceydi. Siirt Pervari kaymakamı bize bir mektup yazdı ve dedi ki, "17 kızım var. İlkokulu bitirdiler. Liseye gitmelerini çok istiyorum. Bu ilçede liseye giden hiç kız yok. Burs bulabilirsek onları liseye gönderebiliriz." O sırada Almanya'da yaşayan oğlum Çınar'dan bir destek geldi. Eşiyle birlikte onlar da Almanya'da Alman yasalarına göre ÇYDD benzeri bir dernek kurmuşlardı ve Almanya'daki vatandaşlarımıza eğitim desteği vermeyi amaçlıyorlardı. Onlar destek ver-

diler ve kızları bu bursla liseye gönderdik. Sonra düşünmeye başladık. Birçok ilçede lisede okuyan kız yok. Biz her ilçeden yirmi kızımızı liseye gönderebilsek çok büyük bir hizmet yaparız.

On - on beş ilçeyle başladık işe. Gerçekten her ilçeden yirmi çalışkan kız seçildi. Bu çocuklarla konuştuğumuzda hemen hepsi öğretmen olmak istediklerini söylüyorlardı. Böylece projenin adı da doğdu: "Anadolu'da Bir Kızım Var, Öğretmen Olacak."

Her ilçeden yirmişer öğrenci için burs bulacağımızı kaymakamlara yazarken Tunceli Valisine de yazmıştık. Tunceli Valisi M. Ali Türker, daha sonra Bolu valisi oldu. Harika bir insan. Tunceli'de eşiyle birlikte öyle güzel çalışmalar yaptılar ki, halk ona "Vali Baba" diyordu. Vali Bey bizim mektubumuzu alınca bize on ilçeden yirmişer kız belirledi. Tunceli'den iki yüz kız ile proje üç yüz çocuğu buldu. Epeyce uğraştık ve bunlara burs sağladık. Bu çalışmaları yaparken Ayşe Yüksel ile konuşuyorduk: Neden bu üç yüz çocukla sınırlı? Neden beş bin, elli bin, yüz bin olmasın? Biz Ayşe ile bu proje neden daha çok kızı kapsamasın diye konuşurken birkaç gün sonra halkla ilişkiler yöneticisi sevgili Sibel Asna telefon etti ve sosyal sorumluluk projesi yapmak isteyen bir grup olduğunu, projelerimizi getirmemizi söyledi. Turkcell ile "Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları" projesi işte böyle başladı. Emekli öğretmenlerimiz, gönüllülerimiz deli gibi çalışarak il ve ilçelerde valilerle, kaymakamlarla ve Milli Eğitim'lerle iletişim kurarak en yoksul, okuma şansını bulamayan beş bin kızı saptadılar. Bankalarda hesaplar açıldı ve bu beş bin kızımız Turkcell'den burs alıyorlar şimdi. Bu arada "Anadolu'da Bir Kızım Var, Öğretmen Olacak" projesi de ayrı bir koldan yürüyor, ilköğretimin 6., 7. ve 8. sınıflarını kapsıyor. Burada ordumuzu mutlaka anımsamamız gerek. Çünkü ordu, Anadolu'da son derece düzenli bir sosyal dernek gibi çalışıyor ve özellikle kız çocuklarının okumasına çok önem veriyor. Sınır bölgelerimizden generaller aradılar, burada okumak isteyen kızlar var ama olanakları yok, bunlara okul bulur musunuz diye. Ben, biliyorsunuz Kandilli

Kız Lisesi mezunuyum. Lisenin Müdürü Mera Buluş çok iyi bir insan. Onunla dertleştik, sonra İl Milli Eğitim Müdürü Ömer Balıbey'le konuştuk, bu istekleri nasıl karşılarız diye. Kendisi konuya çok sıcak baktı, sağ olsun. Yatılı pansiyonları olan okulların müdürleri ile toplantılar yaptık ve birçok boş yatak olduğunu gördük.

— *Yeni bir proje doğuyor galiba?..*
— Evet, bunun üzerine Anadolu'dan 165 kızımızı getirdik ve İstanbul'daki dört kız lisesine yerleştirdik. Arkadaşlarımız her hafta sonu çocukların eksik eğitimlerini tamamlamak için kurslar yaptılar, çünkü bu çocukların bir kısmı ya hiç İngilizce görmemişti, ya matematikleri, başka dersleri zayıftı. Kültürel geziler yaptılar, giyim kuşamlarıyla ilgilendiler, harçlıklarını üstlendik. Böylece "Çağdaş Yatılı Kızlar Projesi" doğmuş oldu. Geçen yıl elli dört mezun verdik. Bu yıl da o kadar. İçlerinden yüzde onu üniversiteleri kazanıyor. Bu projelerden lise sonrasında yükseköğrenimi kazananları da kursla desteklemeyi sürdürüyoruz. Ayrıca kazanamayanlar için bir meslek eğitimi yaratma çabalarımızı yürütüyoruz.

— *Öğrencilerin başarı düzeyleri nasıl?*
— İnanılmaz derecede iyi. Okul birincileri, sınıf birincileri var; iftiharla, teşekkürle geçiyorlar. Çok büyük bir potansiyel var Anadolu'muzda, yeter ki önünü açalım bu çocukların. Kızların ön planda olması ayrıca çok güzel. Ancak, yine yurt ihtiyacı karşımıza çıkıyor. Biliyorsunuz, köylerde beşinci sınıfa kadar kapasitesi olan okullar oluyor. Çoğunda birleştirilmiş sınıflar var. Her köyde hemen hemen yüz kadar ilkokul çocuğu oluyor. Beşinci sınıfı bitiriyorlar ama altıncı sınıfta ya bir YİBO'ya gitmek ya da taşımalı eğitime girmek zorundalar. Köyler okula yakınsa sorun olmuyor ama kimi köy yirmi, otuz, elli kilometre uzaklıkta oluyor okula; o zaman karda kışta, -45°C'de insanlar kızlarını göndermek istemiyorlar. Tek çözüm var kanımca, o da her ilçeye 60-100 kişilik birer kız yurdu yapılması.

— Bu yurtları kim yönetiyor?

— Çeşitli kişi ve kuruluşların yapıp donatacağı yurtlar ya Milli Eğitim ya da Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından yönetiliyor. Ama yine valinin ya da kaymakamın becerikliliği çok önemli. Onlar iyi ilişkiler kurmuşlar ve yörenin zengin insanlarını, güçlü firmalarını ikna etmişler ya da başka yerlerden yardımlar bulabilmişlerse bu yurtları yaptırabiliyorlar. Hayırsever insanlar da kendiliklerinden gelebiliyor bazen. Örneğin, bir gün bir hanım ağlayarak geldi ve eşi Oğuz Eren'in ölmeden önce Çağdaş Yaşam için bir şey yapalım dediğini söyleyerek, tüm birikimleri olan elli bin doları bize verdi. O sırada Hilton çalışanları da kendi aralarında bir elli bin dolar topladılar. Çok iyi, dürüst bir müteahhit bulduk ve bu iki bağışı birleştirip doğru dürüst bir yurt yaptık üç ayda. Van'ın Çaldıran'ında. Oradaki bir okula bağladık bu yurdu. O okul bir PİO oldu. Üç yıl kadar önce bir 23 Nisan günü, NTV bir gün boyunca bağış toplama kampanyası yapmıştı. On kuruluştan proje istedi. Biz de oraya Çaldıran Çocuk Merkezi projesini sunduk. Toplanan para on kuruluşa bölündü, bize de yetmiş iki milyar düştü. Mimari projeyi Cengiz Bektaş çizdi. Bir ana sınıfı, kitaplığı, çocuk bahçesi, çok amaçlı salonu ve bilgisayar odası olan bu merkezi PİO ile birleştirdik. Kızlar oradan da yararlanmaya başladı. Buraya alınacak kızları saptamak için kaymakam bir duyuru yaptı. Aynı gün, seksen yerimiz için iki yüz öğrenci başvurdu. Biz bunları yaparken diyorlardı ki, "Orası çok geri bir bölgedir size hiçbir kızı göndermezler." Evet, orası gerçekten geri ve yoksul bir bölge. İran sınırımızda. Oraya özel olarak ilgi gösterilmesi gerekiyor. Bizim bu yaptıklarımızdan sonra kaymakam da heyecanlı, o da bir yerlerden para bulup bir ikinci bina yaptı yurt için. Böylelikle bu geri bölgemizde kız çocuklarının eğitim seferberliği hareketlendi, güçlendi. Buraya hâlâ yeni yeni kız yatağı, yurdu gerekiyor, ama nerde?

Bir başka önemli bağışı, rahmetli Muhsin Ertuğrul'un eşi Handan Ertuğrul yaptı. Verdiği parayla altmış kişilik bir kız yurdu yapıp Marmara Üniversitesi'ne devrettik. Sonra, İstan-

bul Üniversitesi'nin hocalar için lojman olarak kullanılmak üzere yapılmış altı binası vardı, onların beşini onarıp kız yurdu yaptık. Bütün bu çalışmalar, bize yeni bina yapıp boşa masraf etmektense, kamu kuruluşlarının kullanılmayan binalarını onarıp içini donatmanın daha doğru olduğunu gösterdi. Şimdi bu yolla çalışıyoruz. Deprem sonrası Bingöl'de yıkılan kız yurdunun yerine, Prof. Dr. Nazan Bergişadi'nin bağışıyla altmış yataklı bir kız yurdu, doksan günde tamamlandı.

Bu arada deprem sırasında Yalova'da kapanmak üzere olan Süs Bitkileri Meslek Lisesi için ANEL Elektrik Kurumu'na otuz yataklı bir yurt yaptırarak okulu canlandırdık. Termal'de, birçok etkinliğin arasında, Almanya'nın Krefeld Türk-Alman Derneği'nden aldığımız bağışla ilköğretim okulunun bahçesine iki yüz öğrencilik bir yurt yaptık. Bu yurtta depremde ailesini yitirmiş ve devlet tarafından korunmaya alınmış çocuklar kalıyor. Deprem zamanında deprem bölgesinde, çok hesaplı, sekizer sınıflık kalıcı prefabrik okullar da yaptırdık. Deprem göçü alan yörelere de elimizi uzatmaya çalıştık. Diyarbakır Ergani'de ve Çınar'da çok iyi çalışan iki okulumuz var, bir tane Erzurum Aşkale'de var.

— *Bu bölgeleri nasıl seçiyorsunuz?*

— Genellikle bize başvuran kaymakamlar oluyor. İlgili, çalışkan, bir şeyler yapmak isteyen insanlar. Bizi buluyorlar, geri-göç aldıklarını, okuyacak çocukları olduğunu, yardıma gereksinimleri olduğunu söylüyorlar. Kaymakamın bu ilgisi ve isteği bizim için bir güvence oluyor ve o bölgeye gidiyoruz. Erzurum Şenkaya'da üç köy okulu yaptık. Oralarda da dağ köyleri deprem yaşadı.

Çaldıran'dan sonra Muradiye'de, İdil'de, Siirt'te, Posof'ta, Eruh'ta çeşitli çalışmalarımız oldu. Muradiye'de eskiden kalma lojmanı olmayan bir okulda bir öğretmenimiz, Hakan öğretmen, sınıfta uyurken kömür zehirlenmesinden ölmüştü. Bu bizi çok üzdü. Tüm şubelerimize yaydık ve dedik ki, bundan sonra okul yaparken mutlaka öğretmen lojmanını da düşünmeliyiz. Sponsorlarımız ya da bize çeşitli yardımlar yapan kişi

ve kuruluşlardan ne kadar çok destek alırsak, o kadar çok iş yapabiliriz. Bekleyen onlarca dosya var, talep var. Herkesin kendi gücüne göre yapabileceği yardımlar oluyor. Örneğin, Eruh'ta, YİBO'nun kız yurdunun içinin döşenmesi için bir sponsor arıyorduk, bunu bir toplantıda söyleyince bir iş adamımız, Ferhat Şenatalar bu işi üstlendi, ortaya harika bir yurt, ardından Halk Kitaplığı projeleri çıktı. Ferhat Bey'e Eruh'un babası diyoruz.

— *Büyük firmaların katılımları da var epeyce sanırım.*

— Evet, son zamanlarda "sosyal sorumluluk" denilen bir kavram oluştu. Büyük şirketler, kazançlarının bir bölümünü toplumsal düzeyi artırıcı bazı projelere ayırıyorlar. Biraz önce değindiğimiz Turkcell'in projesi bunlardan biri. Bu, aslında gelişmiş ülkelerde eskiden beri uygulanıyor. Yıllar önce bir ilaç firması bize cüzzamlı hastalarımız için ücretsiz ilaç veriyordu. Bir gün beni İsviçre'ye, fabrikaya davet ettiler, bir konferans vereyim diye. Neyle ilgili olduğunu sorduğumda, cüzzamla ilgili yaptıklarınızı anlatın dediler. Ben, buna bir anlam veremeyince açıkladılar. Dediler ki, "Biz işçilerimize, kazancımızı nasıl harcadığımızı anlatmak istiyoruz. Onlar bizim için çalışıyorlar, onların emeğiyle firmamız zenginleşiyor. Ama bu emeklerinin karşılığında biz iyi şeyler de yapıyoruz. Başka ülkelerde çeşitli yardımlarımız var. İşte bunları onların bilmesini istiyoruz."

— Şimdi bu sosyal sorumluluk projeleri bir prestij konusu oldu. Büyük firmalar yalnızca kazandıkları paralarla, cirolarıyla değil, toplumlarına katkılarıyla da ölçülüyorlar. Turkcell, "Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları" projesi için iki ödül aldı. Hatta bir üçüncüyü de alacak galiba. Mükemmeliyet ödülü. Uluslararası ödüller bunlar.

— Örneklerden biri de GlaxoSmithKline. Birbirleriyle evlendiler ya, onların bir projeyi desteklemesini hayal etmiştim. Hep düşünürdüm. Hekimler, ilaç üreticileri, tıp öğrencilerini desteklesin; eczacılar eczacılık öğrencilerini, diş hekimleri dişçilik öğrencilerini desteklesinler diye. Olmayacak şey de-

ğil aslında. GlaxoSmithKline de tıp öğrencilerini destekleme projemizi beğendi ve 2002-2003 ders yılı için Anadolu'daki şubelerimizin belirlediği üç yüz tıp öğrencisine her ay 75 milyon TL burs verdiler. Bu burs Eylül 2003'te 100 milyon TL'ye yükseldi. Böylelikle "Geleceğin Doktorları" projesi doğdu.

Son zamanlarda yaptığımız güzel bir iş de, TED İstanbul Koleji ve Turkcell'in katkısıyla gerçekleşti. Bu proje kapsamında 4., 5. ve 6. sınıflardan olmak üzere Anadolu'da, 5 ilden 26 çalışkan, başarılı kız öğrenci seçildi. Bunlar TED Koleji'nde Turkcell'in burslusu olarak okuyacaklar ve Turkcell'in yaptırmış olduğu yurtta kalacaklar. Bu çocukları, valilerin belirledikleri elli kişilik listeden TED'in rehber öğretmenleri seçmişlerdi ve kırsal alanda ne denli zeki kız çocukları olduğuna şaşmışlardı. Bu proje için önseçimi kazanan ama ana listeye girip TED'e gelemeyen yetmiş bir kızımız için de Türk Kadın Hukukçular Derneği Başkanı Prof. Dr. Aysel Çelikel burs buldu.

— ÇYDD*'nin büyük kentlerimizde, kentin içinde de çalışmaları var, değil mi?*

— Evet, bizim şubelerimizin hepsi çok etkin, çalışkan insanlarca yönetiliyor ve destekleniyor. Fatih'de ve Şişli'de SHÇEK'le birlikte toplum merkezlerimiz var. Şubelerimiz de toplum merkezi gibi çalışıyor. Örneğin, Zeytinburnu şubemiz belediyenin bir yerinde çalışıyor. Orada kitaplık oluşturdu ve bir toplum merkezi gibi sürekli kadın eğitimi yapıyor, okuma yazma kursları düzenleniyor. Bazı şubelerimiz bazı mekânları kiraladı, bazı şubelerimize kaymakamlıklar, belediyeler yer verdiler, bazıları da para biriktirip satın almaya başladılar çalıştıkları yerleri.

Antalya'da, Sütçüler Merkezi adlı bir yerde derneğimiz, Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'yle birlikte çalışıyor. Okuma yazmanın yanı sıra el sanatı kursları yapılıyor. Tiyatro grubu kurdular. Oyun yazıyorlar, oynuyorlar, *Kuğu Gölü Balesi*'ni bile sahneye koydular, kendi yaptıkları dekorlarla, kostümlerle. Yani Anadolu kadını, Türkiye'nin kadını, "Ben varım" di-

yor. "Erkek egemen sistemin içinde ben bir kadın olarak varım," diyor yaptıklarıyla, öğrenme ve gelişme azmiyle. Antalya şubemiz, ayrıca belediyenin tahsis ettiği bir parkta işletme yoluyla çalışıyor.

Ankara şubemiz güzel projeler yapıyor. Ahmet Taner Kışlalı adına bir yurt yapıldı, onu devraldılar ve işletme yolundalar. Ayrıca bir eğitim evleri var. Fethiye şubelerimiz yurt yaptırmaya çalışıyor. Bakırköy Belediyesi Başkanının desteğiyle Bakırköy'de iki bina verildi bize. Biri eğitim merkezi, biri tiyatro binası. Çocuk kulübümüz var, gençlerin etkinlikleri var; Deniz Banoğlu kurdu, çocuklarımıza ait projeler yürütülüyor. "Köy-Kent Gençliği El Ele" projesi ile kırsal yörelere gidiyor, çeşitli etkinlikler yapıyorlar. Amacımız, bütün toplumun çağdaş bir eğitim alması, ülkelerini, sorunları tanımaları ve ülke kalkınmasına katkıda bulunmaları.



Medeni Kanun'un kabulünün yıldönümünde bir toplu nikâh öncesi ÇYDD*'lilerle Taksim Atatürk Anıtı'nda. 17 Şubat 1999.*

1993'te Singer, ücretsiz nakış makinesi verdi halk eğitim merkezlerimize. Halk Eğitim Genel Müdürlüğü, Singer ve ÇYDD arasında bir protokol yapıldı. Buralarda kadınlarımız ücretsiz nakış kursları aldılar. Biz de *Mavi Kitap* adını verdiğimiz bir kitap yazdık. Otuz saatlik bir eğitimi kapsayan ve içinde otuz konu olan bir kitap bu. Kadınlara yönelik çeşitli eğitim programlarımızın sonunda; ana ve çocuk sağlığı, zamanın kullanılması, kadının hukuksal konumu, atıkların değerlendirilmesi, kadının çağlar boyu giyimi gibi konuların yer aldığı bu kitabı kadınlarımıza hediye ettik. Bu yolla on binlerce kadınımıza ulaştık. Bu proje 4-5 yıl sürdü, Singer çekilince proje de sona erdi. Ama bizim ana projelerimizden biri oldu bu.

Şimdi, Ulusal Eğitime Destek Kampanyası'nın bir parçasıyız. Bunu da Cumhurbaşkanımızın eşi başardı. Cumhuriyetin 80. yılında altı milyonu kadın olmak üzere yedi küsur milyon okuma yazma bilmeyenimiz var. Ben bu rakamın daha yüksek olduğunu sanıyorum. Çünkü birkaç yıl okula gitmiş ama hiç okuma yazma öğrenememiş insanlar da olduğunu biliyorum. Erkekler askerde öğrenme şansını yakalıyorlar ama kızlar evlerinin bir köşesinde kavrulup kalıyorlar.

— Siz ordunun Anadolu'nun eğitiminde çok etkin olduğunu söylüyorsunuz hep.

— Evet, öyle. Söylediğim gibi, asker neredeyse bir sivil toplum örgütü gibi çalışıyor. Nereye gitseniz Mehmetçik dershaneleri, üniversiteye hazırlık, ortaöğrenime hazırlık kursları, dil kursları, bilgisayar kursları görürsünüz askerin açtığı. Bir okul için bilgisayar öğretmeni bulamazsınız, asker anında gönderir. Okulların onarımını, boyasını asker yapar. Bir ulaşım sorunu olur, askeri araç yardıma koşar. Afetlerde ordunun ne kadar organize olduğunu hep görürüz. Evet, kötü dönemler geçirdik, askeri darbeler yaşadık. Güneydoğu'da dehşet verici olayları, terörü yaşadık ama ben ordunun bazı noktalarda bazı aydınlarımız tarafından haksız eleştirildiğini düşünüyorum. Bu konuya belki daha sonra yine döneriz, ama biz bugüne kadar yaptığımız projelerde Anadolu insanının ne kadar

özverili, çalışkan, eğitime, sağlık hizmetlerine ne kadar muhtaç ve gelişmeye ne kadar istekli olduğunu gördük. Birçok insanımızın yardım etmeye hazır olduğunu, Anadolumuzun kalkınması ve Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyi hedefine ulaşma konusunda çok inançlı ve istekli olduğunu da gördük. Yaptığımız işler, art niyetsiz bir çalışmayla insanımızın nasıl organize olabildiğini ve her türlü güçlüğün üstesinden gelebildiğini de gösterdi bize. Bu umudun, bu başarıların tüm ülkeye yayılması en büyük dileğimiz.

— Sayın Hocam, derneğin yirmi bine yakın üyesi olduğunu söylediniz. Bu bir siyasal parti gibi bir güç. Ama Cumhuriyet'in temel ilkelerine bağlılık dışında politik bir tavrınızı hiç görmedik. Sanıyorum ki dernek üyeleriniz arasında şeriatçı ve ülkücü çizgi hariç ortanın solu, merkez ve bir yere kadar merkez sağ görüşte olanlar var. Siz politize olmadan nasıl sürdürüyorsunuz bu çalışmaları? Bu arada bu tür güçlü örgütlerde kişisel çıkarları için yer almaya çalışanlar da olur. Derneğinizi bu tehlikelere karşı nasıl koruyorsunuz?

— Değindiğiniz bu nokta gerçekten çok önemli. Biz derneğimizi kurarken, partilerüstüyüz dedik. ÇYDD partilerüstü bir kuruluştur diye her zaman da vurguladık. Çünkü doğru bulduklarımızın yanında, yanlış bulduklarımızın karşısında olma özgürlüğümüzü korumak istiyoruz. Dernek güçlendikçe ve yararlı etkinlikler yaptıkça partilerden teklifler almaya başladık. Derneğimizden partilere adam yetiştirebiliriz, seçim dönemlerinde hangi partiye oy verelim diye aramızda tartışıp bir oy potansiyeli de olabiliriz, ama doğrudan doğruya politikanın içine girmeyiz. Politikacıların, parti başkanlarının emrine tahsis edilmiş bir grup asla olmayız. Yazık ki zaman zaman bazı partilerin yöneticileri ÇYDD'de yer almak, onu kullanmak istiyorlar ve gereksiz yere tepki alıyorlar. Sivil toplum örgütü olmak başka, siyasal parti olmak başka. Sivil toplum örgütleri çok olacak, güçlü olacak ki, siyasal partilere doğru yolu göstersin, halkın sesini duyursun, onları motive etsin, eleştirebilsin. Siyasal partiler o kadar beceriksizce davranıyorlar

ve projesiz, uygulamasız, yalnızca birbirlerine laf atarak günü kurtarıyorlar ki, toplum da doğal olarak, bu insanlardan bir iş çıkmayacak diyerek, çalışan, proje yapan kişilerin, kuruluşların devreye girmesini istiyor. Oysa ülkeyi düşünen, bu uğurda çalışmak zorunda. Tüm insanlar aralarında sivil toplum örgütleri oluşturseler ya da var olan, güvendikleri derneklere katılsalar, politikacılar da karşılarında bu gücü görüp üretici, yaratıcı olmak zorunda kalacaklar. Partiler bakıyorlar ki, bir dernek olarak hiçbirine bağlı bir durumda değiliz, bu defa üyelerini gönderip derneğe gizlice üye yapmanın, bir süre sonra da bu insanları yönetime getirip derneği içerden ele geçirmenin çarelerini arıyorlar. Bunları hep yaşadık. Bu yüzden bir parti yönetiminde yer almış, komisyonlarında çalışan birine biz örgütümüzde görev vermiyoruz. Bazılarına



İstanbul Sultanbeyli'de Cumhuriyet Bayramı töreninde. 29 Ekim 1997.

bu antidemokratik gelebilir ama bizim derneğimizin kuralı bu ve ancak böyle koruyabiliyoruz kendimizi.

Dediğiniz gibi, kişisel çıkarlarını düşünen insanlar da oluyor kimi zaman. Dernekte çalışalım, orada yükselip kendimizi gösterelim, adımızı duyuralım, buradan bir partinin ilçe başkanlığına, il başkanlığına geçeriz, belediye başkanlığına talip oluruz diye düşünenler de var. Evet, biz çalışmak isteyene açığız. Gelsinler, bizim derneğimizde politize olmadan çalışsınlar insanlar. Eğer ülkenin sorunlarının çözümü için yaptığımız tüm çalışmalarda kendilerini düşünmeden, önce ülkelerini düşünerek çalışıyorlarsa buradan siyasete geçsinler. Bu inançta ve düşüncede olan insanlara zaten gereksinimimiz var. Yalnızca kendi adlarını ortaya çıkarmak isteyenler zaten çalışmalara katıldıklarında belli oluyorlar. Özverili çalışmaya, ekip çalışmasına dayanamayıp bırakıyorlar. Bizim hayalimiz zaten toplumsal örgütlenmelerin içinden çıkan idealist insanlarımızın siyasal partilerde görev yapması, karar mekanizmalarına gelmesi. Ama parti ve dernek birbirine asla karıştırılmamalıdır.

— Parti üyesi olmakla dernek üyesi olmak farklı şeyler, değil mi?

— Temelde belki farklı değil, ama partilerimiz öyle bozulmuş ki. Tek adamın, parti başkanının emrinde, birbirlerinin ayağını kaydırarak, başkana yağ yaparak yükselmeye çalışan insanlarla dolu partiler. Çoğunun amacı milletvekili olup bu makamın nimetlerinden yararlanmak. O yüzden Ankara'da milletvekilleri iş takibi yapıyor, seçmenlerine kişisel çıkarlar sağlayarak sözde görev yapıyorlar. Ve diyorlar ki, tırnaklarımla kazıyarak geldim bu noktaya, boğuşarak geldim. Oysa bizim derneğimizde ne boğuşma var ne tırnakla kazıma. Tersine birbirimize destek vererek, güç vererek, işbölümüyle ve mutluluk duyarak çalışıyoruz. Çünkü amacımız kimsenin ayağını kaydırmak, önüne geçmek, kişisel kazanç sağlamak değil ki. Temelde parti ile dernek üyesi arasında anlayış farkı olmamalı derken, gerçek bir demokratik rejimde, parti içi demokrasinin de

varolduğu bir partide insanlar sivil toplum örgütü üyesi gibi davranabilirler ve bu tür insanlar yükselebilir. Ama şu anda bizdeki partilerle kıyaslarsak hiç benzerlik göremiyoruz.

— Dernek başkanısınız ya, sizin gözünüze girmek için yağ yapmaya çalışanlar oluyor mu?

— Beni tanıyanlar benim yalnızca çalışan, üreten insanları sevdiğimi bilirler. Bu yüzden biraz tanıyınca bunu anlıyor yeni gelenler de. Hastanede, üniversitede de böyleydi. Doktor olsun, hemşire olsun, onları, onlar oldukları için değil işlerini iyi yaptıkları için sevdiğimi bilirlerdi. Hastaya kötü davranan, zamanında işine gelmeyen, üstüne aldığı görevi zamanında tamamlamayan, birbirini çekiştiren insanları uyarır ve nasıl davranmaları gerektiğini söylerdim. Bazen yeni bir şube kurmak için başvuruyorlar. Konuşuyoruz, bir grup insan bir araya gelmişler, güzel düşünceleri var, izin veriyoruz, şube kuruluyor, aradan bir süre geçiyor, bir bakıyorsunuz, aralarında çıngar çıkmış. Anlıyorsunuz ki her biri bir partiye angaje olmuş. Bir kez de bir şubemizden toplu üyelik talebi geldi. Bir grup insan şubemize toplu halde üye olmak istemiş. Şube kabul edip bize onay için göndermiş. Hepsinin mesleğinde yönetici yazıyor. Ne yöneticisi? Kuşkulandık, verdikleri telefonlara telefon açtık, bir de baktık ki bir partinin il merkezi çıktı. Akıllarınca şubeyi ele geçirip kendi doğrultularında kullanacaklar. Ne kadar ayıp değil mi? İşte bu kurnazlıktan, hazıra konmaktan, üretimsizlikten zarar görmüyor muyuz zaten?

— Bu "uyanıklığı" yapan hangi parti merkezi diye sormayayım; ama size kendi siyasal eğiliminizi sorayım.

— Ben sosyal demokrat sayılmalıyım, kendimi öyle görüyorum. Eşitlikten, insan haklarından, özgürlüklerden yanayım. Bu kavramların sözde kalmaması, uygulanması için çalışan bir insanım. Ülkemizde herkese eşit sağlık, eğitim hizmeti verilmesini, fırsat eşitliği tanınmasını isterim. Bunları sağlayacak, inandırıcı, kendi içinde demokrasiyi kurmuş, projeleri olan bir sosyal demokrat parti görmek istiyorum. Yazık ki yok.

Sosyal demokrat olduklarını söyleyen partilerin hiçbirinin inandırıcı olduğunu sanmıyorum. Kendilerine Cumhuriyetçi diyen, Atatürkçü diyen partilerin din sömürüsü yaptıkları, Cumhuriyet'in temel ilkelerinin içini boşalttıkları bir düzende sağ partilerin artık Cumhuriyet'e ne kadar sahip çıkabileceklerini hiç düşünemiyorum. Bir sürü, parçalanmış, irili ufaklı partiler, tam bir dağınıklık... Ve böyle bir ortamda sivil toplum örgütleri... Örgütlerimizin üstüne ne çok görev düşüyor, bakın, görün.

— At Kız *kitabınızda, çocukluğunuzda hava kararınca sokak lambalarını yakan, aydınlanınca söndüren görevlilerden söz ediyordunuz. Lambaların elle yakıldığı dönemleri görmedi-*



Laiklik mitingi, Tandoğan meydanı, Ankara. 25 Ekim 1998.

ğim halde bende hüzünlü ve şiirli bir etki yaptı anlatımınız. Geçmişinize bakınca, ülkemizde ve sizin özel yaşamınızda kimler, hangi olaylarla lambaları yaktı? Kimler lambaları söndürdü?

— Evde babamızın kendini eğitmiş olmasından kaynaklanan birtakım kitaplar bulurduk. Çoğu Almanca ve çok güzel resimli kitaplar, ansiklopediler, haritalardı. Biz çocuklara yasak olduğu halde, onları raflarından indirir, yere koyar, tüm ilginç yerlerini incelerdik. Müthiş kaynaklardı, bunlar ilk lambalarımız olsa gerek. Babaannem ise sarayın yetimhanesinde büyümüş, eski Türkçesi gayet iyi, okuması yazması var, kitap okumaya meraklı ama yeni harfleri 1928'de herkesle birlikte öğreniyor. İri harflerle büyükçe yazılmış *Güzel Yazılar* diye de bir kitabı var. Herhalde onu da temrin için almış ve kıymetli bir kitap olduğu için hep saklıyordu. Biz bebekken çok öyküler anlatırdı, ben oradan biliyorum. "Ses Duyan Kız" ve benzer öyküler. O öyküleri önce babaannem bize okurdu. Sonra ben çok erken yaşta okumayı evde sökünce doğrudan okumaya başladım. "Ses Duyan Kız" yurtsever bir kızdı; sesler duyuyordu, ben bundan çok etkilemiştim. "Başını Vermeyen Yiğit" de bir başka öyküydü kitapta. Daha yeni okuma yazmayı öğrendiğimiz zaman okuduğumuz şeyler. Yine bu *Güzel Yazılar* kitabında bir şiir vardı: hissetmeye, anlamaya çalışıyordum. "Zehra, ben ölüyorum elveda..." diye ölmekte olan bir insanın şiiri. Onu okuduğum zaman ölümü fark ettim sanırım. O sırada beş-altı yaşındaydım, hayat boş diyerek ölmeye karar verdim. Fotoğraflarımdan birinin arkasına bunu yazıp bir yere sakladım. Sonra üst katla alt kat arasındaki merdiven altı vardı, orada kendimi kurdelemle boğmaya çalıştım. İntihar aracı olarak da aklıma o gelmiş demek ki. Sonra ağlamış ve vazgeçmiştim beceremeyince. Resmi sakladığım yeri de unuttum o arada. Temizlik yapılırken bu fotoğraf çıktı ortaya. Annem şaşırdı, babaannemle birlikte beni sorguya çektiler, nerden çıktı bu diye. Ben de ağlayarak hayat boş, ölmek istiyorum diye bir şeyler anlattım. Annemle babam herhalde bu kızla fazla ilgilenmedik, anormal midir gibi bir şey-

ler konuştular aralarında. Bu böyle geldi geçti. *Güzel Yazılar* kitabı benim herhalde lambalarımı ilk açan kitap oldu. Yurtseverlik duygularım da öyle gelişti. Daha sonra ilkokul ve sonrasında yine şairler, bayrak, vatan. Bugünlerde bu konular abartı gibi algılanıyor. Bizim için bir abartı değildi. Biz bunlardan etkilenir, hoşlanır, kimlik kazanırdık. Yurttaşlık kimliğini bize öğretmenlerimiz verdi. O yıllarda 2. Dünya Savaşı vardı, her an saldırı beklenirdi. Projektörler gökte düşman uçağı arardı. Ekmek karneyleydi, bez de öyle. İlkokul dördüncü sınıfta on öğrenciydik. Bize yeni bir öğretmen geldi. Bu öğretmen okuldan yeni mezun olmuş genç, hafif tombulca, güzel bir kızdı. Hepimiz onu görünce hayran olduk. Üzerinde kırmızı beyaz puanlı bir bluzla, etek ve kestane sarı saçlarıyla Rükzan öğretmen bizim hayatımızın en önemli ışıklarından bir tanesi oldu. O bizim içimizde müthiş bir sevgi ve öğrenme ateşi yaktı. Cumhuriyet'in de oluşumuna ışık tutan vatan şairleri Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul gibi şairlerin şiirlerini okur, ağlardık. Daha pek çok okuduğumuz ve ezberlediğimiz şiir olurdu. Tevfik Fikret'in şiirleri mesela. Bütün bunları kâğıda yazar, okur ağlardık. Vatan elden nasıl gidiyormuş, neler olmuş. Çocukken Kurtuluş Savaşı'nı destan gibi öğrenmiştik. Cumhuriyet'le, devrimlerle ilgili piyesler oynardık. Okuma aşkı garip bir tutku halindeydi. Hatta öyle bir okurduk ki, gazete kâğıtlarından yapılmış olan kesekâğıtlarını bile açıp, içinde ne yazıyor diye okuduğumu bilirim. Babam çok sayıda gazete alırdı, gazetelere, dergilere meraklıydı. *Akbaba* dergisi eve gelirdi. Bu gazeteler, dergiler ışık tutardı bize. Babamın ilginç bir geçmişi vardı ve o geçmişi hiç anlatmazdı bize. Geleceğe ait hayallerini anlatırdı hep. Genç lise öğrencileriyken babamı Galiçya'ya, amcamı İşkodra taraflarına gönderiliyorlar, savaşa. Amcam beyni zedelenmiş, saralı olarak dönüyor. Kırk yaşına gelmeden orada burada düşüyor ve ölüp gidiyor. Babaannem büyük acı çekiyor. Ben amcamı tanırmışım. Kucağına otururmuşum, o da bana saatini çıkarır gösterirmiş. Babam da Galiçya cephesinde savaşıyor ve orada yaralanıyor. Ensesine beş tane şarapnel yiyor. Siper-

de, ölen arkadaşlarının arasında beş gün kalıyor. Bu bize anlatmadığı bir şeydi. Babam hiçbir şekilde çiğ et görmek istemezdi. Çiğ et gördüğünde krize girer, bağırır çağırırdı. Babamı buluyorlar ve Almanya'ya götürüyorlar. Almanya'da uzun zaman hastanede kalıp iyileşiyor ve orada okula gidiyor. Lise eğitiminin üzerine bir şeyler koyuyor, çok iyi Almanca öğreniyor. Ölümünden sonra evraklarını karıştırdığımızda felsefe ve şan diplomalarını gördük. Kursa mı gitti, ne yaptı, bilmiyoruz. Döndükten sonra bazı dergilerde yayımlanmış yazıları var, çevirileri var. Mesela Shubert'in seranadının çevirilerini babam yapmış. Bunları hep birilerinden duyuyoruz, bize hiçbirini anlatmıyor. Ama radyoda opera söylendiğinde hayranlıkla dinlerdi, opera merakı vardı. Sonraki döneminde, yani köprü müteahhitliği yaptığı dönemde de bunları bize anlatmadı. Bizi çok sevdiği halde geçmişini anlatmazdı. Sanırım, çok acılar çekmişti savaş döneminde. Annem, bazen de babaannem bildikleri kadarını bize naklederlerdi. Böyle, biraz gizemli bir adamdı diyebilirim babam için.

Annem de boş kaldıkça okurdu. Onun da kendine özgü kitapları, İngilizce Kuran'ı ve İsviçreli bir papazın otlarla tedavi kitabı elinden düşmezdi. Ama daha çok şiirler, mektuplar yazardı, çok güzel bir yazısı vardı. Büyük teyzesi Mina Werling'in ünlü bir şair olmasıyla, kitabıyla övünürdü. Önü açılsaydı, belki o da çok ünlü bir yazar-şair olabilecekti.

Geçmişimizin ışıklı lambaları olarak şairler çok etkiledi bizi. Lisede Nâzım Hikmet okumaya başladık. Ben 1953'te mezun oldum. 50-51 yıllarında Nâzım Hikmet'i sınıfta okuyup, ezberlerdik. Sonra Orhan Veli'yi, Oktay Rifat'ı ve Melih Cevdet Anday'ı tanıdık ama en çok Orhan Veli'den etkilendik. *Tercüme* dergisini, *Mavi* dergisini ele geçirir, çeviri şiirler okurduk! B. Paskal'ın küçücük yeşil kaplı bir kitabı elime geçmişti: "Uçsuz bucaksız mekânların sonsuzluğu beni korkutuyor," cümlesini bulup, ardına, "beni de" diye yazmıştım, ağzımdan düşmezdi! Sonra aşk şiirlerine merak saldık; onlar da bizim sokak lambalarımız oldu. Kız lisesinde, kapalı bir eğitimde, aşklarımızı hep şiirlerde, dizelerde aradık. Hayali aşklarımız, mek-

tup aşklarımız oldu. Önümüzü açacak çok önemli kişiler olmadı ama Atatürk hepimizin üzerinde çok rol oynadı, sessiz sedasız, derin bir şekilde. Bizim sokak lambamızı değil ama, ufkumuzu açan en büyük ışık oldu Mustafa Kemal Atatürk. Hele büyüyüp, hayata atılıp, zorluklarla karşılaşınca, ortadaki siyasal olayları gözleyince... Sokak lambalarının çok olduğunu düşünüyorum. İlkokul öğretmenimiz ve din dersi hocamızdan sonra 6. sınıfa başladığımızda müdür muavini olarak karşıma Lemia Bali çıktı. Lemia Bali bir edebiyat öğretmeniydi. Bize yazı derslerine gelirdi. Beni okula kayıt etti ve eder etmez, "Sen şimdi kütüphanede ablalarına yardımcı olacaksın" dedi. Bende kitap okumaya bir yakınlık buldu ki bunu söyledi. Ben bunu çok büyüttüm. Her öğle tatilinde lisenin kütüphanesi açılır, ablalar orada kitap verip alırlardı. Ben de orada onlara yardımcı olurdum. O zaman Milli Eğitim'in tercüme kitapları, İnönü döneminde çevirileri yapılan klasikler geliyordu, mis gibi pantozot kokuyordu. O kokuyu hâlâ çok severim. Aramızda para toplayıp hafta sonları kardeşlerimi almaya giderken, Babıaliye de gidip kitap alıyor, sınıfta okuyorduk. Bana kitap okumanın önünü açan lambalardan bir tanesi de Lemia Bali'dir. Bize yazı dersine geldiği için, yazıyı da sevdirdi. O yüzden, okunaklı yazmak benim için çok önemlidir. Harflerin her birinde bir değer vardır. Onları sayar, severim. Yanlış, çarpık yazarsam kendime kızarım, böyle bir ön açıcılığı vardı Lemia Hoca'nın.

Daha sonra İngilizce derslerimize Belkıs Boyar geldi. O da Halide Edip'in üvey kardeşiymiş. Meşhur ressam Ali Sami Boyar'ın eşi. Son derece duyarlı bir hanımdı ve bize İngilizce'yi, İngiliz edebiyatı üzerinden, İngiliz edebiyatının şiirleri üzerinden öğretip, o şairleri tanıtırdı. Bize değer verirdi. Bunları öğrenmemizin önümüzü açacağını düşünürdü. Ben ondan da çok yararlandığını düşünüyorum.

Edebiyat öğretmenimiz Tomris Ölmez'in de rolü çok büyüktür. O da bize kompozisyon yazdırırdı. Genelde serbest ya da belli bir önemli konu verirdi. Ben o zaman yazmayı sevdim, yazabildiğimi, iyi yazdığımı söylediler hep. İyi notlar al-

dım. Dolayısıyla özgüvenimi kazandım, yazma cesaretini belki de ondan aldım. Onun dışında beni yönlendirip, ışık tutan çok fazla kişi olmadı ama dediğim gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün ışığı hep etrafımdaydı, yüreğimde ve beynimdeydi. Üniversitedeyken çok fazla taparcasına sevdiğimiz hocalarımız olmadı, hepsini belli mesafelerden sevdik. Ben birçoğundan da çok uzak durdum, sevmedim. Onların öğrenciye, insana, özellikle de hastaya yaklaşımını hiç onaylamadım. Bağırıp çağıranlardan hiç hoşlanmadım, hep sakin ve öğrenciye yakın olan, alçakgönüllü hocalarımı sevdim. İhtisas dönemimde Ali Atal hocam oldu. Bilgisi engindi. Farklı bir insandı, onu öyle farklı kabul ettim. Yetişmemde önemli bir yeri vardır. Üniversitede Osman Hoca'dan çok şey öğrendim. O benim önümü açan önemli insanlardan bir tanesidir. Hem öğretim üyesi olarak başarılı olmama hem yöneticiliği öğrenmeme neden oldu. Yurtdışına gitmeme önderlik etti. Daha sonra da cüzzam konusunda protokollerin yapılmasında destek olmuştu. Her genç araştırmacının yanında böyle bir desteğin olması çok önemli bir şey. İnanması, güvenmesi ve o genci desteklemesi çok önemli, buna yabancılar "mentor" diyorlar, bizde de öyle ön açıcılar çok az ama çok gerekli.

Arkadaşlarım oldu, dostlarım oldu, herkes bana bir şeyler öğretti. Lambaları söndürenler var mı diyorsunuz? Lambalarımı söndüren pek olmadı. Evlilik yaşamımda birtakım sıkıntılar çektim. Türkiye'de yaşayan herkesin başına gelen şeylerdi belki. Çok büyük ümitlerle evliliğimi kurmuştum, başarılı olacağımı sanıyordum ama olmadı. Her şeye evet demek, boyun eğmek, her şeyi hoş karşılamak, buna rağmen çocuk gibi durmadan azarlanmak herhalde ağrıma gitti ki, bu işin yürüyemeyeceğini dokuz yıl sonunda fark ettim ve özgür olmak istedim. Ondan sonra da büyük acılar çektim. İki yıl çocuklarıma kavuşamadım. Her hafta sonu okula gidip onları almak istediğimde bağırıldı çağrıldı; tehditler aldım. Ayrılmak isteyen her kadının başına gelen birtakım gereksiz şeyleri yaşadım. Keşke bunları hiç yaşamasaydım. Sonra her şey düzeldi, çocuklarıma kavuştum ama o günlerin acısını hem ben hem

çocuklar çektik. Keşke anlaşarak ayrılmış olabilseydik. Erkekler için kadının ayrılmak istemesi gerçekten belki de travma oluyor, tepkileri şiddete dönüşüyor, karalamalar oluyor. Şimdi bunların birçoğunu çok net olarak anımsamıyorum. İstemediğim anıları nerede ise belleğimden silmek gibi bir yetim var, bu beni hep koruyor. Onun dışında, kendi ayaklarım üzerinde durabilmeye başladıktan sonra sıkıntılara göğüs gerebildim, çok büyük sıkıntılar da çekmedim. Kadın olarak da çok ciddi bir sıkıntı çekmedim. Özellikle kadın olmanın başarımı artırdığını düşünüyorum. Hekimlikte kadın olmak bir ayrıcalık bence. Hastayla ilişkilerinizde bir anne, bir abla yaklaşımı yarı yarıya başarıya götürüyor sizi. İyi bir hekim olduğuma inanıyorum. 38 yıl hekimlik yaptım, hâlâ da devam ediyorum, Alman Hastanesi'ne iki yarım gün gidiyorum. Hastalarımı bırakmak istemiyorum, onlar da beni bırakmak istemiyor. Hastalara karşı hep dürüst oldum, onlardan hiçbir şey beklemedim, gereksiz yere ilaçlar verilen birçok hastayla karşılaştım hâlâ da karşılaşıyorum, bunu hiçbir zaman yapmadım. Bir insan hekime gidince hasta olmadığını da öğrenebilir. Her zaman bir sürü ilaç vermenin anlamı yok. Hastalarımın psikolojik durumlarıyla ilgilendim, ilgileniyorum. Psikolojik durumun özellikle benim branşımda çok önemli olduğuna inanıp her zaman için psikolog bir arkadaşımla çalıştım. Birçok deri hastalığının psikolojik bağlantısının olduğunu herkes biliyor ama nedense üzerinde pek fazla durulmuyor. Hastalar vereceğiniz sürme ilaçlarla iyileşmiyorlar; onları dinlemek, anlamak, nedenlerini bulmak gerekiyor. İçlerini döktüklerinde rahatlıyorlar, hekime güvenleri artıyor. Onlarla özdeşleşip, kendimi onların yerine koyarak tedaviye yaklaşmaya çalışıyorum. Hastalıklarını uzun uzun, şekiller çizerek, başkalarından örnekler vererek anlatırım. Aslında olması gereken de bu. Pek çok insanın üşendiği bir hekimlik modelini uyguluyorum. Bunu da el yordamıyla yani içimden geldiği için bulmuş durumdayım. Bunu becerdiğim, bundan hoşlandığım için yapıyorum, yoksa başarıya götürdüğü için değil. Böyle alışmışım, böyle uygulamışım, böyle devam ediyorum.

— Çocukluğunuza dönüp kardeşlerinizi anımsayalım mı? Hem de biraz daha yakından tanıyalım onları, sizin gözünüzden... Sizden sonra gelen kardeşiniz Turgut'tu değil mi?

— Turgut kardeşim teknik kafası olan, çok yetenekli, becerikli bir insandı. Durmadan bir şeyleri yontar, söker, takar, mekanikle ilgili akla gelmeyecek işler yapardı. Annem, kendi ailesindeki teknik yetenekleri ve babasının da benzer tipte biri olduğunu bildiği için oğlunu yüreklendirirdi. Babamın kızacağını bile bile Turgut'u ilkokulu bitirdiği yıl Yüksekkaldırım'da bir radyocu bulup onun yanına yerleştirdi. "Para pul istemem, yeter ki bir şeyler öğrensin," demiş. Turgut orada öğrendikleriyle Galatasaray'da kendini gösterdi. Ona Marconi Turgut diyorlardı okulda. Dersleri pek iyi değildi ama lise sona kadar ulaşabildi Galatasaray'da, lise sondan ayrıldı. Özgür bir yapısı vardı. Babamın ölümünden sonra Ankara'ya gitti, bir büro açtı. Babam gibi müteahhitlik yapmak istedi, ama devir değişmişti. Elinde kapitali yoktu, destekçisi yoktu, çok sıkıntı çekti; sonra İstanbul'a döndü, bir atölye açtı. Güzel makineler yapmaya başladı. Ortak olduğu insanlardan kazıklar yedi, para kaybetti bu yüzden ama yaptığı makinelerle çok tanındı. Şişeleme, paketleme makineleri yaptı. Ortakları ondan ayrılıp fabrikalar kurdular, zengin oldular. Bizimkinin ticari kafası yoktu. Bir mucit tarafı vardı ama o icatlarını paraya çeviremiyordu. Geç bir yaşta evlendi, çok sevdiği bir eşi ve oğlu oldu. Para sıkıntıları yüzünden tefecilerden borçlar aldı, ödeyemedi, tefeciler peşine düştü, işleri kötü gitti. Bir gün telefon edip haber verdiler, bir arkadaşının iş yerinde bir bilgisayar çalışması yaparken bilgisayarın üstüne kapanıvermiş. 1994'te, elli küsur yaşında, babamın yaşında öldü gitti. Ben de, onunla yeterince ilgilenemedim diye kendimi suçlarım. Evlilikler, çocuklar, hastalarım, işlerim yüzünden ona da öteki kardeşlerime de pek hayrım olamadı. Aslında bize dertlerini de hiç açmadı Turgut. Ben en iyisini yapıyorum diye düşünür, ne kimseye akıl danışırdı ne de bir derdini açıp derman arardı. Hep, iyiyim derdi. İyiyim, merak etmeyin. Bağımsız ve başına buyruktu dedim ya; ben ay-

rıldıktan sonra bir ara Nişantaşı Akkirmanlı Sokak'ta büyükçe bir daire tutmuş, beraber oturuyorduk; benim çocuklar ve Turgut. Bir süre sonra sıkıldı, ben ihtisasımı bitirmek üzereydim, küçük bir ev tutmuş, oraya taşındı. Birkaç gün sonra uğradı, "Mutlu musun hayatında?" diye sorduk; "Ah ablacığım, kendi demlediğim çayı kendim içiyorum, bundan büyük mutluluk olamaz," dedi. Meğer birlikte otururken (Sabah ilk kalkan çayı yapardı. Herkes uyanma ve evden çıkma saatine göre çaydan içerdi.) en sona kalıp demsiz çay içmekten şikâyetçiymiş; ama ne söyledi bunu o zaman ne de kendine yeni çay demledi. Disiplinli bir insandı ve çok titizdi. Gömleklerini gömlekçiye verir, temizletir, ütületirdi. Gömlekçi üzerlerine "Titiz" yazardı: Titiz'in gömleği. Osmanlıca konuşurdu. Bundan hiç vazgeçmedi. Özellikle bir araya geldiğimizde abartılı bir Osmanlıca ile konuşurdu, çok gülerdik. Bu yüzden ona "Ailenin Asaleti" adını takmıştık, gırgır geçmek için.

— *Tuğrul?*

— Tuğrul kardeşim benden üç yaş küçüktü. O başlı başına bir fenomendi. Çok yaramaz, çok hareketli, asi ve o da ağabeyi gibi mekanik kafalı, mucit bir çocuktu. Okumaktan nefret ediyordu. Galatasaray'ın orta kısmına geldi, ama sürekli okuldan kaçıyor, ara sokaklarda geziyor, yakalanıyor, geri getiriliyordu. Bilirsiniz, Galatasaray'ın çok yüksek duvarları vardır. Nasıl beceriyordu bilmiyorum ama yine kaçıyordu. Babamlar teslim ediyordu kapıdan onu, iki saat sonra okuldan arıyorlardı, yine kaçtı diyorlardı. Annem oğullarının ayrı, kızlarının ayrı üstlerine titrerken, en başta Tuğrul'un bu asiliği yüzünden epeyce yıprandı. Annem için bir utanç nedeniydi hatta, tembel ve asi bir çocuğunun olması. Ortaokulda okurken bir gün bizimki yine kaçtı, kayboldu. Polise haber verildi. Annem, polise Tuğrul'un arkadaşlarının adlarını verdi, belki onlar neden olmuştur kaçmasına diye; çok telaşlanmıştı, senaryolar oluşturdu kafasında, başına şu geldi, bu geldi diye. O aralar Tuğrul bana tüfek alın, avcılık yapacağım diye tutturuyordu. Bunu gerekçe gösterdi annem; almadık ya, onun

için evden kaçmıştır diye dövündü durdu. Gazetelerde haber bile çıktı. "Fasih Saylan Bey'in oğlu Tuğrul Saylan kendisine av tüfeği alınmadı diye evden kaçmıştır," filan diye bir yazı.

— *Çok uzun mu sürdü bu kaybolma?*
— Evet, tabii... Bir - bir buçuk ay Tuğrul'dan haber alınamadı. Sonra bir gün İzmir tarafından bir mektup geldi. O sıralar oralarda bir baraj kuruluyormuş, yabancı firmalar, mühendisler var bir sürü. Bizimki Fransızca biliyorum diye oraya tercüman olarak girmiş, çalışıyormuş. Epeyce işe yaramış, para kazanmış.

— *Kimse sormamış mı sen bu yaşta necisin, anan baban yok mu diye?*
— Ne ilginç değil mi? Nasıl becermişse, özgür ya da kimsesiz mi göstermiş kendini, ne demişse, kimse bunun bir kaçak olduğunu anlamamış. Sonra birisi gazete yazısını görünce anlamış işi de haber vermiş. Polis getirdi Tuğrul'u. O da bıkmış herhalde ki karşı koymadan geldi. Bitlenmiş, kir pas içinde. Kendine bakamamış tabii. Ama ona oradan bonservis bile vermişler. Böylece anladık ki Galatasaray'da okuyamayacak, oradan aldık, ben onu Emirgan Ortaokulu'na yazdırdım. Takip ettim eğitimini ve iyi kötü ortaokulu bitirdi, ama liseye gitmedi. Bu bağımsız, asi ve okuldan nefret eden çocuk Koleston fabrikalarında iş buldu. Usta olarak girdi fabrikaya ama çok yükseldi, önemli sorumluluklar aldı. Tatlı mı tatlı, cana yakın, iyi ilişkiler kuran bir insandı. Çok çapkındı. Kızlar bayılırdı tatlı diline. "Nasıl tavlıyorsun bu kızları?" diye sorardık. Derdi ki, "Bakıyorum bir kıza, en çirkin tarafı neresi ise, onun orasını övmeye başlıyorum. Bacakları mı çarpık; ne güzel, seksi bacakların var, diyorum. Dudaklarından mı memnun değil; ne güzel dudakların var diyorum, bitiyor o kız, bana tav oluyor." Hayat dolu bir insandı.

Turgut ve Tuğrul bir ara asker kaçağı durumundaydılar. Ben evlenmiş, onlardan ayrılmıştım, çocuklarım olmuştu. Annem, babamın ölümünden sonra Taksim'de Mermer Apart-

manı'na taşınmıştı çocukları alıp. Hepsi orada oturuyor, annem ve kardeşlerim çalışıyordu. Ben onlara gittikçe hüngür hüngür ağlıyordum. "Ne olur gidin, teslim olun askerlik şubesine. Bir gün yakalanacaksınız, dayak yiyeceksiniz," diyordum. Yalvarıp yakarıyordum, onlar umursamıyorlardı. Bir gün yine gittiğimde bana, "Sen üzülme abla, biz yakalandık, işte sülüsümüz, gidiyoruz" dediler. İnanmadım. Yeminler ettiler. "Dayak yemediniz mi?.." dedim; "Yok," dediler, "yemedik." İnanmadım. İnsanların eziyet görmesi beni o kadar rahatsız eder ki, bugün işkence ile uğraşmamın temelinde belki çocukluğumda insanların dayak yiyeceği, eziyet göreceği korkularını duymam yatıyor olabilir diye düşünüyorum. Beni ikna etmek için, "İşte," dediler "şu gün otobüse binip gidiyoruz. Ankara'da asker olacağız. Gel, sen de bizi uğurla." Gerçekten o gün Tuğrul'un çalıştığı firmadaki kızların hepsi oradaydı; müthiş bir törenle uğurladılar Tuğrul'u ve Turgut'u. Turgut acemilikten sonra da Ankara'da devam etti askerliğe, Tuğrul, bir albayın emir eri olarak geldi İstanbul'a, ya da şoförü. Tam anımsamıyorum. Burada, Hadımköy'de askerliği bitmek üzereyken bir gün geldi, "Ablacağım," dedi, 'bir derdim var. Bizim albayın karısı aklına koydu, beni yeğeniyle evlendirecek. Ben ne yapacağım, evlenmek istemiyorum ki."

Ben bu işlerden hiç anlamam ama ister istemez eşimle birlikte ziyaretlerine gittik, albayın yeğenini gördük. Ben laf arasında, kızınız çok güzel ama bizim çocuk çok haylaz. Almanya'ya gideceğim falan diyor, hele askerliği bir bitirsin de görelim diyerek işi noktaladım.

Askerlik bittikten sonra Tuğrul uzun zaman Koleston'da çalıştı, sonra ayrılıp ağabeyi gibi kendine iş kurdu. Bir atölye açtı, hurdadan plastik boru çekiyordu. O zamanlar bu işler küçük atölyelerde yapılıyordu. O da zaman zaman iyi para kazandı. İzmir'den İstanbul'a gelmiş bir kızı çok beğendi ve hemen evlendi. Üç çocuğu oldu. Bonkör bir insandı. Bir yere gidildiğinde herkesin parasını o öderdi. İşleri bazen kötü gittiğinde bile bonkörlüğünü sürdürürdü. Hediyeler alırdı herkese, parasını saçardı. Çınar'ı ve Çağlayan'ı tatillerde yanına çı-

rak olarak aldı, onlara sigorta yaptı. Herkese yardımcı olmuştur. Tuğrul ve en küçük kardeşimiz Gündüz, bir ara dalgıçlığa merak sardılar. Çocukları ile birlikte daldılar birçok kez. Tuğrul zaten müthiş bir yüzücüydü. Dalgıçlıkta da iddialıydı. Yaşı ilerlemişti ama epey derinlere dalıyordu. Bir gün vurgun yedi ve ayağında bir aksama kaldı. Ondan sonra da hani derler ya, iflah olmadı. Halsizleşti, bitkinleşti, komaya girecek gibi oldu. Muayene sonunda kemik iliğinde metastaz bulundu. Başka bir yerlerde başlayıp, iliğe de sıçramış bir kanser. Çok sürmedi, 1996'da birkaç ay içinde öldü gitti. Eşinden ayrılmıştı ama son günlerinde eşi hep başındaydı. Çocukları büyüdüler, her biri bir baltaya sap oldular. Tuğrul'u sevecenliğiyle, coşkusuyla, bonkörlüğüyle, babacanlığıyla, zaman zaman öfkesiyle, şakacılığıyla ve hep sevgiyle anarım. Çok okumamış biri olduğu halde, sonraları çok kitap okur oldu. Tuğrul'a, bu haşarı kardeşimize "Ailenin Rezaleti" adını takmıştık.

— *Geldik kız kardeşiniz Turhan Saylan'a...*

— Evet, sevgili Turhan kardeşim benden beş yaş küçük. Annemin koruması altındaydı hep ve her zaman kayırırdı onu annem. Ben genç kızlığımda nereye gitsem, annem başıma bir şey gelmesin diye yanıma kardeşlerimden birini de takardı. Şimdi fotoğraflara bakıyorum da, her fotoğrafta yanımda bir kardeşim var. Turhan'ın uzun, güzel saçları vardı, beline kadar inen. Saçlarını sallayarak dolaşırdı. Ben ise uzun ve açık saçtan nefret ederdim. Kandilli Kız Lisesi'nde öylesine alıştırmışlardı ki toplu saça, yüzüme bir teli değse sinir olurdum. Hâlâ da kısadır saçlarım. Annem dışarı çıkacağım zaman Turhan'ı da benim peşime taktığında deli olurdum o açık saçlarıyla yanımda gezecek diye. Ağlardım saçlarını bağlaması için. Annem, "Olmaz," derdi, "Turhan bundan hoşlanıyor, öyle gezecek." Oturur, kendime basma bir entari dikerdim, bir de bakardım ki daha ben giymeden Turhan giymiş, geziyor. Anneme söylerdim, yine korurdu Turhan'ı, "Ne olacak, o senin kardeşin. Giyse ne çıkar?" diyerek. Her birimizin ayrı birer dolabı yoktu, ama birer büyücek çekmecesi vardı. Ben ab-

lalık duygusuyla hepsinin çekmecesini düzenlerdim. Sonra bakardım ki Turhan benim çekmeceme yerleşmiş. Annem yine aynı cevapla kanatları altına alırdı Turhan'ı. Hep böyle geçti yıllar. Bir yere gideceğim zaman annem sorardı, "Hangisini alıyorsun yanına?" diye. "Anne," derdim, "arkadaşlarımla buluşacağım, koca kızım. Korkma, başıma bir şey gelmez." Yok, olmaz, illa birini alacaksın. Gideriz gideceğimiz yere, arkadaşlar dalga geçmeye başlar. "Yine mevcutlu gelmişsin..." Annem bazen iki, hatta üç kardeşimi birden takardı peşime. Aslında annemin işine geliyordu çünkü birkaç saat başını dinliyor, bir işini görüyordu o arada. Yeri gelmişken bir parantez açıp bir küfür olayı var, onu anlatayım. İlk dönemlerde evde bakıcı kızlar, hizmetçiler filan var. Ama annemin terbiye anlayışına göre hepsinin çok saygılı, terbiyeli olması gerekiyor. Çocuğuz, arada bağırıp çağırıyoruz, erkekler kavga ediyor ama küfür yasak. Dışarıda hepimiz bir şeyler öğreniyoruz aslında ama evde kullanırsak sıkı bir ceza görüyoruz. Dile biber sürmek de var, deftere bin kez "Bir daha küfür etmeyeceğim," yazmak da. Evdeki bakıcı kızın adı Fahriye. Fahriye çok iyi bir kız, bize bakıyor, anneme yardım ediyor. Bir gün bir şeye kızmış olacak ki "bok" demiş. Biz hemen yetiştirdik anneme, apar topar kızcağızı gönderdiler. Biz ceza yiyeceğiz diye hiç küfür etmiyoruz ama, edeceğimiz zaman, "Ben sana Fahriye'nin söylediğini söylüyorum," diyoruz. Ben abla olduğum için ve zaman zaman anne rolünü oynadığımdan zaten küfür etmiyorum, fevri hareketler yapmıyorum. Ama erkek kardeşlerimin o yaşlarda bağırıp çağırma ihtiyaçları var: büyümenin getirdiği ruh halleri. Onlar bu yüzden az ceza yemediler.

Evet, Turhan annemin koruması altında, nazlı büyüdü. Bahçemiz vardı, koşar, oynardık. Birisi biraz bağırsa annem fırlardı, ne oldu Turhan'a bir şey mi oldu diye. Bu düşkünlüğün aslında önemli bir nedeni vardı. Turhan doğduğunda başında bir bıngıldak açıklığı vardı. Bir kemik eksikliği.

— *Her çocukta olmaz mı?*
— O bir kaç ayda kapanır. Turhan'ınki bir eksiklikten kay-

naklandığı için kapanmadı. Öyle kaldı. Annem, o titiz ve her şeyin en doğrusunu yapmaya çalışan kadın, özürlü bir çocuk doğurmuş olmakla önemli ölçüde üzülmüştü. İsviçre'ye bile götürdü Turhan'ı. Bütün doktorlar ona, bunun bir tehlikesi yok dedikleri halde annem için her zaman bir hassas nokta oldu bu. Turhan elini başına götürdüğü anda akan sular dururdu. Neden bu kadar koruyorsun Turhan'ı da bizi hiç korumuyorsun diye isyan ederdik anneme ve annem de onun bu özrünü öne sürerdi. Bu, hayat boyu sürdü gitti.

Turhan ortayı, liseyi bitirdi sonra okumadı. Aynı ilkokula, aynı liseye gittik Turhan'la ama aramızda beş-altı yıl fark vardı tabii. Öğretmenler Turhan'a her defasında, bak ablan ne kadar çalışkandı, sen niye böyle tembellik yapıyorsun, diyorlarmış. Aslında ben de o kadar çalışkan bir çocuk değildim ama ihmal etmezdim, öğrenmekten keyif alırdım. Tıp fakültesinde kemik tüberkülozu olup yüzükoyun yatarken, Turhan da Kandilli Kız Lisesi'nde yine bir öğretmenden böyle bir söz duyunca dayanamıyor: "Çalıştı da ne oldu ablam, şimdi perişan bir durumda yatıyor. Ben de mi öyle olayım?" diyor.

Turhan sevecen bir kızdı. Hâlâ da öyledir. Küçücük bir çocukken bile, hayvanları, bebekleri, çocukları çok severdi. Müthiş bir annelik duygusu vardır. Komşuların çocuklarına bakardı. Bir ara küçük çocuklu bir kiracımız olmuştu Kandilli'de. Onu neredeyse evlat edinmişti. Her şeyiyle ilgilenirdi. Hayali bebekleri vardı, onlarla konuşur, evcilik oynardı. Liseyi bitirdikten sonra öğretmenlik yaptı bir süre. Yedek öğretmenlik, bir süre de sekreterlik. Çağlayan'a ve Çınar'a da çok iyi teyzelik yaptı. Lisedeki arkadaşlarıyla hiç kopmadı, hâlâ görüşür. Hiçbirimizin doğum günlerini, kardeşlerimizin, anne, babamızın ölüm yıldönümlerini unutmaz, mezarlıklara gider, dualar okutur bu günlerde. Hiç evlenmedi; anlattığım gibi evlenmeyi düşündüğü zamanlarda da annem izin vermedi. Bir ara ruhsal sıkıntılar yaşadı. Bunalımlar geçirdi, birkaç kez hastanede yattı. Ama ilaçlarını düzgün alırsa sorun yaşamıyor. Şu aralar yazık ki sıkıntılı bir dönemi. Akciğer kan-

seri o da. Çok küçük yaşta gizli gizli başladığı sigara tiryakiliğinin bir sonucu oldu belki de.

Bir yandan kemoterapi görüyor, bir yandan sigara içiyor. Ara sıra bana gelip kalıyor ama annemin ona verdiği Kandilli'deki evde sakin, huzurlu yaşamaya çalışıyor. Annemin ve ağabeylerinin ölümü onu çok yıktı. Ben yoğun çalışmamın arasında çok üzülmeye fırsat bulamadım ama Turhan mutlu çocukluk anılarımızla birlikte yaşadığından ve işi de olmadığından çok etkilendi. Güzel, küçük bir bahçesi, çiçekleri, kedileri var. Vazosunda her zaman çiçek bulunur. Çok zevkli ve duyarlıdır. Bir hastam on beş yıl kadar önce bana bir çift Siyam kedisi getirdi, odama koyuverdi. Annem de yeni ölmüştü. Ne yapacağım bunları diye düşündüm ve Turhan'a götürdüm. Turhan bunlara öyle bir sarıldı ki onun çocukları gibi oldular. Ürediler, bir sürü bebekleri oldu, eşe dosta verdik. Anne kedi bu yıl öldü. Erkek daha önce ölmüştü. Turhan'da onların bir dişi yavrusu, bende de erkeği var. Turhan kedilerine bebek gibi baktı, miyav demelerinden bile anladı dertlerini. Çevresine hâlâ pırıltılar saçmaya devam ediyor Turhan kardeşim. "Ailenin Zarafeti." Bu adı çok hak ediyor. En hasta olduğu zamanda bile annem gibi kendisine özen gösterir. (Turhan Saylan'ı, kitap baskıya girmeden kısa bir süre önce 19 Mart 2004'te yitirdik. – M.Z.S.)

— Şimdi geldik yedi yaşındaki aşkınızın adını taşıyan son kardeşe...

— Gündüz 1942'de doğdu. Ben yedi yaşındaydım ve Gündüz'e abladan çok anne gibi davrandım. Biz dışarıdan getirirdik hastalıkları, onu da hasta ederdik. Sarı, lüle lüle saçlı, en küçük olduğu için de dikkatli büyütülen bir çocuktu Gündüz. Annem, o okula başlayana kadar saçlarını kestirmemişti. Kız gibi uzun, lüle saçlarıyla dolaşırdı. Emzik elinden alındığında parmak emme alışkanlığı ediniyor, bunu önleyemiyorlar. Direksiyonda bile parmağını emer hâlâ. Dediğine göre bu, düşünmesini kolaylaştırıyormuş. Altmış yaşını geçiyor ama utanmayıp emer parmağını herkesin içinde. Çocukluğun-

dan beri sürdürdüğü bir alışkanlığı da sırtını kaşıtmak. Hepimize sırtını kaşıtır.

Gündüz de ilk ve ortaokulu Galatasaray'da okudu, ağabeyleri gibi. Cin fikirli bir çocuk olduğundan havuzdan balık tutup Eminönü'nde satar, harçlık çıkarırdı. Ortaokulda olduğu yıllar babamın işlerinin bozulduğu yıllardı. Liseyi akşam lisesinde okudu. Sonra özel bir üniversiteden makine mühendisi olarak mezun oldu. Onun ortaokulu bitirdiği yıllarda babam ölmüştü ve akşam lisesinde okurken, ders araçları yapıp satan bir firmaya çırak olarak girmişti. Burada edindiği bilgiler daha sonra onun bu işi meslek olarak seçmesine neden oldu. Bir atölye açtı, çeşitli ders araçlarını üretti. Çok başarılıydı bu konuda çünkü o da ağabeyleri gibi teknik kafalı ve yaratıcı bir çocuktu. Çocuk diyorum ama koca adam aslında. İki oğul sahibi, parmak emen bir adam. Çocuklarının üstüne deliler gibi titreyen, evhamlı bir adam. Sonraları eşiyle tatsızlıklar yaşadı ve ayrıldılar. Uzun yıllar sıkıntı çekti, çocuklarını göremedi, anneleri nedense çocuklarda babalarına karşı bir kin yarattı. Hâlâ çocuklarını göremiyor. Ayrılmalarına karşın eşi boşanmaya razı olmadığı için yıllarca boşanma davaları sürdü. Sonra ikinci bir evlilik yaptı, Bodrum'a yerleşti, kendisine biblo gibi küçük, güzel bir ev yaptı ve şimdi çok mutlu. Gündüz üniversite mezunu ama kitap okumaz, gazete okumaz, parmağını emer, sırtını kaşıtır, böyle çocukça şeyler yapar. Bu yüzden ona "Ailenin Cehaleti" dedik. Bize kızar bu isim nedeniyle ama ona bu ismi yakıştırdık, ne yapalım.

— Şimdi sıra geldi Türkan'a. Büyük kardeş Türkan Saylan ailenin nesi oldu?

— Kardeşlerim sağken bir araya gelirdik ara sıra. Annem de sağken, hadi derdik annemde buluşalım ya da Turhan'a, Türkan'a gidelim. Derken bir araya gelirdik. Birbirimizle dalga geçmeye bayılırdık. Çocukluk maceralarımızı anımsayıp ne çok gülerdik. Bu toplantılarımızda herkese kendi kimliği ile ilgili isimler düşünüyorduk. Sonra isimlerden biri oturuyordu yerine. Turgut hep Osmanlıca konuşurdu ve özellikle be-

nim yanımda bunu iyice abartırdı, ben öztürkçeciyim ya. Benimle gırgır geçmek için yapardı bunu. Öylesine ağdalı konuşuyordu ki ona "Ailenin Asaleti" dedik. Tuğrul en yaramaz olduğundan onun adı "Ailenin Rezaleti", Turhan "Zarafeti", Gündüz "Cehaleti" adlarını aldılar ve sıra bana geldi. Buna da onlar karar verdiler. Ben o sıralar ekonomik açıdan en darda olandım. Para sıkıntısı çekiyor, üç kuruş maaşımı yetiştirmeye çalışıyordum. Bana da "Ailenin Sefaleti" adını yakıştırdılar. Yapacak bir şey yoktu. Kabul ettim.

Aramızdan Gündüz'ün birkaç adı daha oldu. En küçüğümüz olduğundan onun bir adı "Cüce." Babam da bir kez ona "Cüce" demiş ya, öyle kaldı artık. Ben çok sevmem isim takmayı ama ara sıra şaka olsun diye "Cüce" derim Gündüz kardeşime. Gündüz de alıştı sonra bu "Cüce" adına. Söyleyince bakıyordu. Askere geç gitti Gündüz de ağabeyleri gibi. Orada da bölüğün en irisi ve en yaşlısıymış, ona "irikıyım" demişler. Gelince bunu bize söyledi ve ondan sonra adı "İrikıyım Cüce" kaldı. Bir adı da "Sarı Kabak"tı. Sanırım bu adı ona Galatasaray'da arkadaşları takmıştı. Kardeşleri onu neredeyse hiç adıyla çağırmadılar: "Cüce" dediler, "Sarı Kabak" dediler.

— Beş kardeş, güzel bir çocukluk geçirmiş olmalısınız. Oyunla, kavgayla, neşeyle, hüzünle...

— Evet, güzel, umutlu günlerdi. Daha sonraları bir araya geldiğimiz zamanlarda birbirimize anımsattığımız anıların hepsi belleğimde canlılığını koruyor. Küçüksu'ya giderdik ailece. Dolaşırdık, orada bisiklet kiralama yerleri vardı. Harçlığımızdan artırmışsak 15 dakikası 15 kuruşa bisiklet kiralardık. Yeşil bir kız bisikleti vardı, öbürleri hep erkek bisikletleriydi. Küçüksu bütün çocukların sevdiği bir mesire yeriydi. Hafta sonları aileler gelir, yere yaygı yayar, mangallar yakarlardı. Erkeklerin üstünde pijamalar olurdu, çocuklar oyunlar oynar, ip atlarlardı. Biz "Avrupai aile" olduğumuzdan bunları yapmazdık. Ne olur derdim, biz de ailece böyle otursak, mangalda et yapsak, babam pijamalarını giyse. Herkes gibi olmak isterdik. Neyse, 15 dakika bisiklete binmek bana ye-

terdi ama Turgut ve Tuğrul'a yetmezdi tabii. Onlar okuldan da kaçar gider, bisiklete binerlerdi kimi zaman. Paraları olmayınca da babamın adına borç yaparlardı. Bir gün, borç epey birikmiş olacak ki bisikletçi geldi ve "Fasih Saylan Bey, sizin oğlanların şu kadar borçları var," dedi. Babam çok kızdı ve aile meclisi kuruldu, bunlara otuzar sopa cezası verildi. Akşam babam işten gelince ki hava epey kararmış oluyordu, bunların popolarına yastık bağlıyorduk, babam da sopasını alıp on sopa vuruyordu. Çocuklar da yalandan bağırıyorlardı. Böyle bir cezalandırma yaşadılar. Turgut bir ara devridaim makinesine taktı. Sürekli planlar çiziyor, hesaplar yapıyordu. Tuğrul da biraz büyüyünce ona katıldı. Küçücük çocuklar, harıl harıl devridaim makinesini yapmaya uğraşıyorlardı. Sonra bir gün Turgut'a bir bisiklet alındı. Turgut'un çok ıvır zıvırı, makineleri, radyoları olduğu için annem bu döküntülerden sıkılmış, ona bir oda vermişti. Evin en üst katında oturuyorduk, önde balkon vardı. Turgut bisikletini odasına koydu. Odasının kapısını zaten hep kilitlerdi. Kimse kullanmasın diye bisikleti üç kat yukarı çıkartıyordu odaya koymak için. Sonra Tuğrul, Turgut evde yokken bisikleti aşırmaya başladı. İncecik su oluklarına basarak pencereden girip bisikleti de pencereden çıkarıyor, kullanıp aynı yoldan geri koyuyordu. Turgut, odaya birinin girip girmediğini anlamak için her çıkışta bir işaret koyuyordu kapıya. Ya bir saman çöpü sıkıştırıyordu kapının köşesine, ya bir başka şey... Döndüğünde her şeyi yerli yerinde bulduğundan bisikletin kullanıldığını fark etmiyordu. Babam bir gün Turgut'u bahçeden meyve satışına gönderiyor. Tuğrul yine yürütüyor bisikleti ve biniyor. Ama biraz geç kalıyor ve ağabeyi eve gelmeden birkaç dakika önce ancak yerine koyabiliyor. Turgut gelince odada bir farklılık hissediyor ama kapıdaki işaretler bozulmamış, bisiklet de yerinde duruyor; bir şey anlayamıyor. Bir de elini seleye koyuyor ki bisiklet sıcak. Daha yeni kullanılmış. Bunun üzerine anlıyor durumu. Tuğrul böyleydi. Aklına koyduğunu yapardı.

Gündüz de bir ara define arıyordu. Bizim evin yakınında, bir arsanın içinde bir mağara vardı. Çocuk hayalimizde o ma-

ğara için ne senaryolar yazmıştık. Buradan tüneller varmış da, Kandilli'nin saraylarına ulaşılıyormuş, buralarda insanları boğmuşlar, cesetler varmış filan... Gündüz bu mağaraya dadanmıştı. Orayı burayı deliyor, hazine arıyordu içinde. Bir gün bir sarı nokta görüyor içerde. 12 yaşlarındaydı sanırım. Geldi, heyecan içinde beni alıp götürdü oraya. "Abla, sakın kimseye söyleme bak, define buldum, altın buldum," dedi. Girdik mağaraya, Gündüz'ün söylediği yere geldik, ben gösterdiği deliğe parmağımı soktum. Meğerse dele dele dışarı çıkmış. Delikten içeri incecik ışık giriyormuş. Işık huzmesini altın sanmış bizimki. Bu Gündüz'ün maceraları öyle çoktur ki. Bir gün de bir şeylere kızmış. Sanırım babamdan ya da annemden dayak filan yemiş. Ertesi gün bir mektup yazmış. "Ailenin Cehaleti" ya, Türkçesi de bozuk. Mektupta, "Siz beni döftünüz, (dövdünüz diyecek) onun için evden kaçıyorum. Ozaklarda (uzaklarda) değilim. Kara kola başvurmayın. (Karakolu da ayrı yazmış kara kol diye)." Mektubu yazıp tavan arasına saklanmış. Aklınca bizi merak ettirip telaşımızı seyredecek. Sonra sıkılmış ya da karnı acıkmış ve ortaya çıkmış ama mektubu bıraktığı yerde unutmuş. Aradan birkaç gün geçtikten sonra bulduk biz o mektubu, bu da nereden çıktı diye şaşırdık. Gündüz itiraf etti. Mektuptaki ifade yıllarca onunla dalga geçmemize neden oldu.

Bir kez de, yine Gündüz'ü ağlarken bulduk. "Çekirdeğin ayağı" diye hıçkırıyor, bağırıyordu. Ne demek oğlum çekirdeğin ayağı? Meğer bir çekirge bulmuş, çekirgenin de ayağı kırık mıymış, yoksa o tutunca mı kırılmış bilmiyorum, ona ağlıyormuş.

— Siz çocukluğunuzda en çok hangi kardeşinizle anlaşırdınız ya da hangisi ile uyuşamazdınız?

— Ben abla ve çokça da anne pozunda olduğum için anlaşmak ya da anlaşamamak değil ama idare etmek ve gerektiğinde azarlamak durumundaydım. Bu annelik pozu onlarla aramda bir mesafe de oluşturuyordu doğal olarak. Ama üç erkek müthiş bir dayanışma içindeydiler. Hem kavga ederler, birbirlerini kıskanırlardı hem de birbirlerine dayanırlardı. Örneğin, Tuğrul bi-

raz üçkâğıtçılık yapardı bazen. Gündüz'den borç alır, geri vermezdi. Kavga ederlerdi, ama Gündüz, "Evet, ağabeyim beni kandırdı, aldattı ama ne yapalım, o benim ağabeyim. Başkası aldatacağına o aldatsın," derdi. Turgut büyük erkek çocuk olduğundan Turğul'la Gündüz'ü küçümserdi, kendini de çok beğenirdi. Ama hepsi anneme ve küçük kardeşimiz Turhan'a çok düşkündü. Artık koca insanlar olmuştuk, herkesin işi gücü olmuştu ama annem çağırdığında ya da bir iş yapılmasını, evinin bir gereksiniminin karşılanmasını istediğinde üçü de koşarlardı. Turhan'ı da hepimiz her zaman koruduk, kolladık. Tuğrul ve Turgut artık yoklar ama şimdi de ben ve Gündüz için Turhan hâlâ korunması gereken bir çocuk gibi.

— İki oğlunuz var: Çağlayan ve Çınar. Onlardan söz edelim biraz da.

— Küçük bir kızken annemin uzun etekli siyah elbisesini giyer, kardeşlerimi yanıma alır, onlara annelik yapardım. Bana anne demelerini isterdim. Çocuk sahibi olma isteği ta o zamanlardan varmış içimde demek ki. Bu istek her dakika kendini belli etmiyordu ama, evlenir evlenmez iki yıl arayla iki oğlum doğdular. Adlarını da ben koydum. Öyle çok düşünmemiştim, doğaya ait adlar olsun istemiştim. Erken bir yaşta çocuk sahibi olmanın çeşitli güçlüklerini yaşadık hep birlikte. Büyük oğlum Çağlayan'ı doğurduğum zaman süt hastası olmuştum. Ona yirmi sekiz gün meme verebildim. Sonra süt, su ve on damla limonla besledik onu. Çınar'ı hiç emziremedim; ama ikisi de çok sağlıklı büyüdü. Çağlayan sık sık anjin olurdu. Kalp damarlarından biri dar olarak doğmuştu. Beş yaşına gelince ameliyat olacak demişlerdi. Bu beş yıl ona bir şey olacak diye çok korktuk. Ama ikisi de ufak tefek çocuk hastalıkları dışında sağlıklı büyüdüler sayılır. Ameliyat da çok başarılı oldu. Hacettepe yeni kurulmuş, Aydın Aytaç ABD'den yeni gelmişti, o yaptı.

Çocukları yetiştirirken, benim çocukluğumda yaşadıklarımı yaşamasınlar istedim. Ama onlar da başka sıkıntılar yaşadılar; boşanmadan gelen sıkıntılar başta olmak üzere. Fa-

kat her zaman onları dinleyip sorunlarına birlikte çözüm bulmaya çalıştım. Çok didaktik olmadan, doğal bir biçimde büyütmeye çalıştım onları.

Bir anı geldi aklıma şimdi. Bir gün Çınar yanıma geldi. O sırada Bahçelievler'de oturuyoruz. "Anne, bana biraz para verir misin, arkadaşlarla Gülhane Parkı'na gideceğiz," dedi. O gün Ankara'dan çok sevdiğim öğretmen arkadaşım Fazilet bizdeydi ve bu olay onun yanında geçti. "Peki," dedim parayı çıkarıp verirken, sonra da sordum ne yapacaksın bu parayı diye. "Aslan alacağız," dedi. "Peki," dedim. Arkadaşları ile birlikte çıkıp gittiler, akşama doğru döndüler. Yemek zamanıydı. Hep birlikte sofraya oturduk. Arkadaşım merak içinde sordu dayanamayıp, "Çınar, sen aslan almaya Gülhane'ye gitmiştin, ne oldu?" diye. Çınar, "Fazilet Teyze, vermiyorlar. Satmıyorlarmış aslanı," dedi biraz üzüntülü. Ben söze hiç karışmamıştım ve Çınar'a bir şey sormamıştım. Fazilet bu defa bana döndü: "Türkan, bu hareketine çok şaşırdım, senin çocuğun geldi, aslan almak için para istedi, sen hiç sesini çıkarmadın, üstelik parayı verip gönderdin. Ben olsaydım, 'Oğlum hiç aslan satılır mı hayvanat bahçesinde, aslanı alsan nasıl bakacaksın' filan der, öğretmeye çalışırdım bunun yanlış olduğunu. Akşam döndüğü zaman da hiçbir şey sormadın, çocuk mahcup olmasın diye" dedi.

Çocuklara tavrım hep bu örnekteki gibi oldu. Hiçbir zaman, asla olmaz, katiyen olmaz demedim. En olmaz gibi görünen isteklerini bile acaba olabilir mi diyerek karşıladım ve hep birlikte çözüm aradık onların sorunlarına.

Bugün bazen düşünürüm, acaba çocuklarıma yeterince ilgi göstermedim mi diye. Çünkü hep işlerim, hastalarım, çalışmalarım ön planda olmuştur. Eve geç geldiğim günlerde yemeklerini yemiş, uyumuş olurlardı. O yıllarda temizlik için bir yardımcım oldu ama çocuklar kendi kendilerine büyüdüler sanki. Daha sonra benim kısa süren ikinci evliliğim var. Bu evlilikten sonra, boşanınca çocuklarla birlikte Mecidiyeköy'de güzel bir eve, kiraya çıkmıştık. Çocuklar babalarına gidip geliyorlardı, ortaokulu bitirmek üzereydiler. Çağlayan okulu sev-

meyen bir çocuktu. Sık sık okuldan kaçardı; ama sevmeye sevmeye ortaokulu bitirdi. Ona kalsa belki liseye devam etmeyecekti ama babasının da ısrarıyla Maçka Teknik Lisesi'ne yazıldı. Orada da teknik dersler vardı, sıkılıyordu ama teknik resim hocası onda bir şeyler buldu.

Ortaokuldayken de resim yapardı ders çalışacağına. Ben de ortaokul resim dersi hocasına bir gün gidip, evde yaptığı resimleri de götürüp, "Acaba bu çocuğun yeteneği var mı, resim alanına yönlendirsek iyi olur mu?" diye sormuştum. Hiç unutmam, resim hocası şaşırmıştı. "Veliler hep, aman hocam, çocuğumun resmini idare edin diye gelir. Siz benden onunla ilgilenmemi istiyorsunuz, çok garip," demişti.

Meslek lisesindeki teknik resim hocası Çağlayan'ın hayatını değiştirdi diyebilirim. Bakıyor ki Çağlayan teknik resim ödevini yapmıyor, serbest resimler karalıyor oraya buraya, bir gün ona diyor ki, "Tamam Çağlayan, bundan sonra sen teknik resim ödevini yapmayacaksın, bana resim yapıp getireceksin." Bunun üzerine Çağlayan rahatlıyor ve çok zorlanmadan Maçka Teknik'ten mezun oluyor.

Sonra biliyorsunuz, sizin okula girdi. Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na. Grafik bölümünde okudu. Yetenekli bir öğrenciydi. Bir ara yüksek lisans yapmayı da düşündü, ama sonra sanırım hocalarla yaşadığı bazı kırgınlıklar üzerine vazgeçti. Kendine göre değer yargıları var, insanlara kızınca, kırılınca hemen arkasını döner.

Çınar lisede Kabataş'a girdi. Ondan önce ortaokulu Bahçelievler Lisesi'nde okudu. Kabataş Lisesi'nde yatılı okuyordu. Çok parlak bir öğrenci değildi ama bana hiç yük olmadı. Hafta sonunda eve gelir ağlayıp sızlanırdı, "Anneciğim, ne olur beni bu okuldan alın," diye. "Bu okul çok zor, öğretmenler bizi çok zorluyorlar," derdi. Ben, onu öper, okşardım. "Çınarcığım, çok güzel bir okuldasın, bak üniversite de garanti. Biraz dayan," deyip hafta başında gönderirdim. Öbür hafta sonu yine aynı. Sonunda gerçekten tıp fakültesini kazandı. Ne kursa gitti, ne hoca tutuldu. Kendi çabasıyla başardı. Bu defa da tıp fakültesinin ağırlığından şikâyet etmeye baş-

ladı. İkide bir, nereden girdim bu fakülteye diye söyleniyordu. Ben de diyordum ki, "Çınarcığım acaba sana hiç etki yaptım mı? Annen doktor, baban doktor, sen de doktor ol diye seni zorladım mı?" Beni her seferinde, "Senin bir şey söylemene gerek yok, senin varlığın yeter," diye yanıtlıyordu. Homurdana homurdana tıp fakültesini de bitirdi.

Bir de Çınar'la ilgili bir çocukluk anısı anlatayım. Çınar ilkokulun son sınıfındaydı sanırım. Çok sevdiği bir öğretmeni var. İlkokulda her gün bir öğrenci tüm sınıfa beslenme getiriyor. Öğretmen de beni tanıyor. Doktor olduğumu, çok çalıştığımı, yorulduğumu biliyor. Bir gün Çınar el kaldırıyor ve "Öğretmenim yarın beslenmeyi ben getireceğim" diyor. Öğretmen de herhalde Türkan Hanım'ın bir hazırlığı var ki, Çınar böyle dedi diye düşünüp kabul ediyor. Akşam eve geldim, saat yedi filandı. Çınar bunu bana söyledi. Alışveriş yapacak zaman da yok. Her çocuğa iki üç tane hesabıyla yüzün üzerinde puf böreği açtım, bütün gece. Bir yandan açıp bir yandan kızartıyordum. Ertesi gün Çınar koca paketle sınıfa girip de öğretmen börekleri görünce, kim yaptı bunları diye sormuş. Çınar da, annem, demiş. Öğretmenin nasıl üzüldüğünü, özürler dilediğini hiç unutmam. Oysa ben keyifle yapmıştım. Hiç de üşenmeden. Mavi Yolculuklarda bu puf böreğini çok açardım, şişeyi merdane yerine kullanarak.

— Çağlayan ve Çınar üniversiteyi 70'li yılların sonunda okumaya başlamışlar; terörün en yoğun olduğu yıllarda. Sizin için sıkıntılı olmuştur o dönemde iki erkek çocuğun üniversiteye gidip gelmesi.

— Evet, o anarşi müthişti. O aralar bizim yerlerden biri satılmıştı da Gündüz kardeşimle Mecidiyeköy'de karşılıklı iki daire almıştık. Benim üniversiteden aldığım maaşla çocuklarla birlikte geçiniyorduk. O sıralar bir üniversite öğretim üyesinin maaşı kirada oturup iki çocuk yetiştirmeye, hatta haftada bir dışarıda yemek yemeye yetiyormuş demek ki. O günlerde, Çınar Mecidiyeköy'deki Ortaklar Caddesi'nden geçip Çapa'ya, Çağlayan da aşağıya, Beşiktaş'a inip Tatbiki Gü-

zel Sanatlar'a gidiyordu. Çınar'ı, (başka insanları da) yol boyunca ülkücüler çevirip tehdit ediyorlardı, bize katılacaksın, dediğimizi yapacaksın diye. Aynı dönemde cinayetler işlendi bizim yol üzerinde. Zaten her gün birileri öldürülüyordu. Tam 12 Eylül öncesiydi. Çağlayan'a ödev vermişler, Ihlamur'dan Beşiktaş'a giden yolda fotoğraf çekmesi gerekiyor. Ihlamur yolunda polis yakalamış, gizli film mi çekiyorsun diye? Ben bir gün çocuklarla Bomonti'nin arka sokaklarında bir yerdeyim, arabayı durdurdular, aradılar, sorgu sual ettiler. O kötü günlerde çocuklara dedim ki, "Bakın, ikinizin de birer odası var. Güç durumda olan arkadaşlarınız varsa getirin, bizimle kalsınlar." Ondan sonra, çocuklar mezun olana kadar evimizde hep Çağlayan'ın iki, Çınar'ın iki arkadaşı olmak üzere kalabalık bir aile gibi yaşadık. Arnavutköy'de de hep birlikte yedik, içtik ve mezun olana kadar, hem benim çocuklar hem de arkadaşları, en azından altı erkek çocukla birlikte yaşadık. Binlerce güzel anımız oldu! Şimdi pek çok çocuğum var bana Türkan Teyze diyen!..

— Bu kalabalık ailede nasıl çalışıyor, bilimsel çalışmalarınızı nasıl yapabiliyordunuz?
— Zamanı iyi kullanmayı o zaman da biliyordum. İşleri iyi planlıyordum. Hep birlikte çarşıya gidiyorduk. Basit, ucuz ama bol yemekler yapıyorduk. Koca bir makarna, yanına sosis gibi. Hep birlikte hazırlıyorduk yemeği, işleri bölüşüyorduk. Arnavutköy'e taşındığımızda kıştı. Evde soba yoktu. Mutfakta bir kuzinemiz vardı. Bir tek mutfak sıcak oluyordu. Yemeğimizi orada yiyorduk. Onlar soğuk odalara dağılıyor, ben de oradaki divana kıvrılıyordum. Sonra bir Murat 124 araba aldım. Çınar'ı ve arkadaşlarını da alırdım, hep birlikte giderdik Çapa'ya. Böyle kalabalık yaşamaktan hiç yüksünmedim. Çocuklar iyi dostluklar kurmuş oldular ve bizimle yaşayan arkadaşları da o terör günlerinde güvende oldular bu sayede.

— Çağlayan ve Çınar hangi tarihlerde doğmuşlardı?
— Çağlayan 22 Ağustos 1958, Çınar 23 Ağustos 1960.

— *Çağlayan hiç evlenmedi, değil mi?*

— Hayır, Çağlayan evlenmeye hiç niyetli değil, hiçbir zaman da olmadı. Burada, Arnavutköy'deki evde, benim üst katımda yaşıyor ve evliliğin sorumluluğunu almayı hiç istemiyor. Bazı günler birbirimizi hiç görmüyor, yalnızca sesimizi duyuyoruz. Ara sıra onda bir şey olmayınca gelip benim mutfaktan bir şeyler tırtıklıyor. Benim olmayınca seslenip istiyorum, yine benim çayımı, tuzumu götürmüşsün diye. Uyumlu, birbirimize yük olmayan, güç veren bir beraberlik içindeyiz. Genellikle evinde arkadaşları oluyor. Birlikte müzik yaptıkları arkadaşları. Ara sıra kız arkadaşları da oluyor. Hatta uzun süren arkadaşlıkları da oldu ama evlilikten kaçıyor.



Arnavutköy'deki evin mutfağında kalabalık aile. 1982.

— *Mesleğini yapıyor mu?*
— Hayır, çok başarılı olmasına karşın grafikten, resimden vazgeçti. Bu benim içimde bir hicrandır. Bir insan yetenekli ve başarılı olduğu alanda bence ürün vermeli; ama söyleyince kızıyor. Belki benim karşıma çıkan Osman Hoca gibi bir mentor onun karşısına çıkmadı. Yani kendisini özdeşleştireceği, örnek sayacağı birisi. Sonra nereden girdiyse müzik girdi hayatına. Önce gitarla başladı. Kendi kendine nota öğrendi, sonra beste yapmaya, ufak gruplar kurup çalmaya başladı.

— *Mezun olduktan sonra mı müzik hayatına girdi?*
— Hayır, Güzel Sanatlar'da okurken. Sonra sanırım gitarı bozuldu, tamir etmeye kalkıştı. O arada da müzik aletinin nasıl yapıldığını araştırmaya başladı. Sonra gitar imalatına, başka çalgıların imalatına da girişti. Üçgen gitarlar, elektro gitarlar, flütler derken, baktım, geçen gün biçimi kemana hiç benzemeyen ama aynı keman sesi çıkaran bir alet yapmış. Enstrüman tamiri konusunda ciddi ciddi tanınmaya başladı. Herkes ona "Çağlayan Usta" diyor. Küçük bir müzik grupları var üç kişilik. İlginç besteler yapıyorlar, bilgisayarla karıştırıyorlar doğal sesleri. Ne yaptıklarını pek anlamıyorum ama ne yaparlarsa hoşuma gidiyor. Severek dinliyorum onları.

— *Çağlayan yanı başınızda, Çınar ise oldukça uzakta.*
— Çınar Almanya'da yaşıyor. Homurdana homurdana tıp fakültesini bitirdiği yıllarda bir Mavi Yolculukta Leyla Abla'nın yeğeniyle tanıştırıldı, Nuray'la. Birbirlerini beğendiler. Nuray çok azimli, çalışkan, hırslı, aklı başında bir kız. Çok küçükken annesi ve kardeşleriyle Almanya'ya gitmişler. Nuray orada okumuş. Annesi diş hekimi olarak orada çalışmış. Bir kızı Türkiye'de kalmış; öteki iki kızından biri Almanya'da tıp okumuş, biri de diş hekimi olmuş. Nuray, Almanya'da, Almanların arasında da lider olabilen bir kız. Hep öne çıkmış, başarılı bir öğrenciymiş. Sonra Çınar'la Nuray evlenmeye karar verdiler. Çınar mezun olduktan sonra altı ay Goethe Enstitüsü'ne gitti. Çok iyi Almanca öğrendi. Almanya'ya

gitmeden önce tıp fakültesini bitirince mecburi hizmete gitmesi gerekiyordu. Mecburi hizmet yeni başlamıştı ve herkes yakınına torpil yapmaya çalışıyordu. Siyasetçiler olayı sulandırıyorlardı. Ne Çınar ne de ben herhangi bir torpil için uğraşmayı kendimize yakıştırmadık. Aklımızdan bile geçmedi. Kurasını çekti ve Hakkari Uludere'ye çıktı hizmeti. O sıralar Uludere terörün en yoğun olduğu bölge. Biz buradan ona yatak, yorgan, kanepe gibi birkaç parça eşya koyduk, tıngır tıngır gitti, sağlık ocağına yerleşti. Bence orada iyi bir deneyim kazandı. Bir yıl sonra onu Hakkari merkeze aldılar. Merkezde Hakkari'nin lepralı, frengili hastalarını tarama çalışmasını üstlendi. İki yıl günü gününe mecburi hizmetini tamamlayıp döndü. O arada arkadaşlarım bana az çatmadılar. Sen ne gaddar annesin, el âlem bir tanıdık bulup çocuğunu tehlike-



Çınar ve odasını paylaşan doktor arkadaşlarıyla, Türkan Saylan'ın danışmanı olduğu kız öğrencilerin mezuniyet töreni. 1984.

den uzak tutmaya çalışır, senin bu kadar tanıdığın var, bir telefon etsen çocuğun Hakkari'ye gitmesini önlerdin.

Hayır, derdim. Bu doğru değil. Bence Almanya'ya gidebilmesini ve orada ihtisas yapabilmesini de Hakkari'de görev yapması sağladı.

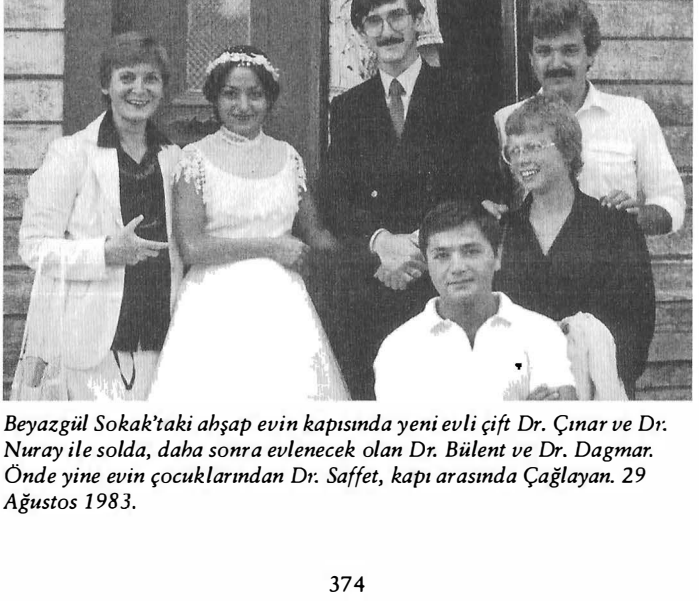
— *Nasıl?*

— Mecburi hizmetten dönünce Nuray'la birlikte iki yüz mektup hazırladılar: Almanya'da iş bulabilmek için başvuru mektupları. Çınar'ın özgeçmişi koyuldu zarflara ve her yere gönderildi. Özgeçmişinde Hakkari'de lepra taraması yaptığı da yazılı. Bir süre hiç ses çıkmadı başvurulardan. Sonra bir mektup geldi. Dr. Kingrin adlı alternatif bir hekimden geliyordu mektup. O sırada Almanya dışarıdan doktor almayı durdurmuştu. Dr. Kingrin'in eşi de sağlıkçı ve geri kalmış ülkelerden birer çocuk almışlar, sekiz-on çocukla birlikte bir dere kenarında, basit bir bungalovda yaşıyorlar. Kendi kliniği var ve ihtisasın bir yılını bu klinikte verebiliyor. "Dr. Çınar, mektubunuzu beğendim, gelin, görüşelim," diye yazmıştı Dr. Kingrin. Çınar'ı kabul etmesinin nedeni de, onun geri kalmış bir bölgede çalışmış ve leprayla ilgilenmiş olmasıydı.

Aralarında çok iyi bir dostluk kuruldu. Sonra karı koca Türkiye'ye de geldiler ve ben de tanıdım onları. Dr. Kingrin'in Çınar'ı kabul etmesinde, annesinin cildiyeci olması da rol oynamış olabilir. Çünkü o da cildiyeci; ama alternatif tıp yapıyor. Su tedavisi veriyor. İçine kortizon vb. koyduğu suları bardak bardak içiriyor hastalara. Çok hoş bir insan. Çınar bir yıl onun yanında çalıştıktan sonra Münster Tıp Fakültesi'ne geçti. Orada dermatoloji ihtisası yaptı. Nuray da aynı yerde çocuk hastalıkları ihtisasını bitirdi. Münster'deki hocası da dermatologtu tabii ve fakültenin dekanıydı. Onlar da geldiler, tanıştık. Çok tatlı ve donanımlı insanlar. Sonra Çınar ihtisasını tamamladı, daha dört yıllık kontratı vardı, ama bazı değişiklikler oldu fakültede. Dekan olan profesör hocası yaş haddinden emekli oldu. Harika bir tören yapıldı bir şatoda. Kliniktekiler ona sürprizler hazırladılar, onun taklidini yaptılar.

Profesör ayrılınca oraya Avusturya'dan bir başka başkan getirildi. Bu adam sistemi tamamen değiştirdi, kendi sistemini getirdi. Yavaş yavaş üst kadrolar ayrılmaya başladılar. Münster Tıp Fakültesi'nin Dermatoloji Bölümü'nden. Bir de baktım ki bizim oğlan da ayrılmış. Kontratı yakmış. "Bu yeni patronla kimse anlaşamıyor, ben de kalmak istemedim," dedi.

Almanya'da serbest çalışanlar sigorta hekimi gibi çalışıyorlar. O da bir Alman arkadaşıyla birlikte bir muayenehane açtı. Nuray'ın da ayrı bir muayenehanesi var. Yedi-sekiz yıl çocukları olsun diye uğraştılar, sonra tam bıraktılar tedaviyi, Nuray hamile kaldı. Şimdi iki oğlan çocukları var. Onları en iyi şekilde eğitmeyi istiyorlar. Türkiye'ye dönmeyi istiyorlar ama sanırım oranın düzenine alıştılar ve yaşamları düzenli ilerliyor. Güzel bir yöntem buldular bu arada çocuklar için. Çocukların bebekliklerinden beri, her yıl Türkiye'ye gelip buradan ya liseyi bitirmiş, üniversiteyi bekleyen ya da üni-



Beyazgül Sokak'taki ahşap evin kapısında yeni evli çift Dr. Çınar ve Dr. Nuray ile solda, daha sonra evlenecek olan Dr. Bülent ve Dr. Dagmar. Önde yine evin çocuklarından Dr. Saffet, kapı arasında Çağlayan. 29 Ağustos 1983.

versitede okuyan bir kız ayarlıyorlar. Nuray çok iyi bir organizatör. Birkaç adayla, aileleriyle görüşüyor ve uygun buldukları genç kızın vizesi alınıyor, pasaportu çıkarılıyor, sonra Almanya'ya götürüyorlar. Bu kız on bir ay boyunca onlarla kalıyor, çocuklara bakıyor ve kendisi de Almanca kursuna gidiyor. Dolayısıyla çocuklar hem Almanca öğrendiler hem de Türkçe. Benimle Türkçe konuşurken cümlenin yarısında dönüp babalarıyla Almanca konuşuyorlar. Bu sistemle bugüne dek hem sekiz-on genç kızın Almanca öğrenmesini sağladılar hem de çocukların Türkçe konuşmasını. Türkiye'ye geldiklerinde bütün kızları bir gün topluyorlar, hepsi birbirini tanıyor, çocuklar da bu ablalarını hiç unutmuyorlar.

Çınar ve Nuray Almanya'da Çağdaş Yaşam'ın benzeri bir dernek kurdular. Oradaki Türkler'e destek vermek, Türkiye'yi doğru biçimde tanıtmak gibi misyonları var. Çok güzel çalışıyorlar. Çok memnunum. Datça Aktur'da bir ev aldılar, yılda iki kez gelip dinleniyorlar. Mutlu, mütevazı bir aile oldular.

— Her iki çocuğunuzu da gözleriniz ışıldayarak, övünerek anlattınız. Yaşamda aldıkları yollar, yaşamdan aldıkları mutluluk açısından bakınca memnun olduğunuz belli. Hangisi sizin mizacınıza yakın?

— Ben her şeyi olduğu gibi karşılamaktan, kabullenmekten yanayım. Bu yüzden her ikisini de kendi yapıları içinde başarılı buluyorum. Bazı insanlar bilmiş bilmiş; ayrılan ana babanın çocukları şöyle olur, böyle olur, aile çok önemlidir, çocuk varsa evliliği sürdürmek gerekir gibi ahkâm keserler. Teorik olarak olabilir. Ama her zaman doğru değil bu sözler. İşte, benim çocuklarım buna en güzel örnek. İki oğlumu aynı iyi ve aynı kötü koşullarda, aynı süreçte büyüttüm. Aynı mutlulukları paylaştık, aynı sıkıntıları çektik. Biri ötekine zerre kadar benzemiyor. Evet, ikisi de iyi insanlar, namuslu, dürüst insanlar. Çünkü yakınlarında böyle insanlar oldu hep. Ama Çınar topluma hizmet veren, aile sorumluluğu üstlenmiş, üstelik çocuklara bakarken eşinin yükünü de çokça omuzla-

mış, temiz, düzenli bir insan. Yönetici vasfı var, toplumsal sorumlulukları var. Öyle düzenlidir ki bizim eve geldiğinde bile ortalığı toplar, buzdolabını temizler. Çok çalışkandır. Babası da meraklıydı düzene, ona çekmiş belli ki. Çağlayan'a bakarsanız, o da sevdiği işi yaparken üç gün uykusuz, deli gibi çalışan bir insan ama aile sorumluluğu, toplumsal sorumluluğu yok. Yaşamdan bir şey beklemiyor. Para kazanma diye bir derdi yok, çünkü para harcamak gibi bir lüksü de yok. Hoşlandığı, mutlu olduğu şeyleri yapıyor. İkisi de birbirlerini çok seviyorlar ama birlikte yaşayamazlar. Çocukken kavga ettiklerinde onları sakinleştirirdim ama artık büyüdüler. Uyuşamadıklarında kavga etmemeyi becerebiliyorlar. Her ikisini de çok ama çok seviyorum. Ama şunu gördüm: İnsanların yetişmelerinde neden-sonuç ilişkisi tanımlanabilir biçimde çalışmıyor. Şunu yaparsan şu olur, bunu yaparsan bu olur gibi bir formülasyon yok. Kötü sandığımız deneyimler iyi sonuçlar verebiliyor ya da tersi olabiliyor.

— *Çocuklarınız sizin için ne düşünüyorlardır dersiniz?*
— Bazen kısa röportajlarda onların benden memnun olduklarını yakalıyorum. Örneğin diyorlar ki, "Annemizle hep arkadaş gibiyizdir. Annemizin bir sürü çocuğu var ama onları kıskanmıyoruz. Çünkü annemiz insanları seviyor ve onlar için çalışıyor. Her zaman annemizle birlikte olmazsak bile, olduğumuzda dolu dolu yaşıyoruz." Galiba memnunlar benden.

— *İkinci bir evlilik daha yaptınız. Nasıl oldu bu?*
— Çocuklarımın babasıyla 1957'de evlenmişik. 1965'te, sekiz yıl sonra ayrıldık. Ondan sonra uzunca bir süre tek başıma, çocuklarımla birlikte yaşadım. Arada dostluklarım, flörtlerim de oldu. Ama öyle çok dostum, arkadaşım vardı ki, özel bir erkeğe pek gereksinim duymadım. Yaşam, gayet güzel geçiyordu. Sanırım Sabahattin Eyüboğlu'nun ölümünden bir yıl kadar önceydi. Bir Mavi Yolculuk grubunda bir heykeltıraşla tanıştım. Otodidakt, kendi kendini yetiştirmiş, anlaşılamamış havasında, ilgiye ihtiyaç duyan ve birçok kadının beğen-

diği bir insan. Aramızda bir ilgi doğdu. Bir elektriklenme yaşadım herhalde. Bakıma da muhtaç bir hali vardı. Düşündüm, ben de bağımsızım; neden bir ikinci evlilik yapmayayım, dedim. Epeyce üstüme de düştü ve sonunda kabul ettim. Basit bir nikâhla paldır küldür evlendik, Bebek'te bir dairesi vardı Cevdet'in. Arkası atölye, önü yaşam alanı. Orayı bir hayli adam ettik ama yürümeyeceği daha baştan belliydi. Bunu biliyordum. Belki bir aşk ihtiyacı, sevilme arzusuydu. Her şeye uyum sağlamaya çalışıyordum. Çok zorlanıyordum çünkü huzursuz bir insandı. Kendisiyle bile kavga eden, tedirgin, huzursuz bir insan. Zaten bu huzursuzluğu onu yok etti. Çok büyük işler alıyordu ama tamamlayamıyordu. Alkol sorunu vardı. Sanatçıların birçoğunda olan uyumsuzluğu yaşıyordu. Birbirimizle o kadar zıttık ki. Ben doçent olmuşum, lepra ça-



2. Evlilik. Heykeltraş Cevdet Bilgin'le (yaşamıyor) nikâh töreninde. 1976.

lışmalarına başlamışım, son derece disiplinli ve yüksek tempolu çalışıyorum. Bir sürü işim, çevremde bir sürü insan var. Eve geliyorum, ev kadınlığı yapıyorum, onun uyumsuzluklarıyla, gerginliğiyle uğraşıyorum. Bir de başıma kıskançlık çıktı. Eteklik giyme, pantolon giy, nerede oyalandın, neden geç kaldın gibi. Evden çıkıp hastaneye gidiyorum, arkamdan arıyor, işe vardın mı diye. Olacak şey değildi. Kendimi bir cenderede hissettim. Bir yandan da, bu kadar uğraşmışım, bir düzen kurmuşum, bırakmak yenilmek gibi bir duygu doğuruyor. Çabalayayım, bu evliliği yürüteyim diye çok ödün verdim. Ama olmuyordu. Hatta Özden arkadaşım bana, "Sen ilk eşine vermediğin kadar ödün verdin bu adama," demiştir.

Eskiden beri, evliliklerde karı kocanın birbirini değiştirme ve kendilerine benzetme çabasının yanlış olduğunu düşünürüm. İki insan kendi kimlikleriyle bir arada olabiliyorlarsa olmalı, olamıyorsa olmamalılar. Bu yüzden birlikte olduğum kimseyi değiştirme gibi bir iddiada bulunmadım hiçbir zaman. Ama iki evliliğimde de, ben ne kadar fedakârlık edebilirim diye düşündüm.

Sonra birden artık hiçbir şekilde bu evliliğin sürmeyeceğine karar verdim. Cevdet de anladı bunu. Eşyalarımı toplayıp bir kamyona yükledim. O günlerde Fulya'da Mecidiyeköy'de tuttuğum eve taşındım. Çocuklarla da orada buluştuk bir daha ayrılmamak üzere.

— Siz evliyken çocuklar neredeydi?

— Çınar, Kabataş Lisesi'nde yatılıydı. Çağlayan biraz bizle, biraz babasıyla kalıyor, gidip geliyordu.

— Bu iki evlilik sizde evlilik hakkında nasıl bir düşünce oluşturdu?

— Cevdet'ten sonra sanırım evliliğe pek yatkın olmadığımı anlamış oldum. Üstelik çocuklarla beraber olmak çok güzeldi. Evliliği bir daha denemek aklımın ucundan geçmedi. İnsanlar evlenmeden önce ve evlendikten sonra aynı kişi olmuyorlar gibi geliyor bana. Örneğin evlenirken, ben işte şöyle

önemli biriyle evleniyorum diyorlar, evlendikten sonra ise o benim malım, yaşamının odağı ben olmalıyım gibi düşünüp davranıyorlar. Evlenmeden önceki Doç. Dr. Türkan Saylan, evlendikten sonra mutfaktaki Türkan Hanım oluyor. Ev kadını oluyor bir anda. Hatta çalışmasın, bana baksın, hizmet etsin diye düşünülüyor. Bir evlilikte olmadık bir şey istenirse yanlışlığı bir süre sonra ortaya çıkıyor çünkü evlilik yara almış oluyor. İki evlilikten sonra, birçok evli ve boşanmış arkadaşı olan, yaşını başını almış bir doktor olarak, evliliğin hiç de kolay bir kurum olmadığını söylemeliyim. Aşk ile evlilik farklı şeyler ve genellikle bir arada olamıyorlar. Âşık olmak insanın içinden gelen bir duygu. Bu duygu platonik olarak da yaşanabilir. Hiçbir cinsel ya da fiziksel ilişki olmadan da yaşanabilir. Mektup aşkları böyledir örneğin. Benim böyle ölümsüz, büyük gençlik aşklarım var. Hep süreceğinden eminim. Birlikte olmasanız da insan birbirini düşünüyor, birbiri için güzel şeyler düşünüyor, bu da yetiyor.

— Beraber olsanız ölür mü bu aşk?
— Yüzde yüz ölür. Bu çok açık. İnanılmaz ama öyle. Evlendiğinizde yaşamın gerçekleri başlıyor. Sizin çevreniz, onun çevresi, yaşamın sorunları araya giriyor. Başlangıçta, birlikte olduğunuzda paylaştığınız ve hep karşınızdakinin ruhunuzu okşayan yanlarını görerek oluşturduğunuz mutluluk, güzellik bozulmaya başlıyor. Bu güzellikleri koruyamıyorsunuz çünkü hayat size saldırılarda bulunuyor. İlk aşkların ya da bir ara yaşadığınız bir aşkın anıları ne güzeldir, değil mi?

— Evet, yaşamın saldırıları silinip yalnızca o güzel anlar ve duygular anımsanır geçmişten. Belki de zaten yalnızca güzel şeyleri paylaşmışsınızdır. Yaşamın güçlükleri araya girmemiştir.
— Kesinlikle öyle. Hiç cinsellik olmadan, ara sıra bir araya gelerek de öyle güzellikleri paylaşabilir ki insan. O zaman aşkın ne kadar yüce bir duygu olduğunu duyumsarız. Ben bu konuda şanslıyım ve rahatlıkla söylüyorum. Ama evlilik!.. Gerçekten yürütülmesi zor bir ortaklık. Duymuşsunuzdur, Batı'da

insanlar evlenmeden önce sözleşmeler bile yapıyorlar evlenirken. Kaç çocuk yapacaklar, ne zaman, çocuğa kim bakacak, evin işlerini nasıl bölüşecekler, kapıdaki karı kim küreyecek, sobayı kim yakacak diye.

— *Çok yapay değil mi bu?*

— Evet ama evliliklerde yaşananlar insanları öylesine çözümsüzlüğe götürmüş ki, Avrupa, Amerika gibi her şeyin standartlara, koşullara bağlandığı ülkelerde bunu da uyguluyorlar. Bu sözleşmeler belki bazı konularda yapılacak tartışmaları başından engelliyor.

Aslında evlilikte tartışma hep olabilir. Flört ederken, âşıkken de tartışabilir insanlar; ama tartışma bizde öylesine düzeysiz bir kavgaya dönüyor ki. Bir bakıyorsunuz, karı koca birbirlerine ağza alınmayacak küfürler ediyorlar. Artık bundan sonra bunlar beraber olamaz diyorsunuz; bırakın beraberliği, çocuk da yapıyorlar, bağıra çağıra, küfürlerle, kavgalarla dolu bir evlilik yaşıyorlar, çocuklara da bu ortamı yaşatıyorlar. Üstelik bir de mutlu olduklarını söylemiyorlar mı, bu insanların saygıyı, sevgiyi, mutluluğu gerçekten bilmediklerine emin oluyorum.

Birçok arkadaşım beni eleştirmiştir; "Neden ayrıldın ilk eşinden, iki çocuğun vardı, çekemez miydin, sürdüremez miydin," diye. Ben de sorardım, "Çocukların bu kadar şiddeti, bu kadar tatsızlığı yaşamaları mı doğru, yoksa bunu daha az görmeleri mi? Çocukların en sevdikleri iki kişiyi, anne ve babalarını sürekli kavga ederken ve mutsuz olarak görmeleri mi doğru yoksa bunlardan biriyle mutlu olarak yaşamaları mı?"

Bazı ana babalara da çok kızarım kendi sorumluluklarını çocuklara mal ettiklerinde. Sen olmasaydın biz babanla çoktan ayrılmıştık, sizler olmasaydınız annenizi terk etmiştim, sizin için bu evliliğe katlanıyorum sözleri üzerine depresyona giren, intihar eden çocuklar bilirim. Biliyor musunuz, iğrenirim bu ikiyüzlülükten. Karı koca kol kola girer, gezmeye giderler çocuklarına birbirlerini şikâyet ettikten sonra.

Evliliği güzel, saygılı, onurlu bir biçimde sürdürebilen çok az insana rastladım ve bunlara çok saygı duyuyorum.

— Ekonomik çaresizlikler de yok mu zorunlu sürdürülen evliliklerde?
— Kuşkusuz. Kadınlar için bazen zorunluluk haline geliyor evlilik bizimki gibi toplumlarda. O yüzden kadınların eğitilmesi, çalışması ve ekonomik özgürlüklerine kavuşmaları büyük önem taşıyor. Feodal bir kıskacın içine sıkışmış, eğitimsiz kadının çaresizliğini anlarım da, kentte yaşayan, iyi kötü işi olan, üniversite mezunu kadınların bahanelerini aklım almaz. "Ayrılırsam bana dul kadın derler, çocukların babasız kalmasını istemem, başımda bir erkek olsun da ne yapalım, bazı şeylere katlanırım..." bahanelerini kabul edemem. Lisede bir sınıf arkadaşım vardı. Adanalı zengin bir ailedendi. Bana derdi ki, "Türkan, biz seninle iyi arkadaşız. Mezun olunca sen de Adana'ya gel, evlenirsin orda, bir daha ayrılmayız." Ondan sonra da ne derdi biliyor musunuz? "Yalnız Adanalı erkekler çok çapkın olur, buna tahammül edeceksin." Bu kızcağızı yetiştirirken ailesi neler söylemiş ki, bu erkeğin çapkınlığı konusu kızda normal bir yaşama biçimi olarak yer yapmış ve bunu bana anlatıyor. Evliliği böyle bir anlayışın üzerine kuracak...

— Evlenmeden önce insanın kendisini tartması gerekli sanırım.
— Kesinlikle doğru. Ben nasıl bir insanım? Nasıl bir eş olurum? Nasıl biriyle mutlu olurum? Beklentilerim nedir? Bunların muhasebesini yapmadan ne evlenmeli insan, hele hele ne de çocuk yapmalı. Ama çoğu kez her şey birdenbire olup bitiyor, bu konuda büyük laf etmemeli!

— İkinci eşinizden ayrıldıktan sonra Mecidiyeköy'de çocuklarla kiralık eve çıkmıştınız. Sonra neler oldu?
— Bir süre Mecidiyeköy'de, Fulya'da çocuklarla oturduk. O aralar babamdan kalan son arsa da satıldı. Bana 375 bin liralık bir çek düştü. Mecidiyeköy'de dolaşmaya başladım. Or-

taklar Caddesi'nde Beşiktaş'a, Ihlamur'a inen bir yerde Akın Özyuvam Sitesi adlı bir sitede satılık daireler vardı. Üç yatak odalı, 145 metrekarelik bir evi beğendim. Küçük kardeşim Gündüz de aynı payı almıştı satılan arsadan. Onu da çağırdım ve iki daire almış olduk aynı binada. Karşılıklı dairelerde yedi-sekiz yıl birlikte yaşadık. Gündüz eşinden ayrıldı ve sattı daireyi. Çocuklar üniversiteye orada başladılar. Arkadaşlarıyla paylaştılar odalarını. Kardeşimin de iki erkek çocuğu vardı benim gibi. Ara sıra onlarla da ilgilenirdim. Onlarla ilgili bir anı da anlatayım size.

Gündüz kardeşimin iki erkek çocuğunun yaşları birbirine çok yakındı ve sürekli didişir, oyuncak kavgası ederlerdi, bu benim oyuncağım, bu seninki diyerek. Bir gün ben bunları çektim karşıma, "benim" yerine "bizim" demeyi öğrettim. "Bu oyuncak kimin?" diye soruyordum, "benim" diyordu çocuklar. "Hayır," diyordum "bizim" diyeceksiniz. Sonunda öğrendiler. Akşam Güdüz geldi, ben çağırdım çocukları, oturttum Gündüz'ü. Sor bakalım bu oyuncak kimin diye dedim. Gündüz sordukça çocuklar "bizim" diye cevap verdiler. Gündüz şaşırdı, sonra çocuklara çıkıştı. Oğlum, "bizim" değil "benim" diyeceksiniz diye azarlamaya başladı çocukları. Sonunda dedim ki Gündüz'e, "Gündüzcüğüm, üzme kendini. Ben bunlar birbirleriyle kavga etmesinler, her şeyi arkadaşlarıyla paylaşsınlar diye 'bizim' demesini öğrettim." Bu defa Gündüz bana parladı. "Ne yaptın sen abla, mahvettin beni. Ben bu çocuklara mallarına sahip olmayı öğrensinler diye yıllarca 'benim' demeyi öğrettim, sen her şeyi tersine çevirdin," dedi. Epeyce gülüştük tabii.

O evde, oldukça rahat yaşadık. Derken şu yakıt sıkıntıları başladı. Mazot bulunamıyor, birçok şey karaborsada, apartmanın kaloriferi yanmamaya başladı. Duvarlar kâğıt kaplı olduğundan baca deliklerini kapamışlar. Elimizle vura vura baca deliğini bulduk, soba kurduk. O yıllarda Ihlamur'un üst kısımları böyle koca koca apartmanlarla dolmamıştı henüz. Gecekondular vardı. Ben de bir gecekonduya çıkmayı hayal ediyordum. Apartmanda oturmanın getirdiği so-

runlardan hoşlanmıyordum. Doğru dürüst komşuluk ilişkileri kurulamadığı gibi, ortak yaşamın çözülemez sorunları beni sıkıyordu. Ciddi ciddi gecekonduyu düşünmeye başladım. Fiyatlarını sordum ama çok pahalı. Bilenler, oraların apartman olacağını söylediler. Yine de bağımsız, bahçeli bir yer istediğim için, bu evi satar, parasıyla doğru dürüst bir yer alırım dedim. O aralar İmren Aykut bize gelip gidiyordu. Londra'da kalırken arkadaş olmuştuk. Bir gelişinde Arnavutköy'de, Beyazgül Sokak'ta bir eski evin satılık olduğunu söyledi. Beyazgül adının bende özel bir yeri vardı. İşte bu harika olur dedim. Hem o sokakta oturmak hem de eski bir evi onarıp bağımsız yaşamak. İmren'den rica ettim. O da evi kendisine göstermiş olan adama benim ev aradığımı söyledi ve mal sahibiyle görüştük. Evin sahibi Madam Katina, kocası Berber Niko. Niko Efendi, Arnavutköy'de doğmuş, burada büyümüş, tam bir Osmanlı beyefendisi. Bu ev yanındakiyle birlikteymiş ve Madam Katina'nın teyzesininmiş. Teyze ölünce evi ayırmışlar, bir bölümünü satmışlar, öbüründe oturuyorlar. Çocukları varmış ama onlar da büyüyünce Yunanistan'a gitmişler. Karı koca artık yaşlanmışlar ve onlar da bu evi satıp düzayak küçük bir eve çıkmak istiyorlar. Bu ev de dört katlı ve dört katında da kiracılar var. Pırıl pırıl bir Rum evi ve pırıl pırıl da insanlar, oturanlar. Tanıştık Niko ve Katina'yla. Birbirimizi çok sevdik. Ben kesin kararlı olduğumu söyledim evi almak için ama önce kendi evimi satmam gerekiyordu. "Biz bekleriz," dediler. O sıralar da herkes evini satıyor, parasını bankere yatırıyor. Alıcı bulmak çok zor. Ben Mecidiyeköy'deki ev için gazeteye ilan verdim, bekliyorum ama alıcı yok. Niko da beni bekliyor. Utanıyorum, Niko Efendi'ye açıyorum telefon, "Bak Niko Efendi benim ev satılmıyor, sen başka müşteri bulursan sat. Bari sen zarar etme," diyorum. Niko bana, "Olmaz doktor hanum, ben sizi beklerim," diyor. Aradan tam bir yıl geçti, ama ben de her ay aradım onu. Sonunda bir talip çıktı. O da Arnavutköy'de Ziraat Bankası müdürü. İlanı görmüş, evi almak istiyor ama onun da parası yetmiyor. Biz de öyle ayarlamışız ki, ben evi satınca parayı Niko'ya vereceğim, değiş tokuş yapmış

gibi olacağız. Tuğrul kardeşim akıl etti, dedi ki, "Niko Bey'e söyleyelim. Biz bu evi beş yüz bin lira eksik satıyoruz. Başka da paramız yok, bunu o da biliyor, bu şartlarda kabul ederse işi bitirelim." Dedim ki, "Zaten bir yıl geçti konuştuğumuz fiyat üstünden, bir de indirim istemek ayıp olur." Tuğrul beni dinlemedi, gitti, Niko'yla konuştu. Niko da karısına danışmak için izin istedi. İki gün sonra aradı ve kabul ettiğini söyledi. "Bizim hanım, bu evi doktor hanımdan başkasına satmam diyor," dedi. Evlerin alım satım işlerine giriştik hemen. Bu arada İmren'e evi gösterip bizi Niko'yla tanıştıran adam, bu civarın tüpçüsü, gelip bizden komisyonunu istemez mi? Tabii ben adamı azarlayıp gönderdim. "Hem emlakçı değilsin, üstelik senin söylediğinden daha ucuza aldık bu evi. Zaten beş kuruş da paramız yok fazladan," dedim, gitti. Birkaç gün sonra Niko Bey bana dedi ki, "Ah doktor hanım ah, biz ne zavallıyız. Tüpçü sizden alamadığı parayı bizden aldı, biliyor musunuz..."

Niko ve karısı pırıl pırıl insanlardı. Onlar da küçük bir ev aldılar yakında ve taşındılar. Sonra Niko öldü, karısı da Yunanistan'a, oğullarının yanına gitti, sonra o da öldü orada. Onlar Arnavutköy'ün, İstanbul'un zenginliğiydiler. Oysa ilk tıraşını yaptığı gençler onun küçücük berber dükkânını 6-7 Eylül'de altüst etmişlerdi. Akıl alası değil!

Ben bu evi çok sevdim. Kapısına onların adını koymak, bu evin ne zaman yapıldığını, sahiplerinin kimler olduğunu yazmak istiyorum. En az yüz yıllık olmalı bu ev.

Neyse, biz evi satın aldık ama içinde insanlar yaşıyor. Bizim de Mecidiyeköy'ü boşaltmamız gerekiyor ki alanlar yerleşsinler. Bu evde, en altta yaşlı bir kadın var. Onların üstünde, şimdi benim oturduğum bu katta Niko'yla karısı, onun üstünde bir yaşlı kadın, en üstte de yine bir Rum erkek var, yan taraftaki bölmede de bir kadın. Ayrı ayrı tam beş aile yaşıyor evde. Bende de altı çocuk var o sırada. İki oğlum ve ikişer arkadaşıyla birlikte yedi kişiyiz. Herkes bana, sen delirdin garanti, diyor. Nasıl yerleşeceğimiz bir bilmece. Tabii ben bu arada hukuk öğrendim. İnsanlara protesto çekeceğim,

çıkmazlarsa tahliye davası filan açacağım. Bunları da yapmak istemiyorum, teker teker dolaştım kiracıları. "Çoluk çocuk ortada kaldık, ne olur çıkın," dedim. Üst kattaki kadın dedi ki, "Ben kapı kilidi yaptırmıştım daha yeni. Onun parasını ver, çıkayım." Şaşırdım, kilidin parasını verdik, ertesi gün çıktı. Aslında hepsi bu evden kurtulduklarına seviniyorlardı galiba, çünkü hepsi birbirinden şikâyetçiydi. Hepsi üst komşuları için, üstümde tepiniyor diyorlardı ama. Hepsi de yaşlı insanlardı, tepinecek halleri yoktu. Eski ev olduğu için yürüyünce bile ses yapıyor. Ben de sürekli Çağlayan'ın tıkırtılarını duyuyorum ama rahatsız olmuyorum. İnsan kafasını takarsa rahatsız olur. Bu kadıncağız taşınır taşınmaz ben de bizim eşyaları toparlayıp getirdim. Zaten fazla bir şeyimiz yok, hiçbir zaman da çok eşyam olmadı ya... Yataklarımızı yerlere serdik, hep birlikte orada yaşamaya başladık. Ardından Niko Bey de çıktı ve biz iki kata yerleştik.

— *Kaç yılındaydı Arnavutköy'e taşınma?*
— 1981'di, tapudan biliyorum. Efendim, biz yerleştik iki kata ama öbür kiracıları da çıkarmamız gerekiyor. Ben de insanları kırmak istemiyorum, kanuni yollara başvurmak istemiyorum. Derken yandaki bir buçuk odada yaşayan yalnız kadın da kendiliğinden çıkıp gitti. Üstteki Rum bey mezecilik yapıyor. Her gün tıkır tıkır merdivenlerden inerken karşılaşıyoruz, boynunu büküyor, özürler diliyor. Ev aradığını, bekâr bir erkeğe kimsenin ev vermediğini söylüyor. Birkaç ay sonra o da kuş gibi çekti gitti. En son giriş katında tek yaşayan yaşlı kadın kaldı. O da her gün bana, "Beni çıkarma, ben eve bekçilik ederim," diyor. Çocuklarını aradım, yalnız kaldığını ve başına bir şey gelse bizim de gündüz evde bulunmadığımızı anlattım. Çocukları gelip aldılar kadıncağızı. Böylelikle çok fazla zorlanmadan, kavgasız dövüşsüz ve kısa sürede evimize sahip olabildik.

— *Evi aldığımızda durumu nasıldı, bakımlı mıydı?*
— Kötü durumdaydı. Buranın bir tarihi eser olabileceğini dü-

şündüm ve çeşitli kuruluşlara başvurdum önce. Taç Vakfı'na, Turing'e, bir yerlere daha. Düşündüğüm gibi 2. sınıf tarihi eser çıktı. Cengiz Bektaş, Besim Çeçener bir yandan ilgilendiler ama kimseden kredi bulamadık onarım için. Sonunda ben Bahçelievler'deki evi de sattım oldukça düşük bir fiyata ve onun parasıyla evin tesisatlarını yeniledik, boyasını yaptırttık, mazotlu bir kalorifer koyduk, oturacak hale getirttik.

İlk taşındığımızda sobalıydı ev ve hemen her odaya soba kurmuştuk. Oldukça güç oluyordu odun kömür taşımak, sobayı yakmak, külü boşaltmak. Allahtan evdeki altı erkek bu işleri bana hiç bırakmadılar. Yine de sobalı evi, odun çıtırtısını, duman kokusunu özlerim.

Şimdi bir anı geldi aklıma. Çelik Gülersoy'u daha birkaç ay önce yitirdik. O gelip eve bakmıştı ama onartacak para bulamamıştı. Yıllar sonra onu bir ara görevden almışlardı, hatırlarsanız. Ben de herkesle birlikte gidip imza koymuştum buna tepki olarak. Bir gün bir mektup aldım kendisinden.

"Bir zamanlar benden bir ricada bulunmuştunuz ama ben sizin bu ricanızı karşılayamamıştım. Bana kızmışsınızdır diye düşünmüştüm. Ama sizin de bana imza vererek destek olduğunuzu öğrenince çok sevindim. Bu ince jestinize çok teşekkür ederim," diyordu. Oysa ona kızmamıştım ki. Bu kadar güzel şeyler yapmış, İstanbul'a âşık bu insana nasıl kızabilirdim. Elinden gelse yapabileceğini biliyordum ama onun da gücü o kadardı.

— Kültürümüz için önemli bir kayıp oldu aramızdan ayrılması.

— Hem de ne büyük kayıp. İstanbul, korumacılığı onun sayesinde öğrendi. Ne kadar güzel işler yaptı ve ne kadar yalnız kaldı. Ne kadar saldırıya uğradı. Bizim ülkemizde iyi şeyler yapan, doğru sözler söyleyen insanlar desteklenmiyor, üstelik köstekleniyorlar. Kendileri için değil, toplumları, kültürleri için çalışan insanlar hep yalnız kalıyorlar. Nail Çakırhan için de aynı şeyi söylemek mümkün. Hem Çakırhan hem de Çelik Gülersoy, mimar olmadıkları halde mimarlık alanın-

da çok şey yaptılar. Bir başka ülkede ödüllendirilirlerdi, burada en azından görmezden geliniyorlar. Bizim aydınlar olarak birbirimize destek olmamız, birbirimizi yüreklendirmemiz gerektiğine inanıyorum.

— 1981'den bu yana hep Arnavutköy'de mi oturdunuz?

— Annemin ölümünden sonra birkaç yıl Turhan kardeşimle birlikte Kandilli'de kaldım ama sonra tekrar buraya geçtim.

Ben kendimi yarı Kandillili, yarı Arnavutköylü hissediyorum. Kandilli sosyal bir gelişme gösteremedi. Orayı çok zenginler aldılar ve çevrelerini duvarlarla çevirdiler. Kandilli'nin yerlisi azaldı ve birbirlerinden koptu. Zenginler de kendi çevirdikleri alanın dışına sahip çıkmadılar. Oysa Arnavutköy'e sonradan gelenler Arnavutköy'e sahip çıktılar. Birçok genç ve aydın insan buradan yer aldı ve sosyal bir çevre oluştu. Kandilli'deki o eski köşklerin onarılması, çevrenin güzelleşmesi mutlaka çok güzel ama örneğin, üçüncü boğaz köprüsü konusunda Kandillililer susuyor, Arnavutköylüler toplumsal bir direnç gösteriyorlar.

Örneğin, yan binadaki komşularım Günhan Bey tarihçi ve eşi Özden Hanım mühendis. Suudi Arabistan'da çalışarak kazandıkları bir parayla bu evi aldılar ve onardılar. Evi onarırken on ay kadar benim evimde kaldılar. Ben o sırada Turhan kardeşimle kalıyordum. Hatta onların bu geçici konukluklarında başımız vergi dairesiyle derde girdi.

— Nasıl oldu bu?

— Bir gün vergi kontrolörleri geliyor nereden icap ediyorsa. Bizim Çağlayan açıyor kapıyı. "Burada kim oturuyor," diyorlar? Çağlayan da, "Üstte ben oturuyordum, alta da kiracılar var," demez mi? Ben vergi kaçakçısı oldum bir anda.

— Kiracı değiller miydi onlar?

— Hayır, onlar evlerini onardıkları sırada ben burada oturmuyordum, ev boş diye benim evimde idare ediyorlardı. On - on iki ay sonra, onarım biraz uzayınca dediler ki, biz bari size bir

para ödeyelim. O sırada da bizim evde bir sürü tamirat vardı. Ben de, o zaman siz bu tamiratı karşılayın, dedim. Birkaç ay kadar onlar bu parayı karşıladılar. Pek önemli bir tutar değildi, ama Çağlayan kiracı deyince memurlar kira aldığım halde vergisini ödemiyorum diye beni kaçakçı yerine koydular.

Ertesi gün bir avukat arkadaşımla birlikte gittik, tutanak tutuldu, ceza ödedim. Çok sıkıcı bir deneyim oldu benim için. İnsan yaşadıkça yeni şeyler görüyor, öğreniyor. Turhan'la birlikte bir süre Kandilli'deki evde yaşadık annemin ölümünden sonra, ama her sabah ve akşam köprü trafiğinden geçerek Kandilli-Çapa-Lepra Hastanesi dernek vb. arasında mekik dokumak çok yorucu oluyordu. Bir de ben izole edilmiş, merkeze uzak yerlerde artık yaşayamayacağımı anladım. Kardeşim Turhan, Kandilli'de annemin ona bıraktığı deniz kıyısındaki dairede kedisiyle, küçük bahçesiyle mutlu yaşıyor, denize bile giriyor.

— Kandilli'den denize girilebiliyor mu?

— Giriyor Turhan. O alışkanlığını hiç bozmadı. Çöpler varsa suyun üstünde biraz bekliyor, temizlenince girip yüzüyor. Ama dediğim gibi, ben merkeze yakın olmak istiyorum. Evden çıkınca hemen bir sinemaya, tiyatroya gidebilme şansına sahip olmak istiyorum. Gerçi burada, Arnavutköy'de yaşarken de bunu sık sık yapamıyorum. Çünkü akşam eve geldiğimde çok yorulmuş oluyorum ama yapabileceğimi bilmek bile beni rahatlatıyor. Burada hemen altımdaki sokağın sesi, camın arkasındaki gürültü patırtı, insanlarla iç içe olmak hoşuma gidiyor. Evin konforu açısından kıyaslandığında, Kandilli kadar iyi olmasa bile ben çok mutluyum. Birkaç gün dışarıda kalınca evimi, kedimi, köpeğimi özlüyorum. Çağlayan'ın yukarıdaki tıkırtısını, sokağın gürültüsünü özlüyorum. Belki ufak tefek değişiklikler olabilir ama bundan sonra yaşamımı burada sürdürmeyi düşünüyorum.

— Arnavutköy'den konuşurken şu üçüncü boğaz köprüsü konusuna gelelim mi?

— Evet, gelelim. Bu önemli bir konu, çünkü yalnızca bir köprünün yapılıp yapılmamasıyla değil, bir semtin sakinlerinin bir mekânı, sosyal bir çevreyi paylaşan insanların kendilerini ilgilendiren değişimleri yönlendirmede örgütlenmeleri ve toplumsal bir muhalefet oluşturabilmeleriyle ilgili bir konu.

Ben buraya geldiğimde yerel bir dernek aradım; bir örgütlenme var mı diye öğrenmek istedim. Yirmi yıl kadar önce kurulmuş bir Arnavutköy'ü Güzelleştirme Derneği varmış. Beni de çağırın toplantılara dedim. Önce kimse oralı olmadı. Sonra esnaf biraz tanıdı ve bu doktor hanım belki bize yararlı olur düşüncesiyle sanırım, bazı toplantılara davet ettiler beni. Meğer onlar bölgedeki korumacılık kalksın, evlerini apartmana çevirebilsinler istiyorlarmış. Zaten kaçak bazı betonlaşmalar da vardı. Toplantıda birisi bana, "Ah doktor hanım, ben, evim ikinci sınıf eser özelliğini kaybetsin diye bütün tahta oymalarını söktüm, ama bir türlü halledemedim. Artık sen geldin, bizi kurtarırsın bu dertten," demez mi!

"Ben, burada koruyabilmek için bir ev aldım. Siz yanlış tanımışsınız beni, sizin gibi düşünmüyorum" diye cevapladım adamı ve tamam bunda iş yok diye düşündüler.

Arnavutköy'ün karışık bir sosyal yapısı var. Esnaf, memur, çok zenginler, öğretim üyeleri, sanatçılar gibi değişik kesimlerden bir karışım bu. Çok az da olsa birkaç Rum aile ya da tek tük yaşlı eski Arnavutköylü de var. Dediğim gibi, yıllar sonra yandaki eve Günhan Bey'le Özden Hanım geldiler. Onların gelmesine de yine sevgili dostum Besim Çeçener önayak oldu. Besim ve eşi bizim birlikte Mavi Yolculuklar yaptığımız, türkü günleri yaptığımız eski mimar dostlarımız. Besim koruma kurulunda çalışmış yıllarca. Onlar da Sultanahmet'te eski bir ev aldılar ve onu restore ettiler. Koruma kurulunda, korumaya alınan evlerin planları, hatta ağaçların listesi var. Anıt ağaçlarımız var burada. Biliyorsunuz, Cengiz Bektaş Kuzguncuk'ta sanatçıları, aydınları teşvik edip orada ev almalarını, korumalarını sağlamaya çalışıyor. Biz de bu işi Arnavutköy'de yapalım dedik. Bir ara Güngör Dilmen'e bir ev bulduk ama olmadı. O da Kuzguncuk'a gitti, yerleşti. Bu fikir birliği

bir dayanışmaya dönüştü zaman içinde. Beş yıl kadar oldu sanırım, Arnavutköy ile Kandilli arasında bu üçüncü köprü projesi ortaya atılınca, bizler çok şaşırdık ve tepki gösterdik tabii. Korumaya çalıştığımız bölgeyi rezil edecek bir proje. Evler istimlak edilecek, yollar açılacak. Güzelim Ortaköy nasıl bozuldu, Arnavutköy ve karşıda Kandilli de aynı duruma gelecek. Bazı insanlar, köprünün yapılacağına sevinmişlerdi. Sanıyorlardı ki bölge değerlenecek, evlerini pahalıya satabilecekler. Ama onlar da bunun böyle olmadığını öğrendiler.

Köprü sorunu ortaya çıkınca Besim'in de çok etkisi oldu tabii, Arnavutköy'deki birçok genç, aydın arkadaşımız güzel bir örgütlenme başlattı. İsmail Üstün arkadaşımız sosyolog. O da buraya yerleşti. Kahvelerde, derneklerde toplantılar yapıldı. Tüp geçidin gerektiği, köprünün çözüm değil, yeni sorunların başlangıcı olduğu bütün Arnavutköylülere anlatıldı. Arnavutköy'ü Güzelleştirme Derneği el değiştirdi ve bu aydın arkadaşlarımız dernek yönetimine geldiler. Bu halk inisiyatifi keşke her yerde olsa; çünkü bilinçlenme, örgütlenme ve örgütlerin doğru mücadeleleri yararlı sonuçlar sağlıyor. Bizim Arnavutköy'ün köprü karşısındaki tutumu da doğru düşünceden, yararlılık ilkesinden yola çıktığı için hem zengini, fakiri, memuru, esnafı birleşti hem de kamuoyunda yankı bularak siyasetçileri bile etkileyen bir güç oldu. Seçim zamanı partiler köprünün yapılmaması gerektiği söylemini bir seçim propagandası olarak kullandılar Arnavutköy'de.

— Siz, Bursa'daki yirmi günü saymazsak hep İstanbul'da oturdunuz, değil mi?

— Hep İstanbul'da oturdum. Bir yıl İngiltere ve dört ay Fransa çalışmaları da var bu yirmi günün yanı sıra. Ama İstanbul'da çok ev değiştirdim, çok semt değiştirdim. Çocuklarıma da hep danıştım bu yer değişikliklerinde ama ben taşınma işinde hep aceleci olmuşumdur. Bir evden sıkılınca hemen bir başka ev bulup, bir günde taşınıp yerleşmişimdir. Anlatmadığım bir küçük maceram aklıma geldi şimdi. Mecidiyeköy'deki evi almadan önceydi. Babamdan kalan son yer sa-

tılmış, çek elimde. O sırada da Büyükçekmece'nin oralarda Behçet Hastalığı taramaları yapıyoruz. Mimar Sinan Köyü'nün yakınlarında bir çimento fabrikası var, köylülerin üzerine çimento tozları iniyor, insanlar şikâyetçi. Araştırmaya gidip gelirken Küçükçekmece Gölü'nün yakınında, göle bakan, yeni yapılmış, bembeyaz boyalı büyük bir apartman gördüm. Girdim, bir daireyi gösterdiler. Akşam, gün batıyor. Gölün üstüne güneş vurmuş, nasıl olağanüstü bir manzara. O anda daireye âşık oldum. Ertesi gün Çağlayan'la Çınar'ı getirdim gösterdim; sanki daire kaçıyor. Çocuklar, "Tamam, nasıl istiyorsan öyle olsun anne," dediler. Çapa'ya uzak değil, minibüsler çalışıyor, benim de bir Serçe arabam var. Bu arada bir parantez açayım; ben hep Serçe kullandım. Çok severim Serçe'yi. Bir kez Anadol almıştım ama su kaynattı, bir de vurunca delik açılıyordu, pek güvenli değildi. Arkadaşlar, bu tapon arabalarla ne dolaşıyorsun diye takılırlardı. Bana Mercedes verse birisi, yani armağan etse bile, rahatsız olurum, kullanamam, derdim. Ama Serçe'den çok memnun kaldım, önemli bir sorun da yaşamadım. Artık araba kullanmıyorum. Oraya buraya gidip gelirken, hele hele çok fazla kapının ipini çektiğimden, park yaparken çok yoruluyorum diye arkadaşlarım çok ısrar ettiler, şimdi bir şoförümüz var, bana arkadaş ve yardımcı. Arabada da yazma, okuma olanağı bularak zaman kazanıyorum.

— Ben de bir parantez açıp sorayım o zaman. Size şimdi bir Mercedes verseler ne yaparsınız?
— Dernek çalışmalarında kullanılmasını sağlarım belki de.

— Şu Küçükçekmece'deki güzel manzaralı eve dönelim.
— Evet, dairenin fiyatı uygundu. Elimdeki para yetiyordu. Hayaller kurmaya başladım. İşten geliyorum, o manzaralı balkona oturuyorum, çayımı içiyorum, yazılarımı yazıyorum filan... Arkadaşlarıma söyledim, hiçbiri memnun olmadı. "Nasıl geleceğiz sana o kadar yolu," dediler. "Otobüs var, tren var, zaten ayda bir geliyorsunuz," dedim. Fazla üstüme gel-

mediler, nasıl olsa bu kız kafasına koyduğunu yapacak diye düşündüler.

Yine Leyla Abla, kulakları çınlasın, Çınar'ın evlendiği ailenin büyük ablaları, bana telefon açtı. Dedi ki, "Türkancığım, sen oraya gideceksin, biz sana hasret kalacağız ama beni korkutan başka şey var. Orası şehrin dışında. Büyük bir apartman. Henüz boş. Sağına soluna kimler taşınacak bilmiyorsun. Yarın öbür gün oralar uygunsuz evler olursa, çevre barla, pavyonla dolarsa ne yaparsın? İki çocuklu yalnız bir kadın olarak orada çok güç durumda kalabilirsin, iyi düşün."

Gerçekten, bunlar hiç aklıma gelmemişti. Leyla Abla'nın bu uyarısı beni orayı satın almaktan vazgeçirdi. Ondan sonra Mecidiyeköy Ortaklar Caddesi'nde, Akın Özyuvam Sitesi'ndeki yeri aldım. Leyla Abla uyarmasaydı da ben oraya gitseydim, ne olurdu, bilmiyorum?

— O evin uzaklığı ve yalnızlık, bugünkünden farklı bir Türkan Saylan mı yaratırdı? Yoksa Türkan Saylan bu yalnızlıktan sıkılıp kent içinde bir yere mi taşınırdı?
— Kimbilir?

— Yaşadığınız yerleri şöyle bir sıralar mısınız?
— Kandilli, Kâğıthane, Mecidiyeköy, tekrar Kâğıthane, Nişantaşı, sonra ayrılma ve Şişli'ye kardeşlerimin yanına taşınma, yine Nişantaşı'da hep birlikte büyükçe bir daireye geçiş, Şirinevler'de Özden'in evinde kiracılık, Bahçelievler'deki küçük katı 105 bin TL'ye satın alış, İngiltere'de birçok oda ve 2 ev değişimi, dönüşte Şişli'de kiraya çıkış, Cevdet'le evlenince Bebek'e taşınma, ayrılınca Fulya'da çocuklarla bir dubleks kat kiralama, sonra Mecidiyeköy Akkirmanlı'daki katı alıp taşınma ve son olarak Arnavutköy. Tam 21 yıldır buradayım! Demek ki epeyce bir semt gezmişim.

— Yahya Kemal'in "Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer" dediği bu kentte gönlünüz bu semtlerin hangisinde kaldı?
— Arnavutköy'de. Burası en sevdiğim yer oldu. Bir de, az da-

ha unutuyordum, iki yıl, yazları arkadaşım Prof. Hayrünisa Çavuşoğlu'yla birlikte Rumelikavağı'nda, hemen plajın üstünde, iki odalı bir daire tutmuştuk. Çocuklar büyümüşlerdi ve bana gereksinimleri yoktu. Cuma gününden oraya gider, hafta sonunu geçirir, midye yer, denize girerdik. Püfür püfür esen, vapurların yanaşıp kalktığı, balıkçıların, kaptanların renklendirdiği güzel bir Karadeniz kasabası gibiydi ve orayı da çok sevdim. Adaları da severim ama oralarda izole edilmişlik duygusu hissederim. Bir ara Cunda Adası'na âşık olmuştum, orada yaşamak istemiştim ama olmadı.

— Yaz tatilleriniz nasıl geçti? Mavi Yolculuklar var, başka neler, nereler?

— Kendim için özel bir tatil yaptığımı anımsamıyorum. Hiçbir zaman bir yazlık edinmek aklıma gelmedi, çocuklarla, arkadaşlarımla kısa-uzun geziler bana yetti. Tatillerde hep evimde olmak, yatağımda biraz daha uzun kalmak, tepside kahvaltı etmek, yazılarımı kucağımdaki tahtanın üstünde yazmak, müzik dinlemek gibi şeylerden keyif alırım.

Bunların dışında küçük geziler var. Bazen kalabalık bir grupla, bazen birkaç kişi olarak yaptığımız geziler. Bir tanesi oldukça maceralıdır. Eşimden ayrıldıktan kısa bir süre sonraydı. Çocuklar babalarında kalıyorlardı. Ben de çocuklar olmadan geçirdiğim o iki yılda kendimi rehabilite etmeye çalışıyordum. Fakülteden can arkadaşım Özden'le hafta sonlarında kısa geziler yapıp ülkemizi tanıyalım dedik. Yıl 1968-69 olsa gerek. İlk önce de İznik'e gitmeyi planladık. Özden'in şefi her hafta İznik'te belli bir otele gidiyordu ailesiyle. Biz de otelin adını aldık, bindik otobüse gittik. Çok güzel bir yer. Gezdik, dolaştık sonra kalmak için o otele gittik ama yer yoktu. Bize bir başka otel önerdiler. Otelin resepsiyonuna doktor olduğumuzu söyledik, ne olur ne olmaz, yanlış anlaşılmasın, ciddi insanlarız anlamında iki ayrı oda istedik, biraz daha rahat olalım diye. Sonra akşam otelin lokantasında yemek yedik. Lokantadaki insanlar bana biraz garip geldi. Kadınlar filan da var ama, ne bileyim bir huzursuzluk duydum.

Sonra odalarımıza çıkarken öylesine, içime doğmuş gibi Özden'e, "Herhangi bir şey olursa duvarı vururum, sen kapıyı açarsın, gelirim," dedim, gülüştük, sonra girdik, yattık. Odalarımız bitişik. Uykum çok hafiftir, gece geç bir saatte merdivenlerde tıkır tıkır ayak sesleri duydum. Ardından kapı çalındı. İki adam kapıya vuruyorlar, "Aç, biz geldik" diye sesleniyorlar. "Siz kimsiniz kardeşim," diyorum. İçkili bir ağızla "Aç işte, parayı ödedik," filan diyorlar. Meğer resepsiyondaki adam bizi satmış. Doktor moktor fayda etmemiş. İki yalnız kadın gelip iki ayrı odayı tuttuğuna göre bunlarda bir iş var demişler. Ben kibarca "Lütfen bizi rahat bırakın, gidin," diyorum. Adamlar söylene söylene aşağı indiler, onlar inerken ben de Özden'in duvarına vurdum, kapıyı açtı, eşyalarımı alıp onun odasına geçtim. Benim odanın kapısını da kilitleyip anahtarı aldım. Özden hiçbir şey duymamış ya, bana inanmadı. Sen uyduruyorsun, olmaz böyle şey diyor. Derken, birkaç dakika sonra yine ayak sesleri geldi, benim odanın kapısı vuruldu, sonra anahtarla açıldı. İçerde kimseyi göremeyince Özden'in kapısına geldiler. Arkada anahtar takılı olduğu için açamıyorlar ama bir yandan da, "Açsanıza, siz bu iş için gelmemiş miydiniz?" diye sesleniyorlar içeri. Özden Karadenizli, Laz, çok da cesur kızdır. Başladı bağırmaya. "Defolun gidin! Sizi şöyle yaparım, böyle yaparım!" diye. Kapıyı açar gibi yaptı, yeniden çarptı yüzlerine, biz doktoruz, ne sandınız, filan bir sürü şey söyledi. Ben hayatta beceremem böyle şeyleri, Özden'in sayesinde adamlardan kurtulduk. İndiler, gittiler, ama bizde uyku filan kalmadı tabii. Gitmek istiyorum, ama Özden sabahı bekleyelim dedi. Sabah gün ağarırken toplanıp indik aşağıya. Anadolulu bir adam, ifadesiz duruyor kapıda. Fırlattık parayı masanın üstüne, koşarcasına çıktık dışarı.

— *Bir şey söylemediniz mi? Bir de para verdiniz üstelik...*
— Söylemedik. "Aman Özden, hemen gidelim," dedim. Sabah erken saatti, biraz yürüdük, göl kıyısında bir yerde kahvaltı ettik, sonra da otobüse binip döndük. Burnumuzdan gel-

miş oldu İznik gezisi. Anladım ki Türkiye'de iki genç kadının bağımsız bir şekilde, özgür iradeleriyle bir gece geçirip, dinlenmiş olarak işlerinin başına dönmeleri kolay değildir. Gazetelerde turistlere yapılanları okudukça hep o İznik maceramız gelir aklıma.

Bir süre düşünmedik hafta sonu gezilerini ama sonra daha kalabalık gruplarla yeni geziler yaptık. Kadının toplumdaki konumunu da oldukça açıklayan bir maceradır kanımca İznik maceramız.

— *Mavi Yolculuklar ne zaman başlamıştı?*
— Benim Mavi Yolculukla tanışmam oldukça geç oldu. 1969 yılıydı sanırım. Arkadaşım Özden'in tanıdığı, sonra çok yakın dost olduğumuz Leyla Ablamız, Leyla Özbay bizi önce Azra Erhat'la tanıştırdı. Sabahattin Eyüboğlu'nun evinde bir pazartesi toplantısına gitmiştik. Ama sanırım bir ya da iki yıl içinde Sabahattin Bey aramızdan ayrıldı. Ben Sabahattin Bey'lerin grubuyla Mavi Yolculuk yapmadım ama Azra Hanım'la çok yaptım.

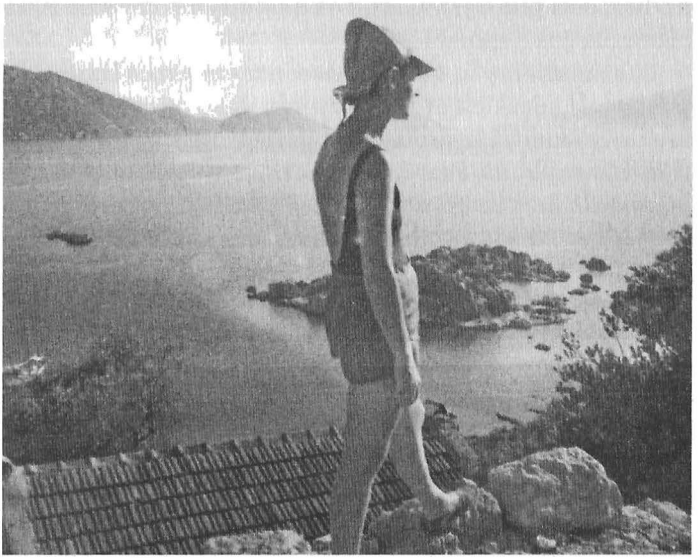
Sabahattin Bey'in ölümünden sonraydı. Azra Hanım, Nişantaşı'nda küçük bir evde oturuyordu. İşten çıkmıştı, evde çalışıyor, çevriler yapıyordu, dostluğumuz ilerledi. Onlar Hürriyet teknesiyle, Ali Fuat Kaptan'la ve Ali Kaptan'la geziye çıkıyorlardı. Beni de çağırdılar ve o ilk katılıştan sonra birçok kez birlikte Mavi Yolculuklar yaptık. Mavi Yolculuk bir yat turizmi değildir aslında. Yalnızca denize girilip balık tutulacak bir gezinin ötesinde anlamı vardır. Bence Mavi Yolculuk yapacakların Cevat Şakir, Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu'nu okumaları gerekir. Bir kültür, bir eğitim, bir sevgi, bir coşku gezisidir aslında Mavi Yolculuk.

— *Hep Hürriyet teknesiyle mi çıktınız gezilere?*
— Evet, ben hep Hürriyet'le çıktım. Hürriyet bugünün lüks yatları gibi değildi. Şimdi yatlarda her kamarada tuvalet, duş, müzik setleri, televizyon bile var. Hürriyet mütevazı bir tekneydi. Çok paramız olmadığı için ucuza gelsin diye kalabalık bir

grup oluştururduk. On sekiz kişi sığışırdık tekneye ama halâ o teknenin nem kokan mutfağı, Ali Kaptan'ın durmadan onardığı can çekişmekte olan açılır kapanır koltukları ve kaptanların gözlerindeki sevgi pırıltıları burnumda tüter!

— *Ekibi nasıl kuruyordunuz?*

— Yıl boyunca her pazartesi Azra Erhat'ın evinde buluşmaya devam ediyorduk. Daha kışın, kasım, aralık aylarında planlama başlardı. Hangi tarihte yola çıkacağız, hangi rotayı izleyeceğiz, kimler katılacak uzun toplantılarda saptanırdı. Küçük çocuklarını, köpeklerini getirecek olanları nazikçe geri çevirirdik. Daha önceki gezilere katılmış ama Hürriyet'in salaşlığından memnun kalmayıp daha lüks teknelerle gitmek isteyenler zaten kendiliğinden ayrılırlardı. Ekip ve güzergâh kesinleştikten sonra Azra Hanım görev bölümü yapardı. Herkes rota üzerindeki bir bölgeyi çalışır, ötekilere anlatabi-



Mavi Yolculuk'lardan birinde, Kekova'nın tepesinde çevreye hayranlıkla bakarken.

lecek kadar öğrenirdi. Şarkı, türkü defterleri, geceleri eğlendirecek oyunlar hazırlanırdı. Grupta yazar, şair, sanatçı dostlar, daha önce Eyüboğlu'yla, Balıkçı'yla birlikte Mavi Yolculuğa çıkmış eskiler de bulunurdu. Onlar edebiyat, sanat üzerine tartışırlardı, bizler dinlerdik ve çok yararlanırdık. Cengiz Bektaş sonraları organizasyonu üstlenmeye başladı. Güngör Dilmen ve eşi de katılırdı. Erol Uras bizi sabahları şarkılarıyla uyandırırdı. Bir çekirdek kadro olmasına karşın her yolculukta yeni birileri de katılırdı gruba. Örneğin Mete Tuncay'ın, İonna Kuçuradi'nin, İmren Aykut'un katıldığı yolculuklar da olmuştu.

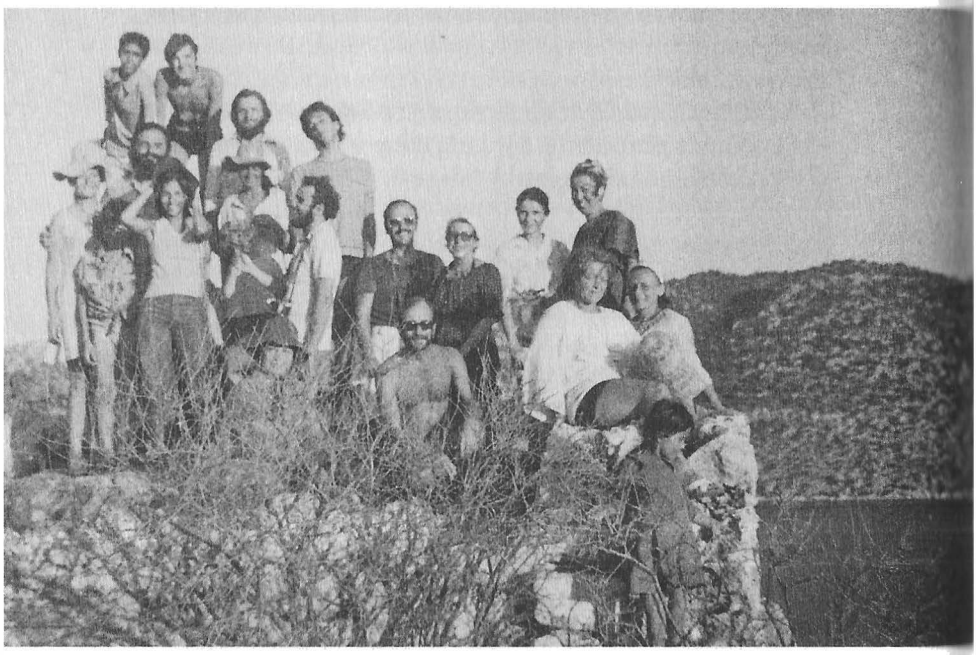
Kaptana haber uçururduk, "Geliyoruz, tekneyi hazırla, iyileştir, çalışmayan sifonu tamir et," diye. Heyecan içinde beklerdik yazı...

— *Yemekler, temizlik nasıl paylaşılıyordu?*

— Şimdilerde gemicilerle, aşçılarla çıkıyor lüks tekneler mavi tura, biz kendimiz yapardık her şeyi. Başkasına yaptırmayı hiç düşünmezdik. Her gün ayrı ekip kurulurdu ve nöbetleşe yapardık işleri. Her ekip sürpriz yemekler hazırlardı. Kaptan ve miçolar da dahil yirmi kişiye yemek yapmak, bulaşıkları yıkamak az şey değildir ama keyifle yapardık hepsini. Balık tutulurdu oltayla ya da ağ atarak. Şansımız iyi gitmişse bir balık ziyafeti de olurdu. Hiç unutmam, Güngör Dilmen bir balık çorbası yapmıştı ama içi kılçık doluydu. Herkes dalga geçmişti, bu balık çorbası mı, kılçık çorbası mı diye. Ben çok içemezdim ama iyi içenler olurdu teknede. Akşama doğru, vakti keraat geldi deyip rakılarını koyar, kimsenin rahatını bozmamak için geminin arkasına oturup sohbete başlarlardı. Güneşin batışı her gün bir başka olurdu. O bozulmamış doğayı hissetmeye çalışır, o güzellikleri belleklerimize kazırdık. Akşam yemeğinden sonra, kimi zaman eğlenceler, kimi zaman sohbetler olurdu. Tartışmalar, kavgalar da yaşanırdı. Gece, uykusu gelen bir kenara kıvrılırdı, herkes yatağını sereceği bir yer bulurdu. Biz eskilerin yeri ise her yolculukta aynıydı, böyle bir ayrıcalığımız vardı.

— *Kamara var mıydı teknede?*
— İlkel bir kamara vardı ama kimse orada yatmak istemezdi. Azra Hanım'ı yatırırdık oraya. Benim geminin burnunda bir yerim vardı. Uyku tulumuna girip orada yatardım.

Mavi Yolculuktan söz ederken benim bu gruba katılmamı sağlayan sevgili Leyla Abla'yı (Leyla Özbay) biraz tanıtmam gerekir. Leyla Abla benim de, Özden'in de yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Leyla Ablalar üç kız kardeş. İkisi öğretmen, biri diş hekimi. İlginçtir, anneleri de öğretmen ve babaları da diş hekimi. Anneleri Cumhuriyet'in, Atatürk'ün ilk öğretmenlerinden. Hepsi yurt sevgisiyle, Atatürk sevgisiy-



Mavi yolculardan bir grup, en arkada bir köy çocuğu ve Çınar, ortada İonna Kuçuradi, Mete Tuncay, Nedim Gürsel, önde Filiz, Kazım, Erol Uras, Azra Erhat, Türkan Saylan, İmren Aykut, en önde çalıların arkasında Leyla Abla (bombacı), Cengiz Savaşkurt, Aysel Çetinkaya, Dr. Özden Mürtezaoğlu.

le, görev sorumluluğuyla yetişmiş insanlar. Bir tanesi sonradan benim dünürüm oldu. Onun kızıyla benim oğlum evlendi. Leyla Abla Latince okumuş, İstanbul Kız Lisesi'nin ünlü öğretmenlerinden. Hem kendi hem de sesi çok güzel. Azra Erhat'ın öğrencisi ve hayranı. Sabahattin Bey'i, Balıkçı'yı tanıyor. Müthiş türkü söylüyor, çok örgütçü, tam bir mavi yolcu gerçekten. Şimdi yaşlandı ama karakteri aynıdır. Bir Mavi Yolculukta yemek pişirirken düdüklü tencere patladığı için adı Bombacı Leyla kaldı. Ondan çok şey öğrendik ve bizim yaşamımıza çok şey kattı. Yemek sırası ona gelince hepimizi doyurur, bizler gidip gelip "doymadık" deyince, "Aa, çocuklar sizde kurt var galiba," derdi, gülerdik.

Bir de John'u anmalıyım. John, Güngör Dilmen'in arkadaşıydı. Tekneye neşe getirirdi. İngiltere'den, Durham'dan gelirdi... Üniversitesinde Türkçe öğretiyordu. Türkiye'de subay olarak kalmış. İngiltere'den gelirken aşçı şapkaları, çeşitli süsler, bir sürü ıvır zıvır getirirdi. Yemek yapma sırası onun da içinde bulunduğu ekibe gelince aşçı giysileriyle, çeşitli süslerle eğlence içinde çalışılır ve yemek yenirdi.

Güzellik yarışmaları, doğaçlama tiyatro oyunları, uçurtmalar, bir keresinde Cengiz Bektaş'ın önderliğinde yapıp koylardan birine bir anı olarak bıraktığımız mozaik petek göz anıtı, uçurtmalar, kuru ekmekle kupez avlamalar ve hanımların gece süslenmeleri... Çok güzel zamanlar yaşadık.

— *Hangi yöreleri gezdiniz Mavi Yolculukta?*
— Birçok bölgeyi gezdik ama beni en çok etkileyen Kekova oldu. Bugünkü bozulmuş haliyle değil. İlk haliyle Kekova. Bizim gittiğimiz yıllarda oteller yoktu, yasaktı ve yasak uygulanıyordu. Karadan yol yoktu. Köy halkı o eski, geleneksel yapısını koruyordu. O kadar etkileyiciydi ki. Sandalda kürek çekerek tek başına balıktan dönen bir nineyi görebiliyordunuz. Harika bir yerdi. Tarihi kalıntılar, doğanın güzelliği, gün doğumu, gün batımı, her şey müthişti. Oraya ait bir doktorluk anımız da var. Aslında teknede doktor bulunması her zaman işe yaramıştır. Eline olta batan ya da üstüne kaynar

su dökülenden; bir böcek tarafından sokulana, böbrek taşı düşürenden ayağına ağır bir şey vurana, midesi bulanandan sancısı tutana varıncaya kadar çok çeşitli hastalarımız olmuştur. O gezide de arkadaşım Özden'le birlikte iki doktorduk teknede. Bir çocuk getirdiler. Konuşamayan, garip sesler çıkaran bir delikanlıydı. Köyün delisi bu dediler. Pek deliye benzer bir hali yoktu. Aklıma geldi, ana babasına çocuğun küçükken bir kulak akıntısı geçirip geçirmediğini sordum. Geçirdi, dediler. Tedavi ettirmemişler. Öyle geçmiş, gitmiş. Çocuğu İstanbul'a getirin dedim. Ekim ayında getirdiler. 12 ya da 13 yaşında bir çocuktu. Kulakçılara gösterdim. Bir kulaklık olursa bu duyar dedi kulakçı arkadaşlar. Düşünün, bir ihmalden bunca yıl duymuyor. Baba, kulaklığa para veremeyeceğini, çocuğun bu durumuna alıştıklarını söylemez mi! O zaman, kimseye bağırıp çağırmadığım halde, biraz da abartıyla adama bir çıkıştım, "Ben sana vereceğim parasını, sen nasıl babasın!" diye bağırınca adam korktu, buradan bir kulaklık alıp gitti. Parası da varmış meğerse. Baba oğul dönmüşler köylerine, çocuk ilk kez orada takmış kulaklığı. Takar takmaz da tavuk seslerini duyunca korkup kaçmaya başlamış tavuklardan. Kulakları duymadığı için, tavukların ses çıkardığını ne bilsin yavrucak. Böylelikle yeni bir hayata başlamış. Ertesi yıl gittiğimizde o çocuk konuşuyordu. Bize keçiboynuzu ve ağaçlardan topladığı sakızı ikram etti. Çam sakızı çoban armağanı sözü boşa değilmiş demek ki. Daha sonraları okudu, eğitim gördü. Sonra ben gidemedim Kekova'ya ama yıllarca oraya gedip dönen tanıdıklar çocuğun her yaz gelen gemilerde beni sorduğunu, gelmemi umduğunu anlatıp durdular.

— *Hüzünlü ve mutluluk verici bir anı.*

— Evet, öyle. Biliyor musunuz, sağır dilsizlerin büyük bölümü, zamanında küçücük tedaviler yapılmadığı için öyle kalmış olanlardır. Daha önce konuştuğumuz koruyucu önlemler alınmadığından özürlü olmuş o kadar çok insanımız var ki... 12 yaşına kadar köyün delisi, sonra küçücük bir kulak-

lıkla tekrar kazanılan bir yaşam. Doktor olarak da böylesi anılarım var Mavi Yolculuklardan.

— *Kaç kez çıktınız Mavi Yolculuğa?*
— Yedi-sekiz kez sanırım.

— *Son yıllarda çıktınız mı?*
— Hayır, çıkmayı da istemiyorum. O tadı bulabileceğimi sanmıyorum. Hatta bir araya geldiğimizde aklımıza da geliyor, acaba o ilk kadrodan bugün katılabilecek olanlarla bir yolculuk yapsak mı diye ama karar veremedik. O tat o günlere aitti ve anılarımızda çok güzel yer etti.



Marmaris rıhtımında bir grup Mavi Yolcu, yola çıkmadan önce. Önde çömelmişler: Esen Çamurdan, Filiz, Türkan, ayaktakiler(soldan): Erol Uras, Besim Çeçener, Cengiz Bektaş, Şükran Kurdakul, Burak Bektaş, en arkada kaptanın oğlu Mustafa, (sağa doğru) Ali Kaptan, Azra Erhat, Özden, Canan, Ali Fuat Kaptan ve Kazım.

— *O grupla görüşüyor musunuz?*

— Zaman zaman buluşuyoruz. Azra Erhat'ın, Sabahattin Eyüboğlu'nun ölüm günlerinde Magdi'ye gidiyoruz. Magdi'den söz açılınca onun çok önemli bir insan olduğunu söylemek isterim. Sabahattin Eyüboğlu'nun eşi Magdi Rufer Eyüboğlu çok cefa çekmiş, kendisine yapılanlara direnmiş, Türk dostu bir insan. Her şeyini bırakarak buraya gelmiş, gizli örgüt iftiralarıyla hapislerde yatmış bir kadın. Onun yaşadıklarının bir kitap olarak belgelenmesi gerek.

Bu aydınların çektikleri ne kadar yaralayıcı değil mi? Ben sıradan bir insan olarak bir şeyler yapmaya çalışıyorum ama o aydınların, yazarların çok özel yetenekleri var. Sırf bu yetenekleri yüzünden Türkiye'nin bu insanları el üstünde tutması gerekiyor. Düşünsenize Azra Hanım, Sabahattin Bey, Balıkçı, Vedat Günyol neler neler kattı kültürümüze. Yazdıklarıyla, çevirdikleriyle, yaşadıklarıyla ülkemizin kültür hazineleri onlar. Ama iktidarlar onları el üstünde tutacaklarına iftiralarla, sorgulamalarla, hatta zaman zaman bazı aydınlarımıza işkence ederek ne büyük kötülükler yaptılar. Bu aşağılık ve aşağılayıcı davranışlar bizim insan hakları konusuna ne kadar çok önem vermemiz gerektiğinin bir nedenidir. Türkan olarak bu dünyada yaşarken ülkemin aydınlarına önem verildiğini, hiçbir insanımızın hak etmediği ve insani olmayan hiçbir davranışla karşılaşmayacağı güvencesinin sağlandığını görmek istiyorum. Bundan elli yıl sonra, aydınlarımızın hapse atılma, işkence görme gerekçeleri ne kadar gülünç nedenler haline gelecek. Düşünce özgürlüğünün hâlâ olamaması ne acı. Düşünsenize Aziz Nesin'in çektiklerini, Sivas katliamını, işkenceleri... Bunlar sorgulanmalı. Gücü eline geçirmiş olan karanlık insanların ülkenin aydınlarına yaptıkları sorgulanmalı. Okumuş, yetişmiş, üretmiş insanlar, yaşamları boyunca bir yararlı iş yapmamış eğitimsiz, aşağılık kompleksi içinde ama ellerinde iktidar olan insanların baskısına ve saldırısına uğrayacaklar da bunun hesabı sorulmayacak. Bunu hazmedemiyorum. Sivas, benim Türkan olarak utançtan yerin dibine girdiğim bir olay. Bunun sorumluları, o dönemdeki idareciler nasıl uyuyorlar? Yanan insanlar düşleri-

ne girmiyor mu? Ne bir doktor olarak ne de bir insan olarak anlayamıyorum bütün bunları ve bu suskunluğu!

— *Suskunluk deyince aklıma basın ya da bugünkü genişletilmiş kavramıyla medya geldi. Nasıl görüyorsunuz medyanın durumunu?*
— Basın müthiş bir güç, insanların, ülkelerin geleceğini yönlendiriyor. Basını zaman zaman yanlı buluyorum. Haberlerin tarafsızca verilmesi gerekir. Ama yorum yazıları herkesin kendi anlayışına göre olacaktır kuşkusuz. Her şeye karşın, eğer basın olmasaydı neylerdik, olup bitenlerden nasıl haberdar olurduk, diye düşünürüm.

— Cumhuriyet *gazetesinde zaman zaman yazılarınız çıktığına göre onun sizde özel bir yeri olduğuna sanıyorum.*
— Çocukken babamın sağlığında evimize birçok gazete girerdi. *Cumhuriyet, Akşam, Ulus, Vatan, Son Posta, Yeni İstanbul* anımsayabildiğim en önemlileriydi bu gazetelerin. Annem gazetelerde tefrika edilen aşk romanlarını okumamıza izin vermezdi. Pitigrilli'nin romanları çokça yer alırdı, biz de yasaklandığı için daha da merakla okurduk. Okuma tutkusu beni neredeyse bulduğum her şeyi okumaya yönlendirdi. Gazeteden yapılmış kesekâğıtlarını bile açıp okuduğumu söylemiştim. Kendimi bildim bileli de iyi bir *Cumhuriyet* okuruyum. Cumoklardanım ve gazetenin ikinci sayfasında yazdığım yazılar, yine Cumhuriyet Kitapları'ndan *Cumhuriyet'in Bireyi Olmak* adıyla iki cilt olarak yayımlandı.

— *Gazetenin her yerini okuyor musunuz?*
— Ekonomi ve spor sayfalarına ayrıntılı bakmam; ama haberleri, siyasal konuları, köşe yazarlarını dikkatle okurum. *Cumhuriyet* gazetesi zaman içinde benim bir parçam gibi oldu. Onun ilkelerine bağlı, değişmez Atatürkçü, laik çizgisini seviyorum. Zaman zaman kendini yenilemeye çalışıyor, bunun için anketler yapıyor, okuyucusunun nabzını tutuyor. Bence bu önemli bir özellik. Sayfa düzeni gibi şekilsel bazı deği-

şiklikler yapılıyor güncel bir görünüm sağlamak için ama ana ilkelerden ödün verilmiyor. Çıplak kadın fotoğraflarıyla sömürü yapmıyor, gazeteciliğin yanı sıra başka parasal ilişkilere bulaşmıyor.

Dış politika ve savaş konusunda "şahince" bakışı olan yazarları artık okumuyorum, bunu da itiraf edeyim.

Bir ara el değiştirmişti gazete biliyorsunuz. Gazeteyi daha modern bir havaya sokmak istemişlerdi. Ben o sırada *Cumhuriyet* almayı bıraktım.

— *Epey okur yitirdi o dönemde* Cumhuriyet.
— Evet. Gazeteyi üstlenenler o dönemde beni de arayarak, güzel şeyler yapacaklarını, benim de düşüncemi alacaklarını söylediler. İçgüdüsel olarak, "Siz bu değişimi yaparken bana, okurlara sordunuz mu?" diye sordum. Demek *Cumhuriyet*'i ne kadar benimsemişim ki, bu sözü söyleme hakkını kendimde görmüşüm. Bu; okur ile gazetenin bütünleşmesini, okurun gazetesine güvenini gösteren bir örnek, sanırım. O dönemde ayrılan birçok yazarın bir bölümü daha sonra döndü ama birkaçını uzun yıllar beklemek, onları başka gazetelerde okumak zorunda kaldık.

Ben *Cumhuriyet*'in bir okuru, ara sıra, karınca kararınca yazarı olmanın dışında dağıtım konusunda da kendimce katkım olsun istedim. Her sabah iki gazete alıyordum, birini yakınımdaki karakola bırakıyordum, uzun yıllar sürdürdüm bunu.

— *Karakollarda* Cumhuriyet *okunuyor mu?*
— Okunmaz olur mu! Ne bulurlarsa onu okuyorlardı karakoldaki genç polisler. Bazı dinci gazeteler her sabah bedava dağıtıldığı için karakollarda hep bunları görüyoruz. *Cumhuriyet* gazetesi karakollarımıza girse, polisin bilgilenmesi ve düşüncesi de önemli ölçüde değişir sanıyorum. Bizim karakoldaki polisler gazete bırakamadığım gün akşam beni görünce, "Bizim gazete ne oldu hocam?" diye soruyorlardı. Bir süre sonra *Cumhuriyet*'in önemini kavradılar. Sonra bir gün bi-

zim karakoldan bir haber geldi. Bebek Karakolu ile bir başka karakol daha soruyormuş, acaba *Cumhuriyet* bizim karakola da gelir mi diye. Çok isterdim aydınların, *Cumhuriyet* okurlarının iki gazete alıp birini ya bir kahveye ya bir karakola bırakmasını. Bunu yapan tanıdığım birkaç kişi var. Muhibbe Sağman Hanım var. Bir banka emeklisi. Sanırım küçük bir birikimi var bankada. Bunun faizini aldığı zaman getirip bir eğitim projesinde harcamamız için bize veriyor, Çağdaş Yaşam'a. Ya da Atatürkçü Düşünce Derneği'ne götürüyor. Evi barkı olduğu halde bir huzurevinde yaşıyor, bütün Türkiye'yi geziyor. Öğretmenler huzurevinden her gün çıkıyor, on tane *Cumhuriyet* alıyor. Belli yerleri var gazeteyi bıraktığı. Her bıraktığı yerde de bir şeyler söylüyor, gazetenin okunmasını sağlamaya çalışıyor.

Benim işe gidiş güzergâhım değiştiği için artık karakola gazete bırakamıyorum. Ama sanırım karakoldaki polisler artık gazetelerini kendileri alıyorlar.

Daha sonra biliyorsunuz Radyo Cumhuriyet kuruldu. Ben de çok heyecanlandım ve burada bir de program yaptım. Salı sabahları iki saate yakın "Çağdaş İnsan" adlı bir program yaptım ve birçok değerli aydınımızı, bilim adamımızı buraya çağırdım, sohbet ettik. İlk röportajlarımdan birini Ahmet Taner Kışlalı ile yaptım. Ankara'dan telefonla bağlanmıştı. Radyodaki genç arkadaşlar program müziklerini ayarlıyorlardı. Bir hafta boyunca, programa çağıracaklarımı düşünüp hazırlık yapıyordum. Şimdi, televizyondaki bazı röportajlara bakıyorum da; programcı çağırdığı insanın kim olduğunu, ne yaptığını biliyor mu acaba diye kuşku duyuyorum. Sorulan soruların basitliği, saçmalığı bazen insanı dehşete düşürüyor. Televizyon gibi kitle iletişiminde ve eğitiminde bu kadar önemli, etkin bir gücün kötü ve yanlış kullanılması beni çok rahatsız ediyor. Radyo Cumhuriyet'te yaptığım röportajlarda her zaman geride durup konuğumun bilgisini, birikimini öne çıkarmışımdır. Bazen televizyonlara, radyolara çağırılıyorum ve programı sunan kişi benden çok konuşuyor, sözümü yarıda kesiyor. Her neyse, Radyo Cumhuriyet bir gün

sürpriz bir biçimde kapandı ve hepimizin içinde bir ukde kaldı. Radyoda yaptığım konuşmaları bir gün kitaplaştırmayı düşünüyorum. Çünkü konuklarımın o kadar önemli sözleri oldu ki, bunların kaybolup gitmesine izin vermemek gerek. Bunlardan birini, ne kadar önemli olduğu bilinsin diye anımsatmak istiyorum. Melda Türker adlı bir hanım tanımıştım ben. Bu hanım, hukuk fakültesini bitirdikten sonra Amerika'ya lisansüstü için gidiyor. Orada hapishane yönetimi konusunda çalışıyor ve uzmanlaşıyor. Hâlâ Türk pasaportuyla yaşıyor Amerika'da ve bir bölgenin hapishane müfettişi oluyor. Ara sıra Türkiye'ye geliyor, dönüyor. Bu F tipi tartışmaları olduğu zamanlarda Melda Türker defalarca konuştu yetkililerle. Adalet Bakanlığı'na gitti, bilgilerini aktarmak istedi ama bir kovulmadığı kaldı. Bu kadar önemli bir insanın Amerika gibi bir yerde hapishane yöneticiliğinde uzman olup, müfettiş olabilmiş bir hukukçunun bilgisine önem vermediler bizim yetkililer. Ben bu hanımla Radyo Cumhuriyet'te bir program yaptım ve çok önemli şeyler anlattı. Oradaki hapishane görevlilerini nasıl aldıklarını, bu personelin çok eğitimli mi olduklarını, ya da çok yüksek ücret mi aldıklarını sormuştum. Hayır, demişti, ne çok eğitimliler ne de yüksek ücret alıyorlar, ama meslek içi eğitim veriliyor ve bu eğitim hizmetin kalitesini yükseltmeyi hedefliyor. Gardiyanın, öteki çalışanların işlerini daha iyi yapmaları hem prim almalarını sağlıyor hem de hapishanenin kalitesini yükselterek bir üst sınıfa geçmesini. Tüm hapishanelere süreler tanınmış. Kendini iyileştireceksin, şu kadar sürede kaliteni bir üst sınıfa geçecek düzeye getireceksin diye. Ne kadar önemli bilgiler bunlar ve bunları hazır hale getirmiş bir insan, sesini toplumda ve yetkililerin önünde duyuramıyor. İşte bunları yayınlamak istiyorum.

— *Bu F tipi tartışmalarına ne diyorsunuz? Olanlara?..*
— Çok üzücü ve asla kabul edilebilir şeyler değil. O dönemde birçok yanlış yapıldı. Genel af son derece yanlış bir karardı. Rahşan Hanım bir mahkûma acıdı, sonra herkesi affettiler. Bugün birçok suçun failinin hep o genel afla dışarı çı-

kanlar olduğunu duyuyoruz. Bir hukuk sisteminin yıllarca çalışıp, titizlikle verdiği kararların sonucunda hapse girmiş suçlular, politikacıların sözde iyi yüreklilikleri sayesinde çekmeleri gereken cezaları çekmiyorlar. Bunu anlamak olası mı? Yarım kalmış kan davaları bile bu aftan sonra devam eder oldu. F tipi de çarpıtılan bir olaydı. Tutukluların direnmesine karşı devletin buldozerle hapishaneye girmesi, insanların yaralanmaları, ölmeleri, kollarının kopması akıl alır şeyler değil. Bu tam anlamıyla devletin ayıbıdır. Hâlâ insanlar açlık grevindeler, acı çekiyorlar. Aslında F tipi hapishanelerin şu anda var olan hapishanelerden çok daha iyi olduğunu sanıyorum. Prof. Aysel Çelikel kısa süreli bakanlığı döneminde buraları incelemişti. Onun sözlerine güvenirim; çünkü bilgili, yürekli, hukukun üstünlüğüne inanan bir insandır. Birçok hapishanenin, çocuk hapishanelerinin durumlarının içler acısı olduğunu, bu iyileştirmelerin tüm hapishanelere uygulanması gerektiğini söylüyor. Bunları görmeyip, F tipi cezaevlerine takılıp kaldık. Benim düşüncelerim, okuduklarım ve duyduklarımla biçimleniyor kuşkusuz ama bir insan olarak devletin tutumu da, mahkûmların acıları da, konunun çözülememesi de bana acı veriyor. Olan bitenler, devletimizin insan hakları karnesini çok zayıflatıyor. Bu F tiplerinin koğuş ağalarını ortadan kaldıracağı söyleniyordu ve birçok mahkûm da hapishanedeki sosyal yaşamın F tipiyle yok edileceğini söylüyordu. Melda Hanım'a bu koğuş ağalığının Amerikan cezaevlerinde olup olmadığını sormuştum. Bizim burada duyarız ya, bazı zengin, hatırlı mahkûmlar ve koğuş ağaları koğuşlarına televizyon, buzdolabı getirtiyorlar, dışarıdan kadın getirtip alem yapıyorlar, cep telefonları getirtiyorlar diye, merak etmiştim. Amerika bunu nasıl çözmüş? Melda Hanım, bunların cezaevlerinde suç olduğunu anlatmıştı. Son derece iyi korunan, dışarıdan hiçbir şeyin sokulamayacağı binalarmış Amerikan cezaevleri. Cam duvarlardan tüm mahkûmlar görülüyormuş. Herkese telefon etme hakkı tanınıyormuş ama bütün konuşmalar banda kaydediliyormuş. Herkesin eşit TV seyretme hakkı varmış. Yemekler fena değilmiş. Eşitliği

bozmak cezaevleri için bir suç demekmiş. Çok azılı, belki de sapık denecek tutsaklar izole ediliyormuş ama her şeyin kuralı varmış.

Yani cezaevlerinde bile insan hakları en iyi şekilde uygulanmaya çalışılıyormuş. Bizi düşünüyorum da, ne kadar geriyiz insan hakları konusunda. Türkçemizde "sanık" sözcüğü var, değil mi? Bu, sanılan anlamına geliyor. Henüz suçluluğu kanıtlanmamış durumda olan için kullanılıyor. Yazık ki polisimizin ve toplumumuzun büyük bölümü sanığı suçlu olarak değerlendiriyor. Bu da yetmiyor, sanık olan insan cezalandırıyor. Karakola düşmeye görsün biri. Polis kendisinden kuşkulanırsa döve döve konuşturuyor. Kimi zaman suçsuzken dayak yüzünden suçu üstleniyor insanlar. Oysa CMUK diye bir yasa çıktı biliyorsunuz (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu) bu yasayı uygularlarsa iş yapamadıklarını söylüyor polisler. Alışmışlar çünkü döve döve konuşturmaya. CMUK'a göre sanığa iyi davranılacak, avukatı gelmeden konuşmayabilecek vb. gibi haklar var. Çoğu kâğıt üstünde kalıyor yasalarımızın çünkü kafalar değişmiş değil. Polisimizin genç kesimi iyi bir eğitim alıyor son yıllarda ama eskilerde hâlâ peşin hükümlülük var. Bir arkadaşımız CMUK avukatı, ondan doğrudan bilgi alıyoruz. Yasalara rağmen daha çok yol almamız gerek bu konuda!

— İnsan hakları belli siyasi kesimlerin söylemi gibi algılanıyor sanki. İnsan hakları dediğinizde komünist ya da bölücü demeksiniz gibi...

— Yazık ki böyle yanlış bir damgalanma var. Ama toplum bilinçlenecek nasıl olsa ve insan haklarının çağdaş dünyanın bir gereği olduğunu daha çok kişi öğrenecek. Yasalarımızın bir çoğu 12 Eylül yasası. Ya da o mantığın izinde yapılmış. Türkiye'yi perişan eden bir Dernekler Yasası var. Polis Vazife ve Selahiyetler Yasası, Para Toplama Yasası ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası hep birbirine bağlı olan ve ülkenin sosyal yapısı üzerinde baskı oluşturan, Türkiye'yi AB standartlarına hazırlamaktan uzak yasalar. Türkiyemizde

dernekler, genellikle (koruma yaşatma dernekleri dışında) bir fikir çevresinde toplanan insanların oluşturduğu, vakıflar da yine hayır amaçlı bir fikrin çevresinde daha paralı kesimin insanlarınca oluşturulan örgütler olarak tanınıyor. Oysa yurtdışında dernekler çok daha özgür, daha hareket yeteneği olan örgütlenmeler. Üç beş kişi bir araya gelip, biz bundan sonra şu amaçla birlikte çalışacağız, şu işleri yapacağız diyorlar, bir form dolduruyorlar. Kamu yararına bir iş yapıyorsanız belgeleniyor, her yıl topladığınız parayı nasıl harcadınız, ne yaptınız... Önce derneğin kendi denetiminden geçiyor sonra da vergi açısından denetleniyor. Toplanan para amaç dışı kullanılmışsa, kişisel amaçlarla kullanılmışsa büyük para cezaları var. Herkes son derece dikkatle çalışıyor ve insanlar kurdukları bu örgütlerle toplumsal birtakım sorunları kolaylıkla çözüyorlar. Bizde ise her şey olabildiğince zora koşuluyor. Ben özellikle örgüt sözcüğünü kullanıyorum, çünkü örgüt denince hep yasadışı örgüt, terör örgütü anlamı yüklendi sözcüğe. Bunun değişmesi gerekiyor. Güzelim sözcüğü bir korku simgesi haline getirdik. Gelişmiş ülkelerde devlet ya da yerel yönetimler insanları teşvik ediyorlar. Gelin, örgütlenin, bize yardım edin, çevre sorunu, kadın sorununu, çocuk sorununu, eğitim sorununu ele alın, her konuda gelin bize fikir verin, birlikte hareket edelim; yöneten, yönetilen olmayalım, yönetişimi oluşturalım diyorlar. Hatta kurulmuş bu örgütlere yer veriyorlar, telefon, sekreter, bilgisayar veriyorlar. Yeter ki toplum kendisi bir şey yapsın istiyorlar. Orada neden etkinlik yapmadınız diye hesap soruluyor, burada neden etkinlik yaptınız diye soruluyor. Gelişmiş ülkeler vatandaşlarına saygı duyuyor, güveniyor. Güvensizlik oluştuğunda, suç işlendiğinde zaten yasalar var. Bizde ise insanlara potansiyel suçlu olarak bakılıyor ve şu tehlikeye karşı şu önlemi alalım, bu da olabilir, bunu engelleyelim diyerek daha kurulmadan derneklerin eli kolu bağlı bir hale getiriliyor. Bizde bir dernek kurmaya kalktığınızda, fotoğrafı neden buraya yapıştırdın, şunu neden sağa yazmadın diye sudan nedenlerle insanı canından bezdiriyorlar. Yetmiş sekiz bin dernek varmış bizde. Aman ne

çok diyorlar. Olur mu, tam tersine, çok az. Yetmiş milyon nüfusa yetmiş sekiz bin dernek bir şey değil ki. Gelişmiş ülkelerde her birey en az beş dernekte kayıtlı. Çalışıyor üstelik. Bizdeki gibi yalnızca aidatını verip bir kenara çekilmiyor. Bakın sayalım, bir Avrupalının derneklerini: Mezun olduğu okulun derneği, mesleğine ait bir dernek ya da oda, hobisiyle ilgili bir dernek, siyasal düşüncesine yakın bir dernek, çevresine, kentine, kasabasına ait bir dernek, uluslararası bir dernek. Görüyorsunuz, bir kalemde çağdaş bir insanın üye olabileceği beş altı dernek çıktı. İnsanlar etkin olmaya özendiriliyorlar yurtdışında. Gel de Türkiye'de bunu gerçekleştir. Ülkenin güvenliğinden sorumlu olanlar hemen sizi potansiyel tehlike olarak görüyorlar. Güvenlik Daire Başkanlığı'na bağlıydı, oradan İçişleri Bakanlığı'na bağlandı dernekler. Biz Başbakanlığa bağlı olsun istemiştik. Dernekler Daire Başkanlığı kuruldu ve başına polis yerine, doktoralı bir kaymakam getirildi. Buraya kadar güzel, ama şimdi kadrosunun, bütçesinin oluşması gerekiyor. Böylece polisin elinden çıkacak dernekler. Kuşkusuz bunlar Avrupa Birliği'ne girmenin koşullarının çok az bir bölümü. Devletin çok daha çağdaş insanlara ve anlayışa gereksinimi var. Örgütlenmenin bir güvenlik sorunu değil, bir çağdaşlık, özgürlük, insan hakları sorunu olduğunu anlamaları gerekiyor. Bir grup arkadaş oturduk, hukukçularla, felsefecilerle konuştuk, İonna Kuçuradi hocamız bize bu aşamada katıldı. Barolar Birliği'yle konuştuk ve iki yıl çalışmanın sonunda güzel bir Dernekler Yasa Taslağı hazırladık. Umarız bu taslak yasalaşır da ülkemiz bir ayıbından kurtulur.

— Birbirine bağlı yasalardan söz etmiştiniz. Dernekler yasasının yanında, onlarla ilgili neler var?

— Evet, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası var. Bakın, biz nelerden konuşuyoruz şimdi. Oysa ben bir hekim öğretim üyesiyim, siz bir sanatçı öğretim üyesi. Ama hukuktan söz ediyoruz. Çünkü içinde yaşadığımız hukuk düzeni bizim gereksinimlerimize yanıt vermiyor. Bizi yaralıyor zaman zaman. Benim oğlum Almanya'da. Başka ülkelerde onlarca arkada-

şım, tanıdığım var. Her akşam telefon geliyor birkaçından. Çünkü o gün kendi haber programlarında izlemişler, İstanbul'da yine polisler gençleri saçlarından sürüyor, köpekleri saldırtıyor, insanları copluyor. Ne oldu orada, iyisiniz değil mi, diye arıyorlar arkadaşlar. Ne diyeceğinizi şaşırıyorsunuz. Gerekçesi ne bu polis müdahalesinin? İnsanlar bir şeyleri protesto etmişler. Maaşlarının artmasını istemişler ya da bir uygulamayı kınamışlar. Üniversite hocaları bile Taksim'de yürümek için izin alıyorlar ve çevrelerinde yüzlerce polis oluyor. Bunlar bizim utancımız. Batılılara bunu anlatmanız mümkün değil. İngiltere Hyde Park'ı yapmış. İsteyen gidip istediğini söylüyor. Bizde ise bu yasaklar yüzünden insanlar patlama noktasına geliyor. Polise soruyorsunuz, "Neden copluyorsun kardeşim, bir insana nasıl vuruyorsun?" diye, "Bana toplantıyı dağıt dediler, kaç defa megafonla uyardım, dağılmayınca copladım," diyor. Sonunda dünyanın tüm televizyon haber programlarında barbarlığımız bu görüntülerle onaylanıyor.

Polisin toplantı dağıtmak diye bir görevi olmamalı. Çünkü toplantı bir haktır. İnsanlar özgürce bir araya gelip fikirlerini söyler, bağırırlar. Toplantının suç haline gelmesi için mala ya da cana zarar vermesi gerekir. Polis, saldırıp cam kıranları, otomobil taşlayanları yakalasın, ama elinde pankartla zararsız bir biçimde yürüyen insanlara dokunmasın. Toplantı için izin almak gerekir mantığını da anlamıyorum. Yürüyüş ya da toplantı zaten yönetimlere hoşnutsuzlukları anlatmak için yapılmıyor mu? Geçenlerde bir grup bir ilde bir toplantı ile basın açıklaması yapacaklarmış, haber vermişler medyaya. Televizyoncular, "Coplanacak mısınız?" diye sormuşlar. Bu arkadaşlar da, "Ne bilelim coplanıp coplanmayacağımızı," demişler basına. "O zaman, coplanırsanız bizi arayın gelelim," demezler mi sayın medya üyeleri!..

— *Reyting!..*
— Evet, coplanırsanız, polis köpekleri saldırırsa reyting alıyor televizyon bunları gösterdiğinde. Bu nasıl saçma sapan bir

kısırdöngü. Göstericiler kendilerini coplattırırlarsa TV'ye çıkıyorlar. Dünyanın her yerinden izlenme gibi bir reyting o TV kanalı için bir başarı. Demek ki Türkiye'nin dış dünyada rezil olmasından daha önemli bu reyting.

Yazık ki ülkemizin yöneticilerinde ve poliste, toplanan herkesin potansiyel suçlu olduğu konusu geçerli. Toplanan suçlu, yürüyen suçlu, pankart açan suçlu, çelenk koyan suçlu, eşcinseller suçlu, travestiler suçlu, el ele tutuşan, öpüşen, konuşan, yazan hatta tiyatro oynayan suçlu!

Bu suçlamalar ve suçluluk anlayışı toplumun ruh sağlığını bozuyor. Yöneticilerin de yanlış uygulamalara girişmesine neden oluyor. Yöneticilerin şu gerçeği iyice anlaması gerekiyor: İnsanlar aç kaldılarsa açım diyecekler. İşsizlerse işsizim diyecekler. Bu çok doğal. Bu dünyada yaşıyorlar ve iktidarların onların aç ve işsiz olmaması için gerekli önlemleri alması, çalışmaları yapması gerekiyor. İktidarlar halkın sesini duyup üstlerine düşeni yapsalar zaten durum düzelecek. Ama açım diyen, işsizim diyen suçlu olarak gösteriliyor ve karnı tok ve işi olanlar da ötekilerin sorunlarına yabancı kalıyorlar. Sonra bir gün bir bakıyorlar, bilmem kaç bin kişi işten çıkarılmış. Onlar da anlıyorlar sistemin yanlışlığından kaynaklandığını bu sorunun. Yazık ki toplumumuz bu konularda duyarlılığını yitirdi. O coplanan insanlar ancak bizim yakınlarımız olduğunda acı duyuyoruz. Bir yakınımız travesti olduğunda o zaman anlıyoruz travestilerin sorunlarını. Ya da kalıcı bir biçimde sakatlanırsak özürlülerin dünyasını ve bizim dünyamızdan nasıl dışlanmış gibi yaşadıklarını anlıyoruz.

Polislerle de ara sıra bunları konuşuyoruz. Senin karın, oğlun, kızın böyle coplansa, kardeşin travesti olsa ne yapacaksın diyoruz, çoğu anlamak bile istemiyorlar. Travestilere, sokak fahişelerine, gözümüz görmesin, ormana atalım, bunlar suçlu, sapık diye yaklaşıyorlar. Bu da aslında psikolojik bir sorun.

Neyse, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın da mutlaka değişmesi gerekir. Bu değişimin de yalnızca Avrupa Birliği istiyor diye değil, inandığımız için, Türkiye'nin, insan-

larımızın çıkarı için yapılması gerekiyor. Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası da ele alınmalı. Bu kadar yetkinin verilmesi öylesine büyük sorunlar yaratıyor ki. Bir polis memuruyla bir sivil vatandaş teke tek karşı karşıya kalmış olsa, polis vatandaşa hakaret etse, vatandaş da, "Neden bana hakaret ediyorsun dese," hatta demese bile polis, "Bana vazife başında hakaret etti" diyerek suçsuz bir insanı sürüm sürüm süründürebiliyor, sonunda mahkemede durum anlaşılsa bile oraya gelinceye dek yaşadıklarını yaşamış oluyor vatandaş. Bu yasa da insanları yıldırmış, sindirmiş.

— Yaşanan terör olaylarının sonunda böyle yasalar oluştu, bir zorunluluktu deniyor kimi zaman.

— Evet, bir terör dönemi yaşadık, afla çıkan birçok eski suçlu toplumda suç işlemeye devam ediyor. Ama bu ülkede suç işlemeyi düşünmeyen, yalnızca yaşamlarından duydukları hoşnutsuzluğu duyurmak isteyen, insanca yaşamak isteyen insanlar var. Yasalar yetkililer eliyle bu insanları sindirmek için kullanılıyor ve "uygar insan"a ulaşmamız geciktiriliyor. Polisin de jandarmanın da güç durumda olduğunu, sürekli provokasyon karşısında olduğunu biliyoruz. Ülke olarak, ulus olarak da bir tehdit altında yaşıyoruz. Avrupa'nın, Amerika'nın bize bakışında dinsel farklılığımız hâlâ önemini koruyor. Bush, Irak'a saldırırken haçlı seferi yapıyoruz diyor. Tarihten gelen husumetler hep var. Ermeni soykırımı iddiaları pişirilip pişirilip karşımıza çıkıyor. Kürt devleti tehdidi sürekli sıcak tutuluyor. Kıbrıs AB kapısında bir koz gibi kullanılıyor... Bunların hepsinin yöneticiler üzerinde baskı oluşturduğunu biliyorum. Ama bu sorunlar yalnızca onların sorunları değil ki. Tüm ulusumuzun sorunları. İşte bu noktada iktidarın yurttaşa güvenmesi, onun nabzını tutması gerek. Oysa tam tersi yapılıyor ve yönetim bu yasalarla, bu davranışlarla kendini halkından koparıp desteksiz kalıyor. Sivil örgütlenme o denli önemli bir güçtür ki, doğru amaçlar için uluslararası girişimlerde hükümetlerden daha etkin de olabilirler. Hükümetlerin halklarını yanlarına alması gerekir. Karşılarına değil.

Anlatmıştım ya, yıllar önce, ben Lepra Hastanesi'ni ele aldığım zaman, baraka koğuşlarda yatıyordu hastalar. Kimi zaman bazı hastalar birbirleriyle aynı koğuşta olmak, yan yana yataklarda yatmak istemezdiler. Sonra öğrenirdik ki düşman ailelerden gelmişler. Kanlıları var. Anadolu'nun bu törelere dayalı, feodal ilişkilere dayalı yapısını kıramamışız. Toprak reformu olmamış, sanayileşme olmamış. Köylünün üretimi de yok edilmiş. Meralar kapatılmış, hayvancılık öldürülmüş, ziraat terk edilmiş, ithalat artmış. Her şeyimizi dışarıdan getirmeye başlamışız. Tamamen plansız programsız, ağalığın egemen olduğu, siyasal partilerin de oy aldıktan sonra yine unuttuğu bir Doğu ve Güneydoğu yaratmışız. Türkiye'de devlet de, ordu da, herkes Güneydoğu'daki gerilimlerin oraya hizmet götürülmesiyle biteceğini biliyor. Ama hizmeti gerçekten götürmeye kalktığımızda bilinmeyen bazı güçler karşımıza çıkıveriyor. Çok yıllar önce cüzzam taramaları sırasında Anadolu'da cüzzam hastalarının perişan durumda olan çocuklarını okutmaya, onlara okul, burs bulmaya çalışıyordum. Bu insanların çoğu Kürt kökenli, kırsal alan kökenliydiler. O zaman bazı insanlar bana, "Hoca Hanım bu çocukları neden okutuyorsunuz, bunlar büyüyüp bize silah çekecekler," derlerdi. "Hayır, onlar okuyup öğretmen olacak, doktor olacak, bu bölgelere hizmet götürecek, bu insanları aydınlatacak. Asıl okumadıkları, bilmedikleri için terörist oluyorlar," diye yanıtlar, bu önyargılara çok üzülürdüm!

Ne yazık ki bazı eğitilemez ve değiştirilemez kafalı insanlar, bazı kilit noktalarda değişimi, ilerlemeyi engelliyorlar. Kamplaşmaya, düşmanlaşmaya neden olanlar da bu insanlar. Ya yanındasın ya karşısındasın. Benim gibi düşünürsen vatanseversin, düşünmezsen hainsin. "Ya sev ya terk et" diyorlar. İster adı derin devlet olsun ister başka şey, birtakım gizli çıkar grupları, ırkçı, şoven gruplar, cahil bazı insanları maşa gibi kullanıp toplumsal gerilimin azalmasını engelliyor. Toplumsal barış ancak eğitim ve ekonomik kalkınmayla gelecek. Bunu bilip de uygulayamadığımıza göre bu barışın olmaması kimin işine geliyor, bir bakılması gerek.

— Eşitsizlik başlı başına bir tehlike oluşturmuyor mu barış için?

— Kesinlikle oluşturuyor. İstanbul'daki zengin çocuk yılda on bin dolara her türlü olanakla ilkokulda okurken, Hakkari'deki, Siirt'teki, Urfa'daki okul bulamıyorsa, özel okulda yirmi kişilik sınıfta, devlet okulunda seksen kişilik sınıfta okuyorsa ve öğretmensizlikten dersi de boş geçiyorsa eğitim birliğinden nasıl söz ederiz, eşitlikten nasıl söz ederiz?

Parası olan, sağlık hizmetini özel hastanelerde, otel odası gibi odalarda en iyi profesörlerden alırken güneydoğuda hekim bulunamazsa, hastanede ilaç yoksa, hastalar köyden hastaneye giderken yolda ölüyorsa sağlık hizmetinden nasıl söz ederiz?

Anadolu'nun kalkınmasının önündeki en büyük engel feodal yapıdır. Ağalar, aşiret reisleri ve bunların bir baskı aracı olarak kullandıkları dindir. Son yıllarda Güneydoğu'daki terör olaylarında bunlar daha da palazlandılar. Korucular, silahlı bir birlik gibi oldular ve bunlar aşiret reislerinin adamları genellikle. Bakın, Bucak mahkemede aklandı ve bunlar vatan için çalışmış insanlar oldular. Bu "vatan için" kavramının da bir ele alınması gerek. Yapılanlar nereye kadar vatan için, nereye kadar kendileri için? Ceplerine giren paralara bir bakmak gerek. Susurluk'taki karanlık ilişki "vatan için" kavramının içine girdi. Bir şey hem hukuka aykırı hem vatan için nasıl olur, hem bu kadar gizli hem vatan için nasıl olur, aklım almıyor.

Diyarbakır'dan Batman'a giderken iki taraflı köyler vardır. Ekinleri görürsünüz. Bütün bu köyler aşiret köyüdür. Bu aşiretlerin ağaları vardır ve bu ağalar da mecliste her dönem bir partinin adamı olarak milletvekilidirler. Bunların hangi partide oldukları da önemli değildir, çünkü politik bir tarafları yoktur. Yalnızca o partiye oy getirirler, kendileri de milletvekili olarak bölgelerindeki güçlerini artırırlar. Sonra siz, o bölgelere hizmet götürmeye çalıştığınız anda, aslında onlardan kaynaklanan ama nasıl geldiğini anlayamadığınız bir engel görürsünüz. Çünkü o yöredeki insanlar ağanın tebaası gi-

bidir ve ağa da bu egemenliğini yitirmek istemez. Ağanın köyünde yüzme havuzu bile vardır ama öbür köylerde kuyulardan kirli sular kaynatılıp içilir. Türkiye Cumhuriyeti bunları düzeltemedi.

Köylü asla üreten ve ürettiğinin karşılığını alan bir kesim olamadı. Oysa Atatürk, "Köylü milletin efendisidir" demişti. Bu çok anlamlı bir sözdür.

Ben Güneydoğu'yu, Doğu'yu çok gezdiğim için bu aşiret konusunu epeyce öğrendim. Artık televizyonlarda dizi filmler de yapılır oldu aşiretlerle ilgili ve yazık ki bu filmler aşiretleri sevimli gösteriyor. İnsanların kravatlı, ceketli, üniversite mezunu olmaları filan önemli değil. Aşiret reisinin koyduğu kurallar ve onun çıkarını sağlayan "töre" öyle etkin işliyor ki, Türkiye'nin yasaları, yargı sistemi bunun yanında önemsiz kalıyor.

— *Aşiretin kendi özel hukuku aşiretin içinde ülkenin hukukundan daha güçlü, öyle mi?*
— Aynen öyle. O hukuka devlet giremiyor kolay kolay. Hatta hiç giremiyor. Bir örnek vereyim. Bazı yörelerin töresine göre aşiretten biri gidip başka aşiretten birini öldürdü diyelim. Öldüren suçludur ve ceza görmesi gerekir, değil mi? Mantık ve hukuka göre böyle olmalı. Ama böyle olmuyormuş. Kocası öldürülen kadın, aşiretler arası bir kavga çıkmasın, iş büyüyüp kan davasına dönmesin diye çocuklarını alıp bir çuval pirinç ya da şeker karşılığında kendine başka ve daha küçük bir aşiret bulmaya gidermiş. Yani hem kocasını hem de evini, çevresini yitiriyor. İki aşiret reisi kavga etmemek için suçsuz insanlara acı çektiriyorlar. Ne kadar inanılmaz, değil mi?

— *Doğru olduğuna inanmak güç.*
— Ben de doğru olamaz diye dinledim ve sonra her gittiğim yerde soruşturdum bu "töre"yi, nasıl töreyse. Yazık ki doğru. Kime sorsam, evet öyledir, yanıtını aldım. Hukuk o kadar yok ki ve o kadar eğitimsizler ki, bir aşirete dahil olmadan yaşamanın güvensiz olduğunu sanıyor insanlar. İnsanlar

devlete, mahkemeye, polise güvenmiyorlar ve sömürülseler bile kendilerini koruyacak ağanın egemenliğine girmeye razılar. Güvende olduklarını sanıyorlar ağanın yanında ama ağa onlara öl deyince ölmek zorundalar.

Anadolu'nun kalkınması hükümetlerin politik çıkarlarla aldığı kararlarla, jandarmanın, polisin baskısıyla sağlanamaz. Burada aklın ve bilimin öncülüğünde, bilirkişilerle ciddi bir planlama yapılıp partilerüstü bir biçimde bu planlamanın uygulanması gerekir. Kırsal alan kalkınması Türkiye'nin en önemli sorunu ve yumuşak karnıdır. Buralarda eğitimi, sağlığı tam oturtmak, iş alanları açmak ve insan haklarını, demokrasiyi yerleştirmek zorundayız.

Ama bir kısırdöngünün içindeyiz. Kurumlar politize olmuş, aşiretler ve tarikatlar meclise girmiş, bilim ve akıl dışlanmış. Sosyal demokrat partilere bakıyorsunuz, oy kazanmak için ağaları almış kadrolarına. Merkez sağ partilere bakıyorsunuz, tarikatları ve aşiretleri yanlarına almışlar. Ordu daha önce yaptığı darbelerden öylesine yıpranmış ki, yalnızca şeriatçılığa karşı sesini çıkartıyor ama onlar da askeri bir müdahale istemiyor. Sivil örgütlenmenin önü tıkanmış. Sendikalaşmanın, dernekleşmenin önünde zorluklar oluşturulmuş ve halk örgütlenemiyor. Ama mafya, tarikat, aşiret örgütlenmesinin önü açık! Bir yandan umutsuz oluyor insan, bir yandan da bu kadar olumsuzluğa karşın dünyayı takip eden çağdaş birçok insanın varlığı, onların özveriyle çalışması insana umut veriyor... Nereden nereye geldik yine. Toplumun örgütlenmesinin önünü tıkayan dört önemli yasadan söz ediyorduk.

— *Evet, üçünü anlattınız, sıra dördüncüsünde.*

— Para Toplama Yasası. Bir dernek kuruyorsunuz, çalışmalarınız için paraya gereksiniminiz var ama para toplayamıyorsunuz, çünkü bu yasa karşınızda. Ama cami yaptırma dernekleri şakır şakır para topluyor. Denetlendiğini de pek sanmıyorum çünkü makbuzsuz alınan paralar olduğunu da görüyoruz. Bir kutu koyuyorlar bir yere, gelen geçen içine bir şeyler atıyor.

İşte bu dört yasa. Dernekler, Polis Vazife ve Selahiyetleri, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Para Toplama Yasaları hepsi birbirine bağlı ve bu yasalarla ilgili çalışmalar yapıyoruz bir grup arkadaş.

— Bu para toplama konusu deprem sırasında da sorun olmuştu Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği için, değil mi? Depremde Çağdaş Yaşam'ın etkinliklerini de özetleyebilir miyiz?

— Biz ÇYDD olarak oldukça örgütlü bir kuruluşuz. Ama deprem gibi bir afetle karşılaşacağımızı ve burada etkin bir görev üstleneceğimizi düşünmemiştik. Böyle bir iş için hazırlığımız yoktu. Yalova depremi olduğunda Yalovalı olan bazı üyelerimiz hemen oraya gittiler ailelerini görmek için. Ardından müthiş bir imdat çağrısı almaya başladık. Depremin vurduğu bölgelerden yardım istekleri gelmeye başladı. Üyelerimiz telefon ediyor, derneğe geliyor ve biz de bir şeyler yapmak istiyoruz, diyorlardı. Öyle yoğun bir trafik başladı ki, dernek merkezinde bir kriz masası kurduk. O arada Kocaeli, Değirmendere, Gölcük, Körfez, Bolu, Adapazarı şubelerimizden bilgiler ve acı haberler gelmeye başladı. Kriz masasında ihtiyaç listeleri oluşturmaya giriştik. Yiyecek, içecek, çöp torbası, ceset torbası, çadır, battaniye ve daha bir sürü şey. Benim hastanedeki odam ceset torbası örnekleriyle doldu. Bir yandan fiyat alıyoruz, bir yandan para bulmaya çalışıyoruz, bir yandan gazetelere ilanlar vermeye, televizyonlardan duyuru yapmaya çalışıyoruz. Bu koşuşturmaca içinde karşımıza yine bir engel çıktı. Meğer Afetler Yasası diye bir yasamız varmış. Uzun yıllar öncesinden kalma bir yasa. Bu yasaya göre, "Doğal afetlerde hiçbir kuruluş para toplayamaz," deniyor. Hep istismar ediliyor bu para toplama işi diye yasa çıkarılmış demek ki. Herhangi bir şekilde eline bir para geçmişse de o kuruluşun, her hafta cuma günü saat 16.30'a kadar Ziraat Bankası'na, devlete yatırılacak diye bir maddesi var. Üstünüzde bir kuruş tutamıyorsunuz. Tam deprem sırasında her taraftan yardım edin çağrısı geliyor; bir yandan da yardım edelim, bağış yapalım diyenler var. Siz de bir toplumsal bilinçle

yardımları, bağışları doğru yere, doğru biçimde hızla ulaştıralım diyorsunuz, karşınıza yasal engel çıkıyor. İşlerin çok hızlı yapılması gerekli, çünkü bir yandan Yalova'da, stadyumda kurulmuş hastane var, çalışıyor ve ilaç ihtiyacı var. Çöpler yığılmış, insanlar yediklerini oraya buraya atmışlar, mikrop üremeye başlamış, tifo, kolera gibi hastalık tehlikesi belirmiş. Cesetler için torba gerekiyor. Çadır, battaniye, yiyecek gerekiyor ve bütün işleriniz bir yasayla yavaşlıyor. Örneğin, TEGEV'in eski Genel Müdürü İbrahim Betil, yurtdışından gelen çadırlarını alamıyor. Havaalanında, gümrükte oturup bekliyor. Yurtdışından bir sürü yardım geldi o dönemde, çünkü Avrupa'da insanlar, kuruluşlar gayet organizedir. Depremi duyar duymaz yardımları hazır edip doğru buldukları yerlere göndermeye başladılar. Bürokrasinin ne kadar elimizi ayağımızı bağladığını anlatamam. İnanılmaz bir çıkmazdaydık ve kimseye derdimizi anlatamıyorduk.

Yurtdışında toplanan paraları Türkiye'ye göndermek isteyen kişiler, kuruluşlar burada sivil bir örgüt aradılar paraları teslim etmek için. Devlete güvenmediler demek ki. Devlet de sivil toplum örgütlerine güvenmiyor. Görüyor musunuz çelişkiyi! Kalktık, arkadaşlarla Başbakan Bülent Ecevit'e gittik. Hüsamettin Özkan'la birlikte dinlediler bizi. Sorunu çözmek için bir proje kapsamında para toplayabilmemizi sağlayacak kanun hükmünde kararname çıkarıldı. Gelen parayı ve nerede kullandığımızı hemen devlete bildirmemizi istediler. Başbakanlıkta onlar da bir kriz masası kurmuşlardı. Koordineli çalışmaya başladık.

— *Çağdaş Yaşam kaç kişiyle katıldı bu çalışmalara?*
— Yüzlerce, belki de binlerce... Üyelerimizin yanı sıra, üye olmayanlar da çalıştılar. Duvarlara kâğıtlar astık, çalışma gruplarını bu kâğıtlara yazıyorduk. Yeni telefonlar aldık, sürekli arıyordu insanlar, ben bir hafta gidebilirim, ben üç gün çalışabilirim diye. Birçok gönüllü vardı ama herkesin ne becerisi olduğunu bilmiyorduk. Akıl sağlığı yerinde mi, orada felaketle karşılaşınca nasıl davranacak... Biz de deneyimsiz-

dik bu açılardan ama inanılmaz bir destek gördük. Birçok ulaşım şirketi yardım malzemesini ve yardım ekiplerini ücretsiz taşıdılar. Çadırkentlerin içinde ÇYDD çadırlarını kurduk. Bu çadırlarda çocukları rehabilite etmek için çeşitli oyunlar, yaz okulu gibi etkinlikler yaptık. Emekli öğretmenler bu konuda destek oldular. Gölcük'te büyük bir çadır, Değirmendere'deki iki çadırkentte birer ÇYDD çadırı kurduk. Buraya Tuzla ve



Deprem bölgesinde, oğlu Dr. Çınar Örge ile. 1999.

Üsküdar şubeleri ve birçok gönüllü ile destek verdik. Adapazarı'nda Rotary çadırkentinin içinde bir yerimiz oldu. Beşiktaş şubemiz yoğun şekilde bu alanda hizmet verdi. Kocaeli şube başkanımız çok becerikli biridir, zaten deprem komisyonundaydı Kocaeli'de, birkaç yerde birden çalışmalar yapıldı. Değirmendere şubemizde kimse kalmadı, yazık ki yıkıldı şubemiz ve ölenler oldu. Yalova'da birkaç çadırkentte çalışmalar başlatıldı. Bolu şubemiz Ankara ve Ümitköy şubemizden destek alarak çadır eğitimi kurdu.

İş adamları da büyük katkı da bulundular. Çarmıklılar, Pirinççioğulları, Eczacıbaşılar başta olmak üzere kendi aralarında bir organizasyon kurmuşlar. İçte ve dışta yoğun bir çabayla Yalova'da yüz doksan iki konut kurulmasına ÇYDD ile birlikte öncülük ettiler. Bu konutlara "Çağdaş Yaşam Merkezi" adı verildi. Bir yandan prefabrik evlerin yapılması için fiyat alıyor, pazarlık ediyorduk, bir yandan da protokoller yapılıyordu devletle ve müthiş bir çalışmayla üç ay içinde yüz doksan iki tane kalıcı prefabrik ev bitti ve Demirel gelip 23 Ocak 2000'de yerleşime açtı. Isıtmasıyla, buzdolabıyla, ocağıyla, kafeteryasıyla, sağlık ocağıyla, çamaşırhanesiyle bir küçük kent inşa edildi üç ayda ve biz bunu nasıl başardık, anlamak mümkün değil gerçekten. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve İstanbul Yardım Grubu el ele, bürokratik güçlüklerle baş edip, bu kadar deneyimsizlikle, bu kısa sürede bir mucize gerçekleştirdi.

Bu zengin iş adamlarından oluşan İstanbul Yardım Grubu bize gelip bu işleri birlikte yapalım diye önerdiğinde, ben biraz çekingen davranmıştım. Siz paralı insanlarsınız, biz ise mütevazı bir sivil toplum örgütüyüz. Birbirimizden memnun olmayız belki de deyince, bu sizin patronajınızda olacak, merak etmeyin, sorun çıkmaz demişlerdi bize. Gerçekten bir sorun çıkmadan çalıştık ve ÇYDD epeyce deneyim kazandı bu konuda. Evlerde kalacak olanlar, valilikte noter önünde kurayla saptandığı için kimseye ayrıcalık yapılmadığından sorun yaşanmadı. Ne yazık ki Çağdaş Yaşam Merkezi, tüm alt ve üstyapısıyla çürüyor, berduşlar girip çıkıyor şimdi. Bura-

nın bir yurt olup Yalova'daki yüksekokullara tahsisi gibi girişimler sonuç vermiyor. Çok yazık ve çok üzülüyorum.

— Başka büyük kuruluşlar da katıldı sizin çalışmalarınıza, değil mi?

— Para toplamayla ilgili kararname çıkarken biz mali müşavir, hukuk müşaviri tuttuk, yeni bir büro kurduk. Devlet ayrıca denetliyordu ve biz de yanlış bir iş yapmayalım diye profesyonellerin yardımını aldık. Büyük paralar girip çıktığı için çok dikkatli olmamız gerekiyordu. Bu arada büyük kuruluşların da katkısı oldu. Örneğin Gillette, IBM ya da Hilton çalışanları gibi bazı gruplar, aralarında topladıkları paraları getirip veriyorlardı. Bunu sizden başkasına vermeyiz diyerek geliyorlardı. ÇYDD'ye duyulan bir güven doğru işler yaptığımızın da bir kanıtı oldu bizim için. Öyle yoğun bir tempoda çalışıyorduk ki. Uzun bir çalışma masamız var, üç metre kadar uzunlukta. Bir başında ben oturuyordum, bir ucunda da genel sayman arkadaşımız Perran Hanım, inanır mısınız, aynı odada da birbirimizle cep telefonu ile konuşabiliyorduk! Benim yanımda birkaç kişi, onun yanında birkaç kişi; bir yandan bu arkadaşlarla protokol hazırlıyorduk, bir yandan anında Ankara'ya faks çekip, şu kuruluştan şu kadar aldık, bunu şu amaçla kullanacağız, izin veriyor musunuz diye soruyorduk. Ankara'dan hemen cevap geliyordu ve biz müteahhit buluyorduk, anlaşma yapıyorduk. Müteahhitler büyük işler buldukları için bizim küçük işlerimize pek bakmak istemiyorlardı. Bir de biz ince eleyip sık dokuyorduk. Hesaplı olacak, zamanında bitirecek, malzemeyi esirgemeyecek birini buluyor ve sürekli de denetliyorduk. Sürekli not tutuyordum unutmayayım diye. İki yıl sürdü bu çalışmalar ve para toplama izni birer yıllık olmak üzere iki kez alındı deprem bölgesinde. Bu sürede iki yüz iki sınıf yapmışız. Yani yirmi yedi okul, on bir rehabilitasyon merkezi, beş yurt bitirmişiz, yüz doksan iki prefabrik evin yanı sıra.

Bu arada hiç aklımıza gelmeyen bir başka şeyle karşılaştık. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan haberler gelmeye başladı. Deprem bölgesinden geriye, köylerine dönmüş birçok insan.

Kadınlar, çocuklar geri göçmüşler. Okullara sığılmıyor, insanlar işsiz. O sırada Erzurum'da, Şenkaya'da da deprem oldu. Şenkaya kaymakamı üç köy ilkokulunun yapılması gerektiğini söylüyor. Haydi, bu kez ufak ufak birçok bağışı birleştirip orada üç köy okulu yaptık.

— Sizi devlet yerine koymuş Kaymakam Bey demek ki.

— Herkes öyle. Çünkü devlet bürokrasiye boğulmuş. Hızlı çalışamıyor. Bir de başka bir yanlış yaptı devlet ve bunu hep yapıyor, Bingöl'de de aynı yanlışı yineledi. Bir yerde afet olunca afeti yaşamış, evi yıkılmış, yakını ölmüş görevlileri devletin kenara çekip yerine afetzede olmayan görevlileri getirmesi gerekiyor. Valinin, kaymakamın, belediye başkanının, sağlıkçıların acıları varken görevlerini yapmaları kolay değil, ama zorunlu olarak kalıyorlar ve çok zorlanıyorlar.

Ülkemizde bu konularda en organize kurum ordu. Bir sivil toplum örgütü gibi çalışıyorlar. Devletin yapamadığı görev değişimini de onlar başardı. Gölcük'te en büyük darbeyi yediler, çok kayıp verdiler, ama hemen Trakya'dan bir birlik kaydırıldı, onlar gelip mutfağı, çadırları kurdu. Yalova'da da, her yerde de Mehmetçik çadırkentleri en iyi çalışan yerler oldu. Biz de dernek olarak en verimli şekilde onlarla çalıştık. Ordu bizi, yani sivil toplum örgütlerini bir tehlike olarak görmedi hiç ama devlet gördü. Bu arada dağ köylerinde şeriatçılar ne propagandalar yaptılar: Kızları okuttunuz, kısa etek giydirdiniz, işte Allah da size depremi gönderdi, askerler de dindar değil onlar da öldü, gibisinden zehirli sözlerle köylüleri etkilemeye çalıştılar şeriatçılar. Ayrıca, bazı belediyelerin ailesini yitirmiş genç depremzedelere, Çeçenistan'da savaşma karşılığı yardım önerdiklerini de duyduk o dönemde. Devlet bunları görmedi, ama tüm gönülleriyle çalışan sivil toplum örgütlerinde suç aradı. Kuşkusuz bu arada, STÖ'lerle çok verimli çalışan onlarca yönetici de tanıdık. Zaten onlar olmasaydı hiçbir şey yapılamazdı. Yalova depreminde edindiğimiz deneyim Bingöl'de işimize yaradı. Abdi İbrahim ilaç firması sağ olsun, destek oldu, iki ana sınıfı açtık orada. İkişer çadır kurduk, çocukları re-

habilite ettik. Bir de, iki tane çocuk oyun parkı kurduk. Geçenlerde ne duysam beğenirsiniz? İki günde bir polis gidip bakıyormuş, ne yapıyorsunuz diye. Kuşkuya bakın! Güvensizliğe bakın! Yani devlet diyor ki, bu ülkede gönüllü iş yapmayacaksın. Otur evinde, eleştir istersen. Gazeteye, dergiye yazı yaz ama asla somut bir katkıda bulunma. Evet, ben emekliyim. Evde oturup, yazımı yazıp, kitabımı okuyabilirim; bu çok kolay. Ama yapamıyorum. Hakkari'deki iki okulu sel almış, kız YİBO harap, bilmem hangi köydeki okul eskimiş, bunlara nasıl para buluruz, kaç kız çocuk daha okutabiliriz, kaç yurt daha yaptırabiliriz diye uğraştıkça başımız dertten kurtulamıyor.

— *Yasal bazı sorunlar da çıktı derneğin karşısına, değil mi?*
— Evet. Biz, depremde Başbakanlık'taki kriz merkezi ile ça-



İzmit deprem projelerinin birinde, Kocaeli ÇYDD *Başkanı Gülsen Müstecaplıoğlu ve Genel merkez Yönetim Kurulu üyesi Ersin Erkol ile Kocaeli Plaj yolu* ÇYDD *çadır kentinde. 2000.*

lışırken Emniyet'ten izin almamışız. Ankara'dan almak yetmezmiş. Biz işleri hızlandırmaya çalışırken, üç ayda karar çıkartamayan Emniyet'in iznini unutmuşuz. Onların iznini bekleyecek olsaydık, bu kadar işin onda biri yapılamazdı. Ayrıca birçok asılsız ihbarı da değerlendirerek ve ne bulsak da suçlasak mantığıyla, sanki bir ödül gibi, beni çok iyi tanıyan bir vali yardımcısının imzasıyla Dernekler Masası dava açtı, hâlâ sürüyor. Bir şey çıkmasa da sinir bozuyor. Bütün bu çalışmalar bize çok şey öğretti. Türkiye'de hangi kurum iyi çalışıyor, hangi kurumda ne kalitede insan var gördük. Bu arada Akut benzeri bir kurtarma ekibi de kurduk "ÇA KUR" adında. Fatih şubesi bu işi başardı. Eğitimlerini aldılar ve Fatih'den başlayarak okullarda, iş yerlerinde, bizim öbür şubelerimizde eğitim vermeye başladılar. Bu çalışma yararlı şekilde sürüyor.

Geri-göç alan başka yerler de çıktı Doğu ve Güneydoğu'da. Örneğin, Diyarbakır'da Ergani ve Çınar ilçelerinin kaymakamları da bize başvurdular. Oralara birer okul yaptık. Batman'dan da geri-göç nedeniyle toplum merkezi talebi geldi. İstanbul Yardım Grubu'nun katkısıyla oraya bir toplum merkezi yaptık. Aşkale'ye de bir okul yapıldı. Şöyle bir hesaplıyoruz da, çift tedrisatlı olarak on bine yakın çocuğu kapsayacak okul yapılmış oldu ÇYDD tarafından, deprem döneminde. Pek çok kişinin maddi katkılarıyla; bizim enerjimiz, alın terimiz ve yüreğimiz yatıyor oralarda!..

İlginç bazı örnekler de var bu yardımlarla ilgili. İsviçre'de bir kasabanın bir özel radyo kanalı, Radyo Monet dinleyicilerinden para toplamış ve aramış taramış, parayı teslim etmek için bizi bulmuş en güvenilir olarak. Bu parayla Bolu'da bir rehabilitasyon merkezi yaptık. Bu merkezi yaparken orada hasar gördüğü için yıkılma kararı alınmış bir okul gördük. O okul yıkıldıktan sonra Almanya'dan gelen ilginç bir başka yardımla nefis bir ahşap okul binası yaptık oraya.

Avusturya'da bir adam ahşap dağ evleri yapıp satıyormuş. İşçilerin çoğu Türkmüş, üstelik Bolulu. Adamcağız yaşlıymış ve artık işi bırakmak istiyormuş. Son aldığı siparişten beş ev-

lik kesilmiş tahta elinde kalmış. Deprem olunca ve işçiler Bolu'ya, akrabalarına gitmek isteyince, bu beş evlik malzemeyi alın götürün, orada bir işe yarasın, demiş. İşçiler ne yapacaklarını şaşırmışlar ve Düsseldorf Başkonsolosu Duray Polat'ı bulmuşlar. Duray Bey'i ben eskiden tanırım. Yurtsever, harika bir insandır. Şu anda da Afrika'da bir ülkede görevli. Duray Bey bundan Bolu'da bir okul çıkar belki, diyor ve bizi, ÇYDD'yi arıyor, siz üstlenir misiniz diye. Ayrıca, Bolu'daki görevli generale telefon açıyor, durumu anlatıyor. General de onların nakliyesini gerçekleştiriyor. Tahtaları askeri depoya koyuyorlar. Bolu'da hasarlı olan Cumhuriyet Okulu yıkılınca, valilikle bizim dernek arasında bir protokol yapıldı. Ordu tahtaları verdi, Almanya'dan da Mühendis Necmettin Bey geldi, bu işin uzmanı. Yıllarını vermiş. İki ay çalıştı, on sınıflı koca bir okul yapıldı. Marangozlara gösterdi neler yapılacağını, ölçtü biçti, işi bitirdi. Sıhhi tesisat için de para Almanya'dan geldi ve kocaman yepyeni bir Cumhuriyet Okulu yapıldı.

Hilton insan kaynakları müdürü bir hanım geldi bir gün. Figen Alkan adlı fevkalade bir insan. Hilton çalışanlarını organize etmiş, bir para toplamış. O sırada Gölcük depremi olmuştu. Perişan bir durumdaydı Gölcük. Bizimkiler çadırda çalışıyorlardı. Bize tepede bir okul gösterdiler: Şirinköy İlköğretim Okulu. Eskiden kalma, üç sınıflı bir bina. Onun bahçesine bir rehabilitasyon merkezi yaptık, okula bir sınıf olarak ekledik. Yatak odası, tuvalet, banyo ve bir holden oluşan prefabrikler var. Üç tane de böyle konteyner koyduk oraya öğretmenler için.

Depremden uzun süre sonra, yine Almanya'dan bir kuruluş şirketlerden para toplamış ve 25 bilgisayar almış. Bunları rehabilitasyon merkezine koyduk. Bir protokolle de Gölcük Milli Eğitimine verdik. Almanya'dan öğretmenler için para gelmeye başladı. Bilgisayar öğretmenleri tutuldu bu parayla, ciddi bir bilgisayar kursu başladı, birçok kişi katıldı. Bu eğitim, devamı için yeni bir sponsor bulunursa sürecek.

IBM çalışanları yurtiçinden ve yurtdışından epeyce bir

para toplamışlar. Bu parayla da Düzce'de bir rehabilitasyon merkezi inşa ettik. Sosyal Hizmetler'le, Halk Eğitim ile protokol yaparak onlardan da rehabilitasyon için destek aldık. Ayrıca Değirmendere'de iki çadırkentte çocuklar için rehabilitasyon merkezi oluşturduk. Bir yıla yakın hizmet verildi burada, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin katkılarıyla.

Deprem döneminde o kadar çok yere dağıldık ki, yanlış bir iş yapacağız diye çok korkuyorduk. Düzce, Bolu, Kocaeli, Gölcük, Değirmendere, Adapazarı arasında kaç kez gidip geldiğimizi bilmiyoruz dört kişilik bir ekiple. Ersin, Zafer, Figen ve ben hemen her gün yollardaydık. Nasıl yaptık bütün bunları, aklım ermiyor şimdi gerçekten.

Benim olmadığım bir gün, Maltepe şubesinden arkadaşlar, Düzce'de, sonradan yıkılan ve yerine ÇYDD-BP olarak yenisi yapılan okulun bahçesinde kurulan Çağdaş Yaşam IBM Rehabilitasyon Merkezi'ne gitmişler. Karşılarına bir öğretmen kız çıkmış, "Ben buranın tek özürlüler öğretmeniyim, benim burada on beş kişilik bir sınıfım vardı, sınıfım gitti, çocuklar ailelerinin yanına dağıldı. Öğrencilerimi toplamak istiyorum, bana bu binadan iki sınıf vereceksiniz" demiş. Hayır diyebilir misiniz? Bu kızımız, Ülkü Akça, yüksek lisans yaptı, doktora yapacak. Türkiye'de öğretilebilir özürlüler öğretmeni çok az. Bu fedakâr kızımıza iki sınıfı verdik. 12 öğrencisini topladı ve daha okullar açılmadan o eğitimine başladı. Onun yanında Halk Eğitim kursları açıldı. IBM on bilgisayar verdi, bilgisayar kursları başladı. Yani inanılmaz bir biçimde, yardımlar her yerden fışkırdı. Herkes bir şeyler yapmak istedi ve tüm bunların eşgüdümünü yapacak bir kurum gerekiyordu. ÇYDD işte bu kurum oldu. Valiler, kaymakamlar, Halk Eğitim, Sosyal Hizmetler, ordu, hep birlikte yaptık bu işleri.

— Devlet, izin vermenin dışında, ÇYDD'nin çalışmalarına katıldı mı?

— Bu işleri yaparken bazı yetkililer gerçekten çok omuz verdiler bize. O sırada Hasan Gemici, Sosyal Hizmetler'e bakı-

yordu, Metin Bostancıoğlu da Milli Eğitim Bakanı'ydı. Bizim yaptığımız binaların açılışlarını onlar yapıyorlardı ve bize yetişemiyorlardı. "Nasıl yapıyorsunuz bu kadar çok işi," diyorlardı. Hasan Gemici ile Sokak Çocukları Projesi'nde, daha sonra toplum merkezlerinde, sonra deprem döneminde birlikte çalıştık. Olağanüstü değerli bir insandır. Türkiye ondan yeterince yararlanamadı bence. Bakanlık döneminde ne yaptıysa yaptı, şimdi köşesine çekilmiş durumda. CHP'nin bu eski CHP kökenli insanları geri kazanması gerek. Deniz Baykal'a kaç defa yazdım, sizin bu değerli insanları "ağabey gelin, abla gelin" diyerek çağırmanız gerekir diye ama oralı olmuyorlar. Metin Bostancıoğlu da bizi anladı ve yanımızda oldu. Yine Yalova'da, Yaşar Okuyan'ı hep yanımızda bulduk. Yalovalılara büyük destek verdi sanırım.

Bütün bu çalışmalarda bürokratların, devletin zaman zaman desteğini, zaman zaman da kösteğini gördük. Devletle iş yaptığımız için bizi eleştiren sivil toplum örgütleri de oldu. Ama biz doğru ve iyi yapılan her şeyin yanındayız. Devletin yetemediği yerde sivil inisiyatifin katkıda bulunmasını istiyoruz. Devlete yanlış yaptığı yerlerde eleştirimizi de getiriyoruz ve yanlışlara destek olmuyoruz ama yapılacak çok şey olduğuna da inanıyoruz. Örneğin, devletin bürokrasi ve iş bilmezlik nedeniyle bir okul yaptırmak için harcadığı parayla dört dörtlük üç okul yaptırılabildiğini biz deneyerek öğrendik. Örneğin, Krefeld'te Türk-Alman Dostluk Derneği var, onlar da para toplamış, gelmişlerdi. Başlarında bir diş hekimi vardı. Bir şeyler yapmak istiyorlardı. Yalova'da Termal İlköğretim Okulu'nun bahçesine bir yurt yaptırmaya karar verdik. Bizim birlikte çalıştığımız çok iyi dostlarımız oldu zaman içinde. Örneğin, Hazinedaroğlu (2G) firması. Biz bir inşaat yaptıracağımız zaman işi onlara gösteriyoruz, hesaplıyorlar, bir fiyat veriyorlar. Bizim elimizdeki para yetmiyor ve üstünü onlar tamamlıyorlar. Böyle güzel insanlar tanıdık. Orada iki yüz milyara bir yurt yaptırdık, iki yüz öğrenci kapasiteli ama Milli Eğitim bunu yüz yirmiye indirdi. O dönemin kaymakamı biz inşaata başlamadan önce ekspertiz yaptırmıştı. Bunu beş

yüz milyardan aşağı yapamazsınız demişlerdi ama biz iki yüz milyara çıkarttık.

— *Bir köy okulu kaça çıkıyor?*
— Biz yirmi - yirmi beş milyara yaptırabiliyoruz. Ama köylü de imece usulü çalışıyor. Kaymakamı, muhtarı çamurun içine giriyorlar. O zaman köylü de katılıyor ve okulu benimsiyor, sahip çıkıyor. Camını da kırmıyor.

Depremden sonraki o en yoğun üç ay içinde Adapazarı'nın Ferizli bölgesinde bir tam okul, bir de bir okula ek derslik yapıldı. Almanya'da oğlum Çınar'ın ve eşi Nuray'ın kurdukları derneğin topladığı paralar ve Gillette firmasının topladığı paraları kullandık buralarda. Yaptıklarımızın birçoğunu unuttum, diyebilirim, o kadar çok iş yaptık ki. Sonunda Mehmet kardeş, bunların hepsini belgeledik, bir kitaba dönüştürdük. Fotoğraflarıyla, kimden ne para alındı, nerede kullanıldı, hangi tarihte işe başlandı, hangi tarihte bitirildi, tüm bilgileriyle bir kitap oluşturduk. 2002'nin başında bizim para toplama süremiz bitti ve bir hesap yaptık. Gelen para, harcanan para, genel giderlere ait para... hepsini döktük. Örneğin, kararname diyordu ki, alınan paranın %10'u büro masraflarına harcanabilir. Biz asla %10'a ulaşmadık, çünkü gönüllü çalışıldı bu projelerde. Sonra bu hesabı bir basın toplantısıyla bütün kamuoyuna duyurduk, TV ve gazeteler aracılığıyla. Ne yazık ki tüm bu şeffaflığa karşın imzasız mektuplarla, bakanlara verilen yazılı önergelerle bir sürü sorun yaşattılar bize. Belki de hastalığımın yeniden ortaya çıkmasına bu iftiralardan duyduğum üzüntü neden oldu, diyorum.

Derneğimiz hakkında davalar açıldı. Hiç hak etmediğimiz suçlamalarla karşılaştık. Kızlara burs verirken Hıristiyan etmeye kadar aptalca ithamlar yapıldı. Bir şey çıkmaz ama, devletin temsilcilerinin bize eziyet etmesini hazmetmek olanaksız. Bunun kitabını da yazacağım bir gün!

Bir yandan eğitim ve insan hakları konusunda devlete yardımcı olmaya çalışıyorsunuz. AB'ye girme çabalarında elden geldiğince devletin yanlışlarını giderecek öneriler yapıyor,

yasa taslakları hazırlıyorsunuz, bir taraftan da bazı karanlık insanların saldırısına uğruyorsunuz. 21. yüzyılda, Türkiye'de iyi şeyler yapmaya çalışmanın karşılığı buymuş meğerse.

— Sayın Hocam, sizin bu ülkeye doktor olarak, aydın olarak verdikleriniz, yaptıklarınız öylesine ışıklı ki, bu karanlık güçler bile aydınlığa kavuşacak bu çalışmaların sonunda. Bu ara bir başka konuya, sağlığınıza gelmek istiyorum. Siz epeyce önemli hastalıklar geçirmiş bir hekimsiniz. Konuşmamızda, hekimlerin hastaları anlayabilmelerinde kendilerinin de hastalık geçirmiş olmalarının çok öğretici yanları olduğunu söyleyiniz. Şu aralarda da bir hastalıkla savaşıyor, bir yandan da olağanüstü bir tempoyla yaşamınızı alıştığınız biçimde sürdürüyorsunuz. Hem hasta hem hekim olarak kendi hastalığınızla ve bu tür zorlu hastalıklarla ilgili söyleyeceklerinizin çok değerli olduğuna inanıyorum.

— Önce kendi maceramı anlatayım. Fakültede okurken geçirdiğim kemik vereminden sonra artık bir daha büyük hastalıklar geçirebileceğimi düşünmüyordum. İyileşmiştim ve oradan oraya koşuşturan, çok şeyler yapmak isteyen bir tabiptim. Koruyucu sağlık ağırlıklı düşündüğümden çok basit ama önemli birkaç konuda hastalarıma sorular soruyordum. Onlara tırnakları doğru kesmenin, banyo yapmanın, temizliğin doğru yöntemlerini vb. temel sağlık kurallarını anlatıyordum. Hâlâ da benim için bu basit kurallar hastalarımın dikkatini çektiğim noktalardır. Yanlış tırnak kesmek mikrop kapmaya neden olabilir, kirlenmenin belli bir dozu vardır, her dakika el yıkamak bazı hastalıklara yol açar gibi bazı bilgileri her hastama veririm.

— Araya giriyorum ama şu yıkanma ve temizliği bir kez burada da anlatır mısınız?

— İnsan her gün duru suyla duş alabilir ama her gün sabunlanmak yanlış bir şey. Çünkü cildimizin zaten çok az olan yağ tabakasını yok ediyoruz ve cilt kuruyor, kırışıyor, çatlıyor durup dururken, kuruluk kaşıntısı bir hastalık halini alıyor. Haf-

tada iki, en çok üç kez sabunlanarak yıkanmak hem saç hem de beden için yeterli.

— *Saçlar?*
— Saçları da her gün şampuanlamak, sabunlamak yanlış. En çok haftada iki kez şampuanlamalı ve bu şampuanın köpüğü ile de vücudu yıkamak yeterli. Kömür madeninde çalışmış insanlar kadar kirlenip yağlandığımızı sanıyoruz. Birçok titiz insan günde birkaç kez sabunla, şampuanla yıkanıyor. Bunlar da yanlış. Keselenmek de, hele orta yaşları geçtikten sonra yanlış bir şey. Nasıl diş fırçalamanın belli bir tekniği varsa, öyle gelişigüzel fırça sürmek diş fırçalamak değilse, duş yaptıktan sonra kurulanmanın bile tekniği var. Kese yapar gibi sürterek kurulamak yerine, yumuşak dokundurmalarla kurulamak gerekir bedeni. Tırnağın dipten kesilmemesi, tırnak etlerinin ellenmemesi, şeytan tırnaklarının koparılmaması, dışarıda manikür, pedikür yaptırılmaması önemlidir. Bunları hep anlatırım hastalarıma.

Her neyse, bir gün banyo yaparken aklıma geldi. Meme kanseri, biliyorsunuz, önemli bir hastalık ama özellikle erken teşhiste tedavisi çok iyi sonuçlar veriyor. Kadınlarımız ne yazık ki kendi muayenelerini yapmayı bilmiyorlar. Ben bunu hastalarıma anlatırsam erken teşhis şansını yükseltirim diye düşündüm. Banyoda bir yandan kendi göğüslerimi kontrol edip, hastalara da bunu nasıl anlatmam gerektiğinin yüksek sesle uygulamalı provasını yapayım dedim. Tam o sırada sağ mememde düğme gibi bir sertlik, bir nodül elime gelmez mi! İçime doğmuş gibi, hastalara anlatmayı düşünürken kendimde çıktı kitle. Kimseye bir şey söylemedim, ertesi gün meme uzmanı bir arkadaşıma gittim. Muayene edip hemen mammografi istedi. Mammografide kitle ortaya çıktı. Ameliyat günü aldık. Biyopsiyle parça alındı, baktılar ki pek iyi değil, kitleyi mi çıkaralım, memeyi bütünüyle mi alalım dediler. Hepsini alın dedim...

— *Bütün göğsünüzü?*
— Evet, hatta keşke ötekini de aldırsaydım diye düşünüyo-

rum. Tek memeyle yaşamak biraz güç oluyor. Ben sutyen takmasını da pek sevmem çünkü. Neyse, memeyi alırken koltuk altı lenflerini de alıyorlar, iş bitmiş oluyor. Lenflere de atlamış meğer. Orada da başlangıç durumunda beze buldular. Lenfler alınınca onlar da temizlenmiş oldu. Birkaç günde bitirdim bu işleri. Kimseye de bir şey söylemedim. Kardeşlerime durumu anlattım, korkulacak bir şey yok dedim. Yirmi yıl kadar önce kız kardeşim de böyle bir meme ameliyatı geçirmişti, onun da göğsü alınmıştı. Demek ki bizde ailesel bir yatkınlık var.

— *Hangi yıldı bu?*
— 1986 yılıydı. Çok hareketli bir yıldı 1986 benim için. Gandhi Ödülü'nü aldığım, çok yoğun lepra çalışmaları yaptığım yıl. Hastalık teşhis edilince önce çok sinirlenmiştim. Hastalıktan değil de, bu hastalık ve tedavileri nedeniyle çalışmalarımın kalacağından korkmuştum. Lepra taramaları vardı, bilimsel toplantılar, derslerim vardı. Sonra kendimi topladım ve Türkan, sen bu işi de hallersin dedim. Bir diş çektirmek gibi düşün bunu, ameliyatını ol ve gündelik yaşamına devam et!

— *Yapabildiniz mi?*
— Bu düşünceye inandım diyebilirim. Ayrıca doktorlarıma da çok güvendim. Çınar, Almanya'dan kalktı geldi annesine sahip çıkma duygusuyla. Ameliyattan sonra patologları, cerrahları, onkologları bir araya getirdi, konsültasyon istedi. Doktorlarım beş seans da kemoterapi yapmak istediler, ne olur ne olmaz diye. Şimdi unuttum, galiba üç haftada bir kemoterapiye gidiyordum. İki-üç saat sürüyordu, sonra oradan çıkıp derse giriyordum, hastalarımı görüyordum.

— *Kemoterapinin yan etkileri olmadı mı? Bulantı, halsizlik filan.*
— Olmadı. Saçım bile dökülmedi. İlaçların cinsinden herhalde. Sonra doktorlar yapacaklarımı anlattılar, beş yıl boyunca da anti-hormon verdiler. Bütün hekim arkadaşlarım ilgi-

lendiler, sağ olsunlar, ama her kafadan bir ses çıkıyordu. Şunu yap, bunu al, bir de şu doktora görün diye. Ben öyle doktor doktor gezmekten hoşlanmam. "Benim doktorum var ve ona güveniyorum, kafamı karıştırmak istemiyorum," dedim ve gerçekten de kimseyi dinlemedim. Fakat bir yanlış yaptım, beş-altı yıl sonra kontrolleri bıraktım. Hastalığı unuttum ve geçip gitmiştir, artık bitmiştir diye hiç ilgilenmedim. Ufak tefek hastalıklar geçirdim, grip gibi... Biraz kilo aldım filan ama bir ara safrakesesi sorunu yaşadım. On üç taş varmış, keseyi de aldılar. İki-üç gün yattım, yine çıkıp işime gücüme devam ettim. Sanırım 1988 yılıydı bu safra kesesi ameliyatı olduğum yıl. Bir de menopoz dönemi var bu arada.

— *Anti-hormon ilaçları mı menopoza soktu?*

— Hayır, menopoza girdikten sonra meme kanseri ortaya çıkmıştı. Herkes menopoz döneminde ayılır, bayılır, kızarır, ateş basar ama bana bir şey olmadı. Hiçbir şikâyetim olmadı bundan. Belki benim de yüzüm kızarmıştır ama aynaya bakmaya bile hiç vakit bulamadım. Kendiliğinden geçti bu dönem, hormon filan da almadım; zaten kanser ortaya çıkınca antihormon verildi. Neyse, safrakesem alındıktan bir süre sonra, bundan iki yıl kadar önce, 2001 sonunda, Turhan kardeşimin hasta olduğunu fark ettik. Çok sigara içiyordu ve kötü öksürüyordu. Direkt filmlerde bir şey çıkmadı, bunun üzerine bir tomografi çekildi ve akciğer kanseri olduğunu gördük. Kemoterapiler başladı hemen. Turhan'ı hastaneye götürüp getirmeye başladım. Geçen yıl, yani 2002'nin Kasım ayında Turhan'ın doktoru, benim de eski doktorum, arkadaşım Prof. Erkan Topuz bana, "Abla, sen on altı yıl önce tedavi gördün, ameliyat oldun, bu işin peşini bıraktın galiba. Kendi kontrollerini yaptırıyor musun?" diye sordu. "Vallahi unuttum gitti, yaptırmıyorum," dedim. Hemen kan tahlili istedi. Tümor markırlarına bakıyorlar kandan. Turhan kemoterapi olurken birisi geldi, benden kan aldı, sonra biz çıktık, eve geldik, ben yine dernekte, hastanede koşuşturuyordum. Bir gece yarısı telefon geldi. Tümör markırlarınız çok yüksek çıktı, hemen gelmeniz ge-

rekiyor, MR çekilecek dediler. Ben yine kondurmadım tabii ki. Laboratuar hatasıdır, yanlış yapmışlardır dedim. Ama ısrar ettiler, kalktım gittim. Bizim sekreter arkadaşlar bana gece yarısı randevu almışlar. MR'a girdim. Bizim burs verdiğimiz çocuklardan biri teknisyen olmuş radyolojide, o da orada. Aşırı özen gösteriyor canım acımasın diye. "Yok çocuğum," dedim, "benim canım acımaz, sen ne gerekiyorsa onu yap." Neyse, MR çektirdik bitti, ertesi gün sonuçlar çıktı. Karaciğerde altı-yedi tane küçücük metastaz var. Benim hiçbir şikâyetim yoktu. Erkan Bey, "Abla, gel kanına bakalım," demese, belki büyümüş, başka yerlere atlamış olarak karşıma çıkacaktı.

— Tepkiniz ne oldu?

— Karaciğer metastazı bir sürpriz oldu benim için kuşkusuz. Kanser tanısını alınca herkes üzülür tabii ki. Kimi ağlar, farklı tepkiler gösterir, kimi içine kapanır, kimi tersine, saldırganlaşır. Kolay değil insanın böyle kötü bir hastalıkla yüzleşmesi. Ben korkmadım, hiç de ağlamadım. Zaten ağladığımı hiç anımsamıyorum. Fakat çok kızdım. Yarabbim, dedim, sen artık ayıp ediyorsun. Bir insanın bu kadar üstüne gelinmez. Şu yaşa geldim, emekli oluyorum, sonra da yapmak istediğim birçok şey var. Şimdi ben kemoterapiyle, şununla, bununla elden ayaktan düşersem, işlerimi yapamazsam ne olacak? Büyük bir haksızlığa uğramış hissettim kendimi. Çünkü daha önce ben bunun bedelini ödemiştim, artık bir daha karşılaşmayız diye düşünüyordum. Sonra kızmanın da bir yarar getirmeyeceğini düşündüm, kabullendim ve kendimi toplayıp yapılması gereken neyse ona konsantre olmaya hazırladım kendimi.

— Gerçekten kötü bir zamana rastlamış. Özellikle kardeşinizin tedavisiyle uğraşırken.

— Evet, çok kötü bir zamanlama. Kardeşim tedavi oluyor, emekli olma dönemim. Doğu'da yapılan projeler yoğun, yükseköğretim yasa değişiklikleri gündeme geliyor ha bire, bir sürü iş var yapmam gereken. Yine çıktık doktorların karşısına,

altı seans kemoterapi yapacağız dediler. Üç haftada bir yapıldı kemoterapilerim ve güzel geçti.

— *Kemoterapide "güzel" sözcüğü ne anlama geliyor hocam?*
— Bir tek saçlarım döküldü. Ne bulantı oldu ne bir şey. Şimdi gördüğünüz gibi saçlarım da çıkıyor. Kellik bende hiç kompleks yaratmadı. Peruk filan da kullanmadım. Kışın başım üşüdüğü için bere takıyordum, o kadar. Şapka ve bere... Herkes birer tane getirdi herhalde. Şimdi belki de elli tane şapkam var.

— *Kemoterapi sonuçları nasıl?*
— Çok iyi. Tümör işaretlerinin değerleri düşüyor. Metastazlar küçüldü. Altı seanstan sonra kemoterapi kesildi ve yine anti-hormon başladı. Şimdi iki ayda bir kontrol oluyorum. Her şey yolunda gidiyor diye düşünüyorum. Dünyanın sonu değil ya benim metastazım. Benim sonum da değil. Bu hastalıkların her aşamada çaresi var. Demek ki yazgımmış iki kez kanserle uğraşmak. Ama yapmayı istediğim çalışmalarımı sürdürmek için görevimi yapmak, düzenli tedavi ve kontrollerimi sürdürmek zorundayım. Ondan sonrası beni ilgilendirmez. Ne olacaksa olur.

Bu arada tanıdık tanımadık birçok insandan öneriler alıyorum, çeşitli otlar, bağışıklık sistemi için ilaçlar filan da geliyor. Bu alternatif ya da tamamlayıcı tedavilere karşı tutucu değilim. Aslında çocukluğumda bu bitkilerle, çeşitli çaylarla tanışmıştım. Çünkü annem de babaannem de hastalandığımızda birtakım otları demler, bize zorla verirlerdi. Annem, bağırsaklarımız temizlensin diye sinameki içirirdi. Otlarla tedavi konusunda bir başucu kitabı vardı, İsviçreli bir papaz yazmış. Annem epeyce bilirdi bu işi. Papatya demlerdi, ıhlamur demlerdi. Babaannem pelin otuna takmıştı, pelin çayı yapıp dururdu. Burnumuzu tuta tuta içerdik sinameki çayını. Belki de otlara pek sıcak bakamamamın nedeni çocukluğumdaki ot çaylarıdır. Turhan'a da, bana da şimdi çeşit çeşit otlar, ilaçlar geliyor. Benim doktorum, onkoloğum da bana vücut direncimi desteklemek için bazı şeyler verdi. Bunlar eczane-



Türkan Saylan, Taksim Atatürk Anıtı önünde "Laiklik" bildirisini okuyor. 10 Nisan 2003 (kemoterapilerin hemen ardından).

lerde satılan, yan etkileri olmayan ve yararlı olabileceğine inandığım bazı ürünler. Örneğin C ve E vitaminlerini, selenyumu, betaglucan'ı, bir balığın kıkırdağından yapılan ve Çin'den gelen bir ilacı da alıyorum. Bunlar zararsız şeyler.

Bir hekim olarak imünolojiyle bir süre uğraşmıştım. Behçet hastalığı örneğin imünolojik bir hastalık. Bizim cilt hastalıklarının birçoğunda imünoloji ve psikolojik durum bozukluğu önemli rol oynar. Bir hekim olarak da bağışıklık sistemini güçlendirmenin çok önemli olduğunu biliyorum ve bunun da yolları var. İyi ve doğru beslenme, stresten uzak durma gibi yine koruyucu hekimlikle de ilişkili olan konular bunlar. Örneğin, benim ihtisasım zamanında otohemoterapi vardı. Frengi testleri düşmediğinde ateş tedavisi uygulardık. Tifo aşısı verirdik hastaya, ateşi 40 dereceye çıkardı, o derecede frenginin kandaki özel proteinleri yok olurdu. Bu tür yan bilimsel çalışmalar da uygulanıyor çeşitli hastalıklarda. Kanser gibi önemli bir hastalıkta bugün dünyada klasik tedavilerin, kemoterapi ve radyoterapinin yanı sıra çeşitli yeni denemeler yapılıyor, ilaçlar, yöntemler deneniyor. Bunlar henüz tam olarak sonuçlanmadıkça bilimsel olduğunu söyleyemeyiz ama dünyada bu konularda çok sayıda yayın var, internette binlerce kaynak var. Bazı hekimler tamamlayıcı ya da alternatif tedavilere pek yüz vermiyorlar. Aslında ben alternatif olarak da görmüyorum. Birbirlerini destekleyebilecek tedaviler var. Yeter ki hacı hocalarca değil, bilimsel bir şekilde doktorlar tarafından ele alınsın.

Örneğin biraz önce de söylediğim, eczanelerde satılan, zararlı olmadığı bilinen çeşitli ürünler var. Bunların kanseri tek başlarına yenmelerinin mümkün olmadığını biliyoruz. Zararları da yok. Yayınlara baktığımızda üzerinde çalışıldığını da görüyoruz. Ben bir doktor olarak bunların aldığım ilaçlarla olumsuz etkileşime girmediğini de bilirsem, neden almayayım?

— Siz bir hekim olduğunuz için neyi seçeceğinizi biliyorsunuz ama ya hastalar?

— Bence hastaların hekimlere danışması gerekiyor. Burada sorunun hekimlerin davranışında olduğunu sanıyorum. Bazen biz hekimler, yapılabilecek en kötü şeyi yapıyor ve umut kalmadığını sandığımız bir hastayı evine gönderiyoruz. Tedaviyi bıraktığımız gibi onun ve yakınlarının dayanma gücünü de yok ediyoruz. Oysa bütün hastalıklarda, hastanın her durumunda ona umut aşılamak gerekir. Bu da bir terapidir. Hastaya umutsuz olduğunu hissettirmek bile bence çok yanlış bir davranıştır. Tedaviye devam etmek, belki tedaviyi kesseniz bile ona zarar vermeyecek ama tedavinin kesildiğini anlamayacağı bazı desteklerle moralini ayakta tutmak gerekir. Beslenmeyle, bağışıklık sistemini güçlendirici bazı ürünlerle ona umut vermeyi ben doğru buluyorum. Kimi zaman gazetelerde okuruz. Doktorların umut kestiği hasta, hastalığı yendi gibi haberleri. Demek ki bilimin henüz çözemediği ama beden direncinin hastalığı yenebildiği durumlar var. İşte hastadan bu morali esirgemeye hekimlerin hakkı yoktur diye düşünüyorum.

— Stresi nasıl yeniyorsunuz? Bu kadar iş güç, bu arada sizin, kardeşinizin hastalıkları...

— Ben şimdilik kendi kendimi kontrol edebiliyorum. Birçok sorunla karşılaşıyorum gündelik yaşam içinde. Bir sorunla karşılaşınca ben de doğal olarak kimi zaman heyecanlanıyorum, kimi zaman sinirleniyorum. Bazen umudum kırılıyor ama hemen, birkaç dakika içinde kendimi toplamayı başarabiliyorum. Çözüm aramaya başladığım anda stres, üzüntü azalıyor ve aklım stresi yeniyor. Bunu başarmak kolay değil biliyorum, ama stresimizi en iyi kendimiz yenebiliriz. Gerektiğinde ilaç takviyesi de almalıyız. Hastalarıma stresin hastalıklara yaptığı etkiyi anlatıp gerek gördüğümde de hafif sakinleştiriciler veririm. Ben de çok sıkıldığımda bir Pasiflora'yla kendimi toplamayı kolaylaştırıyorum. Ortam değiştirmek, hafta sonları dinlenmek, yalnızca iş düşünmemek, kendine zaman ayırmak gibi bazı önerilerim de oluyor hastalarıma. Genelde bir psikologla birlikte çalıştım demiştim. Çapa'da ben anabilim dalı

başkanıyken, çok başarılı bir aile psikoloğu olan Dr. Reyhan Mülayim'i bizim kadroya almıştık. Birçok kişi, "Dermatoloji kadrosunda bir psikoloğun ne işi var," demişti. O kadar önemli ki oysa. Öylesine durumlar olurdu ki, bazı kronik cilt hastalarını iç dünyalarını deşmek üzere psikolog arkadaşımıza gönderirdim ve buradan genellikle de psikiyatriye sevk olurlardı. Çünkü birçok psikiyatrik sorun da kendisini cilt hastalıklarıyla belli eder.

Kısacası, stres kanserin artmasının önemli bir nedeni. Bunun dışında hava kirliliği de kanserin artmasının nedenlerinden biridir. Sigara içmek de bunlardan biri. Çünkü sigara tiryakileri kendilerini zehirlerken, bir yandan da çevrelerindeki hava kirliliğine katkıda bulunarak pasif içicilik yoluyla başkalarına da zarar veriyorlar. Ayrıca sigaranın doğrudan akciğer kanserine neden olduğu artık biliniyor. Güneşin zararı da biliniyor. Özellikle açık tenli insanlarda şiddetli güneşin kanser riskini artırdığı da kanıtlandı.

Bir noktaya da açıklık getirmek gerekir. Biz cilt hastalıklarını tanımlamakta da bazen yanlışlar yapıyoruz. Örneğin, bazal hücreli epitelioma diye bir tür var. Almanlar buna Bazalyoma diyorlar. Bu çok sık görülen, güneşin azdırdığı bir hastalık. Ama cerrahi yöntemlerle çıkartıyorsunuz, bitiyor. Bunun raporuna bazal hücreli carcinoma diye yazıyor bazı doktorlar ve hasta kendini hep kanserli sayıyor. Bazı cilt kanserleri diş çekilir gibi alınıyor ve olay bitiyor. Bunları hastaya kanser sözcüğünü kullanarak anlatmamız gerekmiyor ki. Boşuna insanları telaşlandırmış, panikletmiş oluyoruz. Kanser olayını multidisipliner olarak ele almak gerekir kanımca. Koruyucu hizmetten başlayarak öntanı koymak, erken tanı koymak, erken tedavi yapmak, tedavi kontrolü, destek tedaviler, psikoterapi, belki grup tedavisi gibi çok geniş bir teşhis ve tedavi tarafı var kanserin.

Orta 1. sınıfta Nezahat Atsız adlı çok iyi bir İngilizce öğretmenim oldu. Sonra evlendi ve Amerika'ya gitti. Oradan bize mektup yazacağını söylemişti ve yazdı. Bir mektubunda, "Türkancığım, benim bir kızım oldu adını Emine Mizyal koy-

dum, tıpkı sana benziyor," diyordu. Ben ne kadar sevindim, anlatamam. Küçücük bebeğin nesi benzeyebilir aslında ama bizleri ta Amerika'dan mutlu ediyordu öğretmenimiz. Sonra eşi ölünce Türkiye'ye geldi ve bir arkadaşımız aracılığıyla izini bulduk. Görüşmeye başladık. Şeker hastası olmuştu. Ben de doktor olduğum için tedavisini burada sürdürme konusunda benden yardım istedi. Amerika'daki gibi destek gruplarını arıyordu.

— Hasta destek grupları mı?
— Evet, biliyorsunuz, aynı hastalığa yakalanmış kişiler bir araya gelip hem birbirlerini aydınlatıyorlar hem yeni katılan hastalara deneyimlerini aktarıyorlar. Boğazlarını nasıl tutacaklarını anlatıyorlar, birbirlerini denetliyorlar diyetlerini iyi yapıyorlar mı, kendilerine dikkat ediyorlar mı diye. Bu tür hasta destek grupları da bizde pek yok, sanıyorum. Nezahat öğretmenim bana, "Türkan, ben kendime yetiyorum, ne yapacağımı biliyorum ama kimseye bir yararım olmuyor, bildiklerimi aktaramıyorum," diyordu.

— Bu tür destek grupları şimdi internette var. Dünyanın birçok yerinden yüzlerce hastanın ve hasta yakınının katıldığı, zaman zaman doktorların ya da sağlık dallarından uzmanların da devreye girdiği gruplar bunlar ve gerçekten çok yararlı oluyor.
— Bu çok iyi kuşkusuz. Çünkü özellikle önemli hastalıklarda hastalar tüm bilgileri edinemiyorlar ve bazen de doktorlardan değil, kendileri gibi hastalanmış insanlardan bilgi almak, örnekleri görmek, bilmek istiyorlar. Aslında hasta, hekiminden her türlü bilgiyi alma hakkına sahip. Ama Tanrı gibi, baba gibi olan hekimlerden bu bilgileri alamıyor, bazen de hekim ona hiç de doğru olmayan bir biçimde anlatıyor her şeyi. Hekim, hastasına karşı hem açık olmalı hem de son derece dikkatli yaklaşmalı. Korkak, ürkek, bir anda çökecek bir hastaya, pat diye sen kansersin diyen hekimler vardır. Alıştıra alıştıra söylemek gerekir böyle hastalara. Zaten hasta, he-

kimin ağzının içine bakar. Hekim söylemese bile zamanla olayı algılar ve tamam doktor bey, ben anladım, biliyorum deyiverir kendiliğinden. Ben böyle hastalarla çok karşılaştım.

Evet, kanser çağımızın hastalığı ve artıyor yazık ki. Kanser yapıcı nedenleri ortadan kaldıramazsak böyle gidecek. Şiddet, korku, stres, hava kirliliği, yiyeceklerin koruyucuları, sigara, kötü hayat şartları ve kuşkusuz genetik yatkınlık insanları kansere hazırlıyor.

— Birçok kanser hastası kendini çok dinler ve bedenindeki en küçük bir farklılığı hemen kansere yorar. Siz ise YÖK, *hastane, Çağdaş Yaşam derken ne kendinizi ne de hastalığınızı aklınıza getiriyorsunuz sanırım.*

— Gerçekten benim bedenimle ilişkim, koşuşturmama engel olmaması bağlamında. Yoksa pek umurumda değil. Kendimi çok iyi hissediyorum koşuşturdukça!

— Siz doktor olduğunuz için kendi hastalığınıza karşı gerekeni yapıyor ve kendinizi de çevreye karşı koruyabiliyorsunuz. Oysa birçok ailede, kanser olmuş kişiye karşı davranış değişiklikleri izleniyor. Aşırı sevgi, ilgi, korumacılık gibi. Bu davranışların hasta üzerinde etkileri olmuyor mu?

— Olmaz olur mu. Daha geçenlerde böyle bir örnek yaşadım. Kardeşim Turhan'ın sevki için Okmeydanı Sosyal Sigortalar Hastanesi'nde sıra bekliyorum. Yanıma bir hanım geldi. Beni tanımış. Yanında da yakınları var. "Ben yeni akciğer kanseri oldum, herkes bir şey söylüyor, ne yapacağımı bilemiyorum," dedi. "Tedavinizi olacak ve iyileşeceksiniz, moralinizi bozmayın," diye yanıtladım. "Doğru, ama kimse beni rahat bırakmıyor, kocam, çocuklar, akrabalar, hepsi, artık yorulmayacaksın, konuşma, yürüme, otur, yemek ye, şunu yap, bunu yapma... hepsi bir şey söylüyor. Onları kırmak istemiyorum ama benim kendime ait bir yaşamım kalmadı, ellerinde oyuncak oldum, oysa ben kendi hastalığımı da kendimce yaşamak istiyorum," diye yakındı kadıncağız.

Aynı şeyi ben de yaşamadım değil. Bu ikinci tanı konulduk-

tan sonra Erkan Hoca, bir arkadaşıyla birlikte bana, "Türkan Hocam, bakın, reçetenizi yazıyoruz, artık kendinizi yormayacaksınız. Şunu yapmak yok, bunu yapmak yok," diye bir sürü önerilerde bulundular. Ben de onlara dedim ki, "Tamam arkadaşlar, ne dediğinizi anladım. Ben aklı başında biriyim. İşin ciddiyetini de biliyorum ama bakın, önümde iki konferansım, iki de seyahatim var. Kemoterapimi olacağım, bir gün dinlenebilirim, ama ertesi gün Ankara'ya, ondan sonra da Van'a gideceğim. İki konferansın birini erteleyebilirim," dedim. Tam itiraz edecekken, birbirlerine baktılar, bana hak verdiler. "Biz aslında hastalardan bunu istemiyor muyuz? Hayatının düzenini değiştirme, kendine zarar verecek bir şey yapma, demiyor muyuz? Haklısın hocam, sen bildiğin gibi yap, nasıl olsa yanlış bir şey yapmazsın," dediler.

Ben de günlerimi tedavi planıma uygun olarak ayarladım. Konferansımı da verdim, seyahatlerime de gittim. Hep söylüyorum. Bu aile sevgisi, dost sevgisi aşırıya kaçtığında insanı boğuyor, öldürüyor. İnsanın hastalığını yaşamasına da izin vermek gerek. Ağlayacaksa ağlasın, gezecekse gezsin, işine gidecekse gitsin. Hani birçok evde olur ya. Başına üşüşürler, konu komşu evine dolar, yemekler, şunlar bunlar, üstüne düşmeler... Müthiş bir bencilliktir bu. Ne kadar ilgilendiklerini, sevdiklerini gösterecekler. Ben ameliyatlarımda bile kimsenin yanıma gelmesini istemedim. Ağrım sızım olduğunda da beni rahat bıraksınlar, yirmi dört saat uyuyayım, hepsi geçiyor. Büyük ailelerde bu daha da zor oluyor. Düğüne gelir gibi hasta ziyaretine gelinir. Hepsiyle ayrı ayrı ilgileneceksiniz: Şuran ağrıyor mu, buranda bir şey var mı, benim de şöyle olmuştu, çoluk çocuk nasıl... diye cevap vermekten dinlenemezsiniz bile. İnsan tabii ki hasta olduğunda kendini yalnız hissetmek istemez, yanında dostlarını, ailesini ister, ama onların da kendisine abartılı davranması insanı çok yorar, üzer. Bazen bize yemekler geliyor konu komşudan. Doldurup gönderiyorlar. Söylüyorum, "Teşekkür ederiz, bizi düşünüyorsunuz ama biz iki kişiyiz, bu kadar çoğa gerek yok," diyorum. Aslında hepsi çok iyi insanlar, bizi düşünüyorlar, ben

de hatırlanmaktan mutlu oluyorum, ama aşırısı gerçekten çok yoruyor.

— Hastalıktan epeyce söz ettik. Konu sizin ve kardeşinizin hastalığında odaklandığı için belki uzatmak istemezsiniz. Başka bir konuya geçelim mi?
— Geçelim. Ölümden söz edelim.

— Emin misiniz? Bana kanser konusundan sonra o kadar da çekici gelmiyor.
— Olsun, olsun. Bu konuda söyleyeceğim şeyler var. Biliyorsunuz, gelişmiş ülkelerde ömürler uzadı. Yıllar önce İsveç'te bir hastanenin dermatoloji kliniğini geziyorduk. Oranın hocası da kongrelerden arkadaşım olmuştu. Baktım ki bütün yataklar seksen, doksan yaşın üstünde hastalarla dolu. Yaşlanınca, biraz da kilolu olunca, ayak, bacak ülserleri çok görülür. Yaşlı hastalar bu şikâyetlerle geliyorlarmış. Hekimler de, onları hastaneye birkaç gün için yatırıyorlarmış nasıl olsa sosyal sigorta sistemi var diye. Bu arada pansumanı öğretecekler, belki tahlil yapacaklar filan. Ama hastalar yaşlı olduğundan, kimi zaman tansiyonları, şekerleri yükseliyor, beyin kanaması vb. geçiriyor ve orada kalıveriyorlarmış. Aile bağları da olmayınca, kimse arayıp sormuyormuş. Bu defa ciddi bir tedavi başlıyormuş ve yataklar da yaşlılarla doluyormuş. İsveç'te yaşam süresi uzayıp da yaşlıların tedavisi devlet bütçesinin üstünde bir yük halini almaya başlayınca, gençler de söylenmeye başlamışlar. Tam o sıralarda seçimler vardı. Gençler yaşlıların giderleri nedeniyle kendilerine yeterince pay ayrılmadığından şikâyet ettiklerinden, onlara göz kırpan sağcı partiler galip çıktılar seçimden.

Ben bu örneği görünce düşünmeye başladım. Toplumların üreten kesimleri belli yaş aralıklarında. Yaşlıların büyük bölümü üretmiyor ve genel ekonomiye katkıda bulunmuyorlar. Yalnızca tüketici durumdalar. Ömürlerin uzaması ile yepyeni sosyo-ekonomik ve politik sorunlar ortaya çıkıyor. Oysa toplumlar yaşlıların deneyimlerinden, birikimlerinden,

anılarından yararlanabilecekleri projeler üretmelidirler. Örneğin, son zamanlardaki sözel tarih çalışmaları toplumsal bellek için çok önemli kazanımlardır.

— Bazı hastalar birçok fonksiyonlarını da yitirmiş, neredeyse bitki gibi yaşamaya başlamış oluyorlar.
— Ötenazi de bununla ilgili bir konu. Aklı yerinde olan ve böylesine yaşamaktansa ölmek isteyen bir hasta kendi isteğiyle ölemiyor. Buna karar verip de gerçekleştiremiyor. Yani ölmek konusunda kendi kararınızı veremiyorsunuz. Gücünüz olsa intihar edeceksiniz. Bunu bilincinizle istiyorsunuz ama bunu yapacak gücünüz yok. Kimse de size yardım edemiyor çünkü katil durumuna düşüyor. Bu konu dünyada çok tartışılıyor ama ben ötenazi hakkından yanayım. Ben de bir gün başkalarına muhtaç ve hiçbir yararımın olmadığı bir duruma gelirsem, kendi kararımı kendim vermek isterim. Burada aklın yerinde olması da önemli. Kişinin aklı yerindeyse bu kararı kendisi vermeli, aklı yerinde değilse birileri onun yerine bu hizmeti vermek zorundadır. Bu nedenle, insanların suçlanmalarını da doğru bulmuyorum. Kuşkusuz bu konu bu kadar kolay değil. Her insanın özel bir durumu da var. Birçok yaşlı ya da aklını yitirmiş insanın servetleri için yavaş yavaş zehirlenmesi, öldürülmesi olaylarını da duyuyoruz. Ama bu ötenazi konusunun özellikle ülkemizde çok ciddi ve açık bir biçimde tartışılması gerektiğine inanıyorum.

— Söylediklerinizden, üretim yeteneğini yitirmiş, artık başkalarına yük olmuş olanların insanlık niteliklerini de yitirmiş oldukları gibi bir sonuç çıkardım. Yanılıyor muyum?
— Hiçbir şey yapamıyorsanız, insanlar size bakmak zorundaysa, duyularınız kaybolmuş ve yaşamda o güne kadar size zevk veren şeylerden artık zevk alamıyorsanız, aynı insan değilsiniz artık ve benim için gerçekten çok önemli olan, üretemiyorsanız, hiçbir işe yaramıyor, başkalarına yük oluyorsanız o zaman siz de gitmeniz gereken yere gidin. Hepimizin sonunda gideceği yer toprak ve orada da bedenimizin çözül-

mesiyle doğaya katkı yapıyoruz. Böyle bazı filmler izlemiştik, değil mi?

— Uzun yıllar bakıma muhtaç yaşayan, sonra da ölen yakınlarının ardından, keşke yaşasaydı da yine ona baksaydık diyenler de oluyor.

— Bunu son derece bencilce buluyorum. O insana bakıp, onun teşekkür eden bakışlarını görüp tatmin olanlar; ne iyi kızdı, son ana kadar annesinin başındaydı, ona bakabilmek için evlenmedi gibi yanlış değerlerle mutlu olanlar da var ama benim düşünceme uymuyor. Devletin sosyalizasyonu, yaşlılara, düşkünlere hizmet vermesi gerçekleşmediğinden, birinin yaşamı uğruna bir başkasının yaşamının da yitirildiğini biliyorum. İnsanlar özürlü çocukları evlat edinip bakıyorlar. Bu bir erdem kuşkusuz, ama özürlü olmayı engelleyecek, sakat doğumları durduracak önlemler alıyor muyuz? Yine koruyucu hekimlik konusunda neler yapılıyor? Anneler sağlıklı bir çocuk doğurmak için ne kadar bilinçliler? Hamile olup sigara içmeye devam edenler, kötü yaşam koşullarını hamile oldukları halde değiştirmeyenler var toplumlarda.

Devlet çocuğu korumuyor ve sahip çıkmıyor. Doğum kontrolü hâlâ yeterince yok. İnsanlar bakamayacakları halde çocuk yapıyorlar. Bakın, büyük bir toplumsal yaramız var: Sokak çocukları. Bu çocukların aileleri yok gibi. Devlet de yeterince sosyal değil. Plansızlık yine başımızın derdi. İnsanlar sabah işlerine gidip akşam dönünceye kadar günlerini nasıl planlıyorlarsa, maaşlarını idare etmeyi nasıl planlıyorlarsa, çocuk yapıp yapmamayı, kaç çocuğa bakabileceklerini ve yaşlılıklarını da planlamalılar.

Hiç anlayamadığım ve beni üzen bir konu da, ölümlerin ardından ortaya çıkan miras kavgaları. İnsanlar o çok sevdikleri büyükleri öldükten sonra kalan malı, parayı paylaşmak için nasıl oluyor da birbirlerine giriyorlar ve o güzel, uyumlu aile, para pul yüzünden nasıl parçalanıyor? Burada bir akıl ve duygu eksikliği görüyorum. Dünya malı bu kadar önemli olabilir mi? Benim, oturduğumuz bu eski evden başka malım

mülküm yok! Ama iki oğlumun böyle bir şey yaşamasını asla istemem ve bunun olmamasını da insanların ölmeden önce sağlaması gerektiğine inanıyorum.

— Hocam yeterince konuştuk hastalıktan ve ölümden, sanırım. Güzel şeylere dönelim. Yaşamınız boyunca birçok dostunuz oldu. Sizde iz bırakan kimler var?

— Benim yaşamımda az ama çok önemli dostlar, dostluklar olmuştur. Onlarla günümüzde çok sık bir araya gelemesek de, eminim, sık sık birbirimizi anımsadıkça sevgiden, özlemden yüreğimizde bir şeyler kıpırdaşır.

Çocukluğumuzda, beş kardeş büyük bahçeli, büyük bir evde bir çocuk ordusu gibi yaşadığımızdan ve ana babamızın sokağı, yabancıları bir tabu olarak görmesinden olsa gerek hiç arkadaşımız olamamıştı. Pencerelerden bakıp mahalle çocuklarına (!) imrendiğimizi bugün gibi anımsıyorum.

İlkokulun 3. sınıfında arkadaşlarım olmaya başladı, sınıf arkadaşlarım: 71 Gönül, 10 Emine, 40 Kaya, 54 Mehmet, Sevim, 64 Güner, 118 Feridun117 Gülümay, 3 Necil ve 60 Türkan, on kişilik bir sınıf ve sevgili öğretmenimiz güzeller güzeli Rükzan Akdeniz. 4. sınıfta Kaya arkadaşımız veremden öldü. Ne çok ama ne çok ağladık. Geri kalanların birkaçı ve öğretmenimiz ileri yaşlarda öldüler. Kalanlar olarak, öğretmenimizle ve birbirimizle yıllarca görüştük, ilkokul heyecanımızı hiç yitirmeden. Geri kalan birkaçımızı da, Ziraat Bankası'ndan çoktan emekli olmuş olan 3 Necil Kafadar, tek tek arar, Abutlardan Sevim ve Dr. Mehmet'le, yine emekli Gülümay'ımızı ve beni ne yapar eder bir araya getirir. Telefonda onun sesini ve çağrısını duymak beni bir çocuk gibi sevindirir.

Kandilli tarafındaki büyük köşklerin bahçesinde, bizlere benzer hatta daha sıkı denetimde yaşayan, yaşıtımız küçük Lovice (Annesi Rum asıllı Kazanovaların son kuşağı, babası ise Türkiye'ye kaçmış ve yerleşmiş bir Macar kontuydu.) ancak bahçe duvarına gelip yarım Türkçesiyle "Türkiyan..." diye seslenir, kırk yılda bir de annem onaylarsa onlara gidebilir-

dim. Lovice şimdi kontes unvanıyla İsviçre'de yaşıyor, her yıl gelir, bizi ziyaret eder.

Vaniköy tarafında ise, büyük bir bahçe içinde orta karar bir evde Evyap'lar yaşardı. Rıfat Amca'nın o evde sabun üretimine başladığını anımsıyorum. Oğlu Fikret benden bir sınıf büyüktü, kızlar Mürüvvet ve Nimet ise benden küçük sınıflardaydı, aynı yolda okula gider gelirdik. Yıllar sonra Evyap kardeşlerle Saylan kardeşler birbirlerini buldular. Çok başarılı bir sanayi kuruluşu oluşturan Evyap'lar rahmetli Rıfat Amca'nın anısına hayır işleri yaparak babalarının vasiyetini yerine getiriyorlar. Artık bizim meyve bahçemiz, bostanımız yok, onlar da Kandilli'den çoktan ayrıldılar, ama bir yerlerde yine ekip biçilen bir bahçeleri var. Bize sık sık taptaze sebze, meyve yollayarak Kandilli ve bahçe özlemimizi paylaşıyorlar.

Aynı evde, onlardan sonra kiracı olarak oturan Erdoğan ve Ayhan Abla da, Gündüz ve Turhan'ın okul döneminde sevgili arkadaşları oldular. Erdoğan, göğüs kafesi dar bir bedensel özürlü idi. Gündüz onu hep kucağında taşırdı, öldüğünde günlerce ağladı. Ablası Ayhan'sa Turhan'ın Ayhan Ablasıydı, yakında göçtü o da...

Kandilli Kız Lisesi'ne giderken yokuşta, yine bahçe içinde bir köşkte, ünlü, sosyetik gazeteci yazar Turan Aziz Beler ailesi yaşardı, çevremizde arabası olan tek aileydi. Önce bir "görgü" kitabı yayınlamış, sonra, "Türedi ailesi", "Tüylendi ailesi" gibi, sanırım magazin türü sansasyon yaratan yapıtlar ortaya koymuştu. Kızı Nur, Turhan'ın en can arkadaşı oldu. Hâlâ, o Amerika'da yaşasa da görüşürler.

Ortaokul ve lisede çok köklü dostluklar kurulur bilirsiniz. Kızların çoğu yatılıdır ve ben, evim çok yakın olduğu için, annemin ve heybetli müdire hanımımızın onayıyla bazı geceler geç saate kadar okulda kalabilmekte, dış dünya ile okul arasında arkadaşlarıma bir pencere olabilmekteydim. İnanır mısınız, orta bire, yani şimdiki 6. sınıfa başladığımızdaki arkadaşların çoğu ile hâlâ yılda bir kez bir araya gelebiliyoruz! Bu yıl, 1953'te liseden birlikte mezun olduğumuz arkadaşları Ağ-

va'da bir otelde, bir araya getirdi sevgili Gökşin. Her biri 67-68 yaşlarında koskoca kadınlar... Çocuklar gibi şendik! Hepsi, ülkesine yararlı işler yapmış, hepsi emekli olmuş ama yüreği genç Atatürk kızlarıydı ve değişen dünyada yozlaşan değerlere üzülüyor, epey de şaşırıyorlardı.

Arkadaşlar arasında, 1946'dan beri hiç kopmadan ve hâlâ yakın olduğum Gökşin Sanal, filoloji okudu, öğretmenlik, yöneticilik yaptı. Sonra bir çiçekçi dükkânı açarak harika buketler, sepetler yaparak sanatçı yanını ortaya koydu. İnci gibi yazısıyla liseden beri şiir yazar ama şair olmak istemez. Okul tatillerinde, yıllarca yazıştık. Mektuplar, şiirler, şiir aktarmaları. Bir gün Kandilli Kız Lisesi günlerimizi yazar diye umuyorum! Orta birden 51 Fatoş Kumbasar (inşaat mühendisi), 53 Ündoğan (elektrik mühendisi), 17 Ergün (gerçek bir yurttaş), 42 Muzaffer (doktor), Ülker Gürkan (hu-



1953 mezunları. Daha yanmamış olan okulun merdivenlerinde. Sol başta kızlardan birinin eşi, Gökşin, Mesude, Ülker, Sunter, Fatoş, Ayşe, Türkan, Sina, Günay ve Üner. Mezunlar günü 1966.

kuk profesörü) ve 5 Gökşin (filolog) ile dostluklarımız 57 yıldır sıkı sıkıya sürer, dile kolay (babaannemin lafı) değil mi?

Lise sıralarında devreye yeni arkadaşlar girdi. İçlerinden Yurdagül'le hemen hiç kopmadık. Ben oğlumun adını Çınar, o kızının adını Pınar koydu. Subay eşi olarak tüm Anadolu'yu gezdi. General eşiyken bile, ufak bir odada bulunan piko makinesiyle kız çeyizi işleyerek ailesine katkıda bulundu. Eşine "enişte" demek, onun da bana "baldız" demesi öylesine hoşuma giderdi ki, yitip gidince ben de eniştesiz kaldım. Yurdagül şimdi İstanbul'da. Telefonlaşıyor, fırsat bulursak buluşuyoruz.

İstanbul'daki lise arkadaşlarımızla yıllar yılı, her ay buluştuk. Bir ara hiç üşenmez, ben organize ederdim bu buluşmaları ama artık gücüm yetmiyor. Fakülte arkadaşlarımla da şimdilerde aynı durumdayım. Fedakâr arkadaşımız Dr. Cavit, arada telefon edip buluşma gün ve yerlerini söyler, herkesi bir araya getirir. Ne acıdır ki artık hepsine katılamıyorum. Yılda bir kez de fakülte mezunları olarak güneylerde bir yerlerde bir araya gelinir. Yıllarca en düzenli katılan olduğum halde şimdilerde, diğer çalışmalara (hep de 19 Mayıs'lara rastlatırlar) denk geldiğinden aralarında olamıyorum, ne yazık ki.

Mavi Yolculuklar sırasında çok değerli dostlar kazandım. Annemin memleketlisi Magdi'yi de o dostlardan biri olarak tanıdım. Sessiz sedasız hizmet ediyordu herkese güler yüzle: vardı ama yoktu. İncecik bedeni ve sesiyle inanılmaz güzellikte, bilge bir kadındı, kendini bir şeylere adamış bir Madonna resmiydi adeta... Onun öyküsünü burada anlatmam doğru olmaz. Birileri bunu iş edinip yazmalı ve geleceğe bırakmalıdır. İsviçreli piyanist, önünde açılacak ünlenme olanaklarını terk edip, Maçkalı anaerkil aileden Sabahattin'in peşine takılıp bohem yaşamının bir parçası olmuş, kendini silmeyi iş edinmişti. Sabahattin Bey'in ölümünden sonra, Türkiye'den, onun dostlarından kopmayıp, en iyi bildiği tek şey olan piyano dersleri vererek yüzlerce genci eğitmesine ve Türk müzik yaşamına armağan etmesine ne dersiniz?

Benzer bir öyküyü Adnan Saygun'un eşinden de dinlemiştim. Yaşlılık döneminde hastam olmuştu. Çok yetenekli bir

sanatçıyken, Saygun'la evlenince her şeyi bırakıp onun bakıcısı olmuş, müzik yaşamını olumsuz etkiler diye çocuk da yapmamıştı! Bu yabancı eşler de bir âlem değil mi?

Sevgili Bilge Vedat Günyol'u, yıllar yılı kaptanımız olan Azra Erhat'ı, hâlâ sık görüşemeyen ama birbirlerini candan seven dostlar Bay ve Bayan Dilmen'leri, çözüm üretme ve yapıcılık adına pek çok ortak yanımız olan sevgili Cengiz Bektaş'ı, tenor Erol Uras'ı, Şükran Ağabeyi (Kurdakul) ve Eşi Selma'yı, Cevat Çapan'la eşi Gönül'ü, Merih Sezen dostu, rahmetli Oğuz Akkan'ı, Cem Yayınevi'ni onun ölümünden sonra sahiplenen ve tüm ömrünü bu kurumu yaşatmaya adayan Ali Uğur'u, Bekir Yıldız'ı, İsmet Zeki Eyüboğlu'nu, Sabahattin Batur'u, Mimar Besim Çeçener ve eşini ve daha nice değerleri Magdi'nin pazartesi davetlerinde tanıdım. Kuşkusuz, bir hekim olarak yaşama bakışım onlardan farklıydı belki. Ama dinlemek, gözlemek, tanımak, çocukluğumdan beri özlemini duyduğum bir dostluk dünyasını önüme seriyor, güzellikleri paylaşma olanağı bulmamı ve farklı dünyaların insanlarını anlamamı sağlıyordu.



Ayla-Deniz Çınaroğlu'nun evlerinde, her ayın ilk pazartesi günü yapılan dostlar toplantısı. Vedat Günyol, Dr. Özden, Güngör Dilmen ve Türkan Saylan. 1997.

Sabahattin Eyüboğlu göçüp gitti, ardından Magdi sürdürdü toplantıları bir süre, acısını bastıra bastıra. Bir gün bana bir senet imzalattı: Ölürse, Sabahattin'in kitaplığını bana bıraktığına dair. Çok şükür ki Magdi hâlâ yaşıyor ve her yıl 14 Ocak'ta bizi bin bir anıyı koruduğu şimdiki evinde bir araya getiriyor. Sanki o olmazsa, Sabahattin Eyüboğlu'nun anıları da yitip gidecek gibi bir korku vardır içimde!

Mavi Yolculuklar Azra Erhat'ın coşkusuyla ve de eminim ki Sabahattin Eyüboğlu'nun ve Balıkçı'nın anısını canlı tutma ivmesiyle sürdürüldü. Böylelikle bir başka tarih ve bir başka örnek olay yaşandı. Zamanla, Türk aydınlanma devriminin temel taşları olan bu gerçek aydınların, yazıp çizdiğiyle yaşam biçemi eşdeğer bu güzel bilgelerin de devri kapandı. Bu dönemlerin ve süreçlerin, çok kapsamlı olarak değerlendirilmesini, gelecek kuşaklara bu ruhun, imece dostlukların, beraberliklerin, paylaşımın ve birlikte üretme coşkusunun iletilmesini çok önemli buluyorum!

Magdi'nin vasiyeti deyince bir başka vasiyet geldi aklıma. Acı bir anıdır...

Daha Sovyetler Birliği parçalanmamıştı. Moskova, Leningrad ve Kiev'i kapsayan, "Beyaz Geceler"e denk gelen bir grup gezisi yapılacağından söz etti dostlar. Euroflot Rus uçaklarıyla ve kentler arasında trenle gerçekleştirilecek bu gezinin toplam gideri çok ucuzdu. Rusya'yı, bu komünist ülkeyi gerçekten çok merak ediyordum, katılmaya karar verdim.

Gezide birçok ünlü dost vardı: Halet Çambel, Nail Bey, Mina Urgan, Prof. Dr. Hayrinnüsa Çavuşoğlu, Prof. Dr. Gencay Gürsoy, Prof. Dr. Yakut Irmak, o dönemdeki eşi, Doç. Dr. Muzaffer Sencer ve diğerleri, sanırım yirmi kişiye yakın bir gruptuk.

Hazırlıklarımızı heyecanla yaptığımızı anımsıyorum. İlk kez Rusya'ya gidenler olarak çoğumuzun içinde garip bir korku vardı. "Yanınıza şu kadar paradan fazla alamazsınız, mücevher götüremezsiniz, çok sıkı aranacaksınız..." gibi uyarılar alıyorduk. O dönemin soğuk savaş propagandaları etkiliydi çoğumuzda, birçoğumuz gerginlik ve korku içindeydik.

Benim mücevherim ya da bir yere sokuşturduğum dolarlarım olmadığından korkmam da gerekmiyordu ama yine de endişeliydim!

Gezinin en ilginç yanı, Nail Çakırhan'ın Rusya'da kaldığı yıllardaki eşinden olan, izini yitirdiği oğlunun bulunmuş olması ve ilk kez karşılaşacakları olmalarıydı. Halet Hanım bizlere müthiş bir heyecanla nasıl iz sürdüğünü, yazıştığını ve sonunda bu ana gelindiğini anlatıyordu. Öyle de oldu. Moskova'ya indiğimizde, hepimizin şaşkın bakışları altında, orta yaşlı, yanık tenli, altın dişli bir adam, eşi ve çocuklarıyla, "Nail Baba"yı karşıladı, kucaklaştılar. Sevgili Halet Hanım'ın başarısıydı bu, aileyi birleştiriyordu. Sonra onlar hep birlikte, sağ olan eski eşi de ziyaret ettiler, yeni anılar devşirdiler, yeni dostluklar kurdular.

Rusya gezimizde her üç ilde büyük otellerde kaldık. Lüks değil, orta sınıf otellerdi ve özensiz bir hizmet vardı. Karaborsa, fuhuş gözler önünde yürüyordu. İnsanlar peşinizden gelip dolar, naylon çorap ve blucin istiyorlardı. Bu son iki şey çok etkiledi beni: Blucin ve naylon çorap. Eski, giyilmiş de olsa yalvarıyorlardı verin diye, elleriyle pantolonlarımızı, çoraplarımızı okşuyorlardı. Genç, güzel kızları salt bu armağanlarla kolayca tavlayabilirdiniz. "Yasak"a, "yok"a olan tutku, sonunda Rusya'nın rejimini de çökertmedi mi?

Bizler hiçbir kısıtlama yaşamadan gezdik her yeri. Çarşılara, müzelere, dünya güzeli metrolara, ara sokaklara gidebildik. Söylentiye göre, belki peşimizde izleyenler vardı ama fark etmedik.

İlgimi çeken ve kıskandığım tek şey, sabahın erken saatlerinde başlayan müze kuyruklarıydı. Küçücük öğrenciler, okullar, gençler, neredeyse tüm insanlar, cıvıl cıvıl müze kuyruğunda, kültür yolundaydılar. Operaların, konser salonlarının önünde temiz giyimli orta sınıf insanlar doluydu ve ben hep ülkemde kültüre, tarihe, müzelere ve eğitime verilen önemi, daha doğrusu önem ve değer verilmeyişini anımsayıp durdum, içim acıdı!

Bu gezi bana çok şey kazandırdı. En ilginci de, o sırada bir



Beyaz Geceler Rusya gezisi, Server Tanilli'yi ziyaret. Soldan Prof. Hayrünisa Çavuşoğlu, Fatma Hikmet İşmen, Muzaffer Sencer, Coşkun Özdemir, Server Tanilli, arkasında Mina Urgan, onun arkasında Gencay Gürsoy, Ali Uğur, Nezihe Meriç, önünde Halet Çambel ve en önde Türkan Saylan.

rehabilitasyon hastanesinde yatan sevgili Server Tanilli'yi ziyaretimizdi. Dostlar ayarlamışlardı bu önemli ziyareti ve ben ilk kez Tanilli'yi, o yaşama dört el ve koca bir yürekle sarılmış adamı orada, o yatakta, o ülkede tanıdım, yine bir kez daha ülkemde olup bitenlerin utancını ve acısını içimde bir yangın gibi duyumsadım. Şimdilerde bu koca yürekli cesur adamı, Nâzım resitallerinde izledikçe hayranlıktan çok daha başka ve tanımlanamaz duygulara kapılıyorum!

Rusya'ya gidince, sizi Nâzım'ın o anlamlı mezarına da götürürler. Orada da bir insanı, bir büyük şairi yitirmenin acısının çok ama çok üstünde duygular yaşarsınız. Beyninize, yüreğinize, "neden, niye?" diye binlerce ok saplanır, başınız öne düşer en büyük haksızlıkları ettiğimiz bu büyük yurtseverin yanından ayrılırken!

Muzaffer Sencer'i Rusya gezisinde, genç, çok yakışıklı, durmadan ezbere Ece Ayhan şiirleri okuyan, tartışmalara giren, kendini çok beğenen, çokyönlü ve ilginç, durmadan sigara içen, iğneleyici espriler yapan, dinlemekten çok konuşmayı, dinletmeyi seven bir insan olarak tanıdım. Döndükten sonra, birkaç yıl dostluğumuz sürdü: uzun telefon konuşmaları, ayda bir kez İstanbul'a gelişler, benim Ankara'ya gidişlerimde görüşmeler... Onu dinleyecek birine gereksinimi vardı ve çok kötü hissederdi kendini sık sık, ilaç alırdı rahatlamak için. TODAİE (Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü) öğretim üyesiydi, hayranları pek çoktu. Almanya'daki göçmenlerle, insan haklarıyla vb. ilgili çalışmalarıyla ünlüydü. O yıllarda, sanırım bir öğrencisiyle yeni bir evlilik yapmıştı. Koleksiyon, eski eşya, takı toplama, yapma gibi özgün merakları vardı. Gümüş paralardan, boncuklarla süslü kolyeler yapıp armağan ediyordu etrafındakilere. Benim de böyle bir akik kolyem olacak. Ankara'daki son evi tıkış tıkış antika doluydu.

Xanax hapları onu biraz rahatlatırdı, kimselerden de isteyemez, bana yazdırırdı. Meğer için için başka sorunlar gelişiyormuş bedeninde.

Bu ilginç adam, birbirine ekleyerek hiç söndürmeden içtiği sigaralar sonunda akciğer kanseri oldu. Eşi, arkadaşla-

rı ona baktılar. Çoluk çocuğu yoktu, babasından kalan miras, bazı mal mülkü, bir şeyleri vardı herhalde. Aklına koymuştu, mirasını bizim derneğe bırakacak ve adına bir okul yapılacaktı.

Durmadan bana haber gönderiyor, telefon ediyor, "Türkan, gel noter çağıracağım, bunları sana vereceğim, biliyorum sen isteğimi yaparsın," diyordu.

İlk başlardaki ziyaretlerimde, havadan sudan söz edip konudan uzaklaştırırdım onu ama sonraları gidemez oldum. Görünüşüne, sağlığına bunca düşkün olan bu adamın giderek güç ve görüntü yitirmesinin altında ezilişine hiçbir işe yaramadan tanık olmak istemiyordum.

Muzaffer'in hastalığı çok hızla ilerledi, yakınındaki öğrencileri telefon ediyor, bu bağışlama işini bir an önce yapıp onu rahatlamamı istiyorlardı. Bense kendimde o gücü bulamıyordum.

Sonunda, hiç unutmuyorum, bir cuma Ankara programımı yaptım ve bir gün öncesinin akşamı evine telefon edip "Yarın geliyorum," demeye karar verdim. Telefona eşi çıktı, "Ne yazık ki bugün yitirdik!" dedi.

İşte Muzaffer Sencer'in bendeki öyküsü. Ne yazık ki onun adına, onca olanak varken, cıvıl cıvıl çocukların koşuşturduğu bir köy okulu bile yapamadık. Bu acıyı, bu yitikliği, belki de bu başarısızlığı hep içimde taşırım.

Kanımca önemli bir öncüydü Muzaffer, pek çok insana esin kaynağı olmuştu. Ardından, TODAİE, öğrencileri, dostları ne yaptılar bilemem!

— *Muzaffer Sencer gerçekten de toplumbilimin önemli adlarından biriydi ve Yakut Sencer'le birlikte yazdığı* Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim *kitabı alanındaki en önemli kitaplardandı. Dediğiniz gibi, yalnızca ilham değil, bir yöntem katkısı da oldu birçok bilim insanına.*

— Çok değerli bir insandı ve bunları anlatmak, geleceğe küçük bir iz de ondan bırakmak içimden geldi işte!

Meslek yaşamımda, birlikte araştırmalar yaptığım, kurs-

lar izlediğim ya da birlikte çalıştığım ve kalıcı, güçlü dostluklar kurduğum yerli, yabancı güzel insanlar oldu, onların bazıları göçtü. Bazılarıyla yılda bir kez yazışmayı sürdürürüz, yaşamın sırtımıza yüklediği ağırlıklar nedeniyle birçoğuyla iletişimimiz kopsa da, zaman zaman birbirimizi anımsadığımızı somut bir olgu gibi yaşar, içimden onlardan biriyle konuşur, dertleşirken yakalarım kendimi.

Dr. William Jopling, İngiltere'de tanıdığım ve önümü açan müthiş bir adamdı. Yıllar yılı o zamanki Rodezya'da cüzzam konusunda çalışmış, arkadaşlarının "political animal" diye dalga geçtiği sosyalizmi benimsemiş, iriyarı ama son derece zarif bir hekim, bir öğretmendi. İngiltere'ye döndüğünde, yıllarca Afrika, Asya ülkelerinde yaşayan, daha doğrusu orada doğup cüzzam hastalığına tutulan İngiliz uyruklular için Britanya adasında bir hastane kurmuş, tam on sekiz yıl başhekimliğini yaparak tüm hastaları toplayıp kayıtlamış, tedavilerini yoluna koymuş, sonra da elleriyle hastaneyi kapatmıştı. Ben tanıdığımda, Londra'daki Tropikal Hastalıklar Hastanesi'nde, hastalarının ayakta kontrollerini sürdürüyor, elindeki büyük ve değerli malzemeyi değerlendirerek kitap ve makaleler yazıyordu. *Cüzzam El Kitabı*, o yıllarda da, şimdi de tüm dünyaca tanınan en yararlı ilk basamak eğitim kitabıdır. Son yıllarda eşinden ayrılıp on sekiz yıl omuz omuza çalıştığı başhemşiresi Jean'la evlendi ve birkaç yıl sonra da onu meme kanserinden yitirdi. Jopling'ler birkaç kez Türkiye'ye gelip bizim cüzzam hastanemizde eğitim verdiler, bizi, hemşireleri eğittiler, insanca yaklaşımı, empatiyi davranışlarıyla öğrettiler. Dr. Jopling'in evinde kaldığımda, bana eliyle yemek, salata yapar, Rodezya anılarını, Jean'e olan aşkını anlatırdı. Sonraları gözleri görmez oldu, iletişim koptu. Bir gün tanımadığım birinden bir kısa mektup aldım. "Dostları arasında adınız bulunan Dr. W. Jopling göçmüştür, bilginize..." diye.

1971 yılındaki İngiltere maceramda, çok sayıda İngiliz meslektaşım dostum oldular, Türkiye'ye gelip gittiler, hâlâ da yazışır dururuz. Yine kongrelerde tanıdığım Hollandalı, Fransız, İtalyan, Amerikalı, Koreli, Japon, Hintli... meslek-

taşlarımla çok ciddi ve özel dostluklar kurabilmiş, onlarla, Türkiye'de kurslar, seminerler düzenlemiş, kitaplar yayımlamışızdır, gittiğimde evlerinde kalmışımdır. Bütün bunları burada sıralamak olanaksız!

Oxford'dan, geç yıllarda bir antikacı kadınla evlenen, yolladığım her Türk'e evini ve kliniğini açan Dr. Colin Mc Dougall, yetmiş yaşlarındayken bir toplantımıza gelmiş, yemeğin sonunda coşan müzikle halay çekip göbek atmıştı: "Dr. Saylan, hayatımda hiç bu kadar eğlenmemiştim. Şimdi İngiltere'ye dönüp sedanter yaşamıma kapanacağım," demişti. Hiç unutmam!

Belçikalı Sir Prof. Dr. M. Lechat bir epidemiolog, o da yıllarca Afrika'da çalışmış, Louvene Üniversitesi'nde yükselmiş, unvanlar almış bir afetbilimci, çok sık geldi Türkiye'ye, ödüller aldı, ödüller verdi. En üst düzeyde danışman olarak sürdürüyor yaşamını, ama bizimle olunca çok sevecen ve alçakgönüllü! Bu yıl, Ocak'ta, Dünya Cüzzam Günü'nde yine aramızdaydı.

Margareth ve Paul Brand'lar; Katheryn Hepburn'le Spencer Tracy gibi birbirlerine âşık, yaşamları Hindistan, Hawai, İngiltere, ABD ve tüm dünyada geçmiş, biri cüzzamda göz konusunda, öteki cüzzam cerrahisinde çalışmış, buluşlar yapmış, binlerce hastayı iyileştirmiş, binlerce sağlıkçıyı eğitmiş, derviş ruhlu, etkileyici insanlar, defalarca gelip alçakgönüllü yaşamımıza katıldılar ve izlerini bıraktılar. Şimdilerde Van Üniversitesi'nde rektör yardımcısı olan kızımız Ayşe Yüksel biraz da onların kızıdır!

Ayşe, Florence Nightingale'i bitirince yanımıza, Lepra'ya geldi ve ilk iş olarak Afrika'ya, bir lepra köyüne, ünlü Fizyoterapist Jean Watson'un yanına eğitime gitti. Hem leprada fizik tedaviyi öğrendi hem de duyu kusuru olan ayaklara ayakkabı ve terlik yapma ustası oldu. Gelip atölyemizi kurdu. Jean Watson hiç evlenmemiş, ömrünü cüzzama adamış harika bir öğretmen. Ayşe ondan ne çok şey öğrendi! Pırpır uçakla ulaşılan köyde, yaşadıkları kulübelerinin kapısının üstünden üstüne koca bir yılan düşünce bayılması ve anında telsizle çağrılan uçakla hastaneye ulaştırılması yaşadıklarından biri sade-

ce. Etyopya'da Addis Ababa'daki kursunda, elinde bir çörek yerken, kırıntılarına etraftaki çocukların atılışını yaşadığında nasıl da şaşırmış, açlığın bu boyutunu oturup kaleme dökmüştü! Lousiana'daki büyük lepra hastanesinde hasta evlerini ziyareti ve onlarla kurduğu dostluk, daha sonra dünyadaki hastaların kendilerini ifade için dernek kurmalarına ve onlardan bazılarının ödüllendirilmek üzere, bir dünya cüzzam gününde Türkiye'ye gelmelerine dek vardı. İnsanın kendisini dünya insanı hissetmesi, üzerine yapıştırılan kabukları kırması, kırabilmesi ne güzel, ne önemli, değil mi? Bugün en yakın dostlarımdan biridir Ayşe!

Cüzzamla ilgili Hollandalı dostlarımız oldu. Yıllarca Etyopya'da cüzzamlılara hizmet veren şen, esprili Jim Brandsma... Beş çocuğundan birinin cüzzam olması bile onu yıldırmadı, çünkü tedaviye inanıyordu, emindi ve geldi geçti. Mr. Hengel ve eşi, yıllarca cüzzamlılara özel ayakkabı yöntemleri geliştiren ve Türkiye'ye gelip bunları bize de öğreten bir çılgın bilge çiftti. Bay Hengel'in ayağı protezdi, eşiyse ona âşık, genç bir sağlıkçıydı. Bay Hengel yakında göçtü.

Yine hem dermatolog hem de lepracı olan Prof. Terence Ryan, beş kızı olan, dev gibi, kızıl saçlı bir İrlandalı... Yıllarca Türkiye'ye gelip gitti, çok iyi dost olduk, şimdi de yazışıp dururuz. İnsanları, özellikle genç çalışmacıları desteklemek için hâlâ çabalar durur, bizlere de çok katkısı olmuştur.

Prof. Wilson Jones, Prof. Ronny Marks, Prof. C.D. Calnan, Dr. Julia Ellis İngiltere'nin en ünlü dermatologlarındandırlar ve her biriyle hâlâ yazışırız, dostluğumuz sürer gider.

Yıllar önce, genç bir doçentken, kronik bir cilt hastalığı olan zengin bir Musevi yurttaşımız, önce İngiltere'ye gidiyor, ünlülerden birine muayene oluyor. Adama, "Niye buraya geldin, Türkiye'de Dr. Saylan var, o sana gerekeni yapar," diyor doktor. Aynı hasta, bir süre sonra Paris'e gidiyor, en ünlü cildiyeciden randevu alıyor, muayene oluyor ve aynı yanıtı alıyor. Tabii çok şaşırıyor. Derken yolu Amerika'ya düşüyor ve yine bir ünlünün muayenehanesine gidiyor. Rastlantı bu ya, aynı yanıtı almaz mı? Adam Türkiye'ye dönüp bu

Dr. Saylan'ı yana yakıla arıyor kuşkusuz. Oysa olay çok basit. Antenleriniz açıksa ve meslektaşlarınızla iyi dostluklar kurabilmişseniz, onlar da sizi sizinkilere önerebiliyorlar işte!

Tıp alanındaki dostları düşününce Balbir Bhogal'i unutamam. Londra'daki çatı laboratuarımızda, Balbir geceleri okula, gündüzleri hastaneye devam eden bir tıbbi teknologdu, çok ama çok yetenekliydi. Kalabalık ailesini geçindirmek için hafta sonları araba tamir işinde çalışırdı. Babasını birkaç yıl önce yitirmişti. Hindistan'dan Kenya'ya, oradan da İngiltere'ye göçmüş bir Sih aileden geliyordu ve türbanı vardı. Saçlarını kimseye göstermezdi. Beni aileden bir büyük olarak bellemişti. O zamanlar 35-36 yaşlarındaydım, o ise 18'indeydi. Zaman zaman okulu, laboratuarı bırakmayı ve salt araba tamirinde çalışarak bol para kazanıp ailesini daha iyi geçindirmeyi ister ve bunu benimle paylaşırdı. Ben de ona, "Sakın eğitimini bırakma, ileride çok ünlü bir tıbbi teknolog olacaksın," derdim. Gerçekten de öyle oldu. Batılılar için teknologlar çok önemlidir, yayınlarına adını koyarlar. Sevgili Balbir giderek ünlendi, vazgeçilmez ve aranan biri oldu. Japonya dahil her ülke onu davet edip geliştirdiği teknikleri anlattırmayı sürdürüyor. İngiltere'ye gittiğimde onlarda kalırım, evim gibidir ve önümde türbanını çıkararak, yani saçlarını göstererek beni ailesine kabul etmiştir. Sonra evlendi, iki çocuğu oldu, güzel eşi Kirala part time çalışır, annesi bize en lezzetli Hint yemeklerini yapardı. O da birkaç yıl önce öldü. Balbir zaman zaman hastaneye kendi dilinde yazılmış şiirler getirir, bana aralarda okurdu. Ben de, "aşk", "meşk" gibi sözcükleri yakalayıp söylediklerini anlardım, çok ama çok şaşırır, "Sen dilimizi nereden biliyorsun?" derdi. Oysa şiirler Urducaydı ve bizlerden Hindistan'a kalmış Farsça sözcüklerdi bunlar.

1967-68 yıllarında, eşimden ayrılma ve ardından gelen sorunları yaşarken çok yorulmuş ve bunalmıştım. Nişantaşı İşçi Sigortaları Hastanesi'ndeki arkadaşlar beni çok bitkin görünce, hayatımda ilk ve son kez, yirmi gün istirahat verip, Bursa Kirazlıyayla'daki dinlenme evine yolladılar. Yanında kocaman bir tüberküloz hastanesi vardı. Hekimler cumartesi pa-

zar dahil bir ay tüm çalışır, bir tam hafta izine giderlerdi. Çok iyi hekimlerin olduğu, çok ilginç bir hastaneydi. Dinlenme evine giderken Dr. Özden arkadaşım da benimle geldi. Tabii on günden fazla duramadım ama çok ilginç dostlar edindim orada.

Bir sabah kahvaltısında, sonbahar yaprakları arasından uzun boylu, sarışın bir genç kız belirdi. Elinde bir isim... Almanya'da birlikte yaşadığı, ihtisasına destek verdiği ve evleneceğini sandığı genç doktoru arıyordu yanık yanık. Adı Reina Iggena idi. Biz kendisini aramıza aldık, meğer Türkiye'ye dönen yakışıklı sevgilisi çoktan başkalarını bulmuş; ona da, o sırada geçirdiği basit bir röntgen yanığını bahane ederek, "Ben lösemi olmuşum, öleceğim, beni unut," gibi bir şeyler söylemiş. Reina da, yememiş içmemiş, yıllarca her şeyini paylaştığı genç doktoruna son hizmetini yapmak üzere gelmiş, dağlarda arıyor. Çünkü hava değişimi için Uludağ'da olabileceği söylenmiş.

Adını duyunca bizim Özden tanıdı. Bizim sınıfın en çapkın delikanlılarındandır diye beni uyardıysa da, bendeniz meslektaşımı buldum, ona, "Bu kız seni çok seviyor, ondan iyisini bulamazsın, sonra pişman olacaksın!" diye ukalalıklar ettim.

Reina kös kös Almanya'ya döndü, sonra Amerika'ya gidip yerleşti, Mont Sinai'de çok önemli bir ameliyathane başhemşiresi oldu. Bir ara gönüllü olarak Vietnam'a gidip sahra hastanesi kurma görevini üstlendi. Giderken yapılan hayat sigortasında, ölürse parayı alacak kişi olarak, yakışıklı Türk sevgilisini belirtti. Çünkü hep, onun öleceğini bildiği için kendisinden kaçtığına inanarak yaşadı. Son yıllara kadar mektuplaştık uzun uzun, New York'a gittiğimde onda kalıp dertleştik, sık sık o İstanbul'a geldi, anılarımızı tazeledik.

Hollandalı Ans van Geest'i ise İngiltere'deki proficiency kurslarında tanımıştım. Altında bisikletiyle Londra'yı turlayan tipik bir genç kızdı. Koyu Katolikti ama yobaz değildi. İkiz kız kardeşi ise normal giyinen türden bir laborant rahibe idi. Ans yıllarca eski Zaire ormanlarındaki okullardan birinde idarecilik yaptı. Sıtmaya ve birçok başka tropikal hastalıklara ya-

kalandı. İkiz kardeşi de Afrika'nın başka yerlerinde laborantlık yaptı, sonra erken yaşta, aşırı güneşe bağlı bir kanser türünden öldü. Ans yıllar sonra memleketine döndü, yaşı ilerlemişti, yorgundu, gelmeden önce Afrika kaynamaya, kaynatılmaya başlanmıştı. Soygunlar, saldırılar yaşadı, çok şaşkındı. Devlet ona ancak yarı zamanlı bir öğretmenlik verebildi. Ans, kendi ülkesinin çocuklarıyla baş edemedi. Onlar, yıllar önce bıraktığı akıllı, uslu, saygılı çocuklar değildiler. Bağırıyor, saldırıyor, küfür ediyor, esrar içiyor, dövmelerle geziyorlardı. Bütün yaşadıklarını yazıya döküp bana yolluyordu! Öğretmenliği başarılı gitmiyordu, erkenden emekli edildi. Babası usta bir bahçıvandı, birkaç metrekarelik bir camekânda, fasulye sırıkları gibi sırıklar üzerinde yukarı doğru büyüyen salatalıklar, domatesler üretip satıyordu. Sonra anne de baba da yaşlılar evine yatırıldı, Ans her birini ayrı ayrı ziyarete devam etti. Onlar ölünce de yapayalnız ve bunalımlarıyla, anılarıyla kaldı. Zaman zaman parasını biriktirip ucuz bir biletle Türkiye'ye gelir, beni, Özden'i, bir de Fazilet'i görmek ister. Ara sıra mektubunun içinden birkaç kâğıt para çıkar, "Nereye istersen harca," diye. Dünyaya çok emek vermiş, aşırı utangaç, selamlaşırken reverans yapan ve konuşurken hâlâ kızaran, birini rahatsız etmekten alabildiğine korkan biridir Ans. Hani nesli tükenmek üzere olanlardan ama çok sıkı ve sadık bir dosttur da...

Fazilet, benim Tarsus Namrun'lu öğretmen arkadaşım. Bir dönem, Ankara'ya gittiğimde, onun Çankaya'da, bir zemin katındaki küçücük kiralık dairesinde kalırdım. Gelmeden haber verirdim, birlikte sinemaya, tiyatroya giderdik. "Sen gelince benim yaşamım renkleniyor," derdi. Zaman zaman o da İstanbul'a gelir birçok şeyi paylaşırdık. Anlata anlata bitiremediği Namrun Yaylası'na âşık olmuştum. Sonunda bir yaz oraya da konuk oldum. Eski evlerini, bahçelerini duvarlara yazılmış sır yazıları, çaput hamamını gördüm, Namrun öykülerini dinledim. Keşke yine oralara gidebilsem, o hâlâ bakir çiçek, ot kokan havayı koklayabilsem!

İstanbul'da bir gün Fazilet gelip masanın üzerinde yemek

yapmaya hazırlandı. Size çiğ köfte yapacağım, dedi. Aman Allahım, ben çiğ eti nasıl yerim diye heyecanlandım ve çiğ köftenin hasını, ama az acılısını Fazilet dostumdan öğrendim. Ardından içli köfteyi, halis tulum peynirini tanıdım ve cevizle yiyişim de onun elinden oldu. Fazilet'le dostluğumuz bir ömür boyu sürüyor. Uzakta da olsak, paylaşacağımız öyle çok anı var ki. Şimdilerde Ankara'ya gidişlerimde yine birlikte oluyoruz.

Ama künefeyi ilk Mersin'de tanıdım. Çocuklarım küçükken bir geziye çıkmıştık, yollarda dura dura, uygun olursa çadır kurup yatarak Dr. Ahmet Aybaş'ların evine geldik. Yer yatakları serildi, yattık, sabaha karşı ezan okunuyordu, kapı çaldı, koca bir tepsi girdi eve. Ev halkı kaldırıldı, herkes tepsinin başına üşüştü. Ortada kadayıf benzeri bir şey vardı, ama sıcaktı, içinde taze peynir var dediler. Çok şaşırdım. Gerçek künefeyi yiyiş öyle başladı ve o tat hep damağımda kaldı.

Gittiğim her yerde yöresel yemekleri tatmak, tanımak isterim, bu huyumdan da hiç vazgeçmedim. Cüzzam Hastanesi'ni adam etmek amacıyla, her ay Elazığ'a gittiğim yıllardı. Bir gün hava meydanında iriyarı, kelli felli dedikleri türden bir adam da karşılayıcılar arasındaydı, yanıma geldi, Çapa'da öğrencilerimiz olan iki gencin babası olduğunu, onlardan gelişimi öğrendiğini, beni ve arkadaşlarımı yemeğe beklediklerini söyledi. İster istemez gittik. Sayı ailesi Elazığ'ın köklülerindendi. Emekli doçent biyolog bir hala, diş hekimi baba, eşi ve üç oğlan çocukla, büyük bir arazi içinde, koskoca bir konakta yaşamaktaydılar. Tam bir geleneksel-modern aile ve inanılmaz güzellikte içli köfteler, bademli pilavlar, kuyu kebapları, salatalar, tatlılar... Hepsi ev ve el yapması. Elazığ'a her gidişte bu güzel dostlara, bu güzel sofraya konuk olmak ve yanımda getirdiğim genç sağlıkçılara, Anadolu'nun gizlerindeki bu güzellikleri tanıtmak çok anlamlı ve mutluluk verici oluyordu.

Yemekten söz edilince aklıma gelen bir başka tanıklık da, Doğubeyazıt yollarında oldu. Gençlerle taramalara giderken, gördüğümüz her ilginç yerde durur, incelerdik. Çoğu kez mayolarımızı da almışsak, havalar da sıcaksa rastladığımız de-

relere, göllere girmeden edemezdik. Sanırım bir sonbahar günüydü. Çevresi küçük köylerle kaplı Balık Gölü'nün başına geldik. Kıyıda, boylu boslu, güneş yanığı, yakışıklı bir grup genç ağ çekiyorlardı. Bir de frigo-frig dedikleri soğutucu kamyon vardı. Meğer köy gençleri, her yıl gölün birilerine kiraya verilmesine çok bozulurlarmış, köyleri dolaşıp para toplamışlar ve bir kooperatif kurmuşlar. Gölün balığını hep birlikte çekiyor, gelen soğutucuya satıyorlardı. Olay bundan ibaretti ama çok dertliydiler. Bir kere kooperatif adından dolayı komünist oldukları söyleniyormuş. Para veren köylülerse, bunlar her balık çektiklerinde gelip paralarının faizini istiyorlarmış! Oldum olası kooperatifleşmeye hayran olduğumdan bu gençlerin yaptığı beni çok etkiledi. Ama en çok da, taze köy tereyağında kızartılan, rengi neredeyse kırmızı olan alabalıkların tadı unutulmazdı ve ben oraları aklımdan geçirirken, rengiyle, tadıyla o alabalık ziyafeti gelir usuma, burnuma, dilime... Bir daha hiçbir alabalıkta o tadı bulamadım!

Babam, Kandilli'deki evimizi 1940'larda yapmaya başladı, savaşın başladığı yıllardı. 1941 yazında, daha Gündüz doğmamıştı, İstanbul'a düşman gelebilir lafı çıkmıştı. Babam dört çocuğunu ve annemi, Bolu'ya, ılıcaların bulunduğu yaylada kiraladığı bir yaz evine taşıdı. Kendisi, babaannemizle inşaatta kaldı ve evi bitirdi. Dört katlı olan evin önce üst iki katına ailece yerleştik. Alttaki iki kat kiraya verildi. Bahçe içindeki en alt kata kiracı olarak, Arnavutköy'de şimdi de komşu olduğum Halet Çambel ve Nail Çakırhan çifti gelmez mi? O dönemde evlerde buzdolabı yok. En alt kattaki kuyudan yararlanıyoruz, suları, karpuzları iple sarkıtıyor, sonra gırgır şamata yukarı çekiyoruz. "Kuyudan su çekme" sırası ve kargaşası var evde. Ben inip çıkarken, yeni komşularımıza göz atıyorum, onlar beni çağırıp seviyorlar, bu değişik insanlara, onların konuklarına merakla bakıyorum. Bu arada Mina Hanım Cahit Irgat'la evlenmiş, Vaniköy'de bir yalı katı kiralamışlar, karnı burnunda, Halet Hanım'lara geliyor. Çocukluğumda tanıdığım bu güzel insanları, daha sonraki yıllarda yeniden bulmak beni hep, çok mutlu etmiştir!

Yıllar içinde babamın işleri bozulunca, ailece en üst katta toplandık. Annemin güzelim uçuk yeşil lake yatak odası takımı dağıldı. Ceviz, sedef kakmalı salon takımları, kocaman büfesi, dolapları odalara tıkıştırıldı. Üst kattaki geniş balkon kapatılıp oturma odası salona dönüştürüldü. Köşeye konan ve gündüzleri üzerine oturulabilen divana geceleri babamın yatağı yapılır oldu ve bir alt kat kiraya verildi. İlk kiracımız, 1933'te Türkiye'ye gelenlerden, patoloji hocası Prof. Schwartz'dı. Şakacı, neşeli, babacan bir adamdı. Eşi sarı gözlü, zayıf, uzun boylu ve çok sessiz bir Rus Yahudisiydi. Anthony adlı oğlu, Suzy adlı kızı, benden birkaç yaş büyük çocuklardı. Suzy ile çok ama çok iyi dost olduk. Kuşkusuz, annemin kontrolünde ve izin verdiği ölçüde kıkırdayıp durur, hep muziplikler planlardık. Daha doğrusu o planlar, beni de alet ederdi. Çok güzel günler geçirdik. Prof. Schwartz'ın sonradan okuyacağım patolojinin kurucularından olduğunu ne bileyim.

Schwartz ailesi birkaç yıl sonra toparlanıp Amerika'ya göçtü, önce bir iki kart aldık, sonra sessizlik!

Behçet hastalığı Japonlarda çok görüldüğünden, hekimlerin, araştırmacıların çok ilgisini çekmiştir. Behçet enstitüleri, çalışma grupları ve pek çok yayınları vardır. Bunlardan biri, Diş Hekimi Prof. Mishima, yıllar önce benimle yazışmaya başladı, daha sonra uluslararası toplantılarda karşılaşıp konuştuk. Kendince teorileri olan sıkı bir Behçet'çi. Bir gün, çok yıllar önce, postadan kocaman bir Japon bebeği çıktı. Ne süslü, ne güzeldir onlar! Ben de bir cam fanus yaptırarak içine yerleştirdim, Çapa'daki odamda, bir köşeye kuruldu. 35 yıl içinde çalıştığım, hasta baktığım, eğitim yaptığım odama giren herkes şaşırdı. Çok farklı gelirdi. Pencerelerine yazmadan perde yapmışımdır, yerde ve koltuklarda kilimler vardır ve de duvarlarda çeşitli ülkelerden, insanlardan fotoğraflar, papirusler, Japonca notalar, Hindistan'dan, Nepal'den resimler, Atatürkler, madenci maketi ve diğerleri... Bir yanda da Hulusi Behçet'ten kalma kitaplar ve kitaplık, bir de onun çalıştığı laboratuar masası. Çoğu hasta kapının önünde ayakka-

bısını çıkarmak ister, sanırım eve giriyormuş gibi bir duygu yarattığı için. Hastayı yanı başıma, öğrencileri karşımdaki koltuklara oturtup güle oynaya keyifle yaptığımız pratikler, eminim hepimizin belleğinde iyi bir iz bırakmıştır.

Emekli olmadan birkaç ay önce, bir öğleden sonra, klinikten aradılar, "Burada bir Japon doktor var, sizi soruyor" diye! Gelecek durumda değildim, telefona davet ettim ve "Siz Mishima mısınız?" dedim. Adamcağız çok heyecanlandı. "Odama girin, bebeğinizi görün" deyince ise iyice şaşırdı. Atmış ama tutmuştum, bütün isteği Hulusi Behçet'in büstüyle bir fotoğraf çektirmekmiş. Arkadaşlar bu isteğini yerine getirdiler ve bir başka zaman yeniden karşılaşmak üzere vedalaştık, tabii ardından, Japon nezaketiyle bezenmiş bir teşekkür mektubu gelmeden olamazdı.

Yaşamıma giren çıkan yerli yabancı dostlarımla çok güzel anılar paylaştık, çoğuyla ciddi anlamda yazıştık. Son yıllardaki örgütlenme çalışmalarımızda birçok yeni insanla bir araya geldim. Ortak paydamızın Atatürk ve Türk Aydınlanma Devrimi olduğu dostlar. Zaman zaman bazılarıyla yollar ayrıldı. Çok sayıda lider özellikli insan tek noktada odaklanamayabiliyor. Kanımca bu özel ve güçlü insanların kendi kurumlarını oluşturması, enerji ve bilgi birikimlerini uyum sağlayacakları gruplarla sürdürmeleri çok daha sağlıklı ve başarılı sonuçlar veriyor. Gerektiği zaman tek vücuda dönüşebilecek bu farklı ama benzer birliktelikler kendi iç dinamikleriyle gelişecek ve hep birlikteyken olan zorlama, inatlaşma ve üretimsizlikler yok olacaktır. Büyük örgütlerde, her katılımcının kendine uyan konuda çok yoğun çalışması ve üreterek doyuma ulaşması durumunda, hem ürün alınacak hem de gereksiz çatışmalar önlenebilecektir.

Son yıllardaki sivil toplum örgütlenmeleri içinde pek çok farklı, her biri çok yetenekli, yurt ve insan sevgisiyle dolu yandaşlarla (partner) karşılaştım. Hep dediğim gibi, tam defterlerimi yeni dostluklara ve ilişkilere kapamışken yepyeni insanlarla ilgilenmek, fikir üretmek, projeler geliştirmek ve uygulamak gibi durumlar ortaya çıktı. Her biri çok değerli genç,

orta yaşlı bu insanlarla iyi işler yaptık sanıyorum. Bütün bu ilişkiler, insanların birbirleriyle çatıştıklarını gördüğümde beni çok yoruyor nedense. Yanımda yüksek sesle konuşulunca uykum geliyor, esnemeye başlıyorum, iğneleyici laflar sokuşturulursa artık ben yokum. Her şeye karşın gemi yürüyor, hem de oldukça başarılı şekilde. Asla yetinmediğimden, sürekli açlık hissetme gibi, sürekli olarak daha iyi olabilme kaygısını yaşıyor, yaşatıyorum. Bu duygu benim hiç yabancısı olduğum bir şey değil. Ömrüm bu iniş çıkışlarla ve daha iyisine ulaşma, daha yararlı sonuçlar alma kaygıları ve hırsıyla geçti, sanırım. Sonuç alma hırsını, bir şeyi, bir yanlışı, eksiği, yokluğu aşma, değiştirme hırsını çok olumlu ve yapıcı buluyor, herkese diliyorum.

En sevmediğim ve gücüme gidense, aynı doğrultuda olması gereken insanların ortaya bir unvan, bir makam çıkınca, (rektör, dekan, başkan seçimleri gibi) birlikte yıllarca yol almış oldukları halde, birbirlerini günün moda suçlarıyla suçlamaları, uydurdukları bu senaryolara inanıp etrafa, ta üst makamlara, basına kadar ulaştırmaları. İnsanlarımıza aşılanan bu olumsuz hırs ve her şeyi göze alma güdüsünü çok tehlikeli ve çirkin buluyor, böylesi aklı aşan hırslara kapılan ve eyleme geçenlerden, eski dostlarım da olsalar, korkuyor ve uzaklaşıyorum!

— Çocukluk arkadaşlarınızı okul numaralarıyla birlikte anımsıyorsunuz. Bu ilginç. Sevgi dolu anlatımınız da, birlikte mutluluğu paylaştığınız insanlara duyduğunuz sevgiden ve vefa duygusundan geliyor mutlaka. Geçmişte özlediklerinız ya da keşke yapmasaydım dedikleriniz var mı? Geçmişe gitmek mümkün olsa neleri düzeltmek isterdiniz?

— Geçmişi çok fazla düşünen bir insan değilim, geçmişten kalan çok büyük özlemlerim olduğunu sanmıyorum. Çünkü kendimi bildim bileli çabuk büyümek, hızlı büyümek, bir an evvel büyümek, bir an evvel reşit olmak (nedense tutturmuştum bunu) ister, günleri sayardım. Reşit olmak, özgür olmak, bağımsız olmak arzusunu taşıdım hep. Bir an evvel üniversi-

teye gitmek, evlenmek, çocuk sahibi olmak, meslek sahibi olmak, kendi ayaklarım üzerinde durmak... Bu duyguyu ben kendi etimle kanımla yaşadım. Hep daha ileriye bakmak istedim. Daha küçücükken annemin elbiselerini giyip, kardeşlerime, "Bana anne deyin," dediğimi anımsıyorum. Geçmişte özlediğim bazı şeyler oluyor. Anılarımı (*At Kız*) yazarken, geçmişi düşünüp anımsamaya çalıştım. Uzun uzun düşünüp notlar aldım. Baktım aklımda hangi anılar kaldı diye. Gördüm ki en çok özlediğim, çocukluğumdaki bahçemiz. Bahçedeki ağaçlar, cevizler, incirler, dutlar, çilekler, ıhlamurlar, frambuazlar, armutlar, elmalar ve şeftaliler. Müthiş bir şeftali bahçemiz vardı, şeftalilerin altı da sebze bahçesiydi. Patlıcan, domates, salatalık, biber ve fasulye... hepsini kendimiz toplardık. Şeftalinin ağaçtan koparılırkenki kokusunu hiçbir zaman satılan şeftalilerde bulamazsınız. O kokuyu hâlâ özlüyorum. Yine dalından kopardığımız domatesin, salatalığın kokusunu... Tadından önce kokusunu almak müthiş bir şey. Dalından kopmuş meyveler bütün kardeşlerimin hayatında önemli bir yer tutar. Onun için biz doğayı severiz. Sebzeyi, meyveyi dalından severiz. Kedi köpek yavrularıyla iç içe bir yaşamı, bahçeli bir yaşamı hep özleriz. Ama şehir hayatı zamanla bunları yok etti, söndürdü.

Geçmişteki ilkokul öğretmenimizi hepimiz özleriz. O bizi, biz de onu hep aradık sorduk. Kardeşlerimle zaman zaman çok keyifli, birbirimizle dalga geçerek yaşadığımız anlar olmuştur, onları özlerim. Bunların dışında, lisede küçük küçük ama unutulmaz anılarımız, tiyatro oyunlarımız, ruh çağırmalarımız, vb. olmuştu arkadaşlarımızla, bunlar da geriye bakıp özlenen şeyler. Üniversite hayatında çok iyi dostluklarım, arkadaşlıklarım oldu. Tam bir dostluk. Kardeşçesine, unutulmaz dostluklar. İhtisasta hastalarla, hekimlerle, personelle, bana ilk pansumanları öğreten Osman Efendi'yle olan ilişkilerim çok ilginçti. Üniversite yıllarımda ise zaman hiç durmaksızın büyük bir devinimle geçti, ardıma bakacak saniyem olmadı. Keşke şunu yaşasaydım diye bir şey yok aklımda. Hâlâ daha öteyi görmek isterim, daha çok bir şeyler yapayım,

daha çok okuyayım, daha çok yazayım isterim. Bu arzu bu yaşımda bile hep içimdedir.

— *Geçmişte keşke yapmasaydım dedikleriniz?*
— Keşke yapmasaydım dediklerim çok olmuştur eminim, ama kendime pişmanlık duymamam gerektiğini hep söyledim. Çünkü yaşadığın her şey olumsuz da olsa sana bir şey katıyor. Olabildiğince pişmanlık duymamaya çalıştım. Örneğin, bir öğrenciyken niye evlendim? Bu kadar iyi arkadaşlıklarım varken, sevgiyle aşka bu kadar çok önem verirken niye evlendim ki? Evlendiğim insan benden büyük bir başasistandı ve herkes ona hayrandı. Âşık olduğumu düşünerek bütün dostluklarımı bir kenara bırakıp birkaç ay içerisinde evlendim. Doğru mu, yanlış mı yaptım, bilmiyorum. Dokuz yıl evlilik sürdürdüm, iki güzel çocuğa sahip oldum, bir sürü hastalıklar yaşadım, çok sıkıntılar çektim ama çok güzel günler de yaşadım. Kâğıthane köyünde oturdum uzun seneler, kayınvalidemle, kayınpederimle ve görümcemle. Hepsi bana çok şeyler öğretti. Hiç pişman değilim bunlardan. Ama o ayrılık doğru muydu? Çocuklarıma çok acı çektirdiğimi zannediyorum. Onlar bana hiç söylemezler, birbirimize hiç sitem etmeyiz. Ama çok hırpaladıklarını biliyorum. Çocuklara böyle bir şeyler yaşatmaya hakkım yoktu, zaman zaman bunun acısını çekerim. O sıkıntıları çekmeye devam mı etseydim acaba derim. Ama o zaman bugünkü konumuma gelemeyip bambaşka bir insan olurdum. Çocuklar da bugünkü kimliklerini bulamazlardı belki. Bense pısırık, sadece çocukları için yaşayan, ailesini mutlu etmeye çalışan, onu da başaramayan sıradan bir insan mı olacaktım acaba diyorum. Çocuklarıma baktıkça da bunları yapmasaydım acaba onlar için daha mı iyi olurdu diye düşünürüm. Bunların dışında çok fazla bir pişmanlığım olmadı. Kendi dalımı seçerken isteyerek, bilinçli seçtim, çalışmalarımı bilinçli yaptım, her şeyi severek yaptım. Bazen bundan çok utanıyorum. Çünkü herkesin bir derdi vardır muhakkak ama benim çok az oldu. Özellikle akademik yükseltmelerde hiç kimseyle çatışma, rekabet konumunda olmamam çok bü-

yük bir şanstı. Çok sıkıldığım anlar oldu kuşkusuz: işlerin yürümemesinden, insanların tembelliğinden... Ama bu yaptığım seçimlerin yanlışlığı nedeniyle değil sanıyorum.

— *Geçmişte neleri düzeltmek isterdiniz?*
— Tabii ki evliliğin daha iyi yürümesini isterdim. Çocuklarımın daha mutlu bir çocukluk geçirmesini isterdim. Ama bunları düzeltmem mümkün değil. Bunlar da kaderin bir cilvesi demek gerekir. İkinci bir evlilik yaptım. O da 40'lı yaşlarımda bir buçuk yıl süren bir evlilik. O da çok hızlı olan bir şeydi. Belki de beni seven birine yararlı olurum, katkıda bulunabilirim diye düşünmüşümdür. Niye olmasın, ben de sağlıklı, genç bir insanım, ikinci evliliğimi niçin yapmayayım, diye düşünüp bir sanatçıyla evlenmiştim, olmadı. Çünkü ikimizin de dünyası ayrıydı. Zaten ayrıldıktan bir süre sonra da vefat etti. Çok yetenekli bir sanatçıydı ama insanlarla uyuşmakta sıkıntıları olan bir insandı, yürümedi. İkimiz de fazla ısrar etmedik. Bir deneme oldu benim için, belki böyle bir evliliği yapmasaydım, niye evlenmedim diye düşünürdüm. Olup bitenlerden şikâyetçi değilim. Benimle evlenmek sanırım çok zor. Çünkü sakin sessiz duruyorum ama karşımdaki insan bundan da rahatsız oluyor. Kavga edemiyorum insanlarla, insanlar karşılıklı olduklarında kavga etmekten hoşlanıyorlar herhalde. Karşılıklı olduğu zaman belki de keyifli oluyor, ben bu işleri beceremiyorum. Beceremeyince de zor anlar yaşıyor insan. Çünkü bağıra çağıra kavga edip sonra barışma diye bir şey var. Ben bunları da yapamıyorum. Birisiyle birlikte olamıyorsam o bitmiştir benim için. İnsanlar genelde öyle düşünmüyor. O yüzden de sıkıntılar yaşıyorsunuz. Ama karar verip, yine kendiniz kararınızı bozuyorsunuz. Bu da sizin özgürlüğünüz oluyor. Özel yaşantımda çok büyük hüsranlar yaşamadığımı söyleyebilirim. Bu da benim şansım.

— *Tarihten kimlerle çalışmak isterdiniz?*
— Çok fazla insanla özdeşleşmek ya da beraber olmak gibi bir düşüncem olmadı. Ama ne zaman dara düşüp, çok sıkıl-

mışsam birden Atatürk'ün çektiği sıkıntıları düşünürüm. Çok az inanmış insanla yola çıkmıştır. Ne kadar yalnızdır. Kendime, "Bugün ülkenin ve senin içinde bulunduğunuz koşullar hiç o zamanki koşullar değil, mutlaka bir yol bulunur ve birçok şey düzelir. Bunalma lüksümüz yok, kızmak, pes etmek yok. Onun çektiği sıkıntıları düşün, bizimkiler onun yanında hiçbir şey değil," derim ve bir rahatlama gelir. Tekrar hız kazanırım. Zaman zaman çok sıkıldığım olur, sorunlar biriktiğinde ve çözüm bulamadığım zamanlarda böyle olur. Böyle durumlarda birkaç gün uyur-gezer gibi kalırım. Bulmaca çözmek, film seyretmek, kitap okumak gibi unutturacak şeyler ararım, mutsuzumdur. Ama birisine bir burs bulunması gibi küçük mutluluklarla hemen canlanırım. Her zaman sıfırdan başlamaya hazır hissetmişimdir kendimi. Yeniden eğitime başlayabilirim, yeniden meslek edinebilirim, yeniden çalışma hayatına atılabilirim. Hep böyle yaşadım. Bir gün elimden diplomalarım alınsa bir daha diploma alırım. Uzun seneler gördüğüm öyle bir rüyam vardı. Eskiden lise bitirmelerimizde sınav vardı ve bunun çok doğru bir yöntem olduğunu şimdi de iddia ediyorum. Üniversiteyi bitirdim, uzman oldum, çalışıyorum ama hep şöyle bir rüya görüyorum: Lisede bir derse girmemişim, bu da en sevdiğim ders olan edebiyat dersiymiş. Bu durum ortaya çıkacak, benim edebiyattan not almadığım ortaya çıkacak, geriye döneceğim ve tekrar oradan başlayacağım. Tekrar liseyi bitireceğim ve üniversiteyi okuyacağım. Böyle bir rüya, bir kâbus. Senelerce bunu gördüm ama uyanınca, ne olur, yeniden başlarım, diye düşünürdüm. Hiçbir şeyden yılmadan çalışmayı öğrendim.

Bir de Mahatma Gandhi'den çok etkilendim. Yaptığı sivil itaatsizlik hareketi, insanlara yaklaşımı, alçakgönüllülüğü ve etrafına yansıttığı sevgi onu çok yakınımda duyumsamama yol açmıştır. Birçok kez Hindistan'a gidişim ve onun ardıllarını tanıyışım da bu duygularımı pekiştirmiştir. Biliyor musunuz, Hindistan'da onun iki torununu tanıdım. Birisi ünlü bir siyasetbilimcidir. Türkiye'ye de gelip konuşma yaptı.

Tarihten Atatürk ve Gandhi'den başka kimseyi örnek al-

madım. Düşünsem, belki bir şeyler bulurum ama gerçekten en zor anımda salt Atatürk'ü ve bugüne gelmemiz sürecinde dayandığı zorlukları düşlerim.

— *Hangi ülkeleri gördünüz?*

— Yolculuklar, dünya kentlerini, değişik kültürleri, kısa süreli de olsa görmek, o havayı koklamak, o insanları tanımak çok sevdiğim bir şey. Şanslıyım, ilgi alanım nedeniyle, birçok toplantıya konuk konuşmacı olarak davet edildim. Bilimsel oturumları dikkatle, kaçamak yapmadan izledim ama her sefer, kenti, ülkeyi tanımak için de bir zaman ayırabildim.

İlk yurtdışı gezilerim İngiltere'ye oldu, daha sonra da bir yıl yaşadım 1970-71'de. Yine 1976'da gittim Londra'ya, sonra bir ödül olarak İskoçya gezisine katıldım, kız kardeşim Turhan'la. On günlük bu geziyi özel bir araba ile yaptık. Londra'dan ta İskoçya'ya kadar. Anthony adlı bir İskoç şoförümüz bizi gezdirdi. Fanatik bir İskoç'tu, İngilizlerden nefret ediyordu. "Biz çalışıyor, yünü, eti, petrolü ve daha pek çok şeyi üretiyoruz, tembel İngilizler sırtımızdan para kazanıyor," diyordu. Dillerini konuşamadıklarından, radyoda haftada birkaç saatleri olduğundan söz ediyordu. Ağzımdan İngiltere sözcüğü çıkıca öfkeleniyor, "Dr. Saylan lütfen Birleşik Krallık (UK) deyin" diyordu.

1971'de, Galli bir hocamız vardı. Dr. Wallas. Evinde aylık toplantılar yapar, aralarında Galce konuşurlardı. İdris gibi Karadeniz isimleri vardı. Son Dalay Lama'yı onların evlerinde tanıdım.

Yıllar sonra bir gün, Osman Hoca Galler'in başkenti Cardiff'ten bir davet aldı, bu da nerden çıktı diye araştırdık. Meğer Galliler, Anadolu'ya gelip Ankara yakınlarında Galateus denen yerde yaşamışlar, Avrupa'ya, Britanya'ya gelmeden önce; Osman Hoca'yı da atalarında biri olarak görüp bir törene çağırıyorlardı. Dünyada ne garip olaylar oluyor!

İskoçya gezisinden önce, İngiltere'de tanıdığım, çoğu meslektaşım olan, İrlandalı, İskoç, Galli, Cocney, Hintli insanlar arasında, böylesi bir nefretin olabileceğini hiç düşünmemiştim. Şoför Anthony bana bunu öğretti, üstelik dönüş yolumuz-

da, o daracık kıvrım kıvrım İskoçya yollarında, orta hızda giderken, yoldaki bir yağ lekesinde arabamız patinaj yaptı ve benim burun kemiğim kırıldı. Neyse, onu da atlattık!

Güney Amerika'yı 1987'de Mexico'da, bir lepra kongresinde, altı gün yaşayıp gezerek tanıdım. ABD'de ise bir kongreye gidişte New York'u, bir de Atatürk ödülü için gidişte Washington'u tanıdım. 1993'te de lepra kongresi için hep birlikte Orlando'ya, Walt Disney'in memleketine gitmiştik. Hiç de sevmedim, belki de önyargılarımdan. Salt dostlarımı görmek mutlu etti beni.

Mısır'a, İtalya'nın çeşitli kentlerine, yine Hindistan'ın Bombay, Yeni Delhi, Agra ve diğer bölgelerine defalarca gittim. Kongreler sonrası kısa gezilerle çevreyi tanıdım.

Cerrahpaşalılarla, bir grup otobüsle tüm Balkan ülkelerinde dura geze Almanya'ya gidip geldik bir tarihte. Kore ve Çin'e 1998 yılları, birer kere. Stokholm ve çevresini, Hollanda'nın tüm kentlerini, Belçika'nın her iki bölgesini tanıdım. Danimarka'yı gördüm yine bir kongre nedeniyle. İsviçre'nin Alman ve Fransız bölgelerini, Paris'i, Cenevre'yi tanıdım.

İngiltere dönüşü 1971'de Londra'dan trene binip Manş'ı ve Fransa'yı boydan boya geçerek, Cenova'ya geldik geze geze, Özden ve çocuklarla. Oradan vapura binip Napoli (Vezüv), Atina ve Pire'ye, sonra İstanbul'a geldik, bin bir macerayla.

Almanya'ya defalarca gittim, konferanslara, çocukları ziyarete. Daha doğrusu hem konferans hem de ziyareti birlikte düzenleyerek...

İspanya'nın yalnız Barcelona'sını biliyorum. Oradaki en eski bir leprasoryumda seminerler yaptık, çevreyi gezdik.

Kenya'yı, Nairobi'yi, oradaki etnik grupları, Çinlilerle Hintlilerin gelişmelerini öğrendim...

1983'te, Riyad'da bir kongreye katıldım. Dünyanın dört bir yanından kadın erkek hekimler gelmişlerdi. Hintli kadınların belleri ve tüm kadınların başları açıktı. Kimse örtünmeye zorlamadı bizi. Açılış töreninde, kral gelince erkekleri bir yere topladılar, biz kadınları ayrı bir salona ve töreni TV'den seyrettirdiler! Böylece kralın abdesti bozulmamış oldu.

O kongrede, ki ben özellikle gözlem için gitmiştim, çok ikram ve ilgi gösterdiler. Bir şeyhin evine davet edildik, bizleri hareme aldılar. Bir başkadın, ve birçok da kuması vardı. Hepsi şişko şişko, ipek tafta entariler ve takılar içinde. Başkadın yatak odasına götürdü bizleri, duvar boyu dolaplarını açtı, bakın dedi, nelerimiz var: kürkler (!) ipekler, mücevherler, parfümler, ayrı markalardan boy boy, parfümeri mağazası gibi... İşte, siz bize acırsınız, haremdeyiz, çokeşli ortamdayız diye ama söyler misiniz bir Amerikan kadınının böylesi giysileri, altınları var mıdır? Yorum yok denir ya!..

Bu kadınlarla, bahçede, kadınlar için kurulan muazzam sofrada yemek yedik. Kocaman deve pirzolalarını elleriyle yiyorlar, ısırınca yağları etrafa fışkırıyordu! Hiç unutmuyorum.

Buna karşın, kaldığımız Mariotte Oteli'ne, her gün Hollanda'dan uçakla çiçek geliyordu. Bilseniz nasıl üzüldüm Türkiye'de bu işi yapamıyoruz diye. Depremde, Yalovalı çiçekçileri toplayıp dışa açılmaları için çalışmalarını önerdik. Bu kadar bize yetiyor deyip geçiştirdiler.



Öğrencisi ve meslektaşı Amira ve kızı ile. Arkada Cidde'nin ünlü heykelleri, deniz suyunu içme suyuna dönüştüren plantasyon. 1983.

Riyad'dan sonra Cidde'ye götürdü Cerrahpaşa'dan ihtisas almış olan genç meslektaşım Dr. Amira beni, birkaç gün evlerinde kaldık. İkimiz de normal giysiler ve açık başla kenti gezdik. Yalnızca çalıştığı hastaneye giderken başını örtüyordu doktor hanım.

Birlikte Cidde'ye yakın Hadde'ye gidip oradaki cüzzam hastanesindeki hekim ve hemşirelere bir konferans verdim. Suudi Arabistan'ın tüm cüzzamlı hastaları, ki çoğu Yemenli, burada kalıyor ve tedavi görüyorlardı. Zengin Suudiler, burada çalışmak üzere Mısır'dan doktor ve hemşire getirtiyorlarmış, tek Suudi yoktu. Bu zavallılar da bir kere gelmişler, kendilerine cüzzam bulaşacağını sanarak ilaç alıyorlardı. Şaştım kaldım. Onlara buna gerek olmadığını dilim döndüğünce anlattım.

Cidde'ye gelmişken, doktor arkadaşlarım ve Ürdünlü, Çapa'dan ihtisaslı eşi beni umreye de götürdüler, Mekke'ye. Anlayacağınız umre de yaptım ve Kâbe'yi de görmüş, o törenleri öğrenmiş oldum. Hani çok gezen bilir derler ya.

Bir de yollar üzerinde günlük, gecelik duraklar oluyor. Örneğin, Pakistan'da, Karaçi Havaalanı'nda ve havaalanına yakın bir otelde gecelemek çok şey öğretiyor insana. Havaalanında, eşyalarınızı, bacaklarımızın arasına alıp korumalısınız, uyuklamak yok. Etrafınızı dilenciler sarıyor, bir de sivrisinekler. Ne yapacağınızı şaşırıyorsunuz.

Birleşik Arap Emirlikleri ise tam durak yapılacak bir yer, pırıl pırıl, her taraf alışveriş merkezleriyle dolu. Yol duraklarımızdan en ilginci Kore'ye giderken Malezya'da, Kuala Lumpur'daki gecelememiz ve günübirlik kent turu yapabilmemiz oldu. Çiçeklerin, yeşilliklerin, renklerin, çılgın doğa ile gökdelenlerin iç içe olduğu Kuala Lumpur görülmeye değer bir kent.

Kore, Koreliler, özgün yemekleri, titiz bilimsellikleri, saygılı dostlukları ve çalışkan halkıyla olağanüstü insanlar.

Epey yer görmüşüm değil mi?

— Ne güzel, pek fazla bir yer kalmamış gitmediğiniz. Sevdiğiniz şeylerden de söz eder misiniz?

— Her çeşit müziği seviyorum. Zaman zaman müzik dinleme arzusu oluyor. Çok fazla seçici değilim. Çünkü çok fazla bilgili değilim, bilinçli değilim. Sekiz yıllık keman eğitimim var ama başarılı bir müzikçi olmadığım gibi, bilgili bir dinleyici de olamadım. Ama dinlemekten hoşlanıyorum. Bazı şeyler var ki, kulağıma hoş geliyor, onları tekrar tekrar dinliyorum. Klasik müziği yeğliyorum. Evimin üst katında büyük oğlum Çağlayan oturuyor. Onun yaptığı ve sürekli dinlemek zorunda olduğum müzikler çok hoşuma gidiyor. Çağlayan, tahtaları alıp oyarak çok güzel müzik aletleri yapıyor. Ona hayranım, yaptığı işe büyük saygı duyuyorum. Arkadaşlarıyla müzik araştırmaları yapıyorlar, şu sıralarda İrlanda müziğini Türk müziğiyle birleştiriyorlar. Laz (Karadeniz) müziğiyle, İrlanda müziği birbirine çok benziyor, onları birbirlerine harmanlıyorlar. Ben türküleri de çok severim. Bizim çocukluğumuzun, Türk Sanat Müziği şarkıları vardır, onları çok severim. Zeki Müren'in şarkılarını severim. Kandilli'de yaşarken Bebek Bahçesi'nde Celal İnce'nin tangolarını, Müzeyyen Senar'ları dinlerdik denizden, onları hâlâ çok severim. Bizim çocukluğumuzun müzikleriydiler. 1940'lı yıllarda, Kandilli Kız Lisesi'nde her öğlen tatilinde müzik öğretmenimiz Mehmet Bey'in valsler çalması, bizlerin kız kıza dans etmemiz büyük bir lükstü. Ben utangaç olduğum için dans edemezdim ama dinlemek ve görmek bile çok güzeldi. Sanatın her türlüsünü çok seviyorum. Yapanlara büyük saygı duyuyorum. Ama hiçbirinde başarılı değilim. Sesi güzel olan arkadaşlar bazen söylemekte nazlanırlar. Keşke benim de sanatsal bir marifetim olsaydı, hiç nazlanmazdım diye düşünürdüm hep.

Renklerden en çok kırmızıyı seviyorum. Bütün renkleri severim ama kırmızı hep başta oldu. Türkün aklı aldadır derler ya! Yemeklerin hepsini severim, gittiğim her yerde özellikle yerel yemekleri tatmak isterim. Karnım acıktığında aklıma gelen en güzel tat soğan kavurmasıdır. Çocukluğumda çok aç olduğumda, mutfağa gelip yapılan yemeğin soğanından alıp açlığımı bastırırdım. Bunun için en sevdiğim şeylerden

bir tanesi budur. Tavuk göğsünü çok severim, bir de kabak çekirdeğini. En sevdiğim çiçek papatyadır. Bütün çiçekleri çok severim ama onu görünce içim açılır, onun benim için ayrı yeri vardır. Yazarlar konusunda pek ayrım yapmak istemiyorum. Çocukluğumda, gençliğimizde çok kitap okuduk. Ben şimdi utanarak söylüyorum ama daha çok sosyal ve siyasal içerikli araştırma kitaplarını okumaya zaman ayırıyorum. Pek fazla okuyamıyorum artık. Alıyorum okuyacağım diye ama bilgimi, görgümü artıracak kitapları yeğliyorum, zamanım çok kısıtlı.

Tarih kitaplarını, siyasal tarih kitaplarını seviyorum. Edebiyat dünyasını da çok seviyorum. Her yazarın bir şey anlatmak istediğini, bir şeyler yarattığını biliyorum ve büyük saygı duyuyorum.

Dünya vatandaşıyız diyoruz, bütün kentleri seviyorum ama İstanbul bütün zorluğuyla en sevgili kent. Türkiye'nin neresine gidersem gideyim orayı her şeyi ile seviyorum. En sevdiğim kentlerden birisi de Mardin. Van'ı çok seviyorum, Ankara'ya bir türlü alışamadım. Ankara'yı kısa süre kaldığım için seviyorum, orada dostlarım var, sanat etkinliklerini seviyorum ama Ankara'da yaşamayı hiç düşünmedim. Eskiden, bu sosyal sorunlara girmeden, Cunda Adası'na yerleşmeyi hayal etmiştim. Yaşlandığımda Cunda Adası'nda, sahilin en ucunda küçücük bir evde kalıp, her gün deniz kenarında gezmek istediğime karar verdiğim zamanlar olmuştu. Ama şimdi Cunda Adası'na günübirlik bile gitmem zor. Oraları ve kıyı kentlerini çok seviyorum ama artık oralarda sürekli yaşayabileceğimi zannetmiyorum.

Semt olarak Arnavutköy'ü tercih ettim. Kandilli doğumluyum, oranın her taşında ayak izim, parmak izim, göz yaşım vardır diye düşünüyorum. Ortaokulda 340 Necla Serim isimli bir arkadaşım vardı. Ona nerde oturuyorsun diye sorduğumda, Arnavutköy'de derdi. Onunla mektuplaşırdık, adresini yazarken Beyazgül Caddesi diye yazardı. Beyazgül sözü beni çok etkilemişti. Beyazgül sözüne gerçekten âşık olduğumu zannediyorum. Yıllar sonra Arnavutköy'de bir eski ev

alma fikri aklıma geldiğinde Beyazgül Caddesi gözümün önünde canlandı ve tesadüfen Beyazgül Caddesi'nde, şimdi içinde oturduğum dört katlı Rum evini aldım. Bu semti çok seviyorum, çok alıştım. Çok farklı bir semt, insanların birbirleriyle ilişkileri, komşuluk ilişkileri çok iyi. Köprü yapılmasın diye büyük bir savaşım içindeyiz, kentlilik bilinci gelişti burada, gösteriler, basın toplantıları yapılıyor ve kasabından, esnafından en zenginine kadar birlik içinde yaşıyoruz burada. Birimiz hastalanınca herkes birbirine yemekler getiriyor. Hâlâ o güzel ilişkilerin sürdüğü, çok güzel bir semtteyim. Bu semti korumak için çok büyük çaba sarf ediyoruz. Daha da edeceğiz, çünkü tepemize plansız programsız ve gereksiz bir üçüncü köprü istemiyoruz.

Şiddet filmlerinden nefret ediyorum. Nefret ettiğim şeyler az demiştim, şiddetten nefret ediyorum. Şiddetin Ş'sini duymak istemiyorum. Televizyonu açtığım zaman bir silah sesi, bir şiddet haykırışı varsa o kanalı hemen kapatmama neden oluyor. Sinemadaysam, bırakıp çıkıyorum. O kadar nefret ediyorum. Daha çok duygusal filmleri ve belgesel filmleri seviyorum. İnsan ilişkilerini anlatan ama şiddet içermeyen filmleri seviyorum. Bazı Fransız filmlerinin ya da Woddy Allen filmlerinin meraklıları vardır ama ben onlara meraklı değilim. Genellikle hayatın insanlara getirdiği zorlukları ve onları yenmenin çabasını gösteren filmleri, biraz da politik filmleri beğeniyorum. Bir konuyu başkalarına nasıl anlatırız diye düşündüğümden, eğitim filmleri ilgimi çekiyor. Filmlerin yapımcılarına oyuncular kadar hayranlık duyuyorum.

— Hocam, bütün bir yaşamınızı konuştuk sizinle. Ama hep geçmişti bunlar. Biraz da geleceği konuşalım. Ülkemizin geleceğini çok uzun vadede tahmin etmek mümkün değil belki ama yakın geleceğini nasıl görüyorsunuz? Kişisel olarak yakın gelecekte yapmak istedikleriniz ne?

— Bugün 13 Aralık 2003. Bu dünyada tam 68 yılı tamamlamışım, bakalım daha neler neler göreceğiz geriye kalan üç beş yılda?

Yeryüzü hâlâ savaşlar, işgaller, kavgalar ve terörle dolu. İnsanlar şiddet emiyor, şiddetle beslenip, şiddet kusuyor. Kafamı son zamanlarda buna taktım. İnsanlık, acaba gelecekte barış içinde yaşayacak bir ortam yaratabilecek mi? Yoksa birbirini boğazlamaya hazır, insan denen yaratıkları üretmeyi sürdürecek mi?

Dogwille adlı filmi izledim geçenlerde. İnsanların nereden nerelere varabileceklerini, nasıl kötülüklere, acımasızlıklara ulaşabileceklerini yüzümüze çarpan bir film. Uzun bir yaşamda ne yazık ki ben de bunları çok gözledim. Gerek yakın, gerekse uzak çevrede ve dünyanın her köşesinde ve de tepesinde böylesine başkalaşımlar, kendi kendini yok edişler yaşanıp duruyor.

Bilim, teknoloji, insanlık değerleri, felsefe, sanat, etik, ne derseniz deyin, gelişimi, güzellikleri simgeleyen edinimlerin hiçbiri bu şiddeti, kavgayı ya da eşitsizlikleri, haksızlıkları, insanın insana, insanın doğaya yaptığı kötülükleri önleyemiyor, azaltamıyor, yok edemiyor.

İçimizdeki bu olumsuz duyguları yenebilir, çocuklarımızı birazcık savaş karşıtı ve eşitliğe inanmış olarak yetiştirebilir miyiz acaba? Yoksa bu acımasız rekabet dünyasında, ayakta kalabilmeleri için acımasız olmalarını mı öğütleyeceğiz hâlâ?

Oysa, dünyada herkese yer var, paylaşmasını bilebilirsek ve yetinebilirsek barış içerisinde yaşayabiliriz!

2003 yılını tamamladığımız şu günlerde, yapılacak çok şey var. Her alanda yaşanan eşitsizliği, yoksulluğu, işsizliği, niteliksizliği yok etmek için yoğun bir çalışma gerek. Herkesin, ama geleceğin aydınlık olmasını isteyen herkesin böyle düşünüp eylemli katkı sağlaması gerek.

Bu nedenle ben hâlâ emekliliğimi algılamış değilim. Kafamın içi bin bir düşünce ve sorunla dolu. O kadar çok destek bekleyen var ki, ister istemez bir bölümüne ulaşıyorsunuz, gerisi silinip gidiyor.

Son günlerde, ÇYDD olarak birçok yeni projeyi gerçekleştirmeye çalışıyoruz, eğitime katkı amacıyla. Küçücük burslar-

la desteklenen kızların parlayan gözleri, umut veren sözleri bizlere öylesi bir itici güç oluyor ki anlatamam.

Bu ülkenin topraklarında yetişen çocuklara, hele hele kız çocuklarına bir katın, bin alırsınız, o kadar almaya hazırlar. Bilgiyi, beceriyi sünger gibi emiyor, başarıya dönüştürüyorlar.

Dönüp dolaşıp geldiğimiz nokta şu: Kendimiz, kendi çocuklarımız için istediğimiz her olanağın, hele hele eğitim olanaklarının, bundan yoksun bırakılanlara ulaşması gerek ve bunu bizler gerçekleştirmeliyiz.

Eğitim gören, ayakları üzerinde durabilen kadınlar, cehaleti, karanlığı yok edecek çocuklarını, yani gelecek kuşakları, barışçı, uygar, insanlara değer veren, özgürlüğün, onurun ve eşitliğin ne olduğunu içinde duyan yeni insanlar olarak yetiştireceklerdir.

İşte bu ivmeyle, bu beklentiler ve umutla çalışıyoruz. Yaşımız, sağlığımız ne olursa olsun, önümüze çıkan engeller, karalamalar, tehditler ne düzeyde olursa olsun, yolumuza devam edeceğiz, yorulmak, pes etmek yok.

Aralık 2003 ne çok olayı bağrında getirdi. Hükümet bir milyon çocuğun Kuran kurslarında eğitim görmesi için kararlar alıyor. Düşünebiliyor musunuz, binlerce kız çocuğu, başını örtmüş; yine binlerce erkek çocuğu, kafasında beyaz dantel takkelerle, orada burada, camide, okulda, sokaklarda, bir tiyatro sahnesi gibi gidip geliyor. Bu görüntüler ve bu içeriklerle mi gireceğiz AB'ye? Çocuklarımızın, gençlerimizin üzerinden siyaset yapmaktan ne zaman vazgeçeceğiz? Bu soruyu hepimiz sormalıyız.

Bu arada YÖK başkanı değişti. Bir hukukçu başkanın varoluşunun önümüzü açabileceğine, son iki buçuk yılda yaşadığımız kâbusların, verimsizliklerin yok olacağına, bilgi ve birikimlerimizle yükseköğrenim sorunlarına katkı verebileceğine inanıyor, umuyorum.

Sivil toplum örgütlenmeleriyle ilgili yasal konulardaki çalışmalarımız tüm yoğunluğuyla sürüyor. AB'ye uyum sürecinde, özgürlük ve insan hakkı olarak örgütlenmenin önünün açılması, hatta teşvik edilmesi gerek. Oysa biz bir araya ge-

len birkaç kişiyi kötü şeyler yapmaya hazır tehlike olarak görüp engellemeye girişiyor, hak aramak için en masum gösteriyi yapanlara köpekleri, gazları salıyoruz, saçlarından sürüklüyoruz. Bütün bunlardan, ülkemizi dünyaya bambaşka olarak tanıtan bu görüntülerden kurtarmak için alacağımız daha çok yol var. Keşke her şey kolayca iyileştirilse, yenileşse, çağdaşlaşsa... Ama olmuyor, değişen dünyayı, insanı öne çıkaran yeni değer yargılarını algılamakta zorlanıyoruz.

10 Aralık itibariyle ÇYDD yine ödüller, teşekkürler aldı. Sertel Gazetecilik Vakfı, Irak Savaşına Hayır kampanyasını desteklediğimiz; KASAKOM, kız öğrenci eğitimine katkımız; İstanbul Valiliği, İnsan Hakları İl Kurulu'na katılım ve desteğimiz için kutladı, ödüllendirdi... Ama hiçbir şey değişmedi, ihlaller, şiddetler, anlayışsızlıklar sürüyor.

Evet, önümüzde alınacak çok yol var, şairin dediği gibi:

Yaşamak şakaya gelmez,
büyük bir ciddiyetle yaşayacaksın...

Galiba ben öyle yaptım, yapıyorum, başka türlüsü de elimden gelmiyor, neyleyim!

Çağlayan ve arkadaşları, gencecik kızlar, yine metroda müzik yapma izni aldılar. İrlanda, İskoç, Fransız, Karadeniz... müziklerini birleştirip kendilerince bir duruş sergiliyorlar. Yere açtıkları gitar kutusuna para atıyor insanlar, çağdaş bir içiçelik yaratmayı, müziğin, ellenebilir, dokunulabilir, sokakta da yapılabilir olmasın istiyorlar, sanırım. Onlara ve benzerlerine saygı duyuyorum.

Pazartesi, Bilgi Üniversitesi'nin sevgili yöneticileriyle, Oğuz, Yiğit ve Tuna gençlerle Kars'a, Kağızman YİBO'ya gidiyoruz!

Kağızman'a ısmarladım nar gele...

Orada bir kadın kaymakam var, biliyor musunuz? Eskiden ata binemez, silah kullanamaz diye kadınları kaymakam yapmazlarmış. Şimdilerde birkaç çok başarılı kızımız buralarda özveriyle çalışıp başarılarını kanıtlıyorlar.

Bu ilçedeki YİBO'yu, Bilgi'ciler baştan başa onardılar. Öğretmenlerin ve çocukların coşkusunu görmenizi isterdim. Pa-

zartesi günü ilçenin üç yüz öğretmeniyle sohbet edeceğim, amaç onları coşkulandırmak. Sonra da YİBO'dan bu yıl mezun olacak yavrularımıza, ortaöğretime devamlarının öneminden söz edeceğim.

Daha ne çok işimiz var, bilseniz...

— Konuşmamıza doğudan döndüğünüz bir gün başlamıştık. Hafta başıydı. Hafta sonunu orada geçirmiştiniz. Bugün cumartesi, yine doğuya gidiyorsunuz, güneşi doğurmaya. Yolunuz açık olsun sevgili hocam.



1935 13 Aralık, İstanbul'da doğdu.
1936 Kardeşi Turgut doğdu.
1939 Kardeşi Tuğrul doğdu.
1940 Kardeşi Turhan doğdu.
1942 Kardeşi Gündüz doğdu.
1943 Kandilli İlkokulu'na girdi. (3. sınıftan başladı)
1945 Kandilli İlkokulu'nu bitirdi.
1949 Kandilli Ortaokulu'nu bitirdi.
1953 Kandilli Kız Lisesi'ni bitirdi.
1953 İstanbul Tıp Fakültesi'ne girdi.
1957 Evlendi, Kandilli'den ayrıldı, Kâğıthane Köyü'ne gelin gitti.
1958 Babası Fasih Saylan'ı yitirdi.
1958 Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde ilk kez cüzzam pavyonlarını gördü.
1958 22 Ağustos, oğlu Çağlayan doğdu. Plörezi 1 (tüberküloz).
1959 Kâğıthane'de bahçe içindeki tek odalı, sıvasız eve taşındılar.
1960 Babaannesi Nadide Hanım'ı yitirdi.
1960 Mecidiyeköy'de küçük kiralık eve çıktılar, evin bir bölümü eşinin muayenehanesiydi.
1960 23 Ağustos, oğlu Çınar doğdu, plörezi 2, Kâğıthane'ye geri dönüldü.
1961 Belkemiği tüberkülozu (Mal de Pott) oldu, 8 ay yüzükoyun yattı, ameliyat oldu.
1962 Beş ay daha yüzükoyun yattı, 25 kilo aldı, 2 ay fizik tedavi gördü.
1963 2 yıl çelik korse taşıyarak tıp fakültesini bitirdi.
1963 Çağlayan'da özel muayenehane açtı, pratisyen hekimliğe başladı. (Bir yıl sürdü)
1964 İşçi Sigortaları Nişantaşı Hastanesi'nde uzmanlığa başladı.
1964 Valikonağı'na taşındılar, Çağlayan ve Çınar, Selim Sırrı Tarcan İlkokulu'na başladılar.

1966 Eşinden ayrıldı, Şişli Tayyareci Cemal Sokak'ta oturan kardeşlerinin yanına taşındı.
1967 Tüm kardeşler ve çocuklarla Nişantaşı Akkirmanlı Sokak'ta Detay Apartmanı'na taşındılar.
1967 İlk kez Mavi Yolculuğa çıktı.
1968 2 Şubat, Deri ve Zührevi Hastalıklar uzmanı oldu.
1968 20 gün Bursa İşçi Sigortaları Hastanesi'nde çalıştı.
1968 İÜ İstanbul Tıp Fakültesi Dermatoloji Kürsüsü'nde dil ve bilim sınavını kazanıp başasistan oldu.
1968 Şirinevler'de, Dr. Özden'in ailesinin çatı katına çocuklarıyla birlikte taşındı. (Maaş 750 TL, Kira 250 TL)
1969 Bahçelievler, İzzettin Çalışlar Caddesi Duman Apartmanı'nda yüz on beş bin liraya aldıkları daireye taşındılar, çocuklar Bahçelievler ilk ve ortaokullarına kayıt oldular.
1970 İngiliz Kültür Heyeti'nin bursuyla İngiltere'de ileri eğitim gördü. (İki farklı pansiyonda altı ay, çocuklar ve Dr. Özden ile birlikte)
1971 Çağlayan ve Çınar bir yıl Büyükçekmece Lisesi'nde yatılı okudular.
1972 Doçent oldu.
1973 Çapa'da doçent kadrosuna geçti. Çağlayan, Maçka Meslek Lisesi'ne, Çınar, yatılı olarak Kabataş Lisesi'ne yazıldı.
1974 Fransa'ya imm sunfloreans ve lepra çalışması için gitti, 4 ay çalıştı, dil kursuna devam etti.
1975 Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi cüzzam pavyonlarında çalışmaya başladı.
1975 Dr. Yücel Tangün ile Şişli'de ortak muayenehane açtılar, Şişli'de küçük bir daireye kiraya çıktılar.
1975 İlk arabasını (Serçe) taksitle 68 bin liraya aldı. Araba, aldığının gecesi çalındı, bir süre sonra Dolapdere'de bulundu.
1976 Muayenehaneden vazgeçti, ikinci kez evlendi, eşinin Bebek'teki evine taşındılar. (Evlilik 13 ay sürdü)
1976 Cüzzam çalışmalarına başladı.
1976 Cüzzamla Savaş Derneği'ni kurdu.
1976 Babadan kalan son arsanın satışından payına düşenle Mecideyeköy Ortaklar Caddesi'nde kardeşi Gündüz'le karşılıklı birer daire alıp taşındılar.
1976 İngiltere'de Tropikal Hastalıklar Hastanesi'nde, Dr. Jopling'le 4 ay çalıştı.
1977 2. eşinden ayrıldı, Çağlayan ve Çınar'la Mecidiyeköy Fulya'da kiralık dubleks kata çıktılar.

1977 Profesör oldu.
1977 İstanbul Tıp Fakültesi'nde, Dekan Güngör Ertem'in öncülüğünde Lepra Araştırma ve Uygulama Merkezi kuruldu.
1977 İstanbul Tıp Fakültesi Lepra Araştırma ve Uygulama Merkez Müdürü oldu. (2001'e kadar)
1978 İngiltere dermatologlarının kulübü olan Dowling Kulüp'ün onur üyesi oldu.
1981 Genelevler ve fahişelerle ilgili çalışmalara başladı.
1981 Sağlık Bakanlığı İstanbul Lepra Hastanesi kuruldu, hastanenin başhekimi oldu. (2002'ye kadar)
1981 Bahçelievler ve Mecidiyeköy'deki iki dairesini satarak Arnavutköy Beyazgül Sokak'taki bugün oturduğu eve taşındı.
1982 İstanbul Tıp Fakültesi Dermatoloji Anabilim Dalı Başkanı oldu. (1987'ye kadar)
1983 Van'da cüzzam taramaları başladı ve tüm Türkiye'ye yayıldı.
1983 Oğlu Çınar evlendi.
1984 Elazığ'da cüzzam hastanesinin iyileştirilmesi çalışmalarına başladı.
1986 Annesi Leyla Saylan'ı yitirdi.
1986 Uluslararası Gandhi Ödülü'ne layık bulundu, ödülü Hindistan'da aldı.
1986 Göğüs kanseri tanısı kondu, ameliyat ve kemoterapi oldu. Cüzzamla Savaş Vakfı kuruldu, vakıf başkanı oldu.
1989 Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği kurucuları arasında yer aldı.
1989 Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği başkanı oldu.
1990 Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği kurucuları arasında yer aldı ve ilk dönemin 2. başkanlığını yürüttü.
1990 Bir dergi tarafından ülkemizde "Yılın Kadını" seçildi.
1990 İÜ Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kuruluşunda yer aldı. 1996'ya kadar müdür yardımcılığı ve Kadın Sağlığı derslerinin koordinatörlüğünü yaptı.
1991 Lions kulüplerinin uluslararası ödülü olan Melvin Jones Ödülü'nü aldı.
1994 Kardeşi Turgut Saylan'ı yitirdi.
1995 Kandilli Kız Lisesi Kültür ve Eğitim Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı, halen başkanlığını yürütmektedir.
1995 Türkiye Çağdaş Yaşamı Destekleme Vakfı'nın kurucusu ve halen başkanı.
1996 Kardeşi Tuğrul Saylan'ı yitirdi.

1996 Kuzey Amerika Klinik Dermatoloji Derneği onur üyesi oldu.
1996 İÜ Atatürk İlke ve Devrimleri ödülünü aldı.
1996 İncirli Lions Kulübü kendisine, Atatürkçü Düşünceye Hizmet Ödülü'nü verdi.
1997 Haliç Rotary Kulübü, Kuvayi Milliye Ödülü'nü verdi.
1997 Fahrettin Kerim Gökay Türk Lions Vakfı Ödülü verildi.
1998 Türkiye Ziraatçiler Birliği, Dayanışma Ödülü'nü verdi.
1998 Türk Kadınlar Birliği Şişli Şubesi, 75. yıl Ödülü'nü verdi.
1999 ADD İstanbul Şubesi, Uğur Mumcu - Muammer Aksoy Ödülü'nü verdi.
2000 Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi, Onur Ödülü verdi.
2000 Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu üyeliğine seçildi.
2001 İtalya "Foyer des Artistes" kurumu, Bilime Katkı Ödülü verdi.
2001 Cüzzamlı hastalara verdiği uzun süreli hizmet ve getirdiği bakış açısı nedeniyle Hasta ve Hasta Yakınları Derneği'nce ödül verildi.
2001 Amerika/Atatürk Topluluğu'nca, Atatürk Ödülü verildi.
2001 Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer tarafından YÖK üyeliğine atandı.
2002 Sanat Kurumu Onur Ödülü verildi.
2002 Üniversiteden emekli oldu.
2002 İkinci kez kanser tanısı kondu, kemoterapi oldu.
2003 Dünya Atatürk Toplulukları'nca, Çağdaş Yaşam Ödülü verildi.
2003 Mart ayında Alman Hastanesi'nde haftada iki yarım gün doktorluk yapmaya başladı (sürüyor).
2004 Cüzzamla Savaş Derneği'nin, Cüzzamla Savaş Vakfı'nın, Kandilli Kız Lisesi Kültür ve Eğitim Vakfı'nın, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin, Türkiye Çağdaş Yaşamı Destekleme Vakfı'nın yönetim kurulu başkanlıklarını yürütüyor. Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun, İl İnsan Hakları Kurulu'nun, Yüksek Öğretim Genel Kurulu'nun, Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu'nun, Ulusal Eğitime Destek Kampanyası Yürütme Kurulu'nun üyesi, Dünya Sağlık Örgütü'nde Lepra konusunda danışman.

TÜRKİYE'DEKİ YAYINLAR

Atal, A., Saylan, T. "İki Epidermolisis Bullosa Vakası Münasebetiyle", *Sigorta Sağlık Dergisi*, 8, 3:227-229, 1966.

Atal, A., Sinap, V., Berktin, C., Saylan, T. "Dört Vaka Münasebetiyle Tüberkülidler", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 4, 12-13:1, 1967.

Saylan, T., Atal, A., Sinap, V., Berktin, C. "Bir Vaka Münasebetiyle Lassuer-Graham-LITTLE Sendromu ve Pseudo-Pelade'in Otonomisi Meselesi", *Sigorta Sağlık Dergisi*, 9, 3:91, 1967.

Saylan, T. "Türkiye'de Lidanil ile Yapılan Klinik Çalışmalar ve Neticeleri", *Roche Tıbbi Literatür Serisi*, 8-9-10-11, 1969.

Öke, N., Saylan, T. "Dört Lupoid Leishmaniose Vakası ve Düşündürdükleri", *III. Ulusal Dermatoloji Kongresi Yayını*, 314-321, 1970.

Öke, N., Saylan, T. "Fluorsuz Yeni Lokal Bir Steroid Olan Prednacinolonun Klinik Değeri", *III. Ulusal Dermatoloji Kongresi Yayını*, s. 300-305, 1970.

Saylan, T. "Leprada Tanının (Teşhis) Önemi", *Lepra Mecm.*, 1:46, 1970.

Saylan, T., Kocabalkan, D. "Bir Necrobiosis Lipoidica Nondiabeticorum Vakası", *Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi*, 7, 19:1062-1065, 1970.

Saylan, T., Öke, N. "İki İntraepidermik Basal Hücreli Epithelioma", *III. Ulusal Dermatoloji Kongresi Kitabı*, 235-238, 1970.

Saylan, T. "Bir Porokeratose de Mibelli Vakası", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 7, 19:1053-1055, 1970.

Öke, N., Saylan, T. "İki Akrodermatitis Enteropatika Vakası Dolayısıyla Literatürün Gözden Geçirilmesi", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 7, 2:18-29, 1971.

Saylan, T. "R. Marks Metodu ile Deri Yüzeyi Biopsi (Korneogram)", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 21:1108-1113, 1972.

Unat, E.K., Öke, N., Özçelik, S., Saylan, T. "Madurella Mycetomi'den İleri Gelen Bir Maduromycetoma Vakası", *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi*, 2, 3-4:1383-1388, 1972.

Saylan, T., Öke, N., Öncü, Ş. "Ptyriasis Lichenoides Vakası ve Terminolojinin Tartışması", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 22:1204, 1212, 1973.

Saylan, T., Yemni, O., Öke, N. "Deri ve Eklerinde Renk (Panel)", *Lepra Mecmuası*, 4:4, 1973.

Saylan, T., Yemni, O. "Bir Ksantom-Eruptif Vakası ve Ksantomatosis", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 22:1186-1191, 1973.

Saylan, T. "Retikülozlar ve Tedavisindeki Yenilikler", *Ankara Üniv. Tıp Fak. Yayını*, 313:90, 1973.

Tahsinoğlu, M., Saylan, T. "Dermatopatik Lenfadenitis", *İst. Tıp Fak. Mecmuası*, 36:755-765, 1973.

Öke, N., Saylan, T. "Foliküler Musinöz", *Deri Hast Frengi Arş.*, 9 (22) 1222-1226, 1973.

Urgancıoğlu, M., Akarçay, K., Usta, Y.B., Saylan, T. "Behçet Hastalığında Levamisole ve Chlorambucil ile Elde Edilen Sonuçlar", V. Ulusal Derm. Kongresi (1974), *Kongre Kitabı*, s. 190-196, 1975.

Murat, A., Tunalı, Ş., Öke, N., Saylan, T. "Behçet Hastalığı ve Basit Aftlarda İntrakütan Deri Testlerinin Ayırıcı Teşhis ve Değeri", V. Ulusal Dermatoloji Kongresi (1974), *Kongre Kitabı*, s. 63-71, Ankara, 1975.

Öke, N., Saylan, T., Kocabalkan, D. "Granuloma Faciale", V. Ulusal Dermatoloji Kongresi (1974), *Kongre Kitabı*, s. 373, Ankara, Eylül, 1975.

Öke, N., Saylan (Bilgin), T., Uzun, H. "Eritema Elevatum Diutinum Vakası", V. Ulusal Dermatoloji Kongresi (1974), *Kongre Kitabı*, s. 403-410, Ankara, Eylül, 1975.

Öncü, Ş., Saylan (Bilgin), T., Karaağaç, M. "Bazı Dermatozlarda Üropepsinojen Tayini ve Sonuçları", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 23:1255-59, 1974.

Saylan (Bilgin), T., Kocabalkan, D., Lav, O. "Kolloid Milium ve Patogenezi", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 24:1292-1296, 1975 (Kongre 1974).

Saylan (Bilgin), T., Öke, N., Tahsinoğlu, M., Kocabalkan, D. "Mikozisfungoides Vakalarında Tedaviden Önceki ve Sonraki Histopatolojik Görünüm Karşılaştırılması ve Hastalığın Seyri ile İlişkisi", V. Ulusal Dermatoloji Kongresi (1974), *Kongre Kitabı*, s. 95-106, Ankara, 1975.

Saylan (Bilgin), T., Tunalı, Ş. "Generalize Skleroderma", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 23:1239-1244, 1974.
Saylan (Bilgin), T., Tunalı, Ş., Yemni, O. "Bir Liken Skleroatrofik Vakası ve Terminoloji", Deri *Hast. ve Frengi Arş.*, 23:1260-1264, 1974.
Tangün, Y., Saylan (Bilgin), T. "Fanconi Anemisi", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 24:1-8, 1974.
Saylan (Bilgin), T., Öke, N. "Foliküler Musinöz", *İst. Tıp Fak. Mec.*, 1:73-79, 1975.
Saylan (Bilgin), T., Sezen, T., Sezen, F., Urgancıoğlu, M., Tunalı, Ş. "Behçet Hastalığında Cyclophosphamide Tedavisi, Otuz Beş Vaka", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 25:1389-1392, 1975.
Saylan (Bilgin), T. "Dermatomiyozitis ve Malignite", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 25:1393-1397, 1975.
Urgancıoğlu, M., Saylan (Bilgin), T., Sezen, T. "Behçet Hastalığı Ailevi midir?", *Türk Oftalmoloji Gazetesi*, 5, X, 3:127-130, 1975.
Azizlerli, G., Saylan, T. "Bazı Dermatozlarda Major İmmunglobulin Tayini", VI. Ulusal Dermatoloji Kongresi (21-24 Eylül 1976), *Kongre Kitabı*, Çukurova Üniv. Yayınları 1, s. 62-65, 1976.
Murat, A., Azizlerli, G., Saylan, T. "Beş Fluoro-Uracil ile Bazı Dermatozlarda Alınan Sonuçlar", VI. Ulusal Dermatoloji Kongresi (21-24 Eylül 1976), *Kongre Kitabı*, s. 181-185, 1976.
Öke, N., Tahsinoğlu, M., Dilşen, N., Saylan, T., Kocabalkan, D. "İki Lipogranulomatosis Subcutanea Rothmann-Makai Sendromu Vakası", *İst. Tıp Fak. Mec.*, 39:548-558, 1976.
Saylan, T., Kargı, A., Urgancıoğlu, M. "Behçet Hastalığında Vena Kava İnferior Trombozu (İki Vaka Nedeniyle)", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 26:1484-1487, 1976.
Saylan, T., Lav, O. "Granuloma Faciale", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 26:1456-1461, 1976.
Saylan, T. "Yitirilen Büyük Değer (Prof. Dr. Osman YEMNİ)", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 16:1434-1436, 1976.
Saylan, T. "İlaçlara Bağlı Dermatolojik Değişiklikler", *III.* Türk Dermatoloji Kongresi (28-30 Eylül), *Kongre Kitabı*, Bursa, 1976.
Azizlerli, G., Saylan, T., Çelikoğlu, S. "Primer ve Sekonder Sifilizde Majör İmmunglobulinler", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 13, 27:1530-1534, 1977.
Azizlerli, G., Saylan, T., "Granulosus Rubra Nasi", *İst. Tıp Fak. Mec.*, 40:909-913, 1977.
Azizlerli, G., Saylan, T. "Pemfigus Vulgaris'de Major İmmunglobulinler", *Deri Hast. ve Frengi Arşivi*, 12, 27:1542-1545, 1977.

Baransü, O., Saylan, T., Berker, E. "İki Kızkardete Pseudoxanthoma Elasticum", *İst. Tıp Fak. Mec.,* 40, 3:664-668, 1977.
Saylan T. "Leprada Tanı, Tedavi ve Kontrolde Yenilikler", *Deri ve Zührevi Hastalıklarda Yenilikler Sempozyumu Kitabı*, 176, 1977.
Saylan, T., Çelikoğlu, S. "Tüberküloz Savaşından Esinlenerek Türkiye'de Lepra Problemine Bakış", XII. Türk Tuberküloz Kong. (18-21 Haz. 1975, Elazığ), *Kongre Kitabı*, s. 125-129, 1977.
Saylan, T. "Leprada İmmunopatoloji, Genel Kavramlar", *İst. Tıp Fak. Mec.,* 40:971-977, 1977.
Saylan, T. "Lepranın Modern Kemoterapisi", XII. Türk Tüberküloz Kong. (18-21 Haz., Elazığ 1975), *Kongre Kitabı*, s. 130-133, 1977.
Saylan, T., Azizlerli, G., Tahsinoğlu, M. "İlginç Bir Hailey-Hailey Ailesi", *İst. Tıp Fak. Mec.*, 40:636-644, 1977.
Saylan, T. "Lepra Tedavisinde Klofazimin (Lampren B-663)", *İst. Tıp Fak. Mec.*, 40:904-908, 1977.
Saylan, T. "Cilt Hastalıklarında Antimikrobik Tedavi, Antimikrobik Ajanlar ve Kullanılışları", *Klinik Farmakoloji*, II. Türk Farmakoloji Derneği Yayınları, 200-214, Ankara, 1977.
Azizlerli, G., Saylan, T., Çelikoğlu, S. "Behçet Hastalığında Major İmmunglobulinler", *Tıp Fak.Mec.,* 41:59-62, 1978.
Azizlerli, G., Saylan, T. "Psoriasislilerde Major İmmunglobulinler", *Tıp Fak. Mec.*, 41:55-58, 1978.
Çelikoğlu, S., Saylan, T., Göksel, F., Hatemi, H., Urgancıoğlu, M. "Behçet Hastalığında Alfa-1-Antitripsin ve İmmunoglobulin Seviyeleri", *Tıp Fak. Mec.,* 41:403-406, 1978.
Saylan, T., Azizlerli, G., Günay, A., Ayberg, J., Bozan, G. "Büyükçekmece Mimar Sinan Köyü Çevre Kirliliği Sorunu, Medikal Ekolojik Açıdan Bir Araştırma", *İst. Tıp Fak. Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Kürsüsü Yayını*, İst. Tıp Fak. Basımevi, s. 25, 1978.
Saylan, T. "İşçi Sağlığında Meslek Egzemalarının Yeri (Kontakt Dermatitis)", I. Ulusal İçşi Sağlığı Kongresi (19-21 Ekim, İstanbul), *Kongre Kitabı*, s. 333-342, İst. Tab. Od. Yayını, 1978.
Saylan, T. "Epidermoid Karsinoma ve Bazal Hücreli Papillomadan Oluşan Yeni Bir Sendrom (Bowenoid Nevus)", III. Ulusal Patoloji Kongresi (19-21 Eylül, 1977, İzmir), *Kongre Kitabı*, Bilgehan Mat., Bornova, s. 438-445, 1978.
Saylan, T. "Hulûsi Behçet'i Anma Konuşması", *Toplum ve Hekim*, Türk Tab. Bir. Yayını, Şubat, s. 61-64, 1978.

Saylan, T. "Otoimmün Deri Hastalıkları", V. Ulusal İmmunoloji Kong. (5-7 Aralık, İstanbul), *Kongre Kitabı*, s. 137-147, 1978.
Saylan, T., Akbulut, T. "Kaprolaktam ve İşçiler Üzerine Etkisi", *Tıp Fak. Mecmuası*, 42:401-404, 1979, (Dubrovnik XIX. İşçi Sağlığı Kong., 25-30 Eyl. 1978., T. Akbulut tarafından bildirildi).
Saylan, T. *I. Ulusal Lepra Semineri Kitabı*, 9-11 Nisan, Diş Hek. Fak. Çapa, 1980 (Editör).
Saylan, T. "Lepranın Sosyal Yönü", I. Ulusal Lepra Semineri (9-11 Nisan), *Seminer Kitabı*, Diş Hek. Fak. Çapa, İst. 131-137, 1980.
Azizlerli, G., Bozan, G., Saylan, T., Öziş, S. "Mikozis Fungoidesde Tedavi Öncesi ve Tedavi Sonrası Direkt İmmunofloresan Yöntemle Elde Edilen Bulgular", VII. Ulusal Dermatoloji Kongresi (11-13 Eylül 1978), *Kongre Kitabı*, Bursa Üniv. Basımevi, 343-344, 1980.
Öneş, Ü., Saylan, T., Yalçın, I. "Lepralı Hastalarda HbsAg, HBsAb ve Alfa-Fötoprotein", I. Ulusal Lepra Semineri (9-11 Nisan), *Seminer Kitabı*, Diş Hek. Çapa, Sanal Matb. İstanbul, s. 138-139, 1980.
Öziş, S., Saylan, T. "Bol Basilli Lepra Olgularında Üçlü Tedavi Deneyimleri", I. Ulusal Lepra Semineri (8-11 Nisan), *Seminer Kitabı*, Diş Hek. Fak. Çapa, İstanbul, s. 162-165, 1980.
Öziş, S., Saylan, T. "Lucio Fenomeni Gösteren Bir Lepro Olgusu", I. Ulusal Lepra Semineri (9-11 Nisan), *Seminer Kitabı*, Diş Hek. Fak. Çapa, İst. s. 147-149, 1980.
Saylan, T. "Çocukta Lepra, Lepra Sınıflandırılmasında ve Tedavisinde Son Durum", *Lepra Mecm.*, 11:68, 1980.
Saylan, T., Azizlerli, G., Bozan, G., Çöloğlu, S. "Yirmi Sekiz Lepra Olgusunda Sağlam Deri ve Lezyonda Direkt ve İndirekt Immunofloresan İncelemeler", *Tıp Fak. Mec.*, 43:64-75, 1980 (Prof.'luk takdim tezi).
Saylan, T., Azizlerli, G., Bozan, G., Urgancıoğlu, M. "Behçet Hastalığında Levamizol Tedavisi", VII. Ulusal Dermatoloji Kongresi (11-13 Eylül 1978, İst.), *Kongre Kitabı*, Bursa Üniv. Basımevi, 245-247, 1980.
Saylan, T., Azizlerli, G., Bozan, G. "Mikozis Fungoidesde Direkt Immunofloresan (DİF) Metodla Ön Araştırmalar", *Tıp Fak.Mec.*, 43:574-579, 1980.
Günay, A., Saylan, T. "Leprada Rifampisin Tedavisi Sonuçları", *Tıp Fak. Mec.*, 43, 2:339-344, 1980.
İdrisoğlu, H., Özdemir, C., Saylan, T. "Lepra Hastalığının Nörolojik Yönü", I. Ulusal Lepra Semineri (9-11 Nisan, İst.), *Seminer Kitabı*, s. 158, 1980.
Urgancıoğlu, M., Akarçay, K., Usta, Y.B., Saylan, T. "Behçet Has-

talığında Levamisole ve Chlorambucil ile Elde Edilen Sonuçlar", XIV. Türk Oftalmoloji Kongresi (İst. Ağus. 1979), *Kongre Kitabı*, s. 190-196, 1980.

Saylan, T. "Türkiye'de Lepra Problemi ve Özellikleri" *Tüberküloz Özel Sayı*, Cilt XXXII, 1-4, s. 76-80, 1981.

Saylan, T. "Deri Hastalıkları Immunolojisi, Temel ve Klinik Immunoloji", *İst. Tıp Fak. Klinik Ders Kitapları*, Cilt 16, s. 230-240, 1981 (Kitap bölümü).

Saylan, T. *Lepra Tarama Kılavuzu*, İst. Tıp Fak. Lepra Yayınları, 1981.

Saltık, I., Saylan, T. "Deri Tüberkülozu Artıyor mu?", VIII. Ulusal Dermatoloji Kongresi (8-10 Eylül 1980), *Kongre Kitabı*, Uludağ Üniv. Basımevi, Cilt 2, s. 505-509, 1982.

Saylan, T., Öziş, S., Mat, C., Kiremitçi, Ü., Ebegil, Y., Onsun, N., Sütlaş, M. "Çok Basilli Leprada Üçlü Tedavi Yöntemi ile Alınan Sonuçlar", *Deri Hast. ve Freng Arş.*, 16:181-186, 1982.

Saylan, T., Azizlerli, G. "Yağ Bezlerinin Yapısı, Fonksiyonu, Dağılımı, Gelişimi, Anatomisi, Fizyolojisi", VIII. Ulusal Dermatoloji Kongresi (8-10 Eylül 1980), *Kongre Kitabı*, Uludağ Ünv. Basımevi, Cilt 1, s. 1-4, 1982.

Saylan, T., Çelik, E., Babuna, C. "Leprada Kemiklerde En Çok Görülen Primer ve Sekonder Radyolojik Değişmeler", VIII. Ulusal Dermatoloji Kongresi (8-10 Eylül 1980), *Kongre Kitabı*, Bursa Üniv. Bas., 1982.

Saylan, T., Saltık, I. "Behçet Hastalığında CG 217 (Thalidomide)", VIII. Ulusal Dermatoloji Kongresi (8-10 Eylül 1980), *Kongre Kitabı*, Uludağ Üniv. Basımevi, Cilt 1, s. 281-287, 1982.

Tümerdem, Y., Saylan, T., Yılmaz, G., Çenesizoğlu, E., Aygün, O., Şendir, S. "Malatya Kenti Kırsal Bölgede Sağlık ve Lepra Taraması", *Tıp Fak. Mec.*, 45 (785-793), 1982.

İdrisoğlu, H., Özdemir, C., Kalkan, D., Saylan, T. "Lepra Hastalığının Nörolojik Yönü", *Lepra Mecmuası*, Cilt 13(4):165-189, 1982.

Onsun, N., Erdinç, N., Forta, B., Saylan, T., Sütlaş, M., Özkan, T. "Lepralı Hastalarda Kan Grubu İncelenmesi", İst. Tıp Kurultayı 1983, Eylül, İst. Bildiri, *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, 17(4):185-189, 1983.

Öziş, S., Mat, C., Saylan, T. "Eritema Nodozum Leprozum Reaksiyonu", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, Cilt 17:7-12, 1983.

Saylan, T. "Ocak Hekimlerinin Cilt Hastalıkları ve Lepra Hakkında Eğitimi", II. Türk Toplum Hekimliği Semp. (25-28 Haz. 1980, Silivri), *Sempozyum Kitabı*, s. 53-56, 1983.

Saylan, T., Tümerdem, Y., Yılmaz, G., Özarmağan, G., Şendir, S., Koçoğlu, Y. "Niğde Aksaray Kırsal Yörede Çocuklarda Sağlık ve Lepra Taraması", *İst. Tıp Fak. Mec.*, 46, 2, 275-284, 1983.

Saylan, T. "Frengi Testlerinde Yenilikler ve Uygulamalar, Deri Hastalıklarında Yenilikler", *Sempozyum Kitabı*, s. 76-81, 1983.

Saylan, T. "Hulusi Behçet'i Anarken", *Deri Hast. ve Frengi Arş.*, Cilt 17, s. 1-2, 1983.

Saylan, T., Aytekin, H., Yüksel, A. *Ebe ve Hemşirenin Lepra El Kitabı*, 1984.

Saylan, T., Aytekin, H., Mat, C. *Hekimin Lepra El Kitabı*, 1984.

Saylan, T., Aytekin, H. *Sağlık Memurunun Lepra El Kitabı*, 1984.

Saylan, T., Aytekin, H. "Lepralı Hastalarda Son Dünya Sağlık Örgütü Normları Yeni Kayıt ve Bildirim Sistemi", *Ulusal Dermatoloji Kongresi Kitabı*, s. 271, 1984.

Saylan, T., Övül, C., Azizlerli, G., Özarmağan, G. *II. Behçet Günü Kitaplığı (Türkçe), II. Behçet's Day Book (İngilizce)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3292/154 ve 3299/156, Sanal Matm., İst., 1984 (Editör).

Saylan, T. "Behçet Hastalığında Tedavi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Özel Sayı, s. 121-128, 1984.

Saylan, T. "Lepra Hakkında", *Türk Diş Hekimleri Dergisi*, 2, 84:20-21, Almanya, 1984.

Saylan, T. "Sifiliz Hakkında Ülkemizde Mevcut Yönetmelikler, Uygulamadaki Sorunlar", *Der Hast. ve Frengi Arşivi*, Cilt 18, Sayı 3-4, s. 107-112, 1984.

Yeğenoğlu, Y., Onsun, N., Erdinç, N., Forta, B., Sütlaş, M., Saylan, T. "Bir Grup Lepralı Hastada Servis Personelinde, Yakınlarında ve Kreşte Kalan Çocuklarda Dışkının Parazitolojik Yönden İncelenmesi", *Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3-4, s. 66-71, 1984.

Yeğenoğlu, Y., Saylan, T., Forta, B., Onsun, N., Erdinç, N., Sütlaş, M. "Leprada Barsak Parazitleri ve Eritema Nodozum Leprozum İlişkileri", *Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi*, 18(1):23-26, 1984.

Aytekin, H., Saylan, T. "Lepranın Endemik Olarak Bulunduğu Van'da Örnek Tarama Çalışması", *SSYB Sağlık Dergisi*, 59(4-6):5-17, 1985.

Aytekin, H., Saylan, T. "Lepranın Sporadik Olarak Bulunduğu Muğla İlinde Hasta-Temaslı Taramaları", *SSYB Sağlık Dergisi*, 59(7-9):5-11, 1985.

Aytekin, H., Saylan, T., Horoz, H., Yüksel, A., Sakiner, T., Akyü-

rek, A. "Lepranın Endemik Olarak Bulunduğu Van'da Örnek Tarama Çalışmaları", *SSYB Sağlık Dergisi*, 59(1-3):5-14, 1985.
Azizlerli, G., Özarmağan, G., Saylan, T. "Tüberkülün Testi Pozitif Olan Lepralı ve Normal Kişilerde Immunfloresan Yöntemle Immunglobulin Birikiminin Araştırılması", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 19(3-4):87-90, 1985.
Onsun, N., Forta, B., Erdinç, N., Saylan, T. "ENL Reaksiyonu Tedavisinde Colchicine Uygulaması", *Deri Frengi Arş. Letter. X. Ulusal Dermatoloji Kongresi Kitabı*, Ankara, Yenigün Matbaası, s. 272-274, 1985.
Onsun, N., Vardar, B., Saylan, T. "Deri Layismanyozisinde Oral Takonazole Uygulaması", X. Ulusal Derm. Kong. (23-25 Ekim 1984, Bolu), *Kongre Kitabı*, Ankara, Yenigün Matbaası, 2, s. 266-267, 1985.
Özarmağan, G., Saylan, T., Özarmağan, S., Öke, N. "Melanositik Nevüslerin Klinikopatolojik İncelenmesi", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 19(1-2):33-36, 1985.
Saylan, T., Aytekin, H. "Lepra Hastalığında Son DSÖ Normları-Yeni Kayıt ve Bildirim Sistemi", X. Ulusal Derm Kong. (23-25 Ekim 1984, Abant), *Kongre Kitabı*, s. 271-74, 1985.
Saylan, T. "Sifiliz Hakkında Memleketimizde Mevcut Yönetmelikler, Uygulamadaki Sorunları", X. Ulusal Derm. Kong. (23-25 Ekim 1984, Bolu), *Kongre Kitabı*, s. 30-35, 1985.
Saylan, T., Örge, Ç. "Gibert'in Pityriasis Rosea'sı Varlığını Koruyor mu?", X. Ulusal Derm. Kong. (22-25 Ekim 1984), *Deri Hast. Frengi Arş.*, 19(1-2):39-43, 1985.
Tüzün, Y., Kotogyan, A., Saylan, T. *Dermatoloji*, Nobel Yayınevi, I. Baskı, 1985. (Çeşitli bölümlerin yazarı ve editörü).
Saylan, T., Atbaş, A., Aydın, R., Vardar, B., Özarmağan, G., Onsun, N. "Şark Çıbanında Son Bir Yılın Gözlemleri", *Deri Hast Frengi Arş.*, 20(2):47-50, 1986.
Saylan, T. "Türk Dermatologları: Prof. Dr. Lütfullah Aksungur", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 20(3):149-150, 1986.
Saylan, T. "Zührevi Hastalıklar ve Dermatoloji", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 20(4):161-162, 1986.
Saylan, T., Sütlaş, M. "Türkiye'de Lepra", II. Ulusal Lepra Semineri (2-4 Haz. 1986), *Seminer Kitabı*, Metin Dizimevi, 1986 (Editör).
Saylan, T., Tümerdem, Y., Yılmaz, G., Özarmağan, G., Şendir, S., Koçoğlu, Y. "Niğde-Aksaray Kırsal Yörede Çocuklarda Sağlık ve Lepra Taraması", *İst. Üniv. Tıp Fak. Mecm.*, 46(2):275-784, 1986.

Özarmağan, G., Azizlerli, G., Övül, C., Nişancı, P., Kavalı, M., Taklifi, B., Saylan, T., Sarıca, R. "Behçet Hastalığında Antikardiolipin Antikorları", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 20(3):115-117, 1986.

Kavala, M., Azizlerli, G., Saylan, T., Özarmağan, G., Nişancı, P. "Genç Yaşta Bir Letterersiwe Olgusu", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 20(2):75-78, 1986.

Saylan, T. "Behçet Hastalığında Etyopatogenez", XX. Ulusal Türk Oftalmoloji Kongresi (7-12 Eylül, Bursa), *Kongre Kitabı*, s. 4-7, 1986.

Saylan, T. "Leprayı Anlamak", II. Ulusal Lepra Semineri (2-4 Haz. 1986), *Seminer Kitabı*, Metin Dizimevi, s. 7-9, İst. 1986.

Çöloğlu, S., Saylan, T. "Türkiye'de Görülen Şark Çıbanı Olguları Üzerine Histopatolojik Araştırma", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 20(2), 51-56, 1986.

Aytekin, H., Saylan, T. "Türkiye'de Lepra", II. Ulusal Lepra Semineri (2-4 Haz. 1986), *Seminer Kitabı*, s. 51-64, 1986.

Saylan, T. "Cinsel İlişkiyle Bulaşabilen Hastalıklar", *Türkiye Aile Planlaması Derneği Van Şb. Bülteni*, Sayı 2, Ekim, 1987.

Saylan, T. "Hasta-Hekim İlişkileri", *Ankara Tabip Odası Bülteni*, 10 Ekim, 1987.

Aytekin, H., Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel, A. "Lepranın Endemosporadik Olarak Bulunduğu Bazı Batı İllerimizde Hasta Temaslı Taramalar", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, s. 135-139, 1987.

Yeğenoğlu, Y., Kavala, M., Nişancı, P., Yılmaz, R., Saylan, T. "Hayat Kadınlarında, Deri ve Vajinal Floranın Mikolojik Yönden Tetkiki", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 21(1):45-48, 1987.

Saylan, T., Yeğenoğlu, Y., Onsun, N., Mat, C. "Lepra Basillerinin Sağaltımla Gösterdikleri Değişiklikler ve Morfolojik ve Basiller İndekslerin Değerleri", *İnfeksiyon Dergisi*, 1(2-3):173-178, 1987.

Yeğenoğlu, Y., İltürk, F., Saylan, T. "Lepralı Hastaların Ağız Florasının Mikolojik Olarak incelenmesi", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 21 (3):83-86, 1987.

Azizlerli, G., Erkan, R., Saylan, T., Özarmağan, G., Kavala, M. "Behçet Hastalığı ile Piyoderma Gangrenozum Arasında İlişki Olasılığı", *19 Mayıs Tıp Fak. Ve Türk Derm Dern. Ortak Yayını*, s. 109-113, 1987.

Özarmağan, G., Azizlerli, G., Övül, C., Badur, Ş., Kavala, M., Nişancı, P., Saylan, T. "Behçet Hastalığında Sitomegalovirus ve HTLV III Antikorları", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 21(4):137-140, 1987.

Saylan, T. "Vaskulitler ve Granülomatöz Hastalıklarda Görülen De-

ri Belirtileri", *19 Mayıs Tıp Fak. ve Türk Derm. Dern. Ortak Yayını,* s. 55-64, 1987.

Tümerdem, Y., Yüksel, A., Saylan, T. "Leprada Önleyici Tedavi Edici ve Rehabilite Edici Hekimlik Hizmetlerinin Sağlık Ekonomisi Yönünden Araştırılması", *Ankem Dergisi,* Cilt 1, Sayı 4, s. 495-503, 1987.

Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel, A., Çakıner, T., Aytekin, H. "Lepranın Endemik Olduğu Van İlinde Son Beş Yılda Saptanan Yeni Hastaların Özellikleri ve Bulunma Şekilleri", XII. Ulusal Derm. Kong. (25-30 Eylül), *Kongre Kitabı,* s. 285-289, 1988.

Aytekin, H., Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel. A. "Lepranın Andemosporadik Olarak Bulunduğu Afyonkarahisar İlinde Hasta-Temaslı Taramalar", *Sağlık Dergisi SSYB Yayını,* Cilt 60, Sayı 1, s. 107-115, 1988.

Mat, C., Saylan, T. "Lepra Prevalansının Yüksek Olduğu Malatya İlimizde Hasta-Temaslı Taramasında Elde Edilen Ön Bulgular", *Deri Hast. Frengi Arş.,* 22:87, 1988.

Azizlerli, G., Özarmağan, G., Övül, C., Yeğenoğlu, Y., Sarıca, R., Saylan, T. "Behçet Hastalığında Herpes Virüs ve Chlamidia Antikorları", XII. Ulusal Derm Kong. (25-30 Eylül), *Kongre Kitabı,* s. 277-279, İstanbul, 1988.

Özkan, T., Yüksel, A., Saylan, T., Sütlaş, M., Mat, C. "Doğumsal Anomali ile Birlikte Lepra", *Deri Hast. Frengi Arş.,* 22:47, 1988.

Yeğenoğlu, Y., Südoğan, S., Saylan, T., Mat, C., Burkan, T. "Lepralı Hastalarda HIV Antikorları", *İnfeksiyon Dergisi,* 2(3):275-277, 1988.

Aksungur, V., Saylan, T. "1980-87 Arasında Kliniğimizde Görülen Tbc Olgularının Değerlendirilmesi", VIII. Lütfü Tat Sempozyumu, *Ank. Üniv. Tıp Fak. Derm. ABD ve Ankara Deri ve Zührevi Hast. Dern. Yayını,* s. 213-221, 1988.

Yeğenoğlu, Y., Özarmağan, G., Saylan, T., Baransü, O., Çiloğlu, A., Atilla, Y. "İstanbul'da Erkek Eşcinsel Salmonella ve Shigella Portörlüğü", XII. Ulusal Derm. Kong. (27-30 Eylül 1988), *Kongre Kitabı,* s. 261-264, 1989.

Yeğenoğlu, Y., Özarmağan, G., Saylan, T., Altıok, T., Baransü, O. "CİBH Polikliniğinde Saptanan Sifiliz Olgularının Değerlendirilmesi", *XI. Ulusal Derm. Kong. Kitabı,* s. 265-275, 1988.

Özarmağan, G., Saylan, T., Altınok, T., Yeğenoğlu, Y., Tümerdem, Y., Şendir, S. "Cinsel İlişki ile Bulaşan Hastalıklar Konusunda Üniversite Öğrencilerinin Bilgi ve Yaklaşımları", *XII. Ulusal Derm. Kong. Kitabı,* s. 249-259, 1989.

Aytekin, H., Saylan, T., Mürtezaoğlu, Ö., Sütlaş, M., Yüksel, A., Çakıner, T., Forta, B. "Lepranın Endemik Olarak Bulunduğu Van'da Örnek Tarama", *Sağlık Dergisi (SSYB)*, Cilt 60, Sayı 2, s. 65-75, 1989.

Tümerdem, Y., Yüksel, A., Saylan, T. "Metropolitan Bir Kentte (İstanbul'da) Fahişelerin Cinslerine Özgü Özellikleri ve Davranışları (Epidemiyolojik Araştırma II)", *XXV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongre Kitabı (Bilimsel Çalışmaları)*, s. 773-776, 1989.

Saylan, T. "Deri Tüberkülozları", *Klimik Dergisi*, Cilt 2, s. 69-70.

Özarmağan, G., Hasanoğlu, Ö., Yeğenoğlu, Y., Saylan, T. "Leprada IgE Düzeyi", XII. Ulusal Derm. Kong. (27-30 Eylül 1988), *Kongre Kitabı*, s. 291-294, 1989.

Aksungur, V., Saylan, T. "Lupus Vulgarisde Epidermal Değişiklikler ve Diğer Histopatolojik - Klinik Özellikler", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 23(3):83-89, 1989.

Saylan, T. *Hekimler İçin Deri ve Zührevi Hastalıklar El Kitabı*, Yüce Yayınları, 1989-1991-1997-2000, (4 baskı).

Altınok, T., Özarmağan, G., Baransü, O., Yeğenoğlu, Y., Saylan, T. "CİBH Polikliniğine Başvuran Kadınlarda Akıntı", XII. Ulusal Derm Kong. (27-30 Eylül 1988), *Kongre Kitabı*, s. 241-247, 1989.

Ayan, İ., Bilge, İ., Saylan, T., Gedikoğlu, G. "Transfüzyon Sonrası Akut Graft Versus Host Hastalığı", *Tıp Fak. Mec.*, 52:479-484, 1989

Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel, A., Çakıner, T., Saylan, M., Alankaya, Y. "Lepra Hizmetlerinde Son Yıllardaki Gelişmeler ve Karşılaşılan Sorunlar", *XIII. Ulusal Derm Kong. Kitabı*, 195-199, 1990.

Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel, A., Soydan, M. "Lepra Kontrolünde Başarıyı Etkileyen Faktörler", *Deri Hast. Frengi Arş.*, 24(3):181-184, 1990.

Sütlaş, M., Saylan, T., Ersoy, N., Özel, İ., Tanyeli, S., Yüksel, A. "Türkiye'de Kayıtlı Lepralı Hastaların Kontrolleri Amacıyla 1983-1989 Yılları Arasında Yapılan Alan Çalışmalarının Sonuçları", *XIII. Ulusal Derm. Kong. Kitabı*, 211-221, 1990.

Yeğenoğlu, Y., Özarmağan, G., Çiloğlu, A., Saylan, T. "CMV Antikorları Prevalansı", *Türk Mikrobiol Cem. Derg.*, 20(1-2):79-82, 1990.

Saylan, T. "Egzamalar", *İst Halk Sağlığı Bülteni*, Sayı 15, Yıl 5, s. 35-40, 1991.

Özarmağan, G., Altınok, T., Yeğenoğlu, Y., Saylan, T. "Riskli Kadın Grubunda Neisseria Gonorrhoeae, Chlamidia Trachomatis ve Ureaplasma Urealyticum İnfeksiyonu Sıklığı", *Klimik Derg.*, 4, 2:77-78, 1991.

Yeğenoğlu, Y., Özarmağan, G., Saylan, T. "Sifilizde Spesifik IGM Antikorları", *Türk Mikrobiol Cem. Derg.*, 21(1):37-41, 1991.

Yüksel, A., Tümerdem, Y., Ayhan, B., Hacıosmanoğlu, L., Saylan, T. "İstanbul Lepra Hastanesinde Tedavi Edilen Plantar Ülserlerle İlgili Çalışma", *Lepra Mecm.*, C; 23:5, 1992.

Özçelik, S., Sütlaş, M., Saylan, T. Öztürkcan, S., Hah Marufi, M. "Sivas'ta Lepra Hastalarının Tesbit Yolları ve Son Durumları", *Cumhuriyet Üniv. Tıp Fak. Derg.*, Cilt 15, Sayı 1, s. 40-44, 1993.

Saylan, T. *Dermatolojik Hastalıkların Tedavisinde Doğrular, Yanlışlar, Dermatolojik Hastalıklar ve Tedavisi*, İstanbul Eczacılar Odası Yayınları, 23:66-83, 1995.

Çakıner, T, Bahçeli, E., Karaçolu, M., Akoğul, T., Saylan, T. "Akut Ön Üveit ve Eritema Nodosum Leprosumu Olan Lepralı Hastalarda İmmun Kompleks İçeriğinin Araştırılması", *T. Oft Gaz.*, 17:388-391, 1997.

Yeğenoğlu, Y., Tolun, V., Ang, Ö., Saylan, T., Sütlaş, M. "Mycobacterial Flora of The Skin In Leprosy", *Turk J Med Sci*, 27:55-57, TÜBİTAK, 1997.

Saylan, T., Sütlaş, M. *Merhaba Yaşamak: Türkiye'de Cüzzamla Savaşımın Dünü-Bugünü-Yarını: "20 Yıllık Savaşımız"*, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, 1998 (Editör).

Saylan, T. *Cumhuriyetin Bireyi Olmak*, Cum. Çağdaş Yayınları, 1998-1999 (2 Baskı).

Saylan, T. "Bir Gönüllü Kuruluş Olarak Kırsal Kalkınmaya Katkı Modeli", *"Türkiye Cumhuriyetinin Tarihi" Uluslararası Konferans* (10-12 Aralık, ODTÜ), Bilanço 1923-1998, s. 403-409 Tarih Vakfı TUBA Ortak Yayını, 1998.

Saylan, T., Sütlaş, M. "Türkiye'deki Lepralı Hastaların Akrabalık İlişkileri", *TÜRKDERM*, 33, 2:168-171, 1999.

Saylan, T. "Lepra ve Rehabilitasyonu", *Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon*, Editörler: Beyazova, Gökçe Kutsal, 2 Cilt, Güneş Kitabevi, 2132-2136, 2000.

Saylan, T. *AT KIZ Bir Yaşamdan Kesitler*, Cumhuriyet Çağdaş Yayınları, 2000-2001 (3. Baskı).

Saylan, T. *Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yayınları, s. 9-13, 2001, (Açılış konuşması).

Saylan, T. "Neresi Kent Neresi Köy?", *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Sayfa 11-14, Bağlam Yayıncılık, Araştırma Dizisi, 2001.

Saylan, T. *Cumhuriyetin Bireyi Olmak II*, Cumhuriyet Çağdaş Yayınları, 2003.

Saylan, T. "Klinisyen Gözüyle Deneyim Aktarımları", III. Ulusal Klinik Mikoloji Kongresi (27–30 Mayıs 2003), *Kongre Kitabı*, s. 138-141, Bodrum.

Dış yayınlar

Saylan, T., Marks, R., Jones, E. Wilson "Fibrous Papule of the Nose", *Br.J.Dermat*, 85:111-118, 1971.

Saylan, T., Marks, R., Jones, E. Wilson "Reaktive Nodular Hyperplasie of Hands and Oral Mucosa", *Dermatologica*, Vol. 143-6:368-375, 1971.

Marks, R., Saylan, T. "The Surface Structure of the Stratum Corneum", *Acta Dermatovener*, (Stockholm), 52:119-124, 1972.

Marks, R., Pongsehirun, D., Saylan, T. "A Method for the Assay of Topical Corticosteroids", *Brit.Jour.Derm.*, 88:69-74, 1973.

Yemni, O., Saylan, T., Sezen, T., Sezen, F. "Delayet Hypersensitivity Investigationsin BD The Middle East Derm Ass", *1. Derm. Cong. Cario*, 42, 1974.

Başar, D., Sezen, F., Sezen, T., Saylan (Bilgin), T., Urgancıoğlu, M. "Immudepression et Maladie de Behçet", *Ann. d'Oculist 208*, 11:783-786, 1975.

Çelikoğlu, S., Göksel, F., Saylan, T. "Preliminary Report on a Study of Serum Alpha 1 Antitrypsin and Immunglobulin Levels in Lepromatous Leprosy", *Annals New York Acad Sciences*, 278: 125-128, 1976.

Çelikoğlu, S., Göksel, F., Saylan, T., Haznedar, S. "A Preliminary Report on Study of Serum Alpha1-Antitrypsin and Immunglobulin Levels in Lepromatos Leprosy", *Lepr Rev*, 47:291-294, 1976.

Azizlerli, G., Saylan, T., Çöloğlu, S., Bozan, G., Urgancıoğlu, M. "Major Immunglobulins in Behçet's Disease and a Study with Direct and Indirect Immunofluorescent Methods", Int. Congr. Series 467, Behçet's Disease, *Exerpta Medica*, Amsterdam-Oxford 232-235, 1979.

Urgancıoğlu, M., Saylan, T., Tangün, Y., Saraçbaşı, Z. "L'importance de L'activité Fibrinolitique Dans La Maladie de Behçet", V. Balkan Oftalmoloji Kongresi, 12-17 Eylül 1976, *Journal Français d'Ophtalmologie*, 1: s. 37-39, 1978.

Saylan, T., Urgancıoğlu, M., Akarçay, K., Bozan, G. "General Data of the Patients with Behçet's Disease", Int. Congr. Series 467. Behçet's Disease, *Exerpta Medica,* Amsterdam-Oxford 130-132, 1979.

Saylan, T., Urgancıoğlu, M., Akarçay, K., Sezen, T. "Immunosuppressive Therapy in Behçet's Disease", Int. Cong. Series 467, Behçet's Disease, *Exerpta Medica*, Amsterdam-Oxford 282-285, 1979.

Saylan, T. "Commemorative Lecture for Prof. Dr. Hulûsi Behçet", Int. Congr. Series 467 Behçet's Disease, *Exerpta Medica*, Amsterdam-Oxford 1-5, 1979.

Urgancıoğlu, M., Saylan, T., Saraçbaşı, Z., Tangün, Y., Atamer, T. "Plasma Fibrinolitic Activity in Behçet's Disease", Int. Congr. Series 467. Behçet's Disease *Exerpta Medica*, Amsterdam-Oxford 188-190, 1979.

Erbengi, T., Dilşen, N., Urgancıoğlu, M., Koniçe, M., Saylan, T., Gürsoy, E. "Virus-Like Particles and Tubuloreticular Structures in Kidney and Eye in the Cases of Systemic Lupus Erythematodes and Behçet's Disease", *Electron Microscopy*, Vol. 2, 350-351, 1980.

Saylan, T. "Aspect Generaux du Traitment Humain des Lepreux", *XI. Cong Int Lepre* Mexico 1978 Edité par EMMAÜS Bern Sept. p. 20-24, 1980.

Saylan, T. "Epidemiology of Leprosy in Turkey Health Cooperation Papers", *First Roma International Workshop on Leprosy in Europe* (9-10 June 1978), Published by Ass. Ital. Amici di Raoul Follereau, 65-67, 1980-1.

Saylan, T. "Humane Aspects in the Treatment of Leprosy", *Proceeding of the Workshop of Social Aspects of Leprosy,* Published by Emmaüs Suisse, 20-24, 1980.

Saylan, T. "Leprosy Legistation Problems in Turkey Health Cooperation Papers", *First Roma, International Workshop on Leprosy in Europe* (9-10 June 1978) Published by Ass. Ital. Amici di Raoul Follereau, 158-160, 1980-1.

Saylan, T. "Social Rehabilitation of Leprosy Patients in Turkey", Health Cooperation Papers, *First Roma International Workshop on Leprosy in Europe* (9-10 June 1978) Published by Ass. Ital. Amici di Raoul Follereau, s. 113-135, 1980.

Saylan, T., Öziş, S. "Criteria and Therapeutic Forms Followed in Turkey in the Treatment of Leprosy", *Health Cooperation Papers*, Published by Ass. Ital. Amici Di Raoul Follereau, s. 105-107, 1981-1.

Saylan, T., Saltık, I. "Thalidomide in the Treatment of Behçet's Syndrome", *Arc. Dermatol*, 118, 536, 1982.

Azizlerli, G., Özarmağan, G., Övül, C., Erdurak, V., Saylan, T., Örge, Ç. "Documentation of our Behçet Patients", *Proceedings of the Meeting, II. Behçet's Day*, 8 Marc 1984. Ist. Turkey, Istanbul Faculty of Medicine 3299/156, s. 21-26, 1984.

Özarmağan, G., Övül, C., Azizlerli, G., Saylan, T. "Thalidomide Treatment in BD", *II. Behçet's Day*, 8 March 1984 1st. Turkey, Proceedings of the Meeting, Istanbul Faculty of Medicine 3299/156, s. 110-115, 1984.

Pattyn, S.P., Geoenen, G., Janssens, L., Bourland, J., Saylan, T., Davies, E., Grillone, S. ve ark. "Hepatotoxicity of the Combination of Rifampicin-Ethionamide in the Treatment of Multibacillary Leprosy", *Int. Jour Lep.* Vol: 52, 1, 1-7, March 1984.

Övül, C., Azizlerli, G., Özarmağan, G., Saylan, T. "Results Obtained by Levamisole, Colchicine and Salazopyrine Treatment in Behçet's Disease", *Proceedings of the Annual Meeting, II. Behçet's Day*, 8 March 1984, İst. Turkey, Istanbul Faculty of Medicine 3299/156, s. 94-101, 1984.

Onsun, N., Saylan, T., Pattyn, S.R. "Combined Chemotherapy of Multibacillary Leprosy of 6 Month Duration", *Lepr. Rev. 55* Supp. 3:124-126, 1986.

Saylan, T., Aytekin H. "Mass Screening in Leprosy Endemic Areas of Turkey: Preliminary Report", *Lep Rev.* 57(3):243-250, 1986.

Saylan, T., Onsun, N., Pattyn, S., Mat, C., Sütlaş, M., Forta, B., Erdinç, N. "Rifampicin Combined Therapy for Leprosy in Turkey", *Symposium on MDT Cairo Feb.*, 86. Oxford Med Educ Serv. p. 27-29, 1986.

SAYLAN, T. "The Role of Voluntary Organizations in Dealing with Social Problems in Leprosy a talk on Leprosy in", *International Meeting on Voluntary Organizations in Leprosy*, 13-14 Sept. Bombay, Bulletin AHM Dec. 1986.

SAYLAN, T. "Response to Keynote Address on behalf of the Leprosy Patients Rehabilitation, Attitude and Reality", *Proceedings. Asia Pasific Regional Conference on Rehab.* Int. p. 33-34, 1986.

Saylan, T., Özarmağan, G., Azizlerli, G., Öke, N. "Morbus Behçet in dei Türkei", *2. Hautkr* 61(5):1120-1122, 1986.

Saylan, T. "Speech by Dr. Türkan Saylan The Int Gandhi Award for Leprosy Book of Award Ceremony Gandhi Mem Lep. Found", *New Delhi India Report*, p. 14-17, 1986.

Azizlerli, G., Koçyiğit, E., Özarmağan, G., Övül, C., Saylan, T., Ga-

zioğlu, K., Çavdar, T. "Pulmonary Manifestations of BD", *Meddit. Sym on BD 1st June*, 4 No. 62 p. 55, 1988.
Aytekin, H., Saylan, T. "Leprosy in Turkey", *Leprosy Rev. 59*: 231-234, 1988.
Aytekin, H., Saylan T. "Close-Contact Surveys and Mass-Screening Studies for Leprosy in Turkey", *Leprosy Rev. 59*:225-229, 1988.
Yeğenoğlu, Y., Azizlerli, G., Özarmağan, G., Saylan, T. "Fungal Species Causing Onychomycosis and Skin Infections in Patients Admitted...", *Proceedings of FEMS Pub. Turkish Micr. Society No: 3* 278-82, 1988.
Saylan, T. "The Role of Voluntary Organizations in Dealing with Social Problems in Leprosy Proceedings", *Int Meeting on Voluntary Org in Leprosy Bombay 1986*, Published 1988.
Saylan, T. "Hansen's Disease in Turkey", *THE STAR*, Jan-Feb p. 14-16, 1988.
Özkan, T., Yüksel, A., Saylan, T., Erdinç, N., Sütlaş, M., Mat, C. "Carcinoma in Plantar Ulcers of Leprosy Patients: A Report of 4 Cases From Turkey", *Leprosy Rev.*, Volume 59, Number 4, (356-357, 1988.
Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel, A., Çakıner, T., Aytekin, H. "The Characteristics and Mode of Detection of the New Patients Encountered in the Leprosy Endemic Province of Van within the Last Five Years", *Int. Jour. of Lepr.* Volume 57, Number 1 (Supplement), (324), 1989.
Saylan, T., Sütlaş, M., Yüksel, A., Çakıner, T., Aytekin, H. "The Characteristics and Mode of Detection of the New Patients Encountered in the Leprosy Endemic Province of Van within the Last Five Years", *Indian Journal of Leprosy*, Vol. 61, No. 2, (225-28), 1989.
Saylan, T. "Leprosy 1990 and Significance of Educational Work as an Important Part of the Healing Process, ILU News no.4, Published in PUNE India", *1nt Leprosy Union*, 3 pages, no number, 1990.
Çakıner, T., Saylan, T. "Influence of Untreated Chronic Plastic Iridocyclitis on Intraocular Pressure in Leprosy Patients", *Br J Opthalmol* 75(2):120-122, 1991.
Karaçorlu, M.A., Çakıner, T., Saylan, T. "Corneal Sensitivity and Correlations Between Decreased Sensitivity and Anterior Segment Pathology in Ocular Leprosy", *Br J Opthalmol*, 5(2):117-119, 1991.

Karaçorlu, M.A., Sürel, Z., Çakıner, T., Hanyalıoğlu, E., Saylan, T., Mat, C. "Pupil Cycle Time and Early Autonomic Involvement in Ocular Leprosy", *Br J Opthalmol*, 75(1):45-48, 1991.

Karaçorlu, M.A., Sürel, Z., Ersoy, N., Saylan, T., Sütlaş, M. "The Protective Effects of Methyl Cellulose and Conoid Shields for Lagopthalmos and Corneal Hypaesthesia in Leprosy", *Lepr. Rev.*, 62:201-205, 1991.

Özarmağan, G., Saylan, T., Azizlerli, G., Övül, C., Aksungur, V. "Reevaluation of the Pathergy Test in BD", *Acta Derm Venereol* (Stock), 71:75-76, 1991.

Soydan, M., Tümerdem, Y., Saylan, T., Özarmağan, G. "Social Status, Behaviour, Knowledge and Expectations of a Risk Group for STD: Illegal Prostitutes Derm in", *Europe Proc. 1. Cong of Europian Acad Derm Ven Blackwell Sci Pub* 877-879, 1991.

Saylan, T. "Prevention of the Causes of Traffic in Women and Forced Prostitution: Approaches and actions, Report on sub-theme", *1. European Conference for Equality Between Women-Men*, Strasbourg, 25-27 Sept, 1991. Separate Report.

Saylan, T. "Three Misinterpreted Dermatological Expression (Letter)", *J. Europ Acad Dermatol* Ven 2, 259-260, 1993.

Çakıner, T., Yüksel, A., Soydan, M., Saylan, T., Bahçeci, E. "Women and Leprosy in Turkey", *Indian Jour Leprosy* 65:1, 59-67, 1993.

Saylan, T. "To Touch and to Feel", *Psoriasis 1/94 Issue* 66, 1994.

Baykal, C., Özkaya-Beyazıt, E., Aksungur, L.V., Saylan, T., Boyar, F.Z. "Alopecıa Areata in Twin Sisters and Their Brother (Letter)", *JEADV* 8, 3 May 268-269, 1997.

Çakıner, T., Bahçeli, E., Akoğul, T., Saylan, T. "Akut Ön Üveit ve Eritema Nodosum Leprosumu Olan Lepralı Hastalarda Lenfosit Alt Grupları", *T. Of Gaz*, 27:392-395, 1997.

Saylan, T. "Life Story of Dr. Hulusi Behçet", *Yönsei Medical Faculty (Korea)* 38, 6:333-349, 1997.

Saylan, T. "Story of My Life" from Book: Human Face of Leprosy, Edited by Dr. S.D.Gökhale, *India Pune*, 1998.

Saylan, T., Mat, C., Fresko, İ., Melikoğlu, M. "Behçet's Disease in the Middle East", *Clinics in Dermatology*, 17:209-223, Elsevier, 1999.

Saylan, T., Karadeniz, A., İyier, N., Soydan, M., Pamuk, D. "A Scholarship Project for the Children of Leprosy Patients in Turkey", *Lepr. Rev.* 71, 212-216, 2000.

Saylan, T. "Life Story of Dr. Hulusi Behçet", *Textbook and Atlas: Behçet's Disease*, Sungnack Lee, Dongsik Bang, Eun-So Lee, Seonghyang Sohn, Springer 2001, Appendix (s. 81-86).Abaoğlu, Cihat 104-107

Dizin

Abdülkerim, Halit 154
Acar, Osman 136
Adsız, Vecahat 70
Akarcalı, Bülent 247-48
Akatlı, Füsun 324
Akça, Ülkü 427
Akdeniz, Rükzan 44, 348, 446
Akdeniz, Rüyet 44
Aker, Ertuğrul 194
Akkan, Oğuz 450
Aksoy, Muammer 324, 325
Aksungur, Lütfullah 194
Aktuna, Yıldırım 199, 200
Alemdaroğlu, Kemal 206, 209-10
Alkan, Figen 426, 427
Alp, Haluk 106, 155, 244
Alsırt, Turgut 93
Altuğ, Korkmaz 212
Arat, Necla 325
Araz, Nezihe 310
Arda, Canalp 83, 84, 87, 88, 89
Arman, Garabet 106
Asarkaya, Yurdagül 99, 449
Atal, Ali 136, 138, 157, 162, 351
Ateş, Toktamış 325
Atsız, Nezahat 439, 440
Ayaz, Nevzat 314
Aybaş, Ahmet 462
Aykut, İmren 383, 384, 397, 398
Azrak, Ülkü 277

Baba Amte 216-20
Bahadırlı, Ahmet 323
Balcı, Fazilet 366, 461-62
Balıbey, Ömer 335
Bali, Lemia 350
Banoğlu, Deniz 340
Bara, Hadi 93
Batuhan, Hüseyin 324
Batur, Sabahattin 450
Bayar, Ali Sami 350
Bayar, Celal 180
Baykal, Deniz 428
Baykal, Figen 427
Baykam, Bedri 303
Behçet, Hulusi 223, 235-37, 464-65
Bekleviç, Tuna 480
Bektaş, Burak 401
Bektaş, Cengiz 336, 386, 389, 397, 399, 401, 450
Beler, Nur 447
Beler, Turan Aziz 447
Bengisu, Nevin 85, 86, 89, 96, 99

Bengisu, Özdemir 80, 85-89, 96
Berber Niko 383-84, 385
Bergişadi, Nazan 23, 337
Berkada, Bülent 209
Betil, İbrahim 419
Betontaş, Muzaffer 75, 448
Bhogal, Balbir 142, 459
Bilgin, Cevdet 285, 377-78, 392
Bircan, İsmail 314
Birol, Leman 258
Bostancıoğlu, Metin 314, 428
Boyer, Belkıs 66, 70, 350
Boysan, Resmiye 70
Brand, Margaret 203, 457
Brand, Paul 203, 457
Brandsma, Jim 458
Bucak, Sedat 415
Büyüküncü, Cengiz 105

Canbek, Sevim 258
Canlan, C.D. 152, 458
Cordan, Bener 314

Çakıner, Tülay 200, 203
Çakırhan, Nail 386, 451, 452, 463
Çambel, Halet 451, 452, 453, 463
Çamurdan, Esen 401
Çapan, Cevat 324, 450
Çapan, Gönül 450
Çavuşoğlu, Hayrünisa 393, 451, 453
Çeçener, Besim 386, 389, 390, 401, 450
Çelikel, Aysel 277, 282, 339, 407
Çelikoğlu, Seyhan 194, 296
Çetinkaya, Aysel 398
Çınaroğlu, Ayla 450
Çınaroğlu, Deniz 450
Çıvgınoğlu, Türkan 105

Danışman, Günhan 387, 389
Danışman, Özden 387, 389
Deliç, Sabri 199
Demir, Kemal 193
Demiroğlu, Cemi 209
Dilmen, Güngör 389, 397, 399, 450
Dirvana, Süleyman 122, 123, 127
Doğramacı, İhsan 169-71, 278
Dougall, Colin Mc 457
Dr. Amira 473, 474
Dr. Duangta 142
Dr. Grupper 157-58
Dr. Kingrin 373
Dr. Wallas 471
Dündar, Uğur 192-9

Ecevit, Bülent 419
Ecevit, Rahşan 406
Egeli, Ekrem Şerif 104
Ekmekçi, Yiğit 480
Ekşi, Aysel 325
Ellis, Julia 458
Erboz, Sezer 142, 147
Erdinç, Nafi 204
Eren, Nafiz 97, 98
Eren, Oğuz 336
Eren, Zeki 95
Ergüder, Rukiye (Yemni) 140
Ergüder, Üstün 140
Ergür, Atila 282
Erhat, Azra 30, 194, 395, 396, 398, 399, 401, 402, 450, 451
Erkol, Ersin 424, 427
Erkol, Ersin 427

Erkuş, Kazım 83, 84, 94
Erkuş, Kâzım 84, 85, 86, 94, 398, 401
Ertem, Güngör 106, 198
Erten, Nurhan, 106
Ertuğrul, Handan 336
Ertuğrul, Muhsin 336
Erün, Ziya Nur 187
Esen, Kasım 315
Evren, Kenan 177-79
Evyap ailesi 447
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 36
Eyüboğlu, Hüget 36, 37
Eyüboğlu, İsmet Zeki 450
Eyüboğlu, Magdi Rufer 402, 449-51
Eyüboğlu, Mehmet 36
Eyüboğlu, Sabahattin 376, 395, 397, 399, 402, 449, 450, 451

Fişek, Nusret 244-45, 255-56

Geest Ans van 460-61
Gemici, Hasan 314, 319-20, 427-28
Gezen, Cemal 162
Görken, Tonguç 244
Gülersoy, Çelik 386
Güngören, Ayan 202
Günyol, Vedat 402, 450
Gürsel, Cemal 174
Gürsel, Nedim 398
Gürsoy, Gencay 451, 453
Gürünler ailesi 63
Gürüz, Kemal 267

Hablemitoğlu, Necip 325
Hacıhanefioğlu, Uğur 78
Helvacıoğlu, Firdevs 311

Iggena, Reina 460
Irgat, Cahit 463
Irmak, Sadi 96
Irmak, Yakut 451

İbrahim, Abdi 22

Jones, Wilson 145, 151-52, 458
Jopling, William 131, 192, 456

Kabakçı, Raci 83, 84, 86, 87, 88, 94
Kafadar, Necil 446
Karacan, Nuri 282
Karaçorlu, Murat 202
Karaören, Sami 325
Kazancıgil, Tevfik Remzi 101, 102
Kehale, Abdullah 331
Kışlalı, Ahmet Taner 317, 325, 326, 340, 405
Koçak, Necdet 106, 158
Kopuz, Fethi 290
Kubalı, Hüseyin Nail 174
Kuçuradi, İonna 397, 398, 410
Kulca, Yusuf 322
Kumbasar, Fatma 448
Kurdakul, Selma 450
Kurdakul, Şükran 401, 450
Küley, Müfide 104, 105, 119

Lechat, Michael 457

Madam Katina 383-84, 385
Marks, Ronald 145, 458
Mat, Cem 296
Mazhar Osman 307
Minibaş, Türkel 16
Mizyal, Emine 439
Montez, Maria 217

Mr. Dawson 146
Mr. Hengel 458
Mr. Rosenfeld 294
Mumcu, Uğur 325
Murtezaoğlu, Özden 98-99, 117, 145-48, 154, 189, 378, 392-94, 395, 398, 400, 401, 450, 460, 461, 472, 483
Mülayim, Reyhan 439
Müstecaplıoğlu, Gülşen 424

Nausel, Ayla 53
Noyan, Fazıl 95

Okkan, Gaffar 316
Onar, Sıdık Sami 165, 174
Oran, Mehmet 101, 104, 446
Osma, Hafız Ahmet 178-79

Öke, Nevzat 194, 223, 244
Ölmez, Tomris 69, 86, 350
Öner, Cemalettin 157, 206, 210-11
Örge, Çağlayan 9, 28, 63, 113, 119-23, 127, 129, 146, 148, 184, 188, 356, 359, 365-71, 374-76, 378, 385, 387, 388, 391, 475, 480
Örge, Çınar 28, 113, 120-24, 146, 148, 184, 185, 248-49, 265, 318, 333, 337, 356, 359, 365-69, 371-75, 378, 391, 392, 398, 420, 425, 429, 432, 449
Örge, Emin 126
Örge, Mustafa 112-16
Örge, Nazife 126
Örge, Nuray 371-75, 429
Öz, Hikmet 155
Özalp, Türkan 71, 98, 99
Özarmağan, Güzin 206
Özbay, Leyla 371, 392, 395, 398, 399
Özdemir, Coşkun 282, 453
Özden, Yekta Güngör 325
Özek, Ömer 96
Özel, Tülay 203
Özerdem, Oğuz 480
Özkan, Hüsamettin 419
Özkan, Türker 202
Özkan, Ündoğan 448

Parlak, Hüseyin 315
Parlak, Mesut 209
Polat, Duray 426
Polat, Zafer 427
Prof. Breush 82
Prof. Dharmendra 216
Prof. Heilbron 83
Prof. Kozwick 83
Prof. Mishima 464, 465
Prof. Schwartz 464
Prof. Zuber 82
Pürsünlerli, Gülbün 97, 98
Pürsünlerli, Vedat 98, 136

Reimann ailesi 33
Reimann, Robert 34
Rewitzky, Lovice 446
Ryan, Terence 458

Sağlamer, Gülsün 283
Sanal, Gökşin 71, 74, 99, 187, 448, 449
Savaş, Vural 325
Saygun, Adnan 449
Sayı ailesi 462
Saylan, Fasih (Galip) 32, 40, 61, 62, 116, 355, 363
Saylan, Gündüz 40, 357, 360-61, 362, 364, 365, 368, 382, 447, 463

Saylan, Leyla (Lili) 32, 37, 38, 59, 65
Saylan, Nadide 58
Saylan, Tuğrul 39, 40, 41, 42, 354-57, 363, 365, 384
Saylan, Turgut 32, 34, 39, 40, 41, 58, 59, 353-56, 361, 363, 365
Saylan, Turhan 39, 40, 41, 64, 65, 67, 88, 90, 357-60, 362, 365, 387, 388, 432, 433, 434, 435, 441, 447, 471
Sayman, Yücel 282
Sencer, Muzaffer 451, 453-55
Sencer, Yakut 453
Serim, Necla 476
Sezen, Merih 450
Sezer, Ferruh 83, 84, 86, 87, 88, 94
Su, Ruhi 30, 285
Sütlaş, Mustafa 201, 208-9

Şakir, Cevat 395
Şenatalar, Burhan 209, 277, 282
Şenatalar, Ferhat 338
Şendir, Sultan 259

Tahsinoğlu, Melih 96, 223
Tangün, Seylan 105, 285
Tangün, Yücel 105, 285
Tanilli, Server 453
Tanör, Bülent 169, 207, 209-10, 277, 325
Taşpınar, Atıf 199
Tayan, Reyhan 207, 208
Thatcher, Margaret 270
Topuz, Erkan 433, 434, 442
Topuzlu, Cemalettin 38
Topuzlu, Cemil 37, 38
Tunalı, Şükran 154, 162
Tuncay, Mete 397, 398
Turan, Şerafettin 325
Türker, Mehmet Ali 316, 334
Türker, Melda 406-7
Türkeş, Alparslan 179
Türkkent, Münir 101
Tüzün, Mesude 66, 71, 448

Uğur, Ali 60, 450, 453
Uğur, Vildan 60
Uluğbay, Hikmet 314
Ulutin, Şengün 282
Unat, Ekrem Kadri 96
Uras, Erol 397, 398, 401, 450
Urgan, Mina 451, 453, 463
Utku, Etem 129, 191, 199

Üçok, Bahriye 325
Üstün, İsmail 390

Vassaf, Gündüz 282
Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet 174, 325

Watson, Jean 203, 457
Werling, Mina 349

Xenya, 40

Yaşar, Osman 193
Yavaşoğulları, Nejat 325
Yemni, Osman 130, 138-45, 152-53, 212, 223, 351, 371, 471
Yıldız, Bekir 450
Yorgancıgil, Perran 422
Yüksel, Ayşe 203, 300, 457

Zing, Zail 215

Albüm



Saylan'lar dört kardeş olmuşlar. Soldan Turgut, Turhan, Türkan ve Tuğrul. 1941.



Saylan Kardeşler, Fasih Saylan'ın bitip tükenmeyen bahçe kazılarında. Türkan'ın üstünde annesinin siyah elbisesi, anne rolünde. 1948.



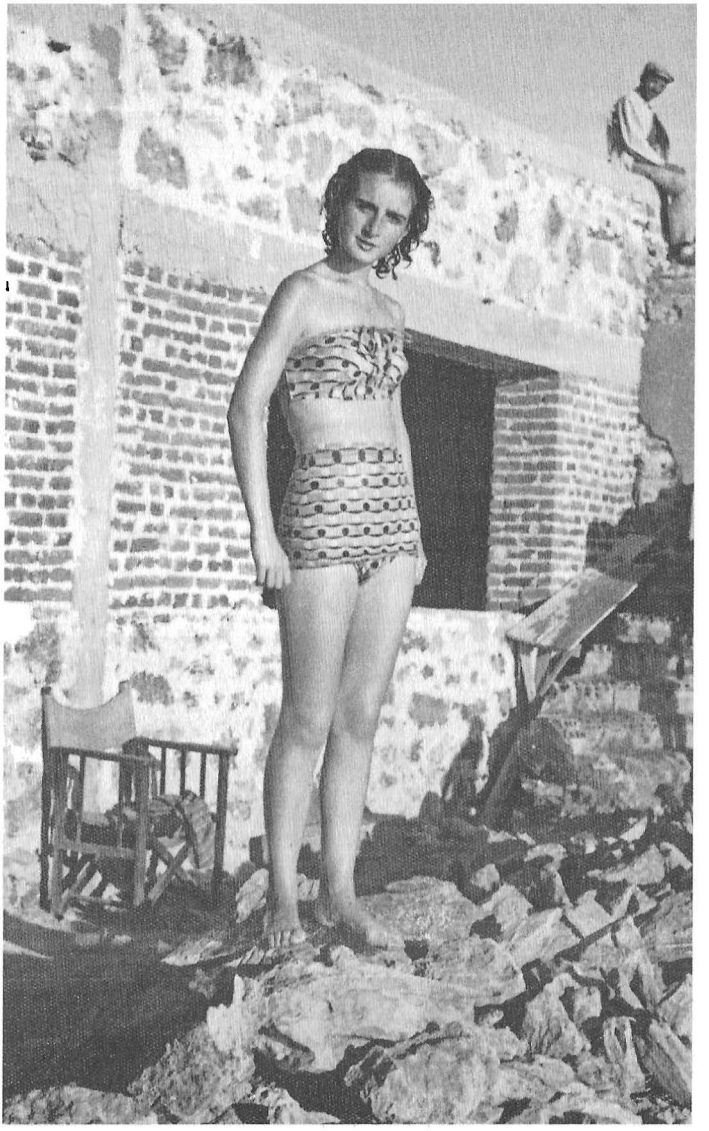
Ortaokul son sınıf. Müdire Resmiye Boysan ortada, yanında sert muavini Melek Topa ve kızların tanıdığı tek erkek öğretmen, fizik hocası Yakup Bey. Türkan sol üstte ikinci. Mart 1949.



Türkan, Hale ve Yurdagül'ün arasında. Lise 1. sınıf. 1950.



Orta 3. sınıf arkadaşlarıyla. Nevnihal (yaşamıyor), Türkan, Aynur, Yurdanur, Nevin ve kardeşi Sevim. 1949.



Türkan lise 2. sınıfta, annesinin diktiği ilk ve son bikiniyle, deniz kıyısında. 1952.



En iyi arkadaşı Yurdagül ile Küçüksu Köprüsü'nde, üstlerindeki giysileri Sümerbank basmasından kendileri dikmişler. 1953.



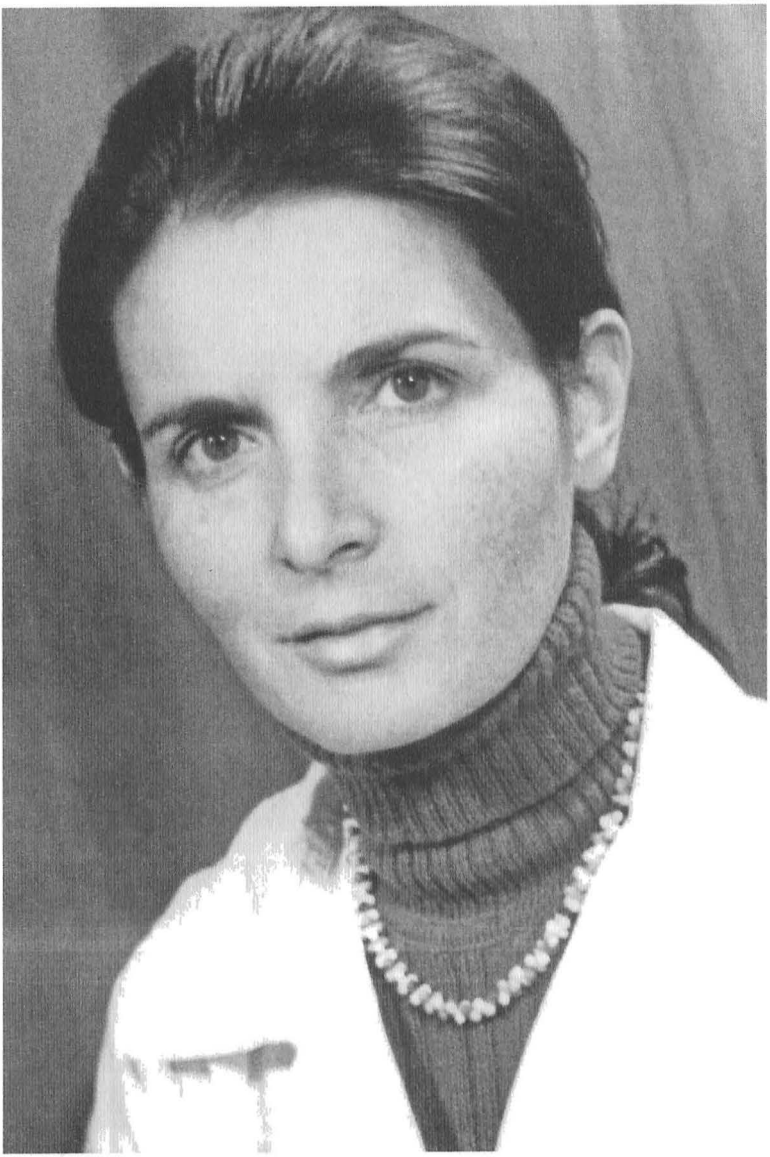
Sınıf arkadaşı Günay'ın nişanı. Sol başta Türkan, yanında Olcay ve eşi İdris Küçükömer. 1955.



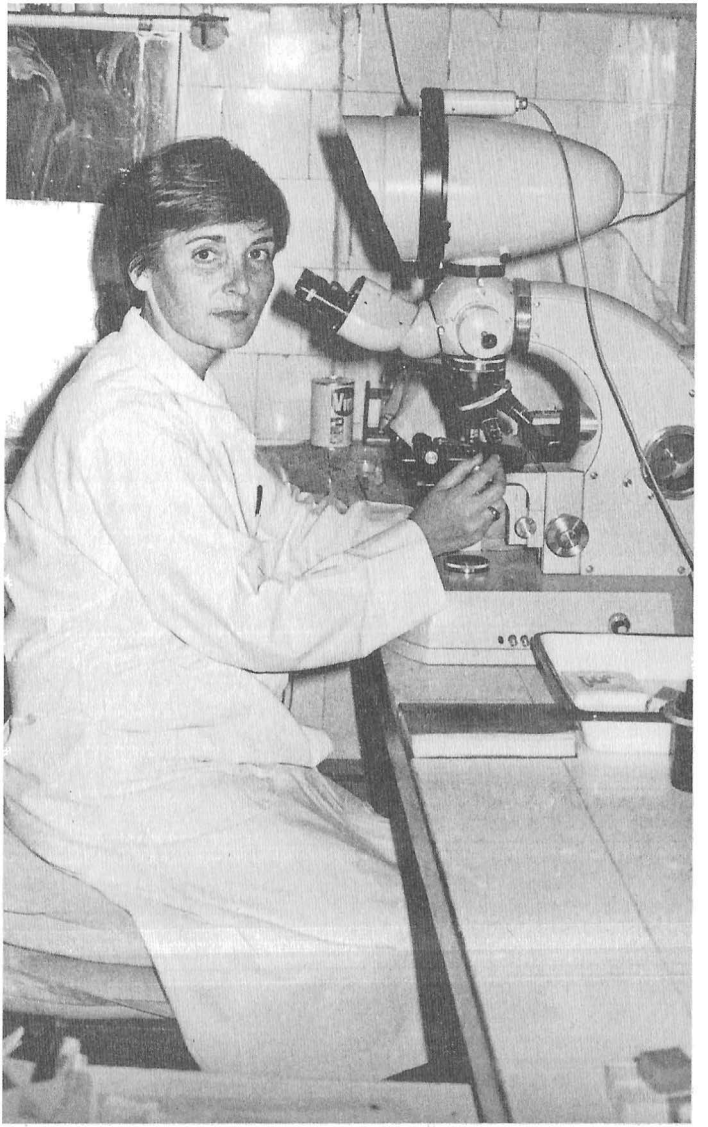
Türkan, hastalık ve ameliyat sonrasında üstünde çelik korsesi, çocuklarıyla Karaburun'da. 1964.



Hastalık öncesinde Çağlayan ve Çınar ile. 1960.



Çapa Dermatoloji Kliniği'nde başasistanken. 1970.



Prof. Dr. Osman Yemni'nin binbir çaba sonunda, Doçent Türkan'ın çalışması için kliniğe aldığı o günlerin en güçlü mikroskobuyla. 1973.



Kandilli 32. İlkokul'un öğretmenleri Rükzan ve Ruyet öğretmenler. 1946 mezunları. 1975.



Paris Alliance Française'deki Fransızca grubu. Saylan'ın yanındaki, iyi dost olduğu bir Hintli pilot ve onun yanında da kurs hocası hanım. 1974.



Mersin Patoloji Kongresi'nde, yakın arkadaşları ve Türkiye'nin son yıllarda birbiri ardınca yitirdiği üç ünlü pataloğuyla. Prof. Dr. Behzan Önol (sınıf arkadaşı), Prof. Dr. Yavuz Aksu, Prof. Dr. Melih Tahsinoğlu. 1976.



Kanser Kongresi, Erdal Atabek ve Melih Tahsinoğlu ile birlikte. 1977.



Milliyet *gazetesinde Cüzzamla Savaş Derneği amblem yarışması jürisi. Ali Gevgilili, Türkan Saylan, Mengü Ertel, Sait Maden, Yurdaer Altıntaş. 1977.*



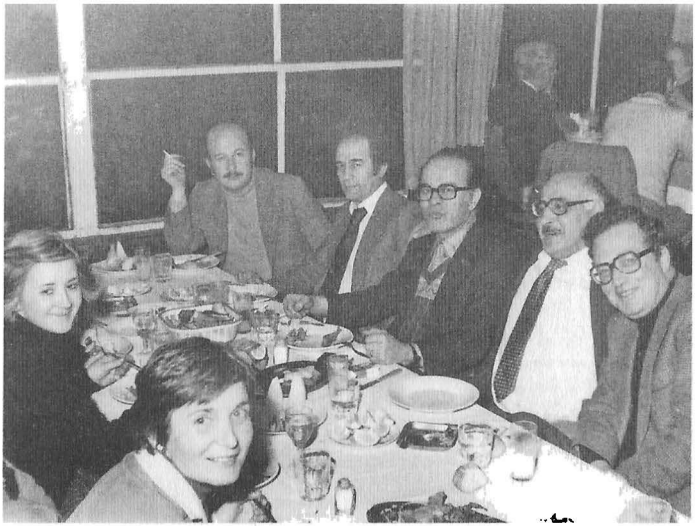
Kayaköy tepelerinde bir grup Mavi Yolcu. Arkada Çağlayan, Gülleyla, Çınar, Türkan, önde Erol Uras, Fatoş, İmren Aykut. 1978.



Uluslararası Lepra çalıştayı, Roma, 1978.



Bakırköy Cüzzam Pavyonları ek inşaatının temel atma töreninde. Basın ve hastalarla. Kürsüdeki, dönemin Sağlık Bakanı Dr. Kemal Demir, 1978.



Doktor arkadaşlarıyla Arnavutköy'de bir meyhanede. 1980.



1959 mezunları, eşleri ve çocuklarıyla yıllık buluşmalarından birinde, 1980.



Prof. Türkan Saylan, lise mezunlar gününde emekli öğretmenleriyle. Müdire Resmiye Boysan ve edebiyat ufuklarını açan öğretmenleri Tomris Olmaz. 1981.



Norveçli dostu Alf Björnberg ile bir kongrede. 1980.



Fakülte Kurul toplantısı sırasında sınıf arkadaşlarıyla. Prof. Dr. Yücel Tangün, Prof. Dr. Türkan Saylan, Prof. Dr. Uğur Hacıhanefioğlu ve Prof. Dr. Mehmet Oran (tıp kurbanı) 1981.



YÖK'nun üniversitelerin tepesine indiği gün yapılan son Fakülte Kurulu. Dekan Prof. Cemalettin Öner ve kurul üyeleri. O zamanlar herkes birbirini tanır, olan biteni bu kurulda öğrenir, yönetime katılmanın sorumluluğunu duyardı. (O günden sonra kimse kimseden haberdar olamadı.) Kasım 1981.



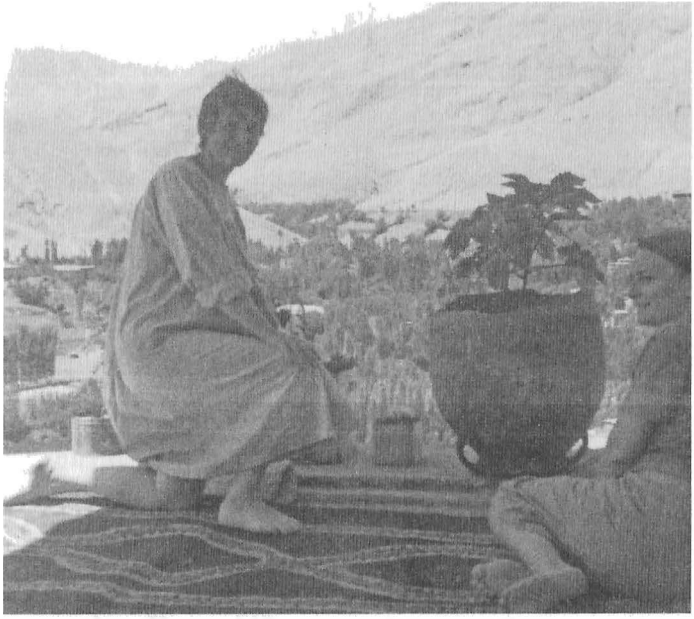
Doktor arkadaşlarıyla Kuşadası'nda, soldan Özden, Rezzan ve Nevin, 1982.



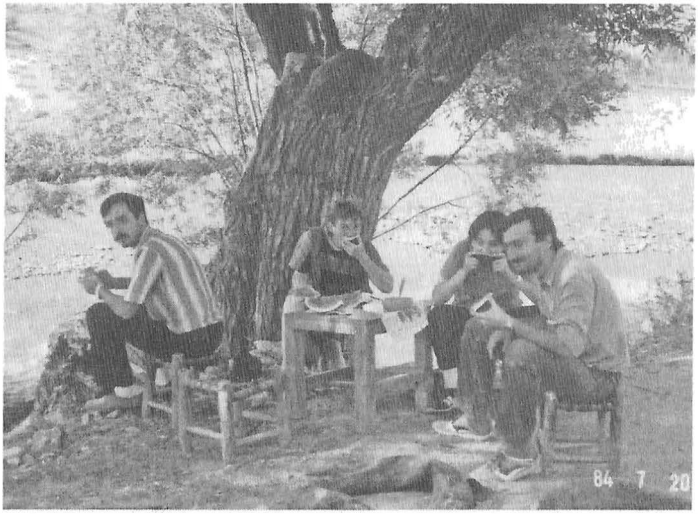
Cüzzam taramasında ekiple birlikte köyde yemek. Bahçesaray Van, 1983.



Riyad'daki kongre sonrasında öğrencisi Suudi Dr. Amira ve Ürdünlü eşinin evleri. Umre anısı, 1983.



Bahçesaray, Müküs, muhtarın evinde tepeden ilçeye bakış. 1983.



Bir lepra taraması sırasında karpuz ziyafeti. Van, 1984.



Bir lepra çalıştayı, İtalya, 1984.



Cüzzamla Savaş Derneği yararına Fransız Sarayı'nda açılmış olan bir serginin kokteylinde Prof. Dr. Ahmet Koç ile. 1985.



Genç doktor adaylarıyla Elazığ'da bir çalışma öncesi.



Bir gemi gezisinde Prof. Hayrünisa Çavuşoğlu, Filiz Ali ve Türkan Saylan. 1985.



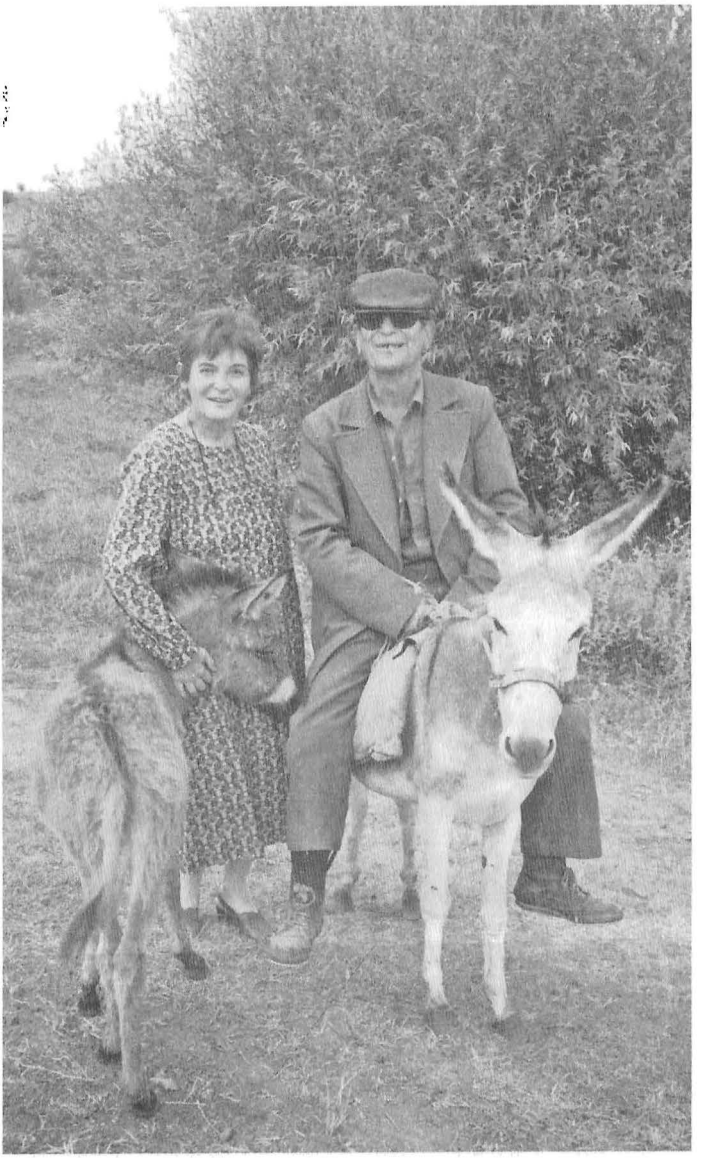
Türkan Saylan, dayısı Robert Reimann ve Angloindian eşi Enid'i görmeye gittiğinde. Middlesex, Londra. 1985.



Bir göçer obasında lepra taraması çalışmalarında Van, 1985.



Hollanda Uluslararası Lepra Kongresi'nde İstanbul grubu. Prof. Dr. Ayşe Yüksel, Prof. Dr. Türker Özkan, Dr. Nevin Sütlaş, Dr. Mustafa Sütlaş, Türkan Saylan, Uz. Hemşire Tülay Çakıner, Prof. Dr. Murat Karaçorlu. 1988.



Bir cüzzamlı hastayla tarlasında. 1987.



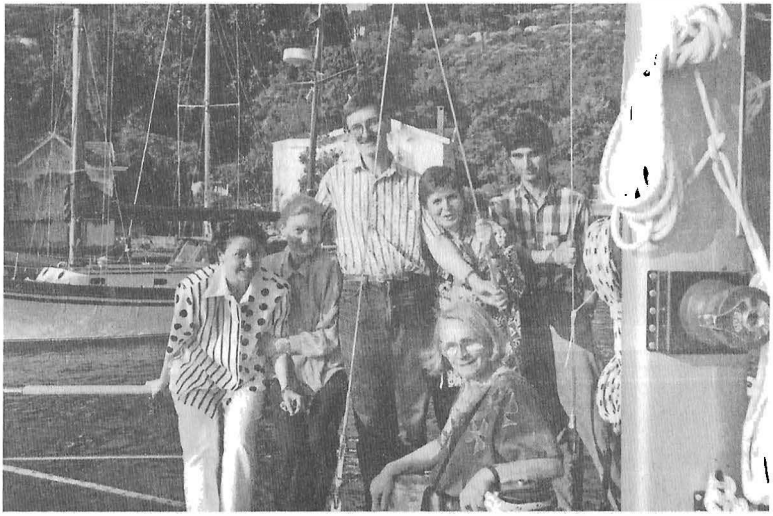
Çınar ve eşi Nuray ile. 1990.



Batik giysileri ve happeningleri ile tanınan, Türkiye'yi dışarıda tanıtan sosyolog Meral Horne ile bir sergisinde, üzerinde kendi yaptığı giysiyle. 1992.



Eski dostlar, Dr. Nafiz Eren, eşi Türkan, Dr. Özden, Dr. Türkan. 1992.



Deniz-Ayla Çınaroğlu'nun yatlarında Türkan Saylan'ın ailesi. Soldan Çınar'ın eşi Nuray, Turhan, Çınar, Türkan, Çağlayan, önde oturan Dr. Özden. 1992.



Türkan Saylan, kardeşi Turhan, çocukları Çağlayan, Çınar ve torunlarıyla. 1993.



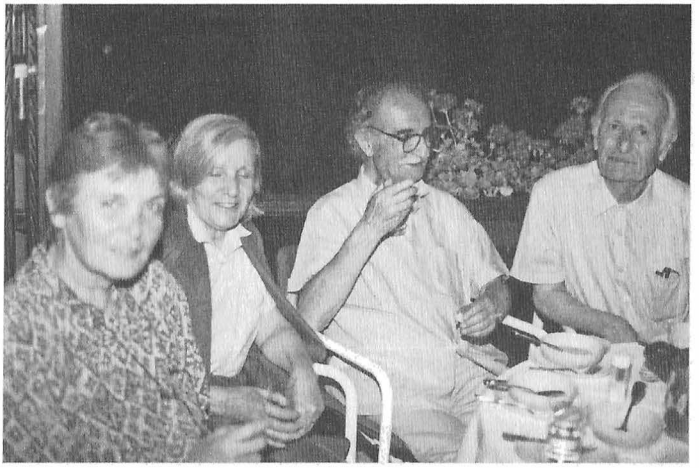
Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki dostlarla seramikçi öğretim üyesi Ali Bayrak'ın atölyesinde. Solda arkası dönük olan Savaş Süner (yaşamıyor),Canan ve Ali Bayrak, en arkada Türkan Saylan, bir yanında Merih Sezen, öbür yanında Ayla Gürsoy, sağ önde Atila Ergür (Tümöd'le başlayıp ÜÖÜD ve ÇYDD ile, ölümüne dek süren bir dostluk), arkasında sinemacı öğretim üyesi Semir Aslanyürek ve öğrenciler. 1995.



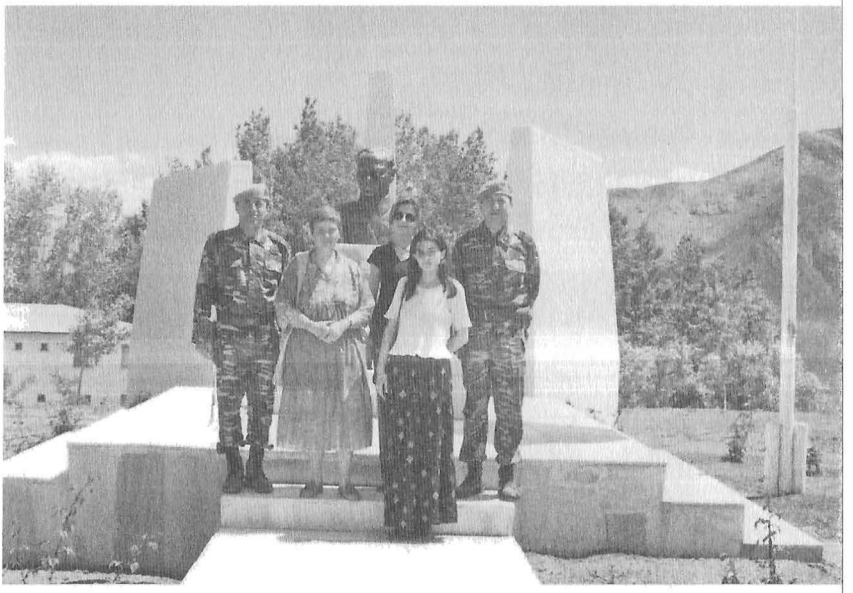
Çapa'daki 35 yıl çalıştığı kilimli, yemeni perdeli, çiçekli, resimli odasında. 1995.



Kandilli Kız Lisesi Kültür ve Eğitim Vakfı tanıtım etkinliği. Yanık okul-sarayın eskiden öğrenciye yasak olan, şimdiyse yok olmuş cennet bahçesinde, KANKEV *kurucularından Prof. Dr. İmre Orhon açılış konuşması yapıyor. 1995.*



Dostlar sofrası. Türkan Saylan, Bayan Güngör Dilmen, Müntekim Ökmen, Vedat Günyol. 1997.



Hakkari Dağ Komando Tugayı'na bir ziyaret. 23 Haziran 1997.



İnsan Hakları Kollokyumu'nda Cüneyt Akalın ve Bülent Tanör'le. Fransız Konsolosluğu. 1999.



Cumhuriyet Bayramı'nda Birbirimize Kart Atalım *eylemi, Sirkeci Postanesi önü. 13 Ekim 1998.*



Torunları, kedisi ve köpeği ile. 2001.



KANKEV *yöneticileriyle inşaat denetiminde. 2000.*



İtalya'da Foyes des Artists adlı kurumun ödül töreninde birlikte ödül aldığı Seynan Levent ile. 2001.



Türkan Saylan, konuşmacı olarak, ÇYDD'nin Florya Polis Okulu'nda gerçekleştirdiği aylık konferanslarından birinde dernek üyeleri ve okul komutanı ile. 2001.



İl İnsan Hakları Danışma Kurulu Eğitim komisyonu. Prof. Dr. Taylan Akkayan, Prof. Dr. Rona Aybay, Vali Yardımcısı Mehmet Seyman, Türkan Saylan ve Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu. 2001.



Washington, Amerika Atatürk Topluluğu ödül töreni, Hüdai Yaralan ve öteki üyelerle birlikte. 2001.



Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği YÖK yasa çalışmalarında bir grup. Soldan Ülkü Azrak, Yaman Barlas, Başkan Kadir Erdin, Nihat Falay, Burhan Şenatalar, Alper Sevgen, Tahsin Yeşildere, Zafer Üskül, oturanlar: Cevza Sevgen, Aysel Çelikel, Türkan Saylan. 5 Mayıs 2003.



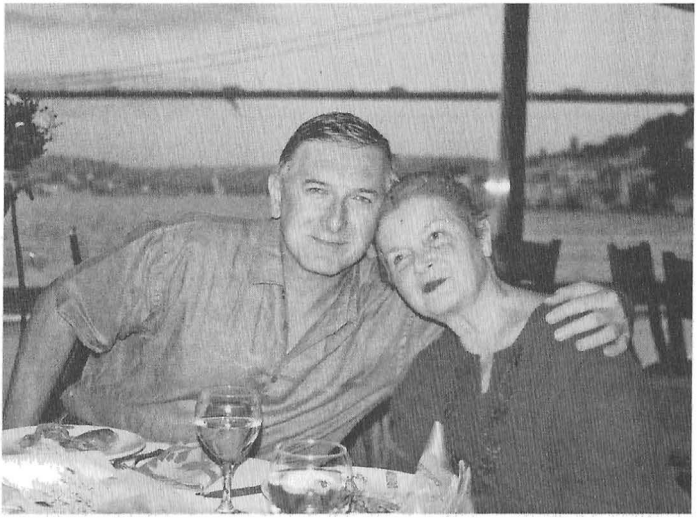
ÇYDD'nin Vanlı kız öğrencilerinin İl Milli Eğitim Müdürü Ömer Balıbey ve bakanlık danışmanı Rafet Angın'ı ziyaretleri. Eylül 2002.



Kandilli Kız Lisesi'nin yanan Adile Sultan Sarayı binasının onarımının bitirilmesi için Sakıp Sabancı ve eşinin İl Özel İdare'ye 3 trilyon TL. bağışının Valilik'te yapılan protokol imza töreni. Ekim 2003.



İstanbul Lepra Hastanesi bahçesinde veda töreni. 2003.



Dr. Türkan ve oğlu Dr. Çınar. Ocak 2004.



Türkan Saylan, İzmirli doktor arkadaşlarıyla. Ocak 2004.



Arnavutköy Beyazgül Sokaktaki evinde. Temmuz 2003.



Mehmet Zaman Saçlıoğlu ile söyleşi sırasında. Temmuz 2003.

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 11 —

Eski bir söylence, Tanrı'nın otuz altı iyi insanın yüzü suyu hürmetine dünyayı yok etmekten vazgeçtiğini anlatır. Bu bir masaldır ama, dünyanın yaşanabilir bir yer olmayı erdemler sayesinde sürdürdüğü, gerçektir.Doğruluk, adalet, merhamet, iyilik, vefa, incelik, çalışkanlık, özveri gibi değerlerle karşılaştığımızda gözümüzün ışıyıp, içimizin ısınması, unutmaya başladığımız insani özümüzle karşılaştığımızı fark etmemizden kaynaklanıyor olmasın sakın? Ya bu değerlerin hepsini birden bir insanda bulmak? İşte bu mucizedir ve bu yüzden de seyrek görünür. Türkan Saylan, seyrek bulunan bu tür insanlardandır. Yalnızca söyledikleri ve yazdıklarıyla değil, yaşamıyla da öğreten bir öğretim üyesi... Tüm çocukları öz çocuğu gibi gören bir anne... Hastalığa, hastanın açısından bakmayı; hastayı, hastalığı taşıyan bir organizma olarak değil, insan olarak görmeyi başarabilen bir "arkadaş hekim"... Cüzzamı ülkemizden ve dünyadan silme yolunda büyük başarı sağlamış, bu alanda yaptığı çalışmalarla dünyanın sayılı cüzzam otoritelerinden biri olmuş, Gandhi Ödülü'ne layık görülmüş bir bilim insanı... Ülkesinin, dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında olmayı hak ettiğine inanan, cehaletle, dogmayla, çıkar ilişkileriyle savaşmaktan geri durmayan bir aydın... Çocukluk arkadaşlarını hâlâ okul numaralarıyla anımsayan, topluma ve insanlığa hizmet etmiş olan herkese vefa duygusuyla bağlı bir dost...İnsanüstü bir çalışma temposuyla yıllardır halk sağlığı için, eğitim için, çağdaşlaşma için, kadın ve insan hakları için, demokrasi için, ülkesinin ve insanlığın aydınlık geleceği için didinen bir eylemci, bir Cumhuriyet kadını... Ve daha birçok erdem... Bu kitapta, belki de uzaktan tanıyıp merak ettiğiniz Türkan Saylan'ın özel yaşamını, mutluluklarını, düşlerini, umutlarını, düşüncelerini bulacaksınız. Neredeyse yetmiş yıllık bir yaşam öyküsüyle gözünüz ışıyıp, içiniz ısınacak. Güneşi doğuranın aslında umut olduğunu göreceksiniz...

Mehmet Zaman Saçlıoğlu

9 789754 585780

KDV dahil fiyatı
32 TL

Kapak fotoğrafı: Serdar Tanyeli